

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA
ÓKORTÖRTÉNETI PROGRAM: A KÁRPÁT-MEDENCE ÉS AZ ANTIK VILÁG NÉPEINEK TÖRTÉNETE, KULTÚRÁJA ÉS
KAPCSOLATAIK AZ ÓKORBAN

Agócs Nándor

'DIGNITAS, AUCTORITAS, MAIESTAS ÉS POTESTAS' PANNONIÁBAN

A politikai-, vallási- és gazdasági hatalom ismert pannoniai származású és helyi
birtokosai Pannonia térségében Augustustól Iustinianus koráig

C(a)enius [- -]ianus vir egregius és családja

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Konzulens

Dr. habil. Grüll Tibor, Dsc.
egyetemi docens

Társkonzulens

Dr. habil. Nagyernyei Szabó Ádám
egyetemi docens

PÉCS
2017

A címlapon Ortolf Harl felvétele az Arheološki muzej u Zagrebu által őrzött KS-931 leltári számú sírsztélé képmezejéről (Lupa 8817).

Tartalom

Előszó	6
Bevezetés.....	7
I. Pannoniai származású római császárok	11
II. 1. Pannoniai származású senatorok	19
II. 2. Esetlegesen pannoniai származású senatorok.....	39
III. 1. Pannoniai származású lovagok.....	44
A lovagi rendű tagság jelzése	45
Időrend.....	49
Földrajzi megoszlás	51
Származás	55
Tisztségek	59
<i>Militia equestris</i> és <i>procuratura</i>	60
Municipális tisztségek.....	63
<i>Quinque decuriae</i>	65
A felirathordozók, a feliratállítás indokai és az önreprezentáció	65
Az egyes személyek.....	74
III. 2. Pannoniai származású személyek bizonytalan lovagi rendi tagsággal.....	133
III. 3. Lovagi rendű személyek bizonytalan pannoniai származással	140
IV. 1. Ismert tartományi főpapok	147
IV. 2. Ismert pannoniai püspökök	162
V. 1. Pannoniai városi rangú településeinek ismert vezetői.....	173
Aquincum	174
A tisztségcím.....	174
<i>Cursus honorum</i>	176
Származás	178
A felirathordozók, a felirat állítás indokai és az önreprezentáció.....	181
Bassianae	185
Brigetio	185
Carnuntum	186
Mogetiana(?).....	188
Municipium Iasorum	190
Mursa.....	190
Neviodunum	191
Poetovio	191
Savaria	194

Scarbantia	196
Sirmium	197
Siscia.....	198
Vindobona	200
Összegzés.....	201
<i>Curatores rei publicae</i>	203
Egyes személyek.....	204
V. 2. Bizonytalan városi vezetők	285
VI. 1. <i>Principes civitatis</i>	289
VI. 2. Bizonytalan törzsi vezetők	307
VII. Az összeállításba fel nem vett feliratok	312
VIII. Összefoglalás.....	317
IX. <i>Auctores</i>	329
X. Rövidítések.....	334
XI. Irodalom	338

In memoriam Agócs Ferenc György, carissimi avi mei

ELŐSZÓ

Az egykori római *provincia*, Pannonia népességéről származó ismert adatokat több, máig alapvetőnek számító, ugyanakkor közel félszáz évvel ezelőtt napvilágot látott munka összegezte.¹ Jelen dolgozat korántsem kíván ezek helyébe lépni, hiszen inkább a tartomány társadalmát, mintsem népességét veszi górcső alá, illetőleg annak sem egészéről, hanem legszűkebb köréről, kizárólag az elképzelt társadalmi piramis csúcsát alkotó elitről szól, akik vagy az egyes közösségek vezetőiként, vagy társadalmi rangjukból s helyzetükből fakadóan jelentős befolyással bírtak. A dolgozat ennek megfelelően a róluk felelhető adatokat és azok elemzését tartalmazza, s ebből fakadóan egyfajta értékítéletként, nem átrajzolhatatlan határt is von a pannoniai társadalom rétegei közé.

Mindenekelőtt családomnak, szüleimnek, nagyszüleimnek tartozom köszönettel, akik már a kezdeti lépéseimtől fogva mindvégig feltétlenül támogattak, bátorításukon túl jelentős mértékben magukra vették a tanulmányaimmal járó anyagi terhet, hogy a tudományhoz e csekély hozzájárulás megvalósulhasson. Minthogy szóban nem tehetem, itt is különösen köszönöm apai nagyapám, Agócs Ferenc bizalmát, aki már nem olvashatta e sorokat.

Ugyancsak hálám illeti egykori évfolyamtársamat, doktorandusztársamat, Neményi Rékát, aki nálam nagyobb odafigyeléssel segédkezett a dolgozat hibáinak csökkentésében, s köszönetet mondok neki tanácsaiért, a dolgozatra fordított napjaiért.

Végül, de nem utolsó sorban, Dr. habil. Nagyernyei Szabó Ádámnak (Magyar Nemzeti Múzeum), aki 2012 és 2017 között, és Dr. habil. Grüll Tibornak, DSc. (Pécsi Tudományegyetem), aki 2017-től volt témavezetőm, is köszönetemet szeretném kifejezni, amiért magukra vették a konzultációk terhét, s iránymutatásukkal hozzájárultak a dolgozat elkészüléséhez.

Szombathely, 2017. augusztus 6.

¹ MÓCSY 1959, BARKÓCZI 1964

BEVEZETÉS

„*Quis enim dubitat, quin multis iam saeculis,
ex quo vires illius ad Romanum nomen accesserunt,
Italia quidem sit gentium domina gloriae vetustate,
sed Pannonia virtute?*”
(Panegyrici Latini 10.[2] 2.2.)

Részint a mai Magyarország, Ausztria, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, továbbá Szlovákia területén található egykori római tartomány több lépcsőben került kialakításra. Egy része, pontosabban a Dráva-Száva köze, már bizonyosan Augustus alatt a Birodalom részévé vált, s ekkor még a már régóta létező *Illyricum provincia* részét képezte.² Idővel a terület feletti katonai ellenőrzés feladatát megosztották, megvetve ezzel a későbbi Dalmatia és Pannonia *provincia* alapjait. Lehetséges, hogy ez a felosztás még a pannon-dalmata lázadás folyamán megtörtént, talán i.sz. 8-ban, de legkésőbb Tiberius uralkodása elején mindenképpen sor került rá.³ Ugyancsak nem áll rendelkezésre pontos adat arról, hogy mikor történt pontosan a tartomány megszervezése, és mikor nyerte el végső formáját. A későbbi tartomány területei alighanem nem azonos szintű függésben álltak, de a közvetlen római érdekszféra határát már Augustus korában minden bizonnyal a Duna vonala jelentette. A tartomány első ismert helytartója a Flaviusok korából ismert, megszervezésére vélhetően legkésőbb Claudius uralkodása alatt sor került.⁴ A létrehozott *provincia* nyugaton Noricummal volt határos, ez utóbbtól az ún. *mons Cetius* választotta el, amely talán a Stájer Alpok, Rax és Scnheeberg vonulatának felel meg. Északon és keleten pedig egyaránt a Duna folyása képezte a határt, míg délen a pontos határ vonal nem ismert, többé-kevésbé a Szávától mintegy 20-30 km-re délre húzódhatott.⁵ Már a kezdetektől *consuli* rangú helytartó állt a tartomány élén, aki talán eleinte még Poetovióban székelte. A négy *legió*s tartományt 106-ban Traianus kettéosztotta, a kettő közötti határ megközelítőleg a Vértes-Pilis és a Balaton ÉK-i csücske között haladt, majd innen déli irányban húzódhatott tovább.⁶ A nyugati rész a Pannonia Superior nevet kapta, s három *legió*ja miatt továbbra is *consul*viselt férfi állt az élén. A keleti rész Inferior volt, itt azonban csak egy *legio* állomásozott, így *praetori* rangú *legatus* igazgatta. Utóbbi székhelye Aquincum, az előbbié Carnuntum volt.⁷ Caracalla császár 213/214-ben

² FPA I, 269.

³ FPA I, 299; BORHY 2015, 90; vö. még a HPS 24 (2017) tanulmányait, Pannonia Tiberius alatti történetéről.

⁴ BORHY 2015, 91-92

⁵ MÓCSY 1990, 53

⁶ FPA II, 177-178.

⁷ FPA II, 178.

módosította a két tartomány közötti határt, így Brigetio a *legiójával* együtt Inferiorhoz került, amelyet ezt követően már *consuli* rangú helytartó irányított.⁸ A tartománygyűlés székhelye Superiorban Savaria volt, Inferior esetében ez továbbra is vita tárgyát képezi.⁹ Diocletianus császár közigazgatási reformjai Pannoniát is érintették, azonban a térség átszervezése vélhetően egy hosszabb folyamat eredménye volt, legkésőbb II. Constantius uralkodása idején kialakult a négy új tartomány.¹⁰ Noha pontos kiterjedésük ismeretlen, annyi bizonyos, hogy az átszervezéssel Poetovio Noricum Mediterraneum része lett.¹¹ A reform lényegében a két korábbi tartomány kettéosztását jelentette a Dráva vonala környékén. Superior északi része ezentúl a Pannonia Prima nevet viselte, a katonai és polgári igazgatás kettéválasztásának jegyében Savaria polgári helytartó, a *praeses* székhelye lett, a tartomány hadereje felett pedig egy *dux* rendelkezett, aki Noricum Ripense felügyeletét is ellátta.¹² A tőle délre fekvő Savia adminisztratív központja Siscia lett, élén pedig egy *corrector* állt.¹³ Inferior északi részéből Valeria lett, határmenti tartomány lévén a helyi csapatok parancsnoka az Aquincumban vagy Sopianaeban székelő *dux* volt, aki talán egyúttal a *praeses* hivatalt is betöltötte.¹⁴ Pannonia Secunda adminisztratív központja alighanem Sirmium volt, élén pedig egy *consularis* állt.¹⁵

Meglehet, hogy Pannonia teljes területe feletti közvetlen irányítás egy részét már az V. század elején átengedték a betelepülő *foederati* számára. Annyi azonban biztos, hogy 433-ra Pannonia térsége, Pannonia Inferior és Sirmium kivételével, a hunok fennhatósága alá került, majd 441-ben újabb dél-pannoniai területek felett szerezték meg az uralmat, 451-re pedig szinte a terület egésze behódolt a hunoknak. A Hun Birodalom szétesése azonban nem eredményezte a római uralom visszaállítását, a terület ekkorra már a különféle germán és egyéb népek hazájává vált. Avitus hiába tett még 455-ben egy utolsó sikertelen kísérletet a visszaszerzésére, Sirmium kivételével az végleg kikerült a római közigazgatás alól.¹⁶ A fennhatóság megszűnése azonban nem jelentette a helyi romanizált népesség eltűnését, egyes csoportjaik alighanem még a VI. század első évtizedeiben is megtalálhatóak voltak.¹⁷

⁸ Vö. SZABÓ Á. 2000, 85-109.

⁹ Összefoglalóan ld. SZABÓ Á. 2006a, 233-264

¹⁰ FPA VI, 188-191; BORHY 2015, 194-197

¹¹ FPA VI, 188-191; BORHY 2015, 196

¹² BORHY 2015, 197

¹³ BORHY 2015, 197

¹⁴ BORHY 2015, 197

¹⁵ BORHY 2015, 197

¹⁶ BORHY 2015, 197

¹⁷ BORHY 2015, 197 Annál is inkább, minthogy a szévek apostola, az 580 körül elhunyt bragai Szent Márton is a VI. század első évtizedeiben született, s pannoniai származását a saját maga által fogalmazott sírversében (ICERV 275) is feltüntette.

Jelen dolgozat azon személyekről kíván összefoglalást adni, akik e fent említett tartomány egykori lakói közül a legnagyobb befolyással, s helyi szinten a legnagyobb *auctoritasszal* rendelkeztek. Azzal, hogy a térség a Római Birodalom része lett, társadalmi berendezkedése is eggyé vált vele, s végső soron a provinciális társadalom képzeletbeli társadalmi piramisának csúcsán a mindenkori uralkodó és családja állt. Az átlag provinciális azonban legfeljebb szobrairól, arcképével ellátott érméiről ismerhette csak a császárt. Számára Róma hatalmának megtestesítője a helytartó volt, az uralkodótól nyert *dignitasa* révén lényegében ő helyezkedett el a provinciális társadalom csúcsán, tekintélyét és hatalmát nem személye, hanem az általa viselt hivatala határozta meg. Ezért inkább maga a tisztség, s nem viselői tagolhatók be a tartomány társadalmába. Annál is inkább, mivel kinevezésük viszonylag rövid időre, néhány évre szólt, s noha időnként az egyes közösségek *patronusuknak* kérték fel őket, mégsem tekinthetők a tartományi népeesség tagjának. Úgyszintén igaz ez az alattuk elhelyezkedő *senatori* és lovagi rangú hivatalnokokra, katonai parancsnokokra, akik ugyancsak általuk betöltött *dignitas* révén emelkedtek a tartomány lakói fölé, minthogy a római államhatalom képviselői voltak. Jelen munka az ő személyüket ennél fogva nem is veszi sorra.¹⁸ Kivételt képeznek azonban a pannoniai származású uralkodók, akik jóllehet nem Pannonia, hanem az egész Birodalom irányítói voltak, mégis tagadhatatlan, hogy a legnagyobb befolyással rendelkező pannoniai születésűek közé tartoztak. Némiképp hasonló a helyzet a pannoniai származású *senatorokkal* is, a rend tagságának elnyerésével ők sem a tartományi, hanem a birodalmi elit részévé váltak, megannyi hivatali kötelezettségük miatt rendszerint a tartomány elhagyására kényszerültek, a források csekély száma miatt azonban nem állapítható meg, hogy ténylegesen elvágták-e minden tartományi kötődésüket. Mindenesetre Decius császár családjának esete arra utal, hogy igenis éltek a tartományban a *senatori* rendbe tartozó, vagy azt megközelítő anyagi háttérrel rendelkező személyek. Ugyan a IV. század *senatorai* már merőben eltértek *principatus* korabeli társaiktól, és esetükben sokkal inkább hivatali, mintsem személyi „nemességről” beszélhetünk, mégis megesett, hogy ezek a személyek pannoniai birtokaikra vonultak vissza a nyilvánosság elől. Így jelen dolgozatban helyet kap az összes ismert pannoniai születésű személy, aki elnyerte a rend tagságát. Kevésbé megkérdőjelezhető módon a provinciális társadalom részét képezték a pannoniai lovagok is, s miként a *senatorok*, ők is rangjuk nyújtotta tekintélyük, mintsem hivatalaik révén emelkedtek a tartomány lakói fölé. Származásukat rendszerint csak a *provincia* területén kívül állított felirataikon tüntették fel, s a legtöbb esetben valamilyen municipális tisztség jelezte tartományi kötődésüket. Emellett

¹⁸ Ezen személyekhez lásd FITZ 1993-1995.

az összeállításba belekerültek azok a személyek is, akik ugyan sem származásukat nem jelölték, sem olyan municipális tisztségük nem ismert, ami a tartományhoz kapcsolná őket, azonban olyan lovagi rendűek számára fenntartott tisztséget viseltek, ami másként nem indokolná tartományi jelenlétüket. Azaz főként olyan egységek parancsnokai voltak, amelyek pannoniai jelenléte jelenleg nem adatolt, vagy bizonyos, hogy az adott időszakban azok nem állomásoztak Pannoniában. Ugyancsak indokolt a tartományi főpap tisztségét betöltő személyek külön réteggé való kezelése és az összeállításban való szerepeltetése. Mindenképpen a provinciális társadalom legfelső köreibe tartoztak, már csak annál fogva is, hogy évente csak egyetlen egy (a tartomány kettéosztása után kettő) személy tölthette be a hivatalt, s minthogy lényegében a császárkultusz legfőbb papjai voltak, alighanem Róma és az uralkodó iránt lojális réteget képviseltek, s kizárólag a municipális arisztokrácia soraiból kerültek ki. Ugyanakkor a *dignitas* és *auctoritas*on túl ez a papi tisztség mégiscsak *maiestas*szal is felruházta őket. Éppen ezért foglalnak ugyancsak helyet az összeállításban az ismert pannoniai püspökök is, akik annak ellenére, hogy jelentős részük nem pannoniai születésű volt, erőteljesen kötődtek püspökségeikhez, s miként lentebb látható, nehezen váltak meg tőlük. S hogy a helyiek is saját vezetőiknek tekintették őket, jól példázza, hogy vezető szerepüket nem egyszer híveik támogatásával tudták csak megőrizni. Ugyancsak pannoniaiként szerepelnek az egyes városi rangú közösségek vezetői is. Meglehet, hogy közülük egyesek nem az adott közösségben, vagy még csak nem is a tartományban látták meg a napvilágot, mégis a helyi közösség, társadalom tagjaivá váltak. Hiszen a legtöbb esetben e tisztségek elnyerését több éves, akár évtizedes helyben viselt pályafutás előzte meg. Ezekről a személyektől pedig aligha lehet elvitatni helyi kötődésüket. Minthogy ez a réteg képezi a legnagyobb számú csoportot, illetve mégiscsak az egyes városokhoz köthetőek, feldolgozásuk is az egyes településként történt. Az összeállítás azonban nem csak a *honestiores* réteget tartalmazza, hanem kitér az egyes ismert törzsi vezetőkre is, hiszen saját közösségeiken belül lényegében ugyanazon rétegnek feleltethetők meg, mint a városok vezetői.

I. PANNONIAI SZÁRMAZÁSÚ RÓMAI CSÁSZÁROK¹⁹

„*nunc me deorum hominumque consensu ad imperium vocatum*”
(Tacitus: *Historiae* I.15)

IM 1

Caius Messius Quintus (Traianus) Decius Valerianus²⁰ (190/200 k.-251)

PIR² M 520

Pannonia Inferiorban a Sirmium melletti²¹ *vicus Budaliá*ban született²² a II-III.század fordulóján.²³ Az etruszk származású Herennia Cupressenia Etruscillát (PIR² H 136; RE VIII, 681) vette feleségül,²⁴ aki a 220/230-as években két fiút is szült neki, Quintus Herennius Etruscus Messius Deciust és Caius Valerius Hostilianus Messius Quintust.²⁵ Senatori családból származott, ennek megfelelően vélhetően 25 éves kora körül elnyerte *quaestors*ágot és ezzel a *senatus* tagja lett, 30 éves kora körül már *praetor* volt. Még 232 előtt *consul suffectus*. Severus Alexander uralkodása idején Germania Inferior és Moesia Inferior helytartója lett a császár személyes jelöltjeként (*candidatus Augusti*).²⁶ Ezek után Hispania Tarraconensisben helytartó,²⁷ legkésőbb 249-ben már mint *praefectus Urbi* szolgált. Philippus császár rendkívüli

¹⁹ Noha ŠAŠEL-KOS kérdőjelesen a pannoniai származású császárok közé sorolta a két pannoniai *usurpatort*, azonban Ingenuus és Publius C(assius?) Regalianus pannoniai származását egy forrás sem említi, pannoniai helytartóságuk (vagy egyéb hivataluk) pedig önmagában aligha szól emellett, miként ŠAŠEL-KOS véli (ŠAŠEL-KOS 1992a, 571-572). Aurelianus esetében pedig a *vita Aureliani* tévesen adta meg születési helyeként Sirmiumot (SHA *vita Aureliani* III. 1-2.), ebben a kérdésben Eutropius és az *Epitome* híradása a hitelesebb (FPA V, 177), akik szerint az akkori Moesia, a későbbi Dacia Ripensis területén született (Eut. IX. 13. 1. ill. Anon. *Epit.* XXXV. 1.). Marcus Aurelius Iulianus (Sabinus?) esetében sem beszélnek a források pannoniai származásáról, csupán *usurpatiója* kapcsolódik össze a tartománnyal. Lucius Domitius Alexander, a 308-310 között Africában kikiáltott Augustus származásáról Zosimus és az *Epitome* szerzője azt mondja (Zos. II. 12. 7; Anon. *Epit.* XL. 20.), hogy Phrygiában született, míg Aurelius Victor Pannoniát jelöli meg születési helyeként, pontosabban, hogy pannoniai szülőktől származott (Aur. Vict. Caes. XL. 17.). Így pannoniai származása meglehetősen bizonytalan. Az uralkodók taglalásakor az egyes személyek esetében csupán uralkodásuk előtti *cursus honorumuk* szerepel, már uralkodóként véghez vitt cselekedeteik nem.

²⁰ Noha a Messius *cognomen*ként viszonylag nagy számban fordult elő a pannon tartományokban, *gentilicium*ként azonban csak mindössze háromszor (Messia Flora, - Carnuntum, CSIR Ö I/3, 350; centuria Messii Secundii – Carnuntum, CIL III, 14358, 20; *M. Messius Messor* [- -] *Auggustorum nm(ostrorum)* – Poetovio, AIJ 265). Egyik viselője sem hozható teljes bizonyossággal kapcsolatba a későbbi császárral. A család apai ágon vélhetően nem felemelkedett helyi bennszülöttek, hanem valamelyik régóta római uralom alatt álló területről (Észak-Italia, Dél-Gallia, Dél-Hispania) származó betelepülők utódja volt, legalábbis a név ismert elterjedtsége erre utal (OPEL III, 78-79).

²¹ Aur. Vict. *Caes.* XXIX. 1; Anon. *Epit.* 29.1.; Hier. *Chron.* 218c

²² Eut. IX. 4.

²³ ŠAŠEL-KOS 1992a, 571

²⁴ A Herenniusok igen ősi család sarjai voltak, legalább i.e. 93 óta a senatori rend tagjai (Cic. *Brut.* 166).

²⁵ Apja és bátyja halála után a *senatus Augustusszá* nevezte ki, Trebonianus Gallus, akit viszont a dunai hadsereg kiállított ki császárnak, Decius tisztelete miatt, illetve a polgárháborút megelőzendő, örökbe fogadta Hostilianust és saját fiával Volusianusszal együtt *caesar*rá nevezte ki. Hostilianus nem sokkal később még 251-ben meghalt pestisben (HAVAS – HEGYI – SZABÓ E. 2007, 563).

²⁶ AnÉp 1985, 752 illetve AnÉp 1977, 761 Talán 234 körül (THOMASSON 1984, 18).

²⁷ THOMASSON 1984, 18

felhatalmazással (*dux Moesiae et Pannoniae*²⁸) az *usurpator* Pacatianus leverésére és a Moesiában fosztogató gótok kiszorítására küldte,²⁹ minthogy rendelkezett a szükséges tapasztalatokkal.³⁰ Sikerei hatására csapatai császárrá kiáltották ki, így kénytelen volt az év szeptemberében Philippus ellen vonulni, aki a veronai csatában életét vesztette. Valamikor 251. május 27/28. és 251. június 1. között a Kniva vezette gót hadak törbe csalták Abryttus mocsarainál, seregét lemészárolták, idősebbik fiával együtt Decius is holtan maradt a csatamezőn.³¹

Cursus honorum:

quaestor (225 k.)

praetor (230 k.)

consul suffectus (232 k.)

legatus Augusti pro praetore provinciae Germania Inferioris (valamikor 222 – 235 között)

legatus Augusti pro praetore provinciae Moesiae Inferioris (valamikor 222 – 235 között)

*legatus Augusti pro praetore provinciae Hispania Tarraconensis*³² (235 – 238)

praefectus Urbi (249 nyara előtt)

dux Moesiae et Pannoniae (249)

IM 2

Quintus Herennius Etruscus Messius Decius (220/230 k.-251)

PIR² H 106

Decius császár idősebbik fiaként született, alighanem még Pannoniában. Tisztségei egyáltalán nem ismertek, születési ideje is bizonytalan, így amennyiben 20-as évei elején hunyt el, akkor lehetséges, hogy valóban nem töltött be egyetlen egyet sem a *senatori* és lovagi származású ifjaknak fenntartott tisztségek közül. Apja 250 májusában/júniusában *Caesarrá*, majd nem sokkal halála előtt *Augustusszá* emelte.³³ Ott veszett az Abryttus mocsarainál, a gótok ellen vívott csatában.

²⁸ KIENAST kérdőjelesen a *legatus Augusti pro praetore* címet feltételezi (KIENAST 1996, 202).

²⁹ Zos. I. 21. 2-4; Zos. I. 20.2; Zon. XII.19.

³⁰ Zos. I. 21.3.

³¹ TÓTH E. 2003c; HAVAS – HEGYI – SZABÓ E. 2007, 563; KOVÁCS 2015a, 305-314

³² Hispania Citerior (KIENAST 1996, 202)

³³ KIENAST 1996, 204.

IM 3

Caius Valens Hostilianus Messius Quintus (???-251)

PIR¹ V 8

Decius császár fiatalabbik fiának születési ideje még bizonytalanabb, fiatal kora miatt aligha viselhetett bármilyen tisztséget. Apja 250 szeptemberében *Caesarrá* emelte és a *princeps iuventutis* címet adományozta neki.³⁴ Apja halála után Trebonianus Gallus adoptálta és *Augustusszá* emelte. 251-ben meghalt pestisben.

IM 4

Marcus Aurelius Probus (Equitius?) (232-282)

PIR² A 1583, PRLE I, 736

A későbbi császár Sirmiumban született³⁵ 232. augusztus 19-én. Apja a Delmatius vagy a Maximus nevet viselte, Probus anyjánál alacsonyabb származású volt, de *primus pilus*ból egészen a *tribunatus*ig küzdötte fel magát.³⁶ Probus a húszas évei elején járt, mikor Valerianus császár a dunai front egyik egységének *tribunus*ává nevezte ki,³⁷ még a 260. évi nagy szarmata-kvád betörés előtt.³⁸ Valerianus uralkodása idején, szintén még 260 előtt a *legio III Felix* parancsnoka lett.³⁹ A *legio X* élére pedig már Aurelianus nevezte ki,⁴⁰ a Historia Augusta szerint az afrikai marmaridák ellen harcolt, majd Karthagót szabadította fel, ezt követően pedig Egyiptomban teljesített szolgálatot.⁴¹ Tacitus császár halála után a keleti seregek Tacitus fivére, Florianus ellenében *imperatorrá* kiállították ki.⁴² Lehetséges, hogy ekkor mint *dux Orientis* szolgált.⁴³ Kevesebb, mint hat évvel később, 282 szeptemberében saját szülőföldjén gyilkolták meg katonái.⁴⁴ Halálát követően családja elmenekült Rómából s Verona, illetőleg a Benacus (Garda) és a Larius (Comói) tavak környékén telepedtek le.⁴⁵

³⁴ KIENAST 1996, 205.

³⁵ SHA vita Probi III. 1. ill. XXI. 2.

³⁶ Anon. *Epit.* XXXVII. 1.; SHA vita Probi III. 1-2.

³⁷ SHA vita Probi III. 4-5., IV. 2.

³⁸ SHA vita Probi V. 1.

³⁹ SHA vita Probi V. 6

⁴⁰ SHA vita Probi VI. 5.

⁴¹ SHA vita Probi IX. 5. (Az életrajz ezen része alighanem több keveredést is tartalmaz Probus császár és Tenagino Probus pályafutása között - lásd PRLE I, 736.)

⁴² Zos. I. 64.1; Aur. Vict. *Caes.* XXXVII. 2; Anon. *Epit.* XXXVI. 2; vita Probi X. 1-8; SHA vita Tac. 14. 2

⁴³ HAVAS – HEGYI – SZABÓ E. 2007, 563

⁴⁴ Zos. I. 21.5; SHA vita Probi XXI. 1-4; Eut. IX. 17. 3; Hier. *Chron.* 224a; Anon. *Epit.* XXXVII. 4; *Chron. Pasc.* 282 (509,14), továbbá lásd Kovács 2010

⁴⁵ SHA vita Probi XXIV. 1-2.

Cursus honorum:

lovagi rend

tribunus (253 k.)

legatus/praefectus legionis III Felicis (260 előtt)

legatus/praefectus legionis X (valamikor 270-275 között)

[*dux Orientis*] (valamikor 270-275 között)

IM 5

Marcus Aurelius Valerius Maximianus (Herculius) (249/250 k.-309/310)

PLRE I, 573; PIR² A 1628

Sirmium közelében született 249/250 körül, szülei napszámosként dolgoztak.⁴⁶ Katonaként szolgált Aurelianus és Probus alatt Dioclesszel (a későbbi Diocletianus császárral) együtt.⁴⁷ Diocletianus őt küldte a bagaudák leverésére.⁴⁸ 285/286-ban *Caesarrá*, majd 286 augusztusában *Augustusszá* nyilvánították.⁴⁹ Egy Constantinus elleni sikertelen összeesküvésben való részvételéért öngyilkosságba kényszerítették vagy megölték 309/310-ben.⁵⁰

Cursus honorum:

miles (270-284)

IM 6

II. Flavius Iulius Constantius (317-361)

PLRE I, 226

317. augusztus 17-én született Sirmiumban, apja, I. Constantinus már 7 évesen 324. november 8-án *Caesar* címre emelte.⁵¹ Fiatal korára tekintettel császársága előtt nem viselt más tisztséget. 361. november 3-án hunyt el, miközben seregével unokaöccse, Iulianus ellen vonult.

⁴⁶ Anon. *Epit.* XL. 10-11; *Pan. Lat.* II. 2.2b; *Aur. Vict. Caes.* XXXIX. 26.

⁴⁷ *Aur. Vict. Caes.* XXXIX. 26; *Pan. Lat.* II. 2. 4-5; *Aur. Vict. Caes.* XXXIX. 26; *Pan. Lat.* III. 7. 5-6.

⁴⁸ *Eut.* IX. 20. 3.

⁴⁹ *Eut.* IX. 22. 1; *Aur. Vict. Caes.* XXXIX. 17; *Anon. Epit.* XXXIX. 2.

⁵⁰ *Eut.* X. 2, 3.1-2; *Pan. Lat.* VII 14. 5, 20. 3; *Lact. Mort. Pers.* XXX. 5, *Eus.* VIII. 13-15; *Cons. Const.* 310, *Anon. Epit.* XL. 5.

⁵¹ KIENAST 1996, 309

Flavius Valentinianus (321-375)

PLRE I, 933-934

A pannoniai Cibalaiban született⁵² 321-ben⁵³ Gratianus fiaként.⁵⁴ Apjával már gyermekkorában Africába került.⁵⁵ Iulianus idején (357) Galliában szolgált egy lovasegység *tribunus*aként, azonban egy *tribunus*társával, Bainobaudesszal együtt Barbatio, a gyalogság parancsnoka bevádolta őket II. Constantiusnál, hogy a katonákat lázítják. Így Valentinianus elvesztette rangját és magánemberként tért haza.⁵⁶ Sozomenos azt írja, hogy a *legio Iovianorum tribunusa* volt Galliában.⁵⁷ Ez az egység a 12 *legio palatina* egyike a *Notitia Dignitatum* híradása szerint.⁵⁸ Barbatio bukása (359) után, vélhetően 360/361-ben⁵⁹ II. Constantius Mesopotamiába küldte, minthogy egy csodás jel jövőbeli nagyságát vetítette előre.⁶⁰ Philostorgius szerint a „*Cornuti*”-nak nevezett egység *comese* volt,⁶¹ Orosius *tribunus scutariorum*nak nevezi,⁶² Keresztény hite miatt,⁶³ minthogy Iulianus megtiltotta a keresztényeknek, hogy a testőrgárda tagjai legyenek 362-ben száműzte az aegyptusi Thebaiba.⁶⁴ Iovianus (vagy még Iulianus⁶⁵) visszahívta száműzetéséből,⁶⁶ majd *tribunusi* rangban Seniauchusszal és Lucillianusszal Galliába küldte, hogy nyerjék el a tartományok támogatását, azonban társait meggyilkolták Durocortorumban, maga is alig tudott elmenekülni.⁶⁷ Zosimus szerint Iovianus Lucillianusszal és Procopiosszal küldte az illyricumi csapatokhoz, azok azonban megölték Sirmiumban Lucillianust, megkímélték Procopiost, Valentinianus pedig elmenekült.⁶⁸ Ezt követően Iovianus a *tribunus scholae secundae scutariorum* tisztségben keletre küldte azon csapatokhoz, melyek hűek maradtak hozzá.⁶⁹

⁵² Iord. Rom. 307; Lib. Or. XIX. 15, XX. 25; Zos. III. 36.2, Philost. VIII. 16; Zon. XIII. 15; Soc. IV. 1; Hier. Chron. 364.

⁵³ Amm. XXX 7. 2, (LENSKI 2002, 49).

⁵⁴ Amm. XXX 7. 2, Symm. Or. I.3, Anon. Epit. XLV. 2

⁵⁵ Symm. Or. I.1.

⁵⁶ Amm. XVI. 11.6-7.

⁵⁷ Soz. VI. 6.3-4

⁵⁸ Not. Dig. Occ. v 145.

⁵⁹ PLRE I, 933.

⁶⁰ Ti. lángok jöttek ki a szájából (Philost. VII. 7).

⁶¹ Philost. VII. 7

⁶² Oros. VII. 32.2; hasonlóképp Theod. III. 16.

⁶³ A niceiai formulát követte, arianus fivérével szemben (Soc. IV. 1).

⁶⁴ Theod. III. 16; Philost. VII. 7; VIII. 5; Oros. VII. 32.2; Ruf. II. 2; Soz. VI. 6. 3-6; Joh. Ant. fr. 179; Zon. XIII. 15; Amb. de ob. Val. 55

⁶⁵ Zon. XIII. 15.

⁶⁶ Philost. VIII. 5.

⁶⁷ Amm. XXV. 10.6-7.

⁶⁸ Zos. III. 35. 1-2 valószínűleg ez Zosimus keveredése (PRLE I, 934.)

⁶⁹ Amm. XXV. 10.8-9; XXVI. 1.5

Iovianus halála után a katonák 364. február 25-én császárrá kiállították ki,⁷⁰ s nem sokkal később társuralkodóként öccsét, Valenset is maga mellé emelte.⁷¹ 375. november 17-én halt meg Brigetióban.⁷² Első felesége Marina Severa volt, akitől Gratianus született,⁷³ a második Iustina, aki pedig többi gyermekének Valentinianusnak,⁷⁴ Iustának, Gratának és Gallának az anyja volt.⁷⁵

IM 8

Flavius Iulius Valens (328-378)

PLRE I, 930-931

A későbbi császár 328-ban született Cibalaeban,⁷⁶ idősebb Gratianus fiaként. Iulianus és Iovianus urakodása alatt *protector domesticus*ként szolgált.⁷⁷ Fiatalkorában, sem jelentős katonai képzettségre, sem műveltségre nem tett szert.⁷⁸ 364 március elsején bátyjától elnyerte a *tribunus stabuli* méltóságot,⁷⁹ majd 364. március 28-án *Augustusszá* nyilvánította.⁸⁰ Elestett Hadrianopolisnál a gótok ellen vívott csatában 378. augusztus 9-én.⁸¹ Feleségétől, Petronius lányától, Domnicától,⁸² Carosa, Anastasia és Valentinianus Galates született.⁸³

⁷⁰ Amm. XXVI. 1.5-7, 2.1-3; Zos. III. 36.2-3; Anon. *Epit.* XLV. 3, Oros. VII. 32.1; Iord. *Rom.* 307-308; Theod. IV. 6; Soz. VI. 6; Soc. IV. 1; Eun. fr. 29, 30, *Cons. Const.* 364; Hier. *Chron.* 364.

⁷¹ Amm. XXVI. 4.3; *Cons. Const.* 364, Zos. IV. 1.2.

⁷² Amm. XXX 5.15; Soc. IV. 31.6, *Cons. Const.* 375.

⁷³ Soc. IV. 31. 13; Anon. *Epit.* XLV. 4

⁷⁴ 366-ban született (Soc. X. 1.).

⁷⁵ Az első két lányának nem születtek utódai, Gallát ellenben hozzáadták Theodosiushoz (Soc. IV. 31. 10-17; Soz. VII. 13.2; Philost. IX. 16, X. 7; Theod. V. 13. 1, Zos. IV. 19.1, 43.1.

⁷⁶ Iord. *Rom.* 308; Lib. *Or.* XIX. 15, XX. 25.

⁷⁷ Soc. III. 13, IV. 1.8; Joh. Ant. fr. 179

⁷⁸ Zos. IV. 4.1; Amm. XXXI. 14.5 („*nec bellicis nec liberalibus studiis eruditus*”).

⁷⁹ Amm. XXVI. 4.2

⁸⁰ Amm. XXVI. 4.3; *Cons. Const.* 364; Zos. IV. 1. 2; Soc. IV. 1; Soz. VI. 6.9; Theod. IV. 6.3.

⁸¹ Amm. XXXI. 12. 10, 13. 12, *Cons. Const.*, s.a. 378, Zos. IV. 24. 2; Soc. IV. 38.7; Soz. VI. 40.3-5; Theod. IV. 36.2.

⁸² Amm. XXVI. 6.7; Soc. IV. 26.21. (Albia?) Domnica (PRLE I, 265 Domnica) apja, Petronius alighanem pannoniai volt, bár ebből még nem következik teljes bizonyossággal, hogy lánya is az volt. Domnica és Valens házasságának pontos ideje bizonytalan. Jelentős szerepe volt abban, hogy Valens az arianizmus hatása alá került (Theod. IV. 12.3-4, 19.8-9.) Férje halálát, azaz a hadrianopolisi katasztrófát követően, ő volt az, aki gondoskodott Constantinopolis védelmének megszervezéséről (Soc. V. 1.3; Soz. VII. 1.2) és Theodosius megérkezéséig *de facto* ő volt a keleti uralkodó (Iord. *Rom.* 315). 381-ben még biztosan élt (LENSKI 2002, 53), de további sorsáról nem áll rendelkezésre információ.

Zosimus egy bizonyos Procopiust (PLRE I, 744 Procopius 9) említ (Zos. V 9. 3-5), aki házasság révén lett Valens császár rokona, így alighanem Domnicával (és ennek megfelelően Petroniusszal) állt rokonságban. Saturninusszal együtt ő ítélkezett 396/397 körül Timasius ügyében, és megkegyelmezett neki, ám ezt az uralkodó érvénytelenítette. Mind pannoniai származása, mind társadalmi státusza bizonytalan.

Libanius egyik szónoklatában (Lib. Or. II. 9) egy bizonyos Domnicust említ, LENSKI szerint Domnica rokonságához tartozhatott, s családjuk görög nyelvterületről telepedett át Sirmiumba (LENSKI 2002, 62-63).

A XI. század második felében alkotó serraei Nicetas Nazianzi Szent Gergely művéhez ír kommentárjában (Comm. in Greg. Naz. Or. XX.) Eusebiusszal azonosít egy ott meg nem nevezett személyt, akiről azt írja, hogy a császárné nagybátyja volt. Már forrás ezt nem erősíti meg (PRLE I, 304).

⁸³ Soc. IV. 26.21, V. 1.3; *Chron. Pasch.* 364; Iord. *Rom.* 312.

Cursus honorum:

protector domesticus (360?-364)

tribunus stabuli (364. március 1-28.)

IM 9

ifj. **Flavius Gratianus** (359-383)

PRLE I, 401-402 Fl. Gratianus 2

Sirmiumban született 359. április 18-án Valentinianus (IM 7) és Marina Severa fiaként.⁸⁴ *Consul prior* 366-ban Flavius Dagalaifusszal.⁸⁵ Még 8 éves sem volt, mikor 367. augusztus 24-én elnyerte az *Augustus* címet.⁸⁶ 383. augusztus 25-én meggyilkolták.⁸⁷ Hogy a Valentinianus-ház legitimitását biztosítsák, összeházasították II. Constantius lányával, Constantiával,⁸⁸ egy fiúk született, azonban ő még Gratianus előtt elhunyt.⁸⁹ Még 383-ban újra házasodott, egy bizonyos Laetát vett el feleségül.⁹⁰

[IM 10]

Romulus

PRLE II, 949-950.

Születési helyét nem közlik a források, de talán pannoniai születésű volt, így csak nagyon bizonytalanaként szerepel a többi pannoniai származású császár között. Anyai nagyapja után a Romulus nevet kapta, azonban a források korára utalva gyakorta csak Augustulusként említik.⁹¹ Apja a saviai származású Orestes volt,⁹² anyja neve nem ismert.⁹³ Apja 475. október 31-én császárrá tette.⁹⁴ Kora okán császársága előtt nem viselt semmilyen tisztséget. Odoacer miután megölte Romulus apját, Orestest (476. augusztus 28.) és nagybátyját, Paulust (476. szeptember

⁸⁴ Anon. *Epit.* XLVII. 1; Hier. *Chron.* 359; *Cons. Const.* 359; *Chron. Pasch.* 359 (május 23-án); Soc. V. 11; Soz. VII 13.9

⁸⁵ *P. Flor.* I. 84; Amm. XXVI. 9.1, XXVII 2.1

⁸⁶ Amm. XXVII 6. 4-16; *Cons. Const.* 367; Hier. *Chron.* 367; Soc. IV. 11.3; Anon. *Epit.* XLVII. 1; Zos. IV. 12. 2; Oros. VII. 32. 8.

⁸⁷ *Cons. Const.* 383; Anon. *Epit.* XLVII. 7 (ahol halálzási életkorként XXIX szerepel a XXIV helyett); Soc. V. 11; Zos. IV. 35. 5-6.

⁸⁸ Amm. XXI. 15.6, XXIX. 6. 7; Aus. *Grat. Act.* 11. 53, Them. *Or.* XIII. 167, 168

⁸⁹ Aug. *Civ. Dei* V. 25; Symm. *Rel.* 3. 19; Theod. V. 12

⁹⁰ Zos. V. 39.4.

⁹¹ Anon. Val. 7.36, 8.37; *Fast. Vind. Prior.* 475; Auct. *Haun. ordo prior* 475, *ordo post.* 475, *ordo post. marg.* 475; Marcell. com. 475, 476; Iord. *Get.* 241-2; Iord. *Rom.* 345; Proc. *BG I.* 1.2.7; Evagr. *HE II.* 16.

⁹² Iord. *Rom.* 345

⁹³ Lehetséges, hogy anyja egy bizonyos Barbaria volt, ehhez a problémához lásd (ŠAŠEL-KOS 2008, 446-447).

⁹⁴ Anon. Val. 8.37; *Fast. Vind. Prior.* 475; Auct. *Haun. ordo prior* 475, *ordo post.* 475, *ordo post. marg.* 475; Marcell. com. 475; Iord. *Get.* 241-2; Proc. *BG I.* 1.2; Evagr. *HE II.* 16; Theoph. AM 5965.

4.), Romulus életét megkímélte, de megfosztotta a császári címétől, és mint *rex Italiae* vette át az uralmat Italia fölött.⁹⁵ Odoacer Campaniába, egy Lucullanum nevű birtokra küldte rokonaival és évi 6000 *solidus* életjáradékot biztosított neki.⁹⁶ Alighanem azonos azzal a Romulusszal,⁹⁷ akinek és anyjának kiváltságait 507/511-ben Theoderich gót király nevében Liberius ismét megerősítette.⁹⁸

⁹⁵ Anon. Val. 10.45; Iord. *Get.* 241-2; *Rom.* 345, Proc. *BG* I. 1.7; Theoph. AM 5965

⁹⁶ Anon. Val. 8.38; Marcell. com. 476; Iord. *Get.* 242.

⁹⁷ PRLE II, 950.

⁹⁸ Cass. Var. III. 35.

II. 1. PANNONAI SZÁRMAZÁSÚ SENATOROK

„*in quo nihil est tam inaequale quam aequalitas ipsa*”
(Plinius: *Epistulae* II. 12.5.)

Jóllehet, hogy e társadalmi réteg Róma kezdete óta létezett, azonban renddé való szerveződését az i.e. III-II. században lezajlott politikai, társadalmi, gazdasági változásoknak köszönhetően. A rend születése azzal vette kezdetét, hogy tagjai elhatárolták magukat a lovagoktól, s a népgyűlésen kiléptek az *equites centuriái*ból, majd ezt követően a *senatus*ba felemelkedett lovagok is kötelesek voltak leadni az államtól kapott lovukat, ezzel is eloldva magukat a másik rendtől.⁹⁹ Az *ordo senatorius* Augustus korára azonban egyre zártabbá vált, a *princeps* a *senatus* létszámát 600 főben maximalizálta, tagjai számára 1 000 000 *sestertius* értékű vagyoni határt írt elő.¹⁰⁰ Azonban az *ordo senatorius* és a *senatus* nem azonos egymással, ugyanis az *ordo senatorius*ba formálisan a *senatorok* fiait is felvették.¹⁰¹ Zárt jellege is hozzájárult, hogy nem tudta kitermelni a maga utánpótlását, így összetétele folyamatosan változott, az első *homines novi* Italiából származtak, de már Augustus idején bekerültek az első provinciális származásúak is, főként az erősen urbanizált és századok óta római fennhatóság alatt álló területek, miként Baetica vagy Dél-Gallia,¹⁰² illetve a keleti tartományok adták az első személyeket.¹⁰³ Noha arányuk egészen Vespasianus uralkodásáig elenyésző volt,¹⁰⁴ jelentős változás a Flaviusok idején állt be, ekkortól már jóval nagyobb számban kerültek be a keleti tartományokból is a rend soraiba,¹⁰⁵ s az első észak-afrikai *senatorok* is Flavius-kortól adatoltak.¹⁰⁶ A Pannoniával szomszédos Dalmatia első ismert *senatora* Augustus kortársa volt, s noha a következő személy csak a II. század első feléből ismert, e tartomány esetében Pannoniával ellentétben, „*senatori* családokról” is lehet beszélni.¹⁰⁷ A Pannonia környéki tartományok közül Dalmatiából ismert nemcsak a legkorábbi, de a legtöbb *senator* is. Dacia,

⁹⁹ ALFÖLDY 2002, 53

¹⁰⁰ ALFÖLDY 2002, 115

¹⁰¹ Suet. *Aug.* 38,3; Dig. 23, 2, 44

¹⁰² ALFÖLDY 2002, 120; vö. Claudius beszédét a *senatus* előtt – lyoni tábla (CIL XIII, 1668) és Tacitus szöveghelye (Tacit. *Ann.* XI. 23-24.) alapján.

¹⁰³ Noha az is igaz, hogy a keleti tartományokból származó *senatorok* ősei is egykori *italicus* veteránok voltak, akik generációról generációra előbb a helyi politikai elitbe integrálódtak, majd a lovagi rendig emelkedtek. (HALFMANN 1979, 29). Többük ősei a tartományi főpapság soraiba tartoztak (HALFMANN 1979, 29). Ez hol gyorsabban, hol lassabban történt, nem volt általános tendencia, hogy a *decuriók* közül hány generáció alatt emelkedtek, az *ordo equester*, majd az *ordo senatorius* soraiba (HALFMANN 1979, 32).

¹⁰⁴ ALFÖLDY 2002, 120

¹⁰⁵ HALFMANN 1979, 78-81. HALFMANN 1979-ben publikált művében összesen 92 keleti származású *senator* gyűjtött fel: európai görög területek és Macedonia 8 személy, Thracia 5, Pontus et Bithynia 5, Asia 31, Galatia 9, Cappadocia 1, Lycia 5, Pamphylia 6, Syria 9, Iudea 2, Cyrene 2, Creta 1 személy (HALFMANN 1979, 68-70.)

¹⁰⁶ DUNCAN-JONES 1967, 151

¹⁰⁷ ALFÖLDY 1968b, 139. 1968-ban megjelent, a *principatus* korát feldolgozó gyűjtésében ALFÖLDY Géza 16 dalmatiai származású *senator* szerepel.

Thracia és Moesia területéről összességében még fele ennyi személy sem adathozható, s teljes biztonsággal Raetiából, illetve Noricumból származtatható *senator* pedig egy sem, csak néhány bizonytalan eset sorolható ebbe a körbe.¹⁰⁸ A *principatus* korából mindössze hat pannoniai származású *senator* ismert, ebből ráadásul egy (SE 12) bizonytalan. Az első ismert *senator*, M. Valerius Maximianus (SE 1) *adlectió*jára *praetori* rangban 179-ben került sor, lovagként bizonyított katonai rátermettsége okán. Azonos nevű apja (EQ 55) Pannonia Superior tartományi főpapja, illetve legalább az *ordo decurionum* tagja volt. A jelenleg ismert adatok alapján nem állapítható meg az, hogy az ifjabbik Maximianus *senator*ként mekkora szerepet töltött be szülőföldje „életében”, továbbá az sem, hogy voltak-e leszármazottjai. Maximianushoz hasonlóan *homo novus* volt Aelius Triccianus (SE 12) is, aki *ex caliga* emelkedett egyre feljebb és feljebb a társadalmi ranglétrán, ezt alighanem Maximianushoz hasonlóan, ő is a háborús helyzetnek köszönhette.¹⁰⁹ Míg Maximianus számára a nagy markomann-szarmata háború,¹¹⁰ addig Triccianus számára Septimius Severus polgárháborúja hozhatta el a kiugrási lehetőséget, ám végül Caracalla emelte fel a lovagi rendbe. Ennek ellenére a *senatori* rendbe *consuli* rangúként Macrinus jóvoltából került, a Caracalla elleni összeesküvésben való részvételéért. Elagabalus hatalomra kerülésével azonban ezen tettéért kegyvesztetté vált, majd életét vesztette. Decius császár (IM 1) a II-III. század fordulója táján született egy pannoniai *senatori* családban, noha apja név szerint nem ismert, de elvben ő már Maximianus előtt az *ordo senatorius* tagja volt. Ez a három generáció, Decius apja, maga az uralkodó és fiai (IM 2, 3) jelentik az egyetlen ismert „*senatori* családot”. Noha Probus (IM 4) nem volt ilyen előkelő származású, hiszen csak lovag volt, hatalomra kerülését követően azonban alighanem családtagjait (SE 2) is a *senatori* rend soraiba emelte. Esetében bizonyos, hogy családja elhagyta Pannoniát, s az uralkodó meggyilkolása után szerte Italiában telepedtek le.¹¹¹ Ugyan Decius és Probus uralkodó volt, de Maximianust is elszólította hivatali kötelessége a tartományból, ahova úgy tűnik már nem is tért vissza. Akárhogy is, ekkor már a Birodalom és nem a tartomány társadalmi elitjét képezték, nyilván egyes Pannonián kívüli területek nagyobb érvényesülési lehetőségeket, magasabb életszínvonalat kínáltak. Források híján, egyáltalán nem lehet képet alkotni vagyonukról, nem ismertek egykori lakóépületeik,¹¹²

¹⁰⁸ Összesen 5 *senator*t sorol fel (RICCI 1993, 147), noha RICCI gyűjtésének ellentmond az, hogy Halfmann csak Thraciából 5 személyt említ (lásd fentebb).

¹⁰⁹ A keleti származású *senatorok* esetében műveltségük is előrelépési lehetőséget jelentett (JONES 2005), de szónoki képzettség és a filozófiában való jártasság másutt is nagy fontossággal bírt a *senatorok* között (SALOMIES 2005).

¹¹⁰ Ehhez, főként Pannoniára gyakorolt hatásáról lásd részletesebben KOVÁCS 2005; FPA III

¹¹¹ SHA vita Probi XXIV. 1-2.

¹¹² A *senatorok* Róma városi házaihoz lásd (VON HESBERG 2005)

önreprezentációjukról,¹¹³ vagy közcélú tevékenységükről semmit sem lehet tudni.¹¹⁴ Nem meglepő, hogy a III. század második feléből nem ismertek pannoniai származású *senatorok*, nyilván ez részint a forráshiánynak is betudható, de alighanem annak is, hogy a hadsereg és a háborúk szolgáltatták az elsődleges kitörési lehetőséget, azonban a Gallienustól kezdődően parancsnoki és ezzel összefüggő helytartói megbízatásokat csak a lovagi rend tagjai kaptak.¹¹⁵ Tehát pusztán katonai érdemek révén kevésbé lehetett az *ordo senatorius* tagjává válni. Az uralkodók mind a lovagi rendűek, mind a *senatori* rendűek számára egyre több hivatal, tisztséget hoztak létre, és a két *ordo* összetétele is egyre változatosabbá vált. A IV. századra a *senatori* rend már erőteljesen rétegződött, és lényegében a lovagi rend nagy részét betagolták a *senatori* rendbe, még az igen alacsony rangfokozatúakat is. A rend lassan hivatali arisztokráciává vált, hiszen az aktuális tisztség határozta meg társadalmi helyzetet. A pannoniai származású *senatorok* zöme a IV. századból ismert, mindegyikük Valentinianus (IM 7) és Valens (IM 8) császárok személyével hozható kapcsolatba. Az első a sorban maga a császárok apja (SE 3), aki testi erejének köszönhetően lett *protector*, s később *Africa comese*, ami már *vir spectabilis* rangot jelentette számára. Tisztségek és társadalmi jogállás összefonódását mutatja, hogy miután kegyvesztetté vált cibalaei birtokára vonult vissza. A II-III. század *senatorai*hoz hasonlóan, a IV. század *senatorai* is a hadsereg kötelékein belül emelkedtek egyre magasabbra. (A)equitius (SE 4) Iovianus halálakor a hadvezetésének belső köreihez tartozott, tekintve, hogy *schola prima scutariorum tribunus*aként igencsak bizalmi pozíciót töltött be, neve a császárjelöltek között is felmerült, noha természete miatt többen is alkalmatlannak találták a posztra, így inkább maga is Valentinianus megválasztását, majd uralmát, sőt a két fivér halála után továbbra is a dinasztiát támogatta. Nem kis szerepe volt abban, hogy a keleti hadsereg kitarthatott az új uralkodó mellett, ennek köszönhetően lett az illyricumi haderő parancsnoka. Leo (SE 5) ugyancsak Dagalaifus *magister militum numerarius*a volt, de úgyszintén támogatta Valentinianus hatalomra kerülését, s az uralkodó haláláig felfelé ívelt pályafutása, ám Gratianus idején kegyvesztetté vált. Serenianus (SE 7) szintén már azelőtt az uralkodó bizalmi embere volt, hogy Valentinianus és Valens magára öltötte volna a császári bíbort, noha az ő esetében is igaz, hogy földjei hatalomra kerülésével ő is magasabb posztokba emelkedett, s Valens udvartartásához tartozott. Viventius (SE 10) esetében nem tudni, hogy útját kizárólag a pannon császárok egyengették-e, pályafutásából ugyanis csak 363 utáni tisztségei ismertek, azonban Róma városi *praefecturája* is jól jelzi, hogy ugyancsak bizalmi ember volt. Petronius (SE 6)

¹¹³ A téma birodalmi szintű feldolgozásához lásd ALFÖLDY 2005b.

¹¹⁴ A *senatori* és lovagi rendű személyek közcélú tevékenységéhez lásd RAEPSAET-CHARLIER 2005

¹¹⁵ PFLAUM 1976, 109; ALFÖLDY 2002, 159

esetében sem állapítható meg, hogy Valentinianus hatalomra kerülése előtt milyen tisztet töltött be, mindenesetre alighanem karrierére jótékony hatást gyakorolhatott, hogy az újdonsült uralkodó Valens apósa volt. Azonban mikor utóbbi felöltötte a császári bíbort, Petroniust rögtön meg is tették az egyik *legio comitatensis* parancsnokává. A hírhedt Maximinus (SE 8) a többiektől eltérően nem katonai képességei révén emelkedett a ranglétrán, ugyanis ügyvédként tevékenykedett. Kizárólag az ő esetében biztos, hogy Valentinianus pártfogásának köszönhette tisztségeit, és annak hatalomra kerülése előtt nem viselt semmilyen magasabb hivatalt. Mindenesetre az uralkodó bizalmi embere volt, hiszen még azt is elérte, hogy Valentinianus régi harcostársát, (A)equitiust menessze és fiát Marcellianust bízta meg a később háborúságba torkolló dunai erődítési munkálatokkal. Ez önmagában is rávilágít arra, hogy nem igazán létezett pannon egységfront, továbbá arra, hogy talán (A)equitiusnak ugyancsak köze lehetett ahhoz, hogy sok ellenséget szerző Maximianus röviddel Valentinianus császár halálát követően előbb *persona non grata* lett, majd Gratianus császár le is fejeztette. Valentinus/Valentinianus (SE 18) esete is bizonyítja, hogy befolyásuk révén akár komolyabb felfordulást is képesek voltak okozni. A dinasztia bukásával annak pártfogói, s egyben pártfogoltjai is kikerültek a hatalom belső köreiből. Az utolsó pannoniai *senátorok* egy emberöltővel későbből származtak, a saviai Orestes és Paulus pályafutása Attila *ordujától* a ravennai császári palotáig ívelt, ahonnan Orestes elkergette az utolsó legitim nyugatrómai uralkodót, és fiát, Romulust ültette a helyébe. Érdekes módon a Nyugatrómai Birodalom végnapjaiban több pannoniai származású *senator*nak is történelmi szerep jutott. Orestest és fivérét Paulust az elégedetlen germán csapatok parancsnoka, a szkír Odoacer végeztette ki, míg az ő uralmát az utolsó ismert pannoniai szültségű *senator*, s egyben osztrogót király, Theoderich döntötte meg, aki nem sokkal később Odoacert híveivel és családjával együtt megölette, és átvette az Italia feletti uralmat. Theoderich lényegében a Zénó császártól kapott felhatalmazással élt, s ezt követően továbbra is elismerte a császár főségét, római címei inkább csak legitimitást biztosítottak számára, hiszen mégis csak egy pannoniai *senator*ként hozta létre az osztrogótok itáliai királyságát. 526-ban bekövetkezett halálával többek között a pannoniai *senátorok* sora is végére ért.

Az egyes személyek

SE 1

Marcus Valerius Maximianus M(arci) Valeri Maximiani filius 179/180

Barbaricum, Laugaricio (Trencsény/Trenčín) sziklafelirat

MOMMSEN 1893, 265-266; CIL III, 13439; CIL III, 225; STEIN 1931, 100 Nr. 1; ONDROUCH 1938, 54 Nr. 50 Taf. IV,2; PFLAUM 1955, 136 Nr. 3, 149; AnÉp 1959, 183; AnÉp 1959, 247; PFLAUM 1960-1961, 476-494 Nr. 181 bis; IPSSTA 2; SAXER 1967, 39-40 Nr. 69; ALFÖLDY 1974, 199-215; DOBÓ 1975, Nr. 537; ALFÖLDY 1987b, 338, 342; KOLNÍK 1984, Abb. 7, 187 Kat. 7; FITZ 1993-1995, 618-624 Nr. 349/2; ILS 9122; HARL - LŐRINCZ 2002, 52-53 Nr. 60; KANDLER 2004, 104-105 Nr. 5; FPA III, 166 Nr. IV 20; ALFÖLDY 2005b, 65; SZABÓ Á. 2006a, 92-95 P 69b; FEHÉR 2007, 535. Nr. 212.; Lupa 7289

Victoriae / Augustoru(m)! / Exercitus, cui (= qui) Lau/garicione sedit, mil(ites) / l(egionis) II DCCCLV / [M(arcus) Val(erius) Maximi]anus leg(atus) leg(ionis) II Ad(iutricis) cur(avit).

180 k.

Numidia, Diana (Mergueb ez Zana) szoborbázis

IDRE 2, 445; PFLAUM 1955, 135-154; LUNZER 1955, 86-90; AnÉp 1956, 124; DOBIAŠ 1957, 179-196; HOŠEK 1959, 84-92; AnÉp 1959, 183; PFLAUM 1960-1961, 476-494 Nr. 181 bis; FITZ 1961, 167-168; AnÉp 1962, 390; ALFÖLDY 1964-1965, 137-144, Nr. 5; BIRLEY E 1966, 58; SAXER 1967, 37-39, Nr. 68; DOBÓ 1975, 104-105, Nr. 536; AnÉp 1976, 359; DEVIJVER 1976-80, 820-822 Nr. V 23; MAXFIELD 1981, 178-179; ŠAŠEL 1982; ALFÖLDY 1987b, 326-348; LEUNISSEN 1989, 273-274; MROZEWICZ 1989, 68, PS 42; ŠAŠEL 1992; FITZ 1993-1995, 618-623 Nr. 349; FITZ 2000, 118 Nr. 17; LŐRINCZ 2001, 188-189, Nr. 101; SZABÓ E. 2003, 73-75, Nr. 97; FPA III, 174-176, Nr. 30; SZABÓ Á. 2006a, 92-95, P69a

M(arco) Valerio Maximiano M(arci) Valeri Maximiani quinq(uennalis) s[ac(erdotalis)] / f(ilio) pont(ifici) col(oniae) Poetovionens(ium) equo p(ublico) praef(ecto) coh(ortis) I Thrac(um) trib(un) coh(ortis) I (H)am(iorum) / civium R(omanorum) praep(osito) orae gentium Ponti Polemoniani don(is) don(ato) bel(l) P{h}art(hico) a<d=L>lecto ab Imp(eratore) M(arco) Antonino Aug(usto) et misso in procinctu / Germanic(ae) exped(itionis) ad deducend(a) per Danuvium quae in annonam Panno(niae) / utriusq(ue) exercit(uum) denavigarent praepos(ito) vexillation(um) clas(sium) praetor(iarum) / Misenatis item Ravennatis item clas(sis)

Brittan(n)ic(ae) item equit(um) Afror(um) et Mauror(um) | elector(um) ad curam explorationis Pannoniae praef(ecto) al(ae) I Aravacor(um) in procinc/tu Germanico ab Imp(eratore) Antonino Aug(usto) coram laudato et equo et phaleris | et armis donato quod manu sua ducem Naristarum Valaonem | interemisset et in eade(m) ala quartae militiae honor(em) adepto praef(ecto) al(ae) | contar(iorum) don(is) don(ato) bello Ger(manico) Sar(matico) praep(osito) equitib(us) gent(ium) Marcomannor(um) Narist(arum) | Quador(um) ad vindictam Orientalis motus pergentium honor(e) centenariae dig/nitatis aucto salario adeptus procurationem Moesiae Inferioris | eodem in tempore praeposito vexillationibus et a<d=T> detrahen/dam Briseorum latronum manum in confinio Macedon(iae) et Thrac(iae) | ab Imp(eratore) misso proc(uratori) Moesiae super(ioris) proc(uratori) prov(inciae) Daciae Porolis/sensis a Sacratissimis Imp(eratoribus) in amplissimum ordinem inter prae/torios a<d=L>lecto et mox leg(ato) leg(ionis) I Adiut(ricis) item leg(ato) leg(ionis) II Adiu(tricis) praep(osito) vexil(lationum) | Leugaricione hiemantium item leg(ato) leg(ionis) | V Mac(edonicae) item leg(ato) leg(ionis) I Italic(ae) item leg(ato) leg(ionis) | XIII Gem(inae) item leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) [[[leg(ionis) III Aug(ustae)]]] don(is) don(ato) a nobilissimo | [[[principe M(arco) Aurelio Commodo Aug(usto)]]] expeditione secunda Ger(manica) | splendidissimus ordo Dian[ensium Veteran(orum)] aere conlato.

180-182¹¹⁶

Dacia, Apulum (Gyulafehérvár/Alba Iulia) oltár v. szoborbázis? (elveszett)
CIL III, 1122; IDR 3/5 1, 286 a korábbi irodalommal; CIMRM II, 1950; EDCS-15800152, EDH HD038427

[S(oli?)] Invicto | Mit(h)rae! | M(arcus) Val(erius) Maxi|mianus leg(at)us Aug(usti) | v(otum) s(olvit).

Numidia, Diana Veteranorum (Zana) 183-185
CIL VIII, 4600; ALFÖLDY 1964-1965, 137-144, Nr. 5; DOBÓ 1975, 110 Nr. 571; SZABÓ E 2003, 75 Nr. 98; SZABÓ Á. 2006a, 92-95 P 69c; EDCS-23100431; EDH HD031477

M(arco) Valerio Maxi|miano, M(arci) Valeri | Maximiani q(uin)q(uennalis), | sacerdotalis fil(io) | pontif(ici) coloniae | Petovionensium, | leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore), c(larissimo)

¹¹⁶ IDR 3/5 1, 286

v(iro), / co(n)s(uli) des(ignato), innocent(i) / praesidi patrono. / Aquili(us) Restitutus fl(amen) / p(er)p(etuus), aedil(is), Iiviru(m)(!), Iivir / quinq(uennalis), praef(ectus) i(ure) d(icundo) pro / Iiviris et Marcia/nus augur, aedil(is) / Iiviru(m)(!) sua pec(unia) fec(erunt) / idemq(ue) dedic(averunt).

Marcus Valerius Maximianus egy nagy múltú és tehetséges poetoviói család¹¹⁷ sarjaként született 135-140 körül,¹¹⁸ felmenői a municipális arisztokrácia tagjai voltak.¹¹⁹ Feliratai nem említik, hogy szűkebb pátriájának, Poetovio városának igazgatásában is részt vett volna. Már apja (EQ 55) jóvoltából az *ordo decurionum* tagja lehetett, s kizárólag az élethossziglani *pontificatus* viselte a municipális tisztségek közül.¹²⁰ Feliratai alapján sokkal inkább vonzotta a katonai élet, mintsem a városi közigazgatás. Számos katonai tisztséget viselve halad előre a ranglétrán, melyben a későbbi császár, Publius Helvius Pertinax és Ti. Claudius Pompeianus pártfogásának is jelentőse szerepe volt.¹²¹ Pályafutásának első állomásaként a *cohors I Thracum praefectusa* volt,¹²² majd ezt követően a *cohors I Hamiorum civium Romanorum*¹²³ élén töltötte be *tribunusi* pozíciót.¹²⁴ Majd a Pontus Polemonianus partján élő népek előljárója lett. A *parthus* háborúban (161-166) tanúsított cselekedeteiért kitüntették (*donis donatus*). Legkésőbb ekkoriban szövődhetett közte és Pertinax között az a gyümölcsöző ismeretség, ami pályafutása későbbi szakaszában is nagy hasznára vált. A *parthus* háborút követően pár évnyi szünet következett katonai karrierében, alighanem visszavonult családi birtokára. Csak három évvel később, 169/170-ben kapcsolódott be szarmata-germán háborúba. Személyesen Marcus Aurelius nevezte ki a misenumi, a ravennai és britanniai flotta katonáiból felállított *vexillatio* parancsnokának, hogy a pannoniai seregek élelmezéséről gondoskodják, illetve alárendeltek egy *africaiakból* és *maurusokból* álló válogatott lovasságot, hogy felderítési feladatokat is

¹¹⁷ A poetoviói Valeriusokról (ALFÖLDY 1964-1965, 137-144).

¹¹⁸ ŠAŠEL KOS 1992a, 567, KANDLER 2004, 104

¹¹⁹ FITZ 1993-1995, 619; FITZ 2000, 118. Ugyanakkor, FITZ Jenő véleményével ellentétben, nem valószínű, hogy Marcus Valerius Scribonianus [EQ 45] a nagyapja lett volna, hiszen Maximianus azonos nevet viselő apja sem volt a lovagi rend tagja (FITZ 1993-1995, 619).

¹²⁰ SZABÓ Á. 2006a, 94-95

¹²¹ PFLAUM 1960-1961, 494; ALFÖLDY 1987b

¹²² A *cohors I Thracum* nevet nem egyetlen csapat viselte, Britanniában, Pannonia Inferiorban, Daciában, Cappadociában és Aegyptusban is állomásozott egység ezzel a névvel (PFLAUM 1960-1961, 479-480; FITZ 1993-1995, 620). SPAUL szerint Maximianus az *cohors I Thracum equitata civium Romanorum* parancsnoka volt, ami Septimius Severus idején került át Pannonia Superiorból Britanniába (SPAUL 2000, 357-358). Kandler szerint talán Britanniában szolgált (KANDLER 2004, 104).

¹²³ A *cohors I Hamiorum sagittaria* nevezetű egységet a 40-es években hozhatták létre, először Tingitanába, majd vélhetően Traianus parthus hadjáratát követően át Britanniába, a mai Carvoran környékére (SPAUL 2000, 409) került.

¹²⁴ FITZ Jenő szerint 162-ben vette át az egység parancsnokságát (FITZ 1993-1995, 620).

ellássa.¹²⁵ Ezt követően a pannoniai Ad Muresben állomáshozó *ala I Hispanorum et Aravacorum*¹²⁶ *praefectura* lett, abban az időben, amikor a *legio I Adiutrix*ot Pertinax vezette. A 173 nyarán vagy 174 tavaszán zajló *naristák* elleni hadjáratban is ebben a minőségében vett részt, ahol *virtus*áról is bizonyosságot tett, saját kezűleg végzet Valaóval, a *Naristae*¹²⁷ királyával.¹²⁸ E cselekedete jutalmául az uralkodó személyesen dicsérte meg, lovat, díszkorongokat és fegyvereket adományozott neki. Továbbá elnyerte egy 1000 fős arrabonai lovasegység, az *ala I Ulpia contariorum tribunusi* tisztét,¹²⁹ majd a szarmata-germán háborúban újfent kitüntették. 175-ben az Avidius Cassius-féle lázadás leverésére küldött seregben harcol, a *markomannokból*, *naristákból* és *quadokból* összeállított lovasság *centenarius* rangú parancsnokaként.¹³⁰ Valószínűleg 176-ban Pertinaxszal együtt visszatért a Duna-vidékre. Megnövelt fizetéssel elnyerte Moesia Inferior *procuratori* tisztét s egyidejűleg megkapta egy különítmény parancsnokságát, hogy Macedonia és Thracia határvidékét megtisztítsa a lator *Briseuitól*. 177 és 178 között Moesia Superior *procurator*a, majd 178 és 179 között Dacia Porolissensis *procurator*a volt. Alighanem Pertinax háttértámogatását látta el a tartományokban, ugyanis a hadvezér az itteni harcok és tartományok felelőse volt ezekben az években. Marcus Valerius Maximianust, jelen ismereteink alapján az első pannoniai születésűként, hadi sikerei jutalmául 179-ben Marcus Aurelius és Commodus császárok *praetoriusként* a *senatori* rend sorába emelték,¹³¹ ez egyfelől szólt érdemei elismeréseként, másfelől katonai rátermettsége okán szükség volt rá magasabb rangú katonai posztokon is, azonban azok betöltésére lovagként nem volt jogosult. Ennek megfelelően *allectio*ja után nem sokkal a brigetiói *legio I Adiutrix* parancsnoka lett, majd ugyanezt a pozíciót töltötte be az aquincumi *legio II Adiutrix* élén is. 179/180 telét az utóbbiból létrehozott különítmény parancsnokaként a barbaricumi Leugaricióban töltötte.¹³² Ezt követően egymás után a potaissai *legio V Macedonica*, a novaei *legio I Italica*, az apulumi *legio XIII Gemina* parancsnoki tisztét is betöltötte. Ez utóbbi tisztsége volt az utolsó, amit Duna-vidéken viselt. A második germánok

¹²⁵ Erre 170-ben kerülhetett sor (FITZ 1993-1995, 621; KANDLER 2004, 104), vagy 169-ben (SAXER 1967, 37).

¹²⁶ BARKÓCZI szerint, AnÉp 1954, 124 alatti kommentárt átvéve, 173 körül volt az *ala I Hispanorum et Aravacorum* parancsnoka (BARKÓCZI 1957, 96). KOVÁCS Péter szerint 171-ben vette át az egység parancsnokságát és e tisztében végzett Valaóval is (FPA III, 176). FITZ Jenő és LŐRINCZ Barnabás is egyetért, hogy 171- 173 között állt az egység élén (FITZ 1993-1995, 621; LŐRINCZ 2001, 189).

¹²⁷ DOBIAŠ ezt az eseményt 171 végére, 172 elejére teszi (DOBIAŠ 1957, 194). A *Narista*hoz és lokalizációjukhoz lásd BARKÓCZI 1957, 91-99.

¹²⁸ FITZ 1993-1995, 621.

¹²⁹ BARKÓCZI szerint 174-175 között volt az egység *tribunusa*, ismételten AnÉp 1954, 124 számú felirathoz írott kommentárt átvéve (BARKÓCZI 1957, 97 ugyanígy FITZ 1993-1995, 622; LŐRINCZ 2001,189; FPA III 176.).

¹³⁰ AnÉp 1954, 124; BARKÓCZI 1957, 97; DOBIAŠ 1957, 194.

¹³¹ FPA III 176. Ennek időbeli keretét ŠAŠEL KOS igen tágan 177 – 180 közé helyezi (ŠAŠEL KOS 1992a, 568.).

¹³² DOBIAŠ 1957, 194; SAXER 1967, 37; FPA III, 176.

elleni hadjárat alatt Commodus császártól ismételt kitüntetést kapott. *Consulatusa* előtt Numidia helytartója s egyúttal a *legio III Augusta legatusa* volt 183-185/186 között.¹³³ Helytartósága idején azonban nem csak neki, hanem feleségének Ulpia Aristonicának, aki egy bizonyos Marcus Ulpius lánya volt, is több megtisztelő feliratot állítottak.¹³⁴ Számos építkezésre került sor támogatásával: fürdő (*thermae*) épült Cuicul lakói számára,¹³⁵ ív Lambaesisben,¹³⁶ és az *Aqua Paludensis* nevű vízvezeték létrejöttében is jelentős szerepe volt.¹³⁷ *Consulságának* pontos ideje nem ismert, azonban 185 előtt nem kerülhetett rá sor.¹³⁸ Poetoviói származása okán nem meglepő, hogy jelentős szerepet játszott a Mithras-kultusz terjesztésében is,¹³⁹ alighanem ő volt az, aki az általa vezetett hat *legióban* a tábori vallásgyakorlat részévé tette.¹⁴⁰ Vélhetően az *aquincumi tribunus laticlaviusok* Mithraeumának megalapítása is hozzá köthető,¹⁴¹ ugyancsak személyéhez kapcsolhatóak az első pontosan keltezhető Mithras emlékek Apulumban és Lambaesisben.¹⁴² De úgyszintén „magával vitte” IOM *Depulsor* kultuszát is.¹⁴³ További pályafutásáról semmit sem tudunk, lehetséges, hogy nem sokkal 186 után meghalt.¹⁴⁴ Amennyiben egy a numidiai Verecundából (ma Markouna) származó felirat¹⁴⁵ kiegészítése helyes, úgy még Divus Commodusnak is állított feliratot, talán 195-ben még élhetett.¹⁴⁶ ŠAŠEL KOS szerint 192-ben halhatott meg.¹⁴⁷ Lehetséges, hogy a keletről behurcolt járvány áldozatául esett.¹⁴⁸

Cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Poetovionensium (150-es/160-as évek)

pontifex coloniae Ulpiae Poetovionensium (150-es évek -)

equo publico (150-es évek -)

¹³³ További feliratok, amik a tartomány *legatusaként* említik: CIL VIII, 2749; BCTH 1901, 448

¹³⁴ CIL VIII, 4234; AnÉp 1933, 70

¹³⁵ AnÉp 1935, 45

¹³⁶ CIL VIII, 18247; CIL VIII, 2698

¹³⁷ AnÉp 1934, 40

¹³⁸ FITZ 1993-1995, 623.; ŠAŠEL-KOS szerint 184/185-ben (ŠAŠEL-KOS 1992a, 567.)

¹³⁹ DANIELS 1975; MERKELBACH 1984; TÓTH I. 2005a, 128; TÓTH I. 2015, 177

¹⁴⁰ TÓTH I. 2005a, 128; TÓTH I. 2015, 177

¹⁴¹ KOCSIS 1991, 117

¹⁴² TÓTH I. 2005a, 128. Lásd a CIMRM I, 137 illetve AnÉp 1955, 79 számú feliratokat.

¹⁴³ CIL VIII, 2621

¹⁴⁴ FITZ 1993-1995, 623.

¹⁴⁵ [[*Divo Comm[odo]*]] | *M(arcus) Valerius Maximianus leg(atus) [Aug(usti) pr(o) pr(aetore)] | d(e)d(icavit?)*. CIL VIII, 4212; ILS 402; EDCS-23100051. Minthogy a feliraton még aktív *legatusként* szerepel, ezt a feliratot 183-185 közé teszi a kutatás (THOMASSON 1996, 165, Nr. 43n), noha Commodus *consecratió*jára 195-ben került sor.

¹⁴⁶ Vö. SZABÓ Á. 2010b, 83-90.

¹⁴⁷ ŠAŠEL KOS 1992a, 567.

¹⁴⁸ KANDLER 2004, 104. Noha ekkor már évtizedek óta dühöngött volna a járvány.

- I *praefectus cohortis I Thracum equitata civium Romanorum*
- I *tribunus cohortis I Hamiorum civium Romanorum* (valamikor 161-166 között)
praepositus orae gentium Ponti Polemoniani (valamikor 161-166 között)
allectus ab imperatore Marco Antonino Augusto et missus in procinctu Germaniae expeditionis ad deducanda per Danuvium quae in annonam Pannoniae utriusque exercituum denavigarent (170)
praepositus vexillationum classicum praetoriarum Misenatis item Ravennatis item classis Britannicae item equitum Afrorum et Maurorum electorum ad curam explorationis Pannoniae
- III *praefectus alae I Hispanorum Aravacorum* (171-173)
- IV *praefectus ala I Ulpia contariorum* (174-175)
praepositus equitibus gentium Marcomannorum Naristarum Quadorum ad vindictam orientalis motus pergentium (175)
procurator Moesiae Inferioris (176/177)
praepositus vexillationibus et ad detrahendam Briseoram latronum manum in confinio Macedoniae et Thraciae ab imperatore missus (176/177)
procurator Moesiae Superioris (177/178)
procurator provinciae Daciae Porolissensis (178/179)
a sacratissimis imperatoribus in amplissimum ordinem inter praetorios allectus (179)
legatus legionis I Adiutricis (179)
legatus legionis II Adiutricis (179/180), *praepositus vexillationum Leugaricione hiemantium*
legatus legionis V Macedoniae
legatus legionis I Italicae
legatus legionis XIII Geminae (180-182)
legatus Augusti pro praetore Numidiae item legatus legionis III Augustae (183-185/186)
consul suffectus (185/186)

SE 2

Aurelia?) Claudia

PIR² C 1065

A Historia Augusta szerzői azt írják, hogy Probus császárt nővére temette el, aki a Claudia nevet viselte.¹⁴⁹ Lévén, hogy Probus testvére volt, nyilvánvalóan ugyancsak a *senatori* rendbe tartozott. Sirmiumban született, talán 230-ban.¹⁵⁰

SE 3

id. Flavius Gratianus (Funarius)

Valentinianus és Valens császárok apja. Cibalaeban született, egy alacsony rendű családban, ifjú korában kötélveréssel foglalkozott.¹⁵¹ Testi erejének köszönhetően *protector*¹⁵² majd *tribunus* lett, majd valamikor a 320-as, 330-as években *comes Africában*,¹⁵³ s ezen tisztsége révén már *virī spectabiles* közé tartozott, azonban ekkor sikkasztási ügybe keveredett, így elbocsátását kérte. Később ugyanezen a rangban Britanniában szolgált,¹⁵⁴ talán 343-tól,¹⁵⁵ végül valamikor 351 előtt visszatért Cibalaebe és visszavonult a világtól.¹⁵⁶ II. Constantius elkobozta vagyonát, mondván vendégszeretően fogadta Magnentiust, mikor az átvonult birtokán.¹⁵⁷ Bár sem Ammianus, sem Aurelius Victor nem említi halála idejét, bizonyos, hogy még 367 előtt hunyt el.¹⁵⁸ Téves azonban Aurelius Victor azon megjegyzése,¹⁵⁹ miszerint Gratianus elnyerte a *praefectus praetorio* címet.¹⁶⁰

Cursus honorum:

miles

tribunus (valamikor a 310-es, 320-as években)

¹⁴⁹ SHA vita Probi III.4.

¹⁵⁰ ŠAŠEL KOS 1992a, 567.

¹⁵¹ Amm. XXX. 7. 2-3; Anon. *Epit.* XLV. 2.

¹⁵² Talán őt említi egy salonai töredékes felirat (CIL III, 12900). - [Gr]atiani pr[otec]t[oris d]omesctici [- - -] | [pra]fecti[- - -] (PLRE I 401). A Funarius nevet állítólag azért kapta, mert egy alkalommal őt katona sem tudott kihúzni a kezéből egy kötelet (Anon. *Vict. Epit.* XLV. 2.).

¹⁵³ Ugyanis fiával, Valentinianus kapcsolatban Symmachus azt írja: *non ipsam quoque Africam iure patriam tuam dixerim, quae te prima in contubernio parentis edocuit, qualis princeps esse deberes?* (Symm. *Or.* I.1).

¹⁵⁴ Talán Constans alatt 340 - 350 között (PRLE I, 401).

¹⁵⁵ LENSKI 2002, 47

¹⁵⁶ 351-ben látta vendéggül Magnentiust, így még ezelőtt kellett visszavonulnia (PRLE I 401; LENSKI 2002, 47).

¹⁵⁷ Amm. XXX. 7. 3; Symm. *Or.* I.3.

¹⁵⁸ PRLE I 401. a CIL VIII, 7014 számú felirat alapján, ezek szerint Constantine (Numidia) capitoliumánál szobrot is állítottak neki. Állítólag Konstantinápolyban is állt szobra (Them. *Or.* VI. 81.). Az mindenképp megjegyzendő, hogy akár ugyanarról a szoborról is szó lehet, legalábbis a két település neve igen hasonló, és a szerző a névhasznosság miatt összekeverte a két települést.

¹⁵⁹ PRLE I 401.

¹⁶⁰ Anon. *Epit.* 45. 3.

comes rei militaris Africae (valamikor 320 – 340 között)

comes rei militaris Britanniarum (valamikor 340-350 között)

SE 4

Flavius (A)equitius

PRLE I, 282

Iovianus halálát követően Equitius neve is felmerült a polgári és katonai vezetők körében, akik a Birodalom új urát keresték. Equitius ekkor a *schola prima scutariorum tribunusa* volt, azonban túlságosan durva és parasztos természete miatt több befolyásos személy is ellenezte megválasztását.¹⁶¹ Ellenben Valentinianus trónra lépését maga is támogatta, az „*interregnum*” napjai alatt honfitársával, Leoval Valentinianus pártján tartotta az ingatag keleti hadsereget.¹⁶² Alighanem ennek volt köszönhető, hogy *comes rei militaris Illyricum* tisztségében átvette az illyricumi erők parancsnokságát.¹⁶³ Ezen tisztségében ő is értesítette a császárt a Procopius-féle lázadás szóbeszédeiről, jutalmul Valentinianus *magisterré* nevezte ki, s feladatként tűzte ki számára, hogy akadályozza meg Procopius Thracián keresztüli betörését Pannoniába.¹⁶⁴ Equitiusnak sikerült is elfognia Procopius embereit, akik felforgatással s nem katonai erővel próbálták megszerezni a tartományt.¹⁶⁵ Még mielőtt értesült volna Procopius haláláról, megostromolta és elfoglalta Philippopolist, majd elfogatta a Serenianust meggyilkoló Marcellust és társait, s kivégeztette őket.¹⁶⁶ Az uralkodók által elrendelt ripamenti erődítési munkálatok is az ő vezetésével zajlottak.¹⁶⁷ Valentinianus császár a Duna bal partját is éppúgy a Birodalom részének tekintette így ott erődöket kívánt létesíteni, s úgy tűnik, hogy ezek egyikének a megépítését Equitius szándékosan halogatta. Maximinus *praefectus* azonban bevádolta a császárnál és elérte, hogy fiát, Marcellianust bizzák meg Valeria *duxaként* az építési munkálatokkal.¹⁶⁸ A mai Göd határában megkezdett építkezés miatt a *quadok*, a *sarmatákkal* karöltve, megtámadták a pannon tartományokat.¹⁶⁹ Gratianus mellett 374-ben elnyerte a *consul* címet.¹⁷⁰ Equitius javaslatára fogadták a békét kérő *quad* küldöttséget, ami végül Valentinianus

¹⁶¹ Amm. XXVI. 1. 4.

¹⁶² Amm. XXVI. 1. 6.

¹⁶³ Amm. XXVI. 5. 3.

¹⁶⁴ Amm. XXVI. 5. 10-11.

¹⁶⁵ Amm. XXVI. 7. 11.

¹⁶⁶ Amm. XXVI. 10. 4-6.

¹⁶⁷ [i.sz. 365-367] Solva (Esztergom) - CIL III, 10596; [i.sz. 371] Solva (Esztergom) - CIL III, 3653; Lauriacum (Ybbs an der Donau) – CIL III, 5670; [i.sz. 371] (Visegrád) – RIU S, 128.; [i.sz. 372]

¹⁶⁸ Amm. XXIX. 6. 3.

¹⁶⁹ MRÁV 2005a-c; MRÁV 2015

¹⁷⁰ ILS 4147; AnÉp 1953, 238; *P. Flor.* 1 95; Amm. XXX. 3. 1.

császár halálát okozta.¹⁷¹ Az uralkodó halálát követően Merobaudesszal együtt kikáltották II. Valentinianust *Augustusszá*.¹⁷² További sorsa ismeretlen.

Cursus honorum:

tribunus scholae primae scutariorum (364 előtt)
comes rei militaris Illyricum (364-365)
magister et comes militum Illyricum (365)
comes et uriusque militiae
magister equitum peditumque
consul posterior (374)

SE 5

Leo

PRLE I, 498

Ammianus Marcellinus mint „*bustuarium quendam latronem Pannonium*” emlékezik meg róla, nyilván nem szó szerint értendő, hogy sírbró volt, csupán a szerző véleményét tükrözi Leo személyiségét illetően. Equitiusszal együtt 364-ben ő is támogatta Valentinianus megválasztását, ekkor Dagalaifus *magister equitum* alatt, mint pénzügyek felelőse szolgált.¹⁷³ 370-ben Valentinianus császár Maximinus segítőként *notarius* tisztségben Rómába küldte.¹⁷⁴ Még 371-ben az udvarba hívták,¹⁷⁵ majd Remigius utódjaként a *magister officiorum* tisztelet töltötte be.¹⁷⁶ 374-ben sikertelenül Probus *praefectus praetorio* ellen intrikált, hogy megszerezze annak tisztségét.¹⁷⁷ Gratianus elbocsátotta.¹⁷⁸

Cursus honorum:

numerarius magistri militum (364-370)
notarius (370-371)
magister officiorum (371/2-375/6)¹⁷⁹

¹⁷¹ Amm. XXX. 6. 2.

¹⁷² Anon. *Epit.* XLV. 10; Zos. IV. 19. 1.

¹⁷³ Amm. XXVI. 1. 6.

¹⁷⁴ Amm. XXVIII. 1. 12.

¹⁷⁵ Amm. XXVIII. 1. 41.

¹⁷⁶ Amm. XXX. 2. 10.

¹⁷⁷ Amm. XXX. 5. 10.

¹⁷⁸ Symm. *Or.* IV. 10.

¹⁷⁹ PRLE I, 498

SE 6

(Albius?) Petronius

PRLE I, 690-691

Ammianus Marcellinus Valens (IM 8) császár apósaként említi,¹⁸⁰ ennél fogva az ő lánya volt Domnica.¹⁸¹ 364-ben már *praepositus Martensium militum*ként szerepel.¹⁸² 364/365-ben Valens a *patriciusok* közé emelte,¹⁸³ s talán a perzsák elleni ellenségeskedés kiújulása miatt keletre küldte.¹⁸⁴ Támogatta Nebridius *praefectus praetorio Orientisszé* való kinevezését.¹⁸⁵ Ammianus Marcellinus kapzsi és kegyetlen személyként festi le, a személyével szembeni ellenérzések vélhetően nagyban hozzájárultak Procopius *usurpatiójának* támogatottságához.

SE 7

(Flavius?) Serenianus

PRLE I, 825

Ammianus Marcellinus szerint az ő gyávasága miatt pusztították el a szásszánida hadak Celsé városát, ami miatt 354-ben perbe fogták felségsértésért, ám felmentették.¹⁸⁶ II. Constantius Serenianust küldte Pentadius *notariusszal* és Apodemiuszal együtt, hogy végezzenek Gallus császárral (351-354).¹⁸⁷ Pannoniai származású volt, így mikor Valentinianus és Valens átvette a császári hatalmat, Serenianust is, mint földijüket újra tisztséggel tüntették ki. Mikor a két testvér elvált egymástól, s elosztották egymás között főtisztjeiket, Serenianus mint *comes domesticorum*, azaz testőrparancsnokként Valens császár kíséretéhez csatlakozott.¹⁸⁸ Ezen címe a *virii illustres* közé emelte. Procopius lázadásakor keletre küldték Cyzicusba, a kincstár védelmére, a város azonban elesett és Serenianus Procopius fogságába esett, aki Nicaeaba szállíttatta.¹⁸⁹ Miután kitudódott Procopius halála, annak rokona s testőre Marcellinus végzett a fogságba esett Serenianusszal.¹⁹⁰

¹⁸⁰ Amm. XXVI. 6.7.

¹⁸¹ Soc. IV. 26.21, V.1.3; Soz. VII. 1.2.

¹⁸² Amm. XXVI. 6.7. A *Martienses seniores* a *magister militum* per Orientem alá, a *legiones comitatenses* közé tartoztak a *Notitia Dignitatum* szerint (Not. Dig. Or. VII. 5=40).

¹⁸³ Amm. XXVI. 6.7. 365. április 13-án CTh VII. 22.7. ez a törvény a *proposita Beryti* volt (PRLE II, 960.)

¹⁸⁴ Amm. XXVI. 6.7.

¹⁸⁵ Amm. XXVI. 7.4.

¹⁸⁶ Amm. XIV. 7. 7-8., állítólag mágia révén akarta megtudni, hogy hatalomra kerül-e, ennek okán esetleg feltehető, hogy pogány volt (PRLE I, 825.).

¹⁸⁷ Amm. XIV. 11. 23.

¹⁸⁸ Amm. XXVI. 5. 10., 10. 2.

¹⁸⁹ Amm. XXVI. 8. 7-11.

¹⁹⁰ Amm. XXVI. 10. 1. Zosimus szerint a bithyniai csapatokhoz küldték, majd Cyzicusba menekült, a város elestét követően pedig megölték (Zos. IV. 6. 4-5. ill. 7.).

Cursus honorum:

comes domesticorum (364-365)

dux Phonicae (364-365)

SE 8

Maximinus

PRLE I, 577

A valeriai Sopianaeban született, apja a *praesesi* hivatal egyik *tabulariusa* volt,¹⁹¹ felmenői Pannoniába telepített *Carpi* voltak.¹⁹² Középszintű retorikai tanulmányok elvégzése után *advocatus*ként tevékenykedett, alighanem Valentinianus is ekkor figyelt fel rá.¹⁹³ 364/365-ben már *praeses Corsicae*, majd *praeses Sardiniae*,¹⁹⁴ 366-ban *corrector Tusciae*,¹⁹⁵ még e tisztsége előtt a *senatori rend* tagja.¹⁹⁶ 368-370 között *praefectus annonae*,¹⁹⁷ már ebben a tisztségében is, majd 370-371 között már *vicarius Urbis Romae* tisztségében (azaz a *praefectus Urbis Romae* helyetteseként) számos a Róma városi arisztokrácia tagjai érintő pert folytatott.¹⁹⁸ Valentinianus császár a szintén pannoniai Leo *notarium* nevezte ki mellé segítőtársul.¹⁹⁹ Ezt követően pedig 371-ben honfitársát, a sisciai Viventiust váltja a *praefectus praetorio Galliarum* székében. Bevádolta Equitiust Valentinianusnál, hogy az szándékosan hátráltatja a dunai erődítési munkálatokat, és elérte, hogy fiát Marcellinust nevezze ki Valeria *dux*ává.²⁰⁰ Az építkezések folytatása miatt kitört „erődháborút” követő béketárgyaláson Valentinianus gutaütést kapott, így Maximinus a császár halálával legfőbb pártfogóját veszítette el. A számos ellenséget szerzett, s kegyvesztetté vált Maximinust Gratianus császár már uralkodása kezdetén lefejeztette.²⁰¹ Felesége a lázadó Valentinus nővére volt.²⁰²

Cursus honorum:

¹⁹¹ Amm. XXVIII. 1.5. Két *tabularius* szolgált a *praeses* mellett (KOVÁCS 2009, 255.). Vö.SZABÓ Á. 1999

¹⁹² Amm. XXVIII. 1.5. Vö. Iord. *Rom* 299; TÓTH E. 2009, 95-119; KOVÁCS 2011b

¹⁹³ Amm. XXVIII. 1.6; KOVÁCS 2009, 255.

¹⁹⁴ Kovács Péter *praeses Corsicae et Sardiniae* tisztséget ír, nem választja el a kettőt (KOVÁCS 2009, 255). Bizonyos, hogy két külön hivatal volt –, amelyeket esetleg különleges alkalommal összevonhattak egy személy irányítása alá –, miként azt a helytartósága alatt emelt sardiniai felirat is mutatja (AnÉp 1889, 32).

¹⁹⁵ CTh IX.1.8.

¹⁹⁶ PRLE I, 577.

¹⁹⁷ CTh XIV.17.6.; Hier. *Chron.* 368; Ekkor részt vett a pápaválasztás miatti lázongások elfolytásában (Ruf. II. 10; Soc. IV. 29. 6.)

¹⁹⁸ Amm. XXVIII. 1.9-10; Hier. *Chron.* 371.

¹⁹⁹ Amm. XXVIII. 1.12.

²⁰⁰ Amm. XXIX. 6.3.

²⁰¹ Amm. XXVIII. 1.57; Symm. *Ep.* X 2.2-3; Symm. *Or.* IV. 11-12.

²⁰² Amm. XXVIII. 3.4.

tabularius (364 előtt)
advocatus (364 előtt)
praeses Corsicae (364/365)
praeses Sardiniae (364/365)
corrector Tusciae (366-370)
vicarius praefecti Urbis Romae (370-371)

SE 9

Marcellianus (Celestius)

PRLE I, 543-544

A sopianaei Maximinus (SE 8) fia, apja közbenjárására és áskálódása miatt Valentinianus császár *Valeria dux*ává nevezte ki,²⁰³ hogy az erődítési munkálatok gyorsabban folyjanak.²⁰⁴ Az építkezések ellen tiltakozó *quadok* királyát, Gabiniust lakomára invitálta, majd megölette.²⁰⁵ A gyilkosságra és a korábbi jogsértésekre válaszul a *quadok* kirobbantották az „erődháborút”.²⁰⁶ Apja kikényszerítette, hogy a jelentős hozomány miatt fia Victorinus lányát, Anepsiát vegye el feleségül.²⁰⁷ Majd később Maximinus házasságtörés okán kivégeztette Anepsiát.

Cursus honorum:

dux Valeriae ripensis (374/375-?)

SE 10

Viventius²⁰⁸

389. október 4.

Róma (via Appia, coem. Subdiale ad Catacumbas, Platonía) márvány szarkofág (elveszett)
CIL VI, 41342; ICUR 5, 13355; AnÉp 2009, 145; RICCI 1993, 156 Nr. P 18; PLRE 1 Viventius;
EDB 27045; EDR093574; EDCS-01000473; EDH HD032687;

²⁰³ Ezzel kiérdemelte a *vir spectabilis* címet.

²⁰⁴ Amm. XXIX. 6. 3-4.

²⁰⁵ Amm. XXIX. 6. 5, Zos. IV. 16. 4.

²⁰⁶ Ehhez lásd részletesebben MRÁV 1999; MRÁV 2003b; MRÁV 2005a-c

²⁰⁷ Amm. XXVIII. 1. 35.

²⁰⁸ Nem tévesztendő össze Rufius Viventius Gallusszal, aki az V. században volt Róma városának *praefectusa*: *Rufius Viventius Gallus, | [v(ir) c(larissimus)] et in(l)ustris ex p(rae)f(ecto) Ur[b(i)] | pro beneficiis domini apostoli | votum solvit.* (CIL VI, 41400; ICUR 2, 4125; ILCV 94, EDCS-01000536).

Maximilla poten[s servare f(o)edera C] <hr=RH>isti, propositumque fidem mors abstulit omnia vitae, sed melius vivit vitam C(h)risti qui sperat (a)eternam, si animo recolat fidem | datam omn[ibus] unam, tunc poterit, mors ipsa mori cum tempore toto vita perennis eri<t=I>, veniam dabit omnibus unam, sed meritis | [ve]<g=C>etans su[per h]anc Luceia fecisti nam m<e=I>mor ipsa tui cum reddis vota sepulcr{h}i, ostend<i=E>s mentem religiosa vita repleta(m) mirae fide(i) | et innocentiae optimique propositi, Maximilla virgo ancilla Dei, civis Pannonia, qu(a)e | vixit annis n(umero) L huic sepulturae condita est a {L} Luceia c(larissima) f(emina) filia Viventi c(larissimae) r(ecordationis) v(iri) ex praefecto | pr(a)etorio et urbis aeternae, prop<te=I>r amicitiam sibi coniun(c)tam, qu(a)e diem clusit una cum matre | sua pariter Nunita, qu(a)e fuit matrona diaconi{s} et vixit annis n(umero) LXX, die III Non(as) Octobr(es) FFll(aviis) | Timasio et Promoto vv(viris) cc(larissimis) cons(ulibus).²⁰⁹

Viventius a pannoniai Sisica városának szülötte volt.²¹⁰ 364-ben *quaestor*ként Iulianus barátainak perében nyomozott, akiket azzal vádoltak, hogy mágia segítségével betegítették meg az uralkodókat.²¹¹ 365. október 8. és 367. május 5. között Róma városának *praefectura* volt, mikor Damasus és Ursinus vetélkedett a római püspöki székért.²¹² 367. április 26. és 371. június 28. között *praefectus praetorio pro Galliarum*.²¹³ Nővérének fiát, Faustinus *notariust* (PRLE I, 327), koholt vádak alapján, felségárulásként elkövetett mágiahasználat miatt kivégezték.²¹⁴ Viventius még 384 előtt elhunyt.²¹⁵

Cursus honorum:

quaestor palatii (364)

praefectus Urbi (365-367)

²⁰⁹ „Maximilla kész volt Krisztus szövetségét szolgálni és az élet minden szándékát és hitét a halál ragadta el, de jobban élte Krisztus életét, aki reméli az örökkévalóságot, ha lelkével ismét gondolja a mindenkinek megadott ugyanazon hűséget, akkor képes lesz, maga a halál az erkölcsért teljes hosszában halhatatlan élet lesz, mindenkinek ugyanazon megbocsájtást adott, hanem érdemeid által virulsz ez fölött, Luceia, te magad csináltad ugyanis a te sosem felejtő (emlékedet), mikor teljesíted a sír kívánságát, megmutatod a csodás hűség és ártatlanság és a legjobb szándék vallásos étellel megtöltött akaratát. Maximilla Isten szűz szolgálója, pannoniai polgár, aki élt 50 évet, Viventiusnak, az igen kiváló emlékezetű férfinak, a praetorianusok és az örök város egykori praefectusának lánya Luceia, a kiváló asszony által e sírba rejtve, iránta való rokoni barátságáért, aki egyszerre zárta napjait saját anyjával, Nunitával együtt, aki a diaconus felesége volt és élt 70 évet, október 4. napján Flavius Timasius és Flavius Promotos, az igen jeles férfiak (azaz senatorok) consulsága idején [Kr.u. 389].” – A szerző fordítása.

²¹⁰ Amm. XXVI. 4. 4. Egyike azon kevés pannoniainak, akiről Ammianus pozitívan emlékezett meg.

²¹¹ Amm. XXVI. 4. 4.

²¹² Amm. XXVII. 3. 11-12; PRLE I, 972

²¹³ Rövid ideig egyszerre viselte volna a két tisztséget (PRLE I, 972.).

²¹⁴ Amm. XXX. 5. 11-12.

²¹⁵ PRLE I, 972

Orestes

PRLE II, 811-812.

Pannonia (Savia) szülötte volt,²¹⁶ valahol a Száva vidékén élt, mikor a Priskos-féle követség felkereste Attilát.²¹⁷ Apja a pannoniai Tatulus volt, Orestes pedig a *comes* rangjában álló,²¹⁸ poetoviói Romulusnak a lányát vette feleségül.²¹⁹ Testvérét Paulusnak hívták.²²⁰ A gyermekcsászár Romulus (Augustulus) apja.²²¹ Otthona, Savia a hunok kezére került 445/446-ban, azonban a formáság kedvéért Aëtius főparancsnok *magister militum*má nevezte ki Attilát. Orestes ezt követően állt Attila szolgálatába, 449-452 között *notarius*ként szolgált.²²² Attila követeként 449-ben kétszer is Constantinopolisban járt, az első alkalommal Edica társaságában, akit a rómaiak rávettek Attila meggyilkolására. A visszavezető úton azonban Orestes elárulta Edicának, hogy tud szándékáról, így az később önként fedte fel Attilának a merénylet tervét. A merénylet megghiúsításáért Attila kitüntette, majd Eslával együtt ismét a császári udvarba küldte elégtételért.²²³ Elkísérte Attilát itáliai hadjáratára, majd annak halála után alighanem visszavonult birtokára. Az Anthemius és Olybrius között folyó küzdelem során ívelt újra fel karrierje. Sikerült vetélytársát, Ecdiciust legyőznie, és megszereznie a *magister militum* címet a dél-galliai római erők fölött.²²⁴ 475-ben még Iulius Nepostól elnyeri a *patricius* címet.²²⁵ Azonban ahelyett, hogy seregét Galliába vezette volna, Ravenna ellen masírozott, ezért Nepos 475. augusztus 8-án átmenekült Dalmatiába. Orestes ekkor saját kiskorú fiát, Romulust kiáltotta ki császárrá.²²⁶ Pontosán egy évvel később, 476. augusztus 8-án Placentia közelében Edica fia, Odoacer elfogta, majd azonnal kivégeztette.²²⁷

²¹⁶ Anon. Val. 8.38.

²¹⁷ Priskos exc. 7.

²¹⁸ *Comes rei militaris* vagy *comes Illyrici* lehetett (ŠAŠEL KOS 2008, 442).

²¹⁹ Priskos exc. 8. 76. A szövegben itt *lacuna* található, rendszerint Romulus származási helyeként értelmezik.

²²⁰ Anon. Val. 8.37; *Fast. Vind. Prior.* 476, *Auct. Haun. ordo prior*, *ordo post*, és *ordo post. marg.* 476; *Cass. Chron.* 476.

²²¹ Tununai Victor Herculanusnak nevezi, azonban ezt a megállapítását semmilyen más forrás nem erősíti meg. (Vict. Tomn. 473)

²²² Priskos. fr. 8.; Anon. Val. 8.38.

²²³ Priskos exc. 8. 33.

²²⁴ Iord. Get. 241.

²²⁵ *Fast. Vind. Prior.* 475, 476; *Auct. Haun. ordo prior* 475, 476; *Auct. Haun. ordo post.* 475, 476; *Auct. Haun. ordo post. marg.* 475, 476; Anon. Val. 7.36, 8.37-8; Ennod. V. Ep. 95; Eugipp. 8.

²²⁶ Iord. Get. 241, Rom. 345; *Fasti Vind. Prior.* 475; *Pasch. Camp.* 475; *Auct. Haun. ordo prior* 475, *Auct. Haun. ordo post.* 475; *Auct. Haun. ordo post. marg.* 475; Marcell. com. 475; Anon. Val. 7.36, 8.37; *Cass. Chron.* 475; Evagr. HE II. 16; Theoph. AM 5965.

²²⁷ Ennod. V. Ep. 95-100; Anon. Val. 8.37; Eugipp. 8; Iord. Get. 242, Proc. BG I. 1.5; *Fast. Vind. Prior.* 476; *Auct. Haun. ordo prior*, *ordo post*, *ordo post. marg.* 476; *Cass. Chron.* 476, Marcell. com. 476.

Paulus

PRLE II, 852 Paulus 23

Paulus Orestes (EQ 11) testvére volt, Tatulus fia, alighanem pannoniai születésű. Odoacer miután Placentiánál végzett Orestesszel, Ravennába ment és megölte Paulust 476. szeptember 4-én.²²⁸ Ennél többet nem tudunk személyéről.

Flavius Theodericus/Nagy Theoderich keleti gót király²²⁹

PRLE II, 1077-1083

Az osztrogót Amal nemzetségből származott,²³⁰ apja Theodemer király,²³¹ anyja pedig a katolikus hitű Erelieva.²³² Theoderich 455 őszen született²³³ a Balaton (*lacus Pelso*) partján, talán a mai Keszthely-Fenekpusztán található egykori erődben.²³⁴ 461/462-ben a gótok és rómaiak közötti béke zálogként Constantinopolisba került túszként, ahol az előkelő római ifjakkal azonos neveltetésben volt része.²³⁵ 471-től (474-ig apja oldalán) már, mint az ostrogótok hetedik királya uralkodott.²³⁶ Támogatta Zeno császár trónra lépését, aki cserébe a *patricius* címet adományozta neki 474-ben,²³⁷ majd 478-ban *magister militum*má léptette elő²³⁸ *rex amicus*nak nevezte, és germán szokások szerint fiává fogadta.²³⁹ 481-től a keleti gótok egyedüli királya lett, 483-tól *magister militum praesentalis*.²⁴⁰ 483/484-ben pedig Zeno császár a *consuli* címmel is megajándékozta,²⁴¹ sőt Theoderich mint római hadvezér diadalmenetet tarthatott Constantinopolisban és lovas szobrot állítottak neki.²⁴² A császár és közte lévő

²²⁸ Anon. Val. 8. 37; egyes források szerint 476. szeptember 4-én (*Fast. Vind. Prior.*476), míg mások szerint 476. augusztus 31-én (*Auct. Haun. ordo prior, ordo post, és ordo post. marg.* 476); *Cass. Chron.* 476

²²⁹ Részletesen lásd PRLE II, 1077-1083; KISS M 2008, 117-157.

²³⁰ *Cass. Var.* VIII. 5, IX. 25, X. 2, *Iord. Get.* 251, 314

²³¹ *Cass. Var.* XI. 1.19, *Iord. Get.* 80, 269, *Rom.* 347.

²³² Anon. Val. 12.58; *Iord. Get.* 269.

²³³ *Iord. Get.* 269.

²³⁴ KISS M. 2003; KISS M. 2008, 128. (455-ben).

²³⁵ *Iord. Get.* 269, *Theoph. AM* 5977; *Ennod. Pann.* III. 11; *Joh. Mal.* 383

²³⁶ PRLE II, 1078.

²³⁷ *Malch. fr.* 18 (476/7); Anon. Val. 11.49; *Proc. BG* I. 1.9; *Theoph. AM* 5931; KISS Magdolna szerint erre 474-ben került sor (KISS M. 2008, 146), PRLE szerint 476/467-ben (PRLE II, 1079).

²³⁸ *Malch. fr.* 11, 15; PRLE szerint a *magister utriusque militiae* tisztséget viselte, míg KISS Magdolna szerint ezt Strabo viselte, Theoderich pedig *magister militum* volt (KISS M. 2008, 146).

²³⁹ *Iord. Get.* 289

²⁴⁰ *Marcell.com.* 483; *Iord. Rom.* 348; KISS M. 2008, 146.

²⁴¹ *Decius Marius Venantius Basilius* társaként (Anon. Val. 11.49; *Ennod. Pan.* IV. 15; *Iord. Rom.* 349; *Proc. BG* I. 1.9; *Joh. Mal.* 380, 383; *Joh. Ant. fr.* 214.4; *Theoph. AM* 5931, 5977; *Joh. Nik.* 88.47.

²⁴² KISS M. 2008, 147.

ellenségeskedés miatt 487-ben leváltották fővezéri tisztségéből, és csak mint *magister militum per Thracias* bírta az uralma alatt álló területeket. 488-ban Odoacer ellen vonult, majd 493-ra Italia ura lett, amit 497-ben Constantinopolis is megerősített, az *Augustus* címet sosem használta, mindig *rex*ként utalt magára.²⁴³ 526. augusztus 30-án hunyt el.²⁴⁴

²⁴³ PRLE II, 1083.

²⁴⁴ Anon. Val. 16.94-5; Proc. BG I. 1.39.

II. 2. ESETLEGESEN PANNONIAI SZÁRMAZÁSÚ SENATOROK

„...virtutes generis mieis (!) moribus accumulavi...”

ILS 6

Az alábbi öt személy esetében vagy a pannoniai származás, vagy a *senatori* rang kérdéses.

SE 14

Aelius Triccianus (163 k.-218)

PIR² A 271; SHA Ant. Car. VI. 7; Cass. Dio LXXVIII, 13.1-4; Cass. Dio LXXIX, 4.3; RITTERLING 1927, 83-84, 297-298, Nr. 28; ALFÖLDI 1942, 307; DOBÓ 1968, 88-90. Nr. 62; FITZ 1971a, 243; DOBSON 1978, 291, Nr. 188; FITZ 1978, 21-27; FITZ 1987, 266. Nr. 42

Aelius Triccianus 163 körül születhetett.²⁴⁵ A család minden bizonnyal Hadrianus császártól kaphatta római polgárjogát. Nem teljességgel bizonyos, hogy Aelius Triccianus pannoniai származású lett volna²⁴⁶, Cassius Dio azt írja, katonaként szolgált a pannoniai kontingensben,²⁴⁷ a ranglétrán fokozatosan feljebb lépve idővel már a helytartó ajtónállójaként (*ostiarius*) szolgált.²⁴⁸ Caracallától elnyerte a *legio II Parthica* parancsnokságát, amit nagy szigorúsággal és fegyellemmel *praefectus*ként lovagi rangban vezetett,²⁴⁹ tisztségét Macrinus hatalomra

²⁴⁵ ŠAŠEL KOS szerint 163-ban született (ŠAŠEL KOS 1992a, 566), MÓCSY csak annyit ír, hogy vélhetően Marcus uralkodása idején (MÓCSY 1985, 167). Már ez is kizárja azt, hogy Decius császár felmenője lett volna, a későbbi uralkodó 190/200 környékén született egy *senatori* családban, míg Triccianus ebben az időben legfeljebb *centurió*ként szolgált (FITZ 1971a, 243; FITZ 1978, 21-27; FITZ 1987, 266).

²⁴⁶ MÓCSY megkérdőjelezte pannoniai származását, bebizonyítva, hogy az ismert adatok egyike sem utal pannonia inferiori származására, a pannonia inferiori Tricciana helynév és Triccianus név között nem mutatható ki közvetlen kapcsolat (MÓCSY 1985, 165-167), ŠAŠEL és RICCI bizonytalan pannoniai származásában, csupán esetleges pannoniai származásúként említi (ŠAŠEL 1992a, 175; RICCI 1993, 146). KOVÁCS Péter nem veti el teljesen pannoniai származását (FPA IV, 171). Ugyancsak elvethetőnek látszik Triccianus Decius császárral való rokonsága, ugyanis az epigraphiai emlékeken nem szerepel ebben a formában a neve, bár Cassius Dio mint Aelius Deccius Triccianus említi (MÓCSY 1985, 167). FITZ szerint lehetséges, hogy apja volt noricum származású, aki (minthogy Noricumban még nem állomásozott akkoriban *legio*) Pannoniában szolgált, Triccianus pedig valamelyik *legio* melletti *canaba*ban született volna (FITZ 1987, 266).

²⁴⁷ Talán Pannonia Superiorban (FITZ 1987, 266).

²⁴⁸ Az *ostiarius* Domaszewski szerint a *beneficiarii consulares* közé tartozott (DOMASZEWSKI 1969, X). FITZ Jenő feltételezi, hogy *beneficiarius* tiszte után egy vagy két *legió*ban *centurió*ként szolgált, a *primus pilus* cím után pedig esetlegesen *tribunus*ként a valamelyik városi *cohorsok* (*praetoriae, urbanae, vigiles*) egyikében. Sőt talán egy *procuraturát* is viselt. Lehetséges, hogy Septimius Severus törzshivatalában szolgált, majd a polgárháborúnak köszönhetően került egyre magasabbra (FITZ 1987, 266; HANDY 2009, 142).

²⁴⁹ A *legiot* testvéreivel, a *legio I Parthica*val és a *legio III Parthica*val együtt Septimius Severus állította fel 197-ben, élükön már a kezdetektől fogva lovagi rendű *praefectus* ált a *legio II Parthica* volt az ún. albai *legio*, minthogy Septimius Severus *parthusok* elleni hadjárata után nem maradt keleten, hanem jobbra a Róma környéki *mons Albanus*on állomásozott (a *legio* történetéhez lásd részleesebben RICCI 2000). A *legio* hűségesebbnek bizonyult a Severusokhoz, a *legio* és parancsnoka az elsők között állt át Elagabalus oldalára (ebben alighanem jelentős szerepe volt a Macrinus párti Triccianus rossz emlékü parancsnokságának is), amiért később meg is kapta Elagabalustól a

jutását követően is megtartotta, majd az új császár Pannonia Inferior helytartójává tette.²⁵⁰ Alighanem részt vállalt a Caracalla elleni összeesküvésben,²⁵¹ legalábbis támogatta Macrinus uralmát, ennek jutalmaként kapta meg a Pannonia helytartóságát.²⁵² Azonban ez előtt még *consularis*ként be kellett emelni a *senatori* rendbe.²⁵³ Az is lehetséges, hogy nemcsak Inferior, hanem Superior helytartója is volt egyszerre.²⁵⁴ Helytartósága alatt nagymértékű útjavítási munkálatok folytak az Aquincum-Brigetio, az Aquincum-Mursa és a Savaria-Brigetio közötti utakon.²⁵⁵ Éppen ezért osztozott Macrinus további sorsában is, 218-ban a hatalomra kerülő Elagabalus először csak menesztette hivatalából,²⁵⁶ majd később megölette,²⁵⁷ emlékét pedig feledésre ítélte.²⁵⁸

Cursus honorum:

miles legionis

ostiaris consularis

[*centurio*]

pia felix fidelis aeterna epithetonokat, az egység élére P. Valerius Comazont nevezte ki a császár. (DOBSON 1978, 292-293 Nr. 189).

²⁵⁰ Cass. Dio LXXIX 13.3-4. Macrinus hatalomra léptekor Caius Octavius Appius Suetrius Sabinus volt Pannonia Inferior helytartója, aki Caracalla szűkebb baráti körébe tartozott. Helyére Marcius Claudius Agrippa került, aki még rabszolgasorból emelkedett a lovagi rendbe, majd Caracalla által a *senatori* rendbe *praetori* rangban. Minthogy Agrippa is részt vett a Caracalla elleni összeesküvésben Macrinus jutalmul Pannonia Inferior helytartójává kívánta tenni, ehhez azonban a *consuls*ágot viseltek közé kellett sorolnia. Csak ezt követően nyerte el a Pannonia Inferior helytartóságot, azonban 217 júniusában/augusztusában Macrinus Dacia élére helyezte át. Utódja Pannonia Inferior helytartói székében a másik összeesküvő, Triccianus lett. (DAVENPORT 2012b, 186). Érdekes, hogy Macrinus hatalomra lépésekor Moesia Inferior éléről eltávolította Marcus Statius Longinust és Pontius Furius Pontianust nevezte ki a helyére. Annak ellenére, hogy Macrinus pártfogásából került a tartomány élére, úgy tűnik Pontianus Elagabalus szemében is hasznosnak bizonyult, ugyanis Triccianus megüresedett helytartói székébe is Pontianust helyezte.

²⁵¹ Cass. Dio LXXVIII 5.2-5; Her. IV. 14. 2.

²⁵² SCOTT 2008, 63.

²⁵³ Éppen ezért DOBÓ a 217. évre *consuls*ágot „juttatott” neki (DOBÓ 1968, 90), ez azonban nem volt szükségképp így (FITZ 1987, 266).

²⁵⁴ FPA IV, 171.

²⁵⁵ Tárnok - CIL III, 3720; Titel - CIL III, 3724; Titel - CIL III, 3725; Budaújlak - CIL III, 6467; Budafok - CIL III, 10629; Szalkszentmárton - CIL III, 10635; Dunaújváros - CIL III, 10637; Bölcske - CIL III, 10644; Batina - CIL III, 10647; Pilisszántó - CIL III, 10658; Budapest - CIL 14354, 3; Rácalmás - AnÉp 1953, 11; Rácalmás - AnÉp 1980, 716. A javítások már Caracalla idején megindultak és még Elagabalus idején is folytatódtak, bár Macrinus, s egyúttal Triccianus alatt voltak a legjelentősebbek a javítások (KISS P 2007, 127, 154). Az építkezés alighanem nem Triccianus „magánakciója” volt, hanem egy nagyobb központilag tervezett infrastruktúra fejlesztés része. A Pannoniai munkálatokkal egyidőben Noricumban a Celeia-Poetovio úton ugyancsak jelentős munkálatokra került sor, melyek egyúttal az új uralmat is propagálták (lásd részletesebben KISS P 2007, 229).

²⁵⁶ Elagabalus Pontius Pontianust nevezte ki a helyére. (DAVENPORT 2012b, 188), Boteva szerint még 217 vége előtt sor kerül Triccianus leváltására. (BOTEVA 1996, 252).

²⁵⁷ Cass. Dio LXXX. 4. 3. Elagabalus általános tisztogatást hajtott végre, aminek áldozatul estek Macrinus támogatói és a kétséges hűségűek, többek között Fabius Agrippinus *Syria Coele* helytartója, Pica Caerianus *Arabia* helytartója, Marcus Munatius Sullus *Cappadocia* korábbi helytartója, Lucius Claudius Attalos *Cyprus proconsulja*, Iulius Basilianus *Aegyptus praefectusa*. (ICKS 2011,16).

²⁵⁸ FITZ 1987, 266. Lásd a már említett Macrinus és Diadumenianus idején emelt a mérföldköveket, amelyekről levésték Triccianus nevét.

[*centurio*]

lovagi rend

[*tribunus cohortis*]

praefectus legionis II Parthica (216-217)

senatori rend [adlectus inter consulares] (217-218)

legatus Augusti pro praetore provinciae Pannoniae Inferioris (217 június – 218 július)

SE 15

Lucillianus

PRLE I, 517

Pannoniai származása bizonytalan, Ammianus Marcellinus azt írja, hogy Iovianus császár hatalomra lépésekor visszavonultan élt sirmiumi birtokán.²⁵⁹ II. Constantius parancsára 350-ben Magnentius ellen masírozott, illetve a szásszánidák támadása miatt Mesopotamia védelme is ráhárult, Nisibist is ő oltalmazta Sapur ellenében.²⁶⁰ 354-ben Gallus testőrparancsnokaként szolgált, valójában II. Constantius megbízásából tartotta szemmel Gallust.²⁶¹ 358-ban Procopius oldalán követségbe ment a perzsákhoz.²⁶² 361-ben, Iulianus lázadásakor Sirmiumban mint az illyricumi katonai ügyek felelőse szerepel.²⁶³ Bár megpróbálta összevonni csapatait Iulianus megállításához, ám az csekély számú, de gyors mozgású csapataival megelőzte és elfogatta Lucillianust.²⁶⁴ Ezt követően visszavonult birtokára, 363-ban apósa, a hatalomra került Iovianus császár *magister equitum et peditum*má nevezte ki, majd Mediolanumba küldte, hogy tartsa pártján a nyugati tartományokat.²⁶⁵ Nem járt sikerrel, Durocortorumban az elégedetlenkedő katonák megölték.²⁶⁶

Cursus honorum:

dux Mesopotamiae (vagy *comes rei militaris*)²⁶⁷ (350 k.)

comes domesticorum (354 k.)

comes et magister equitum (361)

magister equitum et peditum (363)

²⁵⁹ Amm. XXV. 8. 9.

²⁶⁰ Zos. II. 45. 2, III. 8. 2.

²⁶¹ Amm. XIV. 11. 14.

²⁶² Amm. XVII. 14. 3, XVIII. 6. 17.

²⁶³ Amm. XXI. 9. 5.

²⁶⁴ Amm. XXI. 9. 6-10.

²⁶⁵ Amm. XXV. 8. 9-10, Zos. III. 35.1.

²⁶⁶ Amm. XXV. 10. 6-7, vö. Symm. Or. 1 4, Zos. III. 35. 2

²⁶⁷ PRLE I., 517.

SE 16

(Flavius?) Equitius

PLRE I, 281

Nem azonos a 374. év *consulával*. Ammianus Marcellinus *tribunusnak, cura palatiinak* és Valens rokonának²⁶⁸ nevezi, 378-ban eredetileg őt akarták kezesként a gótokhoz küldeni, ám ő visszautasította. Elesett a Hadrianapolisnál vívott ütközetben.²⁶⁹

Cursus honorum:

tribunus

cura palatii

SE 17

Valerius Dalmatius

IV-V. század²⁷⁰

Sopianae (Beremend-Idamajor)

bronztábla

MOMMSEN 1902, 279-283; ILS 8987; CLE 2046; CLEPann 55; AnÉp 1902, 245; AnÉp 1903, 216; AnÉp 1904, 88; SOPRONI 1969, 70; FÜLEP – BURGER 1979, 304; NAGY T. 1987-1988, 242-243; GÁBOR 2005, 420; TÓTH E. 2006a, 582; MRÁV 2008b, 129; EDCS-16700020; EDH HD032256; PRLE I, 241.

Ius ad iustitiam revocare aequ(u)mque tueri | Dalmatio lex est quam dedit alma fides | bis sex scripta tenet praetorisque omne volumen | doctus et a sanctis condita principibus | hic idem interpres legum legumque minister | quam prudens callet tam bonus exequitur | multis pro meritis Valeri iustissime rector | multis pro meritis haec stat imago tibi | quam positi longe testantes publica vota | usque procul patriae mittimus in gremium | hinc praefecturae summos ven(e)ramur honores | hoc te gaudentes omine prosequimur | quisquis scire volet quorum celebreris amore | ille hoc indicium sum(p)serit ex titulo | Dalmatio posuit provincia Lugdunensis | Tertia patrono grata clienta suo.

²⁶⁸ Amm. XXXI. 12. 15. Persze ebből még nem következik szükségképp pannoniai származása.

²⁶⁹ Amm. XXXI. 13. 18.

²⁷⁰ 387-394 (THOMAS 1973, 92); 390-es évek eleje (KOVÁCS 2000, 138).

A *praefecturát* nem viselte, a feliraton csupán a tartomány fejezi ki jókívánságát pártfogója s egykori helytartója felé.²⁷¹ Valamikor a IV. század második felében Lugdunensis Tertia helytartója s pártfogója volt, mindenképp az egyik, ha nem a legkorábbi. A tartomány lakói helytartói tevékenységét igencsak méltányolhatták, ugyanis a felirat szerint szoborral is megtisztelték, amit Valeriában állítottak fel, alighanem a mai Nagyharsány melletti birtoka közelében közterületen.²⁷² Pályafutását még ügyvédként kezdő Dalmatius egyesek szerint jövevényként a 390-es években telepedett le a tartományban.²⁷³ Ugyanakkor lehetséges, hogy származása okán tért vissza Pannoniába.²⁷⁴ Mindenesetre egy ilyen rangú személy jelenléte arra utal, hogy ez az időszak nyugodt, nagyobb háborús konfliktusoktól és betörésektől mentes lehetett.²⁷⁵

Cursus honorum:

advocatus (valamikor a IV. sz. 2. felében)

provincia Lugdunensis Tertia helytartója (valamikor a IV. sz. 2. felében)

SE 18

Valentinus/Valentinianus

PRLE I, 935

Alig tudunk valamit erről a személyről, aki trónbitorlóként lépett fel 368-ban Britanniában. Még neve is bizonytalan, a kortárs Ammianus Marcellinus ugyan Valentinusként említi, Zosimus és Iordanes már Valentinianusként hagyományozta át a nevét.²⁷⁶ Miként Ammianus Marcellinus megjegyzi a valeriai származású Valentinust valamilyen komolyabb bűncselekmény miatt Britanniába száműzték, ahol más száműzötteket és a tartományi katonákat lázadásra bírta, de társaival együtt Theodosius elfogta, majd büntetésre Dulcitius *dux* elé vitte őket. Maximinus feleségének fivére volt.²⁷⁷ Teljesen bizonytalan, hogy pontosan milyen rangú személy volt.

²⁷¹ PRLE I, 241.

²⁷² FÜLEP – BURGER 1979, 304; MRÁV 2008b, 129, SOPRONI Sándor ugyancsak Valeriát nevezi hazájának (SOPRONI 1969, 70). Beremend-Idamajor

²⁷³ GÁBOR 2005, 420; TÓTH E. 2006a, 582

²⁷⁴ ALFÖLDI 1925, 4; THOMAS 1973, 92; NAGY T. 1987-1988, 243

²⁷⁵ KOVÁCS 2000, 138

²⁷⁶ Amm. XXX. 7. 10; Zos. IV. 12. 2; Hier. *Chron.* 371; Iord. *Rom.* 308.

²⁷⁷ Amm. XXVIII. 3.4.

III. 1. PANNONIAI SZÁRMAZÁSÚ LOVAGOK²⁷⁸

²⁷⁸ A *principatus* kori pannoniai származású lovagok összegyűjtését FITZ Jenő végezte el (FITZ 2000), felsorolásában azonban több helyütt alaptalanul szerepelnek egyes személyek. Téves elgondolás, hogy a tartomány főbb papi tisztségeit viselő személyek lovagok lettek volna, a legtöbb papi tisztség betöltésének feltétele ugyanis a római polgárjog és a *decurionatus* volt. Miként a magasabb városi *magistraturák* betöltése, úgy a lovagrendi tagság sem volt előfeltétele ezeknek a tiszteknek (Vö. SZABÓ Á. 2006, 147-182.).

A *praefectus fabrum* tisztség (a tisztséghez lásd SANDER 1962; DOBSON 1966; SADDINGTON 1985; ROYDEN 1988; WELCH 1995; BITNER 2015) Pannoniában ugyancsak nem feltételez lovagi rendű státuszt, noha a tisztség értelmezése körül dül, lényegében négy értelmezés kristályosodott ki. Az egyik lehetőség szerint mindössze a *praefectus collegium fabrum* rövidítése, a szerepkör betöltője pedig a Róma városi *praefectus vigilum* tisztség afféle municipális megfelelője lenne. Egy másik elképzelés szerint a municipális arisztokrácia számára létrehozott poszt, aminek elnyerésével az *ordo equester* tagjává váltak, noha sejtelmesen fogalmazva inkább a lovagi rendi tagság előszobájának nevezik. A harmadik szerint bizonytalanul elhelyezhető hivatal, ami municipális és provinciális feladatkörrel egyaránt rendelkezik. A negyedik felfogás támogatói úgy vélik, kizárólag provinciális szintű *magistratura* (SABLAYROLLES 1984, 239-47 az általa taglalt munkák alapján). Az értelmezést illetően mindenképpen problémát jelent az, hogy noha a tisztség már a Köztársaság korában létezett, szerepköre és betöltésének társadalmi feltétele jelentősen eltért a principátus korabeli viszonyoktól (WELCH 1995). A másik kérdés egyúttal probléma az, hogy mennyiben állíthatóak fel összbiradalmi tendenciák, mennyire vonatkoztathatóak Pannoniára például a Gallia Narbonensisben megfigyelt jelenségek (SABLAYROLLES 1984), valahol nyilván jóval több pályázó volt a legkisebb tisztségre is, így azok jóval inkább felértékelődtek, mint az olyan tartományokban, ahol egy viszonylag szűk kör töltötte csak be a municipális hivatalokat. Ugyanez áll az időbeli eltérésekre is, a köztársaság (WELCH 1995) vagy a korai *principatus* (DOBSON 1966; SADDINGTON 1985) idején megfigyelt jelenségek nem alkalmazhatóak minden feltétel nélkül. Pannoniában egyetlen *praefectus fabrum* (EQ 43=ID 72) feliratán szerepel a lovagi cím feltüntetése, töredékes feliratán azonban mindössze egy *pr[- -]* kezdetű szótöredék utalna az említett *praefecturára*. Az ismert pannoniai személyek többsége (ID 39, 49, 65, 80, 98) esetében azonban biztos, hogy egyikük feliratán sem szerepelt a lovagi rang jelzése. Másfelől a hivatalok és címek által képviselt *dignitast* maga a sorrend is tükrözi, ha ez a tisztség Pannoniában valóban az *ordo equestrishez* való tartozás kapuja lett volna, alighanem a *cursus honorum*ban is előkelő helyen szerepelne. Tökéletesen párhuzamba állítható a *quinque decuriaeba* történet *allectio* feltüntetésével, ami már valóban a lovagi cím közelében volt, minden ismert pannoniai személy esetében, aki a tagja volt (EQ 30, 37, 45; SP 3; ID 27, 82), feliratán társadalmi rangja (*decurionatus* és/vagy lovag cím) jelzésén túl csak magasabb hivatalokat tüntetett fel. Ellenben a *praefectus fabrum* tisztség két személy esetében (ID 63, 80) is a *quaestura* előtt, egy esetben (ID 98) pedig az *aedilisi* hatalommal felruházott *IIIviratus* előtt szerepel. Mindezek aligha azt jelzik, hogy ez Pannoniában egy igen nagy tekintélyt kölcsönző hivatal volt.

Ugyancsak hiányoznak a felsorolából a vélhetően pannoniai származású vagy Pannoniából ismert *praepositosok*, hiszen ez a nem hivatalos elnevezés különféle tisztségeket takart, így egy esetben sem állapítható meg biztonsággal, hogy a forrásban szereplő *praepositus* milyen tisztséget viselt, s ennek okán milyen rendű lehetett.

A Pannoniában állomásozó csapatok lovagrendű tisztjei szintén nem szerepelnek a felsoroltak között, minthogy ezek a személyek, bár sok esetben családjukkal együtt érkezhettek, csak viszonylag rövid ideig tartózkodtak a tartományban, maguk a tisztségek (*tribunus legionis*, *praefectus cohortis*, *praefectus alae*) ugyan betagozhatóak a provinciális társadalomba, azonban a tisztségeket viselő egyes személyek nem. Ugyanez áll a tartomány *procuratori* hivatalaira, a Pannoniában működő *procuratorok* nem számítanak helyi származásúaknak, csupán a hivatal képviselt társadalmi pozíciót. Példaként lásd Valerius Timotheus a *cohors III Batavorum tribunusa* által feleségének, Valeria Aemiliának emelt, Adonyban előkerült sírsztéléjét – (PONGRÁCZ – KOVÁCS 2003, 369-373; RIU S, 156). Ugyancsak a talán ephesosi származású Claudius Tyrannusnak, a *cohors III Batavorum tribunusának* adonyi síremlékét, melyet felesége, Ulpia Saturnina és lovagi rendű fia Claudius Concordianus emelt számára (SCHÖNWISNER 1781, 265; KATANCSICH 1826, 408:257; CIL III 180, CIL III, 10329; MÓCSY 1962, 713:53; BIRLEY E 1966, 64; FITZ 1993-1995, 836, Nr. 506; RIU 6, 1454; LÓRINCZ 2001, 236, Nr. 260; NAGY M 2007, 51). Calpurnius Irenaeus *tribunus* valamikor a III. század közepe táján emelt síremlékét Intercisában felesége, Lissinia Galla számára (CIL III, 10321; RIU 5, 1239; LÓRINCZ 2001, Nr. 322; Intercisa I. Nr. 37, FITZ 1972, 221, Nr. 1). Továbbá ugyancsak ide sorolandó a palmyrai Marcus Valerius Ulpiusnak, a *legio IIII Flavia tribunusának* és 8 évesen elhunyt, de már lovagi rendű fiának, Marcus Valerius Ulpiusnak 213/214 körül készült brigetói szarkofágja (CIL III, 4327). Bár számításba jöhet, hogy fia már Pannoniában született. Ugyancsak nem sorolhatjuk a pannoniai származású lovagi rendűek közé Postumius Leót. Az egykori Sirmium területéről elő került felirata (MIRKOVIĆ 1998, 97-100 Nr. 2. fig. 2; AnÉp 1998, 1052; RICL 2001, 295-296; KOVÁCS 2014a, 174; EDCS-12000850; EDH HD049107 - *D(is) M(anibus) Postum[i]o Leoni v(iro) e(gregio) prox[imo] lib(ellorum) sacro(rum) | Postumius Achil[leus] fratri benignissimo curan[te] | Crescentino am[ico] | suo*

„τὰ δὲ αὐτὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν ἰππέων ποιήσον. τοὺς γὰρ τὰ δευτερεῖα ἑκασταχόθι καὶ γένει
καὶ ἀρετῇ καὶ πλούτῳ φερομένους ἐς τὴν ἰππάδα κατάλεξον”

(Cassius Dio LII. 19.4.)

A pun háborúk által teremtett gazdasági helyzet városállamból birodalommá tette Rómát, s ez társadalmi szerkezetét sem hagyta változatlanul, ekkor kezdődött meg az folyamat, ami a II. századra az *ordo equester* létrejöttéhez vezetett.²⁷⁹ A *principatus* korában mind számuk, mind a Birodalom igazgatásában betöltött szerepük egyre nőtt, a második rendet alkották a *senatori* rend mögött. Augustus császár uralkodásától kezdődően a rend tagságához a vagyoni *censu*son (400.000 HS) túl, három generációra visszamenő római polgárjoggal kellett rendelkezni, azaz már a pályázó nagyapjának is *civis Romanus*nak kellett lennie.²⁸⁰ Ám soraikba pusztán születés jogán nem lehetett bekerülni, egy lovag fia nem lett automatikusan az *ordo equester* tagja, azaz személyi, nem születési „nemesség” volt.²⁸¹ Azonban alapvetően mégis vagyoni helyzeten alapuló réteget jelentett, így amennyiben az uralkodó is jóváhagyta, illetve a család rendelkezett a megfelelő anyagiakkal, úgy a lovagok fiai ugyancsak felvételt nyertek a rend soraiba.

Az *ordo equester* tagjai több különböző kifejezéssel jelölték magukat a feliratokon: *eques equo publico* („állami lóval rendelkező lovas”), *equo publico exornatus* („állami lóval felékesített”), *eques Romanus* („római lovas”), *vir egregius* („kitűnő férfiú”), *vir pientissimus* („igen jámbor férfiú”). A *militiae petitor* kifejezés pedig azon személyt jelöli, aki a *militiae equestres*, azaz a lovagi katonai pályafutás, egyik állomására várt besorolásra.

A lovagi rendű tagság jelzése

Messze a leggyakoribb, a bizonytalan besorolású személyeket leszámítva, megnevezés az *equo publico* volt,²⁸² összesen **22** alkalommal fordul elő, 7 különböző alakban (*eq p* – 14,

et Dysco[lio] / amico et Co[- - -]o libert[o - - -], mely vélhetően a 294-337 közötti időszakra tehető (RICL 2001, 295-296) *vir egregius*ként és *libelli sacri proximus*aként említi. Leo és testvére, Achilleus már csak nevükből adódóan is keleti származásúak lehettek, és a császár jelenléte miatt tartózkodtak Sirmiumban (RICL 2001, 295-296).

²⁷⁹ ALFÖLDY 2002a, 58-59

²⁸⁰ STEIN 1927, 30; DAVENPORT 2012a, 90

²⁸¹ ALFÖLDY 2002a, 122

²⁸² Az észak-afrikai provinciákból ellenben 107 személy esetében az *eques Romanus*, 73 személy pedig *equo publico* kifejezéssel vagy *turmae equitumba* történt *adlectio* révén fejezték ki (DUNCAN-JONES 1967, 151).

15, 16²⁸³, 31, 36; *e[q] p*, 40, 43, 44, 46; *eq pub* – 24; *eq publ* – 5,6, 33; *equo p* – 28, 38, 40; *equo publ* – 23, 27; *equo publico* – 10, 26, 30, 37 – [*equo*] [*p*]ublic[*o*], 50 [*equo p*]ublico). Minthogy ez tekinthető leginkább az általánosan vett lovagi státuszt jelölő kifejezésnek, így mind térben, mind időben ez szóródik a leginkább. Természetesen a feliratos források többsége jellemzően a III. századból származik, igazodván az általános pannoniai gyakorlathoz. A II. századból legfeljebb csak két felirat származik, az egyik két személyt (EQ 5,6) is említ, így ott kétszer is szerepel a tisztség feltüntetése, illetve még egyszer egy harmadik személy (EQ 27) feliratán. A tisztség legutolsó évre pontosan keltezhető feltüntetése az akkori *aquincumi duumvirpáros* (EQ 10) 284. június 11-én *IOM Teutanus*nak szentelt oltárán szerepel. Ami a területi megoszlást illeti, legnagyobb számban Aquincum *coloniájából* ismert, ahol 10 személy esetében fordul elő (10, 15,16, 23, 24, 26, 31, 36, 44, 46). A második helyen Poetovio áll négy személlyel (EQ 5, 6, 42, 43), amit Mursa követ három személlyel (10, 28, 40), majd Carnuntum *coloniája* kettővel (27, 33), eggyel-eggyel Vindobona (EQ 30), Siscia (EQ 37), Savaria (EQ 50). A huszonkét személy közül három (EQ 14, 15, 16) feliratán lovagi címükön kívül nem tüntettek fel más tisztséget, noha ez nem jelenti az, hogy nem is viseltek más. Többségük azonban valamelyik pannoniai város *ordo decurionumának* is tagja volt, minthogy a lovagi *censust* is teljesíteni tudták, a *decuriók* iránt támasztott vagyoni követelménynek is megfeleltek. Legalábbis a pannoniai városokra aligha lehetett igaz Cicero azon tréfás utalása,²⁸⁴ miszerint könnyebb *senatorrá* válni Rómában, mint *decuriává* Pompeiiben. Néhányan (EQ 24, 28, 40, 44) vagy megelégedtek ezzel a ranggal, vagy továbbiakat szükségtelennek éreztek feltüntetni. Többen tisztségeik alapján nem is törekedtek municipális karrierre, inkább a katonai pályafutás vonzotta őket. Egy poetoviói lovagi rendű testvérpár tagjai (EQ 5,6) a *decurionatuson* túl *praefectus cohortis* voltak. Egy másikuk (EQ 49) Brigetio *decuriója* is volt, illetve valamilyen katonai tisztséget is viselt. A leghíresebb pannoniai lovag, majd *senator* Valerius Maximianus (EQ 42), ugyan *decurionatusa* mellett Poetovio *pontifex*e is volt, azonban gyorsan emelkedő pályája későbbi szakaszában már jóval magasabb státuszt jelentő *praefecturákat* és *procuraturákat* viselt, mígnem a *senatori* rendig emelkedett. A savariai Faustianus (EQ 33) hasonló pályát futott be, Savaria majd a Carnuntum *coloniájának* *decuriója* lett, utána pedig több katonai posztot töltött be, eljutva egészen a *quarta militia* állomásáig. Mindezek után lett vélhetően Pannonia Superior főpapja, azaz róla mindenképpen elmondható, hogy mind a *dignitas*, *auctoritas*, a *maiestas* és a *potestas* birtokosa volt. Nem hiába választotta a carnuntumi *collegium fabrum* patronusává. A többség feliratáról azonban csak municipális hivatalok

²⁸³ Az illető egyazon feliraton, mint *equo publico* és *eques Romanus* is szerepel.

²⁸⁴ „*Romae, si vis, habebis; Pompeis difficile est.*” (Cic. Mac. II. 3.11)

köszönnek vissza, ám ezen feliratok állításának oka gyakorta valamely tisztséggel függ össze. Így egyáltalán nem volt szükségszerű, hogy teljes *cursus honorum*ukat feltüntessék rajta, megelégedtek pusztán társadalmi helyzetük, azaz lovagi státuszuk feltüntetésével. Ezért nem mondható teljes bizonyossággal, hogy kizárólag csak a városi közigazgatásba kapcsolódtak be. Mindenesetre szinte mindegyikükről elmondható, hogy legalább egy alkalommal betöltöttek valahol polgármesteri hivatalt, ennek okán pedig előtte legalább az egyik kisebb *magistraturát* (*aedilis* - EQ 10, 26, 31) is. Többen pedig ötödévi polgármesterek (EQ 10, 37, 43) voltak, azaz vélhetően már a második alkalommal álltak a város élén. Mindössze hárman (EQ 23, 30, 31) nem tüntettek fel ilyen tisztséget feliratukon. A fentebb említetteken túl ketten (EQ 37, 50) is tartományi főpapok voltak, ennek okán egy városban már *omnibus honoribus functus*nak minősültek. A városi papi tisztségek ugyancsak előfordulnak; *augur* (EQ 26), *pontifex* (EQ 31, 36), és *flamen* (EQ 36, 37) is kikerült a soraikból. Egyikük (EQ 43) a *praefectus fabrum* tisztét is betöltötte. Egy másik személy (EQ 23) Caracalla látogatása idején viselt különmegbízatást, mint az élelmezés felelőse (*praepositus annonae*). Viszonylag ritkán szerepel a több helyen is viselt *decurionatus* (EQ 33, 36). Ketten viszont a Róma városi bírósági testületben is helyet foglaltak (EQ 30, 37). FITZ felvetette, hogy az *equo publico* címet Pannoniában azok viselték, akik a helyi *ordo decurionum* tagjai is voltak,²⁸⁵ noha ennek több példa (EQ 3, 12, 38 45) is ellentmond. Érdekes módon arra kevésbé hívja fel a figyelmet, hogy lovagok fiainál nem fordul elő ez a kifejezés, így meglehet, hogy az *equo publico* kifejezés a családjukból elsőként a lovagi rendig emelkedő személyeket illette. Noha ennek ugyancsak ellentmond, hogy Aurelius Vettianus alighanem (EQ 16) *equo publico* és *eques Romanus* címmel is szerepel. Egyes nézetek szerint egyáltalán nincs különbség a különböző elnevezések között.²⁸⁶

Az *eques Romanus*²⁸⁷ tisztség 11 személy esetében fordul elő, a bizonytalan besorolású személyeket leszámítva, jobbra 'EQ R' (EQ 3; 7; 16²⁸⁸, 30, 45, 48 – [e]q R) alakban. Három esetben az 'EQ ROM' (EQ 20; 21, 47) rövidítés szerepel, egy esetben pedig egyszerre két személyre (EQ 34-35) vonatkozóan a rövidítés nélküli „*equitibus Romanis*” szerepel. A nagyobb biztonsággal keltezhető források rendre III. századiak (EQ 48 – 204; EQ 20-21 – 238; EQ 3 – 286; EQ 7; 31; 45 – III. sz.). A két kevésbé pontosan datálható felirat is legkorábban a II. század végén készülhetett (EQ 34-35; 47). Ezen feliratok Aquincum (EQ 3; 47), Brigetio (EQ 34-35); Carnuntum (EQ 29; 45), Praetorium Latobiorum (EQ 48), Sirmium (EQ 7); Siscia

²⁸⁵ FITZ 2000, 133

²⁸⁶ DUNCAN-JONES 1967, 151

²⁸⁷ Noha időről időre vita tárgyát képezi, hogy az *equites Romani* miként viszonyultak az *equo publico* cím birtokosaihoz, s egyáltalán a lovagi rend tagjainak tekinthetőek-e. (vö. DAVENPORT 2012).

²⁸⁸ Az illető egyazon feliraton, mint *equo publico* és *eques Romanus* is szerepel.

(EQ 20-21) területéről kerültek elő. A címek viselőiről két esetben (EQ 34-35) nem tudunk többet, egy felirat ugyancsak túlságosan töredékes (EQ 47). Az egyik személy, egy 13 évesen elhunyt fiú (EQ 29), akinek nagyapja Mursella *decuriója* volt. Egy másik személy (EQ 7) sírfeliratán, melyet *vir egregius* rangú apja állított számára, az *a militiis* kifejezés olvasható, azt azonban nem tudjuk, hogy ez a *tres/quattuor militiae* melyik posztját jelentette. A katonai pályafutás legalább első lépcsőfokáig jutott egy ismeretlen lovag (EQ 48), aki a Germania Superiorban állomásozó *cohors III Aquitanorum equitata civium Romanorum* parancsnoka volt. Négyen viszont csak municipális tisztségeket tüntettek fel felirataikon. Ebből kettő egy apa-fia páros (EQ 20-21), akik mindketten Siscia *decuriói* voltak, emellett az apa a város *duumvire*, illetve Pannonia Superior főpapja is volt. A harmadik lovag (EQ 3) Aquincumban viselt *duumviratusa* okán állította feliratot Iuppiter Optimus Maximus Teutanusnak, így más esetleges tisztségeit nem kellett feltüntetnie. A negyedik (EQ 45) Carnuntumban *decurio*, *flamen* és *omnibus honoribus functus* illetve *adlectus in V decurias inter selectos* volt.

A *vir egregius* kifejezéssel 5 (EQ 8, 12, 17, 19, 38) feliraton találkozunk, minden esetben *v(ir) e(gregius)* alakban rövidítve. Az *eques Romanus* kifejezéshez hasonlóan többnyire a III. századra tehető forrásokon jelenik meg (EQ 8, 19 - III. sz., EQ 12 – 284, EQ 17 – 220-230-as évek). Ennek okán az egyetlen bizonytalanabb datálású felirat (EQ 38) is legalább a II. végére tehető. A lelőhelyek megoszlása is változatos, öt különböző *colonia* területéről származnak a feliratok (EQ 8 - Sirmium, EQ 12 - Aquincum, EQ 17 - Siscia, EQ 19 - Savaria, EQ 38 – Poetovio). Két személyről tisztségeiken túl szinte semmit sem tudunk (EQ 8, 17). T. Cnorius Sabinianus (EQ 19) azonban komolyabb katonai tapasztalattal is rendelkezett, ismert felirata szerint egy ezer fős lovasalakulat parancsnoka volt, így ez aligha volt katonai pályafutásának első eleme. A többiek esetében nincs információ katonai tisztségekről, azonban a ránk maradt felirataik állításának oka nem is lovagi státuszukhoz kapcsolódott. M. Aurelius Polideuces (EQ 12) IOM Teutanusnak dedikált oltárt Aquincum aktuális *duumvire*ként, épp ezért inkább a coloniához köthető tisztségeit (*aedilis*, *flamen*) hangsúlyozta. M. Ulpius Ceionus (EQ 38) felirata pedig a magánvallásosság körébe utalható, ő IOM Depulsor számára emelt oltárt, amin csak Poetovióban viselt *decurionatus*, és valamilyen papi tisztségét tüntette fel.

A *vir perfectissimus* cím egyetlen személy (EQ 25) esetében fordul csupán elő, nem számítva a bizonytalan besorolású személyeket, 'VP' formában rövidítve. Felirata a IV. századi Savariából származik, róla tudjuk, hogy *protectorként* is szolgált.

A *turmae equitumba* történt *adlectióra* egyetlen ismert forráson sincs utalás a pannoniai származású lovagokat illetően.

Tizenegy személy esetében (EQ 1, 2, 4, 9, 11, 13, 18, 22, 32, 39, 49) az őket említő feliraton nem szerepel a társadalmi rang jelzése, csupán az általuk viselt tisztségek utalnak az *ordo equester*beli tagságukra. Ezek főként katonai tisztségek (EQ 1, 2, 4, 9, 11, 13, 18, 32, 39, 49), egy esetben (EQ 22) *procuraturá*ról van szó. Ezek a tisztségek messze előkelőbbek voltak a pusztán lovagi rendi tagságnál, így annak feltüntetése nem volt feltétlenül indokolt.

Időrend

Az 50 ismert, nagy biztonsággal pannoniai származású lovagi rendűnek tekinthető személy közül egy sem helyezhető az I. századra.²⁸⁹ A legkorábbi, pannoniai származású lovagokat említő, források a II. századból származnak. Összesen 11 (EQ 4, 22, 27, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43), azaz az ismert lovagok közel ötöde helyezhető nagy bizonyossággal erre az időszakra. Közülük is csak 4 személy (4, 27, 32, 39) esetében rendelkezünk évre pontosan keltezhető forrásokkal, a többi személy feliratát csak kisebb-nagyobb időhatárok közé tehetjük a századon belül. Továbbá 6 személy (EQ 5, 6, 9, 29, 34, 35) esetében nem dönthető el, hogy az őket említő feliratok a II. vagy a III. század folyamán készültek-e. Így lehetséges, hogy ezek is a II. századra tehetőek.

Úgy tűnik, hogy a pannoniai lovagok (EQ 27, 40, 42, 43) a II. században általános elnevezésként az *equo publico* kifejezést használták.²⁹⁰ Amennyiben helyes a kutatás meglátása, egy személy (EQ 38) viszont a *vir egregius* címet használta rangja megjelölésére. Két bizonytalan esetben (EQ 5, 6) ugyancsak az *equo publico*, másik három személynél (EQ 29, 34, 35) viszont az *eques Romanus* kifejezés szerepel, utóbbiak ezen okból kifolyólag inkább a III. századra tehetőek.

Az első ismert pannoniai lovag Titus fia, a Quirina *tribus*beli T. Eppius Latinus volt, a Neviodonum környékéről származó lovag Traianus vagy Hadrianus idején már több *procuratori* hivatalt is betöltött. Ebben merőben eltér az általánosabbnak mondható pannoniai lovagi karriertől, ugyanis a többség jobbra katonai parancsnoki tiszteket látott el. Talán abban is eltér a többségtől, hogy ősei Italiából vagy Dalmatiából vándoroltak be és nem a helyi bennszülött arisztokrácia polgárjogot nyert tagja voltak. Noha rómaiságát/latinságát bizonygató *cognomene* talán épp a bennszülött származását igyekezett kendőzni. A II. századi lovagok között kisebb számban találunk vélhetően betelepült felmenőkkel (Aponius, Licinius, Memmius, Titius, Valerius) rendelkező személyeket (EQ 9, 32, 37, 42, 43), több a császári

²⁸⁹ Az első ismert *africai* lovagot egy Claudius uralkodásának elejére tehető forrás említi (DUNCAN-JONES 1967, 151).

²⁹⁰ FITZ 2000, 127

gentiliciumot viselő személy (Flavius – EQ 27; Ulpus – EQ 38, 39, 40, 41; Aelius – EQ 4, 5, 6), ők vélhetően helyi bennszülött, de római polgárjogot nyert családok sarjai voltak. A tizenegy személyből öten (EQ 4, 32, 39, 41, 42, 43) katonai tisztséget is viseltek, ha hozzá vesszük a bizonytalan korú feliratokat is (EQ 5, 6, 9), akkor még jelentősebb ezen csoport aránya. Azonban visszaköszön a feliratok jellegének egyoldalúsága. Két személyt (EQ 32, 39) katonai diplomákról ismerünk, egy személy (EQ 4) pedig állomáshelyén még szolgálati ideje alatt állított feliratot, így ezek esetleges más tisztségeikről nem tanúskodnak. A katonai tisztségeknél azonban kiemelendő, hogy többség legalább a *secunda* vagy a *tertia militia* posztot töltötte be, ám a *quarta militiát* is többen elérték. Valerius Maximianus is lényegében katonai érdemeinek köszönhetően került a *senatori* rendbe. Csak Maximianus és az elsőként említett Eppius Latinus, akik igazolhatóan viseltek *procuraturát* is. Többen is municipális hivatalokat viseltek, hatan bizonyosan *decuriók* voltak (Carnuntum – EQ 27; Cibalae – EQ 40, Poetovio – EQ 5, 6, 38, 43), de feltehető ez a *duumviri* vagy *quattuorviri* hivatal viselőiről is (Aquincum – EQ 21, Neviodunum – EQ 22, Poetovio – EQ 43, Siscia – EQ 37). Alighanem a tartományi főpap tisztségét betöltő személyek (EQ 41) esetében sem volt ez másként. Természetesen a városi karrier részét képezték az egyes papi hivatalok is (*pontifex* – EQ 37, 42; *flamen* – EQ 37; *augur* – EQ 27). Egy személy pedig a Róma városi öt *decuriából* álló bírói testület tagja volt (EQ 37). Egy poetoviói lovag (EQ 43) pedig városában betöltötte a *praefectus fabrum* tisztségét. A korszak területi megoszlása a következő képet mutatja: a Dráva-Száva közének városai egyértelműen dominálnak: Poetovio (EQ 5, 6, 38, 42, 43), Cibalae (EQ 9, 39, 40), Siscia (EQ 37), Mursa (EQ 4), Neviodunum (EQ 22). Rajtuk kívül a Borostyánkő út és a Duna menti városokból ismertek még lovagi személyek: Aquincum (EQ 41), Carnuntum (EQ 27), Savaria (32).

Már a III. századra tehetőek azok a források, amelyek az ismert pannoniai származású lovagok többségét, azaz harmincegy személyt, említik. Közel harmaduk, összesen kilenc személyt (EQ 3, 10, 12, 16, 23, 31, 46, 48) illetően a forrás évre pontosan keltezhető, további hat (EQ 15, 17, 20, 21, 45, 50) nagyjából évtizedes pontossággal helyezhető el időben. Ebből a tizenötből hét (EQ 16, 17, 23, 33, 45, 48, 50) a Severusok korára tehető. A legutolsó évre pontosan keltezhető felirat (EQ 3) pedig 286-ból származik.

Amennyiben feltüntették rangjukat, a Severus-kori lovagok²⁹¹ (EQ 16, 23, 33, 50) a legnagyobb számban az *equo publico* kifejezést használták. Egy személyre (EQ 16) az *equo publico* és az *eques Romanus* kifejezést is alkalmazták. Ezzel együtt mindössze eggyel kevesebbszer fordul elő az *eques Romanus* (EQ 16, 45, 48) az *equo publico*-nál. Feltűnik

²⁹¹ Már ahol megállapítható, hogy erre az időszakra tehető.

továbbá a *vir egregius* kifejezés is (EQ 17). Ez a tendencia uralkodik a század folyamán, a legáltalánosabb kifejezés továbbra is az *equo publico* (EQ 10, 14, 15, 24, 28, 30, 31, 36, 44, 46), amit az *eques Romanus* (EQ 3, 7, 20, 21, 47) követ, és a *vir egregius* zár (EQ 8, 12, 19).

Ellentétben a II. századdal a III. századból már több lovag (EQ 8, 14, 15, 16, 17, 47) ismert, akiről nem lehet tudni, hogy bármilyen tisztséget is viseltek volna. Ez a jelenség még a bizonytalan korú feliratok között fordul elő (EQ 29, 35, 36). Noha a II. századból is csak két *procurator* ismeretes, a III. században egyetlen ismert személy sem töltött be ilyen hivatalt. A lovagi karriert befutók mindannyian katonai tisztségeket viseltek (EQ 1, 2, 7, 11, 13, 18, 19, 48, 49). Nagy számban viseltek azonban a városi igazgatáshoz kapcsolódó hivatalokat. Tizenegyen (Aquincum – EQ 23, 46, 36 (Singidunumé is); Brigetio – EQ 24; Carnuntum – EQ 30, 45, 33 (Savariaé is), 45 (Savariáé is); Mursa – EQ 28; Siscia – EQ 20, 21) tüntették fel felírataikon, hogy a lovagi renden kívül valamelyik város *ordo decurionum*ának is tagjai voltak. Ez feltehető a *duumviri* tisztség viselőiről is (Aquincum – EQ 3, 10, 12, 31, 36, 44, Siscia – EQ 20). Egy carnuntumi lovag (EQ 45) feliratán büszkén hirdette *omnibus honoribus functus* voltát. A tartományi főpapi címet elnyerők (EQ 21, 33, 36, 36) is biztosan legalább egy városban *omnibus honoribus functi* voltak, és csak az ő esetükben figyelhető meg a több városban viselt *decurionatus* is. Egyéb papi tisztségek, mint a *flamen* (EQ 12, 45) és a *pontifex* (EQ 31) is szerepelnek a forrásokban. Egy személy (EQ 33) pedig vélhetően Carnuntumban a *collegium fabrum patronusa* volt. Erőteljes tér- és időbeli eltolódás figyelhető meg a források megoszlását tekintve. Míg a II. században a források zöme a Dráva-Száva közéről származott, addigra a III. századból innen alig ismerünk lovagokat, sokkal inkább a Duna menti városok, főként Aquincum kerülnek előtérbe. Egy aquincumi lovag (EQ 23) kapta vélhetően Caracalla császár látogatásával kapcsolatban az élmezőny biztosításának feladatát, mint *praepositus annonae*. A III. századból is ismerünk *quinque decuriae* tagokat (EQ 30, 45), noha ez a tisztség sem lovagi státuszukkal függ össze feltétlenül illetve egyértelműen.

A IV. századból csak egy lovagot ismerünk Savaria territoriumáról, egy 40 éves korában elhunyt *protectort*, aki a *vir perfectissimus* megjelölést használta.

Földrajzi megoszlás

Nagyon ritka a vizsgált forrásanyagban, hogy származási helyüket feltüntették volna, ez csak a jogi dokumentumokon, azaz katonai diplomákon (EQ 32, 39), illetve a más tartományokból származó feliratokon fordul elő (EQ 4). Egy másik támpontot a városi tisztségek képeznek, lehetséges, hogy nem abból a városból származtak, ahol a tisztségeket

elnyerték, de mégis helyi kötődésűeknek tekinthetőek, így esetükben ez jelenti a helyhez kötés alapját. A harmadik csoportot azon személyek jelentik, akik nem tüntettek fel sem *origót*, sem valamely városban viselt tisztséget, csupán felirataik lelőhelye alapján kapcsolhatóak az egyes területekhez, esetükben akár még az is felmerülhet, hogy közülük egyesek csupán átutazók voltak. Összesen 12 pannoniai városból ismerünk lovagokat.

A legtöbb lovagot Aquincumból ismerjük, összesen tizenhárom személyt. A tartomány egyetlen településéről sem ismerünk, még csak megközelítőleg sem, ennyi lovagot. Ez nem feltétlenül a valós korabeli állapotokat tükrözi, megmutatkozik ebben az is, hogy Aquincumból ismert a legtöbb felirat, illetve a Bölcskénél előkerült feliratok is jelentősen befolyásolják ezt a számot. Egyetlen lovagot (EQ 43) ismerünk a II. századból, a többieket (EQ 3, 10, 12, 15, 16, 23, 31, 36, 44, 47, 48) mind a III. századra tehető források említik. Nyolc személy (EQ 10, 15, 16, 23, 31, 36, 44, 46) estében szerepel az *equo publico* kifejezés, egyiküknél (EQ 16) az *eques Romanus* is. Az *eques Romanus* megnevezés két másik személynél (EQ 3, 47), a *vir egregius* pedig egyszer (EQ 12) szerepel. Három lovagot csak feliratuk lelőhelye kapcsol Aquincumhoz, legalábbis nem ismertek más tisztségeik lovagi rangjuk jelzésén túl (EQ 15, 16, 47). Többségük esetében csak municipális, legalábbis lovagi rend alatti tisztségeket ismerünk. Többen (EQ 3, 10, 12, 31) éppen azért ismertek, mert a colonia *Iivirei* voltak és IOM Teutanusnak állítottak feliratot. De mások esetében is, a felirat állítására a városhoz való kötődésük, illetve viselt hivataluk miatt került sor, így nem meglepő, hogy főként a városban viselt tisztségeit sorolták fel (EQ 36, 46), többen biztosan *aedilisek* (EQ 10, 12, 31) voltak. Mindenesetre szinte bizonyos, hogy mindannyian a város *decuriói* is voltak. Egy személy (EQ 47) esetében ismert municipális tisztségein túl, lovagi rendűek számára fenntartott katonai tisztség. Egyetlen egy személy azonban sosem volt a város *decurio*, minthogy katonaként emelkedett a lovagi rendig (EQ 1). Aquincum lovagjai közül ketten is rendelkeztek más városban viselt *decurionatus*szal, egy bizonyos Marcus Ulpus (EQ 47) Mursa, C. Titius Antonius Peculiaris (EQ 36) pedig a moesia superiori Singidunum városi tanácsának is tagja volt. Utóbbi esetében azzal hozható összefüggésbe, hogy az illyr vámterület bérlője, vagy annak fia lehetett. Többen is viselték a tartományi főpapi címet (EQ 36, 47), vagy egyéb papi hivatalokat (*pontifex* - EQ 31; *flamen* – EQ 12, 36).

Öt személy ismert Poetovio városából, mindannyiukat (EQ 5, 6, 38, 42, 43) a II. század második feléből származó feliratokról ismerjük. Négyen az *equo publico* (EQ 5,6, 42, 43), egy személy a *vir egregius* (EQ 38) kifejezéssel jelezte rangját. Mindannyian a város *ordo decurionum*ának tagjai voltak, ezt egy kivétellel fel is tüntették a felirataikon. Egyedül Valerius Maximianusnál nem szerepel, ő csak a városban viselt *pontificatus*át tüntette fel. Ő és még

ketten (EQ 5, 6) lovagi rendűeknek fenntartott tisztségeket is viseltek. A másik két személy esetében csak városi tisztségszerepelnek, M. Ulpus Ceionus (EQ 38) valamilyen papi tisztséget viselt. Valerius Scribonianusnak (EQ 43) pedig teljes városi *cursus honorum*át ismerjük, aki alighanem kronológikus sorrendben tüntette fel elnyert tisztségeit. Eképp először a város *decurió*ja, majd a lovagi rend tagja lett, csak ezt követően lett *praefectus fabrum*, majd *IIIvir*, végül *IIvir quinquennalis*.

Hat személyt ismerünk Carnuntum városából, noha ketten²⁹² (EQ 33, 50) emellett Savaria *decurió*i is voltak, s vélhetően utóbbi városban nyerték el elsőként az *ordo decurionum* tagságát. A város legkorábbi lovagi rendű tagját, T. Flavius Probust (EQ 27) egy 178-ban állított feliratról ismerjük. Noha *equo publico* ranggal rendelkezett, még vélhetően fiatalos volt, ugyanis *auguratus*ért is apja fizetett helyette. Ugyancsak egy ifjú carnuntumi lovas volt, M. Iulius Candidianus (EQ 29), aki 13 éves korában hunyt el *eques Romanusként*. A III. századból két lovagot ismerünk. C. Vallius Scribonianus (EQ 45), *eques Romanus* úgy tűnik nem futott be lovagi karriert, azonban Carnuntumban *omnibus honoribus functus* volt, illetve *flamen*, pályája csúcsaként a *V decuriae selectusa* volt. Ez utóbbi tisztséget még egy másik carnuntumi származású lovas és *decurio*, C. Iulius Magnus (EQ 30), tartotta fontosnak kiemelni feliratán.

Öt személyt (EQ 32, ismerünk Savariából, a legelső M. Licinius Victor (EQ 32) volt, akit két 148-ban kibocsátott, Regölyön előkerült diploma is említ. Az okmányok jellegükből adódóan csak Victor savariai származását és parancsnoki beosztását említik. Faustianus (EQ 33) *equo publico* ugyancsak több parancsnoki tisztséget betöltött, *secunda*, *tertia* és *quarta militiá*t jelentő posztokon. Savaria és Carnuntum *decurió*ja is volt, alighanem előbbiben *omnibus honoribus functus*, minthogy Superior főpapja is volt. Lehetséges, hogy személye azonos egy ismeretlen nevű lovaggal (EQ 50), aki Savaria és Carnuntum *decurió*ja, illetve Pannonia Superior főpapja volt. Titus Cnorius Sabinianus (EQ 19) egy savariai feliraton, mint *vir egregius* és az *ala I Ulpia contariorum milliaria civium Romanorum* egykori parancsnokaként szerepel. Talán savariai születésű volt, vagy csak leszerelése után telepedett le a város territoriumán, mindenesetre mással kevésbé indokolható, hogy szerepet játszott a leégett savariai *crypta* újjáépítésében. Az ötödik személy az utolsó ismert lovas Pannoniából, Flavius Dalmatius, *vir perfectissimus*, egykori *protector* 40 éves korában hunyt el.

Négy lovas (EQ 17, 20, 21, 37) ismert jelenleg Sisciából. Az első ismert személy L. Titius Proculus (EQ 37), aki valamikor a II. század folyamán töltött be számos tisztséget Sisciában, *flamen* (és talán *pontifex*), *duumvir*, majd ötödévi *duumvir* is volt. Továbbá *quinque*

²⁹² Lehetséges, hogy ez a két személy azonos egymással.

*decuriae adlectus*za. Felirata meglehetősen töredékes, még *equo publico* címe is, így bizonytalan, de lehetséges, hogy lovagi rendűek számára fenntartott tisztségek is szerepeltek rajta. Biztosat csak a városi tiszteiről lehet mondani. A többi sisciai lovag esetében sincs információ, Caenius [- -] lianus (EQ 17) felirata a 220-230-as évekből származik, ám mindössze *vir egregius* címét említi, személye csupán a lelőhely miatt kapcsolható össze Sisciával. Idősebb és ifjabbik Gaius D(?) Victorinust (EQ 20, 21) egy Gordianus kori felirat említi, mindketten a város *decuriói* voltak, az idősebbik *Ivir* és tartományi főpap is volt. A feliratállítás oka is ehhez kapcsolódhatott, ezért lehetséges, hogy csak ebből a szempontból releváns tisztségeit sorolta fel feliratán.

Három lovagot ismerünk Mursából. Aelius Magnus (EQ 4), az *ala Augusta* mursai származású parancsnokának IOM tiszteletére 191-ben emelt oltára a britanniai Luguvaliumból került elő. További tisztségeiről azonban nem emlékezett meg. Ugyancsak katonai tapasztalatokkal bírt egy bizonyos Marcus Ulpius (EQ 41) is, amelyekre vélhetően valamikor a III. század folyamán részint a *legio XII Fulminata* tribunusaként tett szert. Azonban ennél tovább a lovagi karrierben vélhetően nem jutott, azontúl, hogy Mursa városának *decuriója* volt, Aquincumban a *duumviratust* is betöltötte, így vélhetően ezen város *decuriója* is volt. Legalább egyik városban *omnibus honoribus functus* volt, minthogy Pannonia Superior főpapja is volt. A harmadik személyről, T. Hortensius Frequensről azonban alig tudunk valamit, csupán *decurionatusát* és *equo publico* rangját tüntette fel.

Három lovag ismert Cibalaéból, kettejüket (EQ 39, 40) a II. századból származó források, a harmadikat (EQ 9) bizonytalan keltezésű forrás említi. M. Ulpius Valentinianus (EQ 40) *equo publico* valamikor a II. század első felében volt Cibalae *decuriója*, több tisztségéről nem tudunk. Épp az ellenkezője a cibalaei M. Ulpius Dignus (EQ 39), aki az *ala II Flavia milliaria pia fidelis praefectus*aként szerepel egy 158-ból származó katonai diplomán. Aponius Memmius Celert (EQ 9) a *legio I Italica* tribunusát említi egy Cibalaéból származó felirat, így mindössze a lelőhely miatt hozható összefüggésbe a településsel.

Két lovagot (EQ 24, 49) ismerünk, akik Brigetio *decuriói* voltak. Egyikük valamilyen katonai tisztségeket is viselt (EQ 49). Továbbá egy lovagi testvérpárt (EQ 34, 35) említő felirat került elő Radvaň Dunajomból, azonban *eques Romanus* címükön túl nem szerepel más feliratukon. Egy Bánomról származó felirat a katonai pályafutást választó lovagról (EQ 18) emlékezik meg. Ugyanez a helyzet egy Császárról előkerült sírfelirat esetében, amit a *legio XXX Ulpia* 53 évesen elhunyt *tribunusának* (EQ 2) állítottak.

Egyetlen feliratról mindössze két lovagot ismerünk a császárok szülőföldjéről, Sirmiumból. Egy *vir egregius* címet viselő apa (EQ 7) állított emléket katonai pályán elindult *eques Romanus* fiának (EQ 8). Kizárólag a felirat lelőhelye köti őket a városhoz.

Egy-egy személy ismeretes Neviodunumból, Bassianaeből és Praetorium Latobicorum területéről. A neviodunumi (EQ 22), Pannonia legkorábbi ismert lovagja, aki városának *duumvire* is volt, sőt lovagi pályafutása során több *procuraturát* is betöltött. Aurelius Ianuariust (EQ 11), a *legio II Adiutrix* egykori *tribunusát*, pedig csak az köti Bassianaéhoz, hogy sírfelirata innen került elő. Ugyanez a helyzet *cohors III Aquitanorum* ismeretlen nevű (EQ 48) egykori parancsnokával, akinek felirata Praetorium Latobicorum területéről került elő.

Származás

Származásuk alapján a pannoniai lovagok két nagyobb csoportra oszthatóak. Egyfelől vannak azok, akik felmenői úgy vándoroltak be valamelyik másik tartományból, illetve azok, akik ősai a bennszülött népesség soraiból kerültek ki, itt természetesen jobbra csak az apai ág értendő, hiszen rendszerint csak az apjuktól örökölt *gentiliciumuk* alapján lehet következtetni. Abból a szempontból ez a felosztás némileg önkényes, minthogy úgy tűnik a lovagok többsége már tartományi születésű volt, és csak felmenőik révén számítottak jövevénynek. Azaz lehet ugyan, hogy ősük úgy települtek be a *provincia*ba, ám családjuk már generációk óta a tartományban élt. Jó példa erre a savariai M. Licinius Victor (EQ 32), aki vélhetően Claudius által letelepített veteránusok utóda volt, minthogy egy 148-ban kiadott katonai diploma említi, családja már közel száz éve pannoniai volt. Összesen huszonnégy személy utalható ebbe a körbe, zömük úgy tűnik, hogy *italicus* eredetű volt (EQ 9, 17, 22, 32, 33, 36, 37, 42, 43, 44, 45). Az első ismert pannoniai lovag, T. Eppius Latinus (EQ 22) felmenői is Aquileiából vagy Dél-Galliából származtak, azonban Quirina *tribusa* jelzi, hogy már Neviodunumban születhetett. Italicus felmenőkkel rendelkezhetett a három ismert Valerius is (EQ 42-44), ketten Poetovióból, egy személy Aquincumból származott. Egyikük az első ismert pannoniai senator (EQ 42), akinek már apja is Poetovio ötödévi *duumvire* volt, illetve a tartomány főpapja. Ugyancsak *italicus* volt C. Vallius Scribonianus is, aki a III. század folyamán volt Carnuntum *decuriója*. Esetében Sergia *tribusa* arra utal, hogy már ott látta meg a napvilágot, családja talán generációk óta a településen élt. Az egyik aquilieai kereskedőcsalád, a Titiusok kései leszármazottjai lehettek ketten, míg Proculus (EQ 37) Sisciában született, addig Antonius Peculiaris (EQ 36) vélhetően Aquincumban. Faustinianus (EQ 33) *gentiliciumaként* két lehetőség is számításba jöhet, de mind a kettő *italicus* eredetét veti fel. További személyeket is ismerünk a III. századból: C. Aponius Memmius Celer (EQ 9) Cibalaeból, Caenius [- -]ianus (EQ 17)

Sisciából, Cassius Crescentianus (EQ 18) Brigetio (?) territoriumáról, T. Cnorius Sabinianus²⁹³ (EQ 19) Savariából. Vélhetően nem italicus eredetű, de ugyanúgy jövevény volt a Mursából ismert lovag, T. Hortensius Frequens (EQ 28), aki talán Dél-Galliából származott.

A Brigetio térségéből (Virtpuszta/Radvaň Dunajom) ismert két Plotius, Higinus (EQ 34) és Polideucus (EQ 35) származása *gentiliciumuk* alapján nehezen körvonalazható, görögös *cognomen*jeik azonban arról árulkodnak, hogy a Birodalom görög nyelvű feléből származtak. Az sem árul el sokkal többet, hogy unokatestvérük az Aurelius Flavus nevet viselte.

Ugyan a császári *gentiliciumok*at rendszerint úgy értelmezik, hogy azok utalnak arra az időpontra, amikor az egyes családok elnyerték polgárjogukat, noha ezt nem feltétlenül az egyes császároktól kaphatták. Hiszen a felszabadított rabszolgák is éppúgy uraik nevét vették fel, azonban a pannoniai lovagok esetében ilyesfajta származásra nincs bizonyíték, bár kizárni nem lehet.

A császári *gentiliciumok* jobbára az illető bennszülött származására utalnak, a Iulius mégis inkább ennek ellenkezőjére utal. A Iuliosok még szűk marokkal mért római polgárjog adományozása Pannoniában kevésbé éreztette hatását, annak ellenére, hogy összbirodalmi szinten ez volt a leggyakoribb uralkodói *nomen*, Pannoniában ritka.²⁹⁴ Viselői esetében legkisebb esélye a bennszülött származásúaknak van, azonban elterjedt név lévén mind az észak-italiai, az africai vagy az orientális származás is szóba jöhet.²⁹⁵ Ahogy a Iuliosok többségét,²⁹⁶ a három lovagot is a legióstáborok melletti városokból ismerjük. C. Iulius Victorinus (EQ 31) 259-ben volt Aquincum ötödévi polgármestere. C. Iulius Magnus (EQ 30) ellenben Carnuntum *decuri*ója volt valamikor a III. század folyamán. M. Iulius Candidianus (EQ 29) sírfelirata is Carnuntumból került elő, a 13 évesen meghalt ifjú lovag nagyapja, G. Iulius Proculus Mursella *decuri*ója volt, így esetében biztos, hogy a család már két-három generáció óta biztosan pannoniai volt. A többiek esetében ez nem eldönthető, noha városi tisztségeik sora arra utal, hogy már ők is egy évtizede²⁹⁷ a településen éltek.

Sokkal egyértelműbb a helyzet a további császári *gentiliciumok* esetében. Az őslakosság részére juttatott szélesebb körű polgárjog adományozás a Flaviusok idején vette kezdetét.²⁹⁸ Claudius *gentiliciumot* viselő pannoniai lovagot nem ismerünk, ám a Flavius nevet többen is viselték. Alighanem a bennszülöttek soraiból emelkedett fel T. Flavius Probus (EQ 27) is. Egy

²⁹³ Neve elterjedtsége nyomán a dalmatiai eredet is lehetséges.

²⁹⁴ MÓCSY 1959, 148

²⁹⁵ BARKÓCZI 1964, 294

²⁹⁶ BARKÓCZI 1964, 294

²⁹⁷ Főként a fenti Victorinus esetében, ha ötödévi *duumvirként* vélhetően már korábban is volt polgármester, illetve felirata alapján legalább az *aedilitast* is betöltötte, ezenkívül *flamen* is volt.

²⁹⁸ FITZ 1993-1995, 119

178-ban állított felirat szerint apja már Carnuntum *decurio*ja volt, illetve már súrolta a lovagi *censust* is, minthogy a *quinque decuriae* soraihoz tartozott. Azonban vagyont inkább a fia előmenetelére fordította, ennek köszönhetően lett ifjabbik Probus Carnuntum *decurio*ja, *equo publico*, majd *augur*. Alighanem T. Flavius Aprilis (EQ 23) is helyi bennszülöttek leszármazottja volt, majd a III. században Aquincum *decurio*ja. Bár ugyancsak Aquincumban került elő T. Flavius Crispinus (EQ 24) felirata, ő Brigetio *decurio*ja volt, s alighanem ő is bennszülött származású volt. Flavius Dalmatiust (EQ 25) egy IV. századi savariai feliratról ismerjük, ám esetében a Flavius név már egészen mást jelöl, inkább *cognomene* utal arra, hogy szűkebben vett Illyricumból, Dalmatiából vagy Pannoniából származhatott.

Alighanem négy Ulpiust ismerünk,²⁹⁹ esetükben is leginkább a bennszülött származás merül fel. Mindegyiküket a II. századból származó források említik, ami a családok gyors társadalmi emelkedésére utal. Alighanem a katonáskodás révén nyertek polgárjogot a cibalaei M. Ulpius Dignus (EQ 39) felmenői is, vélhetően a nagyapja vagy apja volt a családban az első, aki római polgárjoggal rendelkezett, minthogy egy 157-ből származó diplomán már egy ezer fős lovasegység parancsnokaként szerepel. Talán rokonságban állt egy bizonyos M. Ulpius Valentinusszal (EQ 40), akinek ugyan felirata az egykori Mursa területéről került elő, azonban Cibalae *decurio*ja volt. Egy Aquincumból ismert Marcus Ulpius (EQ 41) mind lovagi, mind municipalis karriert tudhatott a háta mögött, már apja is a városi arisztokráciához tartozhatott. M. Ulpius Ceionus (EQ 38) Poetovio *decurio*ja volt, illetve valamilyen papi hivatalt is betöltött.

Az Aeliusok többségét már a II. század második feléből, de főként a III. századból ismerjük, ez a név fordul elő a legnagyobb arányban az ismert lovagok között. Felmenőik vélhetően főként helyi bennszülöttek voltak. Noha a poetoviói testvérpár, Aelius Marinus (EQ 6) és Marcianus (EQ 5) szüleiknek készítettek szarkofágot, ám az sérült, így nem tudjuk, hogy apjuk milyen rangú volt. Ők ugyanúgy segédcsoport parancsnokok voltak, mint a mursai Aelius Magnus (EQ 4), aki állomáshelyén, Britanniában állított feliratot 191-ben. Ugyancsak katonai pályafutást tudhatott magáénak a sirmiumi Aelius Respectus (EQ 7), akinek ugyancsak lovagi rendű apja, Aelius Trophimianus (EQ 8) állított sírfeliratot. Utóbbi származása bizonytalan, *cognomene* a görög Τρόφιμος latin derivátuma, ez viszont megközelítőleg a „fogadott/táplált gyermek” jelentéssel bír. Bennszülött lehetett azonban Aelius Carus (EQ 2), a *legio XXX Ulpia* 53 évesen elhunyt, Brigetio közelében eltemetett *tribunusa*. Ugyancsak a katonai vonalat erősíti Aelius Aelianus (EQ 1), aki talán a *legio II Adiutrix* első lovagi rendű parancsnoka volt Gallienus idején, apja pedig a *legio* fegyvertárosa volt. Az egyetlen Aelius, akinek katonai

²⁹⁹ Egy esetben (EQ 47) töredékes és bizonytalan szövegű a felirat.

pályafutásáról nem tudunk Aelius Exsuperatus (EQ 3) Aquincum 286. évi *duumvire* volt, ám feliratán, annak jellegéből adódóan katonai tisztségeket nem tüntetett fel.

Az Aureliusok főként Marcus Aurelius és Commodus polgárjog adományozásának, de leginkább Caracalla polgárjog kiterjesztésének köszönhetik római polgárjogukat, amelynek köszönhetően az Aurelius a leggyakoribb névvé vált. Pannoniában elsősorban a helyi bennszülöttek és a keleti származásúak körében fordult elő.³⁰⁰ Az Aeliusok után Aurelius nevet viselő pannoniai lovagból ismert a legtöbb, mindannyiukat a III. századra tehető források említik. M. Aurelius Secundinus (EQ 13) alighanem a Severus-kor folyamán, vagy néhány évtizeddel később hunyt el Rómában. A császári testőrgárda soraiból küzdötte fel magát, és éppen egy megüresedő katonai posztra várt, mikor 40 évesen elhunyt, ahogy feliratán is szerepel, ő biztosan pannoniai születésű volt. Aurelius Bassus (EQ 11) a *legio II Adiutrix* egykori *tribunusa* 10 éves korában elhunyt fia számára állított sztéléje Bassianaeből került elő, minden bizonnyal azért, mert helyi származású volt, hiszen a legió állomáshelye Aquincumban volt. Marcus Aurelius Severust (EQ 14) egy mursai felirat említi, származásáról nehéz biztosat mondani. A többi Aurelius mind Aquincumból ismert. Aurelius Vettianus (EQ 16) vélhetően helyi volt, legalábbis a Békásmegyer területére helyezhető egykori *vicus Vindonianus* nevezetű közösség legnagyobb földbirtokosa lehetett. Aurelius Tertullusról (EQ 15) csak felirata lelőhelye alapján sejthető, hogy Aquincumból vagy környékéről származott. Aquincum 284. évi *duumvirei* Aurelius Polideuces (EQ 12) és Aurelius Cemes³⁰¹ (EQ 10) voltak. Előbbi valószínűleg orientális származású volt, társáról azonban nehéz biztosat mondani.

Több töredékes vagy bizonytalan olvasatú felirat esetében azonban nem áll rendelkezésre támpont a származás meghatározásához. Pusztán a lelőhely adhat útmutatást. Két ilyen személyt ismerünk Aquincumból (EQ 46, 47), egyet-egyét Savariából (EQ 50), Brigetióból (EQ 49) és Praetorium Latobiorumból (EQ 48). Egy apát (EQ 20) és azonos nevű fiát (EQ 21), viszont rövidített *gentiliciuma* miatt nem lehet teljes biztonsággal kategorizálni, fia azonban már nagy biztonsággal sisciai születésű volt.

Összességében azt lehet mondani, hogy a lovagok többsége már pannoniai születésű lehetett, annak ellenére, hogy felmenőik között jelentős arányban voltak a tartományba betelepülők is. Az „idegenek” főként italicusok voltak, bizonyíthatóan keleti alig akad közöttük. A lovagok 3/5-e azonban bennszülött származású lehetett.

Csak kevesek esetében lehet társadalmi háttérükről biztosat mondani. Sok ismert személy, családjának első lovagi rendű tagja lehetett. „*Decurio*családból” származott T. Flavius

³⁰⁰ BARKÓCZI 1964, 295

³⁰¹ *Cognomenének olvasata bizonytalan.*

Probus (EQ 27), azonban apja, aki bár már súrolta a lovagi rend vagyoni cenzusát, nem volt az *ordo equester* tagja. M. Iulius Candidianusról (EQ 29) pedig azt lehet tudni, hogy már nagyapja is Mursella *decurio*ja volt. Legalább az *ordo decurionum* tagja volt a híres Valerius Maximianus (EQ 42) azonos nevű apja is, aki a tartományi főpapságig jutott. Nem tudjuk, hogy már Maximianus apja is katonáskodott-e, azonban fia lényegében katonai érdemei révén lett az *ordo senatorius* tagja. A III. század változásainak köszönhetően Pannonia és a Birodalom militáns jellege tovább erősödött,³⁰² így nem meglepő, hogy többen *ex caliga* emelkedtek egészen a lovagi rangig. C. Valerius Seranusnak (EQ 44) már a nagyapja is *legionarius* volt, ha ő maga nem is kellett, hogy a társadalmi piramis minden fokát megmássza, családjá akkor sem tartozott a több generáció óta tartományi vagy városi arisztokráciához. Még inkább igaz ez Aelius Aelianusra (EQ 1), akinek apja a legio fegyvertárosa volt, maga pedig *protector*ból lett a *legio II Adiutrix* parancsnokává. De talán még M. Licinius Victor (EQ 32) is ide sorolható, akinek őse még a *legio XV Apollinaris* Savariában letelepített katonája lehetett, noha ő még a II. század folyamán töltött be parancsnoki pozíciót. Ez talán Faustinianus (EQ 33) estében is így volt. Már biztosan „lovagi rendű családban” született a sisciai G. D. Victorinus (EQ 21) és a sirmiumi Aelius Respectus (EQ 7).

Tisztségek

A lovagi rendi státusz mellett viselt hivatalokat, tisztségeket illetően négy nagyobb csoportról beszélhetünk. Egyfelől azokról, akik felirataikon nem tüntettek fel semmi egyebet lovagi rangjukon kívül. Az ötvenegy biztosnak tekinthető személyből tizenegy (EQ 8, 11, 14, 15, 16, 17, 29, 34, 35, 47, 48³⁰³) esetében ez a helyzet áll fent. Ám itt is hangsúlyozni kell, hogy ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy nem is rendelkeztek más tisztségekkel. Még a fiatalon elhunytak (EQ 29) esetében sem jelent életkoruk kizáró okot. A második csoportot azok jelentik, akiknek kizárólag valamilyen lovagok számára fenntartott tisztséget töltöttek be. Ebbe a csoportba tizenhárom (EQ 1³⁰⁴, 2, 4, 7, 9, 11, 13³⁰⁵, 18, 19, 25³⁰⁶, 32, 39, 49) személy tartozik, mindannyian kizárólagosan katonai posztokat viseltek. A harmadik csoportot azok képviselik, akik nem tüntettek fel lovagok számára fenntartott tisztségeket felirataikon, csak kizárólag municipális tisztségeket, vagy tartományi főpapi tisztséget, vagy esetleg a *V decuriae* tagjai

³⁰² Ennek ellenére alig ismert olyan személy, aki katonából lett a lovagi rend tagja, az ilyen esetekhez lásd (DAVENPORT 2012).

³⁰³ Itt egy töredékről van szó, nem teljesen biztos, hogy ide sorolható.

³⁰⁴ Mielőtt lovag lett *protector*ként szolgált.

³⁰⁵ Mielőtt lovag lett *praetorianusként* szolgált.

³⁰⁶ *Protector* volt a IV. században.

voltak. A vizsgált anyagból húszan (EQ 3, 10, 12, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 30, 31, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 50) sorolhatók ebbe a csoportba. Mindössze hat személy viselt lovagok és lovagi rend alattiak számára elérhető tisztségeket is (EQ 5, 6, 22, 33, 41, 42).

Militia equestris és procuratura

Összesen **11** (EQ 1, 2, 4, 9, 11, 13, 18, 32, 39, 49) személy esetében csupán a **militia equestris** utal az illető *ordo equestris* tagságára. Ebben a körben a legkorábbi forrásunk két 148-ban kelt katonai diploma, ami a savariai Marcus Licinius Victort (EQ 32) említi, az *ala I Flavia Britannica milliaria* nevezetű egység parancsnokaként. A lovascsapat ekkor Pannonia Inferiorban állomásozott, a két diplomát is két bennszülött, egy *Azalus* és egy *Eraviscus* számára állították ki. Victor ezzel már egy *quarta militia* posztot töltött be, azaz csak a kevesek számára elérhető lovagi katonai pályafutás csúcsát. Nyilván ezt megelőzően más katonai pozíciókat is viselt. Hasonló karriert futhatott be a cibalaei Marcus Ulpius Dignus (EQ 39), aki Victorral ellentétben nem Claudius által letelepített italicus veteránok sarja, hanem vélhetően bennszülött, de Traianus idején talán épp katonai szolgálat révén polgárjogot nyert család utódként született. Dignust is egy katonai diplomáról ismerjük, ezek szerint 158 körül az *ala II Flavia milliaria pia fidelis* parancsnoki tisztségét töltötte be. Az ekkoriban Raetiában állomásozó ezer fős lovas csapat élén viselt *praefectura* ugyancsak *quarta militia* volt. Alighanem egy volt a szűkebb patriája a Cibalaeben eltemetett Caius Aponius Memmius Celerrel (EQ 9), aki viszont Pannoniába telepedettek utóda lehetett. Minthogy felesége által állított sírfeliratáról ismerjük, tudjuk, hogy legmagasabb katonai tisztsége a *legio I Italicában* valamikor a II-III. század folyamán viselt *tribunatus* volt, azaz egy *secunda militia* tisztség jelentette pályája csúcsát. Egy britanniai 191-ben készült felirat állíttatója, Publius fia, a mursai Publius Aelius Magnus (EQ 4), az *ala Augusta ob virtutem appellata praefectura* volt, ami már a *tertia militiát* jelentette. Ugyancsak kevés információt szolgáltat pályafutásáról Aelius Carus (EQ 2), a *legio XXX Ulpia* 53 évesen valamikor a II. század végén vagy a III. század elején elhunyt egykori *tribunusának* a mai Császár település közelében előkerült sírfelirata is. Az ő esetében az is bizonyos, hogy a *tribunatus* nem az első és egyetlen tisztsége volt. A harmadik ismert személy Aurelius Ianuarius (EQ 11), aki valamikor a III. században *tribunusként* felelt a *legio II Adiutrix* közel ezer emberéért. 10 évesen elhunyt fiának állított feliratáról ismerjük, így nem tudjuk, hogy ez pályafutásnak csúcsa volt-e. *Ex caliga, protectorból* emelkedett a lovagi rendűek közé Aelius Aelianus (EQ 1), aki talán a *legio II Adiutrix* első lovagi rendű *legioparancsnoka* volt.

Róla tudható egyedül, hogy katonacsaládból származott, már apja is a *legio II Adiutrix*ben szolgált fegyvertárosként. Három személy esetében csak utalás történik katonai pályafutásukra, két elhunytnál az *a militiis* (EQ 18, 49) kifejezés szerepel, jelezvén, hogy az egyre inkább kettéváló *ordo equester* tagjai közül az illető a katonai pályafutásnak szentelte magát. Marcus Aurelius Secundinus (EQ 13) egykori *praetorianus* 40 éves korában hunyt el Róma városában, ekkor már *militiae petitor* volt, azaz egy katonai poszt üresedésére várt, ám már nem élte meg, hogy a lovagi *virii militares* soraiba léphessen.

Ugyancsak ide kell sorolnunk egy ismeretlen pannoniai lovagot (EQ 48), aki 204-ben emelt, s az egykori Praetorium Latobicorum területéről előkerült oltárán a *cohors III Aquitanorum* parancsnokaként említi magát, így még a katonai pályafutása elején járhatott, legalábbis erre utal, hogy ez a beosztás a *prima militiát* jelentette. Személye annyiban rí csak ki a fentiek sorából, hogy lovagi rangját is feltüntette [*e]ques R(omanus)* alakban.

A pannoniai lovagok militáns jellege erőteljesen kiütözik, ha a fentiekhez hozzávesszük még azokat a személyeket is, akik ugyancsak katonai pozíciókat töltöttek be, de mellette még a közigazgatáshoz kapcsolódó tisztségeket is viseltek vagy legalábbis valamelyik város *ordo decurionum*ának tagjai voltak. Egy poetoviói testvérpár, Aelius Marinus (EQ 6) és Aelius Marcianus (EQ 5) elhunyt szüleik számára valamikor a II. század második felében készítettek szarkofágot, ám a felirat eleje nem maradt ránk így nem tudjuk, hogy esetleg már apjuk is lovag volt-e. Pályafutásuk párhuzamosan haladt egymással, mindketten *eq(uo) publ(ico)* megnevezéssel utaltak társadalmi rangjukra, továbbá Poetovio *decuri*ói is voltak, ismert katonai tisztségüket is mindketten vélhetően *Germaniában* töltötték be. Az idősebbik fivér (EQ 6) a *cohors II Hispanorum*, míg az ifjabbik a *cohors I Germanorum* parancsnoka volt, mindkét poszt a *prima militia* állomását jelentette. Hasonló pályafutást tudhatott magának egy bizonyos Marcus Ulpus (EQ 41), aki a *legio XII Fulminata tribunus*aként szolgált, azaz a lovagi katonai pályafutás legalább második állomásáig jutott. Mindemellett még Mursa *coloniájában* és Aquincum *municipiumában* is *decurio* volt, utóbbiban *Ivir* is. Noha pontos neve bizonytalan, sokkal több részletet tudunk a savariai Octavius Faustinianusról (EQ 33), aki családjának vagyoni helyzete miatt pályafutását a szülővárosában elnyert *decurionatus*szal kezdhette valamikor a II. század vége felé. Sőt még az *ordo equester* soraiba is bekerült. Katonai pályafutásának első ismert eleme az akkortájt Apulumban állomásozó *legio XIII Gemina Antoninianában* viselt *tribunatus* volt, s ugyancsak *secunda militia* posztot jelentett második beosztása is, a *moesia inferiori cohors II Mattiacorum milliaria equitata* élén viselt *praefectura*. Ezt követően azonban ismereteink alapján egy lépcsőfok kihagyásával, rögtön egy *quarta militiát* jelentő posztot, az *ala I Septimia Surorum milliaria* parancsnoki tisztét viselte.

Vélhetően ezt követően már visszavonult Pannoniába és a helyi közügyeknek szentelte magát, bekerült Carnuntum *coloniájának ordójába* is, majd a tartományi főpapi címet is elnyerte *Pannonia Superiorban*. Többek között ezért is választotta a *carnuntumi collegium fabrum patronusává*. Noha a fentiek közül többen is betöltötték a *quarta militia* állomását, egyiküké sem közelítette meg Marcus Valerius Maximianus (EQ 42) üstökösszerűen felívelő pályafutását, ennek részletes leírása alább olvasható. Minden bizonnyal egy, a poetoviói arisztokrácia soraiba tartozó családban született, vélhetően apja segítségével már korán a helyi *ordo decurionum* tagja, majd lovag lett. Úgy tűnik a municipális pálya nem igazán vonzotta, legalábbis ilyen jellegű tisztségeit nem ismerjük. Nagyobb lelkesedést és tehetséget mutatott a katonai pálya iránt, aminek kibontakozását a háborús helyzet is segítette. Két *prima militia* (*praefectus cohortis I Hamiorum civium Romanorum, praefectus cohortis I Thracum*) után egy sor katonai jellegű megbízatást kapott különféle különítmények parancsnokaként, lényegében lefedve a második állomást. Sikeres ténykedése miatt nyerhetett el *tertia militiát*, nevezetesen az *ala I Hispanorum et Aravacorum* fölötti parancsnokságot, ebben az egységben nem csak parancsnoki képességeiről, de személyes *virtusáról* is bizonyítékot szolgáltatott, mikor a saját kezével ölte meg a *naristák* vezérét, Valaót. Számos kitüntetés mellett egy *quarta militia* posztot is megkapott, az *ala I Ulpia contariorum* vezetésével. Ezt követően a fenti lovagoktól eltérően, számos *procuratori* hivatalt is elnyert, mivel a háború kiújulása miatt szükség volt a hadvezetésben jártas személyekre, emellett, hogy nagyobb erők felett parancsolhasson Marcus Aurelius császár *praetori* rangban a *senatori* rend tagjává tette.

Noha a források csekély számukból fakadóan nem feltétlenül tükrözik az egykori viszonyokat, az ötvenkét ismert, s nagy valószínűséggel pannoniai származású lovagi rendű személyből tizenhatan (30,7%) viseltek valamilyen katonai tisztséget.³⁰⁷ Kiemelendő, hogy három ember legalább *prima militia* (EQ 5, 6, 48), kettő legalább a *secunda* (EQ 11, 41), ugyancsak kettő (EQ 2,9) pedig legfeljebb csak *secunda militia* rangú posztot ért el. Egy személy (EQ 4) legalább a *tertia militiáig* jutott, azonban a csúcsát ennek négyen (azaz katonai tisztséggel rendelkezők negyede - EQ 32, 33, 39, 42) is elérték, sőt volt, aki (EQ 42) meg is haladta. Ráadásul zömmel a II. század folyamán nyerték el ezt a pozíciót. Már a *tertia* is igen nagy megtiszteltetést jelentett, hiszen a 180-190 *secunda militia* mellett a II. század közepe táján csak 10 *quarta militia* poszt létezett.³⁰⁸

³⁰⁷ DUNCAN-JONES által összegyűjtött 254 észak-afrikai származású lovagból 31 viselt valamilyen katonai posztot (DUNCAN-JONES 1967, 169-171).

³⁰⁸ MAXFIELD 1981, 241

Adminisztratív jellegű tisztségek jóval kisebb számban fordulnak elő.³⁰⁹ Mindössze ketten viseltek ilyen jellegű hivatalt. Az egyikük a legkorábbi ismert pannoniai származású lovag, a másik a legkorábbi ismert pannoniai születésű *senator*. Előbbi Titus fia, a Quirina *tribus*beli Titus Eppius Latinus (EQ 22), aki Traianus vagy Hadrianus császárok uralkodása idején viselt három *procuratori* hivatalt is, azonban emellett katonai tisztségről egyáltalán nincs tudomásunk. Feliratának sérültsége miatt nem állapítható meg, hogy első tisztségét hol viselte, mindössze annyit tudunk, hogy feladata a *census* lebonyolítása volt (*procurator Imperatoris Caesaris Traiani [Hadriani?] ad census accipiendos provinciae [- - -]*). Ezt követően a hispaniai gladiatoriskolákért felelt (*procurator familiarum gladiatoriarum provinciarum Hispaniarum*), végül utolsó ismert lovagi tisztségében az *africai* vámterület gondjait bízták rá (*procurator IIII publicorum Africae*). Vélhetően még lovagi pályafutása előtt lett Neviodunum/municipium Latobicorum *decurió*ja, majd *duumvire*. Ugyancsak városi *decurió*ként kezdte pályáját a Poetovióból elszármazott Marcus Valerius Maximianus, aki viszont hadi érdemei elismeréseként nyert *procuratori* hivatalokat. Már a *quarta militia* betöltése után nyerte el megnövelt fizetéssel Moesia Inferior *procuratori* tiszttét, ezt követően 177 és 178 között Moesia Superior *procurator*a, majd 178 és 179 között Dacia Porolissensis *procurator*a volt. Mindezen tisztségeiben vélhetően Pertinax hadműveleihez szervezte meg a hátszágbeli támogatást.

Municipális tisztségek

Hatan (EQ 21, 24, 28, 40, 44, 46) lovagi rangjukon túl csak további társadalmi jogállásukat, kizárólag a helyi városi *ordó*hoz való tartozásukat tüntették fel. Ketten Aquincum *coloniájának* (EQ 44, 46), egy-egy személy pedig Cibalaenak (EQ 40), Mursának (EQ 28), Brigetio *municipiumának* (EQ 24), Siscianak (EQ 21) a *decuriói* voltak. Ugyanez vonatkozik egy poetoviói testvérpár (EQ 5, 6) esetére, akik lovagi és *decurio* rangjukon túl egy-egy *cohors* parancsnokai voltak.

Ugyan nem városi, hanem tartományi szintű hivatal volt császári oltár papjának tiszte, ezt többen is viselték (EQ 20, 33, 36, 41, 50). Többen nem csak egy városban töltötték be a *decurionatust*. Míg az ilyen esetekben Superiorban az egyik város mindig Savaria volt, Carnuntum (EQ 33, 50) mellett, addig Inferiorban Aquincumot találjuk hasonló helyzetben, mellette Mursa (EQ 41) és Singidunum (EQ 36) fordul elő, noha utóbbi esete annyiban kirí,

³⁰⁹ Szemben a 23 észak-afrikai származású *procurator*tal (DUNCAN-JONES 1967, 166-168).

hogy nem pannoniai településről van szó. Egy személy csak egy-egy városban viselt *decurionatus* (EQ 20 – Siscia). A tartományi főpapok legalább egy városban *omnibus honoribus functi* kellett hogy legyenek, így azoknál, akik (EQ 50) a lovagi és *decurio* státuszon, illetve főpapi címen kívül más nem tüntettek fel, ott is számolnunk kell a különféle városi *magistraturákkal*. Ezek közül a nagyobb presztízst jelentő *duumviratus* (EQ 20, 36, 41) szerepeltették felirataikon.

Az egyéb papi tisztségek is rendszerint kiemelt hivatalok. Valerius Maximianus (EQ 42) is, aki aligha azt tekintette legfőbb életcéljának, hogy egyszer Poetovio *duumvire* legyen, mégis számos lovagi tisztsége mellett Poetovióban elnyert *decurionatus*át és *pontificatus*át is megemlézték a tiszteletére emelt feliraton. Titus Flavius Probus egyenesen azonos nevű fia (EQ 27) által elnyert *auguratus*ért állított feliratot 178-ban Carnuntumban. Nekik ez volt az egyetlen városi tisztségük, a *decurionatuson* túl, amit feltüntettek. Egy carnuntumi lovag (EQ 45) *omnibus honoribus functus* volt a *coloniában*. De ugyanakkor *flamen* és a Róma városi bírói testület tagja is.

Szinte kizárólag aquincumi lovagok (EQ 3, 10, 12, 26, 31, 37³¹⁰) feliratain fordul elő, hogy a *decurionatus* ugyan nem szerepel, de egyéb *magistraturák* igen. Ennek oka abban keresendő, hogy a feliratállításra szinte minden esetben³¹¹ hivatalból, *IIviri* hivatalukhoz kapcsolódóan került sor. Lovagi rangjukat társadalmi hovatartozásuk miatt ugyan jelezték, de a *duumviratuson* túl csak municipális hivatalokat tüntettek fel. Minthogy javarészt a *duumviri* hivattal összefüggésben került sor a feliratok állítására, ez a tisztség mindegyiken szerepel. Sőt minthogy többen is *quinquennalisok* voltak, ez esetükben kétszer is szerepel (EQ 10, 12, 37). Az alsóbb *magistraturák* közül az *aedilitast* (EQ 10, 12, 26, 31) tüntették fel, illetve a különböző papi hivatalok; *augur* (EQ 26), *flamen* (EQ 12, 37), *pontifex* (EQ 31, 37). A sisciai lovag (EQ 37) emellett a *quinque decuriae* tagja volt.

Egy aquincumi *decurio* és lovag Caracalla 213-as látogatása idején különmegbízatásként látta el *praepositus annonae* tisztét (EQ 23).

Meglepő módon kevésbé fordulnak elő *collegiumokhoz* kapcsolódó tisztségek, mindössze egy személy (EQ 33) tekinthető carnuntumi *collegium fabrum* a *patronus*ának.

Az ismert személyek közül talán egyetlen személy töltötte be a *praefectus fabrum* (EQ 43) tisztét, noha az erről tanúskodó forrás igen töredékes a kérdéses helyen. Ezt követően az illető több alkalommal állt a város élén, *duumvirként* illetve *quattuorvirként* is.

³¹⁰ Egy sisciai lovagról van szó, azonban a felirata töredékes, így nem kizárt, hogy mégis szerepelt rajta a *decurionatus* feltüntetése is.

³¹¹ A sisciai képezi az egyetlen kivételt.

Az észak-afrikai provinciákban inkább az volt a jellemző, hogy a lovagi cím elnyerése előtt viseltek municipális tisztségeket.³¹²

Quinque decuriae

Ebben a még Augustus által i.e. 17-ben létrehozott, öt *decuriából* álló Róma városi bírói testületben lovagok, illetve a negyedik és ötödik *decuriában* a lovagi *censust* megközelítő, de azt el nem érő római polgárok is helyet kaptak.³¹³ Azonban ezek csak Caligula uralkodása idején nyíltak meg a provinciálisok előtt.³¹⁴ Míg az első három *decuria* a büntetőperekkel, addig az utolsó kettő polgári peres eljárásokkal foglalkozott. Az ismert lovagok közül hárman is a tagjai voltak a testületnek (EQ 30, 37, 45), s érdekes módon mindannyian Pannonia Superior valamelyik városában viseltek *decurionatust*.³¹⁵ Valamikor a II. századra tehető Lucius Titius Proculus (EQ 37) felirata, aki Sisciában kétszer is polgármester volt, ebből egyszer ötödévi, de a *flamen* és a talán a *pontifex* hivatalát is betöltötte, a bírói testületi tagságon túl. Caius Iulius Magnus (EQ 30) Carnuntum *coloniájának* *decuriója* volt. Ugyancsak carnuntumi volt Vallius Scribonianus (EQ 45), aki *omnibus honoribus functus, flamen* volt a *coloniában*.

A felirathordozók, a feliratállítás indokai és az önreprezentáció

A feliratok többségét a sírfeliratok jelentik, összesen 17 ismert, állításuk oka nem szorul magyarázatra. A sírfelirathordozók legnagyobb részét a szarkofágok képezik, összesen hét. Az egyiket Aelius Marinus (EQ 6) és Marcianus (EQ 5) emelték szüleiknek Poetovióban a II. században, ám ennek csak töredéke maradt fent.³¹⁶ Egy másikat Aelius Trophimianus (EQ 8) fiának, a szintén lovag Respectusnak (EQ 7) készítette, azonban ez elveszett. A harmadik, szerény kialakítású szarkofágot két testvérnek és lovagnak, Plotius Higinusnak (EQ 34) és Polideucusnak (EQ 35) unokatestvérük/rokonuk csináltatta valamikor a II-III. század folyamán.³¹⁷ A nagyobb biztonsággal III. századra tehető feliratok esetében is ugyanaz a

³¹² DUNCAN-JONES 1967, 155

³¹³ NAGY T. 1985, 417; 200.000 HS volt a szükséges vagyoni, 30 év pedig betöltött életkor minimum (DUNCAN-JONES 1967, 159).

³¹⁴ NAGY T. 1985, 421

³¹⁵ Összesen 28, valamelyik észak-afrikai provinciából származó tagja ismert (DUNCAN-JONES 1967, 151).

³¹⁶ A feliratos mezőt többször tagolt léckeret veszi körül, két oldalt pedig ugyancsak többször tagolt, léckeretezésű mélyített képmezőben egy-egy búsuló genius állhatott, ebből csak az egyik maradt meg térdmagasságig.

³¹⁷ Kevésbé igényes kialakítású szarkofág, a feliratos mezőt egyszerű mélyített keretezés veszi körbe, maga a feliratos mező sem mélyített. Két oldalt felül voluta motívummal díszített íves zárodású fülkékben egy-egy hosszú ujjú *tunicát* viselő alak, akik talán kendőt (*mappa*) tartanak a kezükben, s inkább szolgálók, mint az elhunytak ábrázolásai.

tendencia, egyszerűen kialakított szarkofágok, amiket az elhunyt lovagok vagy családtagjaik számára állítottak: T. Flavius Crispinus (EQ 24) számára anyja és szabadosa, aki egyben örököse is volt,³¹⁸ C. Valerius Seranus (EQ 44) anyjának³¹⁹, Aelius Aelianus (EQ 1)³²⁰, szüleinek, Aurelius Tertullus (EQ 15) lányának.³²¹ A következő csoportot a négy sírsztélé jelenti, mindegyik a III. századra tehető. Aelius Carus (EQ 2) Császáron előkerült sírsztéléjét. számára állította felesége, azonban képmezejét a IV. században átfaragták, így több információt nem árul el. Cassius Crescentianus (EQ 18) dajkájának állított sírsztélét. Két pannoniai lovagi család ábrázolását ismerjük, az egyik a sisciai Caenius [- -]lianusé (EQ 17). A portrémezőben összesen öt alak foglal helyet, a heraldikai baloldalon alighanem maga a családfő, az elhunyt lovag látható. Bal kezében *rotulust*, azaz irattekereszt szorít, jobbát mellette álló lánya vállára helyezi. A lovag borotvált, haja rövide vágott. *Tunicát* és *togát* visel, melyet a jobb vállán hagymafejes *fibula* fog össze, togája baloldalán hímzésszerű díszítés látható, ami talán a *clavust* volt hivatott jelezni. Mellette álló lánya hullámokba redőzött, füle mögé rendezett haját visel, kezében kis ládika, nyakán gyöngysorszerű nyakék. Mellette fiatalabb testvére, közel vállig érő hajjal, tunicában, kezében koszorút tartva. Félig mögötte anyja áll, egyik kezét az idősebbik gyermek vállára helyezi, másik kezében almát tart. A sztélé keltezéséhez az anya viselete vihet közelebb, ugyanis hullámokba redőzött haját felül diadém fogja össze, hasonlóképp Iulia Mamaea egyes ábrázolásaihoz, így feltehetően 220-as, 230-as évekre tehető a sztélé készítésének ideje. A bal szélén mellettük egy ötödik alak is áll, egy szakállas férfi *sagumban*, bal kezében irattekereszt tart, amire másik kezének két ujjával mutat. Aurelius Ianuarius feleségével együtt 10 évesen elhunyt fiúknak, Ianuarinusnak (sic!) állítottak sírsztélét Bassianaeban talán valamikor a 270-es években. A feliratos mező csak mélyített, a portrémezőben három alak látható, baloldalon egy nő vállaira vetett *stolában*, középen egy ifjú *togában* és *tunicában*, vállán *fibulával*, a jobb oldalon egy szakállas férfi ugyancsak *tunicában*, vállán hagymafejes *fibulával*. Pannoniai lovag ábrázolása még egy Róma városi síroltáron látható, M. Aurelius Secundinus (EQ 13) számára, anyja és *libertusa* által emelt síremléken egy klasszikus idealizált római teljes alakos ábrázolása látható. Az alak borotvált arcú, rövid hajú, *tunicát* és fölötté *togát* visel, bal keze gyűrűsujján gyűrű, mely alighanem a lovagi státuszt jelző

³¹⁸ A szarkofág esetében a láda és a fedél is megmaradt, s miként a pannoniai szarkofágok többsége ez is a házat imitálóak közé tartozik. A fedelét tetőszerű formára alakították ki, maga a szarkofág láda díszítetlen, a feliratot többször tagolt léckeretezésű *tabula ansata* foglalja magába, füleiben egy-egy rozetta, amit három inda ölel körbe.

³¹⁹ Ugyancsak házförmájú szarkofág, fedele tetőszerűen kialakított, sarkain és közepén antifixet szimbolizáló akroterionok. A lánán lévő felirat egyszerű mélyített mezőben foglal helyet.

³²⁰ Töredék, a feliratos mezőt tagolt léckeret veszi körül, szélén négy ívből álló díszítés zárja.

³²¹ Házförmájú szarkofág, fedele tetőszerűen kialakított, sarkain és közepén antifixet szimbolizáló akroterionok. A lánán lévő felirat két oldalán volutamotívummal díszített, s többször tagolt léckeret veszi körbe.

arany gyűrű, s ugyanebben a kezében irattekercs. Másik kezét *togája* öblén tartja. Ide kapcsolódóan egy további síroltárt is meg kell említeni, azonban ez Cibalaeból származik, s Aponius Memmius Celer (EQ 9) számára állította felesége és lánya. Meglepő módon ritkák a nagyobb sír építményre utaló emlékek, mindössze két sírtábla ismert. Az egyiket alighanem a Severus-korban Carnuntumban elhunyt C. Vallius Scribonianus (EQ 45) számára készítette lánya. A másik Savariából, a IV. századból származik, Flavius Dalmatius (EQ 25) és felesége számára emelték szabadosaik. Ismert továbbá két meghatározhatatlan sírkő töredék is (EQ 29 C. Iul. Candidianus, Carnuntum, II-III. sz.; EQ 47 [- - -], Aquincum, III. sz.).

A második legnagyobb csoportot a szakrális feliratok jelentik, tizenöt oltár alkotja ezt a csoportot. A legtöbbször Iuppiter Optimus Maximus neve olvasható az oltárokon, ezek egy része a Bölcskénél előkerültek közül való, amelyek egykor a Gellért-hegyen állhattak. Közös jellemvonásuk, hogy IOM Teutanus, illetve rendszerint az összes isten és istennő tiszteletére állították őket, évente az aktuális uralkodó üdvéért és a *civitas Eraviscorum* sértetlenségéért.³²² Ezeket *duumvir* tisztségükkel összefüggésben, azaz hivatalból emelték a tárgyalt lovagok, T. Flavius Dignus (EQ 26) 252-ben, M. Aurelius Cemes (EQ 10) és Polideucus (EQ 12) 284-ben, Aelius Exsuperatus (EQ 3) 286-ban. Teutanuson kívül IOM Depulsor tiszteletére is emeltek két oltár pannoniai lovagok. Minthogy az isten kiemelt tiszteletnek örvendett Poetovióban nem meglepő, hogy mindkét felirat innen származik. A Teutanus oltárokkal ellentétben ezeket inkább a magánvallásosság jegyében állították. C. Valerius Scribonianus (EQ 43) feliratán csak a VSLM záróformula szerepel, M. Ulpius Ceionus ezen túl azt is feltüntette, hogy saját és családja *salus*áért mutatta be az áldozatot. G. D. Victorinus (EQ 20) és azonos nevű fia (EQ 21), illetve felesége IOM Nundinariusnak szentelt oltárt Sisciában Gordianus császár üdvéért, ezért ez inkább a császárkultusz, mint a magánvallásosság jegyében készült. Aurelius Vettianus (EQ 16) a *vicus Vindonianus* többi birtokosával együtt állított feliratot, a capitoliumi triászt kiemelve, az összes istennek és istennőnek a közösség földbirtokosaiért, ebben az esetben viszont a magánjelleg megkérdőjelezhetetlen. Egyszerűen csak a főistennek állított oltár T. Hortensius Frequens (EQ 28) Mursában, a felirat záróformulája (VSLM) alapján fogadalomból. Aelius Magnus (EQ 4) viszont nem jelölt meg okot a britanniai Luguvalium közelében 191-ben IOM-nak állított oltárán. Egyértelműen a császárkultuszhoz kapcsolható Titus Flavius Aprilis (EQ 23) Caracalla üdvéért 213-ban Aquincumban emelt oltára. Ezen kívül Faustinianus (EQ 33) ajándékozott 219-ben egy *genius* szobrot a carnuntumi *collegium fabrum* számára, talapzatán Elagabalus császár üdvéért fohászkozó szöveggel. Silvanus Augustus tiszteletére

³²² A Teutanus oltárok szövegezésének változásaihoz lásd TÓTH E. 2003b

állított oltár M. Aurelius Severus (EQ 14) Mursában valamikor a III. század folyamán, a szokásos formula (VSLM) szerint fogadalomból. A katona Aelius Aelianus (EQ 1), egykori *protector*, a *legio II Adiutrix praefectusa* nem meglepő módon Herculesnek állított oltárt ugyancsak fogadalomból. Dea Diana Nemesisnek 259-ben ugyan nem az akkor épp aquicumi ötödévi *duumvir* C. Iulius Victorinus (EQ 31) állított oltárt, hanem Pupilius Hylatianus az istennő szentélyének *antistese*, mégpedig Victorinus és hivatalbeli társa tiszteletére és kegyeiért, vélhetően valamilyen *amphitheatralis* eseményhez kapcsolódóan. Két oltártöredék (EQ 40 M. Ulpus Valentinianus - Cibalae, II. sz.; EQ 48 [- - -] – Praetorium Latobicorum, 204) ismert még, ám a dedikációjuk nem maradt fent.

Összességében tehát az mondható, hogy hét feliratot a magánvallásosság keretien belül állítottak, hat feliratot a császárkultusszal vagy hivatali teendőikkel lehet kapcsolatba hozni.

Két pannoniai lovag tiszteletére szobrot is emeltek,³²³ egy harmadik szobornak pedig egy lovag volt az állíttatója.³²⁴ A legkorábbi pannoniai lovagot említő forrás is egy szoborposztamens, amit Nevioudunum városi tanácsának határozata alapján legkésőbb Hadrianus uralkodása alatt állítottak T. Eppius Latinusnak (EQ 22), aki a város egykori *duumvire* is volt. Továbbá vélhetően egy szobrot állítottak egy ismeretlen tartományi főpapnak (EQ 50) Savariában valamikor Septimius Severus egyeduralkodása idején. Caius Iulius Magnus (EQ 30) P. Claudius Pallas Honoratus Repentinusnak, a *legio X Gemina* akkori parancsnokának állíthatott valamikor a III. század folyamán.

A vizsgált anyagot illetően hét darab építési feliratról beszélhetünk. A legkorábbi évre pontosan datált felirat 178-ból Carnuntumból származik, mikor is T. Flavius Probus még fiatal korú, de már *decurio* és lovagi rendű fia (EQ 27) *auguratus*áért *summa honoraria*ként építtetett valamit. Ugyancsak a II. századból az egykori Vetus Salina területéről származik az az építési felirat, ami vélhetően egy Marcus Ulpus nevet viselő család két generációjáról emlékezik meg. Az apa még végrendeletében rendelt egy 10 000 sestertius értékű felajánlást, lovagi rendű fia (EQ 41) azonban ezt 40 000 sestertiusszal toldotta meg, vagy ennyire egészítette ki. Noha a felirat eleje töredékes az összeg mértéke miatt alighanem egy *templum* és egy oltár építéséről emlékezik meg, amit részint apja emlékezetéért emelt. Hasonló jellegű feliratról lehetett szó a L. Titius Proculus (EQ 37) tiszteletére és emlékére Sisciában emelt monumentális felirat esetében, ami vélhetően Proculus által a közösség számára jutatott különféle építkezéseiről (*porticus*, *macellum*, *basilica*) emlékezett meg. Ezek a juttatások

³²³ M. Valerius Maximianusnak (EQ 42) a numidiai Dianából származó szobortalapzatát azért nem lehet ide számítani, mert azt már a *senator*nak emelték, nem a loagnak.

³²⁴ Mráv csak Eppius feliratát hozza (Vö. MRÁV 2008b).

azonban vélhetően sokkal inkább a városi közszerepéhez kapcsolódnak, mint lovagi státuszához, ugyanis számos hivatalt töltött a *coloniában*. A további források már a III. századból származnak. C. Titius Antonius Peculiaris (EQ 36) egy Nympheumot ajándékozott Aquincum polgárai számára, amelynek vízellátásáról is gondoskodott. T. Cnorius Sabinianus egy Savariában leégett bizonytalan rendeltetésű *crypta* helyreállításában vállalt részt. Ennél még nagyobb adományt tett egy ismeretlen lovag (EQ 49) Brigetióban, mikor is egy templomot emeltetett az alapjaitól korábbi fogadalmát beváltva. Illetve ugyancsak valamilyen építkezésről emlékezhetett meg egy talán 251-ben készült, Aquincumban előkerült felirat (EQ 46).

Három katonai diploma említ pannoniai származású parancsnokot, ebből kettőt 148. szeptember 26-án adtak ki a Pannonia Inferior haderejében, *gregalisként* szolgáló *Eraviscus* Reidomarusnak, Siuppus fiának, illetve az *Asalus Fuscus*nak, Lucius fiának, aki viszont másfélszeres zsoldot húzott. Mindketten az *ala I Flavia Brittanorum milliaria* nevezetű lovasegységből szereltek le, ami ekkor savariai M. Licinius Victor (EQ 32) parancsnoksága alatt állt. Közel kilenc évvel később, 157. szeptember 28-án adták ki a katonai diplomát *gregalisként* africai Quintus, Lucius fia számára, aki Raetiában állomásozó akkortájt a cibalaei M. Ulpus Dignus (EQ 39) parancsnoksága alatt álló *ala II Flavia milliaria pia fidelis* egységből nyert tisztes elbocsátást.

Az ismert pannoniai származású lovagokat összesítő táblázat³²⁵

N r.	nomen	origo	lovagi cím	cursus honorum				aetas	forrás keltezése	forrás származási helye
				tribunatus/p raefectura	procuratu ra	decuriona tus	etc.			
22	T Eppio T f Quir Latinus	Nev?	n.a.	n.a.	ad census accipiend s provinciae familiarum gladiatoria rum provinc Hispaniaru m III p Afr	[Neviodun um/ Latobicor um]	Ilvir iur dic	n.a.	98 -117	Neviodunum
40	M Ul(p) Vale]ntinu s	n.a.	eq p	n.a.	n.a.	Cibalae	n.a.	n.a.	II. sz. 1. fele	Mursa (Esszék)
43	C Val[erius - - -] Scri[bonia nus]	Poet?	eq p	n.a.	n.a.	U [c T P]	pr[ae]f fabrum], IIIv[er] aed pot v. iur dic] qq. Iiv[er]	n.a.	II. sz. 1. fele	Poetovio

³²⁵ A táblázatban a sötétebb zöld szín a katonai posztokat jelöli, amennyiben az illető *cursus honorum*ából csak katonai tisztségek ismertek, a táblázat egész sora zöld. A kék a *procuratori* hivatalokat jelöl. A sötétebb narancs szín a *municipalis* posztokat jelöli, amennyiben az illető *cursus honorum*ából csak *municipalis* tisztségek ismertek, a táblázat egész sora narancs színű. Ha lovagi rangján kívül nem ismertek más tisztségei, akkor az egész sor fehér. A bizonytalan személyek a táblázat végén, halvány lila színű sorok jelölik. A táblázatban # szimbólum azt jelzi, hogy az adat a feliraton nem szerepel, de az ismert adatokból logikusan következik.

							jur dic qq]			
41	[M(arcus) Ulp(ius?)	Aq?	n.a.	[I]leg XII Fulmin	n.a.	col Murs [m Aq]	Ilvir] m Aq sacerd [prov] Pannon Inf	n.a.	130-194	Vetus Salina (Adony)
32	M Licinius Victor	Savar	n.a.	ala I Flavia Brittan m	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	148. szeptember 26.	Regöly
39	M Ulpius Dignus	Cibalae	n.a.	ala II Flavia milliaria pia fidelis	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	157. szept. 28.	Faimingen - Raetia provincia
27	T Fl Probus	Carn?	equo publ	n.a.	n.a.	Carnuntu m	augur	n.a.	178. szept. 1.	Carnuntum
4	Ael Magnus	Mursa	n.a.	ala Augusta (Brit.)	n.a.	n.a.	n.a.	na.	191	Luguvalium (Carlisle)
37	L [T]itiu[s C f Qui]r Pr[oculus]	Sisc?	[equo] [p]ubl ic[o]	bizonytalan	n.a.	#Siscia	pon[tif], flamen, [Ilvir, Ilvir quinen nalis, adlec]tus in qu[inque dec]urias	n.a.	II. sz.	Siscia
38	M Ulp Ceionus	Poet?	v e	n.a.	n.a.	Poetovio	sacerdotal	n.a.	II. sz. 2. fele	Poetovio
5	Aelius Marcianus	Poet?	eq publ	c I Germanorum (Germ?)	n.a.	Poetov	n.a.	n.a.	II. sz. középe után	Poetovio
6	Aelius Marinus	Poet?	eq publ	c II Hispanorum (Germ?)	n.a.	Poetov	n.a.	n.a.	II. sz. középe után	Poetovio
9	C Aponius Memmius Celer	Cib?	n.a.	leg prima Italicae	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	II – III. sz.	Cibalae
34	Plotius Higinus	n.a.	eques Roma nus	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	II-III. sz.	Virtpuszta/R advañ Dunajom
35	Plotius Polideucu s	n.a.	eques Roma nus	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	II-III. sz.	Virtpuszta/R advañ Dunajom
29	M [I]ul Candidian us	Carn?	eq R	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	13 Θ	II-III. sz.	Carnuntum
42	M Valerius Maximian us	Poet?	equo p	praef coh I Thrac trib coh I Am civium R praep orae gentium Ponti Polemoniani missus in procinctu Germanic exped ad deducend per Danuvium quae in annonam Panno utriusq exercit denavigarent praepos vexillation clas praetor Misenatis item Ravennatis	honor centenariae dignitatis aucto salario adeptus proc Moesiae inferioris proc Moesiae super proc prov Daciae Porolissens is	n.a.	pont col Poetovion ens praeposit us vexillatio nibus et a<d=T> detrahend am Briseoru m latronum manum in confinio Macedon et Thrac ab Imp misso a Sacratissi mis Imp in amplissim um	n.a.	180 k.	Numidia, Diana (Mergueb ez Zana)

				praepos clas Brittanica praepos equit Afror et Mauror electorad curam explorationis Pannoniae praef al I Aravacor praef al I contar praep equitib gent Marcomanno r Narist Quador ad vindictam Orientalis motus pergentium			ordinem inter praetorios a<d=L>le cto et mox leg legI Adiut leg leg II Adiu praep vexil Leugarici one hiemantiu m leg leg V Mac leg leg I Italic leg leg XIII Gem leg Aug pr pr leg III Aug			
50	[- - -]	n.a.	[equo p]ubli c	n.a.	n.a.	[col C] S [col Sept] Karn	[sac ar]ae Augg [provinc]i ae P S]	n.a.	198-208	Savaria
48	[- - -]	n.a.	[e]q R	coh III Aqu[it]	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	204	Praetorium Latobicorum
1	Ael Aelianus	Aq?	n.a.	praef leg II Ad (Pann Inf.)	bizonytala n	n.a.	protector	n.a.	III. sz.	Aquincum
2	Ael Carus	Brig?	n.a.	leg XXX Ulpia (Germ. Inf.)	n.a.	n.a.	n.a.	53 Θ	III. sz.	Adiaum (Császár)
45	C Vallius C f Serg Scrib[onia nus]	Carn?	eq R	n.a.	n.a.	c S Aur Ant Karn	a[dlecto] in V dec inter select flam o[mnibus] honorib	n.a.	211-217	Carnuntum
23	Titus Fl Aprilis	Aq?	equo publ	n.a.	n.a.	Aquincum	praeposit us annonae	n.a.	213	Aquincum (Székesfehérvár)
33	[L Oct] M f Faustinian us	Sav?	eq publ	leg XIII Gemina Ant, coh II Mattiacor m eq, ala I Sept Suror m	n.a.	c Cl A Savaria, c S A A K	sacerdotal is p P S patronus coll fabrum	n.a.	219. szeptember 23.	Carnuntum
16	Aurelius Vettianus	Aq?	eq p eq R	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	229. október	Aquincum
17	C(a)enius [- - -]ianus	Sisc?	v e	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	220-230-as évek	Siscia
20	G D Q Victorinus	Sisc?	eq Rom	n.a.	n.a.	Siscia	Ilvira sac p P S	n.a.	238 - 244	Degoj Desni
21	G D Q Victorinus	Sisc?	eq Rom	n.a.	n.a.	Siscia	n.a.	n.a.	238 - 244	Degoj Desni
15	Aur(elius) Tertullus	Aq?	eq p	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	40+	240-260	Aquincum
46	[- - -]	n.a.	eq p	n.a.	n.a.	col Aq	[duumvi]r a	n.a.	251?	Aquincum
26	T. F[] Dignus	Aq?	equo public [o]	n.a.	n.a.	#Aq	augur, aedilicius, Ilvir col Aquincen s	n.a.	252	Bölske
31	C Iul Victorinus	Aq?	eq p	n.a.	n.a.	#Aq	aedilis Ilvir pontifex	n.a.	259. június 27.	Aquincum

10	M Aurel Cemes	Aq?	equo publico	n.a.	n.a.	#Aq	aedilis duumvir quinquenalis col Aq	n.a.	284. június 11.	Bölske
12	M Aurelius Polideuces	Aq?	v e	n.a.	n.a.	#Aq	aedilicus duumviralis flamen quinquenalis col Aq	n.a.	284. június 11.	Bölske
3	Ael Exsuperatus	Aq?	eq R	n.a.	n.a.	#Aq	Ilvir col Aq	n.a.	286. jún. 11.	Aquincum (Bölske)
7	Ael Respectus	Sirm?	eq R	a milit	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Sirmium
8	Ael Trophimianus	Sirm?	v e	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Sirmium
11	Aur Ianuarius	Bass?	n.a.	trib leg II Ad	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Bassianae
13	M Aur M f Secundinus	nat Pannonius	n.a.	mil petit	n.a.	n.a.	vet coh III pr	40 Θ	III. sz.	Roma
14	M Aurel Severus	Mursa?	eq p	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Mursa
18	Cass Crescentianus	Solva?	n.a.	a militiis	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Bánom
19	T Cnorus Sabinianus	Savaria?	v e	alae I Ulpontariorum m c R	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Savaria
24	T Fl Crispinus	Brig?	eq pub	n.a.	n.a.	Brigetio	n.a.	n.a.	III. sz.	Aquincum
28	T Hort Frequens	Mursa?	equo p	n.a.	n.a.	Mursa	n.a.	n.a.	III. sz.	Mursa
30	C Iul Magnus	Carn?	equo publico	n.a.	n.a.	Karnuntum	V decur	n.a.	III. sz.	Vindobona
36	C Tit C f Serg Antonius Peculiaris	Aq?	e[q] p	n.a.	n.a.	col Aq m S[in]g	Ilvir flam sacerdos Arae Augustin p P Infer	n.a.	III. sz.	Aquincum (Bátmonostor)
47	[- -]	n.a.	eq Rom	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Aquincum
44	C Val Seranus	Aq?	eq p	n.a.	n.a.	col Aq	n.a.	n.a.	III. sz.	Aquincum
49	[- -]	n.a.	n.a.	a mil[i]t[i]s	n.a.	mun Brig	n.a.	n.a.	III. sz.	Brigetio
25	Fl Dalmatius	Sav?	v p	n.a.	n.a.	n.a.	protector	40 Θ	IV. sz.	Savaria
51	C(aius) Acell(ius) [- -] Marron[ius]	n.a.	n.a.	[coh] I Cret	n.a.	[Sirm]	Ilvi[r - - Clau]dialis(?) ismeretlen honor	n.a.	I-II. sz.	Sirmium
52	M Aurel M f Sergia Sabinus	Carnuntum	n.a.	praef leg III Aug P V M	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	238	Lambaesis
53	M. Aurelius Maximus/Delmatius	Sirmium?	n.a.	tribunus	n.a.	primus pilus	n.a.	n.a.	(SHA vita Probi III. 2; Anon. Epit. 37.1.)	
54	Ti Claud Ti f Aprilis	Savaria?	[eq R]	n.a.	n.a.	[Savaria om hon funct mun Ael Carn]	n.a.	n.a.	II. sz.	Baláca
55	M. Valerius Maximus	Poetovio?	n.a.	n.a.	[Poet]	n.a.	sac, quinq	n.a.	II. sz.	Lambaesis

56	Iul Victorinus	n.a.	v.e.	n.a.	[dec] mun Andautonia	n.a.	n.a.	n.a.	II-III. sz.	Andautonia
57	C Atius Secundus	Carn?	v p	n.a.	ismeretlen	n.a.	n.a.	n.a.	193-210 k.	Carnuntum
58	M Aur Bass	Mursa?	eq R	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	60+	III. sz.	Mursa
59	Cnaeus Flavius Aelianus	n.a.	n.a.	[ala I praet sing c R]	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Cuccium
60	C Iul Super	Carn?	n.a.	n.a.	provinciae Sicilia	n.a.	n.a.	n.a.	161 után	Carnuntum
61	Marcus Minic[ius] Martialis	n.a.	[e] pu	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	194-197	Aquincum
62	C Val L(- - -)us	Aq?	eq R	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Aquincum
63	C Valerius Turbo	Aq?	eq R	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	III. sz.	Aquincum

Az egyes személyek

EQ 1

P(ublius) Aelius Aelianus³²⁶

261-267³²⁷

Aquincum (Budapest)

szarkofág töredék?

CIL III, 3529; DOMASZEWSKI 1908, 120; RITTERLING 1924-1925, 1454; PFLAUM 1960-1961, 949, Nr. 357; BARKÓCZI 1964 344, Nr. 105/12; WINKLER 1969, 145 Anm. 39; DOBSON 1978, 312, 314; TitAq 2, 508; EDH HD068400; Lupa 3002; EDCS-28600418

D(is) M(anibus) / memoriae P(ubli) Ael(i) Martialis q(uon)d(am) / vet(erani) ex c(ustode) a(rmorum) leg(ionis) II Adi(utricis) patris et / Flaviae Agath(a)es(!) matris Aelius / Aelianus praefectus leg(ionis) s(upra) s(criptae) / protector Aug(usti) parentibus / carissimis regressus ad / Lares patrios f(aciendum) c(uravit).

261-267

Ulcisia (Szentendre)

oltár

RIU 3, 871; NAGY T. 1965b; AnÉp 1965, 9; WINKLER 1969, 145, Anm. 39; FITZ 1993-1995, 1070, Nr. 701/2; FPA V, 128 Nr. 35; Lupa 5966; EDCS-09900392

Herculi Aug(usto)! | P(ublius) Ael(ius) Aelianus | praef(ectus) leg(ionis) II A|diut(ricis), protec|tor Gallien|i Aug(usti) n(ostri) a(gens) v(ices) leg(ati) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

A család Hadrianus császártól nyerte római polgárjogát. Alighanem Aelianus volt a család első lovagi rendű tagja, hiszen apja, P. Aelius Martialis még a *legio II Adiutrix* fegyvertárosa volt. Anyja a Flavia Agatha³²⁸ nevet viselte. Aelianus *ex caliga* Gallienus testőrei közül emelkedett az *ordo equester* tagságáig. Talán a *legio II Adiutrix* első lovagi rendű parancsnoka volt,³²⁹ mindenesetre ez a váltás Gallienus idején veszi kezdetét.³³⁰ Lehetséges, hogy azonos a négy

³²⁶ Az Aelianus („Aeliushoz tartozó”) *cognomen* a II. század vége után Pannoniában főként az orientálisok körében fordul elő, Észak-Itáliában a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 162., BARKÓCZI 1964, 304.).

³²⁷ NAGY Tibor szerint 261-266/267 között készült (NAGY T 1965, 300.), azaz Gallienus *edictuma* (261/262) után, de még 267 előtt, hiszen ekkor már Clementius Valerius Marcellinus a *legio praefectura* (PRLE I, 19). FITZ Jenő szerint Aelianus 264/265-267 között állt a *legio* élén (FITZ 1993-1995, 1070.).

³²⁸ A görög eredetű Agatha/Ἀγαθη („Jó”) név a Birodalom nyugati felében ritka, Észak-Itáliában is csak hétszer fordul elő, Pannoniából még egy másik személy (RIU 586) ismert a fentén kívül (OPEL I, 54).

³²⁹ FPA V 128.

³³⁰ DOMASZEWSKI 1908, 120

pannoniai legio útépitéssel megbízott *vexillatió*jának *dux*ával,³³¹ akit egy töredékes poetovioi felirat³³² említ. Elvethetőnek látszik azonban azonossága egy azonos nevű egykor Pannoniábantevékenykedő *procurator*tal,³³³ aki egy Epirusból származó görög nyelvű feliraton szerepel.³³⁴ Lehetséges, hogy Probus alatt Mauretania Caesariensis *praesese* volt.³³⁵

Cursus honorum:

[*miles*]

protector

lovagi rend

praefectus legionis II Adiutricis

³³¹ Ehhez lásd FITZ 1976, 14 Nr. 12, 72-74.; FITZ 1982, 47.; FITZ 1993-1995, 1070 Nr. 701; továbbá FEHÉR Bence kommentárját a TitAq 2, 508 számú felirathoz. A PRLE és a PIR is külön személyként kezeli őket (PRLE I Aelius Aelianus 9 ill. 10; PIR² A 129, PIR² A 125).

³³² [- - - le]g(ionum) III Panno|[niar(um) qui su]nt in vexil|[lacione sub] cura Ael(i) | [- - -]i v(iri) e(gregii) duci[s - - -] (AIJ 362; AnÉp 1934, 223). FITZ Jenő szerint 262-264/265 között állhatott a *vexillatio* élén. (FITZ 1987, 260.)

³³³ Kettejük azonossága mellett (DOBÓ 1968, 177 Nr. 276). PFLAUM 1960/1961, 949-952, Nr. 357; NAGY T. 1965a, 305-306; FITZ 1976, 74; FITZ 1993-1995, 1070. Az epirusi felirat készítési ideje 275 utánra, leginkább 280 körülre tehető (NAGY T. 1965a, 305; FITZ 1987, 261), a *praefectus legionis* tisztség azonban jóval magasabbnak számított, mint az epirusi felirat Aelius Aelianusának első tisztségeként említett *censitor Norici*. Aligha valószínű, hogy *praefecturája* után egy jóval szerényebb *sexagenariusi* rangú hivatalt viselt volna (FITZ 1987, 2612.). Ugyancsak azonosságuk ellen szól, hogy *praefecturájáról* nem emlékezik meg a felirat.

³³⁴ τῷ κρατίστῳ Αἰλίῳ Αἰλιανῷ δοῦκῃ. ἐκ π[ρο]τηκτόρων ἐπιτρόπῳ τῆς Ηπειροῦ καὶ Παννονίων ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τὴν Ἰταλίαν κηρσεῖτορι ἐπαρχείας Νορικῶν το ζυνεδριον θοτι κησιῶ τῷ εὐεργετῇ ψηφ. (Photice, Epirus – AnÉp 1915, 74; ILS 9478)

³³⁵ PLRE I, 18; NAGY 1965a, 307; FITZ 1976, 74; lehet, hogy Diocletianus idején volt hivatalban (THOMASSON 1984, 416, Nr. 50; FITZ 1987, 260.). *Di{i}s Patriis et Mauris | Conservatoribus! | Aelius Aelianus v(ir) p(erfectissimus) | praeses provinciae | Mauretaniae Caes(ariensis) | ob prostratam gentem | Bavarum Mesegneitsium | praedasque omnes ac familias eorum abductas | votum solvit.* (Zuccabar, Mauretania Caesariensis – CIL VIII, 21486; ILS 4495; EDCS-26801046). Bár kétségtelen, hogy a *procurator* Aelianust is említheti a felirat.

Ael(ius) Carus³³⁶III. század³³⁷

Adiaum/Azaum/ Odiavum (Császárs)

sírsztélé³³⁸

CIL III, 15188,2; BARKÓCZI 1944-51, Taf. V 2; BARKÓCZI 1973, 72-73, Abb. 4; DEVIJVER 1976-80, 58, Nr. A 27; RIU 3, 658; FITZ 1987, 261-262, Nr. 19; FITZ 2000, 124, Nr. 51, Lupa 3246; EDCS-30301327; EDH HD037780

D(is) M(anibus)! | Ael(io) Caro tr(ib)uno mil(itum) leg(ionis) XXX | Ulp(iae) Germ(aniae) Infer(ioris), qui vix(it) | annis LIII. | Aelia Statu(ta) coniugi | b(ene) m(erenti).

Aelius Carus 53 évesen hunyt el miután betöltötte a *militiae equestris* második állomását jelentő *tribunus militum (tribunus angusticlavius)* tisztét a *Germania Inferiorban*³³⁹ állomásozó *legio XXX Ulpiában*.³⁴⁰ Carus sírfelirata a mai Császárs környékén került elő, vélhetően innen, Brigetio térségéből származott.³⁴¹ A családja Hadrianustól (vagy Antoninus Piustól) nyerhette római polgárjogát, Carus már a család legalább harmadik generációs, római polgárjogú tagja

³³⁶ A Carus („Drága/Nagyrabecsült”) *cognomen* az európai provinciák közül Gallia Narbonensisben a leggyakoribb. A szóban forgó nevet viselők számának tekintetében Pannonia a harmadik helyen áll (OPEL II, 39) MÓCSY András szerint nyugaton gyakori (MÓCSY 1959, 16), BARKÓCZI szerint főként Marcus Aurelius uralkodása után fordul elő, Pannoniában főként Aquincum környékén, egyébként más tartományokban elszórtan előforduló név (BARKÓCZI 1964, 308).

³³⁷ A *legio* 122 táján került Germania Inferiorba (lásd BOHEC 2000, 71-74), minthogy az *ordo equester* tagságához legalább két generációra visszamenő polgárjoggal - amelyet a család nagy valószínűséggel Hadrianustól kapott - rendelkező felmenőket kellett felvonultatni, illetőleg Aelius Carust is már élemedett korában, 53 évesen, érte a halál, a felirat aligha készülhetett a III. századnál korábban. Így Carus valószínűleg nem a nagy markomann-szarmata háborúk idején került Pannoniába a *legio*val, hanem pannoniai származásúként Germania Inferiorban szolgált. Az egység egyik *tribunusa* (AnÉp 2007, 355) privernumi (Latium et Campania) születésű volt, valamikor az Antoninus-korban egy celeiai (Noricum) lovag (CIL III, 5211) szolgált a *tribunusok* egyikeként. 158-ban halt meg egy vélhetően CCAA-ből (Germania Inferior) származó *tribunus* (AnÉp 2006, 1479), a II. század második felében *africaiak* (ILTun 261 illetve ILTun 1248), III. században egy ostiai (Latium et Campania) származású személy (CIL XIV 5340) volt az öt *tribunus angusticlavius/legionis* egyike. (A *legio* történetéhez lásd LE BOHEC 2000 71-74.) Lehetséges, hogy Carus a *tribunatus* előtt egy 500 fős gyalogegység parancsnokaként (*praefectus*) is szolgált. BARKÓCZI először még 106 és 118/119 közé helyezte (BARKÓCZI 1944-1951, 20) a sztélé készítési idejét, míg RITTERLING (RITTERLING 1924-1925, 1828), MÓCSY (MÓCSY 1962, 616), BIRLEY (BIRLEY E. 1969, 76, 82) és DEVIJVER (DEVIJVER 1976-80, 58, Nr. A/27) a III. századba helyezte. BARKÓCZI később revideálta álláspontját szerinte a sztélé a IV. században átfaragták, feliratos mezejét bemeszelték, ezért a portrémező nem az eredeti állapotot tükrözi (BARKÓCZI 1973, 72).

³³⁹ RITTERLING és BARKÓCZI még *origo* megjelölésként értelmezte (RITTERLING 1924-1925, 1827; BARKÓCZI 1973, 72). Sokkal valószínűbb, hogy csak a *legio* állomáshelyére utal, az egység ugyanis Hadrianus uralkodása óta a tartományban állomásozott, az pedig egyáltalán nem volt szükségszerű, hogy a *legio praefectusai* is helyi származásúak legyenek.

³⁴⁰ A *legiót* Traianus hozta létre 105-ben, első állomáshelye a pannoniai Brigetio volt. A *legio* egyik *vexillatioja* részt vett Traianus *parthusok* elleni hadjáratában, míg a csapat másik része a dunai építkezésekből vette ki a részét, 122 után a germania inferiori Castra Veterába került, a Britanniába áthelyezett *legio VI Victrix* táborába. (LE BOHEC 2000).

³⁴¹ FITZ azt feltételezi, hogy katonai tisztségeit megelőzően municipális hivatalokat tölthetett be (FITZ 2000, 124).

lehetett³⁴², így sírfelirata sem tehető a III. századnál korábbra. A *tribunatus*t megelőzően feltehetőleg egy 500 fős gyalogosegység parancsnoka is lehetett.

Cursus honorum:

lovagi rend (II. sz. második felében/III. sz. első felében)

I [praefectus cohortis] (II. sz. második felében/III. sz. első felében)

II tribunus militum legionis XXX Ulpiae (II. sz. második felében/III. sz. első felében)

EQ 3

Ael(ius) Ex(s)uperatus³⁴³

286. június 11.

Bölcske

oltár

SOPRONI 1990, 135 Nr. 7; PÓCZY 1998, 29 Nr. 7; KOVÁCS 1998, 103-105.; KOVÁCS 1999a, 284-285.; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 120-122, Nr. 14b; AnÉp 2003, 1421; FITZ 2000, 125, Nr. 61; TÓTH, E. 2011, 87; SZABÓ E. 2003, 243-244, Nr. 354.; KOVÁCS 2004a, 380, Kat. Nr. 14.; FPA VI, 131. Nr. 2.; Lupa 10300; EDH HD045582; EDCS 30100907

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo)! / P(ublius) Ael(ius) V(alens) / cum su[i]/[s o]mn[ib(us)] / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). // [I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] / [T]eutano pro salute adqu[e] / incolumitate dd(ominorum) nn(ostrorum) / M(arci) Val(eri) Diocletiani P(ii) F(elicis) / In(victi) Aug(usti) p(ontificis) m(aximi), tr(ibunicia) {ETIANI P F} / {IN AVG P N TR} pot(estate) II, co(n)s(ulis) / III, <p=R>(atris) p(atriciae), proco(n)s(ulis) et M(arci) / A(u)rel(i) Val(eri) Maximian[i] / P(ii) F(elicis) In(victi) Aug(usti) p(ontificis) m(aximi), tr(ibunicia) pot(estate), / p(atris) p(atriciae), proco(n)s(ulis) totiusq[ue] domus divin(a)e eorum / finibus Eraviscorum Ael(ius) / Exuperatus eq(ues) R(omanus) et A[el(ius)] / Ulpianus I(vv)iri col(oniae) Aq(uincensium) de/dicaverunt Maximo II e[t] / Aquilino co(n)s(ulibus) III Idus Iunias.

Aelius Exsuperatus legkésőbb a 250-es években születhetett Aquincumban vagy annak környékén, már legalább a 30-as, 40-es éveiben kellett járnia, amikor megválasztották a 286.

³⁴² Mindenképp szükséges megemlékezni arról, hogy a polgárjogot nem feltétlenül az uralkodótól nyerték, egyes személyeket adoptálhattak, illetőleg mások felmenői esetlegesen felszabadított rabszolgák is lehetettek, akik a *patronusaiktól* nyerték nevüket.

³⁴³ *Aelius Exsuperatus* felmenői talán Hadrianus idején kaptak polgárjogot. A 286. évben *Aelius Ulpianusszal* együtt viselte a *Iviratus Aquincum coloniájában*, és ebben a minőségében állítatott oltárt IOM Teutanusnak Diocletianus és Maximianus császárok üdvéért és sértetlenségéért június 11-én. Az *Exsuperatus* („Kímagasló”) *cognomen* csak Marcus Aurelius után fordul elő, Pannoniában a leggyakoribb. (BARKÓCZI 1964, 311) MÓCSY nem említi ezt a *cognomen* (MÓCSY 1959), Pannoniában 11-szer fordul elő, ezzel a tartományban a leggyakoribb az európai latin nyelvű *provinciai* közül, másutt három esetenél többször nem fordul elő (OPEL II, 131).

év egyik *duumviré*nek Aquincum *coloniájában*. Lovagrendi tagságát még e hivatal előtt nyerte el.³⁴⁴ További tisztségei nem ismertek, lehetséges, hogy csupán municipális tisztségeket és terhet vállalt. A fenti feliratot *duumviri* tisztségéből fakadó kötelezettségei miatt állította, így egyéb esetleges tisztségeinek feltüntetése nem volt szükségszerű.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium*] (286 előtt -)

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium*] (286 előtt)

*eques Romanus*³⁴⁵ (286 előtt -)

Ilvir coloniae Septimiae Aquincensium (286)

EQ 4

P(ublius) Ael(ius) Pub(li) f(ilius) Sergia Magnus d(omo) Mursa³⁴⁶ 191
Britannia, Maglona (Old Carlisle) oltár
CAMDEN 1600, 695; HORSLEY 1732, 277; HODGSON 1820-35, 236; CIL VII, 341; BRUCE 1867
362; LS 823; COLLINGWOOD 1928, 114, Nr. 8; RIB 1, 894; PINTEROVIĆ 1971, 121-131; BIRLEY
E 1988a, 153; FITZ 2000, 119, Nr. 22; EDCS-07801185; Trismegistos 15537; DEVIJVER 1976-
80, 64, Nr. A 42;

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | ala | Aug(usta) ob virtutem/ [a]ppellata cu[i] prae/[e]st P(ublius)
Ael(ius) Pub(li) f(ilius) Ser|gia Magnus d(omo) Mursa ex Pannon(ia) | Inferiore praefec(tus) |
Aproniano et Br[a]dua co(n)s(ulibus)].*

Publius Aelius Magnus vélhetően a 150-es, 160-as években született Mursában. Alighanem Magnus nagyapja volt az első a családban, aki elnyerte a római polgárjogot Hadrianus császár uralkodása idején. Vélhetően a helyi bennszülött népesség soraiból származott a család. Lehet,

³⁴⁵ Lehetséges, hogy a feliraton *eq(uo) p(ublico)* formában szerepelt, azonban a felirat sérültsége miatt nehezen eldönthető, hogy P vagy R szerepelt rajta.

³⁴⁶ A család Hadrianus császártól kapta polgárjogát, PINTEROVIĆ szerint 133 körül, mikor is Mursát *colonia* rangra emelték, vélhetően a nagyapja érdemelt ki katonai szolgálata révén (PINTEROVIĆ 1971, 131). A Magnus („Nagy”) név Észak-Itáliában és nyugaton, Dalmatiában, illetőleg a keleti tartományokban gyakoribb, Pannoniában a bennszülöttek körében népszerű, a kelta nevekre emlékeztető „Mag” szókezdete miatt (MÓCSY 1959, 179). Marcus Aurelius uralkodása utáni időkben főként a keletiek között és Dalmatiában fordul elő (BARKÓCZI 1964, 316). LŐRINCZ Barnabás összeállítására szerint Észak-Itáliában épp annyira gyakori, mint Pannoniában, Dalmatiát leszámítva másutt kevésbé fordul elő (OPEL III, 46-47).

hogy apja már *centurióként* szolgált.³⁴⁷ Magnus 191-ben már a Britanniában állomásozó *ala Augusta ob virtutem apellata*³⁴⁸ *praefectus*aként szolgált. Az 500 fős *alák* élén viselt parancsnokság a lovagi katonai pályafutás (*tres militiae equestres*) harmadik állomását jelentette, feltehető, hogy Magnus korábban egy 500, azt követően egy 1000 fős *cohors* parancsnoka is volt.

Cursus honorum:

lovagi rend (II. sz. második felében)

I [praefectus cohortis] (II. sz. második felében, 191 előtt)

II [tribunus legionis/ praefectus cohortis milliariae] (II. sz. második felében, 191 előtt)

III praefectus alae Augustae ob virtutem apellatae (191 k.)

EQ 5

P(ublius) Aelius Marcianus³⁴⁹

II. sz. második fele

Poetovio (Ptuj)

szarkofág

JEVREMOV 1977, 251; JEVREMOV 1988, 115-116 Nr. 132; AnÉp 1993, 1285; ŠAŠEL KOS 1993a, 236; FITZ 2000, 117 Nr. 10; DJURIĆ 2001, 47-62; SZABÓ E. 2003, 60-61, Nr. 74; Lupa 4218; EDCS 03700679; EDH HD052957

[- -] / [P(ublius)] Aelius Marinus d[ec(urio) col(oniae) Poetov(ionensis)] / eq(uo) publ(ico) praef(ectus) coh(ortis) II Hispanorum et / P(ublius) Aelius Marcianus dec(urio) col(oniae) eiusdem / eq(uo) publ(ico) praef(ectus) coh(ortis) I Germanorum / parentibus pientissimis.

³⁴⁷ DEVIJVER 1976-80, 64 Nr. A 42

³⁴⁸ Az egység talán már Claudius hóditó seregének részét képezte, ismert története alapján mindvégig Britanniában állomásozott, Maglonában a mai Old Carliseban. (A csapat történetéhez lásd részletesebben SPAUL 1994, 55-57) Az egység ismert *origójú praefectus*ai közül az egyik személy (CIL VII, 924) a germania inferiori colonia Ulpia Traiana (ma Xanten, Németország) környékéről, az ún. *civitas Traianensis*ből (ehhez lásd részletesebben BRIDGER 2008, 607-626) származott, talán közvetlenül Magnus előtt látta el a parancsnoki teendőket. 188-ban Tiberius Claudius Iustinus INGM(?) volt az egység parancsnoka (RIB I, 893). III. Gordianus császár uralkodása idején pedig már egy africai (!) Thusdrus/Thrysdus (ma El Djem, Tunézia) városából származó személy állt az egység élén.

³⁴⁹ A Marcianus („Marcushoz tartozó”) *cognomen* Pannoniában Marcus Aurelius uralkodása után gyakori (MÓCSY 1959, 180; BARKÓCZI 1964, 317). Több tartományban is 30-nál több alkalommal is előfordul főként nyugaton és Észak-Itáliában, ugyanakkor Noricumban, Pannoniában és Daciában 10-20 feliraton szerepel (OPEL III, 55) Viszonylag széles elterjedtségét a Marcus névből való képzése eredményezheti. A család Hadrianus császártól kaphatott polgárjogot, így Marinus a család római polgárjoggal rendelkező legalább harmadik generációs tagja lehetett. Ennél fogva Marcianus és testvére Marinus által szüleiknek készített szarkofág a III. század folyamán készülhetett. Több Publius Aelius Marcianus nevű római lovagot ismerünk, azonban egyikük sem azonosítható a fent poetovioi lovaggal (SZABÓ E. 2003, 61).

Publius Aelius Marcianus Aelius Marinus (EQ 6) öccseként született vélhetően Poetovióban vagy annak környékén a II. század második felében vagy a III. század folyamán. Amennyiben feliratán *cursus honorum*ának megfelelően sorolta fel tisztségeit, úgy elsőként Poetovio *coloniájának decurio*ja lett majd a lovagrendi tagságig emelkedett, ezt követően töltötte be a *militiae equestres* első állomását jelentő *praefecturát* a *cohors I Germanorum* parancsnokaként.³⁵⁰ Vélhetően a Germania superiorban állomásozó csapategységben.³⁵¹ További pályafutása ismeretlen.

Cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Poetovionensium (II. sz. második felében)

equo publico (II. sz. második felében)

I *praefectus cohortis I Germanorum* (II. sz. második felében)

EQ 6

P(ublius) Aelius Marinus³⁵²

II. sz. második fele

Poetovio (Ptuj)

szarkofág

FITZ 2000, 117 Nr. 10; SZABÓ E. 2003, 60-61, Nr. 74.

feliratát lásd - EQ 5 P(ublius) Aelius Marcianus

Publius Aelius Marinus Aelius Marcianus (EQ 5) bátyja³⁵³ volt, Poetovióban vagy annak környékén született a II. század második felében. Amennyiben feliratán *cursus honorum*ának megfelelően sorolta fel tisztségeit, úgy elsőként Poetovio *coloniájának decurio*ja lett majd a lovagrendi tagságig emelkedett, ezt követően töltötte be a *militiae equestres* első állomását

³⁵⁰ Vélhetően a *cohors I Germanorum* nevet nem egyetlen egység viselte, az egyik a Flavius-kor óta Germania Superior haderejének a része volt, Öhringenben, majd a II. századtól talán Oberburgban állomásozott, utolsó ismert helye Jagsthausen volt (STEIN-RITTERLING 1932, 192; ALFÖLDY 1968a, 59.; SPAUL 2000, 254). A *cohors I Germanorum* élén a III. században (legkésőbb 209-ben) már *tribunusok* (AnÉp 1995, 1165) álltak, ezért ennél korábbi kell, hogy legyen a felirat (STEIN – RITTERLING 1932, 193; SZABÓ E. 2003, 60). A másik ellenben Moesia Inferiorban, Capidavánál őrizhette a dunai határt (SPAUL 2000, 256.). JEVREMOV szerint ez volt Marcianus egysége (JEVREMOV 1988, 116). Az egység egyik ismert származású *praefectura* (CIL XI, 5745) sentinumi (Umbria) volt. Egy másik (CIL XIV, 160 (p 481, 613) pedig vélhetően ostiai születésű (Latium et Campania). Továbbá egy Róma városban született parancsnoka is volt (AnÉp 1931, 36) az egységnek, valamikor a II. század első felében vagy az I. század végén.

³⁵¹ FITZ (FITZ 2000, 117 Nr. 10) átvéve ŠAŠEL KOS álláspontját (ŠAŠEL KOS 1993a, 236), vagy Hadrianus uralmának végére, vagy főként Antoninus Pius kora teszi a feliratot.

³⁵² A Marinus („Tengerhez tartozó”) *cognomen* nyugaton gyakori, Marcus Aurelius uralkodását követően a keletiek körében gyakori (MÓCSY 1959, 180). Pannoniában főként Intercisa és Brigetio térségében fordul elő, elsősorban a keleti származású jövevények között, egyéb iránt a Birodalom keleti felében, nyugaton és Észak-Afrikában volt gyakori (BARKÓCZI 1964, 317; OPEL III, 58).

³⁵³ Legalábbis a feliraton lévő sorrendi elsőbbsége ezt a feltételezést erősíti.

jelentő *praefecturát* a *cohors II Hispanorum* parancsnokaként,³⁵⁴ vélhetően a Germania Superiorban állomásozó egységben.³⁵⁵További pályafutása ismeretlen.

Cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Poetovionensium (II. sz. második felében)

equo publico (II. sz. második felében/III. sz. első felében)

I *praefectus cohortis II Hispanorum* (II. sz. második felében)

EQ 7

P(ublius) Ael(ius) Respectus³⁵⁶

III. század első fele³⁵⁷

Sirmium (Sremska Mitrovica)

szarkofág (elveszett)

CIL III, 3240; CIL III, 13354; HIRSCHFELD 1901, 6-7, 584-586; MIRKOVIĆ 1971, 69-70, Nr. 31; DEVIJVER 1976-80, 70-71, Nr. A 55; FITZ 1987, 265, Nr. 36; FITZ 2000, 124, Nr. 48; EDCS-28600224

P(ublio) Ael(io) Respecto e<q=O>(uiti) R(omano) | a milit(iis) filio piissimo | et (st)udiis omni praedito | Ael(ius) Trophimianus pater | v(ir) <e=F>(gregius) posuit.

Miként más pannoniai Aelius nevet viselő lovagi rendű személyek esetében, Respectus és Trophimianus felirata is III. századra tehető. Respectus Sirmiumban születhetett Aelius Trophimianus (EQ 8) fiaként. Ahogy emellett DEVIJVER többször is érvelt, a feliraton is szereplő *a militiis* kifejezés nem arra utal, hogy több katonai pozíciót töltött be, hanem arra, hogy az egyre inkább kettéváló lovagi rendben a katonai pályát választók közé tartozott.³⁵⁸

³⁵⁴ Vélhetően öt különböző csapat szerepelt *cohors II Hispanorum* néven. Az egyik Pannoniában állomásozott, majd Moesia Superiorba került át még az I. században (LŐRINCZ 2001, 36, Nr. 25). Innen 108-ban Resculumba (ma Bologna) helyezték át, hogy Dacia védelmében vegyen részt (MATEI POPESCU 2009, 344-345). JEVREMOV a *cohors II Hispanorum scutata* nevezetű csapattal azonosítja jelen egységet, szerinte Cyrenaicából érkeztek Bologába (JEVREMOV 1988, 116). Egy másik, hasonló nevet viselő egység Stockstadtban Germania Superior, majd Rigomagusban (ma Remagen) Germania Inferior haderejét gyarapította (STEIN-RITTERLING 1932, 195-196; ŠAŠEL KOS 1993a, 238). Egy további Tingitanában, egy másik pedig Galatiában állomásozott (SPAUL 1994, 126-131).

³⁵⁵ FITZ 2000, 117. Nr. 11. Átvéve ŠAŠEL KOS álláspontját (ŠAŠEL KOS 1993a, 236) vagy Hadrianus uralmának végére, vagy főként Antoninus Pius uralkodásának korai időszakára teszi a feliratot.

³⁵⁶ A Respectus („Tekintetbe vett”) *cognomen* nyugaton és Noricumban gyakori (MÓCSY 1959, 187), Pannoniában jórészt a tartomány nyugati és déli részének őslakói között fordul elő (BARKÓCZI 1964, 322). Lőrincz Barnabás összeállítása szerint Pannoniában és Noricumban a leggyakoribb, Európa más részein ritkán fordul elő (OPEL IV, 26).

³⁵⁷ A család Hadrianus császártól kapta polgárjogát, a lovagi rendű tagsághoz szükséges három nemzedékre visszamenő polgárjog feltételezhető megléte miatt a feliratot legkorábban a II. század utolsó évtizedeire, vagy a III. századra helyezhetjük. FITZ és DEVIJVER szintén a III. századra tette a feliratot (FITZ 2000a 124, Nr. 48; DEVIJVER 1992, 150. Nr. A53)

³⁵⁸ DEVIJVER 1992, 152-153.

Maga a kifejezés a Severus-kor folyamán jelent meg, MIRKOVIĆ még úgy értelmezte a kifejezést, hogy az mind a három/négy katonai poszt betöltését maga után vonja.³⁵⁹ Kétséget kizáróan sokkal inkább katonai pályájára, és nem katonai tisztségeinek számára utal a kifejezés.³⁶⁰ A ránk maradt források alapján nem meghatározható, hogy a *tres/quattuor militiae* mely állomásait töltötte be. Sírfelirata szerint azonban nem csupán a *virtus* volt meg benne, hanem minden tudással felruházta magát, amely egy szabad emberhez méltó volt. Jelenleg nem azonosítható, hol viselte katonai tisztségét.³⁶¹

Cursus honorum:

eques Romanus (III. század első felében)

a *tres/quattuor militiae equestris* legalább egyik állomása (III. század első felében)

EQ 8

(Publius?) Ael(ius) Trophimianus³⁶²

III. század első fele

Sirmium (Sremska Mitrovica)

szarkofág

FITZ 2000, 124. Nr. 47

feliratot lásd – EQ 7 P(ublius) Ael(ius) Respectus

Aelius Trophimianus legalább a család harmadik, római polgárjoggal rendelkező generációjához tartozhatott. Jószérével alig tudunk róla valamit, nem túl valószínű, hogy ő maga itáliai születésű lett volna. Bár neve a latin nyelvű feliratos anyagban csak Közép- és Dél-Itáliában fordul elő, egy Phillipi *origó*val rendelkező személyt (CIL III, 14507) leszámítva. Pannoniában nem ismert más példa, a Trophimus név is csak egy helyről, Savariából ismert a tartományban.³⁶³ Bár fia (EQ 7) alighanem katonai pályára került, Trophimianusról nem rendelkezünk még ennyi információval sem, pályafutását, tisztségeit illetően.

³⁵⁹ MIRKOVIĆ 1971, 69.

³⁶⁰ Miként az DEVIJVER és korábban mások is bebizonyították, a kifejezés csupán annak jelzése, hogy az illető a *viri militares* közé tartozik (lásd a korábbi irodalommal DEVIJVER 1992a, 152-153).

³⁶¹ Pannoniából több Publius Aelius Respectust ismerünk, azonban vélhetően egyikükkel sem azonos a fenti *eques Romanus* (CIL III, 3910; RIU 6, 1540 illetve egy Publius Aelius Respectianus is TitAq 2, 516).

³⁶² A Trophimianus („Trophimushoz tartozó”) a Trophimusból (a görög Τρόφιμοςból, azaz „Fogadott/Táplált gyermek” névből) képzett *cognomen* (BARKÓCZI 1964, 326). A Trophimianus Észak-Itáliában és Dalmatiában gyakori (MÓCSY 1959, 193; BARKÓCZI 1964, 326), LŐRINCZ szerint Észak-Itáliában, Dalmatiában, Narbonensisben és Hispaniában a leggyakoribb a Duna-vidéken ritkán fordul elő (OPEL IV, 131). A Trophimianus kétszer fordul elő Észak-Itáliában, egyszer-egyszer Hispaniában, Pannoniában és Moesia Superiorban (OPEL IV, 131). Nehéz eldönteni, hogy vajon ez a görögös hangzású név a család műveltségének tudható-e be, avagy származásának. Persze utóbbi esetben is inkább rabszolga felmenőkre utalna.

³⁶³ RIU 3, 897

Cursus honorum:

vir egregius (III. század első felében)

EQ 9

Caius Aponius Memmius Celer³⁶⁴

III. század³⁶⁵

Cibalae (Vinkovci)

síroltár

CIL III, 3268 (p 1675); PINTEROVIĆ 1968, 70; DEVIJVER 1976-80, 116, Nr. A 151; DIMITRIJEVIĆ 1979, 229-230, Taf. 12/2; DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1983, 22, Nr. 117; FITZ 2000, 121, Nr. 30; EDCS-28600251; Lupa 4321

*D(is) M(anibus) | C(aio) Aponio Mem|mio Celeri tribu/no militum leg(ionis) | primae Italicae Iulia | Pia co(n)iugi bene | merenti et Aponia | Gallitia frat(r)i.*³⁶⁶

Caius Aponius Memmius Celer alighanem Pannonia déli részén született, lehetséges, hogy Cibalaeban vagy környékén, s felmenői vélhetően Italiából vándoroltak be Pannoniába. Jó eséllyel egy katonacsaládból származott, mely folyamatosan feljebb lépett a társadalmi ranglétrán. Memmius a moesia inferiori Novaeban állomásozó *legio I Italica tribunus*aként szolgált, lehetséges, hogy ezt megelőzően egy 500 fős gyalogosegység parancsnoki posztját is betöltötte. FITZ Jenő feltételezi, hogy más pannoniai származás lovagokhoz hasonlóan katonai pályája előtt municipális tisztségeket viselt, azonban erre nincs bizonyíték.³⁶⁷

Cursus honorum:

lovagi rend (II - III. század)

I [praefectus cohortis] (II - III. század)

II *tribunus militum/angusticlavius legionis I Italicae* (II - III. század)

³⁶⁴ Az Aponius név Dél-Galliában elterjedt (MÓCSY 1959, 151; OPEL I, 147) Pannoniában csak délen (AIJ 501; AIJ 295), illetőleg a carnuntumi *legiók* katonái között fordul elő (CIL III, 14358, 21a; AnÉp 1978, 631). A Memmius *gentilicium* Észak-Itáliában és a nyugati tartományokban gyakori (MÓCSY 1959, 156; BARKÓCZI 1964, 302; OPEL III, 75), Pannoniában ugyancsak délen (AIJ 377, CIL III, 4077), illetve *legiók* katonái körében fordul elő (CIL III, 10548; ILS 3743; TitAq II, 673). A Celer („Gyors/Serény”) nevet jobbára legionariusok viselték, főként Észak-Itáliában, Hispaniában és Dél-Galliában elterjedt, de Pannoniában is több mint féltucatszor előfordul (MÓCSY 1959, 169; BARKÓCZI 1964, 309, OPEL II, 47)

³⁶⁵ DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1983, 22

³⁶⁶ A *legio* története során javarészt Moesia Inferiorban, Novaeban állomásozott, bár számos hadjáratban is részt vett (ABSIL 2000, 229-230), ABSIL-nál hiányzik Celer a *tribunus militumok* felsorolásakor.

³⁶⁷ FITZ 2000a, 121 Nr. 30. Sőt inkább az ellenkezője igaz, a már idősebb, a katonai élet fáradalmaitól megvált lovagok vállaltak városi tisztségeket.

M(arcus) Aurel(ius) Cemes(us)³⁶⁸

284. június 11.

Bölske

oltár

SOPRONI 1990, 135 Nr. 6.; PÓCZY 1998, 29, Nr. 6; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 120-122, Nr. 13; AnÉp 2003, 1420b; FITZ 2000, 125, Nr. 59; TÓTH E. 2003b, 237-250; TÓTH E. 2011a, 87; SZABÓ E. 2003, 243, Nr. 353; MRÁV 2003a, 253-254, 272-273, Abb.6-7b, KOVÁCS 2004a, 380, Kat. Nr. 13; SZABÓ Á. 2006a, 39-40, 188, 192; FPA V, 136. Nr. 46; EDCS-30100906; Lupa 10299; EDH HD045581

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] Teutano pro salute | adque incolumitate| dd(ominorum) nn(ostorum) M(arci) Aureli [[Carini]] et/M(arci) Aurel(i) [[Numeriani]] Auggustorum/ totiusque domus divinae | eorum et civitatis Eravis/corum M(arcus) Aurelius Polideuces | aedilicius, duumviralis, v(ir) e(gregius), | [f]lamen et M(arcus) Aurel(ius) Cemes(us) | aedilicius, duumviralis, | equo publico, quinquen/nales col(oniae) Aq(uincensium) (de)dicave/runt III Idus Iunias | Impp(eratoribus) dd(ominis) nn(ostris) [[Carino]] II et [[Numeriano]] Augg(ustis) co(n)s(ulibus).

Marcus Aurelius Cemesus felmenői legkorábban Marcus Aurelius császártól nyerhették római polgárjogukat. Amennyiben a *Constitutio Antoniniana* keretein belül szerezték meg, Cemesus már akkor is legalább a harmadik generációhoz tartozott, amelyik rendelkezett a *civitas Romanával*. A korszakra jellemzően feltehető, hogy családjában nem ő volt az első, aki jelentős városi tisztségeket viselt, sőt talán nem is az első lovagi rendű volt családjában. Jelen ismereteink szerint Aquincum *coloniájában* elsőként az *aedilitast*, majd a *duumviratust* viselte. Az *ordo equester* soraiba ezt követően emelkedett. Az ugyancsak lovag Marcus Aurelius Polideuces (EQ 14) mellett 284-ben a *duumvir quinquennalis* tisztséget töltötte be. További tisztségei nem ismertek.

Cursus honorum:

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (284 előtt)

[decurio coloniae Septimiae Aquincensium] (284 előtt)

³⁶⁸ SOPRONINál még, mint Marcus Aurelius Cimes szerepel (SOPRONI 1990, 135 Nr. 6, ugyancsak SZABÓ E. 2003, 243.). A Cemesus nevet sem BARKÓCZI, sem MÓCSY, sem LÓRINCZ nem említi. BARKÓCZI egyedül a Cemens nevet hozza (BARKÓCZI 1964, 309), egy Cibalaéből származó katona felirata kapcsán, ez azonban vélhetően a Clemens név rontott alakjavolt. A Cemesus jelenleg *hapax* név. KOVÁCS Péter Clemensként említi (KOVÁCS 2004a, 380, Nr. 13; FPA V, 136).

Ilvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (284 előtt)

equo publico (284 előtt -)

Ilvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (284)

EQ 11

Aur(elius) Ianuarius³⁶⁹

III. század

Bassianae (Donji Petrovci)

márvány sírsztélé(?)

CIL III, 10208; DEVIJVER 1976-80, 152 Nr. A 232; FITZ 2000, 124, Nr. 52; EDCS-29300073;

EDH HD074935; Lupa 4361

D(is) M(anibus)! / Aur(elio) Ianuarino, q(ui) vix(it) ann(os) X / Aur(elius) Ianuarius trib(unus) leg(ionis) II Adiutr(icis) / [et Au]r(elia) Valentina filio carissi/mo et sibi vivi posuerunt.

Bár a *legio II Adiutrix* már Domitianus uralkodásától kezdődően Pannoniában állomásozott, mégis úgy tűnik, hogy Ianuarius pannonai származásúként nyerte el a *legio* egyik *tribunusi* posztját. Ugyanis a csapat már 89 óta Aquincumban állomásozott, míg Ianuarius fiának sírfelirata Bassianaeből került elő, s ha Ianuarinus csak a pozíciója miatt tartózkodott volna Aquincumban, akkor családja is alighanem ott élt volna és nem Bassianaeban.³⁷⁰ Így feltehetően felmenői utóbbi környékéről származtak. Neve alapján a család legkorábban Marcus Aureliustól nyerhette polgárjogát. Amennyiben az általános trend szerint már a család legalább harmadik generációs római polgárjogú tagja volt, úgy a felirat a 220-as éveknél nem készülhetett korábban. A képmezőben látható Ianuarinus portréja Aurelianus és Probus császárok képmásaival mutat párhuzamot, így talán 270-es évekre tehető. Ezt erősíti az is, hogy Severusok idején kezdtek el kiszorulni az italicusok a *legiók* tisztikarából.³⁷¹ Feltehető, hogy *tribunatusa* előtt még egy 500 fős *cohors* parancsnoki tisztét is ellátta.

Cursus honorum:

lovagi rend (III. század)

I [praefectus cohortis] (III. század)

³⁶⁹ A Ianuarius *cognomen* nyugaton, Észak-Itáliában és Dalmatiában gyakori, több esetben alighanem egy eredendően kelta, Ian- kezdetű név latinizált változata (MÓCSY 1959, 176; OPEL II, 189), Pannoniában az Aurelius névvel társulva kizárólag Aquincumban és Brigetióban, illetőleg ezek környékén fordul elő, emellett az észak-afrikai származásúak és a helyi bennszülöttek körében volt népszerű (BARKÓCZI 1964, 314)

³⁷⁰ FITZ 2000, 124

³⁷¹ NAGY T. 1991, 30

M(arcus) Aurelius Polideuces³⁷²

284. június 11.

FITZ 2000, 125, Nr. 60; SZABÓ Á. 2006a, 39, P22

feliratot lásd – EQ 10 M(arcus) Aurel(ius) Cemes(us)

Marcus Aurelius Polideuces a II. század első felében születhetett Aquincumban vagy annak környékén, családja nagy valószínűséggel a 212-ben kiadott *Constitutio Antoniniana* következtében kapott római polgárjogot,³⁷³ de természetesen egészen Marcus Aurelius uralkodásától kezdődően más korábbi időpont is számításba jöhet. Alighanem a család valamelyik görög nyelvű tartományból került Pannoniába, és a névadás csupán a családi hagyományokra utal, nem Polideuces származására.³⁷⁴ Polideuces már „*decurio* rendű családba” születhetett, melyből az *ordo equester* soraiba emelkedett.³⁷⁵ Több municipális hivatalt is viselt, a felirat állításakor már kiszolgált *aedilis*, *duumvir* volt. Illetőleg elnyerte a lovagi rendű (*vir egregius*) tagságot, a felirat állításakor már a flameni teendőket is ellátta. 284-ben Marcus Aurelius Cemesusszal (EQ 12) ismételten viselte a *duumviratust*, ezúttal *quinquennialis*ként. Polideuces esetében is csak municipális tisztségeit ismerjük, oka abban is rejlik, hogy feliratállítás alkalmához elsősorban *duumvirként* kötődött, így nem lehetetlen, hogy egyéb lovagi rendűséghez kötött tisztségeket is viselt, azonban ezekről jelenleg nem rendelkezünk információval.

Cursus honorum:

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (284 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (284 előtt)

vir egregius (284 előtt -)

flamen (284 előtt -)

Ilvir iure dicundo quinquennialis coloniae Septimiae Aquincensium (284)

³⁷² Alighanem a Birodalom görög nyelvű feléből származtak felmenői, esetleg syriaiak lehettek. A család legkorábban Marcus idején, de leginkább Caracalla *constitutio*ja révén nyerhette el a római polgárjogot. SOPRONI Marcus Aurelius Tolydeuces néven közölte (SOPRONI 1990, 135. Nr. 6.). A Polideuces a görög *Πολυδεύκης*-ből képzett *theophor* név, Európa latin nyelvű tartományaiban alig fordul elő, egy-egy személy ismert Hispaniából és Moesia Inferiorból (OPEL III, 149.).

³⁷³ SZABÓ 2006, 39.

³⁷⁴ SZABÓ 2006, 39.

³⁷⁵ SZABÓ 2006, 39.

EQ 13

M(arcus) Aur(elius) M(arci) f(ilius) Secundinus³⁷⁶

III. század

Róma

síroltár

CIL VI, 2488; CIL XIV, 413,1; BIRLEY E. 1969, 76; DOBÓ 1975, 19 Nr. 1; DEVIJVER 1976-80, 159 Nr. A 254; FITZ 2000, 122 Nr. 38; DAVENPORT 2012, 111; EDCS-18800424; EDR103550

D(is) M(anibus)! / M(arco) Aur(elio), M(arci) f(ilio) Secundino vet(erano) Aug(usti) / n(ostr) ex coh(orte) III pr(aetoria) mil(itae) petit(ori), nat(ione) / Pannonio Aelia Valentina / soror et Aur(elius) Secundus filius / heredes bene merenti fecerunt, / qui vixit ann(os) XL m(ensem) I d(ies) III. / M(arcus) Aur(elius) Primus lib(e)rtus viv(u)s fe(cit).

Marcus fia, Marcus Aurelius Secundinus 40 év 1 hónap és 3 napig élt. Családja legkorábban Marcus Aurelius császártól nyerhette római polgárjogát. Pályafutását a *cohors III praetoriában*³⁷⁷ kezdte, vagy akár valamelyik pannoniai legióban.³⁷⁸ Ezt követően bekerült a lovagi rendbe, a feliratán szereplő *militiae petitor*³⁷⁹ kifejezés ugyanis arra utal, hogy a *tres/quattuor militiae equestres* egyik állomásának várományosa volt. Azonban Secundinus még azelőtt meghalhatott, hogy bármilyen lovagi rendieknek fenntartott katonai pozíciót betölthetett volna.³⁸⁰ Sírfeliratát fia és egyben örököse, sógornője, és szabadosa készítette.

*Cursus honorum:**praetorianus cohortis III praetoriae* (III. század)

³⁷⁶ A Secundinus („Secundushoz tartozó”) általánosan elterjedt név, különösképpen a katonák körében gyakori, főként a ripa mentieknél (MÓCSY 1959, 189; BARKÓCZI 1964, 323; OPEL IV, 58-59).

³⁷⁷ Már a Severus kor előtt is szolgáltak pannoniaiak a Róma városi csapatokban. Tacitus a Tiberius korabeli állapotokról az alábbiakat írja: „*a Városban különkatonaság állomásozott, három városi, kilenc praetori cohors, amelyeket legnagyobb részt Etruriában s Umbriában toboroztak, vagy a régi Latiumban és a korai alapítású latin coloniákban*”. (Tacit. Ann. IV. 5 – Borzsák István ford.). Claudius alatt a toborzás Cisalpinára is kiterjedt, a Flaviusok idején pedig már a gárda tizedét a provinciálisok tették ki (ŠAŠEL 1992, 379). Már a II. század folyamán, vagy akár a Flavius-kortól kezdődően, több pannoniai is szolgált a *praetorianus* gárdában. Jelentős részük azonban Emonából származott, máig kérdéses, hogy ők pannoniaiak vagy italiaiak voltak-e ebben az időben. Egy 144-ben készült *laterculus* (CIL VI, 2379 p3320, 3832) az ötödik *cohors tubiceneként* említette a savariai származású Lucius Valerius Adiutort. Ma már történettudományi evidenciának számít, hogy Septimius Severus miután elfoglalta Rómát, a megbízhatatlannak ítélt *praetorianus* gárda tagjait szélnek eresztette és saját híveivel, többek között pannoniaiakkal töltötte fel annak sorait (SHA vita Sev. 6.11., CassDio LXXIV. 1.1-2, Her. II.13.1-12; PASSERINI 1939, 171; DURRY 1939, 86-87, 247-249; PWRE XXII (1957) 1610, 1627; BIRLEY A. 1988, 102-103; ŠAŠEL 1992).

³⁷⁸ A *veteranus Augusti* kifejezés további előfordulásaihoz lásd RICCI 2009

³⁷⁹ Egész pontosan *equestris militiae petitor* (Germania Inferior - AnÉp 1956, 252). A kifejezés előfordulásához más lovagi rendi személyek feliratain lásd CIL III, 14207,16; CIL VIII, 20751; CIL XIV, 2429; AnÉp 2005, 373.

³⁸⁰ Egy ugyancsak *praetorianus*ból lett lovaghoz lásd CIL VI, 32648; illetve a hasonló esetekhez lásd BIRLEY E. 1969.

lovagi rend (III. század)

EQ 14

M(arcus) Aurel(ius) Severus³⁸¹

III. század

Mursa (Esszék/Osijek/Esseg)

márvány oltár

ILJug 2, 1062; AnÉp 1973, 450; BULAT - PINTEROVIĆ 1977, 105-106, Nr. 4; DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1983, 26, Nr. 161, Tab. 12.1; RENDIĆ-MIOČEVIĆ – SEGVIC 1998, 14 Fig. 4; FITZ 2000, 124 Nr. 53; EDH HD011423; Lupa 5256; EDCS-10001066

Silvano | Aug(usto) | M(arcus) Aurel(ius) | Severus | eq(uo) p(ublico) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Marcus Aurelius Severusról alig rendelkezünk információval, nevének gyakorisága nehezíti azonosítását, mindenesetre más lovagi rendű személy jelenleg nem ismert, aki ezt a nevet viselte volna. Családjá legkorábban Marcus Aurelius idején nyerhetett polgárjogot, legkésőbb 212-ben a *Constitutio Antoniniana* révén. Valamikor a III. század folyamán bekerült az *ordo equester*be, további pályafutása nem ismert.

Cursus honorum:

equo publico (III. század)

EQ 15

Aur(elius) Tertullus³⁸²

240 - 260

Aquincum (Budapest)

szarkofág

TitAq 2, 563; FITZ 2000, 125 Nr. 62; EDCS-48300121; Lupa 4457

D(is) M(anibus) | et perpetu(a)e securitate{m} | Aureli(a)e Tertull(a)e, qu(a)e vix(it) | ann(os) XVIII m(ensem) I dies XVIII | Aur(elius) Tertullus eq(uo) p(ublico) pater fili(a)e | dulcissim(a)e faci(endum) cur(avit). | Eaqua perlegeris et | dices obiter Tertulla | dulcis vale.

³⁸¹ Severus („Komoly”) *cognomen* főként Észak-Itáliában és nyugaton terjedt el, az Emonától délkeletre fekvő városi népesség körében népszerű (MÓCSY 1959, 190), de a Duna-vidéken is általánosan és bő számban előfordul (BARKÓCZI 1964, 189; OPEL IV, 76-78).

³⁸² Tertullus („Harmadocska”) *cognomen* főként Dalmatiában gyakori Marcus előtt (MÓCSY 1959, 193), majd Pannonia keleti felében, Dalmatiában és Noricumban gyakori a térségben (BARKÓCZI 1964, 325), ezen túl főként Itáliából, Dél-Galliából és Hispaniából ismert nagyobb számban (OPEL IV, 116).

Marcus Aurelius Tertullusról alig rendelkezünk információval. Felirata alapján annyi állapítható meg, hogy családja legkorábban Marcus Aurelius császártól kaphatta polgárjogát, így a felirat a harmadik századnál korábbra nem tehető, a szarkofág formai kialakítása és a felirat betűképe alapján a III. század közepe táján készülhetett.³⁸³ Tertullus *ordo equester*beli tagságán kívül nem ismert más *honora*. 19 éves lányát temette el ekkor, ezek alapján feltehető, hogy maga a III. század első évtizedeiben születhetett.

Cursus honorum:

equo publico (III. század)

EQ 16

Aurelius Vettianus³⁸⁴

229. október (12.?)

Aquincum (Kising/Békásmegyer)

oltár

PAUR 1852, 481-491; SEIDL 1856, 300-301; CIL III, 3626; RÓMER – DESJARDINS 1873, 147/149 Nr. 344, FRÖHLICH 1891a, 152-154; CIL III, 10570; ILS 7127; ALFÖLDI 1940, 197, NAGY L. 1942, 370, 384; NAGY T. 1942, 420, 454; MÓCSY 1951, 109; VISKY 1952, 116; SZILÁGYI 1958, 107; ALFÖLDY 1961, 113, 117; MÓCSY 1962, 595; ALFÖLDY 1963, 55, 58, 66; BARKÓCZI 1964, 105/170, 105/172; BALLA 1972, 55-64; AnÉp 1973, 436; FITZ 2000, 123, Nr. 40; Szabó E. 2003, 221-222, Nr. 316; MRÁV – OTTOMÁNYI 2005, 75; SZABÓ Á. 2006a, 33-34, P 18; FEHÉR 2007, 528 Nr. 154; TitAq 2, 926; Lupa 9889

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] / Iunoni [Re]g(inae) Min[er]vae / [c]eteris dis deabus[que] / omnibus possessor/[e]s vic[i] Vindoniani / ex voto pusueru/nt q[u]or(um) no[m]in[a] / sunt / Aur(elius) Aep[ictetianu(s)] sac(erdos), / [A]ur(elius) Vettianus eq(uo) p(ublico), / Iul(ius) Vi]ctorinus de[c(urio)], / [A]ur(elius) [I]anuarius vet(eranus), / Aur(elius) Trofimus O[- - -] / Aur(elius) Androtanu[s - - -], / [A]ur(elius) Maximu[s - - -], / Ant(onius) Quirin[us - - -] / III Id(us) O[ct(oberes) Imp(eratore) d(omino) n(ostro) Ale]xan[dro Severo Aug(usto) III et] / Ca[s]si[o Dione II co(n)s(ulibus)] // item M(arcus) Aur(elius) / Aepictetianus / dec(urio) col(oniae) Aq(ui)ncensium), / sacerdotalis, in (h)onorem vic[an(or)um] / vici Vindoniani // quae

³⁸³ Lásd TitAq 2, 563

³⁸⁴ A Vettianus („Vettiushoz tartozó”, alighanem a Vettius nemzetségnévből képzett) név igen ritka, Észak-Italiából és Dél-Galliából ismert még (BARKÓCZI 1964, 327, OPEL IV, 162). BALLA Lajos felveti a lehetőségét, hogy egy 200 körül Pannoniába települt család sarja lehetett (BALLA 1972, 57).

ara con/secretata est / [i]n possessione / Aureli Vetti/ani eq(uitis) R(omani) per/missu eius/dem precario / petentibus / vicanis Vindo/niani.

A felirat a rajta szereplő konzuljelölés szerint 229-ben készült, és a *vicus Vindonianus* tulajdonosait említi. Többek között Aurelius Vettianus, *equo publico*. A felirat szövegének egyes részei nem egyszerre készültek, az egyik részlet Aepictetianust³⁸⁵ még *sacerdos*ként említi, a másik már *sacerdotalis*ként. Aurelius Vettianus neve is kétszer szerepel. Első alkalommal, mint *equo publico*, másodszer pedig *eques Romanus*ként szerepel. FITZ ez alapján felveti, hogy két külön személyről, esetleg apáról és fiáról lenne szó.³⁸⁶ Bár a felirat nem említi, BALLA Lajos felveti, hogy Vettianus Aepictetianushoz hasonlóan Aquincum coloniájának *decurió*ja volt.³⁸⁷ Érdeemes megjegyezni, hogy a szövegben mindig Aepictetianus szerepel elsőként, Vettianus csak másodikként. Míg Vettianus az *ordo equester*, addig Aepictetianus „csak” az *ordo decurionum* tagja volt, azonban utóbbit éves tisztsége mégis előbbi elé emelte. Ellenben nagyon valószínű, hogy a *vicus Vindonianus* legnagyobb földbirtokosa Vettianus lehetett.³⁸⁸ A felirat kellőképp érzékelteti a provinciális társadalmi tagozódást, nevezetesen a tartományi társadalom legfelső sorát a tartományi szintű tisztséget viselő személyek jelentették. SZABÓ Edit szerint a 11. sorban Ulpius és nem Iulius Victorinust említette a felirat.³⁸⁹

Cursus honorum:

equo publico/eques Romanus (229 előtt -)

EQ 17

C(a)enius [- -]ianus³⁹⁰

220-230-as évek

Siscia (Sisak)

sírsztélé

CIL III, 3985; AnÉp 1999, 1245; GREGL – MIGOTTI 1999-2000, 119-164; Lupa 8817; EDH HD048572; MANDER 2013, 45, 297, Nr. 654, Fig. 29; EDCS-26600434

³⁸⁵ Marcus Aurelius Aepictetianus egy másik, 233-ban készült feliraton (CIL III, 10481 lásd lentebb ID 22) is szerepel, a *colonia duumvir*ként.

³⁸⁶ FITZ 2000, 123

³⁸⁷ BALLA 1972, 58

³⁸⁸ BALLA 1972, 58. A feliraton szereplő *vicus Vindonianus* nevezetű közösséget már régóta a békásmegyeri településsel azonosítják (vö. FRÖHLICH 1891a, 154; VISKY 1952, 116; TIR L 34, 118; MRÁV 2005, 102). A békásmegyeri és Aquincum környéki további villagazdaságokhoz lásd PÓCZY 1971, ZSIDI 2014

³⁸⁹ SZABÓ E 2003, 222

³⁹⁰ A Caenius *gentilicium* Pannoniában alig fordul elő (Sopianae – CIL III, 10288; Aquincum – CIL III, 3620), a Birodalom egészét tekintve Észak-Itáliában a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 152), egyébként nagyon ritka *gentilicium* másutt sem fordul elő háromnál többször (OPEL II, 18).

Domu(!) (a)etern(a)e et perpe/[t]u(a)e securitati C(a)enius / [- -]ianus v(ir) e(gregius) v(ivus) fecit Fl(avio) Tibe/[rian]i[co(?)], qui v(ixit) an(nos) XXX / [- -]ni(a)e Urs(a)e q(uae) v(ixit) an(nos) / [- -]n(a)e q(uae) v(ixit) an(nos) IIII / [- -] q(uae) v(ixit) an(nos) / [- -].

A töredékes nevű Siscia környéki lovag sztéléje a III. század folyamán készülhetett, ezt erősíti a feliraton szereplő *domu aeternae et perpetuae securitati* formula is. A sztélé azon kevés emlék közé tartozik, ami egy pannoniai származású lovagi rendű családot ábrázol. A portrémezőben összesen öt alak foglal helyet, a heraldikai baloldalon alighanem maga a családfő, az elhunyt lovag látható. Bal kezében *rotulust*, azaz irattekereszt szorít, jobbját mellette álló lánya vállára helyezi. A lovag borotvált, szőrtelen arcú, haja rövidre vágott. *Tunicát* és *togát* visel, melyet a jobb vállán hagymafejes fibula fog össze, *togája* baloldalán hímzésszerű díszítés látható, ami talán a *clavust* volt hivatott jelezni. A keltezéséhez feleségének viselete vihet közelebb, ugyanis hullámokba redőzött haját felül diadém fogja össze, hasonlóképp Iulia Mamaea egyes ábrázolásaihoz, így feltehetően 220-as, 230-as évekre tehető a sztélé készítésének ideje.³⁹¹ Caenius [- -]ianusról lovagi rendi tagságán kívül alig rendelkezünk információval.

Cursus honorum:

lovagi rend (III. század)

EQ 18

Cass(ius) Crescentianus³⁹²

III. század

Solva (Bánom)

sírtábla/sírsztélé

LŐRINCZ 1995, 127-129; AnÉp 1995, 1260; RIU S, 114; FITZ 2000, 124 Nr. 46; AnÉp 2002, 1121; EDCS-03300757, Lupa 9093

D(is) M(anibus) / Aureli Soteris / nutritoris / et amici rarae / fidei / Cass(ius) Crescen/tianus a militiis.

³⁹¹ MANDER ugyancsak 225 és 250 közé teszi (MANDER 2013, 297).

³⁹² A Cassius *nomen* gyakori név, Észak-Italiából ismert a legnagyobb számban, Dél-Gallia, Hispania és Dalmatia követi fej-fej mellett negyedannyi ismert személlyel, a Duna-vidéken Pannoniában a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 153; BARKÓCZI 1964, 301; OPEL II, 41). A Crescentianus („Crescenshez tartozó”) ritka *cognomen*, hat ismert személlyel Észak-Itáliában a leggyakoribb, Pannoniában nem ismert rá másik példa. Minthogy azonban Crescens derivátuma, így inkább annak elterjedése a mérvadó, a Crescens ellenben gyakori, Észak-Itáliában több mint félszáz alkalommal fordul elő, s közel nyugaton is, a térségben pedig Dalmatia után Pannoniában a leggyakoribb, annak is inkább északi részén fordul elő, emellett Pannoniában nem ritka a felszabadított rabszolgák között (MÓCSY 1959, 170; BARKÓCZI 1964, 310; OPEL II, 83-84).

Az Aurelius név és az *a militis* formula a III. századra helyezi a feliratot. A sírfelirat másodlagos felhasználásban került napvilágra, de alighanem eredeti lelőhelye sem lehetett messze. Alighanem Crescentianus szülőhelye is környéken keresendő, feliratot dajkájának (*nutitor*), és egyben barátjának, Aurelius Soternak állította. Az *a militis* kifejezés azt jelzi, hogy a lovagi katonai pályafutást választotta, korántsem utal tisztségei számára.³⁹³ Teljes bizonyossággal csak annyi jelenthető ki, hogy legalább egyet viselt a *tres/quattuor militiae* állomásai közül.

Cursus honorum:

lovagi rend (III. század)

I [praefectus cohortis] (III. század)

EQ 19

T(itus) Cnorius Sabinianus³⁹⁴

200 - 250

Savaria (Szombathely)

márványtábla (építési felirat)

SCHÖNWISNER 1792, 49-50 TAB. V; LIPP 1874, 80-92; REZSŐFY 1884, 25; CIL III, 4183 (p 1751); ILS 7117; PAULOVICS 1943, 26-27; BUÓCZ 1961, 85-86; BARKÓCZI 1964, 58/4; BIRLEY E. 1966, 60; GABLER 1966, 22 Nr. 24; PIR II² Nr 1209; DOBSON – DOMASZEWSKI 1967, 207; BUÓCZ 1967, 24; RSS 7 Bild 9; TÓTH E. 1971, 164-165; TÓTH I. 1973, 251; DEVIJVER 1976-1980, 284-285 Nr. C 211; RIU 1, 39; MROZEWICZ 1989, 70 PS-59; BUÓCZ 1994, 39 Nr. 43; KERESZTÚRINÉ 1995, 72-73; FITZ 2000, 123 Nr. 42; LŐRINCZ 2001, 192 Nr. 112; FITZ 1993-1995, 1108-1109, Nr. 743, TÓTH E. 2001, 26 Nr. 2; BUÓCZ 2003, 60 Nr. 43; SZABÓ E. 2003, 86-87 Nr. 113; SZABÓ Á. 2006a, 97-98; LapSav 11; EDCS-26600356; EDH HD039968; Lupa 5235

³⁹³ Bár LŐRINCZ is megegyzi, hogy akár egyetlen *militiát* is viselhetett, a felirat lelőhelyéből adódóan, lehetőségként felveti, hogy a Solvában (ma Esztergom) állomásozó *cohors I Ulpia Pannoniorum miliaria equitata* parancsnoka volt (LŐRINCZ 1995, 127-128.). Miként az DEVIJVER és korábban mások is bebizonyították a kifejezés csupán annak jelzése, hogy az illető a *virii militares* közé tartozik (DEVIJVER 1992a, 152-153.).

³⁹⁴ A Cnorius avagy Gnorius *gentilicium* ritka, Dalmatiából (AnÉp 1998, 1032; CIL III, 14000) és Etruriából (CIL XI, 3892) ismert csupán, Pannoniában egyetlen további feliraton fordul elő (LŐRINCZ – KOVÁCS 2010, 283, Nr. 7.). A család jó eséllyel Dalmatiából települt át Pannoniába. Buócz szerint itáliai eredetű volt (BUÓCZ 2003, 60.). A Sabinianus (a Sabinus azaz a „Szabin” derivátuma, „Sabinushoz tartozó” jelenetéssel) *cognomen* mindenütt elterjedt, Pannoniában, Dalmatiában és Noricumban főként *italicusok* leszármazottai viselik (MÓCSY 1959, 188; BARKÓCZI 1964, 323, OPEL IV, 39-40). TÓTH Endre szerint a feliraton szereplő L. Valerius Verus rokonságban állt L. Valerius Valerianusszal, akinek akár közvetlen leszármazottja is lehetett, vagy elképzelhető, hogy a család éppen Valerianus főpapi ténykedése idején települt át Sisciából Savariába (TÓTH E. 2001, 26).

T(itus) Cnorius Sabinianus / ex praef(ecto) alae contario/rum, v(ir) e(gregius) et L(ucius) Val(erius) Verus dec(urio) / c(oloniae) C(laudiae) Savar(iensium), sacerdotalis / p(rovinciae) P(annoniae) S(uperioris) cryptam vi ignis / exustam sumptibus suis / refecerunt.

LŐRINCZ Barnabás szerint a III. század első felében készülhetett.³⁹⁵ A Savariából származó felirat Titus Cnorius Sabinust az *ala I Ulpia contariorum milliaria civium Romanorum*³⁹⁶ már kiszolgált parancsnokaként³⁹⁷ említi, így már nem tisztii kötelezettsége miatt tartózkodott a tartományban. Alighanem igaza lehet abban FITZ Jenőnek, hogy Savaria környékéről származott.³⁹⁸ Felmenői talán Dalmatiából vándoroltak Pannoniába.³⁹⁹ Minthogy az ezer fős lovascsapat feletti *praefectura* már a *quarta militiát* jelentette bizonyos, hogy a *tres militiae* más állomásait is betöltötte az *ala contariorum* élén viselt parancsnoksága előtt. LIPP Vilmos elsőként tett kísérletet az feliraton szereplő leégett majd helyreállított *crypta* azonosítására, szerinte a savariai *theatrum* része volt, az épület lokalizálására, illetve pontos meghatározására azóta sem született minden kétséget kizáró megoldás.⁴⁰⁰

Cursus honorum:

- lovagi rend (III. század első fele)
- I [*praefectus cohortis*] (III. század első fele)
- II [*tribunus cohortis/militum*] (III. század első fele)
- III [*praefectus alae*] (III. század első fele)
- IV *praefectus alae I Ulpiae contariorum milliaria civium Romanorum* (III. század első fele)

³⁹⁵ LŐRINCZ 2001, 192. Nr. 112

³⁹⁶ Traianus hozta létre az *ala I Ulpia contariorum milliaria civium Romanorum* nevezetű egységet a dákok elleni háborúra, majd a Dák Királyság eleste után a pannoniai Arrabonába került vissza, ahol története végéig állomásozott. Az egység részt vett Antoninus Pius *maurusok* elleni hadjáratában, Lucius Verus *parthus* hadjáratában, Marcus Macrinus Avitus Catonius Vindex *langobardok* és *obiusok* és Trebonianus Gallus perzsák elleni hadjáratában (SPAUL 1994, 97-100, LŐRINCZ 2001, 18-19).

³⁹⁷ Az egység további ismert parancsnokai: Quintus Terentius Ingenus (CIL III, 4359); Caius Aelius Brocchus (CIL III, 4360); Titus Flavius Flaccus (CIL III, 4361), Titus Flavius Italicus (CIL III, 4362), Titus Annius Titi filius Quirina Maximus Pomponianus (CIL V, 5266); Marcus Macrinus Avitus Marci filius Claudia Cato Vindex (CIL VI, 1449 p 3805, 4700); [Kr. u. 133 k.] Lucius Aufidius Panthera Sassina (CIL XVI, 76); Marcus Valerius Maximianus (AE 1956, 124); [Kr. u. 140 előtt] Titus Varius Titi filius Claudia Celeia Priscus (AnÉp 1987, 796); [valamikor 198 és 209 között] [- -]lius Caianus (RIU 1, 250).

³⁹⁸ FITZ 1993-1995, 1109; FITZ 2000, 123.

³⁹⁹ RSS *italicus*nak tartja.

⁴⁰⁰ LIPP 1874, 85-86. PAULOVICS és BUÓCZ szerint kultikus középület volt (PAULOVICS 1943, 26; RSS 7; BUÓCZ 2003, 60). A felirat pontos lelőhelyének, illetve az épület azonosításának sikertelen kísérletéről (TÓTH E. 1971, 164-165). TÓTH Endre szerint akár az uralkodók tiszteletét ellátó kultuszközpont része is lehetett (TÓTH E. 2001, 26). A *crypta* rendszerint zárt és fedett folyosó, két oldalán ablaknyílásokkal, általában csak egy nagyobb épületkomplexum része, de akár önálló épület is lehet (BORHY 2008, 182).

EQ 20

G(aius) D(- -?) Q(uirina?) Victorinus⁴⁰¹ 238
 Neviodunum (Dejoj Desni) oltár
 CIL III, 3936; CIL III, 10820; KALINKA – SWOBODA 1890, 15-16 Nr. 1; ILS 7116; AIJ 500;
 BARKÓCZI 1964, 25/1; MROZEWICZ 1989, 71 PS 67; FITZ 1992-1995, 423-424; FITZ 2000, 124
 Nr. 54; TÓTH E. 2001, 29 Nr. 8; FISHWICK 2002, 352; SZABÓ E. 2003, 42-43 Nr. 47; SZABÓ Á.
 2003, 405:5; SZABÓ Á. 2006a, 54-55 P 37; EDCS-26600415

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | Nundinario | pro salute | Imp(eratoris) Gordiani Aug(usti) |
 G(aius!) D(- -?) Q(uirina?) Victorinus | dec(urio) col(oniae) Sisc(iae) Ilvira(lis) | eq(ues)
 Rom(anus) sac(erdotalis) p(rovinciae) | P(annoniae) Sup(erioris) | et G(aius!) D(- -?)
 Q(uirina?) Victorinianus | fil(ius) dec(urio) col(oniae) Sisc(iae) eq(ues) R(omanus) | et
 L[uc]ilia Lucilla | coniux sacerdot(alis) | Pio et Proculo co(n)s(ulibus).*

A feliraton szereplő *consul*keltezés szerint az oltárt 238-ban állították. Victorinus alighanem még a II. század második felében születhetett Siscia környékén. Siscia *coloniájában* elnyerte a *decurionatus*t, majd a város *duumvire* lett. Ezt követően nyert felvételt az *ordo equester* soraiba, majd provinciális karrierje csúcsaként elnyerte a tartománygyűlés főpapi tisztét Pannonia Superiorban. SZABÓ Ádám szerint erre 238-ban került sor.⁴⁰² Felesége Lucilia Lucilla volt, Victorinianus nevű fia (EQ 21) pedig ugyancsak lovag, illetve Siscia *decuriója* volt. További pályafutása nem ismert.

Cursus honorum:

decurio coloniae Flaviae Sisciae (238 előtt -)

[quaestor sive aedilis coloniae Flaviae Sisciae] (238 előtt -)

Ilvir coloniae Flaviae Sisciae (238 előtt -)

eques Romanus (238 előtt -)

⁴⁰¹ SZABÓ felveti a lehetőségét annak, hogy a *gentiliciuma* Domitiusra egészíthető ki. (SZABÓ Á. 2006, 54). FITZ szerint Decimus, Decimius vagy Decius lehetőségekkel vehetők számba (FITZ 2000, 125). Annyi bizonyos, hogy a feliratállításakor egyértelmű volt, így alighanem a településen elterjedt, de legalábbis ismert név lehetett. A Victorinus („Victorhoz tartozó”) a későbbi időszakban megjelenő provinciális nevek közé tartozik, főként nyugaton fordul elő (MÓCSY 1959, 196) Marcus Aurelius uralkodása után mind a keletiek, mind a nyugatiak körében gyakori, Pannonia keleti és nyugati felében közel azonos számban fordul elő (BARKÓCZI 1964, 328). SZABÓ Edit felveti annak a lehetőségét, hogy rokoni viszonyban állt G. Dometius Secundusszal és Luccillius Valensszel (sic!), akik neve a Kulpa medréről előkerült ólomtáblán (AIJ 557) szerepel (SZABÓ E. 2003, 42-43).

⁴⁰² SZABÓ Á. 2006a, 55

sacerdos provinciae Pannoniae Superior (238 előtt)

EQ 21

G(aius) D(- - -?) Q(uirina?) Victorinianus⁴⁰³ 238

Degoj Desni

BARKÓCZI 1964, 25/1; MROZEWICZ 1989, 71 PS 68; FITZ 1993-1995, 423-424; FITZ 2000, 125 Nr. 55; TÓTH E 2001, 29 Nr. 8; SZABÓ E 2003, 42-43

feliratot lásd - EQ 21 G(aius) D(- - -?) Q(uirina?) Victorinus

Victorinianus, Victorinus (EQ 20) fiaként látta meg a napvilágot valahol Siscia környékén. Az nem eldönthető, hogy a 238-as oltárállításkor mennyi idős lehetett, hiszen más példák alapján, tizenévesként is elnyerhette akár a *decurionatus*t, akár az *ordo equester* tagságát. Apjával ellentétben egyetlen egy municipális vagy provinciális tisztségét sem ismerjük.

Cursus honorum:

decurio coloniae Flavia Sisciae (238 előtt -)

lovagi rend (238 előtt -)

⁴⁰³ SZABÓ Edit és SZABÓ Ádám is felveti a lehetőségét annak, hogy a *gentiliciuma* Domitiusra egészíthető ki. (SZABÓ E. 2003, 42; SZABÓ Á. 2006a, 54). FITZ a Decimus, Decimius vagy Decius lehetőségekkel számol (FITZ 2000, 125). Annyi bizonyos, hogy a felirat állításakor egyértelmű volt, így alighanem a településen elterjedt, de legalábbis ismert név lehetett. A Victorinianus („Victorinusához tartozó”) Victorinusból képzett név, ez utóbbi a későbbi időszakban megjelenő provinciális nevek közé tartozik, főként nyugaton fordul elő (MÓCSY 1959, 196) Marcus után mind a keletiek, mind a nyugatiak körében gyakori, Pannonia keleti és nyugati felében közel azonos számban fordul elő (BARKÓCZI 1964, 328).

T(itus) Eppius T(iti) f(ilius) Quirina Latinus⁴⁰⁴

98-138

Neviodunum/municipium Latobiorum

szoborbázis

MÜLLNER 1879, 319. Nr. 253; CIL III, 3925 (p 1738); ILS 1408; AIJ 246; PFLAUM 1960-1961, 280-281, Nr. 115; PFLAUM 1974, 21, 24; DOBSON – DOMASZEWSKI 1967, 207; MÓCSY 1959, 209 45/4; MROZEWICZ 1989, 67 PS 28; RINMS 128; ILSlov 1, 26; FITZ 2000, 115 Nr. 2; SZABÓ E. 2003, 23-24 Nr. 23, Lupa 9037; EDCS-26600509;

*T(ito) Eppio T(iti) f(ilio) / Quir(ina) Latino / Iiviro iur(e) dic(undo) / munic(ipii) Latob(icorum) / proc(uratori) Im[p(eratoris) Caes]aris / Traian[i Aug(usti) pat]r[i]s / [patriae] / ad c[ensus] ac[c]ipiend(os) / [provi]n[ciae] - - -, proc(uratori) / [familiar(um) gladiatoriaru]m / [provi]nc(iarum) [Hispaniaru]m / [ite]m pr[o]c(uratori) IIII p(ublicorum) Afr(icae) / p(ublice) d(ecreto) d(ecurionum).*⁴⁰⁵

Titus Eppius Latinus apaági felmenői nyugatról származtak, talán éppenséggel Aquileiából települtek át a tartományba.⁴⁰⁶ Eppius talán még az I. század utolsó évtizedeiben születhetett Neviodunum környékén.⁴⁰⁷ Alighanem municipális hivatalokkal kezdte pályafutását, egy ízben *municipium Flavium Latobiorum Iivire* volt, majd felemelkedett az *ordo equester* tagságáig, ahol eddigi ismereteink szerint kizárólag gazdasági és igazgatásügyi funkcióat látott el, katonai hivatalai, ha egyáltalán voltak, nem ismertek. Traianus (vagy Hadrianus) császár *sexagenarius*

⁴⁰⁴ Az Eppius *gentilicium* további két alkalommal fordul elő Pannoniában, ebből az egyik éppen Neviodunumból származik (CIL III, 3923), míg a másik felirat Carnuntumból került elő, azonban ezen a *legio* egyik *tubicene* viseli ezt a nevet, így lehetséges, hogy ő is a Száva környékéről származott. Szabó Edit szerint a két neviodunumi Eppius rokonai viszonyban állt egymással (SZABÓ E. 2003, 24). A *gentilicium* Dél-Galliában gyakori, Észak-Itáliában csak ritkán fordul elő (MÓCSY 1959, 154; BARKÓCZI 1964; 301; OPEL II, 120). MÓCSY András úgy vélte Eppius Latinus dél-galliai származású volt (MÓCSY 1959, 209. 45/5). A Latinus („Latin”) *cognomen* ritka, főként nyugaton fordul elő, Észak-Itáliában, Noricumban és Dalmatiában gyakoribb (MÓCSY 1959, 178, OPEL III, 20). Nyilvánvalóan nem helyi származású arisztokrata családról van szó, amely a lovagi rendig emelkedett, hanem Birodalom egy másik területéről, esetlegesen Aquileiából került Pannoniába. Legalábbis az Eppius név előfordul a város feliratos emlékein (CIL V, 8379; InscrAq 1, 681; InscrAq 1, 802; Pais 1173). SZABÓ Edit szerint azonban az sem zárható ki, hogy helyi származású volt, ugyanis az Eppius kelta nyelvterületen előforduló név, véleménye szerint akár az Epo/Eppo bennszülött névből is képezheték, mely főként Emona és Neviodunum környékén fordul elő (SZABÓ E. 2003, 24).

⁴⁰⁵ FITZ szerint a felirat hatodik, erősen töredékes sorában a Traiani Hadriani szerepel, azaz Hadrianus és nem Traianus korára keltezi (FITZ 2000, 115, Nr. 2). Ugyancsak Hadrianus idejére teszi MROZEWICZ (MROZEWICZ 1989, 67). Mindenképp idézendő egy hasonló korú és szövegezésű, szintén neviodunumi felirat (CIL III, 10804), azt azonban egy *senator*nak állították. [- - - ad] / [census] accipiend[is] provinciae] / [Ge]rm(aniae) Infer(ioris), leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / [provin]c(iae) Hisp(aniae), XVvir(o) s(acris) f(aciundis) Latobici / [publi]ce patrono d(ecreto) d(ecurionum).

⁴⁰⁶ Akár a katonaság kötelékében.

⁴⁰⁷ Lásd Lovenjak kommentárját a ILSlov 1, 26 szám alatti felirathoz.

*procurator*aként egy tartomány *census*át intézte,⁴⁰⁸ ezt követően még legalább két másik *procuraturát* is viselt. Talán egy időben a hispaniai *gladiator*iskolákat felügyelte, azonban a felirat ezen tisztségét megörökítő sora rendkívül töredékes állapotban maradt ránk így bizonytalan, hogy valóban ezt a tisztet látta el. Azonban az bizonyos, hogy *centenarius procurator*ként harmadik lovagi rendű hivatala során ő felelt az *africai* vámterület igazgatásáért (*III publicorum Africae*).⁴⁰⁹ További pályafutása ismeretlen, Tóth Endre újabban felvetette, hogy egy savariai töredék is őt említené, és Latinus főpapként Savariában emelt valamiféle ívvel, kapuval és oszlopsorral ellátott épületről emlékezne meg.⁴¹⁰

Cursus honorum:

Ilvir iure dicundo municipii Latobiorum

lovagi rend (98 – 117/138 között valamikor)

procurator Imperatoris Caesaris Traiani [Hadriani?] ad census accipiendos provinciae
[?] (98 – 117/138 között valamikor)

procurator familiarum gladiatoriarum provinciarum Hispaniarum (98 – 117/138 között
valamikor)

procurator III publicorum Africae (98 – 117/138 között valamikor)

⁴⁰⁸ PFLAUM 1960/1961, 280

⁴⁰⁹ Érdekes, hogy a hivatal további ismert viselői közül többen császári szabadosok voltak: *procurator* Titus Flavius Augusti libertus Symphorus (AnÉp 1942/43, 63); *procurator* Marcii Cocceii Verecundus et Verus Pythagorae Aug(usti) lib(erti) (CIL VIII, 12655); *procurator* [- - -] Aug(usti) lib(ertus) Soterich[us] (CIL VI, 8589); *procurator* Priscus Aug(usti) l(ibertus) (CIL 10, 6668). Nerva után kerülhettek szabadszületésüek a hivatal élére Ti(berius) Cl(audius) Proculus Cornelianus (AnÉp 1956, 123 - valamikor 166 után). De ismerünk *conductor*okat is: L(ucius) Caninius P(ubli) f(ilius) Valens (CIL V, 7547); Q(uintus) Saenius Q(uinti) fil(ius) Fab(ia) Pompeianus (CIL VI, 8588 p 3890); T(itus) Iulius Perseus (CIL VIII, 997 p 928, 1283, 2450 - 211-212 körül) Flavius Celer (CIL VIII, 22670a).

⁴¹⁰ TÓTH Endre újabb felvetése alapján egy másik felirat is őt, vagy egy azonos nevű személyt említené: - - - - | [- - - -] | Au[gusto sac(rum)] | [T(itus) Ep]pius Quir[(ina) - - - sac(erdos)] | [p(rovinciae) P(annoniae)] S(uperioris) arcum aeto[mamque] | [?mar]more]am valvis et col[umnis de s(ua) p(ecunia) f(ecit)]. - CIL III, 10917; RSS 8; BUÓCZ 1963, 80; BUÓCZ 2003, 61 Nr. 43; RIU 1, 41; LapSav 11; TÓTH E. 2011a, 7-9; Abb. 1; Abb. 2; AnÉp 2011, 962; EDCS-29000436; EDH HD069136; Lupa 7997

Titus Fl(avius) Aprilis⁴¹¹213⁴¹²

Aquincum (Székesfehérvár)

oltár(?)⁴¹³

FITZ 1971, 254-257; AnÉp 1973, 437; MÓCSY 1977, 375, 379; RIU 6, 1501; FITZ 1996b, 81-82. Nr. 58; ALFÖLDY 1997, 239, Nr. 7; FITZ 2000, 121 Nr. 33, FITZ 2003, 93-94, Nr. 57; SZABÓ E 2003, 229-230 Nr. 328; FITZ 2005, 64-65; ALFÖLDY 2010, 19-20, Nr. 6; EDH HD011384; Lupa 8114; EDCS-09401541

Pro salute d(omini) n(ostri) | Imp(eratoris) Mar(ci) Aurel(i) | Antonini Pii | Felicis Aug(usti) Mar(cus) | Ulp(ius) Quintianus | dec(urio) col(oniae) Aq(uinci), Iivir(alis, q(uin)q(uennalis) designa/tus et Titus Fl(avius) A[p]r(ilis) dec(urio) col(oniae) s(upra) [s(criptae)]⁴¹⁴, equo pub(lico), praepo(siti) annon(a)e v(otum) s(olverunt) | l(ibentes) m(erito) Imp(eratore) Antonino | IIII et Balbino II co(n)s(ulibus).

Titus Flavius Aprilis alighanem Aquincum környékén születhetett még Marcus Aurelius császár uralkodása idején. Neve alapján családja már a Flavius-korban polgárjogot nyert talán őslakos család sarja lehetett. A *coloniában* elnyerte a *decurionatus*t, majd bekerült a Birodalom második legtekintélyesebb rendjébe, az *ordo equester*be. Marcus Ulpius Quintianusszal, aki szintén Aquincum *coloniájának* *decurio*ja volt,⁴¹⁵ közösen töltötte be a *praepositus annonae* tisztséget. Ebben a minőségében Caracalla császár pannoniai látogatását készítette elő⁴¹⁶, a tisztség elnevezéséből adódóan alighanem a császár és kíséretének ételmezéséért felelt.⁴¹⁷

Cursus honorum:

⁴¹¹ A család valamelyik Flavius császártól nyert polgárjogot. Az Aprilis név főként a rabszolgák között fordul elő (MÓCSY 1959, 164; BARKÓCZI 1964, 305).

⁴¹² Az év második fele, mindenképpen a *magistratusok* megválasztása utáni időszak, hiszen Quintianust már kijelölték a következő évre. (SZABÓ E. 2003, 230.)

⁴¹³ A székesfehérvári bazilika romjaiból előkerült köemléket FITZ Jenő (FITZ 1996b, 81-82. Nr. 58) táblaként azonosította, hosszúkás formája alapján ALFÖLDY Géza szerint oltár lehetett (ALFÖLDY 2010, 19).

⁴¹⁴ Korábbi közlésekben (FITZ 1971, FITZ 1996b, FITZ 2003, FITZ 2005) a *dec(urio) col(oniae) S[i]/r(mi?)* feloldás szerepel, ellenben ALFÖLDY Géza szerint *dec(urio) col(oniae) s(upra) [s(criptae)]* a felirat helyes kiegészítése (ALFÖLDY 2005a, ALFÖLDY 2010).

⁴¹⁵ Ezen a 213-ban készült feliraton Marcus Ulpius Quintianus mint *Iivir(alis, quinquennalis designatus)* szerepel. Quintianus ennek megfelelően már viselt egy *duumviratus*t, hiszen a *Iivir(alis)* szó már a tisztség legalább egyszeri betöltésére utal, míg a *designatus* a még be nem töltött tisztségre. Annyi bizonyos, hogy 214-ben Aurelius Florus és Aurelius Mercator volt *colonia Septimia Aquincensium Iivir quinquennalis* (CIL III, 10439). Így amennyiben Quintianust kijelölték a 214. évre, akkor ezt megelőzően történt vele valami, amiért nem ő töltötte be a *duumviri* tisztelet (SZABÓ E. 2003, 230).

⁴¹⁶ Caracalla császár talán tervezett hadjárata miatt, illetve testi és lelki bajai orvoslása érdekében kereste fel a tartományt (vö. MRÁV 2000, 86) rövid időre 213 őszén.

⁴¹⁷ FITZ 1971, 254-257.

decurio coloniae Aquinci (213 előtt -)

equo publico (213 előtt -)

praepositus annonae (213)

EQ 24

T(itus) Fl(avius) Crispinus⁴¹⁸

III. század

Aquincum (Budapest)

szarkofág

HAMPEL 1891, 59; FRÖHLICH 1891b, 236, CIL III, 10534; HAMPEL 1907, 334; BARKÓCZI 1944-1951 Taf. LXV 1; BARKÓCZI 1964, 105/176, p. 272.; ERDÉLYI 1974, 63; MROZEWICZ 1989, 79 PI 74; FITZ 2000, 121 Nr. 36; SZABÓ E. 2003, 166 Nr. 237; TitAq 2, 619; EDH HD068592; Lupa 2997, EDCS-29601423

D(is) M(anibus) // T(iti) Fl(avii) Crispini / dec(urionis) mun(icipii) Brig(etionensium) eq(uo) pub(lico) / et Ulp(iae) Gemellinae / matris eius / T(itus) Fl(avius) Eutyches / libertus et heres.

A felirat 194 után készülhetett, ugyanis Brigetio már *municipium*ként szerepel. Titus Flavius Crispinus egy régi család tagja lehetett, akik már a Flavius-kor óta rendelkeztek a római polgárjoggal. Crispinus Brigetio *municipium*ának *decuri*ója volt, majd elnyerte a lovagi rend tagságát. Minthogy sírfelirata Aquincumból került elő, FITZ jogosan feltételezi, hogy Crispinus 214 után hunyt el, mikor Brigetio már Pannonia Inferiorhoz tartozott.⁴¹⁹ FRÖHLICH felteszi, hogy *incolaként* Aquincumban élt.⁴²⁰ Felirata alapján úgy tűnik, hogy halálakor nem voltak utódai, akik eltemessék, erről anyja, illetve egy szabadosa, s egyben örököse gondoskodott.

Cursus honorum:

decurio municipi Brigetionensium (194 után -)

equo publico (194 után -)

⁴¹⁸ A család valamelyik Flavius császártól kaphatott polgárjogot. A Crispinus („Crispushoz tartozó”) *cognomen* inkább Észak-Itáliában fordul elő, nyugaton kevésbé (MÓCSY 1959, 171; BARKÓCZI 1964, 310), Észak-Italia és Noricum után Pannonia a harmadik tartomány, ahol leggyakrabban fordul elő ez az alig több mint félszázszor megjelenő *cognomen* (OPEL II, 85.).

⁴¹⁹ FITZ 2000, Nr. 36, 121-122.

⁴²⁰ FRÖHLICH 1891b, 236.

Flavius Dalmatius⁴²¹

IV. század

Savaria (Szombathely)

mészkö sirtábla

PAUR 1859, 226-227. Nr. 22.; CIL III, 4185; RÓMER – DESJARDINS 1873, 126; PAULOVICIS 1943, 49; CLE 578; ILCV 296; PAULOVICIS 1944, 35; RADNÓTI 1954, 493; PAVAN 1955, 483; MÓCSY 1956a, 241; MÓCSY 1956b, 149; VISKY 1958, 94; MÓCSY 1962, 769:44; BARKÓCZI 1964, 334, Nr. 58/37; RSS 161; BUÓCZ 1967, 25; RIU 1, 80; THOMAS 1980, 121-122; ADAMIK 1983, 3-9; AnÉp 1984, 722; FITZ 1993-1995, 1293, Nr. 948 Nr. 1294; GÁSPÁR 2002, 125, Nr. 51 II. e.; NAGY M. 2007, 172-173 Nr. 191; FEHÉR 2007, 515 Nr. 46; LapSav 145; EDH HD001731; Lupa 3319; EDCS-26600358

Fl(avius) Dalmatius v(ir) p(erfectissimus) ex pro[te]ct(ore), | qui vixit an(nos) XL et Aur(elia) Iulia co[m=N]p(ar) dulc(issima), | qui(!) vixit an(nos) XXXV ideoque hunc titulum | scripserunt quisquis {h}e(ris) post me d(o)m(inus) Laris huius | et (h)orti vicinas mihi carpe rosas mihi lilia pone | [ca]nd<i=E>da{s} q(uae) viridis dabit (h)ortulus ista beat(or)um | [- -] Volussius(!) et Sabatia lib(erti) posuerunt.

Flavius Dalmatius és felesége Aurelia Iulia sírfelirata alighanem a IV. század folyamán készülhetett, a Flavius *gentilicium* alapján ez legkorábban a második Flavius- másként a Constantinus-dinasztia idejére tehető.⁴²² Miként ADAMIK Tamás megállapította, e részint hexameterben íródott *epitaphium*ról, hogy korántsem sorolható a savarai korakeresztény emlékanyagok közé,⁴²³ éppen ellenkezőleg, Dalmatius felirata a még élő pogány szokások meglétéről tanúskodik.⁴²⁴ Felirata szerint Dalmatius a lovagi rend tagja volt, és *protectorként* szolgált. Az már bizonytalan, hogy pontosan kinek is lehetett a testőre. Flavius Dalmatius 40 éves korában hunyt el,⁴²⁵ feleségével a 35 évet élt Aurelia Iuliával temették el *libertusai*, Volusius és Sabatia.

Cursus honorum:

⁴²¹ A Dalmatius *cognomen* nyugaton csak egyszer fordul elő, Dalmatián kívül még Pannoniából ismert, noha ezek főként principatus kori feliratok (BARKÓCZI 1964, 310; OPEL II, 92).

⁴²² Megkockáztatják a késő III. századi keltezését is (lásd PLRE I, 240). A felirat további érdekessége, hogy a pannoniai rabszolgatartásra utaló legkésőbbi emlék (MÓCSY 1956a, 241).

⁴²³ Még a keresztény emlékek közé sorolva (THOMAS 1980, 121-122), már kizárva (GÁSPÁR 2002, 125, Nr. 51 II. e.).

⁴²⁴ ADAMIK 1983, 8

⁴²⁵ Vö. MÓCSY 1963

vir perfectissimus (IV. század)

protector (IV. század)

EQ 26

T(itus) F[lavius] Dignus⁴²⁶

252. június 11.

Aquincum (Bölcske)

oltár

SOPRONI 1990, 135 Nr. 8.; PÓCZY 1998, 30 Nr. 8; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 114-116 Nr. 9; AnÉp 2003, 1416; AnÉp 2006, 1097; FITZ 2000, 125 Nr. 57; TÓTH E. 2003, 237-250; SZABÓ Á. 2006, 57-59 P40; GRBIĆ 2012, 246 Nr. 151; EDH HD045577; Lupa 10295; EDCS-30100902

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Teutano et dis deabusq(ue) omnib(us) / pro sal(ute) d[[d(ominorum)]] n[[n(ostrorum) Imp(eratoris) Caes(aris) C(ai) V[ibi]]] / [[[Treboniani Galli P(ii) F(elicis) Invic]]]/[[[ti Aug(usti) p]o[nt(ificis) maxim(i), trib(unicia)]]] / [[[pot(estate), p(atris) p(atriciae) et Imp(eratoris) Caes(aris) C(ai) Af(in)i]]] / [[[Veld(umniani) Volusiani P(ii) F(elicis)]]] / [[[Aug(usti), pont(ificis) max(im)i, p(atris) p(atriciae)] et] / [in]columitate civita(tis) / [E]raviscorum T(itus) F[l(avius)] / Dignus equo public[o], / aug(ur) et M(arcus) Aurel(ius) Sabini/anus augur, q(uin)q(uennalis), / aedilici(i), Ilviri col(oniae) / Aquincens(ium) / d(ederunt) d(edicaverunt) III Idus Iunias / [[Impp(eratoribus) [Gallo et Volu]]]/[[[siano Augg(ustis) co(n)s(ulibus)]]].

A 252-ban állított felirat szövege szerint Titus Flavius Dignus az *ordo equester* tagja volt és az *auguri*, az *aedilisi*, a *duumviri* hivatalt is viselte. Családja vélhetően bennszülött eredetű volt,⁴²⁷ de már régóta a római polgárjog birtokosa, amit valamelyik Flavius uralkodótól nyert el, Dignus alighanem már a III. század folyamán született, esetlegesen a II. század végén. Az *aedilitast* még 252 előtt nyerte el, ezt követően *augur* lett, és felemelkedett a lovagi rend soraiba is. *Auguratus*át ugyancsak Aquincumban viselhette.⁴²⁸ A *duumviri* címet 252-ben nyerte el Marcus Aurelius Sabinianusszal (ID 30) együtt, aki *augur* társa is volt egyben. Dignus további pályafutása nem ismert.

⁴²⁶ SOPRONINál még, mint Titus Flavius [- -]ius szerepel (SOPRONI 1990, 135, Nr. 8). MÓCSY összeállításában csak aquileiai személyek viselték a Dignus („Méltó/Érdemes”) *cognoment* (MÓCSY 1959, 172.), ezen kívül főként Pannonia nyugati részén fordul elő, használata aquileiai hatásra terjedt el (BARKÓCZI 1964, 310). Kilenc ismert személlyel Pannoniában a leggyakoribb a Birodalom latin nyelvű európai részében (OPEL II, 100). Családja valamelyik Flavius császártól nyert polgárjogot.

⁴²⁷ GRBIĆ 2012, 246 Nr. 151

⁴²⁸ SZABÓ Á. 2006a, 59.

*Cursus honorum:*⁴²⁹

aedilis coloniae Aquincensium (252 előtt -)

decurio

augur (252 előtt -)

equo publico (252 előtt -)

Ilvir coloniae Aquincensium (252)

EQ 27

T(itus) Fl(avius) T(iti) f(ilius) Sergia Probus⁴³⁰

178. szeptember 1.

Carnuntum (Petronell)

mészkö oltár

JORDAN 1745, 100; POCOCKE 1745, 242; LABUS 1820, 3-6; HORMAYR 1823, 149; SCHMIDL 1835-1839, 426; SACKEN 1852, 672, 703, 712-714, Nr. 1, Taf. 5/1.; CIL III, 4495 (p 2281, 2328,32); KUBITSCHKE 1894, 48.; FORNI 1956, 15; MÓCSY 1959, 52; MÓCSY 1962, 713:38; BARKÓCZI 1964, 336, Nr. 78/79; SWOBODA 1964, 123, 127, 282; CSIR Ö 1/3, 22. Nr. 193. Taf. 24; ZaCarnuntum 76; NAGY T. 1985, 423-426; MROZEWICZ 1989, 65, PS 7; SZABÓ E. 2003, 127-128, Nr. 178; SZABÓ Á. 2006a, 63-64, P 45; FITZ 2000, 118 Nr. 18, HUMER – KREMER 2011, 330, Nr. 537

T(itus) Fl(avius) T(iti) fi[l(ius)] | Serg(ia) Probus | dec(urio) munic(ipii) | Car(nunti) ex V dec(urii) | ob honorem | auguratus | T(iti) Fl(avi) Probi fil(ii) | sui decur(ionis) munic(ipii) eiusd(em) | equo publ(ico) | d(onum) d(at) | l(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum) || Orfito et Rufo co(n)s(ulibus) K(alendis) Sept(embres).

Ifjabbik Titus Flavius Probus egy „*decuriocsaládba*” született bele, már apja is Carnuntum municipiumának *decuriója* volt,⁴³¹ s már ugyancsak született római polgár volt, ez bizonyítja, hogy bekerült Róma városában a *quinque decuriae* polgárjogi ügyekkel foglalkozó bírói testületbe.⁴³² Talán a család már a polgárjog elnyerése előtt is a *boius* arisztokrácia soraiba tartozott.⁴³³ Ez lényegében egy esküdtbíróóság volt, ahol lovagi vagyoni *censussal* még nem

⁴²⁹ SZABÓ Á. szerint a következőképp rekonstruálandó *cursus honoruma*: *equo publico, decurio, augur, aedilis, Ilvir* (SZABÓ Á. 2006a, 58.).

⁴³⁰ Leginkább Észak-Itáliában és Dalmatiában volt népszerű a Probus („Próbált/Derék”) *cognomen* (MÓCSY 1959, 186), főként Marcus után jelenik meg (BARKÓCZI 1964, 321, OPEL IV, 164-165).

⁴³¹ SWOBODA 1964, 123

⁴³² Ehhez lásd NAGY T. 1985

⁴³³ NAGY T. 1985, 424

rendelkező, de azt igencsak megközelítő született római polgárok láttak bírói feladatokat. Úgy tűnik, hogy Probus már túllépte azt a kort, amikor még fényes pályafutásról álmodhatott, így inkább azonos nevű fia számára tette lehető, hogy az minél magasabbra emelkedjen a társadalmi ranglétrán. Az ifjabbik Probus már Carnuntumban születhetett, valamikor a II. század közepe és 178 között. Alighanem az ifjú még nem volt nagykorú sem, amikor apja anyagi helyzetének köszönhetően Carnuntumban elnyerte a *decurionatus*t, majd ezután a lovagi rendi tagságot is.⁴³⁴ És miként a fenti felirat is bizonyítja, ezt követően elnyerte az *auguratus*t is, a *summa honorariát* azonban apja fizette helyette.⁴³⁵ A források alapján nem állapítható meg, hogy az ifjabb Probus beváltotta-e apja hozzá fűzött reményeit, és viselt-e más tisztségeket is.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Carnunti (178 előtt -)

equo publico (178 előtt -)

augur municipii Aelii Carnunti (178 előtt -)

EQ 28

T(itus) Hort(ensius) Frequens⁴³⁶

III. század

Mursa (Esszék/Esseg/Osijek)

mészkö oltár

CIL III, 15141; BRUNŠMID 1900, 38-39 Nr. 21; MÓCSY 1959, 217/7; PINTEROVIĆ 1967, 64; ILIug 3, 3096; DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1983, 26, Nr. 162 Tab. 14/3A-B; MROZEWICZ 1989, 82 PI-102; FITZ 2000, 124 Nr. 49; SZABÓ E. 2003, 252 Nr. 371

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)! | T(itus) Hort(ensius) Fre|quens dec(urio) co<l=I>(oniae) Murs(ensium), | equo p(ublico) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). | Asclepiades f(ecit).

Titus Hortensius Frequensről kevés információval rendelkezünk. FITZ Jenő szerint a III. század folyamán viselhette tisztségeit.⁴³⁷ Az bizonyos, hogy Mursában bekerült az *ordo decurionum*

⁴³⁴ Felvetve, hogy a lovagi rang elnyerésének ideje összefüggésbe hozható Marcus Aurelius 171-173 közötti carnuntumi tartózkodásával (NAGY T. 1985, 424).

⁴³⁵ A család valamelyik Flavius császártól kaphatott római polgárjogot. A Duna-vidéken korántsem szokatlan gyakorlat, hogy valaki még a nagykorúsága előtt nyert el *municipalis* papi hivatalt, illetve, hogy ekkor a pályázó apja fizette a szükséges *summa honorariát* (SZABÓ Á. 2006, 63).

⁴³⁶ A Hortensius név Dél-Galliában gyakori, másutt csak elvétve fordul elő (MÓCSY 1959, 155; OPEL II, 185) A Frequens („Gyakori”) *cognomen* egyáltalán nem mondható frekvenciátlan (MÓCSY 1959, 175; OPEL II, 152). SZABÓ Edit szerint jövevény volt Mursában (SZABÓ E. 2003, 252); PINTEROVIĆ szerint dél-galliai (PINTEROVIĆ 1967, 64).

⁴³⁷ FITZ 2000, 124, ellenben MROZEWICZ a II. századra teszi (MROZEWICZ 1989, 82).

soraiba, ezt követően valamikor pedig az *ordo equester*be is. Pályafutásáról nem rendelkezünk további információkkal.

Cursus honorum:

decurio coloniae Mursensium (III. század)
equo publico (III. század)

EQ 29

M(arcus) [I]ulius Candidianus⁴³⁸

II-III. század⁴³⁹

Carnuntum (Petronell)

sírkő

LJUBIĆ 1879 100-101; CIL III, 4490; MÓCSY 1959, 53 253 lj; BARKÓCZI 1964, 78/85.; MÓCSY 1969, 372; ZaCarnuntum 107; MROZEWICZ 1989, 67 PS 24; FITZ 2000, 117, Nr. 12; SZABÓ E. 2003, 135 Nr. 190; Lupa 1740; EDCS-28800233

M(arco) [I]ul(io) Candidia/no eq(uiti) R(omano) an(norum) XIII / et Iuliae Macr/ae ann(orum) XIII G(aius!) I(ulius) Pro/culus dec(urio) m(unicipii) / Murs(ellae) nepoti et / [nepti(?)].

Marcus Iulius Candidianus alighanem Pannonia Superior északnyugati részén született, talán Carnuntumban, sírfelirata legalábbis itt került elő. Még fiataalkorúként nyerte el az *ordo equester* tagságát, azonban 13 éves korában elhunyt, talán ikertestvére a feliraton megnevezett Iulia Macra, aki Candidianusszal egykorúként halt meg. Nagyapja Gaius Iulius Proculus Mursella *municipium*ának *decurio*ja volt.⁴⁴⁰ A III. század folyamán kezdetét vette az a gyakorlat, hogy a számos *centurio* gyermeke bekerült a lovagi rendbe, talán Candidianus apja is évtizedeken át tartó katonai szolgálatának köszönhette rangját.⁴⁴¹ A feliraton szereplő *eques Romanus* kifejezés is főként a III. századra helyezi a feliratot.

Cursus honorum:

⁴³⁸ A Candidianus („Candidushoz/Tündöklőhöz/Fehérhez tartozó”) *cognomen* Pannoniában Marcus után gyakori név (MÓCSY 1959, 168), ismert viselői főként Pannoniából származtak (BARKÓCZI 1964, 308, OPEL II, 30).

⁴³⁹ II. század (FITZ 2000, 117); III. század (ZaCarnuntum SZABÓ E. 2003, 135).

⁴⁴⁰ MÓCSY András szerint a kisebb városok, mint Mursella nem rendelkeztek megfelelő oktatási intézménnyel, így az itteniek gyerekei a nagyobb központokba, különösképp a tartományi helytartói székhelyekre, miként Carnuntum, kerültek. Nagyapja ezért állított Candidianusnak Carnuntumban sírfeliratot (MÓCSY 1969, 372 371 lj.).

⁴⁴¹ Noha miként arra újabban DAVENPORT felhívta a figyelmet ez a folyamat kevésbé a birodalmi adminisztráció kezdeményezésének tekinthető, sokkal inkább katonák a társadalmi előrelépés iránti ambíciójának. (DAVENPORT 2012, 98).

equus Romanus (193 után -)

EQ 30

C(aius) Iul(ius) Magnus⁴⁴²

211 után

Vindobona (Bécs/Wien)

márványtábla

CIL III, 4567; CIL V, 583,4; NEUMANN 1961-1962, 17-18, Nr. 32; NOLL 1962, Nr. 307; FITZ 1961, 175-176; BARKÓCZI 1964, 77/21; GABLER 1966, 22 Nr. 32; HILD 1968, 218; ZaCarnuntum 325; NAGY T. 1985, 426-431; MROZEWICZ 1989, 65 PS 4; FITZ 1993-1995, 1060, Nr. 692; FITZ 2000, 121, Nr. 34; SZABÓ E. 2003, 130-131 Nr. 183; EDH HD031009; Lupa 7038; EDCS-28800125

P(ublio) Claudio Pallanti | Honorat(o) Repentino | adlecto | inter tribunicios | leg(ato) pr(o) pr(aetore) provinciae | Africae praetori | leg(ato) pr(o) pr(aetore) provinciae | Asiae leg(ato) Aug(usti) leg(ionis) X G(eminae) | C(aius) Iul(ius) Magnus dec(urio) col(oniae) | Karn(unti) equo publico | ex V decur(iis) | dignissimo | l(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionem).

A felirat Carnuntumot már *colonia* rangú településként említi, így 194 után készült. A szövegben szereplő Augustus szó alapján a császári bíbort a felirat állításakor egyetlen személy viselte, így vagy 198 előtt, vagy 211 után készülhetett.⁴⁴³ Caius Iulius Magnus családjának vagy régi keletű volt polgárjoga, vagy ősei között rabszolgák is akadtak. Legkorábban 194-től már a carnuntumi városi tanács tagja, ezt követően pedig a Róma város ötödik *decuriájába* sorolták be. Lehetséges, hogy rokoni kapcsolatban állt a carnuntumi Caius Iulius Superrel, aki Sicilia *procurator* volt.

Cursus honorum:

decurio coloniae Karnunti (194 után -)

equo publico ex V decuriis (194 után -)

⁴⁴² A család már régóta a római polgárjog birtokosa volt, noha akár helyi bennszülöttek is lehettek, de felmenői révén észak-italiai vagy nyugati, s akár keleti származása is éppúgy lehetséges (NAGY T. 1985, 430-431). A Magnus („Nagy”) név Észak-Itáliában és nyugaton, Dalmatiában és a keleti tartományokban gyakoribb, Pannoniában a bennszülöttek körében népszerű, annak a kelta nevekre emlékeztető „Mag” szókezdete miatt (MÓCSY 1959, 179.). Marcus Aurelius uralkodása utáni időkben főként a keletiek között és Dalmatiában fordul elő (BARKÓCZI 1964, 316). Lőrincz Barnabás összeállítása szerint Észak-Itáliában épp annyira gyakori, mint Pannoniában, Dalmatiát leszámítva másutt kevésbé fordul elő (OPEL III, 46-47). Egy Caius Iulius Magnus nevezetű *decurio* ugyan ismert (CIL III, 4068) Pannoniából, azonban a fenti személlyel aligha hozható összefüggésbe, ugyanis az utóbbi Magnus *decurionatus*ának Poetovio volt a hivatali helye.

⁴⁴³ FITZ 1961, 176; FITZ 2000, Nr. 1060. De még mindenképp 249/251 előtt (NAGY T. 1985, 426-431). A feliraton szereplő P. Claudius Pallas Honoratus Repentinus a lovagi rendből emelkedett a *senatori* rendig.

C(aius) Iul(ius) Victorinus⁴⁴⁴259. június 27.⁴⁴⁵

Aquincum (Budapest)

tábla

TORMA 1881, 72-73, Nr. 2; CIL III, 10440; DINER 1883, 94. Nr. 24. KUZSINSZKY 1891, 117-118; BRELICH 1938, 48 ill. 10; KERÉNYI 1939, 209; NAGY T. 1942, 391, 403, 440, Taf. CXXIII/3; ILS 3742; ALFÖLDY 1961, 121; ALFÖLDY 1963, 61; BARKÓCZI 1964, 345, 105/153; NÉMETH 1998, 73 Nr. 56; FITZ 2000, 125, Nr. 58; MROZEWICZ, 74 PI 24; SZABÓ E. 2003, 197-198, Nr. 282; SZABÓ Á. 2006a, 70-7,1 P 52, TitAq 1, 268; NAGY M. 2007, 154, Nr. 170; FEHÉR 2007, 535 Nr. 213; PASTOR 2011, 87. Nr. 28; EDCS-29500103; EDH HD068019; Lupa 10027;

Deae Dianae Nemesi Aug(ustae) / honoribus et fa(v)oribus / C(ai) Iul(i) Victorini(!) eq(uo) p(ublico), aedili(ci), / Iivirali et T(ito) Fl(avio) Luciano / q(uaestoricio), Iivirali, pontificibus, / q(uin)q(uennalibus) col(oniae) Aq(uincensium) / Pupili(us) Hyliatianus / ant<i=E>s{s}t<e=I>s numini eius / deae posuit V Kal(endas) Iulias // Aemiliano / et Basso co(n)s(ulibus).

A 259-ben⁴⁴⁶ állított felirat *Caius Iulius Victorinust* római lovagként, egykori *aedilisként* és *duumvirként* nevezi meg. Alighanem a III. században, esetleg a II. század végén születhetett talán Aquincumban vagy annak környékén. A családja már régóta a római polgárjog birtokosa volt, alighanem nagyapja lehetett az a Caius Iulius Victorinus (ID , aki egy 193. szeptember 11-én állított Fortuna Augustának szentelt oltáron (CIL III, 10398) *aedilisként* és *decurióként* szerepelt.⁴⁴⁷ Azaz felmenői közül már többen is az *ordo decurionum* tagjai lehettek, talán ő vagy az apja lehetett az, aki elsőként a lovagi rendbe is bekerült. A Iulius *gentilicium* család idegen eredetére utal (legalábbis apai ágon bizonyosan), azaz a család első római polgárjoggal rendelkező tagja nemhogy nem lehetett Aquincum környéki, de pannoniai születésű sem.⁴⁴⁸ Victorinus elsőként az *aedilitast* nyerte el, majd első *duumviratusát*, hiszen 259-ben, mint egykori *duumvir* is szerepel. Ezt követően emelkedett az *equo publico* címre. Titus Flavius

⁴⁴⁴ A Victorinus („Victorhoz tartozó”) a későbbi időszakban megjelenő provinciális nevek közé tartozik, főként nyugaton fordul elő (MÓCSY 1959, 196) Marcus után mind a keletiek, mind a nyugatiak körében gyakori, Pannonia keleti és nyugati felében közel azonos számban fordul elő (BARKÓCZI 1964, 328).

⁴⁴⁵ NÉMETH Margit június 26-át (NÉMETH 1998, 73) NAGY Mihály június 27-ét említi (NAGY M. 2007, 155). NAGY Mihály szerint a *Ludi Taurei quinquennales* nevű ünnepi játékok alkalmával állították (NAGY M. 2007, 155).

⁴⁴⁶ KUZSINSZKY Bálint kérdőjelesen felveti a feliratállítás és Valerianus százzsánidák feletti 259-es „győzelme” közötti összefüggést (KUZSINSZKY 1891, 118).

⁴⁴⁷ FITZ 2000, 125

⁴⁴⁸ SZABÓ E. 2003, 198

Lucianus mellett viselt második *duumviratus*át és *pontificatus*át pedig már lovagként nyerhette el.⁴⁴⁹ A feliratállítása mindenképpen valamilyen *amphitheatrumi* játékkal hozható összefüggésbe, esetlegesen állatküzdelemmel.⁴⁵⁰

Cursus honorum:

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (259 előtt)

IIvir coloniae Septimiae Aquincensium (259 előtt, valamikor 255-258 vagy 250-254 között)

equo publico (259 előtt -)

pontifex coloniae Septimiae Aquincensium (259 előtt -)

IIvir quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (259)

EQ 32

Marcus Licinius Victor Savaria⁴⁵¹

148. október 9.⁴⁵²

Regöly

katonai diploma

CIL XVI, 179 Taf. 15; CSALOG – ALFÖLDI 1943, 100-112; AnÉp 1944, 102; AnÉp 1947, 30; SAXER 1967, 31 Nr. 58; BIRLEY 1969, 82 Nr. g/7; DEVIJVER 1976-1980, 533 Nr. L 22, ALFÖLDY 1986, 423, 433; VISY 1986, 512, Tab. XXIV; ALFÖLDY 1987, 118, 125, FITZ 1993-1995, 817 Nr. 497/1; ROXAN 1999, 270; FITZ 2000, 117 Nr. 13; LŐRINCZ 2001, 162 Nr. 24; GRBIĆ 2014, 261 Nr. 179; EDCS-12300382; EDH HD020097

Imp(erator) Caes(ar), divi Hadriani f(ilius), divi Traiani | Parth(ici) n(e)pos), divi Nervae pron(e)pos), T(itus) Aelius | Hadrian(us) Antoninus Aug(ustus) Pius p(ontifex) m(aximus), | tr(ibunicia) pot(estate) XI, imp(erator) II, co(n)s(ul) IIII, p(ater) p(atriciae) | eq(uitibus) et ped(itibus) q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) V et coh(ortibus) XIII et sunt | in Pann(onia) Inf(eriore)

⁴⁴⁹ Azaz a *pontifex* címet ketten egyszerre viselték, SZABÓ Ádám felveti, hogy a jelenség eredeti oka esetleg az *attributió*ban keresendő, amikor lényegében a két különböző települést egyesítették *coloniaként*, ezt követően pedig két *pontifex*e volt a *coloniának* (SZABÓ Á. 2006a, 71).

⁴⁵⁰ KUZSINSZKY 1891, 118. Dea Diana Nemesis Augusta már szinkretisztikus istenség, aki részint a Dianával azonosított őslakosok termékenység- és halálistennőjéből származtatható (BRELIH 1938, 48. ill. 109; NAGY T 1942, 391; ALFÖLDY 1963, 61). A balkáni és Duna-vidéki provinciák feliratos anyagában Nemesis Dianával alkotott szinkretizmusa a leggyakoribb (Vö. PASTOR 2011, 80).

⁴⁵¹ Egy Carnuntumból származó felirat (MaCarnuntum 190), a savariai Caius fiát, Caius Licinnius (sic!) Rufust, a *legio XV Apollinaris* katonáját említi. Talán Victor felmenői is Claudius császár által Savariában letelepített katonák voltak. A Licinius *gentilicium* egyébiránt birodalomszerte elterjedt (MÓCSY 1959, 155., BARKÓCZI 1964, 301.; OPEL III, 26-27.)

⁴⁵² Egy harmadik katonai diplomát is ismerünk, amit ugyanezen a napon adtak ki (CIL XVI, 96; CSALOG – ALFÖLDI 1943, 103).

sub Cominio Secundo / XXV pl(uribus)ve item class(icis) XXVI st(ipendiis) em(eritis) dim(issis) hon(esta) / mis(sione) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt civ(itatem) Rom(anam), / qui eor(um) non hab(erent) item fili(i)s class(icorum) ded(it) / et con(ubium) cum ux(oribus) quas tunc hab(uissent) cum est / civ(itas) i(i)s dat(a) aut cum i(i)s quas post(ea) dux(issent) / d(um)t(axat) sing(ulis) // a(n)te d(iem) VII Id(us) Oct(obres) / Agrippino et Zenone co(n)s(ulibus) / alae I Flav(iae) Brittan(nicae) |(milliariae) cui prae(e)st / M(arcus) Licinius Victor Savar(ia) / ex gregale / Reidomaro Siuppi f(ilio) Eravisc(o) // Imp(erator) Caes(ar), divi Hadriani f(ilius), divi Traiani / Parthic(i) nep(os), divi Nervae pron(epos) T(itus) Aeli(us) Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) / max(imus), trib(unicia) pot(estate) XI, imp(erator) II, co(n)s(ul) IIII, p(ater) p(atriciae) / equitib(us) et pedit(ibus) qui milit(averunt) in alis V et coh(ortibus) XIII / quae appel(lantur) I Flav(ia) Britan(nica) |(milliaria) et I Thr(acum) vet(erana) sag(ittaria) / et I Britton(um) c(ivium) R(omanorum) et I pr(aetoria) c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itur(aeorum) et / III Batav(orum) |(milliaria) vex(illatio) et I Alp(inorum) equit(ata) et I Thr(acum) Germ(anica) / et I Alp(inorum) pedit(ata) et I Noric(orum) et III Lusit(anorum) et II / Nerv(iorum) et Callaec(orum) et VII Breucor(um) et I Lusit(anorum) / et II Aug(usta) Thr(acum) et I Montan(orum) et I Campan(orum) vol(untariorum) / c(ivium) R(omanorum) et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et sunt in <P=D>annon(ia) in/fer(iore) sub Cominio Secundo quin(is) et vi/cen(is) plurib(us)ve item classic(is) sex et viginti / stipend(iis) emer(itis) dimis(sis) hon(es)ta miss(ione) quor(um) / nomin(a) subscript(a) sunt civit(atem) Roman(am) / qui eor(um) non haber(ent) dedit et conub(ium) cum / uxor(ibus) quas tunc habuis(sent) cum est civit(as) i(i)s dat(a) / aut cum i(i)s quas postea duxis(sent) dumta|xat singulis a(n)te d(iem) VII Id(us) Oct(obres) / C(aio) Fabio Agrippino / M(arco) Antonio Zenone / co(n)s(ulibus) / alae I Flav(iae) Brittan(nicae) |(milliariae) cui prae(e)st / **M(arcus) Licinius Vic<t=I>or Savar(ia)** / ex gregale / Reidomaro Siuppi f(ilio) Eravisc(o) / descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea / quae fixa est Romae in muro post / templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam // L(uci) Pulli Daphni, / M(arci) Servili Getae, / L(uci) Pulli Chresimi, / M(arci) Ulp(ian)i Blasti, / Ti(beri) Iuli Felicis, / C(ai) Iuli Silvani, / P(ubli) Ocili Prisci.

148. október 9.

Regöly

katonai diploma

CIL XVI, 180; CSALOG 1944/45, 198-200; AnÉp 1947, 37; ALFÖLDY 1986, 423, 433; FITZ 1993-1995, 817 Nr. 497/2; ROXAN 1999, 270; FITZ 2000, 117 Nr. 13; LÖRINCZ 2001, 162. Nr. 25; GRBIĆ 2014, 216 Nr. 119; EDCS-12300383; EDH HD019370

[Imp(erator) Caes(ar), d]ivi Hadriani f(ilius), divi Traiani / [Parthic(i) nepos, di]vi Nervae pron(epos), T(itus) Aelius / [Hadrianu]s Antoninus Aug(ustus) Pius p(ontifex) m(aximus), / [trib(unicia) pot(estate) XI], imp(erator) II, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriciae) / [equitib(us) et p]ed(itibus) q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) V et coh(ortibus) XIII et sunt / i[n Pa]nn(onia) Infer(iore) sub Cominio Secundo / XXV plu(ribus)v(e) item class(icis) XXVI st(ipendiis) em(eritis) dim(issis) / hon(esta) miss(ione) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt / civ(itatem) Rom(anam) qui eor(um) non hab(erent) item fili(i)s / class(icorum) ded(it) et con(ubium) cum ux(oribus) quas tunc / hab(uissent) cum est civi(ta)s dat(a) aut cum i(i)s / quas post(ea) dux(issent) d(um)t(axat) sing(ulis) // a(n)te d(iem) VII Id(us) Oct(obres) / Agrippino et Zenone co(n)s(ulibus) / alae I Flav(iae) Britan(nicae) /(milliariae) cui prae(e)st / M(arcus) Licinius Victor Savar(ia) / ex sesquipliari(o) / Fusco Luci f(ilio) Azalo // [Imp(erator) Caes(ar) divi] Hadriani f(ilius) divi Traiani / [Parthici nep(os) d]ivi Nervae pronep(os) T(itus) Aeli[us Hadrianu]s Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) / [m(aximus), trib(unicia) pot(estate)] XI, imp(erator)(!) et co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriciae) / [equitib(us) et peditib(us) qui milit(averunt) in al(is) V et / [coh(ortibus) XIII quae a]ppel(lantur) I Flav(ia) Britan(nica) /(milliaria) et I / [Thr(acum) vet(erana) s]ag(ittaria) et I Britton(um) c(ivium) R(omanorum) et I praet(oria) c(ivium) R(omanorum) / [et I Aug(usta)] Ituraeor(um) et III Batav(orum) /(milliaria) vex(illatio) et I / [Alpin(orum)] equit(ata) et I Thr(acum) Germ(anica) et I Alpin(orum) / [pedi]t(ata) et I Noric(orum) et III Lusitan(orum) et II Ner|vior(um) et Ca<ll=H>aec(orum) et VII Breucor(um) et I Lusit(anorum) / et II Aug(usta) Thr(acum) et I Montan(orum) et I Campan(orum) / vol(untariorum) c(ivium) R(omanorum) et I Thrac(um) c(ivium) R(omanorum) et sunt in Pannon(ia) / inferior(e) sub Cominio Secundo qui/nis et vicen(is) (!) item classic(is) sex et vi/gint(i) stipend(iis) emer(itis) dimiss(is) honest(a) / miss(ione) quor(um) nomin(a) subscript(a) sunt civi(tat(em) Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) item <fi=EE>/lis classic(orum) dedit et conub(ium) cum uxorib(us) / quas tunc hab(uissent) cum est civit(as) i(i)s dat(a) aut / cum i(i)s quas postea duxis(sent) dumtaxat / singulis a(n)te d(iem) VII Id(us) Oct(obres) / C(aio) Fabio Agrippino M(arco) Antonio Zenone co(n)s(ulibus) / alae I Flav(iae) Britan(nicae) /(milliariae) cui prae(e)st / **M(arcus) Licinius Victor Savar(ia)** / ex sesquipliario / Fusco Luci f(ilio) Azalo / descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea / quae fixa est Romae in muro post / templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam // L(uci) Pulli Daphni, / M(arci) Servili Getae, / L(uci) Pulli Chresimi, / M(arci) Ulp(ian)i Blasti, / Ti(beri) Iuli Felicis, / C(ai) Iuli Silv[ani], / P(ubli) Ocili P[risci].

Marcus Licinius Victor valamelyik felmenője alighanem a *legio XV Apollinaris* Claudius által Savariában letelepített egyik katonája lehetett.⁴⁵³ Nagy valószínűséggel már a II. század elején születhetett a *coloniában*, talán családjának már nem az első lovagi rendű tagjaként. A Regölyben előkerült diploma alapján 148-ban már *ala I Flavia Britannica milliaria*⁴⁵⁴ parancsnokaként szolgált, azaz a *militae equestres* legmagasabb pozícióját töltötte be az ezer fős lovasegység vezetésével.⁴⁵⁵ Ennek megfelelően már tapasztalt katonának számíthatott, legalább a 30-as vagy 40-es éveiben járhatott. Ezt megelőző és ezt követő tisztségei nem ismertek, de aligha valószínű, hogy a *praefectus alae milliariae* tisztségen kívül nem töltött be más katonai tisztséget. Feltételezhető, hogy ő már egy nagyobb *fundus* tulajdonosa volt,⁴⁵⁶ hiszen eleget kellett tennie a vagyoni cenzusnak is.

Cursus honorum:

- lovagi rend (II. sz. első felében, 148 előtt)
- I [praefectus cohortis] (II. sz. első felében, 148 előtt)
- II [tribunus legionis/ praefectus cohortis milliariae] (II. sz. első felében, 148 előtt)
- III [praefectus alae] (II. sz. első felében, 148 előtt)
- IV praefectus alae I Flaviae Britannicae milliariae (148 k.)

⁴⁵³ CSALOG – ALFÖLDI 1943, 102; BALLA 1962, 91

⁴⁵⁴ Az egység a 80-as években került át Germania Superior területéről a pannoniai Vindobonába, már itteni tevékenysége során érdemelte ki a *civium Romanorum* jelzőt, esetlegesen Domitianus germán hadjáratai során. Talán 105-ig, de 97-ig biztosan Vindobonában állomásozott, részt vett Traianus dákok ellen viselt első háborújában is. Alighanem ekkor Malata lett az egység új táborhelye, a tartomány kettéosztását követően Inferior haderejét gyarapította. A csapat részt vett Traianus parthusok elleni háborújában is, onnan pedig 117/118-ban tért vissza malatai táborába. Majd 149-ben az egység egy *vexillatio*-ja révén a maurusok elleni harcokban is részt vett. (LÓRINCZ 2001, 16).

⁴⁵⁵ A 129 és 156 közötti időszakban a segédcapatok parancsnokainak többsége itáliai származású, főként Róma városi születésű volt, a savariai Victor mellett még ismertek további provinciális származású parancsnokok is; *africaiak, syriaiak, asiaiak*. (ALFÖLDY 1987c, 118).

⁴⁵⁶ BALLA 1962, 91

[L(ucius?) Oct(avius)] M(arci) f(ilius) Faustinianus⁴⁵⁷219. augusztus 23.⁴⁵⁸

Carnuntum (Bad Deutsch-Altenburg)

szoborbázis

ALFÖLDY 1965b, 265-267.; AnÉp 1966, 286; DIEZ 1966 108; AnÉp 1968, 422; IDRE 2, 258; DEVIJVER 1976-80, 394-395, Nr. F 105; ALFÖLDY 1983, 230-236; AnÉp 1983, 766; AnÉp 1992, 1431; KOLBE 1964, 48-54; BALLA 1966, 89-99; SWOBODA 1964, 123, Taf. XXXIX. 1, 128, 130, 151. 188, 281, Anm. 14; HILD 1968, 24-27. Nr. 34; CSIR Ö 1/3, 152; RAD 1973, 169 Nr. 167; MaCarnuntum 25, Nr. 33, Taff. 1; ALFÖLDY 1987, 229-236; KOLBE 1987, 93-103.; KOLBE 1989, 243-245; MROZEWICZ 1989, PS 10, PS 51a; ALFÖLDY, 1990, 185-188.; AnÉp 1992, 1431; FITZ 1993-1995, 423-424; TÓTH I. 1994, 3, 27, Nr. 1, 55, Abb. 54; FITZ 2000, 122-123 Nr. 39;

⁴⁵⁷ A pannoniai lovag neve töredékes formában maradt fent, a neve és személye körüli heves vitához lásd KOLBE 1964; ALFÖLDY 1983; TÓTH 1984; TÓTH 1986; ALFÖLDY 1987a; ALFÖLDY 1990; FITZ 2000a; FITZ 2000b; TÓTH 2008. Vitán felül áll, hogy a Faustinianus *cognomen* viselte, miképpen a *filiatio* feltüntetése is jól olvasható a feliraton, így annyi bizonyos, hogy apját Marcusnak hívták.

Gentiliciuma azonban rendkívül sérült állapotban maradt meg, a nehezen olvasható betűmaradványokat ALFÖLDY Géza Oct(avius)ként értelmezte (ALFÖLDY 1965b; ALFÖLDY 1983; ALFÖLDY 1987a), DEVIJVER és KOLBE szerint Alfius, Alfenus és Alfidius nevek egyikét vagy ezekhez hasonló *gentiliciumot* viselt (KOLBE 1964; DEVIJVER 1976-80; KOLBE 1987). TÓTH István (TÓTH I. 1994) és FITZ Jenő ALFÖLDY Géza véleményéhez csatlakozva a savariai lovag nevét Lucius Octavius Faustinianusként értelmezte (FITZ 2000b). SZABÓ Edit, mint [.]lfius M(arci) f(ilius) Faustinianus közli a szóban forgó helyet (SZABÓ E 2003, 118.).

A *praenomen* csupán egy másik, jóval töredékesebb felirat alapján, mely az egykori Savaria területéről került elő, egészítették ki Luciusra.

Az Octavius *gentilicium* Mócsy kutatásai szerint mindenütt gyakori, Pannoniában főként *italicus* származásúak és utódaik viselték (MÓCSY 1959, 157; BARKÓCZI 1964, 302; OPEL III, 110). Savaria és Carnuntum környékén többször is előfordul (ZaCarnuntum 255; MaCarnuntum 135; Nero – CIL III, 14358, 13a; Antoninus-kor – ZaCarnuntum 130; RIU 1, 143; RIU 1, 144; Kr. u. 189 – ZaCarnuntum 128; Severus-kor – CIL III, 11225). Azonban Faustinianushoz egyikük sem köthető bizonyossággal. Jobbára, mint *patronusok* vagy rabszolgák szerepelnek a feliratokon.

Az Alfiusok családja, egy *libertust* (CIL III, 6463) és vélhetően egy magasabb rangú személyt (TitAq 1, 215) leszámítva kizárólag Carnuntum környékéről és Savariából ismert Pannoniában. Egy savariai felirat alapján a család pannoniai ágának ősapja, még a *legio XV Apollinaris veteranusa* volt, akit Claudius telepített le, felmenői révén alighanem észak-italiai származú (BALLA 1966, 91; Lap Sav 2011 Nr. 73.). A család férfi tagjai vélhetően továbbra is a hadseregen belül emelkedtek egyre magasabbra (Marcus Alfius *aquilifer* – AnÉp 1990, 795), egyikük már *centurio* rangban szolgált (MaCarnuntum 9). A család vagy lesüllyedt a későbbiek során, vagy voltak olyan ágai, akiket nem érintett a társadalmi változás (már amennyiben Alfius volt Faustinianus *gentiliciuma*), 286-ban egy bizonyos Alfius Trumplianus egyszerű *veteranusként* szerepel egy oltáron (AnÉp 1991, 1314).

A Faustinianus rendkívül ritka név (a Faustus, azaz „Pártolt/Kedvezett” többed izzigleni derivátuma, „Faustinushoz tartozó”), a Faustinus Észak-Itáliában, Noricumban és nyugaton gyakori (MÓCSY 1959, 173; BARKÓCZI 1964, 312, OPEL II, 135)

Nagy valószínűséggel nem azonos egy savariai építési tábla feliratán (CIL III, 4170) szereplő azonos nevű savariai *decuriával*. Lásd lentebb.

Lehetséges, hogy egy savariai felirat (CIL III, 4170; PAULOVICS 1943, 20; ALFÖLDY 1940, 197; BUÓCZ 1963, 79-80.; BUÓCZ 1967, 86:613 lj; ALFÖLDY 1965b, 266; BALLA 1966, 90; AnÉp 1966, 286; RSS 80, Bild 63; RIU 1, 71; BUÓCZ 1994, 38-39 Nr. 42; BUÓCZ 2003, 59. Nr. 41; TÓTH E 2001, 28-29 Nr. 6; SZABÓ E 2003, 84-85. Nr. 110.; AnÉp 2003, 1367, LapSav 15) az alábbi szöveggel: - - - *dec(urio) col(oniae) C(laudiae)] S(savariensium?)*, *dec(urio?)* / [*col(oniae) Sept(im)i*] *Karn(unti!)* / [*equo p]ublic(o?)* / [*sac(erdos) ar]ae Augg(ustorum)* / [*provinc]iae P(annoniae) s(uperioris)]* is ugyanezt a pannoniai lovagot említi, legalábbis az ismeretlen által viselt tisztségek nem zárják ki a személyazonosságot. (BALLA 1966, 90.) A felirat 198 és 211 között (is) készülhetett, ugyanis ekkor volt legalább két császára egyszerre a Birodalomnak. Valószínűleg egy a főpap tiszteletére emelt feliratról (és szoborról?) van szó. A Faustinianushoz való azonosítás csak elvi lehetőség.

⁴⁵⁸ E napon ünnepelték az ún. Volcanaliát (SZABÓ E 2003, 119.).

AnÉp 2000, 1190; TÓTH E. 2001, 27 Nr. 4; FISHWICK 2002, 267-272 Taf. 69; SZABÓ E. 2003, 118-119. Nr. 164; BUÓCZ 2003, 62 Nr. 44; AnÉp 2003, 1367; SCHERRER 2003, 54; RIU S, 3; SZABÓ Á. 2006a, 77-79 P 58; HUMER-KREMER 2011a, 332, Nr. 540; CSIR Ö Supp 1. 141-143. Nr. 268; EDH HD000887; EDCS-10701826; Lupa 4952

Genium / pro sal(ute) Imp(eratoris) [[[Caes(aris) M(arci) Aur(eli)]]] / [[[Antonini P(ii) F(elicis) Augusti]]] / [L(ucius?) Oct(avius)] M(arci) f(ilius) Faustianus / [d]ec(urio) c(oloniae) C(laudiae) A(ugustae)⁴⁵⁹ S(avariae) et c(oloniae) S(eptimiae) A(ureliae) A(ntoninianae) K(arnunti), eq(uo) / [p]ub[l(ico)], sacerdotalis / p(rovinciae) P(annoniae) s(uperioris), trib(unus) mil(itum) leg(ionis) / XIII G(eminae) Ant(oninianae), trib(unus) / coh(ortis) II Mattiacor(um) / m(illiariae) eq(uitatae), praef(ectus) ala(e) / I Sept(imiae) Suror(um) / (milliariae) / [c]oll(egio) fabr(um) Karn(untensium) d(onum) d(edit). // Ded(icatum) Imp(eratore) [[An[tonino Aug(usto)]]] / II et Sacerdote co(n)s(ulibus) / X Kal(endas) Sept(embres) / agente praef(ecto) T(ito) Ael(io) Constante, / mag(istris) coll(egii) / Ael(io) Herculano et Ulp(io) Marc[el]/lino.

Octavius Faustianus⁴⁶⁰ 155-160 körül születhetett Savariában vagy esetleg Poetovióban, miként TÓTH István véli,⁴⁶¹ vagy Carnuntumban, ahogy SWOBODA gondolja.⁴⁶² Vélhetően egy Észak-Italiából Pannoniába települt család sarjaként.⁴⁶³ Faustianus első ismert tisztsége Savariában viselt *decurionatusa*, melyet talán még Commodus uralkodása idején nyert el.⁴⁶⁴ Talán már első *decurionatusa* előtt is a lovagi rend tagja lehetett.⁴⁶⁵ Bizonyos, hogy *sacerdos provinciae Pannoniae Superioris* címe sem a kronológiai sorrendnek megfelelően szerepel, hanem mint legelőkelőbb tisztségét, akárcsak lovagi tagságát, kiemelte pályafutása elemei közül.⁴⁶⁶ Valószínűbb, hogy *decurionatusa* s a lovagi cím megszerzése után a katonai pályafutást választotta. Talán második *decurionatusát* is még katonai pályája előtt nyerte el. A

⁴⁵⁹ Az A(urelia) vagy A(ntoniniana) feloldás akár itt is szóba jöhet.

⁴⁶⁰ Az első század második felében élhetett C. Octavius Tadius Tossianus L. Iavolenus Priscus dalmatai származású *senator* (lásd részletesebben ALFÖLDY 1968b, 108-116). Kettejük között nem mutatható ki rokoni kapcsolat.

⁴⁶¹ TÓTH I. 1984, 147 (Poetoviói származása bizonyítékként főként IOM Depulsor poetoviói kultuszát említi.- Vö. ŠAŠEL KOS 1999, 121-131). Nem tartható kizártnak, hogy a család eredendően Poetovióból származott, amennyiben azonban nagyapját említette a fentebb is említett savariai felirat, úgy az ifjabbik Faustianus születésekor a család már régebben Savariában élhetett.

⁴⁶² SWOBODA 1964, 123

⁴⁶³ BALLA 1966, 91

⁴⁶⁴ FITZ 2000, 122

⁴⁶⁵ SZABÓ Á. 2006a, 78 Vagy második *decurionatusa* elnyerését követően (BALLA 1966, 91).

⁴⁶⁶ BIRLEY úgy vélte, hogy katonai tisztségeit megelőzően nyerte a tartományi főpap címét (BIRLEY E. 1966, 65.).

*tres/quattuor militiae*ben betöltött 500 fős gyalogos egység fölött viselt *praefecturájáról* nincs tudomásunk, azonban aligha valószínű, hogy első katonai tapasztalatait egy ezer fős egység parancsnokaként szerezte. Valamikor Caracalla idején ugyanis *tribunus militum*ként szolgált az akkortájt a daciai Apulumban állomásozó *legio XIII Gemina Antoninianában*.⁴⁶⁷ *Tribunatusa* után, még 219 előtt, ismételten egy a *tres militiae* második állomását jelentő *praefecturát* viselt a *cohors II Mattiacorum milliariae equitata*⁴⁶⁸ élén, mely ebben az időben már ismételten Moesia Inferiorban állomásozott. A felirata nem említi, hogy *tertia milita* tisztet viselt volna, a második *secunda milita* után egy *quarta milita* állomás szerepel. Jelenleg bizonytalan, hogy a más feliratokról nem ismert *ala I* (vagy II) *Septimia Surorum milliaria*⁴⁶⁹ pontosan, melyik egységgel azonos, illetve, hogy hol állomásozott. Bár ALFÖLDY Géza felvetette, hogy a csapat állomáshelye Pannoniában volt,⁴⁷⁰ a kérdés eldöntéséhez azonban máig nem rendelkezünk több adattal, így az továbbra is megválaszolatlan marad. Valamikor 194 után a *colonia* rangú Carnuntumban is bekerült a városi tanácsba, vélhetően ez katonai pályafutását követően történt. Provinciális karrierje csúcsaként valamikor 198 és 209 között a Pannonia Superior tartományi főpapi tisztjét is betöltötte.⁴⁷¹ Annyi bizonyos, hogy mindenképpen még 212 előtt viselte a *sacerdos provinciae Pannoniae Superioris* címet, amennyiben a savariai töredék őt említi.⁴⁷² A tartományi főpapi tisztség betöltéséhez azonban legalább egyik városban be kellett töltenie az összes municipális hivatalt.⁴⁷³ A carnuntumi *collegium fabrum patronus*aként 219-ben a testület számára egy az egyet Geniusát ábrázoló szobrot adományozott, nem zárható ki annak a

⁴⁶⁷ A *legio XIII Gemina* részt vett Dacia meghódításban, majd a tartományi haderő részét képezte apulumi állomáshelyén (TÓTH E. 1986, 49, PISO 2000, 220-224) a provincia fennállásáig.

⁴⁶⁸ A *cohors II Mattiacorum milliaria equitata* Moesia Inferiorban állomásozott, de 144 és 198 között átkerült Thráciába és a *milliaria* jelzöt is ebben az időszakban nyerte el. (SPAUL 2000, 244, MATEI-POPESCU 2010, 224). Majd ezt követően visszakerült Moesia Inferiorba, Gallienus uralkodása alatt helyén már a *cohors II reducum* szerepel (MATEI POPESCU 2010, 224). Az egység parancsnoka 138-ban Titus Flavius Flaco (CIL XVI 83), 155-ben Antonius Annianus (AnÉp 2004, 1907), 198-ban pedig Titus Aurelius Aquila (AnÉp 1902, 125).

⁴⁶⁹ A felirat sérülése miatt nehéz megállapítani, hogy az *ala „I”* vagy *„II”* számot viselte, *ala I Surorum* nevű egység nem ismert más forrásból, az *ala II Surorum* pedig más feliratokon nem viseli a Septimia nevet. BIRLEY, DEVIJVER, KOLBE és FITZ a [I] *Sept(ima) Suror(um)* feloldást támogatja (BIRLEY E. 1966, 65; DEVIJVER 1976-80, 395; KOLBE 1987, 100; KOLBE 1989, 243-245; FITZ 2000, 122), ellenben ALFÖLDY a *I Sept(ima) Suror(um)* értelmezést támogatta (ALFÖLDY 1965b, 266). Lehetséges, hogy egy Severus-kori átszervezésről tanúskodik a forrás. A csapat SPAUL szerint Mauretania Tingitana védelmét látta el (SPAUL 1994, 211-214.) Mindenesetre Septimius Severus uralkodása idején több *milliaria* egységet is létrehozott (ALFÖLDY 1965b, 266; BIRLEY E 1969, 68). TÓTH István *ala Hamiorum I Surorum milliaria* nevezetű csapattal azonosítja az egység nevét (TÓTH 1984, 147). SZABÓ Edit moesia inferiori állomáshelyét veti fel (SZABÓ E. 2003, 119). Nem valószínű azonban, hogy az egység Moesia Inferiorban állomásozott volna, legalábbis Matei Popescu nem említi a tartomány *aláinak* tárgyalásakor (vö: MATEI-POPESCU 2010). Dunai állomáshelyét az az érv támogatja csupán, hogy *tribunus angusticlavius*ként Daciában, gyalogsági *praefectus*ként pedig Moesiában szolgált (ALFÖLDY 1965b, 266).

⁴⁷⁰ ALFÖLDY 1965b, 266

⁴⁷¹ FITZ 1993, 423

⁴⁷² TÓTH István szerint *decurio*, illetve *omnibus honoribus functus* volt Savariában, a 180-as években, majd Carnuntumban is elnyerte a testületi tagságot, ezt követően lett főpap és indult el a katonai pályán (TÓTH I. 1986).

⁴⁷³ SZABÓ Á. 2006a, 78

lehetősége sem, hogy már korábban is az egyesület pártfogója volt és nem a védnökség elnyerése okán ajándékozta meg kézművesek testületét.⁴⁷⁴

*Cursus honorum*⁴⁷⁵:

decurio coloniae Claudiae Savariensium (180 k.)

decurio coloniae Septimiae Carnuntensium (194 után)

equo publico (198 után)

I *[praefectus cohortis]* (212 után)

II *tribunus legionis XIII Geminae Antoniniana* (valamikor 212 – 219 között)

II *praefectus cohortis II Mattiacorum milliariae equitatae* (valamikor 212 – 219 között)

IV *praefectus alae I Septimiae Surorum milliariae* (valamikor 212 – 219 között)

sacerdos Arae Augustorum provinciae Pannoniae superioris (219 előtt)

patronus collegii fabrum Carnuntensium (219 k.)

EQ 34

Plot(ius) (H)iginus⁴⁷⁶

II-III. század⁴⁷⁷

Brigetio? (Virtpuszta/Radvaň Dunajom)

mésző szarkofág

CIL III, 4350; CIL III, 11075; KURUCZ 1914, 48; DOBIÁŠ 1922, 111-114; STEIN 1931, 104; ONDROUCH 1938, 55 Nr. 51, Taf. IV,1; BARKÓCZI 1944-1951, 56, Nr. 103, IPSSTA 35; ALFÖLDY 1968c, 548; RIU 3, 737; FITZ 2000, 121 Nr. 31; HARL – LŐRINCZ 2002, 53 Nr. 61; AnÉp 2008, 142; EDCS-26600267; EDH HD009320; Lupa 3274

⁴⁷⁴ Az efféle tevékenység nem állt messze a családtól. A savariai felirat szerint, azonos nevű rokona a várost oszlopsorral és egy *exedrával* is ékesítette. Minthogy a felirat a kérdéses helyen sérült, bizonytalan, hogy pontosan milyen éptményekről volt szó. TÓTH Endre szerint a szöveg nem *porticum cum exedrát*, hanem *porticum cum aetomát* említ (LapSav Nr. 41, 104.). Egy *aetomát* egy másik savarai felirat is említ (CIL III, 10917; RSS 8; BUÓCZ 1963, 80; BUÓCZ 2003, 61 Nr. 43; RIU 1, 41; LapSav 11; TÓTH E. 2011a, 7-9; Abb. 1; Abb. 2; AnÉp 2011, 962; EDCS-29000436; EDH HD069136; Lupa 7997 - [- - -]AV[- - -] | [- - -]pius Quir[- - -] | [- - -]IS arcum aeto[mamque] | [- - -]am valvis et co[lumnis]).

⁴⁷⁵ TÓTH I. 1984, 147.

⁴⁷⁶ A Plotius név kevéssé alkalmas származás megállapítására, Észak-Italia *regió*iban is előfordul (MÓCSY 1959, 158; BARKÓCZI 1964, 302; OPEL III, 147) Pannoniában ritka. Aquincumban egy noricum származású *legionarius* (TitAq II, 682) viseli ezt a nevet, ezen kívül ismert még Savariából (RIU 1, 142), Carnuntumból (AnÉp 1907, 177; MaCarnuntum 225 – egy Veronából származó katona nevéként fordul elő); Brigetióból (CIL III, 11017). BALLA felvetette, Savaria vonatkozásában, hogy a Plotiusok talán aquileiai származásúak lehetettek (BALLA 1962, 87). A Hyginus/Higinus *cognomen* mindösszesen a fenti személy nevéként fordul elő Pannoniában, egyébiránt a Birodalom latin nyelvű tartományaiiban sem elterjedt, főként nyugaton fordul elő (OPEL II, 186.). BARKÓCZI először még Tiotiginus nevet vélte felfedezni (BARKÓCZI 1944-1951, 56, Nr. 103)

⁴⁷⁷ III. század első fele (HARL – LŐRINCZ 2002, 53).

Plot(iis?) (H)igino et Polideuco | equitibus Romanis | Aur(elius) Fl(a)vus cons|obrinis carissimis | f(aciendum) c(uravit).

A felirat az egykori Brigetiotól nem messze került elő, s FITZ szerint az, hogy feliraton említett egyik lovag sem viselt *municipalis* hivatal, arra utalhat, hogy a felirat még a városi rang elnyerése⁴⁷⁸ előtt készült volna.⁴⁷⁹ A feliraton szereplő Aurelius *gentilicium* miatt a II. század utolsó harmadánál amúgy sem tehető korábbra. Mind a (H)iginus, mind a Polideucus görögös jellegű név, ami alighanem felmenőikről tanúskodik. A szarkofágot unokatestvérük Aurelius Flavius állította számukra.

EQ 35

Plot(ius) Polideucus⁴⁸⁰

II-III. század

Brigetio? (Virtpuszta/Radvaň Dunajom)

mésző szarkofág

FITZ 2000, 121 Nr. 32.

feliratot lásd – EQ 35 Plot(ius) (H)iginus

Plot(iis?) (H)igino et Polideuco | equitibus Romanis | Aur(elius) Fl(a)vus cons|obrinis carissimis | f(aciendum) c(uravit).

A felirat az egykori Brigetiotól nem messze került elő, s FITZ szerint a feliraton említett egyik lovag sem viselt *municipalis* hivatal, arra utalhat, hogy a felirat még a városi rang elnyerése⁴⁸¹ előtt készült volna.⁴⁸² A feliraton szereplő Aurelius *gentilicium* miatt a II. század utolsó harmadánál amúgy sem tehető korábbra. Mind a (H)iginus, mind a Polideucus görögös jellegű név, ami alighanem felmenőikről tanúskodik.

⁴⁷⁸ Erre valamikor 193 és 205 között kerülhetett sor, ugyanis egy 205-ben készült felirat (CIL III, 3649) már *municipium*ként említi Brigetiót.

⁴⁷⁹ FITZ 2000 Nr. 31, 121.

⁴⁸⁰ A Plotius név kevésbé alkalmas származás megállapítására, Észak-Italia *regió*iban is előfordul (MÓCSY 1959, 158; BARKÓCZI 1964, 302; OPEL III, 147) Pannoniában ritka. Aquincumban egy noricum származású *legionarius* (TitAq II, 682) viseli ezt a nevet, ezen kívül ismert Savariából (RIU 1, 142), Carnuntumból (AnÉp 1907, 177; MaCarnuntum 225 – egy Veronából származó katona nevéként fordul elő); Brigetióból (CIL III, 11017). Balla felvetette, Savaria vonatkozásában, hogy a Plotiusok talán aquileiai származásúak lehetettek (BALLA 1962, 87). A Polideucus a görög *Πολυδεύκης*-ből képzett *theophor* név, Európa latin nyelvű tartományaiban alig fordul elő, egy-egy személy ismert Hispaniából és Moesia Inferiorból (OPEL III, 149.).

⁴⁸¹ Erre valamikor 193 és 205 között kerülhetett sor, ugyanis egy 205-ben készült felirat (CIL III, 3649) már *municipium*ként említi Brigetiót.

⁴⁸² FITZ 2000 Nr. 31, 121.

C(aius) Tit(ius) C(ai) f(ilius) Serg(ia) Antonius Peculiaris⁴⁸³

III. sz. eleje

Aquincum (Bátmonostor)

tábla

TORMA 1874, 141-144 Nr. 2; CIL III 6452; CIL III, 10496; ALFÖLDI 1940, 196-197; ILS 7124; BARKÓCZI 1964, 105/173; GABLER 1966, 22 Nr. 48; FITZ 1970a, 152-153; AnÉp 1972, 430, FITZ 1993-1995, 425-426; FISHWICK 2000, 257; FITZ 2000, 126 Nr. 71; MROZEWICZ 1989, 75 PI-32; FISHWICK 2002, 277; SZABÓ E. 2003, 244-245, Nr. 358; AnÉp 2004, 1139; RIU S, 205; KOVÁCS 2004b, 79-88; FPA IV, 101 Nr. 59; TÓTH E. 2006b 2006, 56-57; SZABÓ Á. 2006a, 85-86, P 65b; EDCS-27600017; EDH HD038224; Lupa 10058

C(aius) Tit(ius) Antonius | Peculiaris dec(urio) | col(oniae) Aq(uinci), e[q(uo)] p(ublico), dec(urio) m(unicipii) S[in]g(iduni), | Iivir, flam(en), sacerdos | Arae Aug(usti) n(ostri) p(rovinciae) P(annoniae) Infer(ioris) nymf(eum) | pec(unia) sua fecit et / aquam induxit.

193-235

Aquincum (Budapest)

építési felirat

FRÖHLICH 1891a, 160-161, Nr. 20; FRÖHLICH 1891, 72, Nr. 56; CIL III, 10495; ILS 7124a; NAGY L. 1942, 580; SZILÁGYI 1958, 40, Nr. 120; NAGY T. 1962a, 52, Nr. 280; BARKÓCZI 1964, 300, 303, 345, Nr. 105/174; GABLER 1966, 22, Nr. 47, 25, 30; PÓCZY 1983, 259-262; TitAq 1, 7; FITZ 1970a, 152-153; FITZ 1993-1995, 425-427, 729-730, Nr. 409; FITZ 2000, 126, Nr. 71; FISCHWICK 2000, 257-260; FPA IV, 101-102, Nr. 59; SZABÓ Á. 2006, 85-86, P 65; TÓTH I. 2006, 56-67; EDH HD067843; Lupa 9790; EDCS-29500174

C(aius) Tit(ius), C(ai) f(ilius), Serg(ia), Antonius | P[e]cularis dec(urio) col(oniae) | S[e]pt(imiae) Aq(uinci), item dec(urio) m(unicipii) | Sing(iduni) ornamentum | for<i=VS> rei publicae | d(onum) d(edit).

⁴⁸³ A Titius *nomen* Észak-Itáliában, ekképp Aquileiában gyakori, de Dalmatiában ugyancsak elterjedt (MÓCSY 1959, 160; OPEL IV, 124). Az Antonius *gentilicium* Pannoniában csak kisebb részben fordult elő itáliai származásúak között, míg a keleti származásúak körében gyakoribb volt (MÓCSY 1959, 151; BARKÓCZI 1964, 300; OPEL I, 131). Ugyanakkor a Marcus *praenomennel* együtt való előfordulása leginkább Marcus Antonius keleti polgárjog adományozásával hozható összefüggésbe (MRÁV – SZABÓ 2012, 122). *Cognomenként* Pannoniából ismert a legnagyobb számban az európai latin nyelvű tartomány közül, részben italicus, Marcus Aurelius uralkodása után inkább orientálisok között gyakori (MÓCSY 1959, 151; BARKÓCZI 1964, 305; OPEL I, 131). A Peculiaris („Tulajdon birtokhoz tartozó”) név nem túl gyakori, Pannoniában háromszor, a szomszédos Dalmatiában négyszer, Noricumban pedig ötször fordul elő, miként Észak-Itáliában és Dél-Galliában is, s ezzel ezekről a területekről ismert a legnagyobb számban (BARKÓCZI 1964, 320; OPEL III, 130).

Caius Titius Antonius Peculiaris esetében az látszik biztosnak, hogy aquincumi születésű volt, legalábbis *Sergia tribusa* ezt erősíti, és alighanem ebben a városban is élt.⁴⁸⁴ Ugyancsak bizonyos, hogy Aquincum *coloniájában* elnyerte a *decurionatus*t, vélhetően városi közigazgatással kapcsolatos első tisztségeit is szülővárosában viselte. Amennyiben felirata kronológikus, ezt követően a került be a lovagi rend soraiba, és csak ez után lett Singidunum városának *decuriója*. Vélhetően egy másik felirat is őt említi.⁴⁸⁵ Ezen lovagi címe még nem szerepel, csupán Aquincumban, illetve Singidunumban viselt *decurionatusa*. Bátmonostorról származó feliratán aquincumi *decurionatusát* és az lovagi státuszát kiemelten kívánta jelezni, így az nem időrendi sorrendet tükröz. Mindezek után Peculiaris a *duumviratus*t és a *flaminatus*t is elnyerte, ezek helyszíne azonban bizonytalan, mindkét város szóba jöhet. Provinciális pályafutása csúcsaként pedig elnyerte a tartományi főpapi címet Pannonia Inferiorban. Egyik városban mindenképpen *omnibus honoribus functus* volt, de *pannonia inferiori* főpapsága inkább Aquincumban viselt *duumviratusa* és egyéb tisztségei mellett szól. A fenti bátmonostori lelőhelyű feliraton szereplő *Augustus noster* kifejezés arra utal, hogy Peculiaris főpapsága idején csak egy uralkodó volt, SZABÓ Ádám szerint erre inkább a 212 után kerülhetett sor.⁴⁸⁶ Peculiaris több felajánlásával is ékesítette a várost.⁴⁸⁷ Savariából ismeretes egy bélyegző,⁴⁸⁸ amin ugyancsak a Caius Titius Antonius Peculiaris név szerepel, abban egyáltalán nem egységes a kutatás, hogy egyazon személyről van-e szó. Azaz Peculiaris az illyr vámterület egyik bérlője volt, ez magyarázná, hogy miért töltötte be két tartomány városában is a *decurio* tiszttét.⁴⁸⁹ Egyesek szerint ezért itt egyetlen emberről,⁴⁹⁰ míg mások szerint esetlegesen apáról és fiáról lehet szó, minthogy tisztségei soknak tűnnek egy élethez képest.⁴⁹¹ Mindkét felirat muneráról emlékezik meg, egyfelől egy *nymphaeumot* létesített, aminek a vízellátásáról is gondoskodott, illetve valamiféle dísszel ékesítette a város *forumát* is.

⁴⁸⁴ SZABÓ E. 2003, 203; SZABÓ Á. 2006a, 85; a *Sergia tribushoz* Pannoniában lásd FORNI 1956, 14

⁴⁸⁵ *C(aius) Tit(ius), C(ai) fili(us), Serg(ia) Antonius | P[er]culiaris dec(urio) col(oniae) | S[er]pt(imiae) Aq(uinci) item dec(urio) m(unicipii) | Sing(iduni) ornamentum | forus rei publicae | d(onum) d(edit) - Aquincum (Budapest) mészkőtábla (TORMA 1874, 141-144; FRÖHLICH 1890, 228-229 Nr. 29; FRÖHLICH 1891c, 72 Nr. 56; FRÖHLICH 1891a, 160 Nr. 20; HAMPEL 1891. 77-79; CIL III, 10495, ILS 7124a; BARKÓCZI 1964, 105/174; GABLER 1966, 22 Nr. 47; AnÉp 1968, 423; MÓCSY 1969, 348; FITZ 1970a, 152-153; FITZ 1993-1995, 425; FITZ 2000, 126 Nr. 71; FISHWICK 2000, 257; SZABÓ E 2003, 203 Nr. 289; SZABÓ Á 2006a, 85-86 P 65a; TitAq 1, 7; EDCS-29500174; EDH HD067843; Lupa 9790)*

⁴⁸⁶ SZABÓ Á. 2006a, 86

⁴⁸⁷ Aquincumi felirata a *forum* díszítésével hozható összefüggésbe (FRÖHLICH 1890, 228-229 Nr. 29).

⁴⁸⁸ *C(aius) Tit(ius) / Ant(oni)us Peculiaris co(n)du(ctor) vect(igalium) oc(t)o Pann(oniarum) II / ann(o) XIII. IIL 287 - BUÓZ 1967, 36; AnÉp 1968, 423; MÓCSY 1969, 348; FITZ 1970a, 153; SZABÓ E. 2003, 247 Nr. 361; EDCS-09701672; EDCS-48800055*

⁴⁸⁹ SZABÓ E 2003, 203

⁴⁹⁰ FITZ 2000, 126; FISHWICK 2000, 257

⁴⁹¹ FITZ 1993-1995, 425-426 (később FITZ már amellest érvel, hogy a két személy azonos, lásd fentebb), KOVÁCS 2004b; SZABÓ Á 2006a, 86.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (193 után-)

[quaestor coloniae Septimiae Aquincensium (193 után)]

[aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (193 után)]

decurio municipii Aelii Singidunensium (193 után-)

equo publico (193 után)

Iivir coloniae Septimiae Aquincensium (193 után-)

flamen coloniae Septimiae Aquincensium (193 után-)

sacerdos Arae Augusti nostri provinciae Pannoniae Inferioris

EQ 37

[L(ucius) T]itius C(ai) f(ilius) Quir(ina) Proculus⁴⁹²

II. század⁴⁹³

Siscia (Sisak)

tábla (építési felirat)

CIL III, 6476; CIL III, 10856; BRUNŠMID 1906-1907, 156-158. Nr. 297; AIJ 561; AIJ 562; CHRISTOL – DEMOUGIN 1986, 185-194; AnÉp 1987, 820; FITZ 2000, 116 Nr. 6; SZABÓ E 2003, 35-37, Nr. 39; SZABÓ Á 2006a, 86-88, Nr. P 66; EDH HD012614; EDCS-27800693; Lupa 6021

In [honorem et] mem[ori]am C(ai) Titi [- fil(ii) Quir(ina) - - - pat]ris [et C(ai) Titi] C(ai) fili(i) Qu[irina Ma]tern[ini] frat[ris L(ucius) T]itiu[s C(ai) f(ilius) Qui]r(ina) Pr[oculus - - -]yre[- - -] / PON[- - -] flamen [Iivir quinq(uennalis?) equo p]ubli[co adlec]tus in qu[inque dec]urias [port]icum [m]acel[lum basi]licam [- - -]

Siscia (Sisak)

tábla (építési felirat)

CIL III, 10856a, AIJ 561 c

- - -]am C(aius) Titi[us - - -/- - -] flamen [- - -]

⁴⁹² *Gentiliciuma* elsősorban Észak-Itáliában (azon belül is főként Aquileiában), Dél-Galliában, Dalmatiában és Pannoniában fordul elő nagyszámban (MÓCSY 1959, 160; BARKÓCZI 1964, 303; OPEL IV. 124). A Proculus („Megnyúlt/Távolban született”) *cognomen*, főként Marcus után általánosan elterjedt, elsősorban Pannonia keleti felén fordul elő, viselői jobbra keletiek, észak-afrikai és észak-italiai származásúak, de a helyi bennszültött népesség körében is népszerű (MÓCSY 1959, 186; BARKÓCZI 1964, 321; OPEL III, 166-167). SZABÓ Edit úgy véli, hogy jobbra azoknak a gyermekeknek adták ezt a nevet, akik hazájuktól távol, vagy apjuk távollétében születtek. (SZABÓ E. 2003, 274).

⁴⁹³ Az AIJ és Fitz (FITZ 2000, 116 Nr. 6) keltezése alapján.

Már maguk a monumentális feliratok (17-14 cm-es betűmagasságok) is mutatják, hogy a feliraton említett személyek a provinciális társadalom legfelső rétegeihez tartozhattak. A rendkívül töredékes felirat akár több lovagi származású személyt, alighanem egy család tagjait, is említhetett. A *decurionatust* jobbra még a lovagi rendű tagság előtt nyerték el az ismert pannoniai származású személyek, azonban nem kizárt, hogy a fenti személy a *decurionatust* nyerte el utóbb. SZABÓ Ádám az YRE illetve PON töredékeket a katonai tisztségekkel hozza összefüggésbe, mondván, hogy ezek az egyes csapategységek neveinek töredékei lehetnek, az YRE Palmyrára vagy még inkább Cyrenaicára utalna.⁴⁹⁴ Továbbá valószínű, hogy a PON töredék sem *pontifexi* címét jelezte, ugyanis az bizonyos, hogy *flamen*ként szolgált, ám Pannoniából, de máshonnan sem ismert olyan személy, aki egyszerre töltötte be volna egyazon településen a két papi tisztséget.⁴⁹⁵ „A *Caius Titiusok egy gazdag és befolyásos pannoniai család volt, akik az Észak-Italia és Dacia közötti kereskedelemmel foglalkoztak. Ennek a kereskedelemnek egy fontos állomása volt Siscia is.*”⁴⁹⁶ Proculus alighanem ennek a kereskedelemből meggazdagodó családnak lehetett a leszármazottja.⁴⁹⁷ A család foglalkozását, ebből nyert gazdagságát és befolyását mi sem bizonyítja jobban, mint ezek az épületek. Hiszen mind a *macellum*, mind a *basilica* a város központjában elhelyezkedő, nagyméretű, gazdasági jellegű, a kereskedelemmel összefüggő épületek, előbbi vásárcsarnokként, utóbbi pedig főként a bíróságként és az üzleti élet színtereként szolgált.⁴⁹⁸

Cursus honorum:

equo publico (II. sz.)

adlectus in quinque decurias (II. sz.)

I [praefectus cohortis] (II. sz.)

II [tribunus militum legionis] (II. sz.)

III [praefectus alae] (II. sz.)

flamen

IIvir

IIvir quinquennalis

⁴⁹⁴ SZABÓ Á. 2006a, 88

⁴⁹⁵ SZABÓ Á. 2006a, 88

⁴⁹⁶ BALLA – TÓTH 1968, 119; PISO 2006, 105

⁴⁹⁷ A család egyik szabadosa lehetett az a bizonyos Caius Titius Agathopus, aki Sisciaiban és Sarmizegetusában is viselte az *Augustalitast* (lásd CIL III, p 2379).

⁴⁹⁸ SZABÓ E. 2003, 37

M(arcus) Ulp(ius) Ceionus⁴⁹⁹II. század második fele⁵⁰⁰

Poetovio (Ptuj)

oltár

CIL III, 4033; BARKÓCZI 1964, 263 38/19; ZOTOVIĆ 1966, 38; MROZEWICZ 1989, 67 PS 31; ŠAŠEL Kos 1999, 127; FITZ 2000, 120, Nr. 28; SZABÓ E. 2003, 66-67, Nr. 84; SZABÓ Á. 2006a, 31, P16; EDH HD057349; EDCS-28800777; Lupa 20484

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Depulsor(i) / M(arcus) Ulp(ius) Ceion/us d(ecurio) c(oloniae) Poe[t(ovioensium)],⁵⁰¹ / sacerdotalis e[st] / v(ir) e(gregius) pro salute / [s]ua [et] Spectatae / Aisiae⁵⁰² uxoris / [s]uorumque / omnium / v(otum) s(olvit) [l(ibens)] m(erito).⁵⁰³

Az oltárról közölt⁵⁰⁴ fotó alapján kétségtelen, hogy a poetovioi *decurio* neve M(arcus) Ulp(ius) Ceionus volt.⁵⁰⁵ Vitán felül áll, hogy a család Traianus császártól nyerhette római polgárjogát, felmenői vagy esetlegesen ő maga is Dalmatiából származhattak. Ceionus különleges előmenetelét nincs okunk feltételezni, így a család legalább harmadik generációs, római polgárjoggal rendelkező tagja lehetett, ennek megfelelően a felirat legkorábban a II. utolsó harmadában készülhetett, vagy a III. század folyamán.⁵⁰⁶ Egyetértve SZABÓ Ádámmal, a felirat nem feltétlenül hivatali sorrendet tükröz, sokkal inkább egy aktuális társadalmi állapotot fejez ki.⁵⁰⁷ Az bizonyosnak látszik azonban, hogy elsőként Poetovio városi tanácsának tagja volt, majd egy nem élethossziglani papi hivatalt is viselt, a felirat állításakor már mindenképpen letette hivatalát (*sacerdotalis*). Nem lehetetlen, bár korántsem teljesen bizonyos, hogy a

⁴⁹⁹ A család Traianus idején kapott polgárjogot. Bár a Ceionius név *gentilicium*ként is ritka, főként Dalmatiából és Hispaniából ismert, *cognomen*ként még ennyiszor sem fordul elő, egy-egy példája ismert Italiából, Dalmatiából és Hispaniából (BARKÓCZI 1964, 308-309; OPEL II. 46-47.). Ceionus formában nem ismert, lehetséges, hogy a manapság már sérült részen egy további „I” betű is szerepelt, vagy esetlegesen elírás történt. Mindenesetre megjegyzendő, hogy a Ceionus „I” betűjét is *i longá*val vésték a felíratra.

⁵⁰⁰ ŠAŠEL Kos 1999, 127

⁵⁰¹ A feloldásokban *d[e]c(urio) Poe[t(ovioensium/ensis)* szerepel, SZABÓ Edit szerint jobbra a település rangját is említik a *decuri*ók feliratai, így a fentebbi olvasati javaslatot adja (SZABÓ E. 2003, 67.).

⁵⁰² A *Spectatius* név elég ritka, a fenti felíraton kívül mindösszesen kétszer fordul elő Gallia Belgicában és hatszor Noricumban (OPEL IV, 90.) Míg az *Aisia/us* név egy pannoniai instrumentum felíratot (CIL III, 14373,57) leszámítva *hapax*. Barkóczy, mint kelta eredetű nevet említi (BARKÓCZI 1964, 304.).

⁵⁰³ Talán *sacerdos coloniae* volt (SZABÓ 2006, 32.)

⁵⁰⁴ <http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=20484>

⁵⁰⁵ Ezzel ellentétben, a korábbi közlések átvétele nyomán tévesen MROZEWICZ (MROZEWICZ 1989, 67 PS 31) FITZ Jenő (FITZ 2000, 120 Nr. 28) SZABÓ Edit (SZABÓ E. 2003, 66 Nr.87) és SZABÓ Ádám (SZABÓ Á. 2006, 39 P22) is, mint Aurelius Ceionus említi, de ugyancsak hibásan szerepel az Epigraphische Datenbank Heidelberg internetes adatbázisban is. Az Ubi Erat Lupa és az ECSD internetes adatbázisok helyesen M(arcus) Ulp(ius) Ceionusként említik. Így a más Aureliusokkal való rokonsága sem bizonyítható.

⁵⁰⁶ A felírat *nexus*okat nem tartalmazó szövegeképe alapján legfeljebb a III. század korai éveire helyezhető, de sokkal inkább a II. századra.

⁵⁰⁷ SZABÓ 2006, 39 P22

feliratán szereplő „V” és „E” betűk a *vir egregius*⁵⁰⁸ kifejezést rövidítik. Azonban nem ő lenne az egyetlen pannoniai lovagi rendű személy, akinek csak *municipalis* (legfeljebb *provincia-* szintű) tisztségeit ismerjük, így Ceionus lovagi rendű státusza az ismert adatok alapján nem zárható ki.

Cursus honorum:

decurio (coloniae Ulpiae Traianae) Poetoviensis (II. század második fele)

sacerdos (II. század második fele)

vir egregius (II. század második fele)

EQ 39

M(arcus) Ulpius Dignus⁵⁰⁹

157. szept. 28.

Faimingen - Raetia provincia

katonai diploma

DIETZ 1995, 113-114; RMD IV, 275; EDCS-03300717; EDH HD055907

[Imp(erator) Caesar divi Hadriani] f(ilius) divi Traiani Par(thici) [nep(os) divi Nervae p]ronep(os) T(itus) Aelius Ha[drianus Antoninus Aug(ustus)] Pius pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) [pot(estate) XX imp(erator) II co(n)s(ul)] IIII p(ater) p(atriciae) [equit(ibus) et pedit(ibus) qui mili]t(averunt) in alis IIII quae appel(lantur) [II Flav(ia)](milliaria) P(ia) F(idelis) et I Hispan(orum) Au]rian(a) et I Flav(ia) Ge(m)e(lliana) et [I singularium c(ivium) R(omanorum) et coh(ortibus) XIII Fl]av(ia) Ca(n)athen(orum)](milliaria) s(agittaria) [I Breucor(um) c(ivium) R(omanorum) et I Raetor(um) e]t II Raetor(um) et II Aqu[itanor(um) et III Bracaraug(ustanorum) et III] Thrac(um) veter(ana) et [III Thrac(um) c(ivium) R(omanorum) et III Britannor(um) et] IV Gallor(um) et V Brac[araug(ustanorum) et VI Lusitanor(um) et IX Ba]tav(o)r(um)](milliaria) et sunt in [Raetia sub Vario Clemente proc(uratore) qui]ni(s) et (vi)c(enis) st(i)pend(iis) [emeritis dimissis honesta] m(i)ss(io)n(e) qu(o)r(um) no[mina subscripta sunt] civitat(em) Roman(am) qui eorum non hab[er(ent)] dedit

⁵⁰⁸ Lásd lentebb Iulius Victorinus (EQ 57) esetét.

⁵⁰⁹ A család nyilvánvalóan Traianus császártól kapott római polgárjogot, ily módon Dignus a család első, legfeljebb második lovagrendű tagja volt, valószínű, hogy rokoni szál fűzi szintén *cibalaei* kötődésű Marcus Ulpius Valentinianus *equo publico*hoz. Dignus a raetiai Hedenheimben majd a II. század közepétől Aalenben állomásozó *ala II Flavia milliaria pia fidelis* parancsnokaként szolgált. Azaz a pannoniai származású lovag a *quarta militia* betöltőjeként, már magas rangot viselt. Alighanem ezt megelőzően betöltötte a *tres militiae* állomásait. A család legkorábban Traianus idején kaphatta meg a római polgárjogot. (Lásd az RMD IV, 275 számú katonai diplomához fűzött kommentárt.) Mócsy összeállításában csak aquileiaiak viselték a Dignus („Méltó”/”Érdemes”) *cognomen* (MÓCSY 1959, 172), s főként Pannonia nyugati részén fordul elő, használata aquileiai hatására terjed el (BARKÓCZI 1964, 310), kilenc ismert személlyel Pannoniában a leggyakoribb a Birodalom latin nyelvű európai részében OPEL II, 100).

et conub(ium) cum uxorib(us) quas tunc habui(ssent) cum est civit(as) i(i)s data aut cum i(i)s quas postea duxis(sent) dumtaxat singulis a(n)te d(iem) IV K(alendas) Oct(obres) C(aio) Iulio Orfitiano C(aio) Caelio Secundo co(n)s(ulibus) alae II Flaviae l(milliariae) p(iae) f(idelis) cui prae(e)s(t) M(arcus) Ulp(ius) Dignus Cibal(is) ex gregale Quinto Luci filio Afro descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea quae fixa est Romae (i)n muro pos(t) templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam.

Alighanem Marcus Ulp(ius) Dignus nagyapja volt az, aki Traianus császártól elnyerte a római polgárjogot. Dignus legkésőbb 130 körül születhetett Cibalaeben. Valószínűsíthető, hogy a család társadalmi előmenetelét a katonai szolgálat alapozta meg. Pályafutásáról csak sejtésekkel, mintsem bizonyossággal rendelkezünk. Bár Cibalaeben viselt *decurionatus*a sem elvethető, annyi bizonyos, hogy még a II. század közepe előtt lovagi rend tagja lett. Aligha valószínű, hogy katonai pályafutását egy ezer fős lovasegység parancsnokaként kezdte. Feltehető, hogy a *tres militiae* legalább egyik, ha nem az összes állomását betöltötte. A *praefecturát* és a *tribunatus*t jobbra 3 éven keresztül látták el, így Dignus már közel évtizedes tapasztalatokkal rendelkezve kezdhette meg 156/158 körül parancsnoki teendőit az akkor Raetiában állomásozó *ala II Flavia milliaria* parancsnokaként. További pályafutásáról nem rendelkezünk adatokkal.

Cursus honorum:

- lovagi rend* (158 előtt)
- I [praefectus cohortis] (158 előtt)
- II [tribunus cohortis/militum] (158 előtt)
- III [praefectus alae] (158 előtt)
- IV praefectus alae II Flaviae milliariae piae fidelis (158 körül)

M(arcus) Ul[p(ius) Vale]ntinus⁵¹⁰II. sz. első fele - közepe⁵¹¹

Mursa (Esszék/Osijek/Esseg)

oltár⁵¹²

BULAT 1980, 223-228; AnÉp 1980, 724; FITZ 2000, Nr. 7, SZABÓ E. 2003, 260. Nr. 385; TÓTH I. 2006, 57-58; EDH HD008667; EDCS-08900550; Lupa 5688

--]G[- - -] / [U]lp(ius Flor[- - - mun(icipii)] / Cib(alensium) M(arcus) Ul[p(ius) Vale]ntinus
[- - - mun(icipii)] / Cib(alensium) eq(uo) p(ublico) [- - -] / Cocc(eius) V[- - -] / flam(en) PI[- - -

A cibalaei lovagról alig tudunk valamit, csupán a fentebbi töredékes oltár felirata őrzi emlékét. A feliraton alighanem több helyen is az Ulpius *gentilicium* szerepelt, így Valentinus is ezt a nevet viselhette. Ennek fényében a család alighanem Traianustól kaphatta polgárjogát, s amennyiben az általános rendet követve vált az *ordo equester* tagjává, már legalább a család harmadik generációjához tartozhatott, amely rendelkezett a római polgárjoggal. Így a felirat legkorábbra a II. század közepére tehető. A felirat Valentinianus valamely Cibalaeban viselt municipális tisztségét, vélhetően *decurionatus*át vagy *duumviratus*át említette. A feliraton szereplő *flamen* papi tisztség bizonyosan már egy másik személyhez kapcsolhatjuk.⁵¹³ Más pannoniai lovagokhoz hasonlóan a lovagi rendű tagság előtt municipális karriert futott be, és az *ordo decurionum* tagja lehetett.

Cursus honorum:

[*decurio/duumvir*] *municipii Aelii Cibalensium* (II. sz. első fele – közepe)

equo publico (II. sz. első fele – közepe)

⁵¹⁰ FITZ szerint *gentilicium* a „Vi” betűkkel kezdődik. (FITZ 2000, 116, Nr. 7) A felirat jobb oldala is erőteljesen sérült, nem állapítható meg, hogy a feliratos mező eredeti széle hol húzódott. A kérdéses *gentilicium* fölött a FLOR kezdetű *cognomen* állt, a név kiegészítése bizonytalan, az sem eldönthető, hogy az R után a következő sorban folytatták-e a nevet. A töredék fényképe alapján a felirat akár folytatódhatott és VI valójában VL-ként értelmezendő. Ezt az értelmezést erősíti az Ulpius *nomen* a feliraton való korábbi előfordulása is. Ekképp a család Traianustól nyerte polgárjogát. Valentinus („Valenshez tartozó”) *cognomen* Marcus Aurelius uralkodását követően igencsak elterjedtnek mondható, mind a nyugati, mind a keleti, illetve a helyi származásúak is viselték, s ugyancsak gyakori Dél-Galliában vagy Észak-Afrikában is, de mindenekelőtt Pannoniában (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 140-141).

⁵¹¹ A nevek és felirat kialakítása nyomán (FITZ 2000, 116, Nr. 7; SZABÓ Á. 2006a, 51) Mindenképpen 117 után, ugyanis a közösség Hadrianustól nyert *municipium* rangot.

⁵¹² Szabó Edit bázisként írja le (SZABÓ E. 2003, 260).

⁵¹³ SZABÓ Á. 2006a, 51

[M(arcus) Ulp(ius) - - -]

130 - 194

Vetus Salina (Adony)⁵¹⁴

mészkő tábla

CIL III, 10305; AnÉp 1891, 57; FRÖHLICH 1891c, 54-55 Nr. 11; HAMPEL 1906c, 235 3 lj; MAHLER 1907, 142; ILS 7126; PAULOVICS 1927, 14; ALFÖLDI 1940, 205; AnÉp 1944, 91; AnÉp 1952, 8; ERDÉLYI – FÜLEP 1954, 265 Nr. 296; VISKY 1957, 14-15; MÓCSY 1962, 595:65, 610:42, 58, 700:47; GABLER 1966, 23 Nr. 52; BIRLEY E. 1969, 82; MÓCSY 1972, 136; MÓCSY 1972, 136; DEVIJVER 1976-80, 797 Nr. U 2; MROZEWICZ 1989, 76 PI-50; MÓCSY 1980, 167.; RIU 6, 1442; FITZ 1993, 425-426; KOVÁCS 1999, 110 Nr. 2; FITZ 2000, 116-117, Nr. 9; AnÉp 2001, 1667; AnÉp 2001, 1668; ALFÖLDY 2002b, 56-57, Nr. 14.; SZABÓ E. 2003, 238-240, Nr. 346; FPA II, 106-107; TÓTH E. 2006b, 55; NAGY M. 2007, 43 Nr. 31; SZABÓ Á. 2006a, 89-90, P 67; Lupa 8106; EDH HD018827; EDCS-17600837

[*Templum(?) et ar]am Genii civib(us) R(omanis) / [et consist(entibus) terri]t(orii) Vetuss(alinensium) quae M(arcus) Ulp(ius) / [- - - ex tes]t(amento) HS X(milibus) n(ummum) fieri iusserat / [M(arcus) Ulp(ius?) Ilvir] m(unicipiū) Aq(uincensis) d(ecurio) col(oniae) Murs(ensis) sacerdos / [prov(inciae) Pannon(iae) Inf(erioris?) tribunus] leg(ionis) XII Fulmin(atae) in memoriam / [patris loco publico te]rritori(i) ex HS XXXX(milibus) n(ummum) fec(it).*⁵¹⁵

A fenti felirat egy feltehetőleg Aquincumban vagy annak környékén (esetlegesen Vetus Salinában) született lovagi rendű személyről emlékezik meg. A feliratot tartalmazó oltárt apja végrendeletének értelmében készítette, aki vélhetően Aquincum *municipium*ában viselte a *decurionatus*t vagy a *duumviratus*t. Apja töredékesen megmaradt neve alapján a lovas szintén a Marcus Ulpius nevet viselhette, így a család Traianus császártól nyerte római polgárjogát. Amennyiben az általános rendszerint került az *ordo equester*be, akkor már a család legalább harmadik generációs római polgárjoggal rendelkező tagja volt. Így a II. század középső harmadánál korábban nem készülhetett a felirat, illetőleg még 194 előtt, hiszen Aquincum még *municipium*ként szerepel. Katonai pályafutása csúcsaként a *legio XII Fulminata tribunus*aként

⁵¹⁴ Vélhetően Adonyból került Dunapentelére, a mai Dunaújvárosba.

⁵¹⁵ ALFÖLDI András a *templum* és *statuam* kiegészítés mellett érvel, mondván, hogy az összeg túl jelentős egy szoborhoz és egy oltárhoz mérten (ALFÖLDI 1940, 206, ERDÉLYI Gizella, FÜLEP Ferenc és MÓCSY András is csatlakozott ALFÖLDI véleményéhez). GABLER Dénes ugyancsak *templum*ként értelmezi (GABLER 1966, 24).

szolgált,⁵¹⁶ minthogy ez már a *tres/quattuor militiae* második állomását jelentette, lehetséges, hogy ezt megelőzően betöltötte egy 500 fős *cohors* parancsnoki tisztét is. A *legio XII Fulminata* II. századi története során javarészt keleten, főként Cappadociában állomásozott, azonban a markomann-szarmata háborúk alatt egy rövid időre átkerült a dunai hadszíntérre, 175-re azonban visszatért keleti állomáshelyére, Melitenébe.⁵¹⁷ Az bizonyos, hogy elsőként Aquincumban viselt *municipalis* hivatalt, *decurioként* vagy *Iivirként*. Majd a *decurionatust* nyerte el Mursában, ezt követően pedig a tartományi főpapi tisztet töltötte be egy éven át Pannonia Inferiorban. Így ezt megelőzően vagy Aquincumban vagy Mursában betöltötte az összes *municipalist* hivatalt.⁵¹⁸ Apja⁵¹⁹ végrendelete értelmében a Vetus Salina területén⁵²⁰ tartózkodó római polgárok és az ott élők *geniusának* kellett szentélyt emelnie és oltárt állítania. A testamentum által előírt 10.000 *sestertius* helyett azonban 40.000 *sestertius*nyi összeget áldozott az építkezésre, és egyúttal apja emlékének.⁵²¹ Az ismeretlen lovag további pályafutása nem ismert.

Cursus honorum

lovagi rendű tagság (130 – 194)

II *tribunus legionis XII Fulminata* (130 – 194)

[*decurio municipii Aelii Aquincensium*] (130 – 194)

[*aedilis és vagy quaestor*] *municipii Aelii Aquincensium* (130 – 194)

[*duumvir*] *municipii Aelii Aquincensium* (130 – 194)

decurio coloniae Aeliae Mursensium (130 – 194)

sacerdos provinciae Pannoniae Inferioris (130 – 194)

EQ 42

M(arcus) Valerius Maximianus M(arci) Valeri Maximiani f. – lásd részletesebben SE 1

⁵¹⁶ MOMMSEN; FITZ, SZABÓ Edit is *primus pilus*nak tartja (CIL III, 10305; FITZ 1993, 425-426; SZABÓ E. 2003, 238-240, Nr. 346;); azonban ez kevésbé valószínű (ALFÖLDY 2002b, 57). BIRLEY és DEVIJVER ugyancsak *tribunusként* kezeli (BIRLEY E. 1969, 82; DEVIJVER 1976-80, 797 Nr. U 2).

⁵¹⁷ BERTRANDY – RÉMY 2000, 253-257.

⁵¹⁸ SZABÓ Á. 2006a, 90.

⁵¹⁹ SZABÓ Ádám felveti, hogy már apja is az *ordo equester* tagja lehetett (SZABÓ Á. 2006a, 90).

⁵²⁰ A táborhoz tartozó katonai területről van szó, lásd részletesebben KOVÁCS 1999b.

⁵²¹ VISKY Károly úgy értelmezte, hogy a végrendelet által a római polgároknak adományozott 10.000 *sestertius* felhasználásával állított 40.000 *sestertius* költséggel közterületen templomot és *genius* szobrot állított atyja emlékének (VISKY 1957, 14).

C(aius) Val[erius - - -] Scri[bonianus]⁵²²II. század első fele⁵²³

Poetovio (Ptuj)

oltár

CIL III, 4028; AIJ 280; AnÉp 1950, 145; ALFÖLDY 1965a, 101-104; ALFÖLDY 1964-65, 138, Nr. 4; MÓCSY 1959, 215 Nr. 64/54; AnÉp 1966, 296; DEVIJVER 1976-80, 829-830; MROZEWICZ 1989, 68 PS 39; FITZ 2000, 115-116 Nr. 3; EDH HD016097; EDCS-26600448; Lupa4961;

I(ovi) O(ptimo) [M(aximo) D(epulsori)] / C(aius) Val[erius - - -]⁵²⁴ / Scri[bonianus] / dec(urio) [c(oloniae) U(lpiae) T(raianae) P(oetovionensium)] / [- - - - -] / eq(uo) p(ublico), pr[ae]f(ectus) fabrum], / IIIviri [iur(e) dic(undo)⁵²⁵] / q(uin)q(uennalis), Iiviri [iur(e) dic(undo) q(uin)q(uennalis),] / votum [solvit] l(ibens) [m(erito)].

Caius Valerius(?) Scribonianus a II. század elején születhetett Poetovióban vagy annak környékén. Annyi bizonyos, hogy a municipális arisztokrácia soraiból emelkedett az *ordo equester* soraiba.⁵²⁶ Első ismert tisztsége a *decurionatus* volt Poetovio városi tanácsában. Egy további ismeretlen tisztség betöltése után emelkedett a lovagi rend soraiba. Ezt követően alighanem egy *praefecturát* viselt, azonban az bizonytalan, hogy valóban *praefectus fabrum* volt-e. Feliratának jelenleg elfogadott feloldása szerint mind az ötödévi, *aedilisi* hatalommal felruházó *IIIviri* tiszte, mind az ötödévi *Iiviri* tiszte viselte. Úgy tűnik főként municipális tisztségeket viselt, katonai pályafutásáról nincs forrásunk.

Cursus honorum.

decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovio (II. sz. első fele)

ismeretlen tisztség (II. sz. első fele)

equo publico (II. sz. első fele)

praefectus fabrum (II. sz. első fele)

IIIvir aedilicia potestatis quinquennalis (II. sz. első fele)

⁵²² FITZ felveti, hogy eredetileg C(aius) Valerius M(arci) f(ilius) Scribonianus szerepelhetett a feliraton. (FITZ 2000, 115. Megemlíti annak lehetőségét is, hogy *gentiliciuma* nem Valerius, hanem Vallius volt, ily módon akár a carnuntumi Caius Vallius Scribonianusszal is rokonságban állhatott, hovatovább akár nagyapja is lehetett. (FITZ 2000, 116)

⁵²³ ALFÖLDY 1964-65, 138; FITZ 2000, 116

⁵²⁴ SZABÓ Editnél kérdőjelesen, mint M(arci) f(ilius) szerepel (SZABÓ E. 2003, 59).

⁵²⁵ ALFÖLDY szerint *aediliciae potestatis* kiegészítést javasolt. (ALFÖLDY 1965, 101-104). Azonban az ismert példák alapján a *quattuorvirek* két rangidős tagja a *quinquennalisi* és nem az *aedilisi* hatáskört töltötte be (SZABÓ E. 2003, 37 a Lex Iulia Mun. 83 és LIEBENAM 1900, 255, 2. lábjegyzete alapján).

⁵²⁶ ALFÖLDY szerint talán M. Valerius C. f. [- - -] (ID 85) fia, illetve C. Valerius Verus (ID 84) testvére lehetett (ALFÖLDY 1964-1965, 139).

EQ 44

C(aius) Val(erius) Seranus

194 után

Aquincum (Budapest)

szarkofág

KUZSINSZKY 1934, 67, Nr. 382; BARKÓCZI 1964, 344 Nr. 105/139; MROZEWICZ 1989, 75, PI 38; FITZ 2000, 123, Nr. 43; SZABÓ E. 2003, 207, Nr. 295; TitAq 2, 624; EDCS-32300574; EDH HD068597; Lupa 2962

D(is) M(anibus) / Iuliae quae et Flaviae Secun/dinae, Fl(avi) Secundi, vet(erani) leg(ionis) fil(iae) C(aius) Val(erius) / Seranus dec(urio) col(oniae) Aq(uincensium), eq(uo) p(ublico) matri / incomparabili.

A feliraton Aquincum már coloniaként szerepel így a felirat 194-nél korábban nem készülhetett. Caius Valerius Seranus teljes mértékben megfelelt az *ordo equester* tagjai elé állított kívánalmaknak. Családja alighanem jóval több, mint három generáció óta rendelkezett a római polgárjoggal, nagyapja, Flavius Secundus a *legió*ban szolgált. Seranus elnyerte a *decurionatus*t Aquincum *coloniájában*, majd később a lovagi rendű tagságig emelkedett. Egyéb tisztségei nem ismertek.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (194 után)

equo publico (194 után)

EQ 45

C(aius) Vallius C(ai) f(ilius) Serg(ia) Scrib[onianus]⁵²⁷

211 után

Carnuntum (Petronell)

tábla (sírfelirat)

CIL III, 14359,03 (p 2328,193); BORMANN 1901, 157-158, Nr. 12. Textfig. 49.; AnÉp 1901, 248; ILS 7122; BARKÓCZI 1964, 336, 78/80; STIGLITZ – KANDLER – JOBST 1977, 604 A 73;

⁵²⁷ A Vallius *gentilicium* Pannoniában, a fenti feliratot is számítva, csak kétszer fordul elő, s Észak-Itáliában, Gallia Narbonensisben, Észak-Afrikában és Dalmatiában a leggyakoribb (BARKÓCZI 1964, 303; MÓCSY 1983, 300). BARKÓCZI szerint Vallius Scirbonianus dél-galliai vagy észak-italiai származású volt (BARKÓCZI 1964, 323), NAGY Tibor ugyancsak itáliai származásúnak tartja (NAGY T. 1985, 431). Maga a név egyébiránt vélhetően kelta eredetű, a Vallio, Vallo, Valus, Vallus és Vallua nevek legalábbis előfordulnak kelta nyelvterületen (SZABÓ E. 2003, 120). SWOBODA szerint született carnuntumi (SWOBODA 1964, 123).

ZaCarnuntum 178; NAGY T. 1985, 431-434; MROZEWICZ 1989, 65 PS 12; FITZ 2000, 122 Nr. 37; SWOBODA 1964, 123, SZABÓ E. 2003, 119-120, Nr. 165; SZABÓ Á. 2006a, 101-102, P76; EDCS-30100763; EDH HD032976; Lupa 1748

C(aio) Vallio, C(ai) filio), Serg(ia), Scrib[oniano] | dec(urioni) c(oloniae) S(eptimiae) Aur(eliae) Ant(oninianae) Karn(unti), eq(uiti) R(omano), a[dlecto] | in V dec(urias) inter select(os), flam(ini), o[mnibus] | honorib(us) perfuncto | Vallia Censorina patri pii[ssimo].

Caius Vallius Scribonianus alighanem észak-italiai felmenőkkel rendelkezett, családja már régóta a római polgárjog tulajdonosa volt. Sergia *tribusa* arra utal, hogy Carnuntum alapításkori családjai közé tartozhattak felmenői.⁵²⁸ Felirata szerint *omnibus honoribus perfunctus*, azaz betöltötte az összes városi *magistraturát*. Ennek megfelelően *quaestor*ként kezdte meg pályafutását, talán még a *municipium* rangú közösségben. Az *aedilitast* alighanem közvetlenül ez után viselte. *Duumviratus*ának elhelyezése már aligha ilyen egyszerű, azt akár lovaggá történő választása után is viselhette. Már a *colonia* rangú Carnuntumban töltötte be a *decurionatus*t, a város Antoniniana jelzője arra enged következtetni, hogy a feliratot Caracalla uralkodása idején állították, vagy legalábbis azt követően. *Flameni* tisztét legkorábban a *decurionatus* elnyerése után tölthette be.⁵²⁹ Más pannoniakhoz hasonlóan ő is bekerült a *quinque decuriae* testületébe.

Cursus honorum:

quaestor coloniae Septimiae Carnuntensium (219 előtt)

aedilis coloniae Septimiae Carnuntensium (219 előtt)

duumvir coloniae Septimiae Carnuntensium (235 előtt)

decurio coloniae Septimiae Aureliae Antoninae Carnuntensium (235 előtt-)

eques Romanus (235 előtt)

adlectus in V decurias inter selectos (235 előtt)

flamen (235 előtt)

⁵²⁸ FORNI 1956, 14; SZABÓ Á. 2006a, 102.

⁵²⁹ SZABÓ Á. 2006a, 102.

[- - -]

251?

Aquincum (Budapest)

tábla (építési felirat)

AnÉp 1967, 364; SZILÁGYI 1967, 73-74; MROZEWICZ 1989, 74 PI 26; NÉMETH 1999, 41 Nr. 95; FITZ 2000, 123 Nr. 44; SZABÓ E. 2003, 183 Nr. 260; TitAq 1, 11; EDH HD014839; EDCS-09800274; Lupa 6645

[- - - de]c(urio) col(oniae) Aq(uincensis), / [- - - duumvi]ra(lis), eq(uo) p(ublico) et Aurelia / [- - -] Vibianus adiut(or) off(icii) / [co(n)s(ularis) - - - R]usticus et Rusticianus / [- - -] i<m=N>pendi(i)s suis fecerunt / [- - -] ad extruendum nominibus / [- - -]nte his lavacr(is) utentur / [- - -] Ael(ius) Verinus, Fl(avius) Opimianus, / [- - - Vi]ctor, Ter(entius?) Vitalis, / [- - -Val]erianus, Sept(imius) Valerianus, / [- - -]cus, Sep(timius) Aurelius

||[- - -] ter e[t] se mel c[o(n)s(ulibus).

Az ismeretlen nevű aquincumi *decurio* és lovag felirata 194 utánra tehető, Aquincum *colonia* rangja miatt. A *decurionatus* és a lovagi *ordo* feltüntetése között még más tisztsége(i) is szerepelt(ek) a feliraton, SZILÁGYI János a töredékes részen megmaradt „RA” betűpárt a *duumvi]ra(lis)* szóra egészítette ki. Talán a feliraton említett Vibianus, aki a helytartó hivatali segédjeként szolgált, az ismeretlen lovag fia volt. A felirat vélhetően egy fürdő építéséről emlékezett meg, felsorolva mindazokat, akik jogosultak voltak a használatára, esetlegesen egy *collegium*ról volt szó.⁵³⁰ Ebben az esetben Vibianus és az ismeretlen aquincumi lovag között sem szükséges rokoni szálát feltételeznünk. Bármi is volt az épület, a felirat rávilágít arra, hogy lovagok is részt vettek közösségi épületek emelésében, bár nem feledhető, hogy ez a *decurio* státusznak is betudható. Az aquincumi lovag pályafutásáról nem rendelkezünk további információkkal.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (194 után -)

duumvir coloniae Septimiae Aquincensium (194 után -)

⁵³⁰ TitAq 1, 11 számú felirathoz fűzött kommentár. Szilágyi még úgy vélte, hogy a lista az építkezésben résztvevő 12 kőfaragómestert sorolta fel, épületként egy *tabernát* sejtett (SZILÁGYI 1967, 73). Az épület fontosságát abban is megerősítve látta, hogy a felsorolt nevek többsége párhuzam nélküli a tartományban, így más provinciából hívott mesterembereket látott bennük (SZILÁGYI 1967, 74).

equo publico (194 után -)

EQ 47

[- - -]

(II-III. század)

Aquincum (Budapest)?

sírfelirat?

CIL III, 3686; FITZ 2000, 125 Nr. 63; Lupa 9975; EDCS-28600094

[- - -]no eq(uiti) Rom(ano) T[- - -] / [- - -]IOQV[

Alighanem egy pannoniai származású lovagot említett a felirat. A rendelkezésre álló adatok alapján nem azonosítható ismert aquincumi lovaggal. Tekintve, hogy a térség romanizációja némi késéssel indult a tartomány déli, illetve nyugati részéhez mérten, illetve az a tény, hogy a II. századból nem ismerünk Aquincum térségéből származó lovagokat inkább a III. századra helyezi a töredéket.

Cursus honorum:

eques Romanus (II-III. század)

EQ 48

[- - -]

204

Praetorium Latobiorum (Trebnje)

oltár

CIL III, 3913 (p 1737); RINMS 137; ILSlov 1, 61; FITZ 2000, 120 Nr. 27; EDCS-26600497; Lupa 9169

[- - -]q(ues) R(omanus) p[raef(ecti)] / coh(ortis) IIII Aqu[it(anorum)] / Gaianus / alumnus / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) / Cilone it(erum) co(n)s(ule).

A feliraton szereplő *consul* keltezés szerint az oltár szövegét 204-ben vésték fel. A töredékesen ránk maradt forrás egy lovagot említett, aki a *cohors IIII Aquitanorum equitata civium Romanorum*⁵³¹ *praefectus* aként szolgált. Nincs tudomásunk róla, hogy az egység Pannoniában

⁵³¹ Kevés forrás maradt az egység után, 74-ben (74 - CIL XVI, 20; ill. 82 - CIL XVI, 18; 90 - CIL XVI, 36; 116 - CIL XVI, 62; 129 - RMD 2, 90; 134 - CIL XVI, 80) már biztosan Germania (Superior) haderejét gyarapította, vélhetően a II. század közepe óta Germaniában, a mai Obenburg területén állomásozott, alighanem még a III. században is (SPAUL 2000, 149-150).

állomásozott volna, más említése nem ismert a tartományból.⁵³² Az ismeretlen lovag⁵³³ számára esetleg helyi származása miatt emeltek a városban feliratot, így pannoniai születésű lehetett.

Cursus honorum:

eques Romanus (III. század)

I *praefectus cohortis IIII Aquitanorum* (204 k.)

EQ 49

[- - -]

194 után

Brigetio (Komárom)

tábla (elveszett)

MILCH 1901, 28; LÁNG 1941, 167; MERLAT 1960, 134; KÁDÁR 1962; 45; BARKÓCZI 1944-1951, 8, 62 Nr. 230 ; GABLER 1966, 23 Nr. 62; TÓTH I 1971, 91-93.; AnÉp 1971, 319; NAGY T 1976a, 143; RIU 2, 504; CCID 238; Mrozewicz PI-77; FITZ 2000, 121 Nr. 35; SZABÓ E 2003, 146. Nr. 209.; EDCS-29200173; EDCS-09900204; Lupa 12625; EDH HD011509

[- - - - -] / [*de*]*c(urio) mun[ic(ipii)]* / [*B*]*rig(etionis) a mil[i]/[t]is qui e[x v(ot)]t(o) templu[m]* / [*a*] *fundame[n]/[t]is exstru[xit]*.

A felirat 194 után készült, hiszen Brigetio mint *municipium* szerepel rajta. Az ismeretlen pannoniai lovag más tartománybeli társaihoz hasonlóan a *decurionatus*t nyerte el a lovagi rendű tagság előtt, valamikor a III. század első felében.⁵³⁴ A tábla már abban az időszakban készült, amikor a katonai karriert választó lovagok már egyre erőteljesebben elkülönültek *ordobeli* társaiktól. Az ismeretlen lovag a fenti felirat szerint egy templomot építtetett, ami vélhetően nem egy Dolichenus-szentély, hanem egy *mithraeum* lehetett.⁵³⁵

Cursus honorum:

decurio municipii Brigetionensium (194 után -)

lovagi rend (194 után -)

⁵³² Lásd Lovenjak kommentárját a ILSlov 1, 61 szám alatti felirathoz.

⁵³³ Az egység ismert parancsnokai közül egyikkel sem azonosítható: Caius Tettius Secundus (CIL XIII, 11959); illetve Lucius Petronius Lucii filius Stellanina Florentinus domo Saldas (CIL XIII, 6621; AnÉp 2003, 1274, valamikor Commodus uralkodása idején).

⁵³⁴ TÓTH I. 1971, 92.

⁵³⁵ A Dolichenus-szentélyként való azonosításához lásd a korábbi irodalmat a felirat felett felsorolt szakirodalmi tételeket. (TÓTH I. 1971, 93).

[- - -]

198-211

Savaria (Szombathely)

szoborposztamens

Iseum környékén került elő

CIL III, 4170; PAULOVICS 1943, 20; ALFÖLDI 1940, 197; BUÓCZ1963, 79-80.; BUÓCZ 1967, 86
613 lj; ALFÖLDY 1965b, 266; BALLA 1966, 90; AnÉp 1966, 286; RSS 80, Bild 63; RIU 1, 71;
BUÓCZ 2003, 59, Nr. 41; LapSav 15; SZABÓ E. 2003, 84-85, Nr. 110; AnÉp 2003, 1367; SZABÓ
Á. 2006a, 110-111, P 85; EDH HD037447; EDCS-26600343; Lupa 7996

- - - - -] | [- - - dec(urioni) col(oniae) C(laudiae)] S(avariensium?), dec(urioni) / [col(oniae)
Sept(im)]⁵³⁶ Karn(unti!) / [equo p]ublic(o?) / [sacerd(otali) Ar]ae Augg(ustorum) /
[conc(iliu)m] provinc]iae P(annoniae) S(uperioris)].

Noha a lovag nevét nem ismerjük,⁵³⁷ felvetődött, hogy a felirat az egyik Faustianust említi, legalábbis az ismeretlen által viselt tisztségek nem zárják ki a személyazonosságot.⁵³⁸ Mindazonáltal ez minden kétséget kizáróan nem jelenthető ki. A felirat kettőzött 'G' betűje arra utal, hogy az ismeretlen lovag tartományi főpapként a feladatait abban az időben látta el, amikor a Birodalomnak legalább két ura volt egyszerre. Így a felirat 198 és 211 között (is) készülhetett, SZABÓ Ádám ezen belül is inkább a Septimius Severus és Caracalla társuralkodását, azaz a 198 és 208 közötti időszakot valószínűsíti.⁵³⁹ Noha tisztségei jobbára csak valószínűsíthetőek, Savariában, illetőleg Carnuntumban viselt *decurionatusa* szinte biztosnak tekinthető, ezen túl legalább egyik városban viselnie kellett az összes *honort*.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Carnuntum (194 után -)

decurio coloniae Claudiaae Carnuntum (212 előtt -)

omnibus honoribus functus coloniae (212 előtt -)

lovagi rend (194 után -)

sacerdos Arae Auggustorum provinciae Pannoniae Superioris (212 előtt)

⁵³⁶ A felirat éppen azon a részen töredékes, amin Carnuntum közösségének jogállása szerepel. Korántsem biztos, hogy a *colonia* rangú települést említi a felirat.

⁵³⁷ Felmerült az is, hogy a töredékes rész feloldása esetleg a [*cur(ator) r(ei) p]ublic(ae)* lenne (RSS 80). Csupán a valószínűség elve szól az [*equo p]ublic(o)* értelmezés, mellett, hiszen a félszáz lovag mellett alig egy-két *curator rei publicae* tisztét betöltő személyt ismerünk.

⁵³⁸ BALLA 1966, 90

⁵³⁹ SZABÓ Á. 2006a, 111, ezzel szemben TÓTH Endre szerint a *Auggustorum* alak önmagában még nem feltétlenül keltezi a feliratot a III. századra, így ő a II. századra teszi (LapSav 15).

III. 2. PANNONIAI SZÁRMAZÁSÚ SZEMÉLYEK BIZONYTALAN LOVAGI RENDI TAGSÁGGAL

„*Primum oportet cognosci equites, pauci enim sunt*”
(Cicero: Commentariolum petitionis 33.)

EQ 51

C(aius) Acell(ius) [- - -] Marron[ius]⁵⁴⁰

I-II. század

Sirmium (Sremska Mitrovica)

márvány építési tábla

MIRKOVIĆ2012, 25-28; AnÉp 2012, 1179; EDCS-67400418; EDH HD073022

*C(aius) Acell(ius) [- - -] | Marron[ius - praef(ectus) coh(ortis)] | I Cret(um) Iivi[r - - -
Clau]dialis(?) ob ho[norem - - -] | duas port[icus - - -]ec(it) [- - -] | summam [hono]rar[iam]
XX[- - -].*

A fenti felirat valamely tisztség elnyerésért, *summa honoraria*ként tett építkezésről emlékezik meg, ami egy bizonyos C. Acellius [- - -] Marronius felajánlása volt. A felirat lelőhelye, illetve a szöveg töredéke alapján Sirmium városának *duumvire* volt. Így legfeljebb az ötödévi *duumviratus* vagy valamely városi papi tisztség elnyeréséért állíthatta a feliratot. Társadalmi státuszát azonban megkérdőjelezi a feliraton olvasható „DIALIS” szótöredék, ami leginkább *Claudialis*ra egészíthető ki, erre ugyan Pannoniából jelenleg nem ismert más példa, de másutt az *Augustalis Claudialis*⁵⁴¹, illetve *Vivir Claudialis*⁵⁴² szókapcsolatban fordul elő. Azonban ezen tisztségek összeegyeztethetetlenek mind a *decuriói*, mind a lovagi rendű státusszal, viselői a társadalom egyik másik rétegéből kerültek ki. Így alighanem másként oldandó fel a kérdéses rész. Divus Claudius Nero uralkodása alatt háttérbe szorult, majd

⁵⁴⁰ Az Acellius *nomen* Észak-Itáliában gyakori (OPEL I, 32). **Venetia et Histria/Regio X:** CIL V, 2188, ezen belül **Aquileia:** CIL V, 964; InscrAq I, 681; **Samnium/Regio IV:** AnÉp 1991, 543; **Apulia et Calabria/Regio II:** CIL IX, 2128; CIL IX, 1726; **Latium et Campania/Regio I:** EE 8/1, 892; CIL IX, 2270 (p 674); **Roma:** CSIR GB III/2.2, 20; CIL VI, 34200; CIL VI, 10483; **Sicilia:** CIL X, 7368; **Gallia Narbonensis:** CIL XII, 5331a. Más MARRON kezdetű *cognomen* nem ismert. Marronius *cognomen*ként csak Dalmatiából ismert, ott *gentilicium*ként is előfordul, noha Macedóniában a leggyakoribb (CIL III, 654; CIL III, 14206,12; Philippi 242; CIPh 2/1, 114; Philippi 259; Philippi 262; Philippi 338; Philippi 373; Philippi 391; Philippi 415d), ám megjegyzendő, hogy csak e két tartományban fordul elő egyáltalán. Mindazonáltal a Maronius *gentilicium* csak Pannoniából és Noricumból ismert (OPEL III, 59). A Marronius név talán a Maro vagy a Maron név derivátuma (Marro vagy Marron név nem adatolt), ezek a nem túl gyakori nevek legnagyobb számban Észak-Itáliából ismertek (OPEL III, 59), Pannoniából mindössze egy neviódunumi feliratról ismert (CIL III, 10815). Három személy ismert Dél-Hispaniából és kettő Dalmatiából, másutt legfeljebb egy-egy feliraton fordul elő (OPEL III, 59).

⁵⁴¹ CIL V, 7493; CIL IX, 1648; CIL IX, 1698

⁵⁴² CIL V, 3433; CIL V, 4008

megszüntetett kultuszát Vespasianus újíttotta fel.⁵⁴³ Savariához⁵⁴⁴ és Sisciához⁵⁴⁵ hasonlóan, talán Sirmiumban is bevezették az isteni Claudius tiszteletét a *flamen divi Claudialis* tisztség létrehozásával. Marronius talán valamilyen okból megvált tisztségétől, vagy magát a papi hivatalát szüntették meg, s feliratán *flaminialis Claudialis*ként jelölte magát.⁵⁴⁶ Mindezen hivatalai előtt feliratán vélhetően egy katonai tisztséget is említett. Az egység, amiben Marronius szolgált, alighanem *cohors I Cretum sagittariorum*⁵⁴⁷ volt, *duumviratusa* okán kevésbé valószínű, hogy egyszerű *gregalis*ként szolgált volna, illetve meglévő polgárjoga is arra utal, hogy legalább tiszti rangot töltött be az egységben. Minthogy több pannoniai lovagot ismerünk, akik municipális hivatalaik mellett katonai tisztségeket is viseltek, lehetséges, hogy Marronius is lovagi rendű volt, *praefectus*ként állt az egység élén. Talán még lovagi rangjának feltüntetése is helyet kapott a feliraton. Ezzel együtt a legkorábbi pannoniai lovagok közé tartozna.

Cursus honorum:

- decurio coloniae Flaviae Sirmiensem* (I-II. század)
- lovagi rend* (I-II. század)
- I *[praefectus] cohortis I Cretum sagittarioum* (I-II. század)
- [aedilis v. quaestor coloniae Flaviae Sirmiensem]* (I-II. század)
- Ilvir decurio coloniae Flaviae Sirmiensem* (I-II. század)
- [Clau]dialis?* (I-II. század)
- ismeretlen *honor* (I-II. század)

EQ 52

M(arcus) Aurel(ius) M(arci) f(ilius) Sergia Carnunto Sabinus 238
 Numidia, Lambaesis oltár
 CIL VIII, 2675 (p 1739); ILS 4194; CIMRM I, 134; CIMRM II, 9; DOBÓ 1975, 167; EDCS-20600125

⁵⁴³ Suet. *Claud.* 45; MOTTERSHEAD 1986, 143

⁵⁴⁴ RIU 1, 42; LapSav 13

⁵⁴⁵ Lásd L. Valerius Valerianus (ID 77) feliratát.

⁵⁴⁶ Szabó Ádám szóbeli javaslata.

⁵⁴⁷ Az egységről kevés forrás maradt fent, a Flavius-korban vélhetően még Moesia területén állomásozott, de 110 körül Daciában tartózkodott, egy 114-ben kiadott katonai diploma ugyancsak a tartományi haderő részeként szerepelteti, azonban későbbi diplomák sora (egy-egy 132-ből, 150/151-ből, 152-ből, 156/157-ből) szerint később már Moesia Superior haderejét gyarapította (SPAUL 2000, 385-386; TENTEA – MATEI-POPESCU 2004, 280).

*Deo Sol(i) In/victo Mi/thrae!*⁵⁴⁸ / *M(arcus) Aurel(ius), / M(arci) f(ilius), Sergi/a, Carnu/nto Sabinus praefect(us) leg(ionis) / III Aug(ustae) P(iae) V(indicis) / [[Maximi]]/[[niana]] v(otum) s(olvit) l(ibens) a(nimo).*

A carnuntumi származású Marcus Aurelius Sabinus⁵⁴⁹, Marcus fia (ILS 4194.) Maximinus Thrax uralkodása idején (235-238) volt a *legio III Augusta Pia Vindex Maximiana praefectusa*. Így kivételes történelmi szerep jutott neki. Hiszen *Africa proconsulának*, Gordianusnak és azonos nevű fiának lázadásakor (238) Numidia lojális helytartója, Capellianus a *legiót* Carthago és a Gordianusok ellen küldte, ami elfojtotta a lázadást.⁵⁵⁰ Sabinus ezért is mint a *legio praefectusa*, és nem *legatusa* szerepel, bizonytalan lovagi rendi tagsága.⁵⁵¹ A „hat császár évének” győztese, III. Gordianus feloszlatta a *legiót*,⁵⁵² így vélhetően Sabinus számára sem jelenthetett túl sok jót, hogy Maximinushoz maradt hű, bár nevét, az uralkodóval ellentétben, nem távolították el a feliratról. Tekintve, hogy a II-III. század fordulója táján születhetett Carnuntumban, a család inkább Marcus Aurelius császártól kaphatta polgárjogát.

Cursus honorum:

lovagi rend (238 k.)

praefectus legionis III Augustae Piae Vindicis Maximianae (238 k.)

EQ 53

Marcus Aurelius Maximus?/Dalmatius?⁵⁵³

PRLE I, 240; PIR² D 2

Amennyiben valós az, amit a Historia Augusta szerzője és Aurelius Victor állít, úgy a későbbi császár apja alacsonyabb származású volt, mint Probus anyja,⁵⁵⁴ s mindössze annyit tudunk róla, hogy *primus pilusként* szolgált, majd *tribunussá* léptették elő, végül *Aegyptusban* halt

⁵⁴⁸ Az istenség tiszteletét hivatalbeli elődje a szintén pannoniai származású Marcus Valerius Maximianus honosíthatta meg.

⁵⁴⁹ A Sabinus, azaz a „Szabin” *cognomen* mindenütt elterjedt, Pannoniában, Dalmatiában és Noricumban főként *italicusok* leszármazottai viselik (MÓCSY 1959, 188; BARKÓCZI 1964, 323, OPEL IV, 40-41.)

⁵⁵⁰ Herod. VII. 9.1-4.

⁵⁵¹ Noha ismertek lovagi rangú *praefecti legionis* (TitAq 1, 211; ILS 584; CIL VIII, 2685), maga a tisztség valamivel a *primus pilus* fölött helyezkedett el (DOMASZEWSKI 1908, 120.). Eredendően a *praefectus castrum legionis* tisztség rövidítése, a *legios* katonai hierarchia harmadik posztját jelentette a *legatus* és a *tribunus laticlavius* után, ám az öt *tribunus angusticlavius* előtt, Dobson nem tér ki arra, hogy a *praefectusok* lovagok voltak-e (DOBSON 1978, 68-75).

⁵⁵² A *legio* történetéhez lásd LE BOHEC 2000, 373-381.

⁵⁵³ PRLE I, 240. Dalmatius I, ellenben a Historia Augusta szerzői szerint egyes feljegyzések alapján apja a Maximus nevet viselte (SHA vita Probi III. 2.).

⁵⁵⁴ *Probus genitus patre agresti, hortorum studioso, Dalmatio nomine* (Anon. Epit. XXXVII. 1.)

meg.⁵⁵⁵ Vélhetően Sirmiumból származhatott, a II–III. század fordulóján, vagy még azt megelőzően születhetett, így a családja akár a *Constitutio Antoniniana* jegyében is elnyerhette a római polgárjogot.

Cursus honorum:

primus pilus (III. század)

lovagi rend (III. század)

II *tribunus* (III. század)

EQ 54

[Ti(berius) Claud(ius) Ti(berius) f(ilius)] Aprilis⁵⁵⁶

117 után⁵⁵⁷

(Baláca)

homokkő síroltár

ERTEL 1996, 87, 142; FITZ 1996a, 213 Nr. 1; AnÉp 1996, 1224; PALÁGYI 1997, 19; FITZ 1998, 99-100; AnÉp 1998, 1049; FITZ 2000, 120 Nr. 26; SZABÓ E 2003, 100-101 Nr. 133; AnÉp 2003, 1352; ALFÖLDY 2004a, 28-30 Nr. I; PALÁGYI 2004 Nr. 28; AnÉp 2005, 1197; RIU S, 83; EDH HD036269, Lupa 7196

[Ti(berio) Claud(io) Ti(beri) f(ilio)] Apri/[li eq(uiti) R(omano) dec(urioni) c]ol(oniae) Cl(audiae) S(avariae) / [om(nibus) hon(oribus)] funct(o) / [in mun(icipio) Ael(io) Ca]rn(unto) / [- -]⁵⁵⁸

117 - 160

ERTEL 1996, 148; FITZ 1996a, 199-201; PALÁGYI 1997, 22; FITZ 1998, 89; ALFÖLDY 2004a, 63-69, 122

Baláca

tábla

⁵⁵⁵ SHA vita Probi III. 1-2. Mindenesetre jelenleg nem ismert Delmatius vagy Dalmatius nevet viselő *tribunus* a tartományból.

⁵⁵⁶ ALFÖLDY Géza legújabb kutatásai alapján a felirat 100 körül keletkezett és egy helyi, legalább a városi *decurionatus*ig, de akár az *ordo equester* tagságáig felemelkedő család egyik tagjának emlékét őrzi. Aprilis lovagi rendi tagsága bizonytalan, lehetséges, hogy a felirat feltételezett részén valamilyen tisztség neve foglalt helyet. (ALFÖLDY 2004a, 78.) A balácai *tumulus* további, szintén töredékes feliratai vélhetően a család többi tagját említették, azonban egyik töredéken sem szerepel, hogy lovagok lettek volna.

⁵⁵⁷ Carnuntum az eddig feloldások szerint még *municipium* rangú településként szerepelt, ennek megfelelően a felirat 117 után, de még 194 előtt készült. (ALFÖLDY 2004a, 29.)

⁵⁵⁸ Az *eq(uiti) R(omano)* helyett akár a *Ilvir(o) i(ure) d(icundo)* is szerepelhetett (ALFÖLDY 2004a, 29.)

[Ti(berius) Clau]d[ius Ti(beri) f(ilius) Victor]in[us / et Vale]ri[a f(ilia) Honorata vivi fecer(unt) / sibi et Ti(berio) Claudio Ti(beri) f(ilio) Aprili filio eq(uiti) R(omano)], / de[c(urioni) col(oniae) Cl(audiae) Savariae omnibus honoribus / functo in mun(icipio) Ael(io) Carn(unto) et - - - ia]e [f(iliae) - - - ae / uxori eius et Ti(berio) Claudio / Ti(beri) f(ilio) - - - et Ti(berio) Claudio Ti(berio) f(ilio) Cogitato filis et nepotibus posteris]qu[e eorum.]⁵⁵⁹

Bár FITZ Jenő felvetette, hogy a balácai *tumulus* ásatásakor előkerült némely töredék egy bizonyos Tiberius Claudius Victorinust említett, később ALFÖLDY Géza a töredékeket másként csoportosította és eltérő feloldási javaslattal állt elő.⁵⁶⁰ A *tumulus* márvány építési táblájának rekonstrukciója szerint Tiberius Claudius Victorinus volt a család feje és a *tumulus* építtetője, bár maga ugyan – a kiegészítési javaslat szerint – nem volt se *decurio*, se lovag. Azonban fia Tiberius Claudius Aprilis *equus Romanus* volt, aki Savaria *ordo decurionum*ának szintén tagja volt, mindemellett *Carnuntum municipium*ában betöltött minden tisztséget.⁵⁶¹ A márvány felirat tisztségei felsorolásából egy betűt sem őrzött meg, ezek mind ALFÖLDY rekonstrukciói. Így Aprilis *ordo equester*beli tagsága is csak feltételezett.

Cursus honorum:

aedilis municipii Aeli Carnunti (117 – 160)

quaestor municipii Aeli Carnunti (117 – 160)

duumvir municipii Aeli Carnunti (117 – 160)

decurio coloniae Claudiae Savariae (117 – 160)

equus Romanus (117 – 160)

EQ 55

M(arcus) Valerius Maximianus - feliratait lásd azonos nevű fiánál (SE 1)

MROZEWICZ 1989, 68, PS 43; SZABÓ Á. 2006a, 90-92 P 68

Csak fia feliratáról ismerjük tisztségeit, noha ezek a források meglehetősen szűkszavúak ebből a szempontból. Mindösszesen két tisztségét említi, ezek szerint *quinquennialis* és *sacerdos* volt, s a feliratok állításakor, legkésőbb 186 környékén, az idősebb Maximianus már kiszolgált pap

⁵⁵⁹ ALFÖLDY Géza kiegészítése a Balácán előkerült töredékek alapján. (ALFÖLDY 2004a, 122.)

⁵⁶⁰ FITZ 2000, 124. Nr. 50.

⁵⁶¹ Az [om(nibus) hon(oribus)] funct(o) feloldáshoz lásd SZABÓ E. 2003, 100. Palágyinál még [de]funct(o) [in Ca]rn[unto] (PALÁGYI 1997, 19.).

volt. Két ismert tisztsége miatt bizonyos, hogy legalább az *ordo decurionum* tagja volt, alighanem Poetovióban. Minthogy *quinquennalis* volt, valamelyik korábbi évben már legalább egyszer betöltötte a *duumviratust*, illetve a kisebb magistraturákat (*aedilis, quaestor*). Összes tisztségét a század második felében viselte, de még mindenképp 186 előtt.⁵⁶² Általánosan elfogadott, hogy a *sacerdotiuma* alatt Pannonia Superiorban betöltött főpapi tisztsége értendő.⁵⁶³ Feliraton ugyancsak nem szerepel, de több kutató feltételezi, hogy már az idősebb Maximianus is a lovagi rend tagja volt, s ez nem bizonyosság.⁵⁶⁴

EQ 56

Iul(ius) Victorinus⁵⁶⁵

II-III. század⁵⁶⁶

Andautonia (Scitarjevo)

fogadalmi relief

CIL III, 4008; FRANKFURTER 1885, 253; BRUNŠMID 1905, 65-67 Nr. 125; ILS 3746, AIJ 474; BARKÓCZI 1964, Nr. 177/5; MROZEWICZ 1989, 64 PS 1, SZABÓ E. 2001, 31 Nr. 29-30; PASTOR 2011, 86 Nr. 24; Lupa 5739; AnÉp 2010, 1239; EDCS-26600441

[- -] *Nem(esi) Reg(inae) Aug(ustae) sac(rum)* | [- -] *Iul(ius) Victorinus v(ir) e(gregius) | [dec(urio?)] mun(icipii) And(autoniensium) cum suis | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*

A korábbi szakirodalomban Iulius Victorinus 'VE' ligatúrával feltüntetett tisztségét *ve(teranus)*ként oldották fel, újabban Pastor a *ve(nator)* értelmezést javasolta. Noha ez utóbbi ellen vall, hogy valamilyen municipális tisztséget is viselt, erre viszont a *venatorok* esetében nincs más ismert példa a feliratos anyagban. Ugyanakkor nem lehetetlen, hogy a *v(ir) e(gregius)* kifejezés bújik meg a betűkapcsolat mögött. Legalábbis nem Victorinus lenne az első, aki lovagi rendüként municipális tisztségeket viselt. Másfelől, Nemesis Regina Augustának állított felirata talán gladiatorküzdelmek rendezéséhez is kapcsolódott, lovagi rendüként ehhez az anyagi háttere is meglehetett. A felirat bal oldala sérült, így az Andautoniában viselt városi tisztsége is

⁵⁶² SZABÓ Á. 2006a, 92

⁵⁶³ PFLAUM 1955, 138; TÓTH E 2001 7; SZABÓ Á. 2006a, 92

⁵⁶⁴ Vö. CIL III, 4069 = 10870 = AIJ, 389; CIL III, 4028 = AIJ, 280; AIJ, 288; ALFÖLDY 1965 (Situla), p. 93-112; ALFÖLDY 1964-1965, p. 137-144; SZABÓ Á. 2006a, 92

⁵⁶⁵ A Victorinus („Victorhoz tartozó”) a későbbi időszakban megjelenő provinciális nevek közé tartozik, főként nyugaton fordul elő (MÓCSY 1959, 196) Marcus után mind a keletiek, mind a nyugatiak körében gyakori, Pannonia keleti és nyugati felében közel azonos számban fordul elő (BARKÓCZI 1964, 328).

⁵⁶⁶ A felirat már másodlagos felhasználásban került az eredetileg Andautonia közössége által *patronusa*, Lucius Funisulanus Vettonianus, egykori pannoniai helytartó számára valamikor 86 és 91 között állított honorfelirat (CIL III, 4013) hátoldalára.

bizonytalan. A felirat szövegképe szabálytalan, a töredékes részen legalább két, legfeljebb négy betűre elegendő hely van.

Cursus honorum:

vir egregius (II-III. század)

[decurio] municipii Flavii Andautonensium (II-III. század)

III. 3. LOVAGI RENDŰ SZEMÉLYEK BIZONYTALAN PANNONIAI SZÁRMAZÁSSAL

„*Quis largitur opes ueteri fidoque sodali,
aut quem prosequitur non alienus eques?*”
(Martialis V. 19.)

EQ 57

C(aius) Atius Secundus⁵⁶⁷

193-210⁵⁶⁸

Carnuntum⁵⁶⁹

mészköoltár/postamens^{570?}

ARNETH 1853, 333-334 Nr. 4.; SACKEN 1853, 340. 345 Taf. I/5; v. SACKEN – KENNER 1866a, 67 Nr. 138b.; v. SACKEN – KENNER 1866b, 61. Nr. 138b; CIL III, 4420 (p 2328,32); BORMANN 1895, 197; CUMONT 1896, 146 Nr. 368; 330 Nr. 225e Fig. 200; CIL III, 11088; CIL III, 14356; CIMRM II, Nr. 1672-1673 Abb. 427; GABLER 1966, 22 Nr. 36; HILD 1968, 280; CSIR Ö 1/3, 20, Nr. 182, Taf. 18; ZaCarnuntum 25; NOLL 1986, 82 Nr. 344; FITZ 1993-1995, 1050 Nr. 688; HUMER 2009, 41 Nr. 40; GUGL – KREMER 2011, 168, Nr. 37; CSIR Ö Carnuntum Suppl. 1. Nr. 353, 181; Lupa 8906; EDH HD000887

[*D(eo)?*] *I(nvicto)* [*M(ithrae)?* / *C(aius)*] *A[tius Se|cundus]* *v(ir)* / [*p(erfectissimus)*] *templum* / *vetustate* / *conlabsum (sic!)* / *restitu[i]t.*

A Caius Atius Secundust említő felirat Septimius Severus uralkodásának idejére tehető. A *vir perfectissimus* címet viselő személyek a lovagi *ordo* második legtekintélyesebb csoportját alkották. E cím viselői közé tartoztak Commodus óta a *praefectus Aegypti*, a *praefectus annonae*, a *praefectus vigilum* tisztét viselő személyek, és az a *cognitionibus* „császári titkárság” vezetői és a magasabb rangú *procuratorok*.⁵⁷¹ Secundus legnagyobb valószínűséggel a *procuratorok* közé tartozhatott. Kérdéses, hogy hivatalát Pannoniában vagy esetleg másutt

⁵⁶⁷ Minthogy a felirat szövege javarészt csak átiratban maradt meg, 2011-es közlésében (GUGL – KREMER 2011, 168 Nr. 37) már nem tüntették fel az állítató nevét és rangját, mint a korábbi és későbbi olvasatok. Az Atius név nem túl gyakori, LŐRINCZ Barnabás Észak-Italiából öt, Belgicából és a két Germaniából négy, Daciából két további előfordulását említi (MÓCSY 1959, 151; OPEL I, 203). Pannoniában a fenti feliraton túl még egyetlen további esetben fordul elő. Egy Vindobonából származó I. századi sztélé (CIL III, 4570, p 2328,40) ugyanis az Aniensis *tribus*beli Caius Atiust (sic!), Quintus fiát említi a *legio XV Apollinaris* 29 éves korában elhunyt katonájaként. Pusztán e feliratok alapján aligha kapcsolható össze teljes bizonyossággal a két személy, ám nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy Atius Secundus *italicus* származású katonának leszármazottja volt. A Secundus („Második”) *cognomen* mindenütt elterjedt, leginkább Észak-Itáliában fordult elő, azonban Marcus után kevésbé fordul elő Pannoniában (MÓCSY 1959, 190; BARKÓCZI 1964, 323).

⁵⁶⁸ Lásd a CSIR Ö Carnuntum Suppl. 1.Nr. 353 szám alatti kommentárt.

⁵⁶⁹ A felirat a carnuntumi *canabae* ún. I. mithraeumából származik, szövege a templom felújításáról emlékezik meg. A carnuntumi ún. I. mithraeumhoz lásd GUGL – KREMER 2011.

⁵⁷⁰ Az oltár két oldalán földbe szúrt botra helyezett frígsapkát ábrázoló relief.

⁵⁷¹ DOBSON – DOMASZEWSKI 1967, 171; ALFÖLDY 2002a, 161

viselte-e.⁵⁷² Akár az is számításba jöhet, hogy helyi származása okán gondoskodott a leromlott állapotú *mithraeum* felújításáról.

Cursus honorum:

vir perfectissimus (II. század vége - III. század első fele)

[*procurator*] (II. század vége - III. század első fele)

EQ 58

M(arcus) Aur(elius) Bass(us)⁵⁷³

III. század

Mursa (Osijek/Esszék/Esseg)

titulus

ŠAŠEL 1992, 176-182; AnÉp 1992, 1454; FITZ 2000, 120-121 Nr. 29; EDCS-04900895; Lupa 118; EDH HD053820

D(is) M(anibus)! | Aur(elio) Agripp(a)e ex | provinci(a) Arabia | c(ivitate) CILIS Sahareno | qui vix(it) ann(os) XXIII | M(arcus) Aur(elius) Bass(us) eq(ues) R(omanus) | nepoti dulcis/simo.

Az Aurelius nevek alapján a felirat legkorábban a II. század utolsó harmadában készülhetett, de nagyobb valószínűséggel a III. századra tehető, lévén már a család harmadik generációja viselte az Aurelius/a *gentiliciumot*. Miként FITZ Jenő is megállapította, a felirat alapján csak annyi bizonyos, hogy Marcus Aurelius Bassus római lovag volt, aki legalább hatvanéves kora körül járt Mursában, unokája halálakor. Illetve lehetséges, hogy pont unokája, Agrippa halála miatt érkezett a tartományba. Ő a felirat szerint azonban Arabiában született, természetesen ez nem zárja ki azt, hogy Bassus pannoniai születésű volt. Elképzelhető, hogy esetleg Agrippina apja volt arabiai származású, vagy esetleg apja volt az, aki Pannoniából Arabiába települt. Lehetséges, hogy Bassus azonos azzal a *legio II Italicában* szolgáló *tribunusszal*, akit egy az asiai Thyatiréből származó felirat (IGR IV, 1214; AnÉp 1982, 865) említ,⁵⁷⁴ ugyanakkor egyéb rokoni szál is fennállhat a két Bassus között.⁵⁷⁵

⁵⁷² Mindenesetre FITZ Jenő nem említi a *procuratorok* felsorolásakor (FITZ 1993-1995, 685-750), miként Stein sem, ő is egy III. század második felében vagy a IV. században működő helytartónak vélte, azonban FITZ Jenő véleményével szemben nem Inferiorhoz, hanem Superiorhoz köti. Valószínűnek tűnik, hogy amennyiben Pannoniában viselt volna hivatalt, úgy azt feliratán is feltüntette volna.

⁵⁷³ A Bassus név viselői különféle *origóval* rendelkeztek, a *cognomen* főként keleten és Észak-Itáliában gyakori (MÓCSY 1959, 166; BARKÓCZI 1964, 307)

⁵⁷⁴ FITZ 2000, Nr. 29. 120-121.

⁵⁷⁵ ŠAŠEL 1992, 178.

Cursus honorum:

lovagi rend (III. század)

EQ 59

Cnaeus Flavius Aelianus⁵⁷⁶

III. század

Cuccium (Ilok/Újlak)

sírfelirat (elveszett)

CIL III, 3258 (p 1041); FITZ 2000, 119-120 Nr. 23; EDCS-28600241

Cnaeus Flavius Aelianus praefectus praetorio

FITZ alighanem helyesen véli úgy, hogy az *ala I praetoria singularium civium Romanorum*⁵⁷⁷ *praefectus*át említette a mára elveszett felirat, és nem egy *praefectus praetoriot*.⁵⁷⁸ FITZ szerint Flavius Aelianus jó eséllyel pannoniai származású volt⁵⁷⁹, emellett főként pannoniai síremléke szólna, amennyiben FITZ értelmezése helytálló. Persze az is lehet, hogy hivatali ideje alatt hunyt el, és Pannoniában temették el. Továbbá FITZ Jenő a névazonosság alapján felveti továbbá azt is, hogy a későbbi *pannonia inferiori* helytartó Flavius Aelianus apja lehetett.⁵⁸⁰

Cursus honorum:

lovagi rend (III. század)

III *praefectus alae I praetoriae singularium civium Romanorum?* (III. század)

EQ 60

C(aius) Iul(ius) Super⁵⁸¹

III. század

Carnuntum (Petronell)

oltár?

⁵⁷⁶ Az Aelianus („Aeliushoz tartozó”) *cognomen* a II. század vége után Pannoniában főként az orientálisok körében fordul elő, birodalmi szinten Észak-Itáliában a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 162, BARKÓCZI 1964, 304).

⁵⁷⁷ Az egység 84/85 táján érkezett Germania (Inferior) terüléről Pannoniába, majd legkésőbb 88-ban Syriába került át, ahol 92/93-ig maradt. Ezt követően Moesia Superiorba helyezték, majd a Traianus-féle dák háborúk után, de legkésőbb 110-ben visszakerült Pannonia Inferiorba, s tábora Teutoburgiumban volt. Az egység III. századi és azt követő története ismeretlen. (LŐRINCZ 2001, 23).

⁵⁷⁸ LŐRINCZ nem említi a feliratot (LŐRINCZ 2001).

⁵⁷⁹ FITZ 1993-1995, 1108. Nr. 742

⁵⁸⁰ FITZ 1993-1995, 1039, Nr. 679. Flavius Aelianus 226-228 vagy 228-230 között volt Pannonia Inferior helytartója (FPA IV, 185).

⁵⁸¹ A Super („Felül lévő”) *cognomen* főként nyugaton és Észak-Itáliában fordul elő (MÓCSY 1959, 192.; BARKÓCZI 1964, 325., OPEL IV, 100).

PIR² I 593; CIL III, 4423 (p 1770); PFLAUM 1960-1961, 1044; CSIR Ö 1/4, 458; ZaCarnuntum 105; Noll 1986, Nr. 347; FITZ 2000, 120 Nr. 25; CSIR Ö Supp 1. 386; Lupa 8930; EDCS-28800185

*Nymphis Aug(ustis) / sacrum / pro sal(ute) C(ai) Iul(i) / Superi proc(uratoris) / Augg(ustorum) / prov(inciae) Siciliae / Iul(ia) Aristian(a) / liberta.*⁵⁸²

A fenti feliratot Iulia Aristiana állította *patronusa* Caius Iulius Super, Sicilia *procuratora* számára. Super carnuntumi kötődését, azaz, hogy egy szabadosa a tartományban tartózkodott, vélhetően származásával magyarázható. Neve alapján családja, legalábbis apai ágon, már régóta birtokolta a római polgárjogot. FITZ úgy véli, hogy Septimius Severus ruházta rá a sicíliai *procuraturát*.⁵⁸³ Annyi bizonyos, hogy Super, mint az uralkodók *procuratora* szerepel, hivatala idején legalább két uralkodó osztozott a császári bíboron, így a felirat 161-nél semmiképp sem készülhetett korábban. Lehetségesnek tűnik, hogy egy azonos nevű carnuntumi származású *praetorianus* (CBI 916) fia lehetett,⁵⁸⁴ aki alighanem Septimius Severus *expeditio urbicáját* követően került a gárda soraiba.

Cursus honorum:

procurator Auggustorum provinciae Siciliae (193 után -)

⁵⁸² Egy Róma városi, *praetorianusokat* soroló feliraton (CBI 916) egy bizonyos Caius Iulius Super szerepel, carnuntumi származásúként, így aligha lehet kétséges, hogy e két személy között kapcsolat áll fent. Lehetséges, hogy a két személy azonos egymással, és a kiszolgált *praetorianus* a lovagi rendbe került, ennek köszönhetően tölthette be a *procuratori* pozíciót Siciliában. De az is felvetődik, hogy a *praetorianus* valamelyik utóda, leginkább a fia emelkedett az *ordo equester* soraiba.

⁵⁸³ FITZ 2000, 120.

⁵⁸⁴ Ez a *tria nomina* mindössze ötször fordul elő az ismert latin nyelvű feliratos anyagban. A fent említett két feliraton kívül egy germaniai 205-ben készült felirat említ (AnĒp 1976, 503) egy legios katonát, s egyben *beneficiarius consularis*, míg egy 144-ben készült *laterculus* (CIL VI, 32520) egy florentinai származású *praetorianust* említ. Emellett Tácról került elő egy oltár, melyet szintén egy ezt a nevet viselő személy állított IOM-nak és Silvanus Domesticusnak (RIU 6, 1529).

Marcus Minic[ius] Martialis⁵⁸⁵

194 - 197

Aquincum (Budapest)

tábla

SEIDL 1856, 296; RÓMER 1866, 176 Nr. 899; RÓMER – DESJARDINS 1873, 151. Nr. 350.; CIL III, 3506; CIL III, 10433; BRELICH 1938, 85:143 lj; NAGY T. 1942, 415, 451:329 lj, 419, 453:373 lj; BARKÓCZI 1964, 343 Nr. 105/29; AnÉp 2005, 1259; MRÁV 2008, 121-146.; AnÉp 2008, 1149, 2008; TitAq 1, 203; EDCS-28600396; Lupa 10591

Libero et [Li]berae / pro sa[lu]te Aug(usti) / et aete[rni]tatis impe/ri(i) i[n h]onore(m) / Marci Minic[i] Martialis / [e(quo?)] p(ublico) / M(arcus) Minic(ius) Hermaisc(us) / l(ocus) d(atus) [d(ecreto) d(ecurionum).

Annyi bizonyosnak látszik, hogy a felirat egyetlen uralkodó tiszteletére készült, így a készítés idejeként csupán az egyeduralmi időszakok jöhetnek szóba.⁵⁸⁶ Bizonytalan, hogy Martialis neve mögött az *equo publico*, vagy esetlegesen más kifejezés szerepelt, szóba jöhet még a *patroni pientissimo* is.⁵⁸⁷ Lehetséges, hogy Martalis azonos azzal a személlyel, aki 202-205 között Coele Syria *procurator* volt (AnÉp 1940, 220; PIR² M 618; PFLAUM 1960-1961, 1082.).⁵⁸⁸ FITZ Jenő egy bizonyos Marcus Miniciust⁵⁸⁹ említ, aki esetlegesen *tribunusként* szolgált Intercisában, azonban azt elveti, hogy azonos lenne Martialisszal.⁵⁹⁰

⁵⁸⁵ A Minicius *gentilicium* Észak-Itáliában gyakori (MÓCSY 1959, 156.; BARKÓCZI 1964, 302.; OPEL III, 82.), Pannoniában jobbra a *ripa* mentén (Intercisa - RIU 5, 1080; Vindobona - ILS 3575; Carnuntum - CIL III, 4513), illetve Sisciában (CIL III, 3971) fordul elő, de korántsem mondható gyakorinak. Ennek ellenére nem tartható valószínűnek, hogy a pannoniai Miniciusok között közeli rokoni kapcsolat állt volna fenn. A Martialis („Marshoz tartozó”) *cognomen* főként nyugaton és Észak-Itáliában fordul elő (MÓCSY 1959, 180; BARKÓCZI 1964, 317; OPEL III, 60).

⁵⁸⁶ Főként Septimius Severust említheti a felirat, de a 156 és 162, vagy a 211 utáni időszak is számításba jöhet (MRÁV 2008a, 126.; TitAq 1, 203 – MRÁV ZSOLT és SZABÓ ÁDÁM kommentárja.).

⁵⁸⁷ MRÁV 2008a, 125. Nagy Tibor pedig *primus pilusként* értelmezi (NAGY T 1942, 419. ill. 453. 373 lj. vélhetően innen DOBSON 1978, 352).

⁵⁸⁸ Lásd a TitAq 1, 203 alatti kommentárt.

⁵⁸⁹ RIU 5, 1080.

⁵⁹⁰ FITZ 1993-1995, 849-850. Nr. 523.

C(aius) Val(erius) L(- - -)us

III. század

Aquincum (Budapest)

szarkofág

SEG 51, 1480; SCHEIBER 1983 67; SEG 1988 48, Nr. 1315; CIGP¹ 1998 Nr. 77; CIGP² Cat Nr. 91, 88-102; TitAq 2, 722; AnÉp 2001, 1961; EDH HD035869

D(is) M(anibus)! C(aio) Val(erio) Papirian[o] trib(un)o leg(ionis) II Ad(iutricis)! // Urbe Pal(a)estina genitum [m]e / militiae res / transtulit huc sper[antem] tamd[i]uq(ue) / tribunus insont[e]m v[ide me s]o/lvi duo pignora [cara coniugi] a[n]|tiqui sume ac ben[e] vive [viato]r! / C(ai) Valeri Turbo et L(- - -)us fil(ii) eius / eq(uites) R(omani).

// Πατρὶς ἐμοὶ Συρίας δάπεδον | πόλεως Καπετωλιάδαο | κείμει δ' ἐν Πα[ί]οσι κενὸν ὄργανον ἀνθρώποισι λεγεῶνος ἀρχηγὸς γεγωνὸς | ὧ τοῦνομα Παπειριανὸς ὑπάρχει | υἱοὶ ἵπτικοὶ β πατρὶ χρηστῶ.

A felirat alapján kétségtelen, hogy Caius Valerius Papirianus Palaestinában született, Jeruzsálemben⁵⁹¹ (Aelia Capitolina/Hierosolyma) vagy a Decapolishoz tartozó Καπετωλιάδ-ban.⁵⁹² Feliratai szerint sokáig szolgált *tribunusként*, ám az említett tisztség csak a *militia secundát* jelentette. Lehetséges, hogy fiai már Pannoniában látták meg a napvilágot,⁵⁹³ így Turbo és L(- - -)us talán pannoniai származásúnak tekinthető. Természetesen az is lehetséges, hogy apjuk szolgálati ideje alatt halt meg Pannoniában, fiai pedig a tartományba látogattak, hogy megadják számára a végtisztességet.

Cursus honorum:

lovagi rend (III. század)

⁵⁹¹ A *legionak* ismert egy jeruzsálemi származású *centuriója*, a 61 (sic!) éven keresztül katonáskodó, 86 évesen elhunyt Aelius Silvanus (TitAq II, 499).

⁵⁹² Lásd SCHEIBER 1983, 67; CIGP² 93-96, TitAq 2, 722.

⁵⁹³ CIGP² 98

C(aius) Valerius Turbo

III. század

feliratot lásd – EQ 62 C(aius) Val(erius) L(- - -)us

A felirat alapján kétségtelen, hogy Caius Valerius Papirianus Palaestinában született, Jeruzsálemben (Aelia Capitolina/Hierosolyma) vagy a Decapolishoz tartozó Καπετωλιάδ-ban.⁵⁹⁴ Lehetséges, hogy fiai már Pannoniában látták meg a napvilágot,⁵⁹⁵ így Turbo és L[- - -]us pannoniai származásúnak tekinthető.

Cursus honorum:

lovagi rend (III. század)

⁵⁹⁴ Lásd SCHEIBER 1983, 67; CIGP² 93-96, TitAq 2, 722.

⁵⁹⁵ CIGP² 98

IV. 1. ISMERT TARTOMÁNYI FŐPAPOK

„*Pater ei in equestri gradu clarus, clarior vitricu, immo pater alius - nam huic quoque nomini pietate successit -, mater e primi.*”
(Plinius: *Epistulae* II. 13.4.)

Tekintélyüket tekintve a főpapok ugyan a lovagok után következtek,⁵⁹⁶ ám az így is messze meghaladta a *decuriók* többségéét. Jóllehet hivataluk csak egy évre szólt, mégis az egész tartományból csak egyetlen ember nyerhette el a főpapi címet, így sokak esetében pedig ez a tisztség jelentette pályafutásuk csúcsát (*summus honor*). Ugyancsak jól mutatja a tisztség magas társadalmi presztízst, hogy a tizennégy jelenleg ismert főpapból öt (SP 4-7, 14) is a lovagi rend tagja volt, egy személy (SP 8) esetében pedig feltételezték, hogy az *ordo equester* soraiba tartozott, illetve egy személy (SP 3) már a lovagi *census* határát súrolta, a többiek pedig a városi arisztokrácia soraiba tartoztak.⁵⁹⁷ Ketten (SP 1, 2) pedig az egyes városok élére rendelt *curatorok* voltak. Feltételezhetjük, hogy mind vagyoni, mind vérségi szempontból nagyon is szűk volt az a kör, amelyből kikerültek. Legalábbis figyelemre méltó az a tény, hogy a tizennégy ismert főpap közül négyen is a Valerius *noment* viselték. Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy a főpapok között jelenleg nem lehet rokoni kapcsolatot kimutatni, illetve nem feltétlenül a valós arányokat ismerjük. S noha a Valerius nem ritka a tartományban,⁵⁹⁸ mégiscsak felülreprezentálnak tűnik az ismert pannonia superioris főpapok körében a többi névhez mérten, hiszen azt távolról sem viseli az ismert össz-pannoniai lakosság negyede.

A főpapok mindegyike pannoniai születésűnek tekinthető, egyedül C. Titius Antonius Peculiaris (SP 6) esetében vetődik fel a moesia superioris származás lehetősége. Mindenesetre apai felmenői révén ő, a Valeriusok, illetve Faustianus is itáliai betelepülők leszármazottja lehetett. Aurelius Audentius azonban vélhetően *illyr* felmenőkkel rendelkezett. A másik Aurelius, Maximinus esetében nehéz biztosat mondani, mindkettejük esetében csak annyi állapítható meg, hogy a többiekhez mérten, családjuk csak igen későn lett a római polgárjog birtokosává. L. Claudius Moderatus, illetve a bizonyos M. Ulpius alighanem pannoniai bennszülöttek polgárjogot nyert utódai voltak. Ha települések szempontjából nézzük, akkor *decurionatusuk*, illetve egyéb tisztségeik alapján két főpap (SP 3, 4,) Sisciából, egy személy vélhetően Scarbantiából (SP 13), egy negyedik valamelyik flaviusi alapítású városból, másik

⁵⁹⁶ Lásd EQ 19 és SP 11 esetét.

⁵⁹⁷ Úgy tűnik, hogy Daciában még nagyobb társadalmi presztízst jelentett a tisztség, a nyolc ismert főpapból hat biztosan lovagi rendű személy volt, s ez a hetedik személy esetében ugyancsak feltételezhető, míg a nyolcadik felirata oly mértékben sérült, hogy ez egyáltalán nem állapítható meg (SZABÓ Á. 2007, 233). Noricum esetében a források hiány miatt erről mit sem lehet mondani (SZABÓ Á. 2010a).

⁵⁹⁸ Sem a Birodalom egészében (MÓCSY 1959, 160; ALFÖLDY 1964-1954, 137), sőt ott, ahol a császári *gentiliciumok* ritkák, ott a leggyakoribb nevek közé tartozik (MÓCSY 1983, 16-18).

két személy Poetovióból (SP 2, 8), három (SP 1, 6, 7) Aquincumból, egy (SP 12) pedig Cibalaeból származott. Faustinianust (SP 5) pedig a kutatók többsége szívesen vallja „honfitársának”, így savariai, carnuntumi vagy épp poetoviói származása éppúgy felmerült. Két savariai feliraton (SP 9, 11) csak Savariához kapcsolódó tisztségek szerepelnek, túl a főpapi tisztségcímen, ám esetükben lehet, hogy ez inkább lelőhelynek tudható be, azaz inkább a helyben viselt tisztségek feltüntetésére helyezték a hangsúlyt.

Érdekes, hogy Superiorból a lovagrendű főpapokat a III. századból ismerjük, talán az egyre szélesedő társadalmi bázis áll a háttérben. Minthogy egyre több alkalmas személy akadt, köztük a legtekintélyesebb és befolyásosabb, nem mellékesen a legvagyonosabb, személyek a tartományban élő lovagok voltak. Ugyanakkor a feliratok számához, a számbavehető időhöz és az évenkénti választáshoz képest a létszámuk csekélynek mondható, azaz feltehető, hogy néhányukat évről évre megválasztották főpapnak, hiszen ennek ismétlése nem volt tiltott és akadályozni sem lehetett benne senkit (vö. Digesta 50.4.17pr Hermogenianus). Nem kizárt, hogy Inferiorban is hasonló jelenség játszódott le, ami talán már a II. század vége felé kezdetét vette. Az első ismert főpap (SP 13) valamikor az I. század utolsó negyedében viselhette hivatalát. Valamelyik flaviusi alapítású városból származhatott, vélhetően Scarbantiából. Itt és Savariában is az *ordo decurionum* tagja lehetett, és valamelyikben alighanem *omnibus honoribus functus* volt. Minthogy a *concilium provinciae*, illetve a császárok oltára Savariában volt, vélhetően a superiori főpapok mind Savaria *decuriói* is voltak, noha ez csak négyük feliratán szerepel (SP 4, 5, 11, 14), bár ennek ellentmond, hogy éppen az egyik Savariából előkerült feliraton az egyik főpap csak sisciai *decurionatus*-át tüntette fel. A kettős *decurionatus*, és a lovagi rangok egyaránt jól mutatják, hogy tehetős személyek voltak.⁵⁹⁹

Egyikük (SP 14) tekintélyét jelzi, hogy tiszteletére alighanem szobrot is állítottak Savariában. Felirataik is arra utalnak, hogy tehetős és a lakosság megbecsülését kereső személyek voltak, már az első ismert főpap (SP 13) is alighanem Hercules szentélyét és szobrát ajándékozta Scarbantiának. L. Claudius Moderatus (SP 3) pedig feltehetően a fürdőváros Aquae Iasae *forum*-át ékesítette Minerva provinciális szinten igencsak kvalitásos szobrával. A lovagi rendű Faustinianus (SP 5) a carnuntumi *collegium fabrum*-ot ajándékozta meg a testület *genius*-ának szobrával. L. Valerius Verus (SP 11) T. Cnorus Sabinianusszal (EQ 19) állítatott helyre Savariában egy leégett *cryptát*. M. Ulpus (SP 7) apja végrendeletét megtoldva épített egy templomot oltárral együtt a Vetus Salinában élő római polgárok közösségének. C. Titus Antonius Peculiaris (SP 6) egy *nymphaeum*-ot adományozott Aquincum polgárainak, s a

⁵⁹⁹ Nem különben Daciában (SZABÓ Á. 2007, 233)

vízellátásáról is gondoskodott. Ugyancsak magas a Nemesis tiszteletére emelt oltárok aránya, Savariában két (SP 9, 10), Aquincumban egy személy (SP 1) gondoskodott az istennő tiszteletéről, s ezek alighanem valamilyen amphitheatrális rendezvényhez kapcsolódtak. Noha egy esetben (SP 1) a lánya és önmaga sértetlenségéért dedikálta a feliratot, magától értetődően aligha azért, mert bármelyikük is az *arena* homokjában tette kockára életét, sokkal inkább arról van szó, hogy a feliratállítás mindenképpen valamilyen amphitheatrális rendezvényhez kapcsolódhatott, hiszen a dedikációban szereplő Nemesis istennő tisztelete a Duna-vidéken valósággal egybeforrt az *amphitheatrum*okkal.⁶⁰⁰ Ugyancsak inkább hivatalos jellegű, a császárkultuszhoz kapcsolható G. D. Q. Victorinus (SP 4) és azonos nevű fia (EQ 21), illetve felesége által 238-ban Sisciában Gordianus császár *salus*áért IOM Nundinariusnak dedikált oltár is. Teljességgel a magánvallás keretei közé utalható felirat csak egy esetben ismert, Aurelius Maximinus (SP 2) IOM Culminalisnak⁶⁰¹ emelt oltárt Poetovióban maga, felesége és az övéik üdvéért.

Nr.	nomen	origo	főpapi cím	decurionatus	etc.	feliratállítás oka	ideje	lelőhelye
PANNONIA								
13	[- - -] f(ilius) Quir(ina [- - -])	valamelyik Flaviusi város (Scarb?)	sacerdo]talis [provinciae Pannonia]e	mun Fl [Sc]arb [?dec col Cl Sav]		[Herc]uli [August]o sac aed gr f [?] et sig dedic]ation eius d d.	I-II. sz.	Scarbantia (Sopron)
PANNONIA SUPERIOR								
10	L. Val. Valerian.	Sisc?	sac p P S	col Fl Sisc	Ilvir i d, flamen divi Cl, Ilvir qq	Nemesi Aug sac ex vot	II. sz. 2.	Savaria (Szombathely)
8	M. Valerius Maximianus	Poet?	s[ac]		quinq		180 k.	Numidia, Diana (Mergueb ez Zana)
9	Valer Ursus Viri(?)	Sav?	sacer p		omnibus honoribus functus	Nem Aug vsllm	II-III. sz.	Savaria (Szombathely)
14	[- - -]	Sav?	[sac ar]ae Augg [provinc]iae P S].	[col C] S, dec [col Sept] Karn [equo p]ublic		szoborposztamens	198-211	Savaria (Szombathely)
5	[L. Oct.] M. f. Faustinianus	Sav?	sacerdotalis p P S	c C A S et c S A A K	eq [p]ub[1], trib mil leg XIII G Ant, trib coh II Mattiacor m eq, praef ala I Sept Suror ∞	Genium [c]oll fabr pro sal Imp [[[Caes M Aur]]] [[[Antonini P F Augusti]]]	219. augusztus 23.	Carnuntum (Bad Deutsch- Altenburg)
4	G. D. Q. Victorinus	Sisc?	sac p P Sup	col Sisc	Ilvira, eq Rom	IOM Nundinario pro salute Imp Gordiani Aug (fiával és feleségével)	238	Neviodunum (Degoj Desni)
2	Aure[1] Maximinus	Poet?	sace[r][d]os provinc[i][a]e Pannoniae Superi	col Poet	Ilvir q[q] [e]x curat	[I] O M Cul pro salute sua et Aurel Marcell[i]nae coniugis suorumque omnium vsllm	III. sz.	Poetovio (Križoljan)
11	L(ucius) Val(erius) Verus	Sav?	sacerdotalis p P S	c C Savar		cryptam vi ignis exustam sumptibus suis refecerunt	III. sz.	Savaria (Szombathely)

⁶⁰⁰ Vö. PASTOR 2011

⁶⁰¹ Az istenséghez lásd KREMER 1989, 951

3	L Cl Ti f Quirina Moderatus	egy flaviusi város	sac Arae Aug, q decur	c Cl Savaria m Ael Salla	e q decur	Minervam Aug	III. sz.	Aquae Iasae (Vараždinske Toplice)
PANNONIA INFERIOR								
7	[M. Ulp.]	Aq?	sacerd [prov Pannon Inf]	col Murs	[IIvir] m Aq [tr l]eg XII Fulmin in	[Templum(?) et ar]am Genii civib(us) R(omanis) [et consist terri]t Vetuss, quae M Ulp(ius) [- - - ex tes]t HS X ∞ n fieri iusserat memoriam [patris loco publico te]rritori ex HS XXXX∞ n fec	II. sz.	Vetus Salina (Adony)
6	C. Tit. C. f. Serg. Antonius Peculiaris	Aq?	sacerdos Arae Aug n p P Infer	col Aq m S[in]g	e[q] p, Ilvir flam	Nymf pec sua fecit et aquam induxit	III. sz.	Aquincum (Bátmonostor)
1	Aurel Audentius	Aq?	e sacer provinci		c r p Aqi	Dea Nemesis Augusta filiae suae et pro sua incolum votum complevit	III. sz.	Aquincum (Budapest)
12	[- - -]	Cib?	[sacerdos] p P In[f]		[IIvir] [c]ol Cib[al]	? vslm	III. sz.	Sopianae (Pécs)

SP 1

Aurel(ius) Audentius⁶⁰²

III. század

Aquincum (Budapest)

mészköltár

HALICZKY 1818, 218-219, 4; KATANCSICH 1826, 403 Nr. 221; CIL III, 3485; RÓMER – DESJARDINS 1873, 60; FRÖHLICH 1891, 158 Nr. 16; HAMPEL 1909, 46-48 Nr. 43; BRELICH 1938, 108; ALFÖLDI 1940, 196; NAGY L. 1940, 568; NAGY T. 1942, 396, 442:101, 403, 445:188, 420, 454:391; ALFÖLDY 1961, 113:84; MÓCSY 1962, 595:64-65, 602:58, 64; ALFÖLDY 1963, 55, 67:84; BARKÓCZI 1964, 345, 105/182; FITZ 1993-1995, 425-426; TÓTH E. 2006b 55-56; MROZEWICZ 1989, 76 PI-55; SZABÓ E. 2003, 217 Nr 309; SZABÓ Á. 2006a, 26-29 P 13; NAGY M. 2007, 158 Nr. 175; TitAq 1, 286; EDCS-28600375; EDH HD068035; Lupa 9028;

⁶⁰² Legkorábban Marcus Aureliustól kaphattak polgárjogot. Vélhetően *illyr* származású volt (BARKÓCZI 1964, 306; KAJANTO 1965, 257; SZABÓ Á 2006a, 27). Valóban ritka név, noha LÓRINCZ Barnabás és REDŐ Ferenc összeállításával szemben, nem csak Pannoniából ismert, bár valóban a három ismert személlyel itt volt a leggyakoribb (OPEL I, 221). De Latium et Campania (AnÉp 2003, 1120), Gallia Narbonensis (AnÉp 1968, 115); Dalmatia (CIL III, 2659), Africa proconsularis (CIL VIII, 97 p 2349; CIL VIII, 1296, p 2554) területén előkerült feliratokon is előfordul az Audentius név. A legtöbb felirat azonban Virius Audentius Aemilianust, egykori *consularis Campaniae*-t említi, aki 379-383 között *Africa proconsuli* tiszttét is betöltötte (AnÉp 1968, 118b, AnÉp 1972, 81 CIL X, 3866; CIL VIII, 24589; CIL VIII, 24588; AnÉp 1972, 81), valószínűleg a fent említett személyek némelyike összefüggésbe hozható vele.

*Deae Nemesi Aug(ustae) | pro salute | Aureliae Aude|ntiae filiae | suae et pro sua | incolum(itate) Aurel(ius) | Audentius c(urator) r(ei) p(ublicae) | Aqui(ncensium) e sacer(dotalibus)*⁶⁰³ *pro|vinci(ae) libenti ani|mo suscepta | [vot]a co<m=N>plevit.*

A felirat a III. század folyamán készülhetett, talán a század közepén.⁶⁰⁴ Audentius alighanem, helyi illyr eredetű, de már polgárjoggal rendelkező családból származott. Feliratán két tisztségét említi, melyek szerint Aquincum *coloniájában* a *curator rei publicae* tisztséget töltötte be, azaz a város pénzügyeinek rendbetételét felügyelte.⁶⁰⁵ Jobbára azonban ezt a feladatot nem ott töltötték be, ahova kötődtek vagy ahonnan származtak.⁶⁰⁶ A másik feltüntetett *honora* Pannonia Inferior tartományi főpapi tisztsége volt, azonban a felirat állításakor már nem ebben a pozícióban találjuk, hanem kiszolgált papként, *sacerdotalisként* szerepel rajta. A tartományi főpapokról tudjuk, hogy *omnibus honoribus functi* voltak, így legalább egy városban a teljes hivatali ranglétrát megmászta. Ennek megfelelően valahol már elnyerte a *decurionatust*, vélhetően az *aedilis* vagy a *quaestor* hivatalt, illetve a *duumviratust* is.

Cursus honorum:

[decurio coloniae/municipii (III. század)]

[aedilis v. quaestor coloniae/municipii (III. század)]

[duumvir iure dicundo coloniae/municipii (III. század)]

sacerdos provinciae Pannoniae Inferioris (III. század)

curator rei publicae coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

⁶⁰³ SZABÓ Ádám korábbi feloldása *e(t) sacer(dos)* volt (SZABÓ Á. 2006a, 27), szakirodalmi alapon, de a TitAq I. 286 sz. alatt revideálta az olvasatot

⁶⁰⁴ A III. századra téve (FITZ 1993-1995, 426.). Főként a feliraton előforduló jellegzetes betűformák alapján a III. század közepére (lásd részletesebben SZABÓ Á 2006a, 27).

⁶⁰⁵ SZABÓ Á. 2006a, 28 SZABÓ Edit felveti egy további felirat (CIL III, 4125 - *Herculi Au[g(usto) | [- - -] Sabin[i]a/[n]us dec(urio) m(unicipii) | [c]ur(ator) r(ei) p(ublicae) C(arnuntensium?) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*), esetében is, hogy egy *curator rei publicae* tisztét viselőt említett volna, a felirat azonban már elveszett, és eltérő olvasatú kéziratokból ismert (SZABÓ E. 2003, 132 Nr. 185).

⁶⁰⁶ SZABÓ Á 2006a, 28

M(arcus) Aure[l(ius)] Maximinus⁶⁰⁷

III. század

Poetovio (Križoljan)

márvány oltár (részint elveszett)

CIL III, 4108 (p 1749); KALINKA – SWOBODA 1890, 14 Nr. 3; AIJ 449; BARKÓCZI 1964, 263 37/1; KENNER 1989, 951; MROZEWICZ 1989, 67 PS 32; FITZ 1993-1995, 423-424; TÓTH E 2001, 29 Nr. 7; SZABÓ E. 2003, 71 Nr. 92; SZABÓ Á. 2006a, 36-38 P 20; EDCS-26600395; EDH HD069154; Lupa

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) Cul(minali) Aure[l(ius)] | Maximinus de[c(urio)] | col(oniae) Poet(oviensis) ho[n]ore Ilvir(i), q(uin)[q(uennalis)] | [e]x curat(ore), sace[r][d]os provinc[i][a]e Pannoniae Superi(oris) | pro salute sua et / Aurel(iae) Marcell[i]nae coniugis su/orumque omnium v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Nem jelenthető ki minden kétséget kizáróan, hogy Maximinus helyi család sarja volt, azonban tisztségeit illetően több is biztosabb információ áll rendelkezésre. A forrás, a felirathordozó kialakítása, a szöveg betűképe, illetve az Aurelius nevek miatt a III. századra tehető.⁶⁰⁸ Valamikor a század folyamán viselhette hivatalait, ezek közül az első a Poetovióban viselt *decurionatus* volt, majd az ezt követően feltüntetett *honora* a *duumviratus* volt, azonban még ezt megelőzően *aedilis* és/vagy *quaestor* is volt. Szintén egy meg nem határozható évben nyerte el az ötödévi polgármesterséget a *coloniában*. Majd vélhetően a közigazgatásban szerzett jártassága miatt is nyerhette el a *curator* tisztséget valamelyik település élén, ami feltételezhetően nem Poetovio volt.⁶⁰⁹ Audentiushoz (SP 1) hasonlóan ő is *curatorsága* után nyerte el a tartományi főpapi címet, azonban ő Pannonia Superiorban látta el a hivatali teendőket. A forrás másik érdekessége, hogy még ha szűkszavúan is, de említi Maximinus feleségét, Aurelia Marcellinát⁶¹⁰ is.

Cursus honorum:[*decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium* (III. század -)]

⁶⁰⁷ A család legkorábban Marcus Aurelius uralkodása idején kaphatott polgárjogot. A Maximinus („Maximushoz tartozó”) *cognomen* Pannoniában főként a *ripa* mentén volt elterjedt, talán a katonaságnak köszönhetően. Dalmatiából és Pannoniából ismert a legnagyobb számban, de a Maximushoz hasonlóan szerte a Birodalomban elterjedt volt (BARKÓCZI 1964, 318; OPEL III, 69).

⁶⁰⁸ SZABÓ Á 2006a, 37-38

⁶⁰⁹ SZABÓ Á. 2006a, 37-38

⁶¹⁰ A Marcellinus/a („Marcellushoz tartozó”), mind a Marcellus/a („Pörölyöcske”) *cognomen* elterjedése a Borostyánkőúthoz idomul (BARKÓCZI 1964, 317), alapvetően Észak-Itáliában, Dalmatiában és nyugaton fordult elő (MÓCSY 1959,180)

[aedilis v. quaestor coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)
duumvir iure dicundo coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)
duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III.
század)
curator rei publicae (III. század)
sacerdos provinciae Pannoniae Superioris (III. század)

SP 3

L(ucius) Cl(audius) Ti(beri) f(ilius) Quirina Moderatus III. század

Aquae Iasae (Varaždinske Toplice)

márvány szoborbázis és szobor

GORENC – VIKIĆ 1980, 14 Abb. 9, 32, Abb. 19, 20; AnÉp 1979, 468; RIU 2, p. 13; MÓCSY 1983, 309-312; AnÉp 1983, 774; GORENC 1984, 95-108 Tabla 1-8; ILJug 2, 1169; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1992, 72-73 76; AnÉp 1993, 1289; FITZ 1993-1995, 423-424; RENDIĆ-MIOČEVIĆ – ŠEGVIĆ 1998, 7, 14 fig. 2; TÓTH E 2001, 26 Nr. 3; MROZEWICZ 1989, 69 PS 50; REDŐ 2003, 204; SZABÓ E. 2003, 79-80 Nr. 104; SZABÓ Á. 2006, 49-50 P 32; LUČIĆ, 2013, 230-232 Nr. 24; Aquae Iasae 65; EDCS-10001172; EDH HD000496, Lupa 5388

Minervam | Aug(ustam) | L(ucius) Cl(audius), Ti(beri) f(ilius), Quirina, | Moderatus | dec(urio) c(oloniae) C(laudiae) Savaria(e), | dec(urio) municipi(i) | Ae(li) Sallae, sacerdot(alis) | Arae Aug(usti), e q(uinque) decur(iis) | posuit.

Noha Moderatus mind a savariai, mind a sallai városi tanácsának tagja volt, *tribusa* arra utal, hogy nem e városok egyikéből származott,⁶¹¹ hiszen előbbi lakói a Claudia, utóbbié pedig a Sergia *tribus*ba tartoztak. A Quirina *tribus* pedig a flaviusi alapítású városok szülőtteinek jelzője volt. Meglehet, hogy *africai* származású volt, miként azt MÓCSY András véli (MÓCSY 1983, 309-310), aki felvetette, hogy talán rokonságban állt Cuicul városának egykori *pontifex*ével, Ti. Claudius Modestusszal, és fiával L. Claudius Honoratusszal, aki lovagi rendi tagságig jutott Antoninus Pius uralkodása idején.⁶¹² Honoratusnak érdekes módon *pannoniai*

⁶¹¹ FORNI 1956, 13

⁶¹² *Genio populi Cuiculitanor(um) | L(ucius) Claudius Ti(beri) fil(ius) Quir(ina) Honoratus trib(unus) mil(itum) leg(ionis) II Adiutricis praef(ectus) coh(ortis) | I Aug(ustae) Pan(noniorum) equo publ(ico) exornat(us) ab Imp(eratore) Antonino Aug(usto) Pio in quinq(ue) dec(urias) adlect(us) | col(oniae) Cirt(ensium) dec(urio) et aed(ilis) col(oniae) Cuiculitanae) dec(urio) et aug(ur) exedr[a]m cum statua et column(is) marmoreis | quam Cl(audius) Modestus pater suus ob honor(em) pontif(icatus) s[ic]ne taxatione promiserat ex decreto | Fontei Frontiniani leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) c(larissimi) v(iri) ampliata pec[un]ia sua fecit dedicavitque. - Cuicul (Djemila) - CIL VIII, 20144*

kötődése is van, hiszen az ebben az időszakban Syriában vagy Aegyptusban állomásozó *cohors I Augusta Pannoniorum*⁶¹³ *praefectusa* volt, majd ezt követően az aquincumi *legio II Adiutrix* katonai *tribunus*aként szolgált. MÓCSY szerint katonai pályáját és apja halálát követően tért vissza a tartományba, ahol apja örökébe lépett és municipális hivatalokat vállalt, illetve teljesítette még az apja által a *pontificatus*ért vállalt építkezést. Honoratus Cirta városában *decurio* és *aedilis*, Cuiculban ugyancsak *decurio* illetve *augur* volt. Valószínűleg Cirta volt mindkettejük szülővárosa, Quirina *tribus*uk legalábbis erre enged következtetni. MÓCSY úgy véli, bátyjával, a *legio II Adiutrix* újdonsült *tribunus*ával együtt került Moderatus Pannoniába, felhossa továbbá, hogy később több honfitársa is Tiberius Plautius Felix Ferruntianus vezetésével a *legio III Augusta* egy *vexillatió*jának kötelékében a markomann hadszíntérre került.⁶¹⁴ Feliratos források igazolják, hogy a harcokat követően a különítmény katonái a *legio I Adiutrix*be és a *legio II Adiutrix*be⁶¹⁵ kerültek át, néhányan bizonyosan végleg Pannoniában telepedtek le s itt hunytak el.⁶¹⁶ Ám ennek valószínűleg sok köze nem lehetett Moderatus esetéhez, kiváltképp, hogy a legtöbb *africai* a *ripa* mentén telepedett le. SZABÓ Ádám kétségesnek tartja *africai* származását, sokkal inkább a Flaviusok óta Pannoniában élő család sarjának tartja, s inkább savariai kötődésűnek.⁶¹⁷ TÓTH ENDRE az *africai* származás lehetőségét nem említi, szerinte Scarbantiából vagy Dél-Pannoniából származott. MÓCSYval és LUČIĆcal ellentétben SZABÓ ÁDÁM nem feltétlenül a II. század második felére helyezi a felirat készítési idejét.⁶¹⁸ Ám úgy tűnik, hogy a szoborállítás a capitoliumi triász templomának Hadrianus-Antoninus Pius kori átépítéséhez kapcsolódott.⁶¹⁹ Ám Antoninus Pius idejében az *Ara Augusti* még nem létezett, csak a Severus kortól, ennél fogva a *sacerdos Ara Augusti* is csak a Severus kortól létezhetett⁶²⁰ Moderatus Pannonia Superior tartományi főpapja volt, ennek megfelelően a két város közül legalább az egyikben viselnie kellett az összes *honort*. SZABÓ Ádám úgy véli

⁶¹³ SPAUL 2000, 330. A *cohors I Augusta Pannoniorum* 83-ban(CIL XVI, 29) már biztosan Syriában állomásozott (ugyancsak i.sz. 88 - CIL XVI, 35; i.sz. 91 -RMD 4, 214), 156/157 táján is biztosan ezen tartomány védelmét látta el (CIL XVI, 106), talán Lucius Verus keleti hadjáratával összefüggésben került vissza a tartományba. Valószínűleg többször változtatta a helyét Syria és Aegyptus között, ugyanis 105-ben már az *aegyptusi* haderő részeként szerepel (RMD I, 9; RMD V, 341). Legkésőbb 179-ben (RMD III, 185) újra Aegyptusba helyezték a csapatot, egy felirat (AnÉp 1978, 818) azonban arra utal, hogy Commodus uralkodása idején ismét visszakerült Syriába.

⁶¹⁴ CIL VIII, 619 (Vö. FPA III, 178)

⁶¹⁵ CIL III, 10419 (i.sz. 211); RIU S 232; AnÉp 1962, 111

⁶¹⁶ Pontosabban Aquincumban: CIL III, 10515 - *P(ublio) Sittio P(ubli) f(ilio) Papiria Teveste ex Africa Mustiolo*; CIL III, 3680 - *M(arco) Granio Dato vet(erano) leg(ionis) II Ad(iutricis) domo Africa Sufet(u)la*. Bár felirataikon nem említik a *legio III Augusta* nevét.

⁶¹⁷ SZABÓ Á. 2006, 50

⁶¹⁸ MÓCSY 1983, 309-312; SZABÓ Á. 2006, 49-50 P 32; LUČIĆ, 2013, 230-232 Nr. 24; Aquae Iasae 65. Gorenc pedig még korábbra a II. század első évtizedeire teszi Minerva szobrát. (GORENC 1984, 106).

⁶¹⁹ LUČIĆ, 2013, 190

⁶²⁰ FISHWICK 2002

ez a város inkább Savaria lehetett, papi hivatalát pedig 212 után viselhette.⁶²¹ Moderatusnak a felirat lelőhelyéhez hivatali kötődése nem volt, tisztségeit vélhetően kronológikus sorrendben tűntette fel. Savariában nyerhette el elsőként a *decurionatus*, és talán ebben a városban lett *omnibus honoribus functus* is. Sallában elnyert „városi tanácstag” pozíciója csak a második lehetett, mindenesetre pályafutása lehetővé tette, hogy Pannonia Superior főpapjává válhasson, illetve ismert pályája utolsó eleme a Róma városi bírói testületben elfoglalt helye.⁶²²

Cursus honorum:

decurio coloniae Claudiae Savariensium (III. század)

[*quaestor coloniae Claudiae Savariensium* (III. század)]

[*duumvir coloniae Claudiae Savariensium* (III. század)]

decurio municipii Aelii Sallensium (III. század)

sacerdos Arae Augusti Pannoniae Superioris (III. század)

adlectus in quinque decurias (III. század)

SP 4

G(aius) D(- - ?) Q(uirina?) Victorinus - lásd részletesebben EQ 20

SP 5

[L(ucius?) Oct(avius)] M(arci) f(ilius) Faustinianus - lásd részletesebben EQ 33

SP 6

C(aius) Tit(ius) C(ai) f(ilius) Serg(ia) Antonius Peculiaris - lásd részletesebben EQ 36

SP 7

[M(arcus) Ulp(ius) - -] - lásd részletesebben EQ 41

SP 8

M(arcus) Valerius Maximianus - lásd részletesebben EQ 55

⁶²¹ SZABÓ Á. 2006, 50

⁶²² Erről részletesebben lásd NAGY T 1985

Valer(ius) Ursus Viri(?)⁶²³II-III. század⁶²⁴

Savaria (Szombathely)

homokkő oltár

REZSŐFY 1881, 14; REZSŐFY 1884, 25; FRANKFURTER 1887, 73 Nr. 5; FRANKFURTER – KUBITSCHKEK 1893, 29; CIL III, 10911, PAULOVICS 1943, 33; PAVAN 1955, 533; BUÓCZ 1964, 279-280; RSS 37; RIU I, 21; BARKÓCZI 1964, 334 Nr. 58/27; BALLA-FARKAS 1974, 437; MROZEWICZ 1989, 69 PS 53; BUÓCZ 1994, 29 Nr. 24; TÓTH I. 1994, 21 Nr. 33; FITZ 1993-1995, 423; TÓTH E 2001, 29 Nr. 9; SZABÓ Á. 2003, 405, Nr. 5; BUÓCZ 2003, 42, Nr. 24; KOVÁCS 2004a, 83; SZABÓ E 2003, 88 Nr. 115; SZABÓ Á. 2006a, 98-99 P 73; Lapsav 58; EDCS-29000430; Lupa 7972

Nem(es) Aug(ustae) sac(rum) | Valer(ius) Ursus | Viri(?) sacer(dos) p(rovinciae) | omnibus | honoribus | functus | v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito) | [S]atrius Fi(r)min(us) | antistes patrono.

A rossz megtartású, porozús oltár feliratának olvasatát tekintve nincs egyetértés a legújabb szakirodalomban sem. A vita tárgyát az Ursus *cognomen* utáni VIR betűk értelmezése képezi. A korábbi szakirodalom és újabban TÓTH Endre is a „vir” szót véli felfedezni benne, noha utóbbi, fordításában figyelmen kívül hagyja ezt a szót. A problémát növeli, hogy természetesen a *vir*, azaz férfi(ú) szó értelmét tekintve illeszkedhetne a szövegbe, azonban használata teljesen szokatlan a feliratos forrásokban. Éppen ezért SZABÓ Ádám a *supranomen*ként való értelmezést támogatja, továbbá egy RI ligaturát vél felfedezni, így ő „VIRI”-ként látja a betűcsoportot és valamilyen ezekkel a betűkkel kezdődő nevet (pl.: Virius) sejt mögötte.⁶²⁵ SZABÓ ugyancsak vitatja a felirat további részének hagyományos értelmezését, azaz a *sacerd(otalis)* feloldást és helyette *sacer(dos) p(rovinciae)* formában értelmezi a nehezen olvasható részt. Tény, hogy a kérdéses betű magassága is eltér az előtte lévőktől.⁶²⁶ Ha valóban „P” betűként értelmezhető, a szó akár *P(annoniae)*ként is feloldható, noha ez igencsak eltérne az eddig ismert formuláktól. Ettől függetlenül, a tartományi főpapi címe vitán felüli, már csak teljes pályafutásából kifolyólag is. *Omnibus honoribus functus* lévén az összes városi *magistraturát* viselte, ám nem

⁶²³ Valerius *gentilicium* a legnagyobb számban dunai tartományokból, Dél-Galliából és Észak-Afrikából ismert (MÓCSY 1959, 160; BARKÓCZI 1964, 303). Az Ursus („Medve”) *cognomen* főként Észak-Itáliában, Noricumban vagy Dalmatiában fordult elő (MÓCSY 1959, 194), a Marcus Aurelius utáni időkben fordult elő leginkább Pannonia dél-nyugati részén (BARKÓCZI 1964, 326).

⁶²⁴ BUÓCZ 1994, 29 Nr. 24

⁶²⁵ SZABÓ Á. 2006a, 98

⁶²⁶ SZABÓ Á. 2006a, 99

feltétlenül Savariában, ugyanakkor az sem kizárt, hogy a város nevét éppenn annak egyértelmősége miatt nem tüntette fel. Ha ő maga nem is, de felmenői révén vélhetően dalmatiai származású volt.⁶²⁷

Cursus honorum:

[*decurio*] (II-III. század)]

[*aedilis et/v. quaestor* (II-III. század)]

[*duumvir iure dicundo*] (II-III. század)]

sacerdos provinciae Pannoniae Superioris (II-III. század)

SP 10

L(ucius) Val(erius) Valerian(us)⁶²⁸

II. század második fele⁶²⁹

Savaria (Szombathely)

márvány oltár

PAULOVICS 1943, 32; PAVAN 1955, 450; MÓCSY 1959, 221 90/47; BUÓCZ 1962, 85; RSS 38; ALFÖLDY 1964-1965 142:19; BALLA 1967b, 87; BUÓCZ 1967, 26, 51:249 IjAnÉp 1969-1970, 109; TÓTH E. 1971, 166; RIU 1, 20; AnÉp 1972, 389; MROZEWICZ 1989, 72 PS-71; FITZ 1993-1995, 423; BUÓCZ 1994, 28-29 Nr. 22; KERESZTURINÉ PINTÉR 1995, 52-53; MRÁV 1998, 222; TÓTH E 2001, 26 Nr. 1; BUÓCZ 2003, 41, Nr. 22; SZABÓ E. 2003, 43-44 Nr. 48; TÓTH E. 1998, 26, 15. kép; SZABÓ Á. 2006a, 95-96 P 70; Lapsav 91; EDCS-09900008; EDH HD009523; Lupa 7957

Nemesi | *Aug(ustae) sac(rum)* | *L(ucius) Val(erius) Valerian(us)* | *dec(urio) col(oniae) Fl(aviae) Sisc(iae)*, | *I(vir) i(ure) d(icundo)*, *flamen* | *divi Cl(audi)*, *I(vir) q(uin)q(uennalis)*, | *sac(erdos) p(rovinciae) P(annoniae) S(uperioris) ex vot(o)*.

SZABÓ Ádám szerint felmenői révén nyugati, dalmatiai vagy észak-italiai származású volt.⁶³⁰

Tisztségeit vélhetően időrendi sorrendben tüntette fel, talán mindegyiket Sisciában viselte.⁶³¹

⁶²⁷ RSS 37

⁶²⁸ Valerius (BARKÓCZI 1964, 303). A Valerianus („Valeriusához tartozó”) *cognomen* Marcus Aurelius előtt csak Savariában fordul elő, a tartomány nyugati felén nem bukkan fel a császári *gentiliciumot* viselők között. Később az *italicus* felmenőkkel rendelkezők, a bennszülött és keleti származásúak között is népszerű volt ez az egyébként birodalomszerte elterjedt és kedvelt név. A leggyakoribb Észak-Itáliában, Dél-Galliában, Észak-Afrikában volt (MÓCSY 1959, 195; BARKÓCZI 1964, 327). Fettich felvetette, hogy azonos a RIU 22 számú feliraton említett azonos nevű személlyel), TÓTH Endre szerint ez csak akkor lehetséges, ha Savariában is polgárjogot kapott (TÓTH E 2001, 26).

⁶²⁹ BUÓCZ 1962, 85; BUÓCZ 1994, 29; KERESZTURINÉ PINTÉR 1995, 53; SZABÓ Á 2006a, 95

⁶³⁰ SZABÓ Á. 2006a, 95 Talán rokonságban állt a poetoviói Valeriusokkal (ALFÖLDY 1964-1965 142).

⁶³¹ MRÁV 1998, 222; SZABÓ Á 2006a, 96

Elsőként a város *decuriója* lehetett, illetve viselhetett néhány alsóbb *magistraturát* is. Ezt követően nyerte el a feliraton is említett *duumviratusát*, majd pedig az isteni Claudius papjává választották. Ezek után ismételen elnyerte *duumviratust*, ám már ötödévi „polgármesterként” igazgatta a várost. Pályafutásának utolsó ismert eleme a Pannonia Superior élén viselt tartományi főpapi tisztsége volt, s alighanem tisztségéből fakadón emelt oltárt Nemesisnek a tartományi ünnepi játékok kapcsán.⁶³² Noha felirata arról nem tanúskodik, hogy valaha is elnyerte volna a lovagi rangot, minden bizonnyal a tartományi arisztokrácia soraiba tartozott. Ugyanakkor a magyar kutatásban BALLA Lajos óta többször is felmerült, hogy esetleg az apja lehetett egy azonos nevű római lovagnak, aki Caracalla uralkodása idején Syria Palaestina *procurator* volt, s ezt megelőzően több Pannoniában állomásozó egység, így a *cohors V Callacorum praefectura*, s a *cohors I milliaria Hemesenorum* parancsnoka is volt.⁶³³ E felvetés mellett kizárólag a névazonosság szól, további bizonyítékok nem állnak rendelkezésre.

Cursus honorum:

decurio coloniae Flaviae Sisciensium (II. század)

[*aedilis et/v. quaestor coloniae Flaviae Sisciensium* (II. század)]

duumvir iure dicundo coloniae Flaviae Sisciensium (II. század)

flamen divi Claudii coloniae Flaviae Sisciensium (II. század)

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Flaviae Sisciensium (II. század)

sacerdos provinciae Pannoniae Superioris (II. század)

SP 11

L(ucius) Val(erius) Verus⁶³⁴ - (Savariensis)

MROZEWICZ 1989, 70, PS-54; SZABÓ Á. 2006a, 97-98, P 72

feliratot lásd - EQ 19 T(itus) Cnorius Sabinianus

Személye akár azonos is lehet személye az ugyanezen nevet viselő poetovioi *decurióval* (ID 80/ID 81), bár ez is inkább elvi lehetőség. Az sem kizárt, hogy két különböző személyről van

⁶³² SZABÓ Á. 2006a, 96

⁶³³ BALLA 1967b, 85-87; TÓTH E. 2001, 26 Nr. 1; SZABÓ E. 2003, 43-44 Nr. 48. Noha a caesarai feliraton szereplő L. Valerius Valerianus pannoniái származását elsőként Avi-Yonah (AVI-YONAH 1966) vetette fel. Mindenesetre a *gentilicium* igen gyakori volta miatt ez meglehetősen bizonytalanul kezelhető (Vö. MÓCSY 1983, 16-19).

⁶³⁴ Valerius (BARKÓCZI 1964, 303). A Verus („Igaz”) *cognomen* a Marcus Aurelius uralkodása előtti időkben főként a tartomány nyugati felében volt gyakori, majd ezt követően a provincia mindkét provincia területén elterjedté vált (BARKÓCZI 1964, 328). Birodalmi szinten is gyakori név, Észak-Italia, Dél-Gallia és a nyugati területek után Pannoniában fordul elő a legtöbbször, de szomszédos tartományokban is ugyancsak nagyobb számban adatolt (MÓCSY 1959, 196; OPEL IV, 160-161).

szó, hiszen tisztségeik nem zárják ki az azonosságot, ugyanakkor nincsenek mindkét feliraton előforduló tisztségek. A Cnorius Sabinianusszal (EQ 19) közösen állított savariai felirat szerint Savaria *decurio*ja volt, illetve tartományi főpap Pannonia Superiorban. Ezek alapján tudjuk, hogy *omnibus honoribus functus* volt, alighanem Savariában, amennyiben a poetovioi felirat nem őt említi.

Cursus honorum:

decurio coloniae Claudiae Savariensium (III. század)

[*aedilis et/v. quaestor decurio coloniae Claudiae Savariensium* (III. század)]

duumvir iure dicundo decurio coloniae Claudiae Savariensium (III. század)

sacerdos provinciae Pannoniae Superioris (III. század)

SP 12

[- - -]

III. század⁶³⁵

Sopianae (Pécs)

mészkö oltár

GERECZE 1894, 390 Nr. 8; CIL III, 14038 (p. 2328,18); SZÖNYI 1906, 43, Nr. 14; ALFÖLDI 1940, 197; BARKÓCZI 1964, Nr. 152/8; PINTEROVIĆ, 1967, 35; FÜLEP – BURGER 1974, 19, Nr. 13; RIU 4, 979; MROZEWICZ 1989, 81 PI 98; SZABÓ E. 2003, 261 Nr. 386; TÓTH E. 2006b 56, 85; SZABÓ Á. 2006a,107-108 P 81; EDH HD037497; EDCS-29900119; Lupa 8966

[- - - - - *sacerdos*] | *p(rovinciae) P(annoniae) In[f(erioris) I]vir(alis)]* | [*c]ol(onia) Cib[al(ensis) cum Mar]cellia[no fil(io)]*] | *v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)*.

Az ismeretlen főpapról kevés információval rendelkezünk. Pécs területén előkerült felirata *pannonia inferiori sacerdos provinciae* címén kívül, *Cibalae coloniájában* viselt *duumviratus*áról tanúskodik. Az ismert provinciális főpapok alapján azonban *omnibus honoribus functus* lehetett Cibalae városában. Fia neve kiegészítéseként a Gellianus szerepel, de az akár Marcellianus is lehetett.⁶³⁶

Cursus honorum:

decurio coloniae Aureliae Cibalensium III. század)

[*aedilis et/v. quaestor coloniae Aureliae Cibalensium* III. század)]

⁶³⁵ A II. század utolsó negyedétől felfelé (SZABÓ Á. 2006a,107).

⁶³⁶ GERECZE 1894, 390 Nr. 8; SZABÓ Á 2006a, 108

duumvir iure dicundo coloniae Aureliae Cibalensium III. század)
sacerdos provinciae Pannoniae Inferioris (III. század)

SP 13

[- - -]

I-II. század

Scarbantia (Sopron)

mészkőtábla

SZABÓ Á. 2004, 121-138; AnÉp 2004, 1123; SZABÓ Á. 2006a, 109-110 P 83; AnÉp 2007, 1145; SZABÓ Á. 2013, 164-165, Nr. 4, II. tábla 3; EDCS-34100075; EDH HD052242; EDH HD037441; Lupa 20478

[*Herc*]uli / [*August*]o sac(rum) / [- - -i] f(i)lius *Quir*(ina) / [?- - -] c(ivium?) *R*(omanorum?) / [*dec*(urio) mun(icipii) Fl(avi) Sc]arb(antiae) / [?*dec*(urio) col(oniae) Cl(audiae) Sav(ariae) sacerdo]talis / [provinciae Pannonia]e aed(em) gr(atuito) f(ecit) / [? et sig(num) dedic]ation(e) eius d(ono) d(edit).

A még osztatlan Pannonia első és egyetlen „ismert” tartományi főpapja építtette fel Hercules szentélyét, annak szobrával együtt. Noha kiszolgált papként a feliratot a tartomány kettéosztását is követően is állíthatta volna, azonban vélhetően a II. század első évtizedeinél nem lehet későbbi a felirat. A *terminus postquem* pedig minden bizonnyal Scarbantia *municipium* jogú közösségé nyilvánítása. Noha nevét nem ismerjük, a főpapi tisztsége miatt Scarbantiában és Savariában egyaránt osztozott a *decurionatus* terhében. *Quirina tribusa* azt sejteti, hogy az előbbi településről származhatott, s vélhetően ebben a városban *omnibus honoribus functus* volt,⁶³⁷ noha ez feliratán minden kétséget kizáróan nem szerepelt.

cursus honorum:

decurio municipii Flavii Scarbantiensium (I-II. század)

[*aedilis et/v. quaestor municipii Flavii Scarbantiensium* (I-II. század)]

decurio coloniae Claudiae Savariensium (I-II. század)

[*duumvir iure dicundo municipii Flavii Scarbantiensium* (I-II. század)]

sacerdos provinciae Pannoniae (I-II. század)

⁶³⁷ SZABÓ Á. 2006a, 109

SP 14

[- -] - lásd részletesebben EQ 50

IV. 2. ISMERT PANNONIAI PÜSPÖKÖK⁶³⁸

„ὁ τιμῶν ἐπίσκοπον ὑπὸ θεοῦ τετίμηται”
(Ignatius: *Smyrnaeans* IX.1.)

EP 1

Eusebios – Cibalae (?; 2?? - Cibale, 258-260. április 28.)

MH IV Kalend. Mai. (AA SS Nov. II/2, 215); Pass. Poll. 1(BHL 6869)

Személyéről mindössze annyit tudunk, hogy április 28-án szenvedett vértanúságot, vélhetően a Valerianus-féle keresztényüldözések során, Cibalae püspökeként.⁶³⁹

EP 2

Irenaeus – Sirmium (2?? – Sirmium, 304. április 6.)

MH VIII idus April; Brevarium Syriacum LV: MH, Apr. 6 (AA SS Nov. II/2, 177); Pass. Poll. 1; BHL 4466; 6869; BHG 948–951

Irenaeusszal kapcsolatban szinte csak mártíromságának történetét ismerjük.⁶⁴⁰ Valamikor a III. század második felében lett Sirmium püspöke, passiójában saját bevallása szerint gyerekkora óta a keresztények Istenét tisztelte.⁶⁴¹ A Diocletianus-féle keresztényüldözéseknek esett áldozatául, miután többszöri fenyegetést követően sem volt hajlandó áldozatot bemutatni. Probus⁶⁴² Pannonia Secunda *praesese* halálra ítélte, majd 304. április 6-án kivégeztette.⁶⁴³

⁶³⁸ Jelen dolgozatban Pannonia a korabeli közigazgatási határok szerint értendő. Még ha Poetovio esetlegesen a IV. században a Pannonia egyházi tartomány része volt (NAGY T. 1939, 201-204), ezért jelen tárgyalás nem érinti a poetoviói püspököket, miként a témával foglalkozó kutatók többsége sem teszi (HUDÁK 2013). Kronológiai okokból az 579-es gradói zsinaton résztvevő Vigilius, scarbantiai püspök (*ecclesia Scaravasiensis* - Synodus Gradensis (concil. Mantuanum a. 827, 588,19; Cron. patr. Aquil. 7,19-8,1). Illetőleg Trasaricus (Johannes Biclaensis, Chronica, a. 572.1 (MGH AA 11, 212 f. bzw. CCSL 173A, 63), aki valamikor 572 előtt volt sirmiumi püspök. Illetve Sebastianus (GREGORIUS I., Registrum ep. 1,27,1; 5,40,1 (CCSL 140, 35; 318); ugyancsak sirmiumi püspök a VI. század végén.

⁶³⁹ NAGY T. 1939, 35-37; BRATOŽ 1987. Fontos felhívni a figyelmet arra a már Jacques ZEILLER által is említett anomáliára, miszerint a Martyrologium Syriacum április 28-ai bejegyzésében említett Eusebius püspök nem Cibalae, hanem Nikodemia püspökeként szerepel. ZEILLER 1918, 48-49. Mindazonáltal ez nem zárja ki a cibalaei Eusebius püspök történetiségét, előfordulhat, hogy az V. századra, Pollio passiójának keletkezése idejére, a két Eusebius nevű püspök halálának évfordulója összekeveredett. Ld. NAGY L. 2012, 23. anm. 4.

⁶⁴⁰ Irenaeus személyét részletesen lásd NAGY L. 2012, 35-55.

⁶⁴¹ Pass. Iren. 4. A passió történetiségének kérdését illetően a kutatásban különböző nézőpontokkal találkozhatunk, ezeket ld. ZEILLER 1918, 80-81; NAGY T. 1938, 58; MUSURILLO 1972, XLIII, LIII; DELEHAYE 1955, 115; JARAK 1996, 272; KOVÁCS 2011, 62; NAGY L. 2012, 38-41.

⁶⁴² A más forrásból nem ismert Probus személyének azonosítását illetően sincs konszenzus a kutatásban. Ld. BARNES 1982, 189; DUVAL 1979, 77; DOLBEAU 1999, 207.

⁶⁴³ Többek is áldozatul estek a 303-304-ben folytatott üldözéseknek, Pannoniából közülük névről ismerjük az alábbi személyeket: Irenaeus káplánját, Demetriust, továbbá Montanust, Maximát, Basilla, Anastasiát. 305-ben pedig a kertész Synerotast is kivégezték (FPA VI, 41-57; POPOVIĆ 2016, 84).

Sirmiumban kultuszhelye is volt; egyfelől halálának helyszínén, a mai Mačvanska Mitrovica területén⁶⁴⁴ másfelől későbbi nyughelyén, Sirmium keleti temetőjében.⁶⁴⁵

EP 3

Quirinus – Siscia (? , 2?? – Savaria, 304. június 4.)

MH Prid. Kalend Mai; Prid. Nonas Iun.; Pass. Quir.; Hier. *Chron.* 229e; Prud. *Peris.* VII; Venant. Fort. lib. VIII.3 De viginitate, 153; Gregor. *Hist.* I.35; Prosper. *Epit.* 448; *Chron. Gall* 643; Beda *Martyr.* 935; BHL 7035–7038; FPA VI, 82-99 (a korábbi szakirodalommal)

Irenaeushoz hasonlóan Quirinus esetében is inkább szenvedéstörténetét ismerjük.⁶⁴⁶ Siscia püspöke volt, mikor Diocletianus császár kiadta a klérus elleni rendeleteit. A *passio* szerint a rendelet értelmében Maximus *praeses* elfogató parancsot adott ki ellene,⁶⁴⁷ aki ugyan vélhetően mégsem helytartó, hanem csak városi *magistratus* volt.⁶⁴⁸ Miután elfogták,⁶⁴⁹ Maximus kihallgatta, s hol fenyegetéssel, hol ajánlatokkal (Iuppiter papjának tisztét is felajánlja⁶⁵⁰) próbálta rávenni Quirinust, hogy mutasson be áldozatot.⁶⁵¹ Majd miután sem ezek, sem a kínzások hatására nem tört meg, Maximinus Pannonia Superior *praeses*éhez, Amantiushoz küldte. Quirinus előbb Scarbantiába került, ahol a helyi keresztény asszonyok meglátogatták börtönében.⁶⁵² Amantius végül a savariai (*amphi*)*theatrum*ban idézte színe elé az idős Quirinust, ahol ismételten áldozatbemutatásra szólították fel.⁶⁵³ A hajthatatlan Quirinust Amantius parancsára malomkövel a nyakában, a Sibaris/Sabaris patakba vetették.⁶⁵⁴ Jeromos szerint vértanúságára 308-ban került sor,⁶⁵⁵ ám ez sokkal inkább Nagy Tíbor által javasolt

⁶⁴⁴ Mačvanska Mitrovica területén zajló ilyen irányú kutatásokhoz, a *pons Basentis* lokalizációjának kérdéséhez összefoglalóan ld. MILOŠEVIĆ 1995, 199-202; MIRKOVIĆ 2006, 109-161.

⁶⁴⁵ Sirmium keleti temetőjében napvilágra került, csupán előzetesen közölt egyhajós, apszisos temetőbazilika alaprajzát ld. JEREMIĆ 2005, 121. Fig. 4c. és Fig. 11. Az épületben előkerült leletanyag tételes felsorolását ld. Jeremić 2006, 177. anm. 38. Az Irenaeust említő, ún. Macedonius- felirat (*In basilica Domini n/ostri Ereneias mem/oriam posuit Maced/onius una cum matronam suam A/ammete evenati* | (*Christogramm*) feloldásának és értelmezésének lehetőségeit ld. - Ld. még DUVAL 1979, 83; SREJOVIĆ 1993, 325 f.; BRATOŽ 2004,216; KOVÁCS 2011, 159.

⁶⁴⁶ Személyéhez részletesebben lásd NAGY L. 2012, 72-108.

⁶⁴⁷ Pass. Quir. 2.

⁶⁴⁸ ZEILER 1918, 68. Maximus és Amantius történeti hitelességét cáfolja. BARNES 1982, 186-188.

⁶⁴⁹ Pass. Quir. 3.

⁶⁵⁰ *Flamen Dialis*, vagy bármi más címet viselő Iuppiter pap nem ismert Pannoniából, talán a város *pontifex*évé akarta tenni (SZABÓ Ádám szóbeli felvetése).

⁶⁵¹ Pass. Quir. 4.

⁶⁵² Pass. Quir. 5.

⁶⁵³ Pass. Quir. 5-6.

⁶⁵⁴ Pass. Quir. 7.

⁶⁵⁵ Hier. *Chron.* 229e

időpontban, 303-ban történhetett.⁶⁵⁶ A városban három kultuszhelye is kialakult, az elsőt ott létesítették, ahol holttestét megtalálták, valahol a patak partján, a másodikat vélhetően a város keleti temetőjében,⁶⁵⁷ míg a harmadik pedig a scarbantiai városkapunál létesített bazilika volt, ahol eltemették.⁶⁵⁸ Ereklýeit még 450 előtt elsősorban Rómába menekítették.⁶⁵⁹

EP 4

Victorinus – Poetovio (? , 2?? – Poetovio, 304. november 2.)

Hier. *Viris* 74; Florus *Mart.* 200, MU PL 124; MA PL 123. 389; AA SS Nov. I (1887) 432-443, Victorini Episcopi Petavionses Opera. Ed. J. Haussleiter. CSEL 49. Wien-Leipzig 1916, VII-LXXIV; HEIDL 2001; TÓTH 2005; FEHÉR 2006; FPA VI, 38-41 (a korábbi szakirodalommal)

Az első és legjelentősebb pannoniai, s egyben az első latinul alkotó keresztény író, hatásában csak Tertullianus és Cyprianus mögött maradt el.⁶⁶⁰ Ennek ellenére számos műve közül csak kevés maradt, részint azok nehézkes nyelvezete miatt. Ez alighanem hiányos képzettségének tudható be, s ezért talán társadalom alsóbb rétegeiből származott.⁶⁶¹ Noha ezeket latinul írta, Jeromos szerint nem tudott annyira jól latinul, mint görögül, főbb műveiként a Kommentárok a Genezishez, az Exodushoz, a Leviticushoz, Isaiáshoz, Habakukhoz, a Prédikátor könyvéhez, az Énekek énekéhez, János Apokalipsziséhez és a Minden eretnekség ellen című írásait említi.⁶⁶² Művei közül csak a *De fabrica mundi*, és az Apokalipszishez írt kommentárja maradt fenn egészében, a többiből csak kisebb töredékek ismertek.⁶⁶³ Ugyanakkor Victorinus, az ekkor még Pannoniához tartozó⁶⁶⁴ Poetovio városának első név szerint ismert püspöke is egyúttal. Noha a poetoviói keresztény közösség létrejöttének pontos idejét nehéz meghatározni, s a legkorábbi keresztény vonatkozású régészeti leletek is csak a IV. század második feléből

⁶⁵⁶ NAGY T. 1939, 56. A kutatásban mindezidáig felmerülő keltezési javaslatokat összefoglalja NAGY L. 2012, 79-80.

⁶⁵⁷ TÓTH E. 1973 121-124; NAGY L. 2012 93-97; HUDÁK 2013, 26

⁶⁵⁸ Pass. Quir. 7. A scarbantiai kapu közelében létesített bazilikát a topográfiai adatok alapján a kutatás újabban *intra muros* keresi, mind NAGY Levente, mind TÓTH Endre kizártnak tartja, hogy egy *extra muros* bazilika kerüljön elő, ókeresztény sírokkal, ahogy azt nemrégiben KOVÁCS Péter felvetette. Ld. KOVÁCS 2011, 89-90. A szóban forgó épület sokkal inkább a szombathelyi NAV székház (Petőfi S. utca 22.) alatt vagy annak közelében keresendő ld. TÓTH E. 2004, 250; NAGY L. 2012, 96- 97.

⁶⁵⁹ A kutatásban felmerült különböző keltezési javaslatokat összefoglalja NAGY L. 2012, 102-104. további bőséges szakirodalmi hivatkozással.

⁶⁶⁰ NAGY T. 1939, 38-52; BRATOŽ 2002, 7; FPA VI, 40

⁶⁶¹ HEIDL 2001, 1185

⁶⁶² Hier. *Viris* LXXIV.

⁶⁶³ FPA VI, 40; AA SS Nov. I (1887) 432-443, Victorini Episcopi Petavionses Opera. Ed. J. Haussleiter. CSEL 49. Wien-Leipzig 1916, VII-LXXIV

⁶⁶⁴ MÓCSY 1962, 584-585

származnak, a III. század második felében már elég jelentős létszámú lehetett.⁶⁶⁵ Jeromos Victorinus nyelvtudására vonatkozó megjegyzése miatt felmerül, hogy görög területről származhatott, s való igaz, hogy munkásságában tetten érhető a keleti görög nyelvű területek hatása, ugyanakkor Poetovióban, ebben a kereskedelmi és igazgatási csomópontban nagyszámú keleti, görög nyelvű letelepedett csoportról tanúskodnak a források.⁶⁶⁶ Felmerült nem görög származásnak gondolata is.⁶⁶⁷ Jellegzetesen latin hangzású, illetve Pannoniában egyáltalán nem ritka neve miatt KOVÁCS poetoviói származását sem veti el, ugyanakkor a görög eredetét sem tartja cáfolhatónak.⁶⁶⁸ Ugyanakkor tarthatjuk keletről jött görög nyelvű betelepülők leszármazottjának, aki már Pannoniában született, vagy nevelkedett. Talán már megélte a Decius-féle keresztényüldözéseket is, Valerianusét azonban biztosan.⁶⁶⁹ Halálának pontos idejéről nincs tudomásunk, annyit tudunk, hogy a Diocletianus-féle keresztényüldözések alatt szenvedett mártíromságot,⁶⁷⁰ a martyrilogiumok november 2-át tartották vértanúsága napjának.⁶⁷¹

EP 5

Domnus (Δόμνος) – Sirmium

Patrum Nic. 214; Ath. Ep. encycl. 7; Ath. Hist. 5,2 (185,16)

A 325 májusában, 270-300 püspök részvételével Niceában lezajlott első egyetemes zsinaton Pannonia képviselője a sirmiumi püspök, Domnus volt, aki ugyancsak a niceai hitvallás mellett tette le a voksát.⁶⁷² Miután Ariust és mellette kitartó híveit Constantinus császár Illyricumba küldte száműzetésbe, azok ott kezdték terjeszteni tanaikat, s két pannoniai *presbytert*, Valenst (EP 7) és Ursaciust is maguk mellé állították. Mikor ez kiderült, vélhetően maga Domnus közösiette ki őket 326/327-ben.⁶⁷³ Azonban az eusebianusok támadásba lendültek a niceai orthodoxia híveivel szemben, s növekvő befolyásuk révén elérték többek között Domnus száműzését is 328-330 körül.⁶⁷⁴ Utóda a sirmiumi püspöki székben Eutherius (EP 6) lett.

⁶⁶⁵ BRATOŽ 2002, 7

⁶⁶⁶ CIGP 56-58, 218

⁶⁶⁷ BRATOŽ 2002, FEHÉR 2007, 11-21, 73-74; A munkásságán tetten érhető keleti hatások pedig szentföldi utazásának tulajdoníthatóak (HEIDL 2001, 1186).

⁶⁶⁸ FPA VI, 40

⁶⁶⁹ BRATOŽ 2002, 9

⁶⁷⁰ Noha egyes vélemények szerint erre még Numerianus uralkodása (283-284) sor került (HEIDL 2001, 1184).

⁶⁷¹ Florus *Mart.* 200, MU PL 124; MA PL 123. 389

⁶⁷² NAGY T. 1939, 87-89

⁶⁷³ NAGY T. 1939, 91

⁶⁷⁴ NAGY T. 1939, 93

EP 6

Eutherius – Sirmium 330 k. - 343

Ath. Hist. 5,2; Ath. Apol. 48,2 (125 Nr. 33); Concil. Serdicense (Hilarus, Coll. Antiar. Par. B,2, 4 (CSEL 65, 137 Nr. 40)

Görög származású volt. Domnus (EP 5) száműzését követően lett Sirmium püspöke. Ő segítette a korábban kiközösített Valenst (EP 7) Mursa püspöki székébe. Eutherius korántsem volt az arianizmus állhatatos híve, ugyanis a Marcus (EP 8) sisciai püspökkel együtt ő is jelen volt 343-ban Serdicában megrendezett zsinaton, azonban már az orthodoxia táborát erősítve. Nem sokkal később meghalt, utódja Photinus lett (EP 9).

EP 7

Valens – Mursa 335 k. - 370

Soz. II.25; Soc. II.24; II.30; II.37; Philost. IV.10; (Item nomina hereticorum. Hilarius, Coll. Antiar. Par. B 2,4)

Az Illyricumba száműzött Arius tanainak hatása alá került egy másik *presbyter*rel, Valensszel együtt, ezért mindkettőjüket kiközösítette 326/327-ben vélhetően Domnus sirmiumi püspök. Miután 328-330 k. Domnust száműzték, az új sirmiumi *metropolita* (már amennyiben ténylegesen ez volt a címe), Eutherius (EP 6) azonban Mursa püspökévé tette az ariánus Valenst, társát, Ursaciust pedig Singidunum püspöki székébe helyezte.⁶⁷⁵ Jóllehet a püspöki szék inkább háttérként szolgált számukra az eusebianizmus és az orthodoxia közötti harcban. Az ellentétek kiéleződést csak fokozta, hogy a niceai hitvallás egyik oszlopa, Athanasius került az alexandriai püspöki székbe. Az eusebianusok azonban elérték, hogy vizsgálatot indítsanak ellene, amit 335 augusztusában Tyrosban tartott zsinat keretein belül bonyolítottak le.⁶⁷⁶ A zsinat résztvevője volt Valens és Ursacius is. Sőt a zsinat által felállított hattagú mareotisi külön vizsgálóbizottságba is bekerültek, és leginkább nekik tudható be, hogy végül bűnösnek találták Athanasiust.⁶⁷⁷ A helyzet rendezésére tartott constantinopolisi zsinaton is a hét eusebianus közé tartoztak, ahol is győzelmet arattak Athanasiusszal szemben, melynek következményeként utóbbit a császár Trierbe száműzte.⁶⁷⁸ Constantinus halálát követően azonban Athanasius

⁶⁷⁵ NAGY T. 1939, 93

⁶⁷⁶ NAGY T. 1939, 96

⁶⁷⁷ NAGY T. 1939, 96-97

⁶⁷⁸ NAGY T. 1939, 98

visszatért, így 338-ban egy újabb, az esubianusok főbb vezetői, köztük Valens által összehívott fővárosi zsinaton fosztották meg püspöki székétől. Ezt követően talán Valens is ott volt az antiochiai zsinaton (339-341),⁶⁷⁹ az már biztosabb, hogy tagja volt a zsinat eredményét képező hitformulákat nyugatra vivő küldöttségnek, valószínűleg ekkoriban tett arra sikertelen és vélhetően erőszakos kísérletet, hogy az aquileiai püspöki széket megszerezze. Az ekkoriban súlyosbodó, személyi, hatalmi, vallási viták rendezése céljából 343-ban zsinatot hívtak össze, ahol pannoniai orthodoxia képviselői (EP 6, 8) is megjelentek. A meghasadt zsinat orthodox része végül megfosztotta Valenst püspöki székétől és kiközösítette.⁶⁸⁰ Hivatalától nem vált meg, degy ideig azonban háttérbe vonult, ám a milániói zsinaton ismételtén feltűnt Ursaciusszal együtt, ahol cserébe azért, hogy visszavonták Anasthasius elleni korábbi vádjait, illetve, hogy ígéretet tettek arra, hogy a további vitákba nem avatkoznak bele, elfogadták a visszavételüket.⁶⁸¹ Minthogy a Constantinus fiak háborúja alatt II. Constantius Pannoniában tartózkodott, Valensnek sikerült a bizalmába férkőznie, s hosszas küzdelem árán elérte, hogy Athanasius 357-ben elhagyni kényszerült püspöki helyét és száműzetésbe vonult.⁶⁸² Annak ellenére, hogy korábban megtagadta arianus nézeteit, a császáron keresztül próbálta az új formulát elfogadtatni. Így több nyugati püspök részvételével 359-ben Ariminiumban összehívott zsinaton pannoniai társaival (Germinius, Gaius, Paulus) már kész formulát terjesztett be. A formulát helytelenítő zsinat azonban kizárta Valenst, Germiniust és Gaius az egyházközösségből, mint az egyházi béke állandó megzavaróit.⁶⁸³ Azonban az uralkodó támogatását élvező Valens végül keresztülvitte a megváltoztatott formula elfogadását. Constantius halálával azonban a Nicea- ellenesség Pannoniában is erejét veszítette. Az idős és tekintélyes püspök a pannoniai arianizmus utolsó bástyája volt. 369-ben még akkora tekintélynek és befolyásnak örvendett, hogy közbenjárására engedték el Eunomiust. 370-ben Ursaciussal és Auxentiussal együttesen ítélték el jelezve, hogy a latin egyház a niceai ortodoxiát pártfogolja.⁶⁸⁴ Valamikor ezután, de még mindenképp 376 előtt hunyt el.⁶⁸⁵

⁶⁷⁹ NAGY T. 1939, 103

⁶⁸⁰ NAGY T. 1939, 109

⁶⁸¹ NAGY T. 1939, 121

⁶⁸² NAGY T. 1939, 136-138

⁶⁸³ NAGY T. 1939, 151-152

⁶⁸⁴ Damasus, Epistulae 1., PL 13, 347-349.

⁶⁸⁵ NAGY T. 1939, 169

EP 8

Marcus – Siscia

Concil. Serdicense, Hilarius, Coll. Antiar. Par. B, II, 4 (CSEL 65, 138 Nr. 52); Ath. *Apol.* 126 Nr. 50. Ath. *epis.* 47.

Eutherius (EP 6) sirmiumi püspök mellett az orthodox Marcus, mint Siscia püspöke részt vett a 343-ban Serdicában megrendezett zsinaton.

EP 9

Photinus – Sirmium 343/345-351

Soc. II.18-19, 29,30, 37; Soz. IV.6, IV.12; Philost. IV.10; Vincentius Lerinensis Commonitorium 11 (ed. G. Rauschen Florilegium Patristicum fasc. 5. Bonn, 1905; Hilarius, Coll. Antiar. Par. B,5, 4 (CSEL 65,142); Hilarius, Coll. Antiar. Par. B,4,2 (CSEL 65,159)

Photinus Ancyrából származott, a 330-as években Marcellus *diaconusa* volt, és vele tartott száműzetésében is. Magas szinten bírta mind a latin, mind a görög nyelvet, képzett teológus és szónok volt. A serdicai zsinatnak köszönhetően került a sirmiumi püspöki székbe az orthodoxia híveként. Nem sokkal később azonban eretneknek ítélt gondolatokat kezdett hangoztatni,⁶⁸⁶ s bár négy zsinat (343?, 345, 346, 348/349) is elítélte, a lakosság segítségével sikerült hivatalát megtartania, mígnem 351-ben Sirmiumban rendezett zsinat letette. Ezt követően a császárhoz fellebező Photinust II. Constantius Galatiába száműzte. Csak annak halála után, 361-ben tudott visszatérni Sirmiumba, azonban 365-ben Valens és Valentinianus felújította II. Constantius száműzési rendelkezéseit, így Photinus ismét távozni kényszerült, s ezt követően már nem is tért vissza, 376 körül elhunyt Galatiában.⁶⁸⁷ Hívei azonban halála után is kitartottak Photinus nézetei mellett, s még a V. század elején is gondot okoztak a sirmiumi püspökség területén.⁶⁸⁸

⁶⁸⁶ NAGY T. 1939, 114-116. BAÁN István szerint 371-ben halt meg. Ld. BAÁN 2010, 127.

⁶⁸⁷ Hier. Chron. a. 376; NAGY T. 1939, 158

⁶⁸⁸ NAGY T. 1939, 216

EP 10

Germinius – Sirmium 351-375/376 (? , 3?? - Sirmium, 375/376)

Ath. Hist. 74; Altercatio Heracliani

351-ben a száműzött Photinus helyére választották meg Sirmium püspökévé a kyzikosi Germiniust. A II. Constantius halálával kezdődő fordulatot követően Germinius is meghallotta az idők szavát, így a a niceai tanok visszaállításán munkálkodó és éppen (362/363) Sirmiumban időző Eusebiusnak is olyan hitformulát mutatott, ami összeegyeztethető volt az orthodoxia által képviselt tanokkal.⁶⁸⁹ S bár azért ennek ellenére nem lett a niceai hitvallás támogatója, 366-ban is keserűn írt a pannoniai püspökök pálfordulásáról.⁶⁹⁰ 366. január 13-án az arianizmus védelmében folytatott hitvitát Heraclianusszal. Ezt követően azonban letért az arianizmus útvjáról és vitába keveredett annak pannoniai képviselőivel.⁶⁹¹ További sorsáról nem tudunk, vélhetően 375/376 körül meghalt.⁶⁹²

EP 11

Gaius – Savaria? 355-366

Synod. Mediolan. a. 355 (ep. ad Euseb. Vercell., in: BRENECKE 1984, 165 f. Anm. 74); Soz. IV.17.3,7; IV.18.8 (GCS NF 4, 163,9; 164,3; 166,12); Hilarus, Coll. Antiar. Par., A 1,4,2; 5,1,2; 5,3,1; 9,3; B 5,1; 6,1; 8,1 (CSEL 65, 45; 82 f.; 86; 96 f.; 159 f.; 161; 174); Ath. Syn. X.7 XI.1(238,1, 36).

Noha felvetődött, hogy Savaria,⁶⁹³ vagy esetleg Iovia püspöke lett volna,⁶⁹⁴ ez egyáltalán nem bizonyítható.⁶⁹⁵ 355-ben részt vette a zömmel itáliai és illyricumi püspökök részvételével rendezett mediolanumi zsinaton. Illetve ugyancsak jelen volt a 359-es ariminumi és a 366-os singidunumi zsinaton. Valens (EP 7) és Germinius (EP 10) köreihez tartozott, velük együtt az ariminumi zsinat kiközösítette.

⁶⁸⁹ NAGY T. 1939, 161

⁶⁹⁰ Alter. Herac. 147, 4-5

⁶⁹¹ NAGY T. 1939, 166-167

⁶⁹² NAGY T. 1939, 170

⁶⁹³ ZEILLER 1918 140-141. BRATOŽ mindenesetre Pannonia Primába helyezi, Savariát azonban ő is kérdőjelesen kezeli (BRATOŽ 2011, 240).

⁶⁹⁴ NAGY T. 1939, 210

⁶⁹⁵ HUDÁK 2013, 25

EP 12

Paulus Sopianae (?) 355-366

Synod. Mediolan. a. 355 (ep. ad Euseb. Vercell.); Hilarius Coll. Antiar. Par. B 5,1; 6,1

355-ben részt vett a zömmel italiai és illyricumi püspökök részvételével rendezett mediolanumi zsinaton. Illetőleg ugyancsak jelen volt a 359-es ariminumi és a 366-os singidunumi zsinaton. Gaiushoz (EP 11) mérten kevésbé volt tekintélyes püspök, de ő is Valens (EP 7) szűkebb köréhez tartozott, utóbbival együtt kérte számon Germiniustól (EP 10) hitehagyását. Miután nagy mértékben Valens befolyása alatt állt, NAGY Tibor felteszi, hogy püspöksége is Valens püspöki székéhez, Mursához közel helyezkedett el, s így talán Sopianae püspöke lett volna.⁶⁹⁶

EP 13

Amantius - Iovia (Ludbreg?) 380-398

Gesta concil. Aquileiensis 1;64; Inscr.Aq. 2904 = CIL V, 1623 = ILCV 1061.

Az aquileiai klérusból a 378. évi sirmiumi zsinat eredményeként került 379-ben Iovia⁶⁹⁷ püspöki székébe, azzal a céllal, hogy visszaszorítsa a duna-vidéki arianizmus.⁶⁹⁸ Részt vett a 381-es aquileiai zsinaton, amely lényegében felszámolta a Duna-vidéki arianizmus intézményesült formáját.⁶⁹⁹ A kutatás a korábban Amantius sírfelirataként interpretált⁷⁰⁰ feliratot, s a rajta⁷⁰¹ szereplő vezéreket Alatheusszal és Saphrackal azonosítva, a germán-alán térítőmisszió legfontosabb bizonyítékának tekintette.⁷⁰² Ahogy azonban arra KOVÁCS Péter is rámutatott, a szóban forgó felirat alapján csupán annyi bizonyos, hogy egy Amanti (*genitivus*) nevet viselő pap két népet (*bini populi*), illetőleg két vezért (*gemini duces*) térített. Ugyanakkor a *bini populi gemini duces* főnevek összetartozása nem igazolható, s a *genitivusban* szereplő

⁶⁹⁶ NAGY T. 1939, 210. Jacques ZEILLER minden hivatkozás/indoklás nélkül, Savaria püspöki székébe helyezi. Ld. ZEILLER, 1918 140-141. Ezzel ellentétes véleményt fogalmazott meg, MÓCSY András, aki mindezt nem látta bizonyíthatónak. Ld. MÓCSY 1974, 165. Az egykori Sopianae területén zajló ásatások mindezidáig egyetlen olyan bizonyítékot sem szolgáltatottak, mely alapján püspökség meglétével minden kétséget kizáróan számolhatunk. A 2009-ben feltárt *basilica* IV. század utolsó harmadára keltezhető periódusának ókeresztény bazilikaként való értelmezése megosztja a kutatást. Ld. POZSÁRKÓ – TÓTH 2011, 12; GÁBOR – KATONA GYŐR 2012, 6.

⁶⁹⁷ Vélhetően Kapospula-Alsóhetény-pusztán keresendő. Ld. BRATOŽ 1996, 356, 241. jegyzet; LOTTER – BRATOŽ - CASTRITIUS 2003, 56, 73, 75; BRATOŽ 2011, 216; MIGOTTI 2002, 55-57; GREGL – MIGOTTI 2004, 131, 133, 137-138, fig. 4; TÓTH E. 2009, 132-133, 671. jegyzet; HEINRICH-TAMÁSKA 2012, 221.

⁶⁹⁸ NAGY T. 1939, 168

⁶⁹⁹ TÓTH E. 2016, 50

⁷⁰⁰ EGGER 1922, 24;

⁷⁰¹ CIL V 1623 = CLE 1350 = ILChV 1061/a

⁷⁰² NAGY T. 1939, 194; BRATOŽ 2011, 216.

Amanti nem kizárólag az Amantius nevet takarhatja, hanem az Amandus és Amantus nevekre is utalhat.⁷⁰³

EP 14

Anemius – Sirmium 376-382

Acta concil. Aquileiensis 1; 16; 55 (CSEL 82/3, 325; 327; 335; 359); Scholia Arriana in concilium Aquileiense 20/32 (CCSL 87, 158. SC 267, 228); Theod. 5,9,1 (GCS NF 5, 289,7).

Püspökké választásának időpontja bizonytalan,⁷⁰⁴ legkorábban a nagy sirmiumi zsinat (378) egyik résztvevőjeként jelenik meg az írott forrásokban. Ezt követően kerül Sirmiumba, s 381-ben rendezett aquileiai zsinaton lényegében a pannoniai s egyúttal az illyricumi egyház fejének jelenti ki magát, azon hivatkozással, hogy Sirmium a térség világi közigazgatási központja is.⁷⁰⁵ A zsinat aktáit Anemius episcopus Sirmiensis Illyrici titulátúrával írta alá.⁷⁰⁶ Mindehhez hozzájárult Ambrosius támogatása, és a többi pannoniai püspök háttérbe húzódása.⁷⁰⁷

EP 15

Constantius - Siscia 381

Acta conc. Aquil. 1; 61 (CSEL 82/3, 325; 327; 362)

Talán közvetlenül Marcust követően lett Siscia püspöke. Részt vett a 381-es aquileiai zsinaton, amely egyházszervezetében lényegében felszámolta a Duna-vidéki arianizmust.⁷⁰⁸

EP 16

Cornelius (? , ??? – Sirmium?, 409 k.) - Sirmium, ??? – 409

Innocentius Ep. 16 (PL 20, 520B).

409-ben, halála alkalmából említi meg I. Ince pápa (401-417.)

⁷⁰³ KOVÁCS 2004a, 135-136.

⁷⁰⁴ Megválasztásának tényét a Paulinus-féle Ambrosius életrajzból ismerjük (Paul. Vita Ambr. 11.), ugyanakkor ennek keltezése nem egységes a kutatásban 375-380 közötti évek egyaránt felbukkannak. Ld. LOTTER – BRATOŽ – CASTRITIUS 2003, 54; NAGY T. 1939, 170; DUVAL 1982, 371-379.

⁷⁰⁵ „*Anemius episcopus dixit: „Caput Illyrici non nisi civitas est Sirmiensis, ego igitur episcopus illius civitatis sum.*” (Acta conc. Aquil. 16.).

⁷⁰⁶ NAGY T. 1939 205, 207, 223-224.

⁷⁰⁷ Acta conc. Aquil. 16.

⁷⁰⁸ TÓTH E. 2016, 50

EP 17

Anonymus - Sirmium

Priskos exc. 8. 77.

Priskos egy sirmiumi püspökről emlékezik meg, noha nevét nem említi, aki a város ostromakor (441) egy bizonyos Constantiusnak aranyozott serlegeket/kelyheket adott át, hogy ha a hunok fogságába kerülne, azokkal váltsa ki őt, ha életben van, halála esetén pedig más római túszoikat. Constantius azonban Rómába ment és egyszerűen eladta a kelyheket, a püspök további sorsáról semmit sem tudni.

EP 18

Ioannes - Siscia 530

Concilium Salonitanum I

Csak említés szintjén ismert.

EP 19

Constantinus - Siscia

Concilium Salonitanum II

Csak említés szintjén ismert.

EP 20

Anonymus - Bacensis civitas (Bassiana) 535

Iustinianus 11 pr. (94,8)

Csak említés szintjén ismert.

V. 1. PANNONIAI VÁROSI RANGÚ TELEPÜLÉSEINEK ISMERT VEZETŐI

„*Iiviri quicumque erunt, iis Iiviris in eos singulos lictores binos, accensos singulos, scribas binos, viatores binos, librarium, praeconem, haruspicem, tibicinem habere ius potestasque esto.*”
(Lex coloniae Genetivae Iuliae S. Ursonensis 62. – CIL II, 5439)

Jelen fejezet azokat a személyeket tartalmazza, akik valamelyik pannoniai város vezetőinek tekinthetők, azaz *Iivir iure dicundo*, *Iivir iure dicundo quinquennalis*,⁷⁰⁹ *IIIVir iure dicundo*, *IIIVir iure dicundo quinquennalis*, *IIIVir aedilicia potestate*, *IIIVir aedilicia potestate quinquennalis*, *praefectus pro Iiviri iure dicundo*, *praefectus pro Iiviri iure dicundo quinquennalis* tisztségek ismert viselőit, illetve ugyancsak ide sorolandók a *curator rei publicae* hivatal betöltői, akik egy-egy település közügyeinek irányítását vették át esetileg.⁷¹⁰ Jelenleg legalább 13 pannoniai város legalább egy vezetője ismert, a bizonytalan besorolásúakkal együtt összesen 105, nélkülük 99 személy, azaz még együttvéve is csak egyetlen város 50 évét tennék ki. A megoszlás rendkívül egyenletlen, az ismert személyek több, mint fele Aquincum *Iivire* volt, másfelől a 13 városból 8 esetében ötnél kevesebb vezetőről maradt fenn forrás. Kizárólag *Iivirek* ismertek Savariából, Scarbantiából, Sirmiumból, Sisciából, Mursából, Neviodunumból, Aquincum *municipium*ából és *coloniájából*, Carnuntum *coloniájából*, Brigetio *municipium*ából, Vindobona *municipium*ából, Bassianaeből. Kizárólag *IIIVirek* ismertek Carnuntum *municipium*ából és *municipium Iasorumból*. Mogetianaeből és Poetovióból mind *Iivirek*, mind *IIIVirek* ismertek, utóbbiban mindezek mellett a *praefectus pro Iivir* cím is előfordul, ami viszont jelenleg más pannoniai városból nem adatolt. Egyedül Aquincumban működött biztosan legalább egy *curator rei publicae*, talán egy másik Carnuntumban.

település	ismert városi vezetők száma	
	biztos	bizonytalan
Aquincum	50	2
Poetovio	9	3
Carnuntum	7	1

⁷⁰⁹ MOMMSEN 1871-1888, II.1 579, 615, 618, 667; LIEBENAM 1900, 256

⁷¹⁰ Emona ismert vezetői (AIJ 127; AIJ 179) nem szerepelnek az összeállításban, a város vitatott hovatartozása miatt. Az ötödévi polgármesterséget gyakorta csak a *quinquennalis* szó rövidített alakjával („*qq*”) jelölték, anélkül, hogy a tisztséget teljes formájában kiírták volna. Ez jobbra akkor fordul elő, ha más municipális tisztséget is szerepelnek a felsorolásban. Így főként a töredékek esetében merülhet fel némi bizonytalanság, minthogy a *quinquennalis* tisztség *collegiumok* esetében is használatos volt (pl.: CIL III, 11096). Egy nemrégiben közölt Aquae Iasae-ból (Varaždinske Toplice) elkerült mészköttábla (Aquae Iasae 76) közlői szerint Andautonia *flamen* és *VIIvir*ét (!) említette, a tisztség értelmezése azonban meglehetősen bizonytalan: *Fortunae* | *Iasonianae* | *Nymphis Salu(taribus)* | *ceterisq(ue) dis dea|busq(ue) quor[um]* | *tutel{l}a est* | *C(aius) Iul(ius) Victorinus* | *dec(urio) m(unicipii) VIIvir fl(amen) vot(o) | susc(e)pt(o) pro civ(itatibus) Va(rcianorum) et N|ES(?) pecu(nia) p(rivata?) p(ro) s(alute) fratr(i) | suo [suo]rumque* | [- - -] *dedidit*. Ugyanakkor a *dec(urio) mu(nicipii)* olvasat elejét veszi a Pannoniában példa nélküli *VIIviratus* szülte problémáknak.

Scarbantia	5	-
Sirmium	5	-
Savaria	4	3
Siscia	4	-
Brigetio	3	-
Mursa	2	-
Vindobona	2	-
Mogetiana?	2	2
Bassiana	1	-
municipium Iasorum	1	-
Nevidunum	1	-

Aquincum

Aquincumból jelenleg 52 *duumvir* ismert, ebből 12-en *quinquennalisok* voltak, esetükben feltehető, hogy legalább kétszer álltak a város élén,⁷¹¹ így összesen 67 *duumvir* ismerünk. Ez a legkorábban 119-ben, vagy a 120-as években alapított város legalább 288-ig választott vezetőket, így legkevesebb 160 évről lehet beszélni, ennek megfelelően nem kevesebb, mint 320 polgármestere volt a városnak, persze vélhetően 20%-uk többször is betölthette ezt a posztot. Tekintve, hogy 10 év alatt két ötödévi *duumvir*páros volt, azaz 320 személyből 64-en lényegében legalább kétszer viselték ezt a hivatalt. Pannoniában hiába ismert Aquincumból messze a legtöbb *duumvir*, csak e 160 évnyi időszak 320 *duumvir*éből 52-öt, azaz kicsivel több, közel hatodát, a 64 *quinquennalis*ből pedig csak 12-öt, azaz 18,7%-át.

A *municipium* rangú településről 15 *duumvir* ismert, ebből 2 *quinquennalis*, így vélhetően összesen 17 *duumvir*ről lehet beszélni. Három évre pontosan keltezett felirat ismert, kettő az adott év párosát említi, az egyik 178-ban (ID 4/47), a másik 182-ben (ID 68/69) készült, a harmadik felirat (ID 78) 193-ban, és *municipium* egyik utolsó *IIvir*ét említi. Egyikük sem *quinquennalis*ként említette magát, ennek megfelelően a *municipium* alapítási dátumai közül a 2-re, 3-ra, 7-re és 8-ra végződők biztosan kiesnek.

A tisztségcím

⁷¹¹ Vita folyik afölött, hogy ötödévenként egy volt *duumvir*t választottak a tekintélye okán *quinquennalis*nak, vagy pedig az éppen ötödévre eső *duumvir* volt az esedékes *quinquennalis*. A *IIviratust* és a *IIvir qq*-t egymás után feltüntető részletesebb és bővebb *cursus*feliratok az előző lehetőséget támasztják inkább alá, míg a csak *IIvir qq* betöltött vagy aktuálisan viselt tisztség magában állása a *cursus* adott lépcsőfokainak legmagasabbját képviseli, ami feltételezi az előzők viseletét is.

A tisztségcím kiírásánál mind a számok és betűk kombinációjából képzett alakra (*Iivir* - 13 egyén és 9 *duumvir páros* ID 14, 41, 42, 44, 50, 51, 55, 65, 66, 68, 71, 78, 86, 3/11, 5/47, 68/69, 22/25, 4/10, 15/19, 6/29, 24/33, 31/60), mind a pusztán betűvel írt (*duumvir* - 3 egyén és 3 *duumvir páros*: ID 13, 20, 90, 32/61, 52/57, 18/21) változatra ismert példa. A kettő közül az előbbi a nagyobb számú, utóbbi ellenben csak *colonia* rangú település időszakában fordul elő, noha a számok közötti eltérés nem pusztán ebből fakad, minthogy már a *municipiumban* is a „*Iivir*” volt a gyakoribb alak. A feliratok jelentős részét az aktuális *duumvirpáros* állította hivatalukkal összefüggésben, ebből fakadóan ez a tisztségük állt a középpontban, így ilyenkor a tisztséget rövidítés nélkül (noha a *iure dicundo* kifejezés feltüntetését jobbra elhagyják) tüntették fel, majd a település rangját és jobbra a nevét rövidített formában: *Iivir m* (ID 5/47⁷¹²), *Iivir mun Aq* (ID 3/11), *Iiviri m Aq i d* (ID 68/69); [*Iivir*] *col* (ID 22/25); *Iivir col Aq* (ID 4/10⁷¹³, 14, 15/19⁷¹⁴, 6/29); *Iiviri c[ol] Aq* (ID 24/33); *Iiviri col Aq* (ID 31/61); *Iiviri col Aquincens* ID 30/45.). Ugyanez áll a betűvel írt alakokra: *duumviri col Aquinc* (ID 52/57), *duumviri c[ol] Aq* (ID 18/21), a tisztséget csak egy alkalommal rövidítették: *dd col Aq* (ID 32/61).

A kiszolgált, már hivatalban nem lévő személyek *Iiviralisként* (ID 41, 42, 47/54, 55, 69) vagy *duumviralisként* (ID 13, 20, 90) említették magukat. Előbbi alak ismert nagyobb számban: *Iiviralis* (ID 69), *Iivirali* (ID 55), *Iiviral* (ID 41), *Iivira* (ID 42), *Iivirali* (ID 46/54). Vagy társadalmi rangjuk, azaz *decurionatusnál* (ID 41, 42, 55), vagy az aktuális vagy leendő tisztségénél (*qq col Aq* – ID 46/54, *qq design* - ID 67) tüntették fel a település nevét és rangját. Ugyanígy *duumviralis* (ID 20), *du(u)mviralis* (ID 13), [*duumvi*] *ra(lis)* (ID 89). Vagy társadalmi rangjuknál, azaz *decurionatusnál* (ID 13, 89), vagy az aktuális tisztségnél (*quinquennales* - ID 20) tüntették fel a település nevét és rangját.

Többen csak *Iivir* formában tüntették fel tisztségüket, és a *decurionatusnál* jelezték a település rangját és nevét (*dec m Aq* - ID 51, *dec col Aq* – ID 71, *decc*⁷¹⁵ *mun Aq* – ID 78), illetve egy esetben még a *iure dicundo* kifejezés is szerepel rövidítve (*d m A, Iivir i d* – ID 86). Ide sorolható még két rendhagyó alak is (*dec m Aq, II(vir)* – ID 66; *dec mun Aq, Iivirum* – ID 50).

⁷¹² A „/” jellel elválasztott személyeket egyazon felirat említi, minthogy a rajta szereplők *duumvirtsak* voltak.

⁷¹³ A feliraton „*Iivv*” alakban, hogy jelezze, többszámról van szó.

⁷¹⁴ A feliraton „*Iiviri*” alakban, minthogy két személyt jelölt.

⁷¹⁵ Minthogy több személyre vonatkozott.

Egy töredékes felirat esetében kérdéses (*Ilv[ir - - J* – ID 44), hogy a város rangja és neve is szerepelt-e a feliraton, bár a fenti példák alapján ez vagy a *decurionatus*hoz, vagy a *duumviratus*hoz kapcsolva került említésre.

A *quinquennalis* szót szinte kivétel nélkül „*qq*” alakban rövidítették, mindössze egy feliraton írták ki teljesen, hogy *quinquennales* (ID 20/28,), ezzel egyértelműsítve, hogy mindkét személy *quiquennalis* volt. Jobbára *duumvir* vagy *Ivir* szó feltüntetése nélkül önmagában is alkalmazták (ID 1, 12, 20/28; 30, 46/54, 50, 56), így vélhetően egy vitathatóbb helyen is így értendő (ID 68). Az ötödévi polgármestereknél is azonos tendencia figyelhető meg, a hivatalukkal összefüggésben állított feliratokon a tisztség után szerepel a város rangja és neve: *quinquennalis col Aq* (ID 20/28), *Iviri*⁷¹⁶ *qq c[o]l Aq* (ID 23/27), *qq col Aq* (ID 47/54). A többi esetben vagy társadalmi rangjuknál, azaz *decurionatus*nál (*m Aq* - ID 50, *m* – ID 68, *col Aq* – ID 12, 57, *col Aq* – ID 1), vagy az aktuális tisztségénél (*Iviri col Aquincens* - ID 30) tüntették fel a település nevét és rangját.

Megállapítható, hogy kapcsolat áll fenn a feliratállítás oka és a tisztségcím írásmódja között.

Cursus honorum

Pusztán a *duumviratus* feltüntetése csak *Ivir*párosok esetében figyelhető meg, összesen 11 párosnál, azaz 22 személynél: ID 3/11, 5/47, 6/29, 4/10, 22/25, 23/27 (*Ivir qq*), 24/33, 31/60, 32/61, 52/56; 68/69 (*Iviri m Aq i d*), egy további esetben pedig a lovagi rang feltüntetése is szerepel (*eq R* - ID 4). Minthogy ezeket a feliratokat hivatali minőségükben állították az egyes személyek, a feliratállítás szempontjából ez volt az egyetlen releváns tisztségük, így a többit nem volt szükségszerű feltüntetni. Ám azt egyáltalán nem lehet kizárni, hogy ennél több hivatalt is betöltöttek, és nem csak a kisebb *magistraturákat*.

6 személy elsőként társadalmi rangját, azaz *decurionatus*át, majd a *Ivir* tisztséget tüntette fel: *d[ec] m*, *Ivir qq* (ID 66), *d m Aq, II* (ID 65), *dec col Aq, Ivir* (ID 71), *[de]c col Aq*, *[duumvi]ra* (ID 88), *dec col Aq*, *qq ID* (ID 1, 54).

További 3 személy ugyanezt a rendszert követte, azonban *Iviratusuk* után később elnyert tisztségeiket is jelölték: *dec m Aq, Ivir, qq, flaminic* (ID 50), *d m A, Ivir i d, pr coll fa[br]* (ID 85), *dec col Aq, Iviralis, qq designatus, praepositus annonae* (ID 67). A sorrend alighanem kronológikus, azaz a felsorolt tisztségek közül elsőként a *decurionatus*t, majd a

⁷¹⁶ Noha itt annak jelzése is lehet, hogy már betöltöttek korábban a *Iviratus*t.

Iviratust nyerték el. Egy személy (ID 50) ezt követően valamikor *quinquennalis* lett, a másikat (ID 67) jelölték a tisztségre. Előbbi a *flamen*, utóbbi a kijelölését követően a *praepositus annonae* hivatalt nyerte el, a harmadik személy (ID 85) pedig *Iviratusa* után a *collegium fabrum praefectusa* volt.

Másik 5 személy (ID 13, 14, 41, 51, 78) esetében ez kiegészül azzal, hogy a *decurionatus* és a *duumviratus* között további tisztségeket tüntettek fel: *dec can*, *dec mun*, *augur*, *Ivir*, *qq*, *flamen* (ID 51), *dec col Aq*, *aedil*, *Ivir*, *pontifex* (ID 14), *dec col Aq*, *flamen*, *duumvir*, *sacerdos Urbis Romae* (ID 13), *dec col Aq*, *aedil*, *Iviral*, *praef coll fabr*, *patronus* (ID 41). Egy esetben nem emelkedő, hanem ereszkedő sorrendről van szó: *Ivir*, *aedilici*, *decc mun Aq* (ID 78). Ez az eltérés abból fakad, hogy a feliratot hárman állították, közülük a *Ivir C. Valerius Valentinus* (ID 78) szerepel elsőként, minthogy az ő hivatala jelentette a legnagyobb *dignitast*, a feliraton csak ezt követően szerepelnek a mindhármukra vonatkozó tisztségek (*aedilici*, *decc*). Hárman a *decurionatus* és a *Iviratus* között az *aedilitast* (ID 14, 41, 78), ketten pedig valamilyen papi tisztséget (*flamen* – ID 13, *augur* – ID 51) tüntettek fel. A *Iviratus* után a többség közvetve vagy közvetlenül ugyancsak papi hivatalt említ pályafutása következő állomásaként, egyikük *pontifex* (ID 14), másikuk *Urbs Roma* papja (ID 13), a harmadik (ID 51) miután ötödévi polgármesterré választották, *flamen* lett. Egy személynél (ID 41) nem szerepel egyetlen papi hivatal sem, ám ő egy másik aquincumi *Ivir*hez hasonlóan, polgármestersége után a *collegium fabrum praefectusa*, majd *patronusa* lett. E csoport alapján az átlagos *cursus honorum* a következő volt: elsőként a helyi *ordo decurionum* tagjaivá váltak, majd főként az *aedilitast* nyerték el, s azt követően választották *duumvir*ré őket. A papi hivatalok nem annuális jellegükből adódóan, kevésbé helyezhetőek el a sorban.

Összesen tizenegy személynél nem szerepel a *decurionatus* feltüntetése, bár aligha valószínű, hogy nem voltak a rend tagjai, tekintve, hogy a négyen lovagok voltak (ID 20, 28, 45, 53). A *decurionatus* feltüntetésének elhagyása inkább annak tudható be, hogy viseltek annál magasabb tekintélyt biztosító tisztségeket is. Illetőleg ez a gyakorlat csak a III. századra tehető feliratok esetében figyelhető meg, amikor is már gyakorlatilag beleszületnek a helyi *ordo decurionumba*, hiszen ez sokkal inkább társadalmi rangot, mint tisztséget jelentett. Ráadásul a 11 személy hat feliratról ismert, minthogy több esetben *Ivirpárról* van szó: ID 30/45, 15/19, 21/18, 20/28, 46/54. Az aktuális és korábban elnyert (ID 20, 28, 46, 54) *Iviratuson* és lovagi rang jelzésén túl mindössze három fajta tisztséget említenek, a *quaesturát* (ID 46) az *aedilitast* (ID 15, 18, 19, 20, 21, 28, 30, 45, 54), és különféle papi hivatalokat (*augur* – ID 30, 45; *flamen* – ID 20, 24; *pontifex* ID 46, 54). Két papi hivatal sehol sem szerepel, de minden papi hivatalt elnyerő személy, egyet (ID 24) leszámítva, viselte valamelyik alsóbb *magistraturát* is, egy

quaestor (ID 46) kivételével a többség *aedilis* volt. Minthogy minden esetben éppen hivatalban lévő *Iivire*kről van szó, akik jobbára tisztségükkel összefüggésben állítottak feliratot, ezért mindegyik említett tisztséget, címet ezt megelőzően nyerték el. Az *aedilitas* és a papi hivatalok elnyerése esetében általános sorrend nem állítható fel a papi hivatalok nem annuális jellegéből fakadóan.

Egy töredék (ID 44) esetében nem vázolható a *cursus honorum*.

Származás

Annak ellenére, hogy a tartományból a legtöbb *duumvirt* Aquincumból ismerjük, csak kevés esetben lehet bármit is megállapítani családi, rokoni kapcsolataikról. Származásuk meghatározásában pusztán a nevékre lehet hagyatkozni, így azon aquincumi *duumvirek* esetében, akiknek neve egyáltalán nem, vagy túlságosan töredékes formában maradt fent (ID 85, 88), ennyi támpont sincs. Mindenesetre néhány tendencia megfigyelhető. A név szerint is ismert 44 aquincumi *duumvir* közül csak 8-an (ID 1, 14, 44, 50, 51, 56, 60, 81) nem császári *gentiliciumot* viseltek. Azonban nem meglepő, hogy a Iulius (ID 52, 54, 55) vagy Claudius (ID 41) nevet viselők csak kisebb arányban vannak közöttük, hiszen a térséget érintő nagyobb mértékű polgárjogadományozás a Flaviusoktól veszi kezdetét. Ez ugyan még kevésbé érhető tetten (ID 45, 47), s még kevésbé Nerva rövid regnálása alatti polgárjogadományozás, ami jelenleg egyáltalán nem rendelkezik adattal.⁷¹⁷ Azonban öt Ulpius ismert (ID 65-69), alighanem mindannyian római polgárjogot nyert helyi bennszülöttek leszármazottjai voltak, M. Ulpius Quintianus (ID 67) kivételével, aki valamikor 213 előtt volt a *colonia Iivire*, s mindannyian még a *municipium* rangú település igazgatásában vettek részt. Ezeknek a családoknak a vezető szerepe Caracalla uralkodását követően már nem mutatható ki. A *municipium* rang időszakában többnyire a helyi eredetű családok tagjai dominálnak, T. Flavius Macer (ID 47) és P. Aelius Ianuarius (ID 5) 178-ban álltak a város élén, illetve Aelius (ID 3, 11) ismert még az utolsó évtizedből. További három *Iivir* ismert ebből az időszakból. M. Foviacius Verus és fia, M. Foviacius Verus Iunior ugyancsak valamikor a *municipium* utolsó évtizedeiben állhattak a város élén. Noha nevük rendkívül ritka, s származásukra sem lehet következtetni, azonban jól szemléltetik azt a jelenséget, hogy el kezdtek „*decuriocsaládok*” kialakulni, noha ez más pannoniai városban nem fogható meg ekkora bizonyossággal. Mindazonáltal ez arra is utal, hogy nagyon is szűk körből kerültek ki a város vezetői, s talán ez is magyarázza az Ulpiusok

⁷¹⁷ FITZ 1993-1995, 119; NAGY M. 2009, 470; GRBIĆ 2014, 325

későbbi eltűnését, ti. kiszorultak ebből a körből. C. Valerius Valentinus (ID 81) a *municipium* utolsó *Ivir*párjának egyike volt, felmenői révén alighanem *italicus*, azonban minthogy a Valeriusok családja már igen korán megtelepedett Pannoniában, főként Poetovióban rendelkezett befolyással, ám az, hogy Pannonia Superior több főpapja, illetve az első ismert pannoniai *senator* is ebből a nemzetségből került ki, a tekintélyük alighanem messze túlnyúlt a városon. Noha persze az is lehet, hogy felmenője valamelyik Valerius *libertusa* volt, mindazonáltal Valentinianus vélhetően ebben az esetben is a provinciális arisztokrácia felsőbb köreibe tartozott. A *colonia* időszakából jóval több *Ivirt* ismerünk, itt már magasabb a nem benszülött felmenőkkel rendelkezők aránya. C. Iulius Victorinus (ID 55) minden bizonnyal a *colonia* első *quinquennialisa* volt, a Iulius *nomen* mindenképpen arra utal, hogy felmenői jövevények voltak a városban, s talán az apja volt az az azonos nevet viselő személy, aki egy 193-ban készült feliraton volt *aedilisként* szerepel. A család egyre feljebb emelkedett, ugyanis 259-ben ugyancsak egy C. Iulius Victorinus (ID 54) volt a *Ivirek* egyike, azonban ő már ezt megelőzően az *equo publico* címet is elnyerte. Az jóval bizonytalanabb, hogy rokonai voltak-e a M. Iulius Marcellusnak a 288. év egyik *duumvirének*. Minthogy az Aelius név igen gyakori Aquincum térségében, nem meglepő, hogy több *Ivir* is ezt a nevet viseli. Pont a név elterjedtsége miatt nem kimutatható, hogy az Aeliusok rokonságban álltak egymással, mindenesetre jelenlétük mind a II. században, mind a későbbiekben is adatolt (ID 4, 6, 10, 12, 13). Ha nem is álltak egymással közeli rokonságban, akkor is ugyanazon körből, azaz nagy valószínűséggel a helyi őslakosság soraiból származtak. Aelius Verinus az egyetlen, akinek családi viszonyairól többet lehet tudni, egy *centurio*, Ulpius Candidianus lányát, Ulpia Antonillát vette feleségül, azonban a nő fiatalon, 24 éves korában valamikor a 220/230-as években elhunyt. Az utolsó Aeliusokat 286-ból ismerjük, amikor is az év mindkét *Ivire* (ID 4, 10) ezt a nevet viselte. Ráadásul egyikük, Aelius Exsuperatus már az *eques Romanus* cím birtokosa volt. A helyi származásúak sorát gyarapítja P. Proculeius Proculus (ID 60), aki vélhetően már helyi születésű volt, de noricumai vagy *italicus* felmenőkkel rendelkezett. Továbbá T. Flavius Dignus (ID 45), a 252. év egyik *duumvire*, és az *equo publico* cím birtokosa is. A korszakban a legnagyobb arányban az Aureliusok képviseltetik magukat, a 44 név szerint ismert *Ivir*ből összesen 16-an viselik ezt a nevet, noha ezzel az összebirodalmi tendenciához igazódnak, hiszen a Római Birodalom legtöbb lakója Marcus Aureliusszal kezdődő és Caracalla *constitutió*jával betetőző folyamatnak köszönhette római polgárjogát. A név elterjedt volta miatt soraikban vélhetően helyieket is találunk (i.sz. 210 - ID 31 L. Aur. Silvanus; i.sz. 214 – ID 23 Aur. Florus; i.sz. 251 - ID 33 M. Aur. Valens; i.sz. 271 – ID 21 M. Aur. Domitianus; i.sz. 287 - ID 32 Aur. Valens). Néhány esetben a nevek általánosan elterjedtek, így éppúgy

lehetnek helyi, keleti vagy akár *africai* származásúak is (i.sz. 214 –ID 27 Aur. Mercator; i.sz. 226 – ID 29 M. Aur. Proculus; i.sz. 252 – ID 30 M. Aur. Sabinianus). Többen azonban nagy valószínűséggel a Birodalom keleti területeiről származtak, alighanem ilyen volt 250 *duumvir*párosa is: Aurelius Antoninus (ID 15) és M. Aurelius Castor (ID 19). Érdekes módon ugyancsak ez utóbbi nevet viselte a 271. év egyik polgármestere (ID 18) is. A 21 évnyi távolság miatt akár a személyi egyezés is felmerülhet, azonban inkább apáról és fiáról lehet szó. Ez pedig arra vallana, hogy a névadás inkább itt is csak a család régebbi felmenőire utal, s ifjabbik, de talán már az idősebb Castor is Pannoniában született. Ugyanez a jelenség másutt is feltűnik, 233-ban M. Aurelius Maturus (ID 25) volt az egyik *Ivir*, és 251-ben is egy azonos nevű (ID 24) személy töltötte be ezt a hivatalt, a Maturus név elterjedtsége miatt származásuk nem állapítható meg, de még rokonságuk sem feltételezhető akkora bizonyossággal, mint a Castor név esetében. Vélhetően keleti, talán syriai felmenőkkel bírhatott M. Aurelius Polideuces, aki a *vir egregius* cím birtokosa volt, mikor 286-ban a város *Ivir*évé választották. M. Aurelius Cemes(?) esetében még a *cognomene* olvasata is bizonytalan, mindenesetre 284-ben már lovagként szerepel feliratán. Rajtuk kívül még több keleti származású *Ivir* (ID 14 M. Antonius Victorinus; ID 56 P. Licinius Domitius) adatolható. Alighanem *italicus* eredetű felmenőkkel rendelkezett Accius Maximus (ID), aki valamikor a III. sz. század folyamán volt *quinquennalis*, illetve L. Fabius [- -]nus (ID 44) is, azonban esetében bizonytalan, hogy a *municipiumban* vagy a *coloniában* viselte-e a hivatalt. Claudius Pompeius Faustus (ID 41) neve alapján biztosan idegen volt, de éppúgy lehet *italicus*, mint keleti származású is, noha a keletiek fentebb is látható aránya miatt inkább utóbbiról lehet szó. Mindazonáltal ezen adatok alapján inkább felmenőikről, mintsem magukról a személyekről árulkodnak. Meglehet, hogy Aurelius Epictetianus (ID 22) ősei viszont *libertusok* voltak, ő az egyetlen, akinél egyáltalán ennek gyanúja felmerülhet. Úgy tűnik, hogy a *duumvirek* többsége helyi születésű volt, még ha családfáját nem is tudta a helyi bennszülött népességig visszavezetni. Az utolsó ismert *duumvirek* vélhetően helyi születésűek voltak. A 287. év polgármesterei Aelius Exsuperatus (ID 4) és Ulpianus (ID 10), még bennszülött felmenőkkel is rendelkezett, miként Septimius Florus (ID 61) és Aurelius Valens (ID 32) is. Mindenesetre a városvezetés összetételét illetően kevésbé figyelhető meg olyan éles törés, mint az egész népességet illetően. Legalábbis 260-at követően jelentős eltérés mutatkozik, III-IV. század fordulóján új nevek tűnnek fel a forrásokban.⁷¹⁸ Noha ennek hátterében a megváltozott névadási szokások is állhatnak.

⁷¹⁸ PÓCZY – ZSIDI 1995, 37

A felirathordozók, a felirat állítás indokai és az önreprezentáció

Meglehetősen egyoldalúak az Aquincum vezetőiről tanúskodó források, összesen 42 azon feliratok száma, amik a város *duumvireit* említik, ebből mindössze 5-öt nem oltárra véstek. Az oltárokon legtöbbször, összesen 18 alkalommal Iuppiter neve olvasható. A 37 oltárból 14-et az adott év *duumvirei* állítottak, hivatalukkal összefüggésben. A legkorábbi 178-ból származik a város akkori *duumvirei* (ID 5/47) IOM számára emelték Marcus Aurelius és Commodus császárok üdvéért. A következőt (ID 68/69) négy évvel később, 182-ben emelték az ezúttal már IOM Teutanus néven emlegetett istenség számára.⁷¹⁹ Még ugyancsak a közösség *municipiumi* jogállása idején emeltek feliratot (ID 3/11) a Capitoliumi Triásznak a *civitas Eraviscorum* üdvéért és épségéért. A *colonia* rang elnyerését követő időszakból származó forrásokban ezek az elemek már együttesen találhatóak meg. A feliratok mindegyikét IOM Teutanus számára emelték az aktuális uralkodók üdvéért és a *civitas Eraviscorum* sértetlenségéért (i.sz. 210 - ID 31/60; i.sz. 223 - ID 22/25, i.sz. 226 - ID 6/29). Ennek szövegezése legkésőbb 250-től kiegészült azzal, hogy nem csupán IOM Teutanusnak, hanem az összes istennek és istennőnek áldozták (i.sz. 250 - ID 15/19, i.sz. 251 - ID 24/33, i.sz. 252 - ID 45/30). A szövegezés legkésőbb Aurelianus császár uralkodása idején újra változott, a dedikáció ekkor már csak IOM Teutanusnak szólt, azonban ekkortól már az aktuális uralkodó és egész isteni háza, illetve a *civitas Eraviscorum* üdvéért és sértetlenségéért (i.sz. 271 - ID 18/21) állították az oltárokat, s ez a szövegezés maradt érvényben a *dominatus* kezdetén is (i.sz. 284 - ID 20/28; i.sz. 286 - *finibus Eraviscorum*⁷²⁰ ID 4/10; i.sz. 287 - ID 32/61). 288-ban, részben a korábbi dedikációkhoz visszatérve, IOM Teutanuson kívül a Capitoliumi Triász két másik tagjának, Iuno Reginának és Minerva Sanctának, illetve az összes többi halhatlan istennek és istennőnek dedikálták az oltár, a szövegezés másban nem változott (i.sz. 288 - ID 52/56). IOM számára még további négy oltárt dedikáltak aquincumi *duumvirek*, azonban az állítás oka már nem kapcsolódik hivatalukhoz. Egyikük (ID 41) valamelyik uralkodó üdvéért emeltetett oltárt a III. század első felében, ami a *collegium fabrum* részére jutott valamiféle adományról emlékezett meg. A másik hármat inkább a magánvallásosság körébe lehet utalni, talán nem meglepő, hogy egy, a város igazgatásával foglalkozó személy az istenek királyához

⁷¹⁹ Ehhez lásd részletesebben PÓCZY 1998. Carnuntumban az év ugyanezen napján, IOM-nak állított oltárokhoz lásd PISO 2003. Aquincummal ellentétben itt az állítatók közül jelenleg nem ismert egyetlen *Ilvir* vagy *Illvir* sem.

⁷²⁰ A *finibus Eraviscorum* kifejezés értelmezéséhez lásd KOVÁCS 1999.

fordult. Két esetben (ID 51, 66) a szokásos VSLM formula szerepel, a harmadik esetben az állítató nem indokolta meg tettét (ID 51).

Ugyancsak a *duumviri* hivattal hozható összefüggésbe az az oltár, amit Dea Diana Nemesis Augusta számára, az istennő szentélyének előjárója (*antistes*), Pupilius Hyliatianus állított 259. június 27-én az a két akkori *duumvir*, C. Iulius Victorinus (ID 54) és T. Flavius Lucianus (ID 46) tiszteletére és kegyéért. Alighanem a két *duumvir* hivatali minőségében valamiféle *amphitheatralis* eseményt rendezett, s ez alkalommal kívánt a Hyliatianus a kedvükre tenni.

Lehetséges, hogy hasonló indíttatásból emelt C. Valerius Valentinus (ID 78) *Ivir*, két kiszolgált *aedilisszel* C. Iulius Victorinusszal és P. Petronius Clemensszel oltárt Fortunának. A dedikációban szereplő „Aug” rövidítés vagy *Fortuna Augustaként*, vagy *Fortuna Augustiként* értendő. Előbbi értelmezést követve NAGY Mihály szerint az oltár állítására talán a *ludi Romani* miatt került sor.⁷²¹ Úgy véli a volt *aedilisek* részvétele is azt a feltételezést erősíti, hogy valamiféle rendezvényhez kapcsolódott. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, miszerint kiszolgált és nem hivatalban lévő tisztségviselőkről van szó, így szokatlan lenne, ha nem az éppen hivatalban lévő tisztségviselők gondoskodnának az eseményről. KOVÁCS Péter ellenben a szöveg másik értelmezését hozza,⁷²² véleménye szerint lehetséges, hogy valóban az uralkodó jószerencséjéért mutattak be áldozatot, hiszen ekkor már megkezdődött a Pescennius Niger elleni felvonulás.

A lovagi rendű T. Flavius Aprilis (EQ 24) és M. Ulpius Quintianus (ID 67), Aquincum kiszolgált polgármestere 213-ban állított oltárt Caracalla *salusáért*, azonban ez akkori tisztségükhöz kapcsolódott, ugyanis mint *praepostius annonae* feleltek az uralkodó látogatása idején az élelmezés gondjairól.

A IOM oltárok után, a következő nagyobb csoportot a mithraikus körbe tartozó feliratok jelentik, összesen 7 oltár. Ezek közül ötöt M. Antonius Victorinus (ID 14) állított, négyet az aquincumi házához épített szentélyében (egyet-egyét Deus Cautes, Deus Cautopates, Fons Perennis és Sol Deus számára), és egyet talán a budaörsi *mithraeumban*, ez utóbbin azonban a szöveg sérülése miatt a dedikációs rész már nem olvasható. Egy személy (ID 50) ugyancsak Sol Deusnak (VSLM), míg egy másik pedig Invictus Deusnak (ID 53) tett fogadalmat.

Két oltárt állítottak a Nymphaenak, az egyiket M. Foviadius Verus (*Nymphis dignissimis* – ID 50), alighanem egy *balneum* építése alkalmával állíttatta, vélhetően a 180-as években, a

⁷²¹ NAGY M. 2007, 123

⁷²² FPA IV, 58

mai Császár fürdő forrásainál,⁷²³ minthogy azt kiérdemelték az istennők (*merito*). A másikat M. Valerius Karus (Nymphis Perennibus – ID 71) emelte fogadalomból (VSLM) a Páty közeli források egyikénél, talán már egy régi bennszülött eredetű kultuszt folytatva.⁷²⁴

A többi istenség csak egy-egy feliraton szerepel, s mind a magánvallásosság keretei közé sorolható. Fogadalmát teljesítve állított oltárt Accius Maximus (ID 1) Silvanus Silvesternek, M. Ulpus Quadratus (ID 66) Liber Paternek, M. Foviacius Verus Iunior (ID 51) Aesculapiusnak és Hygiának. M. Antonius Victorinus (ID 14) pedig a *vicus Teuto* területén állított egy-egy oltárt Terra Mater, Hercules és egy harmadik istenség számára.

M. Antonius Victorinus (ID 14) fent említett két oltárán túl, két személy (ID 41, 85) oltárai, ugyancsak töredékesek, így a dedikációs részek nem maradtak meg, csupán annyit tudunk, hogy mind a kettőt fogadalom teljesítés okán állították.

A város *Iivireit* említő, építkezésre utaló tábla mindössze három ismert, ebből kettő meglehetősen töredékes. Az egyik esetében a *duumviratus*szal összefüggésben készült, ugyanis 214-ben az év két *quinquennialisa* (D 23/27) Nemesis templomát állította helyre Caracalla *salus*áért. Egy lovagi rangú *Iivirt* (ID 88) pedig vélhetően egy fürdő építéséről megemlékező felirat sorol fel a fürdő használatára jogosultak között, akik esetlegesen mindannyian egy *collegium* tagjai voltak.⁷²⁵ A harmadik tábla csak töredék (ID 44), információt nem szolgáltat arról, hogy minek az építéséhez kapcsolódott.

Nagyon alacsony a sírfeliratok száma. Mindössze két szarkofág ismert, s mindkettő töredék, az egyikből, amit vélhetően egy elhunyt egykori *Iivir* (ID 12) számára állítottak, csupán a feliratos mező töredéke maradt meg. A másik a szarkofágot, melyből csak a feliratos előlap maradt meg csak a feliratos előlap maradt meg, egy *duumviralis* (ID 13) készítette 24 évesen elhunyt felesége számára. Ez utóbbi szép és igényes kialakítású, a feliratos mezőt többszörösen tagolt profilált keretezés veszi körbe, amit két oldalán voluta-motívum díszít. A feliratos mező két oldalán felül ugyancsak volutával díszített, íves záródású mélyített fülkékben eloltott fáklyára támaszkodó szárnyas *geniusok* láthatóak.

FASTI DVVMVIRALES NOTI AQUINCENSES

MVNICIPIVM AELIVM AQVINCENSIVM

119-150 között valamikor	M. Ulp. Optatus (ID 65)
--------------------------	-------------------------

⁷²³ PÓCZY 1980, 32

⁷²⁴ MRÁV 2007, 410-411

⁷²⁵ TitAq 1, 11 számú felirathoz fűzött kommentár. SZILÁGYI még úgy vélte, hogy a lista az építkezésben résztvevő 12 kőfaragómestert sorolta fel, s épületként egy *tabernát* sejtett (SZILÁGYI 1967, 73.). Az épület fontosságát abban is megerősítve látta, hogy a felsorolt nevek többsége párhuzam nélküli a tartományban, így más tartományokból hívott mesterembereket látott bennük (SZILÁGYI 1967, 74.).

119-192 között valamikor	M. Ulp. Quadratus (ID 66)	
119-192 között valamikor	*[M. Ulp.] ⁷²⁶ (ID 102)	
119-192 között valamikor?	*L. Fab[ius - - -]nus ⁷²⁷ (ID 44)	
119-192 között valamikor	[- - -]cius (ID 85)	
170-192 között valamikor	T. Ael. Valens (ID 11)	P. Ael. [D]ubitus (ID 3)
178	T. Fla. Macer (ID 47)	P. Ae. Ianuarius (ID 5)
182	M. Ulp. Valentinus (ID 68)	M. Ulp. Verus (ID 69)
156-186 között valamikor	M. Foviacius Verus (qq alapján, ID 50)	
161-191 között valamikor	M. Foviacius Verus Iunior (qq alapján, ID 51)	
179-181 v. 184-186 között valamikor	M. Foviacius Verus (ID 50)	
valamikor 179-181 v. 184-186 v. 189-191 között	M. Foviacius Verus Iunior (ID 51)	
193	C. Val. Valentinus (ID 78)	
173-193 között valamikor	G. Iul. Victorinus (qq alapján, ID 55)	
COLONIA SEPTIMIA AOVINCENSIVM		
194	G. Iul. Victorinus (hivatalban?, ID 55)	
194-213 kivéve 199, 204, 209, 210	Mar. Ulp. Quintianus (ID 67)	
194-213 kivéve 199, 204, 209, 210	Aur. Florus (qq alapján, ID 23)	
194-213 kivéve 199, 204, 209, 210	Aur. Mercator (qq alapján, ID 27)	
194-235 között valamikor, kivéve 199, 204, 209-210, 214, 219, 224, 229	*e[q] p C. Tit. C. f. Serg. Antonius Peculiaris (ID 64) ⁷²⁸	
210	L. Aurel. Silvanus (ID 31)	P. Proculeius Proculus (ID 60)
214	Aur. Florus (ID 23)	Aur. Mercator (ID 27)
223	[Aur.?] Maturus (ID 25)	[Au]r. Epictetianus (ID 22)
226	P. Aeli. Praesens (ID 6)	M. Aur. Proculu[s] (ID 29)
225-233 között valamikor, kivéve 229	M. Ant. Victorinus (I D14)	
195-230 között valamikor, kivéve 199, 204, 209-210, 214, 219, 224, 229	T. Ael. Verinus (ID 13)	
230-270 között	Accius Maximus (qq alapján, ID 1)	
230-270 között valamelyik ötödévben	Accius Maximus (ID 1)	
249 v. 244 v. 239 v. 234 v. 229	M. Aur. Sabinianus (ID 30)	
220-250	[- - -] (ID 89)	
250	[Aur.?] Antoninus (ID 15)	[Aur.?] Castor (ID 19)
251	M. Aur. Maturus (ID 24)	M. Aur. [V]alens (ID 33)
252	T. Fl. Dignus (ID 45)	M. Aur. Sabinianus (ID 30)
228-258 között valamikor, kivéve 229, 234, 239, 244, 249, 254	C. Iul. Victorinus (259-ben duumviralis, ID 54)	
228-258 között valamikor, kivéve 229, 234, 239, 244, 249, 254	T. Fl. Lucianus (259-ben duumviralis, ID 46)	
259	eq p C. Iul. Victorinus (259-ben duumviralis, ID 54)	T. Fl. Lucianus (259-ben duumviralis, ID 46)
271	M. Aur. Domitianus (ID 21)	M. Aur. Castor (ID 18)
250-283 között valamikor	M. Aurelius Polideuces (qq alapján, ID 228)	
250-283 között valamikor	M. Aur. Cemes(us) (qq alapján, ID 20)	
284	v e M Aurelius Polideuces (ID 28)	eq p M. Aur. Cemes (ID 20)
286	eq R Ael. Exsuperatus (ID 4)	A[el.] Ulpianus (ID 10)

⁷²⁶ Az is lehetséges, hogy feliratán a *decurionatus* szerepel, nem a *duumviratus*.

⁷²⁷ Túl töredékes felirat, lehet, hogy a *coloniában* viselte a tisztséget.

⁷²⁸ Az is lehet, hogy Singidunumban viselte a *duumviratus*-t.

287	Aur. Vale(n)s (ID 32)	Se(ptimius?) Florus (ID 61)
288	P. Licin. Domitius (ID 56)	M. Iul. Marcellus (ID 52)
194 - 260	Cl. Pompeius Faustus (ID 41)	
194 - 260	M. Val. Karus (ID 71)	
194 – 260 között valamikor	Ael. Valenti[- - -] (qq alapján, ID 12)	
194 – 260 között valamikor	Ael. Valenti[- - -] (ID 12)	
194 – 260 között valamikor	*L. Fab[ius - - -]nus ⁷²⁹ (ID 44)	

Bassianae

A város egyetlen *Iivire* ismert, (A)elius Surus (ID 9), aki valamikor Elagabalus uralkodása idején állt a város élén, tisztségét *Iivi[r - -]* alakban írta ki, a sérült részen lehetséges, hogy a *iure dicundo* vagy *quinquennalis* valamilyen rövidítése szerepelt. Tisztségviselésének helyét a *decurionatus*nál jelölte (*dec col Bass*), ez az első és az egyetlen másik tisztsége, amit feliratán feltüntetett. Alighanem a város első *decuri*ói közé tartozott. Neve alapján éppúgy lehetett helyi bennszülöttek, mint syriaiak leszármazottja.⁷³⁰ Az oltárt, amin neve fennmaradt, jó eséllyel a hivatalban lévő *Iivirként* állította Caracalla *salus*áért és biztonságos hazatéréséért.

COLONIA AVRELIA BASSIANENSIVM	
213-217	(A)el. [S]urus (ID 9)

Brigetio

Mindössze három *Iivir* ismert, mindannyian a *municipium* jogállású közösségből: Caesonius Tertius (ID 37), L. Veratius Iulianus (ID 83) és C. Vindonius [- - -] (ID 84). A *colonia* rangú városból nem ismert egy polgármester sem. Veratius hivatalban lévő ötödévi *duumvirként* állított feliratot Severus Alexander uralkodása idején, amennyiben a városi rang elnyerése Brigetio esetében is 194-ben történt, úgy erre 224-ben, 229-ben, vagy 234-ben került sor. Iulianus a feliraton *Iivir q(uin)q(uennalis) mun(icipii) Brig(etionensium)* formában tüntette fel tisztségét. Caius Vindonius [- - -] felirata a III. század első felében készült, Tertius (ID 37) talán *tetrarchia* kori, de a mindenképpen III. századra keltezhető feliratán is *decurionatus* ([*dec*] *mun Brig* ill. ([*de*] *c mun Brig*) feltüntetése után szerepel (*Iivi[r]*). Tertius feliratán sérült az a rész, ahol a *Iiviratus* szerepelhetett.

⁷²⁹ Túl töredékes felirat, elképzelhető, hogy a *municipium*ban viselte a tisztséget.

⁷³⁰ Vö. MEID 2005, 242: Sirius, Siro; 289: Surus

Egyéb tisztséget egyikük sem tüntetett fel, Tertius (ID 37) azonban vélhetően a brigetioi *collegium iuventutis* tagja volt.

Származásukat tekintve mindannyian idegenek lehettek, Iulianus alighanem már Pannoniában született, de ősei Dél-Galliából, Noricumból vagy Dalmatiából származhattak. Vindonius ősei is talán Noricumból, vagy legalábbis valamilyen kelta nyelvi közezből. Caesonius ősei pedig nagy valószínűséggel Dalmatiából érkeztek a tartományba.

Iulianus (ID 83) a brigetioi katonai *amphitheatrum*ban saját költségén épült 70 lépés hosszúságú *spectaculum*mal ellátott *podium* építését örököltte meg egy mészkőtáblán. C. Vindonius (ID 84) saját sírfeliratáról ismerjük, szarkofágját fia, C. Vindonius Margo, aki maga is Brigetio *decurio*ja volt, illetve Secundus nevű *libertusa*, aki a város *Augustalisa* volt, készítette. A szarkofágból mindössze előlapjának bal fele maradt meg, a feliratos mezőt többszörös léckeret veszi körbe, a mező mellett négyzetes alakú, mélyített fülkében rusztikusan megmunkált, jobbában pálmaágot tartó, jobbával a feliratos mező bal felső sarka felé nyúló *genius* áll. Tertius a uralkodók Herculesének, illetve a *collegium iuventutis* *genius*ának, és *patronus*ának, Cen[- - -] [E]pigonusnak emelt oltárt.

MUNICIPIVM SEPTIMIVM(?) BRIGETIONENSIVM	
194-235 között valamikor	L. Veratius Iulianus (ID 83, qq alapján)
222-235 között, talán 224, 229, vagy 234	L. Veratius Iulianus (ID 83)
III. sz. első felében valamikor	C. Vindonius [- - -] (ID 84)
III. sz., talán valamikor 284-305 között	Caesonius Tertius (ID 37)

Carnuntum

Carnuntum éléről összesen hat polgármester ismert. A település *municipium* jogállásának idejéből három *IIIvir* (ID 70, 95, 98), és két *duumvir* (ID 82, 87) a *colonia* rangú településről. Ezen kívül talán egy név szerint nem ismert főpap és carnuntumi *decurio* (ID 89) is a *colonia IIvire* volt.

A *IIIvirek* M. Ulpus Verus (ID 70) *IIIvir i(ure) d(icundo)* formában tüntette fel tisztségét, viselésének helyszíne ezt megelőzően *decurionatus*ánál szerepel (*dec m A K*). Ugyancsak a rangidős *IIIvirek* egyike volt egy ismeretlen (ID 98), feliratának megmaradt része ezen tisztségével indul: *IIIvir i(ure) d(icundo)*, ám a felirat megmaradt részének végén a tisztségcím rajta kívül legalább egy másik személyre (ID 99) is vonatkozott: *[aed]ilici(i)s p(otestatibus) II[II]*. Egy esetben (ID 95) mindössze a [- - -] *IIIvir* [- - -] töredék maradt meg az egész feliratból. A *colonia* egyetlen polgármestere *[du]um[v]ir [C]ar[n]un[t]e(n)sium* formában adta meg tisztségcímét. Scribonianus (ID 82) feliratán az „*o[mnibus] honorib(us)*

perfuncto” utal csak arra, hogy betöltötte többek között a *Iviratust* is, a *decurionatus*ánál szerepel a hivatalviselés helye.

Verus (ID 70) mindössze Carnuntumban elnyert *decurionatus*át tüntette fel az ítélkezési jogú *IIIviratuson* kívül, meglehet, hogy korábban az *aedilisi* jogkörrel rendelkező hivatalt is betöltötte. Ugyan a források csekély száma alapján nem lehet teljes biztonsággal kijelenteni, hogy *IIIvir i. d.* tisztség betöltésének feltétele a korábban viselt *IIIvir aed. p.* lett volna. Erre csak egy esetben (ID 98) van biztos példa, róla tudjuk, hogy a *praefectus fabrum* tisztséget is elnyerte. A harmadik személy (ID 99) esetében az *aedilisi* hatalommal felruházott *IIIviratus* az egyetlen ismert tisztség, a negyedik (ID 95) esetében pedig az sem megállapítható, hogy milyen jogkörrel rendelkező *IIIvir* volt. Cuspanis (ID 87) esetében is csak polgármesteri tisztsége ismert. Scribonianus (ID 82) ellenben *omnibus honoribus perfunctus* volt, így az összes városi *magistraturát* betöltötte, vélhetően „*decuriócsaládban*” született, s a *decurionatus*t fiatalon nyerte el. Majd később az *eques Romanus* cím birtokosa lett, lehet, hogy az alsóbb *magistraturákat* még e kettő között viselte. Lovagi rangján túl *selectusként* beválasztották a *quinque decuria*ba is, majd *flamen* lett. Lehetséges, hogy *omnibus honoribus perfunctus* azért szerepel *cursus honorum*a végén, mert a *Iviratust* nyerte el utolsóként a felsorolt tisztségek és címek közül.

Csak M. Ulpius Verus (ID 70) és C. Vallius Scrib[onianus] (ID 82) neve ismert teljesen, előbbi feliratán *filiatio*ja is szerepel, így bizonyosan nem ő volt az első római polgárjogú a családban, hanem helyi bennszülöttek Traianus idején polgárjogot nyert ivadéka volt. Annyit lehet tudni, hogy egy bizonyos Aelia Lucillát, Publius lányát vette feleségül, vélhetően ő is Verushoz hasonló körből származott. Scribonianus (ID 82) *tribusa* alapján helyi születésű lehetett, ősei Észak-Italiából, Dalmatiából vagy Dél-Galliából származhattak. Cuspianusnak (ID 87) csak *cognomenét* ismerjük biztosan, *gentiliciuma* talán Flavius volt. Neve azonban olyan ritka, hogy származására a legcsekélyebb mértékben sem utal.

M. Ulpius Verust (ID 70) egy igényesen vésett, homokkőből készült tábláról ismerjük. A feliratos mező profilált keretezésű *tabula ansatá*ban foglal helyet, mindkét „fül”-ben egy-egy rozetta látható. A tábla annak a síremléknek képezte részét, amit feleségével együtt csináltatott öt évesen elhunyt fiúk, illetve maguk számára. Scribonianus (ID 82) neve is egy táblán maradt fent, ami ugyancsak egy síremlék részét képezte, amit lánya Vallia Censorina állított számára. A tábla megmaradt részén semmilyen díszítés nem látható, a feliratos mező sem mélyített. Cuspianus (ID 87) pedig egy homokkőből készült oltárt állított Diana Augusta számára áldozatul. A két *IIIvir*nek (ID 98/99) emelt felirat talán *epitaphium* lehet, egy harmadik esetben (ID 95) ugyancsak azonosíthatatlan töredékről van szó.

MVNICIPIVM AELIVUM CARNVNTENSIVM	
119-193 között valamikor	M. Ulp. M. f. Verus (ID 70) - IIIvir i. d.
119-193 között valamikor	[- - -] (ID 95) - IIIvir (i.d./aed. p.?)
119-193 között valamikor	[- - -] (ID 98) - IIIvir aed. p.
119-193 között valamikor	[- - -] (ID 98) - IIIvir i. d.
119-193 között valamikor	[- - -] (ID 99) - IIIvir i.d.
COLONIA SEPTIMIA CARNUNTENSIVM	
211 után	C. Vallius C. f. Serg Scrib[onianus] eq R (ID 82) - IIvir
III. sz.	[- - - Cu]spian[us] (ID 87) - duumvir
III. sz.	*[- - -] (ID 89) ⁷³¹

Mogetiana(?)

Noha a város neve, illetve helyének pontos azonosítása még mindig bizonytalan, annyi biztosnak mondható, hogy az alábbi személyek feliratainak mindegyike a mai Komárom-Esztergom megye területén került elő (Tokod, Császár, Naszály), nagyjából a Komárom-Mór⁷³²-Esztergom által rajzolt háromszögben. Azonban a kutatás ide egyáltalán nem helyez városi rangú települést, így mindenképpen távol a város központjától kerültek elő tisztviselőinek feliratai.⁷³³ A forrásokon rövidített formában ugyan, de szerepel a település rangja és neve is: *m M* (ID 62); *mun Mog* (ID 38); *m Moge* (ID 7). Elsősorban a feliratok lelőhelye alapján tűnik úgy, hogy mindannyian ugyanazon település *ordo decurionum*ának tagjai, illetve polgármesterei voltak. E *municipium* rangú város neve a naszályi feliraton (ID 7) szerepel a legkevesbé rövidített formában (*m Moge*). Annyi bizonyos, hogy a tokodi felirat (*m M* – ID 62) esetében a Mursella, Mogio és Mogetiana jöhet szóba a rövidítés feloldásaként, a Császárról származó (*m Mog* – ID 38) esetében csak Mogio és Mogetiana, míg a naszályi (*m Moge* – ID 7) aligha értelmező Mogetiana helyett másként. Így a tokodi felirat által említett Suriacus Secundinus (ID 62) esetében a legbizonytalanabb, hogy Mogetianához köthető-e. A tisztségcímek csak további bizonytalanságot szülnek, két felirat szerint a város élén *IIIvirek* álltak, Secundinus (ID 62) feliratán ez csak betűkkel, „*quattovirus*” (!) alakban szerepel, Karinus esetében (ID 38) ez „*IIIvir*” alakban szerepel. Rufinianus (ID 7) felirata csak Schönvisner átiratában maradt meg, ám nála szereplő „*VIviro*” biztosan hibás másolás eredménye, legalábbis más ilyen jellegű hibák is vannak átiratában, továbbá Pannoniában

⁷³¹ Carnuntum *IIvire* is lehetett.

⁷³² Ez a város már Fejér megyéhez tartozik.

⁷³³ Két felirat legalább másodlagos lelőhelyről ismert, a tokodi feliratot ugyanis a késő római erőd építésénél (lásd RIU 3, 753 szám alatti felirathoz tartozó kommentárt), Császárról származót pedig egy késő római sírhoz használták fel (KUZSINSZKY 1902, 36). A naszályi esetében nem ismertek a pontosabb lelőköörülmények.

seviratust sem jelölték ebben a formában. Ugyancsak problémás a „[III]vir” alak feltételezése, a két ismert *IIIvir* miatt. Ismert egy negyedik személy (ID 105), aki talán ugyanezen a város vezetője volt, s a feliratán lévő szótöredék lehetséges, mint *du[umvir] - -]* értendő. A fentebbi tisztségen túl mindannyian a *decurionatust* tüntették fel (*dec m M* – ID 62; *dec mun Mog* – ID 38; *dec m Moge* – ID 7; [*dec*] *m M* – ID 105). Egy esetben fordul elő *IIIviratus* után viselt papi tisztség (*flamen* – ID 38). Az eltérő tisztségek kérdésessé teszik, hogy mindannyian ugyanazon város tisztviselői voltak-e.

Suriacus Secundinus (ID 62) talán észak-afrikai származású volt, legalábbis *gentiliciuma* onnan ismert a legnagyobb számban. Felesége, Aelia Vitalina neve alapján talán helyi őslakos, de polgárjogot nyert családból származott. Cassius Karinus (ID 38) észak-italiai vagy dalmatiai felmenőktől származhatott, Aelius Rufinianus (ID 7) ellenben helyi bennszülöttnek utóda volt, míg Hellenicus (ID 105) neve azt sejteti, hogy a Birodalom görög nyelvű részéből származott.

Karinus (ID 38) egy Terra Maternek emelt oltárról ismert, ami azzal hozható összefüggésbe, hogy téglagyárosként kereste kenyerét. A másik három személy (ID 7, 38, 62) sírfeliratról ismert, míg Rufinianus felirathordozója elveszett (ID 7). Kissé bizonytalan, hogy egykorú-e a sztélé és a rajta szereplő felirat, ami Secundinust (ID 62) említi. A szöveg és képi ábrázolás között biztosan nincs összhang, ugyanis míg a szövegben csak Secundinus és 33 évesen elhunyt felesége szerepel, addig a portrémezőben három felnőtt és három gyermek félalakja látható. Maga a sztélé vízszintes záródású, *aediculát* imitáló kialakítású, a sztélé lábazati részén, a feliratos mező alatt, nyulat űző kutya látható. Magát a feliratos mezőt profilált keretezés veszi körbe, mindkét oldalán, annak teljes magasságáig *hedera* fut végig. A feliratos mező felett áldozati jelenet látható, középen *tripusszal* mellette pedig *camillus* és *camilla*. A képmező két szélére vésték fel a „D” és „M” betűket is. A portrémező ezek felett foglal helyet, s magát a mezőt két, kissé stilizált korinthuszi fővel ellátott oszlop szegélyezi, amelyek a portrémezőt felül lezáró *tympanont* tartják. A portrémezőben három felnőtt látható a háttérben, a baloldalon egy nő, középen elválasztott haja a fülei mögé tűrve, ujjas *tunicában* és köpenyben. Középen egy szakálltalan férfi ujjas *tunicában* és *sagumban*, jobb szélén pedig egy szakállas férfi, kezében irattekerccsel. Előttük három lányka áll, a bal oldali kezében madár, a középsőben kosár, a jobboldalinál alma. A *tympanon* közepét gorgófő díszíti, két szélén akantusszal díszített *akroterionok*, míg a *tympanon* és a sztélé záró síkja közötti teret egy-egy delfin ábrázolása tölti ki.

II. sz. második fele	P. Ael. P. f. Rufinianus (ID 7) - <i>[II]vir</i>
II. sz. második fele	P. Ael. P. f. Rufinianus (ID 7) - <i>[II]vir qq</i>
III. sz.	*Suriacus Secu{i}ndinus (ID 62) - <i>quattorvirus</i> (!)
III. sz.	C. Cassius Karinus(!) (ID 38) - <i>IIIvir</i>
II. sz.	*[- - - H]ellenic[us] (ID 105) - <i>du[umviro - - -]</i>

Municipium Iasorum

A városból mindössze egyetlen *IIIvire* ismert, P. Aelius Aelianus, aki valamikor a II. század közepe táján állhatott a város élén. Tisztségét „*IIIvir m Iasorum*” alakban tüntette fel, így nem tudni, milyen jogkörrel rendelkezett. Bár inkább *aedilisi* jogkör mellett szól, hogy nem szerepel a jelző. Aelianus először a város *scribája*, majd *decuriója* lett, és ezt követően választották a *IIIvirek* közé. Alighanem helyi bennszülöttek római polgárjogot nyert leszármazottja lehetett. Aelianust saját síroltáráról ismerjük, amit fia, Aelius Laelianus állított 45 éves korában elhunyt apjának. A síroltár megmunkálását illetően messze elmarad azoktól a síremlékektől, amelyek az ismert pannoniai városi vezetőkhez köthetőek. Az oltár maga porózus mészkő, a feliratos mezőt profilált keretezés veszi körbe, az oltár két oldalán ugyancsak profilált keretezésű mezőben, egy-egy *pedumra* támaszkodó Attis, ám ezek sem sorolhatóak a legkvalitásosabb pannoniai faragványok közé.

MVNICIPIVM AELIVM IASORVM/AQUAE BALISAE	
II. sz. közepe	P. Ael. Valerianus (ID 2)

Mursa

Mursából mindösszesen egy *Ivir* ismert, C. Aelius Surinus (ID 8), aki kijelölt ötödévi polgármester is volt, ennek megfelelően egyszer már korábban betöltötte a *Iviratust*, amit feliratán a *Iviral(is)* szó is jelez. T. Flavius Martinus (ID 48) kijelölt *Ivir* volt, bár az ismert források alapján nem lehet megállapítani, hogy ezt végül viselte-e is. Mindketten a *Ivir* alakot használták (*Iviral* – ID 8, *Iviri design* – ID 48), a *quiquennalitas* is a Pannoniában megszokott formában (*qq des* – ID 8) szerepel. Mindketten a *decurionatust* (*dec col M* – ID 8, *d c M* – ID 48) tüntették fel elsőként, Surinus (ID 8) felirata állításakor már kiszolgált *Ivir*, illetve kijelölt *quinquennalis* volt. Martinus (ID 48) pedig a *collegium centonariorum praefectusa* volt, mikor *Ivir*nek jelölték. Nevük alapján több eshetőség is számításba jöhet származásukat illetően, Surinus lehetett keleti, Martinus pedig nyugati származású is, de valószínűbb, hogy mindketten helyi bennszülöttek polgárjogot nyert leszármazottjai voltak. Mindkettejüket egy-egy IOM

oltárról ismerjük. Surinus fogadalmát váltotta be (VSLM) IOM Fulguratornak tett áldozatával, Martinus (ID 48) üdvéért ellenben szabadosa, Flavius Philippus, ugyancsak fogadalmát teljesítvén (VSLM) állított oltárt a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek.

COLONIA AELIA MVRSENSIVM	
II. sz.	T. Fl. Martinus (ID 47) – <i>Ilvir design</i>
II-III. sz.	C. Ael. Surinus (ID 8)
II-III. sz.	C. Ael. Surinus (ID 8) – <i>qq des</i>

Neviodunum

A város egyetlen ismert *Ilvire* T. Eppius Latinus (ID 43), tisztségét „*Ilvir iur dic m Latob*” alakban tüntették fel. Legkorábban az I. század végén, legkésőbb a II. század első évtizedeiben állhatott a város élén. Feliratán ez az első feltüntetett tisztsége, ez elnyerése után kerülhetett be a lovagi rendűek közé, ugyanis több *procuraturát* is betöltött (*procurator Imperatoris Caesaris Traiani [Hadriani?] ad census accipiendos provinciae; procurator familiarum gladiatoriarum provinciarum Hispaniarum; procurator IIII publicorum Africae*) Traianus vagy Hadrianus uralkodása alatt. Lehetséges, hogy tartományi főpap is volt. Latinus *tribusa* alapján már Neviodunumban született, s amennyiben az általános szabályt követve került a lovagi rendbe, úgy már nagyapja is a római polgárjog birtokosa volt, így alighanem észak-italiai, talán aquileiai betelepülők leszármazottja volt. Nevét annak a szobornak a bázisáról ismerjük, amit Neviodunumban állítottak tiszteletére.

MVNICIPIVM FLAVIVM LATOBICORUM/NEVIODVNVM	
138 előtt	T. Eppius T. f. Quirina Latinus (ID 43)

Poetovio

Aquincum után Poetovióból ismert a legtöbb polgármester, azonban a városi vezetői tisztségcímei itt nagyobb változatosságot mutatnak. Három *praefectus pro Ilviris*⁷³⁴ ismert:

⁷³⁴ Mindmáig bizonytalan, hogy pontosan milyen funkció is társul a *praefectus pro Ilvir* tisztséghez, és miben különbözik *Ilviratustól*. Az, hogy többször is előfordul az ismert forrásokban, megkérdőjelezi azt a fajta értelmezést, miszerint az eredetileg megválasztott *Ilvir* akadályoztatása miatt a feladataik ellátására *praefectusok*at neveztek ki. Erre állítólag azért került sor, mert a város *Ilvire* az uralkodó, vagy más prominens személy volt, aki ténylegesen nem tudott részt venni a város irányításában (GASCOU 1990, 1991; ZACCARIA 2012, 164, 177–179.) Az egyik felirat (ID 74) alapján bizonyos, hogy ítélkezési joggal is rendelkezett. Egyes elképzelések szerint a *duumviratust* megelőző tisztség volt (CHRISTOL - DEMOUGIN 1982, 146), főként a CIL XII, 4371=4372 felirat alapján. A *praefectus fabrum*hoz hasonló, valamilyen speciális feladatkört magába foglaló önálló hivatal volt (ALFÖLDY 1965a, 106). Meglehet, hogy a *Ilvirek* és a *praefectusok* között felosztották az ítélkezési feladatokat,

praef pro Iivir (ID 39); *pref pro Iiviris* (ID 63); *pr[ae]f pr[o] II[iviris] i d* (ID 74). Mindannyian elsőként szereplő tisztségüknel, a *decurionatus*nál tüntették fel a tisztségviselés helyét (*dec col Poet* – ID 39; *dec col Poet* – ID 63; *d[ec] c U T P* – ID 74). Ezt követően ketten (ID 39, 63) a *praefectus fabrum* tiszttet, majd egyikük a *praefectura* előtt még a *quaestor* hivatalát is betöltötte. A *praefectus fabrum* tisztség aligha képviselhetett magas *dignitast* Poetovióban, ha még a *quaestura* is utána következett. A harmadik személy (ID 74) a *decurionatus* és a *praefectura* között ugyancsak alacsonyabb *magistraturákat* (*aedilitas*, majd *quaestura*) töltött be.

A *Iiviratus* (ID 16, 26, 72, 75, 80, 81) hat feliraton szerepel, három esetben biztosan „*Iivir i d*” alakban (*Iivir i d* - ID 75, 80; *[Iiv]ir i d* – ID 81). Egy esetben (ID 26) a „*Iivir q[q]*” forma szerepel, egy negyediket (ID 81) pedig mint *Iivi[r iur dic qq]* egészítene ki. A legbizonytalanabb forrás Aurelius Aquilinusé (ID 16), feliratán a „DVM” betűk olvashatóak, talán a *duumvir* rövidítéseként. Mindegyikük esetében a *decurionatus* első feltüntetett tisztség, Aquilinus kivételével (ID 16), itt szerepel a hivatalviselés helye is (*dec c V T P* - ID 75; *dec col Poet* – ID 81, *dec [c V T P]* – ID 81; *de[c] col Poet* – ID 26). Aquilinus (ID 16) feliratán nem szerepel további tisztség, Valerius [Verus?] (ID 82) esetében lehet, hogy több is szerepelt, ám a felirat azon részei nem maradtak meg. Fuscus (ID 75) és Verus (ID 80) a *decurionatus* és a *Iiviratus* között a *quaesturát*, majd az *aedilitast* is betöltötte, Verus ezeket megelőzően *praefectus fabrum* is volt. Mindketten elnyertek papi hivatalát is, Verus *aedilitas* után, még *Iiviratusa* előtt lett *pontifex*, Fuscus pedig azt követően *augur*. Fuscus polgármesterségét követően a *collegium magnum Larum et imaginum domini nostri Caesaris tribunusa* lett. Aurelius Maximus (ID 26) tőlük eltérően nem tüntette fel alacsonyabb hivatalait, alighanem azért, mert ezeknél nagyobb *dignitast* jelentőket is elnyert, *decurionatusát* követően nála ugyanis rögtön *Iiviratusa* szerepel. Ezt követően a *curator rei publicae* tiszttét töltötte be, az bizonytalan, hogy ezt Poetovióban viselte volna, de alighanem valamelyik pannoniai város pénzügyeinek gondját bízták rá, ezt követően pedig elnyerte Pannonia Superior főpapi tiszttét. Scribonianus (ID 72) *cursus honoruma* csak töredékes formában maradt meg, kiegészítése ezért helyenként bizonytalan, *decurionatusát* követő, elsőként feltüntetett tisztsége ismeretlen. Mindenesetre ezt követően *eques Romanus* rangja szerepel, így az is lehet, hogy hiányzó részen valamilyen lovagi rendűek számára fenntartott tisztség volt olvasható. Ezek után valamilyen *praefecturát* szerepel a feliratán, amennyiben helyes a kiegészítése, *pr[ae]f(ectus) fabrum*] volt, ezt követően pedig vélhetően ítélkezési jogkörrel felruházott ötödévi *IIIvir* lett (*IIIvi[r iur dic] qq*), ez a tisztségcím Poetovióból eddig csak ezen a feliratról ismert, noha másként nem

amit ŠAŠEL KOS a város territóriumának hatalmas kiterjedésével indokol, s felveti, hogy a *Iivirek* a városban, a *praefectusok* pedig a városon kívül látták el ezt a feladatot (ŠAŠEL KOS 1993, 231; ŠAŠEL KOS 2014, 158).

egészíthető ki a töredék. *IIIviratusa* után ugyanebben a jogkörben *Iivir* (*Iivi[r iur dic qq]*) lett. Azonban ezen rendhagyó pályafutás és tisztségek esetében hangsúlyozni kell, hogy egy töredékes felirat nem feltétlenül helyes kiegészítéséről van szó.

Alapvetően elmondható, hogy a *praefecti pro Iiviris*, illetve a *Iiviri cursus honorumai* között nincs éles eltérés, hasonló jellegű pályát tudhattak magukénak. Az egyetlen kirívó eset Scribonianusé (ID 72), ám őt az egyik legtöredékesebb formában megmaradt forrás említi, ennek ellenére a jelenleg párhuzam nélküli *IIIviratusa* bizonyosnak tekinthető.

Az idősebbik M. Valerius Maximianus (ID 73) esetében csak a városban betöltött *quinquennalis*, illetve Pannonia Superiorban viselt főpapi címe ismeretes.

A kilenc biztosnak tekinthető városi vezető mellett a három bizonytalant is beleszámítva összesen tizenkét személy ismert, aki a város élén állhatott. Ebből nyolcan, ha két bizonytalant (ID 76, 79), akkor hatan (ID 72-75, 80, 81), a Valerius nemzetség tagjai voltak. Alighanem több, egymással rokonságban álló generációról van szó. Felmenőik minden bizonnyal Észak-Italiából Poetovióba települt jövevények voltak. De vonatkozik ez Cassius Verinusra (ID 39) és Tiberinius Faventinusra (ID 63) is, felmenőik ugyancsak *italicusok*, talán *legiós veteranusok* voltak. Utóbbi lánya, vagy rokona lehetett az a Tiberina Faventina, akit egy aquincumi felirat említ egy *ornamentalia decurionaliá*val kitüntetett férfi feleségeként. Helyi eredetű talán csak Aurelius Aquilinus és Maximinus volt, noha előbbi *cognomene* Dalmatiában vagy Noricumban népszerűbb volt, utóbbi pedig birodalomszerte kedvelt és elterjedt név volt, így kevésbé árulkodik a származásról.

A felirathordozók többségét magánindíttatásból készült oltárok jelentik: Verinus (ID 39), feleségével, Donnia Maximillával a poetovioi Nutrixoknak⁷³⁵ fiúk, T. Cassius Severus *salusáért*, Faventinus (ID 63) IOM Depulsor számára saját és övéi üdvéért, Scribonianus (ID 72) vélhetően ugyancsak IOM Depulsornak fogadalom teljesítés okán, Aurelius Maximinus (ID 26) IOM Culminalis⁷³⁶ számára felesége Aurelia Marcellinia és az övéi *salusáért*, Valerius M[- -]usért (ID 74) szülei fogadalomból Iulius és Salvia Iuliana IOM-nak. Verus (ID 80) pedig Libernek és Liberának állított oltárt.

Fuscus (ID 75) pedig a *collegium magnum Larum et imaginum domini nostri Caesaris* számára elnyert *tribunatusáért* valamiféle helyet (*loca*) adományozott, aminek íves bejáratát díszítette az az építészeti elem, amiről felirata ismert.

Valerius Maximianus (ID 73) neve és tisztségei pedig a fia tiszteletére állított szobor talapzatán olvashatóak.

⁷³⁵ ŠAŠEL KOS 1999, 153-192

⁷³⁶ Az istenséghez lásd KREMER 1989, 951

M. [Val]er[i]us [Verus?] (ID 81) emlékét egy közel öt méter magas, márványból készült sztélé őrizte meg, ami jelenleg a legnagyobb méretű és egyben legkvalitásosabb ismert sírsztélé Pannoniából, vélhetően *in situ* maradt meg, s a látványos síremléket a középkor folyamán pellengéreként („Pranger”) hasznosították. Központi képmezőjében Orpheus látható, az ábrázolások többségét az Alvilággal kapcsolatos mítoszokból vett jelenetek képezik.⁷³⁷ A sztélé minden részletében azt sugallja, hogy a város egyik leggazdagabb és legelőkelőbb polgára számára készült. Ehhez képest Aquilinus (ID 16) sztéléje jóval egyszerűbb kialakítású, a balra zárt felirat betűképe szép, a feliratos mező nem mélyített, a szöveg egyszerűen csak a felületbe vésett. A portrémezőben két alak látható, baloldalon egy nő, haja kettéválasztva és a füle mögé túrva, fején talán diadém, fülében négyzetes függők, nyakában gyöngysor, *tunicát* és köpenyt viselt. Balját férje vállára helyezi, míg jobbán kinyújtott mutató- és középső ujjával mellette álló férjére mutat. A férfi rövid, hátrafésült hajú, szakálla Traianus Decius ábrázolásain láthatóhoz hasonló, *tunicát* és *sagumot* visel, baljában *rotulus*, amire jobbának két ujjával mutat.

COLONIA VLPPIA TRAIANA POETOVIONENSIVM	
II-III. sz.	T. Cassius Verinus (ID 39) – praef. pro IIvir
II-III. sz.	C. Tiberin. Faventinus (ID 63) – praef. pro IIvir
II. sz.	M. Val. Maximianus (ID 73) – qq alapján
II. sz.	M. Val. Maximianus (ID 73) – qq
II. sz.	C. Val[erius] Scri[bonianus] (ID 72)
II. sz.	V[a]l[er]i[us] M[- -]us (ID 74) <i>pr[ae]f[er]o II[viris] i d</i>
II. sz.	L. Val. Verus (ID 80)
II. sz.	M. [Val]erius C. f. P[ap. Verus?] (ID 81)
III. sz.	Aure[l] Maximinus (ID 26)
III. sz.	Aure[l] Maximinus (ID 26)
III. sz.	C. Val. Tettius Fuscus (ID 75)
III. sz.	*Aur. Aquilinus (ID 16)
III. sz.	*L. Val. Verus (ID 79) ⁷³⁸
II-III. sz.	*Val. Ursus Viri(?) (ID 76) ⁷³⁹

Savaria

Annak ellenére, hogy Pannonia elsőként (vagy másodikként) alapított városa Savaria volt, csak mindössze négy *IIvire* (ID 35, 36, 59, 97) ismert jelenleg, ebből ketten *quinquennalisok* voltak, így lényegében hatra bővíthető a lista. A négy személyt négy felirat

⁷³⁷ Részletes leírását lásd ŠAŠEL KOS 1993b, 222–225; ŠAŠEL KOS 2014, 155

⁷³⁸ Az is lehetséges, hogy azonos egy poetoviói *IIvirrel* (ID 80).

⁷³⁹ Savariából származó felirata *omnibus honoribus functus*ként említi a főpapot (ID 79), azonban neve alapján hivatalait akár Poetovióban is betölthette.

említi, ebből kettő jelentős mértékben hiányos. Továbbá talán három tartományi főpap, L. Valerius Verus (ID 79), Valerius Ursus Viri(?) (ID 76), és egy név szerint ismeretlen személy (ID 89) is a város *Iivire* volt, legalább a *decurionatus*t mind elnyerhették Savariában, noha ez csak kettejük (ID 79, 89) feliratán szerepel. Minthogy csak *omnibus honoribus functus* címük ismert, nem teljesen biztos, hogy azokat Savariában viselték, így csak feltételesen sorolhatóak ide, két esetben (ID 76, 79) elsősorban Poetovio jöhet még számításba a hivatalviselés helyeként. A harmadik személy (ID 89) Savarián kívül a *colonia* rangú Carnuntum *ordo decurinum*ának is tagja volt, így ő talán ott nyerte el az összes municipális hivatalt.

A két, közel egészében fennmaradt feliraton az egyes személyek a teljes akkori *cursus honorum*ukat feltüntették. Ti. Barbius Valens (ID 35), aki valamikor az I. században volt a város polgármestere, „[I]Ivir i(ure) di[c(undo)]” formában jelölte tisztségét, hivatalviseléseinek helyszínét pedig *decurionatus*ánál jelölte. T. Caesius Iustianus (ID 36) ellenben a II. században lehetett a város előljárója, felirata, mely Germania Inferior területén került elő, ugyanazt a rendszert követte, mint Valensé, azzal a különbséggel, hogy ő kétszer is a város *Iivire* volt: *Ivir i(ure) d(icundo) item II[ir] i(ure) d(icundo) quinq(uennalis)*. Faustinianus (ID 59) esetében mindössze a fentebbi példák alapján feltételezett *Iviratus*ának feltüntetés módja, ugyanis tisztségcíméből mindössze egy „Q” betű maradt meg, ami vélhetően a *quinquennalis* töredéként értelmezendő. Egy ismeretlen I-II. századi savariai polgármester (ID 97) tisztségéből pedig mindössze *II[ir]* töredék maradt fenn.

Két teljes *cursus honorum* ismert (ID 35, 36), tisztségeiket alighanem kronológikus sorrendben tüntették fel, s mindkét esetben első helyen a Savariában elnyert *decurionatus*t említették, hiszen ez az élethossziglan tartó tisztség inkább társadalmi rangot jelöl. Ezt követően mindkettejük esetében a *quaestura* a következő tisztség, ezért is meglepő, hogy Faustinianus esetében az *aedilitas*t tételezik fel. Mind a ketten ezután lettek polgármesterek, majd valamilyen papi hivatalt is elnyertek, Valens (ID 35) *pontifex*, Iustianus (ID 36) pedig *flamen* volt. Valens feliratának vége töredékes, így lehet, hogy további hivatalokat is feltüntettek rajta. Faustinianus (ID 59) esetében az biztos pontot jelent, hogy első tisztségeként ő is a *decurionatus*t tüntette fel, majd pedig a *collegium (fabrum et?) centonariorum*ban töltött be valamilyen pozíciót, vélhetően az egyesület *praefectura* vagy *patronusa* volt. Feltehetőleg ezt követően szerepeltek feliratán az elnyert *magistraturái*. Illetve a két másik személy esete alapján talán ő is egy papi tisztséget, a *flaminatus*t nyerte el. Noha Iustianus feliratán nem szerepel, ám mégis annak ténye, hogy felirata Germaniában került elő, felveti, hogy kereskedő volt.

Savaria jellegéből adódóan, illetve *gentilicia*ik alapján legalább felmenőik révén mindannyian idegenek voltak. Valens aligha volt született savariai, Velina *tribusa* is erről

tanúskodik, mindamelllett a Barbiusokról tudni lehet, hogy aquileiai eredetű kereskedő család volt, s alighanem Valens is közéjük tartozott. Iustianus *tribusa* alapján már Savariában született, ám ősei alighanem szintén vagy Aquileiából, vagy Dalmatiából származtak. Felirata alapján tudjuk, hogy Germania területén hunyhatott el, ahova családja is elkísérte, hiszen elhunyt feleségének és fiának állított emléket. Faustianus felmenői révén alighanem ugyancsak *italicus* származású volt. Verus (ID 79) pedig a szintén Italiából érkező Valerius nemzetség tagja volt.

Alapvetően szentélyekhez kapcsolódó felajánlásokról ismerjük a savarai *Iivireket*. Valens Isis Augusta tiszteletére emelt oltárt, alighanem az istennő templomában, míg Faustianus (ID 59) IOM Depulsor templomát bővítette oszlopsorral és *exedrával*, de az anonim savarai *Iivir* (ID 97) is egy architráv töredékéről ismert, ami talán egy Laroknak emelt szentély építéséről emlékezett meg. A csekély számú forrás alapján az mondható, hogy jelentős szerepet vállaltak a savariai városkép alakításában. Iustianus (ID 36) pedig miként fentebb szerepelt, fia és felesége számára emelt sírsztélét. Verus (ID 80) egy leégett *cryptát* állíttatott helyre a lovag T. Cnorius Sabinusszal (EQ 19).

COLONIA CLAVDIA SAVARIENSIVM	
I. sz., talán Flavius-kor	Ti. Barbiu[s] Ti. fil. Ve[l] Valen[s] (ID 35)
I-II. sz.	[- - -] (ID 97)
II. sz. (?)	T. Caesius T. [f.] Claudia Iustianu[s] (ID 36)
II. sz. (?)	T. Caesius T. [f.] Claudia Iustianu[s] (ID 36)
III. sz.	L. O[ctavius M. f. Fausti]nianus (ID 59)
III. sz.	L. O[ctavius M. f. Fausti]nianus (ID 59)
III. sz.	*L. Val. Verus (ID 79) ⁷⁴⁰
II-III. sz.	*Val. Ursus Viri(?) (ID 76) ⁷⁴¹
III. sz.	*[- - -] ID 89 ⁷⁴²

Scarbantia

Négy scarbantiai *Iivir* ismert, ám ebből csak egy (ID 52) név szerint, a többiek felirata csak töredékes formában maradt fenn. Tisztségcímüket mindannyian azonos módon *Iivir* alakban tüntették fel (*Iivir i d* - ID 52; [*Iivir*] *q[q]* ID 92; *ob honorem Iiviratus* - ID 93; *ob h[onorem Iivir]atus* - ID 94). Quintilianus (ID 52) feliratán teljes *cursus honoruma* szerepel, elsőként a Scarbantiában elnyert *decurionatus* (*dec mun fl Scarb*), ezt követően *quaestor*, majd *aedilis* volt, mielőtt *Iivir* lett, ez után pedig az *auguratus* nyerte el. A többiek (ID 92-94) *cursus*

⁷⁴⁰ Az is lehetséges, hogy azonos egy poetiviói *Iivirrel* (ID 80).

⁷⁴¹ Savariából származó felirata *omnibus honoribus functus*ként említi a főpapot (ID 79).

⁷⁴² Carnuntum *Iivire* is lehetett.

honoruma főként az övé alapján rekonstruált, a biztos pont minden esetben a *Iiviratus*, egyikük (ID 92) *quinquennialis* volt, ezért vélhetően korábban is betöltötte már a *Iiviratus*t, s csak az ő feliratán maradt meg *decurionatus* feltüntetése is. Ugyancsak Quintilianus az egyetlen, akinek a származásáról egyáltalán tudni lehet valamit, neve alapján nagy valószínűséggel nem bennszülött származású volt, hanem a tartományba betelepülők utóda. Az ismert scarbantiai *Iivirek* szinte mindegyike építkezésről megemlékező tábláról ismert, egy esetben (ID 92) a töredék azonosíthatatlan. A feliratok közös jellemvonása, hogy mindegyiket tisztség elnyeréséért állították, egyet az *auguratus*ért (ID 52), kettőt magáért a *Iiviratus*ért (ID 93, 94). Az építkezések a *forum* környékét díszítették, noha az nem határozható meg pontosan, hogy minek az építését örökítették meg. Quintilianus (ID 52) esetében tudni lehet, hogy egy Silvanus szentély felújítását fizette az *auguratus*ért.

MVNICIPIVM FLAVIVM SCARBANTIENSIVM	
II. sz.	Ti. Iul. Quintilianus (ID 52)
I-III. sz.	[- -] (ID 92, qq alapján)
I-III. sz.	[- -] (ID 92)
I-III. sz.	[- -] (ID 93)
I-III. sz.	[- -] (ID 94)

Sirmium

A városból mindössze öt *Iivir* ismert, négyen *Iivir* formában adták meg a tisztségüket: T. Fl. T. fil. Quir. Severus Gogaenus (ID 49) - *Iivir*; M. Titius Proculus (ID 64) - *Iivir*; [- -] Ilius Marcellinus (ID 86) - *Iivir* [q]q, C. Acellius [- -] Marron[ius] (ID 91) - *Iivi*[- -]. Hárman (ID 49, 64, 86) a *decurionatus*nál tüntették fel a tisztségviselés helyét, egy esetben (ID 91) a felirat hiányos, így ez akár a kitörött részen is szerepelhetett, jelenleg csupán a felirat lelőhelye köti Sirmiumhoz. T. Iulius Capito (ID 51) feliratán pedig az szerepel, hogy *omnibus honoribus functus* volt a városban.

Hármuk (ID 49, 64, 86) első tisztsége a *decurionatus* volt (*dec colon Sirm* – ID 49, *d[ec] col Sirm* – ID 64, *[d]ec col* – ID 86). Marcellinus (ID 86) és Proculus (ID 64) mindössze *Iiviratus*át tüntette fel ezenkívül. Severus Gogaenus (ID 49) ellenben teljes városi pályafutását felsorolta, *Iiviratusa* előtt *quaestor*, majd utána *praefectus fabrum* volt. Marronius (ID 91) felirata töredékes, így az azon szereplő *cursus honoruma* sem ismert teljesen. Feliratán a *cohors I Cretum* neve szerepel, s alighanem az egység parancsnoka lehetett, legalábbis Pannoniából nem ismert egy *Iivir* sem, aki *praefecturánál* alacsonyabb tiszteletet töltött be. Noha ez abból fakad, hogy azok az ismert személyek, akik a *decurionatus*szal rendelkeztek valamelyik pannoniai

városban és segédcsoportban viseltek tisztséget, azok mindegyike az *ordo equester* tagja volt, és mindannyian egyes egységek parancsnoki tisztét töltötték be. Így Marronius is vélhetően *praefectus* volt, éppen ezért lovagi rendű is. Mindenesetre feliratán ezen tisztségét követően szerepel a *Iviratus*, ami után biztosan betöltött még két másik tisztséget is. Az egyikből csak egy töredék olvasható, és jelenlegi értelmezése igencsak kérdéses, a másik tisztsége egyáltalán nem ismert, noha ennek elnyerése volt a feliratállítás oka. Ez leginkább valami papi hivatal vagy *collegium* élén viselt tisztség lehetett.

Severus Gogaenus (ID 49) alighanem helyi kelták polgárjogot nyert leszármazottja lehetett, *Quirina tribusa* jelzi, hogy már a városban született. Ismert, továbbá Flavia Severina nevű lánya is. M. Titius Proculus (ID 64) bizonyára összefüggésbe hozható azzal az aquileiai kereskedőcsaláddal, amely Pannoniában is tevékenykedett, akár egyenesági leszármazottjuk, de akár azok valamelyik *libertus*ának utóda is lehetett, ugyanakkor feltételezhetően már Pannoniában született. Proculus Flavia Praesentinát vette feleségül, és az ugyanazon feliraton szereplő M. Titius Proculus, Sirmium *decurio*ja ugyancsak rokona lehetett. Acellius Marronius (ID 91) is észak-italiai vagy dalmatiai felmenőkkel rendelkezhetett. A Marcellinus (ID 86) név is hasonló származásra utal.

A város két *Ivire* (ID 49, 64) egy-egy sír építményhez tartozó tábláról ismert, mindkettő igényesen faragott, betűképe szépen vésett, egyik (ID 49) *tabula ansata* formájú. Mind a kettőt az elhunyt *Ivirek* számára állították, egyik esetben az elhunyt lánya (ID 49), a míg másikkban állíttatója nem ismert, de alighanem ugyancsak egy családi „sírbolthoz” tartozhatott, s a *Iviren* túl feleségét és egy másik rokonát is odatemették. Marcellinus (ID 86) Silvanus Bellator számára állított oltárt, fogadalmát teljesítve. Marronius (ID 91) pedig legalább egy kettős oszlopcsarnok adományozását örököltette meg valamilyen elnyert tisztségért.

COLONIA FLAVIA SIRMIENSIMUM	
180 előtt	T. Iulius Capito (ID 51)
I-II. sz.	C. Acell. [- - -] Marron[ius] (ID 91)
II. sz.	T. Fl. T. fil. Quir. Severus Gogaenus (ID 49)
II-III. sz.	M. Titius Proculus (ID 64)
II-III. sz.	[- - -]l. Marcell (ID 86)
II-III. sz.	[- - -]l. Marcell (ID 86)

Siscia

Összesen négy *Ivir* ismert a városból, mindannyian *Ivir* alakban tüntették fel a tisztségcímüket: *Ivir col*[- - -] (ID 34); *Ivira* (ID 102); *Ivir i d* (ID 42); *Ivir qq* (ID 77), az általános pannoniai gyakorlatnak megfelelően a *quinquennialitast* „*qq*” alakban tüntették fel (ID

77, 80). A tisztségviselés helyét vélhetően egy esetben (ID 34) a *Iiviratus*nál tüntették fel, két alkalommal a *decurionatus*nál (ID 42, 101) szerepelt.

Ez utóbbi két személy felirata maradt fent teljes egészében, mindketten a Sisciában viselt *decurionatus*t tüntették fel első tisztségként. Victorinus (ID 42) alighanem kronológiai sorrendben említette feliratán főbb elnyert tisztségeit, címeit. Ennek megfelelően már az *ordo decurionum* tagjaként nyerte el a *duumviratus*t, majd ezt követően az *eques Romanus* címet, végül Pannonia Superior főpapja lett, s minthogy ezen tisztséget viselte, Sisciában minden bizonnyal *omnibus honoribus functus* volt. Valerianus (ID 77) pályafutása is hasonló volt, *decurió*ként lett *Iivir*, ugyan a forrás alapján nem lett a lovagi rend tagja, de hasonlóképpen a legtöbb ismert pannoniai polgármesterhez, papi hivatalt nyert el, *flamen*ként az isteni Claudius tiszteletét látta el. Ezt követően választották újra a város polgármesterévé, ezúttal *quinquennialis*ként, majd ő is Pannonia Superior főpapja lett. [L(ucius) T]itius C(ai) f(ilius) Quir(ina) Proculus (ID 101) felirata töredékes formában maradt fent, mindössze *flaminatusa*, és *equo publico* címe tekinthető biztosnak, illetve az, hogy beválasztották a *quinque decuria*ebe. Feltételezett *quinquennialitas*a főként fentebbi, előkelő tisztségein alapul, illetve talán felirata elején az általa elnyert, lovagi rendűek számára fenntartott pozícióit is feltüntette. Noha az ismert sisciai *Iivir*ek száma csekély, azonban többségük pályafutása messze túlmutat az átlagos *Iivir*én, hiszen a négy személyből legalább ketten lovagi rendűek (ID 42, 101), ketten (ID 42, 77) pedig tartományi főpapok voltak.

Valerianus (ID 77) és Proculus (ID 101) felmenőiket illetően észak-italiai (vagy esetleg dalmatiai) származásúak lehettek, hiszen előbbi a Valeriusok, utóbbi pedig Titusok nemzetségének tagja volt. Mindenesetre Proculus esetében *Quirina tribusa* azt jelzi, hogy már Sisciában, vagy legalábbis valamelyik flaviusi alapítású városban született. Ugyanez áll Victorinusra, aki egy bizonyos Lucilia Lucillát vett el feleségül, s fiúk, aki ugyanazt a nevet viselte mint az apja, ugyancsak a sisciai *ordo decurionum* tagja és az *eques Romanus* cím birtokosa volt. Iulianus (ID 34), neve elterjedtsége alapján, ugyancsak a tartomány szülőtte lehetett.

Victorinus (ID 42) családjával együtt emelt oltárt IOM Nundinariusnak Gordianus császár tiszteletére, így egyfelől szolgálta a császárkultuszt, s egyúttal talán érdekeltségei miatt, áldozott a vásárokat pártfogó Iuppiternek. Proculus (ID 101) alighanem valami komolyabb építkezést hajtott végre a városban, részint apja és fivére emlékére, az ezt megörökítő tábla is monumentális betűkkel íródott. Feltételezhető, hogy egy *porticus*, egy *basilica* és egy *macellum* építését örököltette meg, vélhetően maguk is a kereskedelem hasznélvezői voltak, alighanem a betelepülő Titusokhoz hasonlóan ők is kereskedők voltak. Valerianus (ID 77) felirata

ugyancsak nem *Iiviri* tisztségével hozható összefüggésbe, hanem hivatalban lévő tartományi főpapként emelt oltárt Nemesis Augusta tiszteletére, talán éppen valamilyen tartományi ünnepi játékhoz kapcsolódóan. Iulianus (ID 34) egy márványtábla töredékéről ismert, így az valamilyen építményhez tartozhatott, s noha a felirat betűmérete jóval Proculus felirata alatt marad, ez is valamiféle komolyabb mértékű építkezésről emlékeztetett meg, ám az eldönthetetlen, hogy ez síremlék, esetleg szentély vagy más középület volt-e.

COLONIA FLAVIA SISIENSIVM	
II. sz. második fele	L. Val. Valerianus (ID 77)
II. sz. második fele	L. Val. Valerianus (ID 77)
II. sz.	[L(ucius) T]itius C(ai) f(ilius) Quir(ina) Proculus eq p (ID 101)
II. sz.	[L(ucius) T]itius C(ai) f(ilius) Quir(ina) Proculus eq p (ID 101)
200 - 238 között valamikor	G. D. Q. Victorinus, eq Rom (ID 42)
II-III. sz.	T. A[- - -] Iulianus (ID 34)

Vindobona

A Vindobonát illető feliratani forrásszegénység a *Iivirek* esetében is megmutatkozik. Talán két ismert felirat említette a város vezetőit, az egyik (ID 57) azonban mára elveszett, a másiktól (ID 96) pedig csak egy töredék maradt meg. Ezeken a tisztségcím a következő formában szerepel: *Iivir i [d]* (ID 57), *[I]Iv qq* (ID 96). Előbbi (ID 57) esetében a hivatalviselés helye a *decurionatus*-nál szerepel (*dec mun Vind*), utóbbi (ID 96) esetében pusztán a felirat lelőhelye jelenti a támpontot. Noha némi kétségre ad okot, hogy egy carnuntumi lovag és *decurio* (EQ 30) felirata ugyancsak az egykori Vindobona területén került elő. Az azonban kétségtelen, hogy egy *Iivir* említett, minthogy a töredéken *quinquenalis* szó töredék is szerepel vélhetően legalább egyszer, azt megelőzően is betöltötte a *Iiviratust*. Marcianus (ID 57) *cursus honorum*-ának első állomásaként a Vindobonában elnyert *decurionatus* szerepel, ezt követően sorban *quaestor*, *aedilis*, majd *Iivir iure dicundo* volt, majd a *collegium fabrum praefectusa*. Marcianus a neve alapján helyi, pannoniai születésű lehetett, ősei azonban *italicusok* vagy *dalmataiak* lehettek. Mindkettejük egy-egy fogadalomból állított oltárról ismert, amit Marcianus (ID 57) az istenek *prosperitásának* dedikált, a töredékes felirat esetében (ID 96) a dedikáció nem maradt meg.

MUNICIPIVM SEPTIMIVM VINDOBONENSIVM	
III. sz.	G. Marc. Marcianus (ID 57)
III. sz.	[- - -] (ID 96, <i>qq</i> alapján)
III. sz.	[- - -] (ID 96)

Összegzés

Meglehetősen nehéz összegezni, de főként összehasonlítani az egyes pannoniai városokból származó adatokat, hiszen egyfelől Aquincum forrásgazdagságához egyik város sem mérhető, másfelől a legtöbb városból egyáltalán nincs elég adat ahhoz, hogy bármiféle belső tendencia megfigyelhető legyen. Kiváltképp igaz ez az olyan városokra, mint Bassianae, municipium Iasorum vagy Neviadunum, ahonnan csak egyetlen személy ismert, így egyetlen újabb felirat is merőben új megvilágításba helyezheti az eddigi ismereteket. Néhány jelenség azonban így is megfigyelhető. A legtöbb városból nem az alapítás kori generáció ismert, hanem már a város történetének egy későbbi pillanatába nyerhetünk betekintést. Az ismert pannoniai *Iivirek* zöme alighanem helyi születésű volt, annak ellenére, hogy őseik esetleg nem őslakosok, hanem a Birodalom valamelyik másik szegletéből Pannoniába betelepülők voltak. Éppen ezért többségük már lényegében beleszületett, s nem bekerült abba a társadalmi rétegbe, ami a városi társadalom csúcsát jelentette. A II. századtól már a *magistraturák* viselése sem volt előfeltétele a rend tagságának elnyeréséhez.⁷⁴³ Ennek megfelelően alighanem nagy részük már igen korán, esetlegesen még a teljes nagykorúság előtt a helyi *ordo decurionum* tagjává vált. Aquincum és Poetovio példáján keresztül az a kép rajzolódik ki, hogy még ezen a renden belül is igen szűk körbe tartozhattak, legalábbis a csekély számú, rendelkezésre álló forrásban is gyakorta ismétlődnek egyes nemzetségek nevei. Éppen ezért jó eséllyel a város vezetői csak néhány, akár egymással is rokonságban álló, családból kerültek ki.

Aquincum esetében elmondható, hogy *Iivirei* között a helyi bennszülött eredetű személyek dominálnak, de erőteljes az „idegenek” jelenléte is, s ebben a tekintetben Mursa áll hozzá a legközelebb. Főként itt fordul elő az, hogy a *Iivirek* többsége az *aeditast* viselte és tüntette fel, mint a *Iviratust* megelőző hivatalt, szemben Savariával, ahol inkább a *quaestura* szerepelt. Más városokkal ellentétben a feliratállítások viszonylag nagy számban hozhatók összefüggésbe a polgármesteri tisztséggel. Azonban kevés a *muneraként* értelmezhető tevékenységről tanúskodó forrás, egy felirat szerint a hivatalban lévő *Iivirek* (ID23/27) állították helyre Nemesis templomát, de ez is inkább egy elvárt kötelezettség volt, mintsem közcélú felajánlás. Mindössze két (ID 50, 88) ilyen forrás ismert, mindegyik egy-egy fürdő építéséhez kapcsolódik. Ezek közül egy esetben (ID 88) talán csak az építéshez hozzájárulók listájáról van szó, ez már önmagában is mutatja, hogy az illető csak a hozzájárulók egyike volt. A réteg önreprezentációjáról is mindössze két szarkofágtöredék tanúskodik, noha ezekről

⁷⁴³ ALFÖLDY 2002a, 126

elmondható, hogy tartományi szinten igényes daraboknak számítanak. Poetovióban hasonló jelenségek figyelhetőek meg, a várost irányító ismert személyek itt is egy szűk körből származtak. Illetve ugyancsak hiányoznak a városi vezetők által folytatott építkezések, mindössze egy ismeretes, noha az is egy *collegiumban* elnyert tisztség elnyerése érdekében történt. Noha a tartomány legkvalitásosabb és legnagyobb sztéléje korántsem arról tanúskodik, hogy ne rendelkeztek volna a szükséges anyagi potenciállal. Siscia mutatja az egyik legnagyobb szélsőséget, a város négy ismert *Iivire* közül kettő a lovagi rend tagja, kettő pedig a tartományi főpapi cím birtokosa volt, tehát mindenképpen a város egykori társadalmának legfelsőbb köreiből tartoztak, s talán ezzel is függ össze, hogy több az építkezésről tanúskodó felirat (ID 34/101). Siscia, Poetovio, Scarbantia és Savaria hasonlítanak egymáshoz abból a szempontból, hogy *Iivirei* többsége, ha csak felmenői révén is, *italicus* volt. Abban is közel állnak Sisciában megfigyelhető tendenciához, hogy a források zöme valamiféle építkezésről vagy felújításról emlékezett meg (ID 52, 59, 80, 93, 94, 97). Ugyanakkor a síremlékek terén megmutatkoznak a különbségek a nagyvárosok, illetve a kisebb városi ranggal rendelkező települések vezetői között. Míg Aquincumban igényes kialakítású szarkofágok, Sirmiumban és Carnuntumban sírépítményekhez vagy sírkertekhez tartozó táblák, Poetovióban pedig többek között a tartományi kőfaragás egyik csúcsát képező sírsztélé hirdette a helyi társadalom élén elfoglalt helyzetüket és, vagyoni lehetőségeiket, addig municipium Iasorum vagy Mogetiana egykori vezetőinek kevésbé igényes kidolgozású síremlékei ismertek.

A *Iiviratus* mellett legnagyobb számban a különböző papi hivatalok szerepelnek, ezek közül is *flaminatus* a leggyakoribb, összesen tizenegyszer fordul elő (Aquincum – ID 13, 20, 24, 50, 51; Carnuntum – ID 82; Mogetiana(?) – ID 38; Savaria - ID 36, 59; Siscia – ID 77, 101). Öten a *pontificatus* (Aquincum – ID 14, 46, 54; Poetovio – ID 80; Savaria – ID 35), négyen az *auguratus* (Aquincum – ID 30, 45; Poetovio – ID 75; Scarbantia – ID 5) viselték, továbbá egy *sacerdos Urbis Romae* (ID 13) feltűnik köztük. Összesen tizenhárom tartományi főpap ismert, alighanem mindegyikük *Iivir* is volt egyúttal, noha ez csak négy esetben szerepel biztosan (ID 26, 42, 63, 77), és talán másik két esetben (ID 102, SP12). Papi hivataloknál a lovagi rang jelentett nagyobb tekintélyt, összesen tízen birtokolták a címet (*equo publico* – ID 20, 54, 64, 82, 101; *eques Romanus* – ID 4, 42, 72, 82; *vir egregius* – ID 28), közülük ketten lovagi rendűek számára fenntartott hivatalokat töltöttek be (ID 47, 91) ketten pedig a lovagi censust megközelítő vagyonnal rendelkeztek, minthogy a *quinque decuriae* tagjai voltak (ID 82, 102). Hatan (Carnuntum – ID 98; Poetovio – ID 39, 63, 72, 80; Sirmium – ID 49) töltötték be a *praefectus fabrum* tiszttét, hárman viseltek *praefecturát* valamelyik *collegium* élén: *collegium fabrum* (Aquincum - ID 85; Vindobona – ID 57), *collegium centonariorum* (Mursa – ID 47),

egyikük (Savaria – ID 59) a *collegium (fabrum et?) centonariorum praefectusa* vagy *patronusa* volt, egy további (ID 75) pedig a *collegium magnum Larum et imaginum domini nostri Caesaris tribunusa* volt. Egy esetben feltehető, hogy az illető a *collegium iuventutis* tagja volt (Brigetio - ID 37). A *collegiumi* előjáróság nem feltétlenül azt jelentette, hogy ők maguk is műhely tulajdonosok voltak, megválasztásuknál inkább az jelentett előnyt, hogy igazgatási tapasztalatokkal, illetve befolyással rendelkeztek. Hasonló tényezők miatt lett egyikük *curator rei publicae* (ID 26), egy másik pedig *praepositus annonae* (ID 67).

Ami az időbeli kereteket illeti, a kezdőpontot természetesen minden esetben az egyes városok alapítása jelenti, s ezek többsége legalább közelítő jelleggel ismert az alapító uralkodó személyéből kifolyólag. A *pannonia IIvireket* említő legkésőbbi források a tetrarchia korából származnak, az utolsó évre pontosan meghatározható feliraton Aquincum 288. évi polgármesterei (ID 56, 62) szerepelnek, illetve talán Brigetióból ugyancsak ismert egy *IIvir* (ID 37) ebből az időszakból. De szintúgy a diocletianusi uralkodásának idejére tehető a Quirinus passiójában említett Maximus *praeses* is, aki vélhetően csak egy városi *magistratus* volt.⁷⁴⁴ Az azonban nem határozható meg, hogy az egyes városokban mikor választottak utoljára vezetőket, vagy egyáltalán meddig létezett a városi közigazgatás.

*Curatores rei publicae*⁷⁴⁵

Pannoniából mindössze két *curator rei publicae* tiszttét betöltő személy ismert,⁷⁴⁶ Aurelius Audentius (ID 16) és Aurelius Maximinus (ID 26). Pályafutásuk azonos eleme a tartományi főpapi cím volt, mindketten a *curatori* tisztséget követően viselték ezt a hivatalt, valamikor a III. század folyamán, előbbi Pannonia Inferiorban, utóbbi pedig Superiorban. Magát a *curator rei publicae* tisztségét Audentius Aquincumban töltötte be, más tisztségei nem ismertek, s neve alapján nem is a térségből származott, hanem valamelyik illyr alapnyelvű területről. Maximinusról ellenben tudni, hogy Poetovio *decuriója* és *IIvire* is volt, mielőtt *curator* lett, ez utóbbit vélhetően már nem Poetovióban töltötte be.⁷⁴⁷ Esetében neve alapján

⁷⁴⁴ ZEILER 1918, 68

⁷⁴⁵ Az I-II. század fordulója táján létrehozott új hivatal, kezdetben lovagi rendűek látták el ezt a feladatot egy-egy *civitas peregrina* vagy *municipium*, illetve *colonia* élén, lényegében a *procuratorok*nak megfelelő hatáskörrel, azonban velük ellentétben illetékességük csak az adott településre terjedt ki, nem a *provincia* egészére (LIEBENAM 1900, 481; MEYER 1975, 422). Észak-Afrikában főként lovagok töltötték be ezt a tiszttét, ők rangjukat jelölték is a felirataikon, legalább 14 ilyen személy ismert (DUNCAN-JONES 1967, 171-172).

⁷⁴⁶ SZABÓ Edit felveti egy további felirat (CIL III, 4125 - *Herculi Au[g]usto*) | [- -] *Sabin[i]a/[n]us dec(urio) m(unicipii) | [c]ur(ator) r(ei) p(ublicae) C(arnuntensium?) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*, esetében is, hogy egy *curator rei publicae* tiszttét viselőt említett volna, a felirat azonban már elveszett, és eltérő olvasatú kéziratokból ismert (SZABÓ E. 2003, 132 Nr. 185).

⁷⁴⁷ SZABÓ Á. 2006a, 37-38

származása nem megállapítható, de talán helyi származású lehetett. Egyikük esetében sem ismert a *curatori* hivatallal összefüggésben állított felirat.

Egyes személyek

ID 1

Acc(ius) Maximus⁷⁴⁸

III. sz. közepe

Aquincum (Budapest)

oltár

SCHÖNWISNER 1781, I 96; SCHÖNWISNER 1781, II 196-197 Nr. III; RÓMER – DESJARDINS 1873, 73; CIL III, 3492; CIL III, 10383; HAMPEL 1870, 187; FRÖHLICH 1891a, 159 Nr. 18; NAGY T. 1942, 389, 439; ALFÖLDY 1961, 113; ALFÖLDY 1963, 55, 66; BARKÓCZI 1964, 345; MROZEWICZ 1989, 73 PI 1; SZABÓ E. 2003, 219, Nr. 312; FEHÉR 2007, 348 adn. 37; TitAq 2, 982; AnÉp 2008, 1132; SZABÓ Á. 2008, 168-169, Nr. 12; EDH HD067082; EDCS-28600382, Lupa 9721

Sil(vano) Silv(estri)! || Acc(ius) Maxi|mus d<e=I>c(urio)| col(oniae) Aq|ui(ncensium) q(uin)q(uennalis) v(otum) | s(olvit) l(ibens) m(erito).

Accius Maximus talán italiai származású felmenőkkel rendelkezett, *praenomen*ének hiánya,⁷⁴⁹ de leginkább *Aquincum colonia* rangja, a III. századra helyezi a feliratot. SZABÓ Ádám szerint a III. század közepe táján viselte a *duumviratust Aquincum coloniájában*,⁷⁵⁰ s *quinquennialis*ként alighanem már másodszor részesült ebben a megtiszteltetésben. E második, immár ötödévi polgármesterségét valamelyik 4-re vagy 9-re végződő évben kellett hogy viselje. Mindezek mellett a városi tanács tagja is volt. Noha feliratán nem szerepel, de polgármesterségét megelőzően, de már *decurionatusa* után, az *aedilis* vagy a *quaestor* tiszte is betöltötte.

⁷⁴⁸ Az *Accius nomen gentile* Marcus után Észak-Itáliában és Dél-Hispaniában a leggyakoribb, ugyanakkor a környező tartományok egyikéből sem ismert nagyobb számban, mint Pannoniából, ahol ugyancsak alacsony számban, csak három személy esetében jelenik meg. (BARKÓCZI 1964, 300; OPEL I, 11). A másik két személyt, egy nőt és egy *beneficiariust*, Poetovio környéki feliratok említik (CIL III, 4102 p 1738 ill. CIL III, 15187), de ez önmagában aligha utal rokoni szárra vagy poetoviói származásra. A Maximus már csak erősen öndicsérő jelentéséből („Legnagyobb”) kifolyólag is birodalomszerte, így Pannoniában is az egyik legnépszerűbb *cognomen* (OPEL III, 69), miként azt a jelen dolgozatban Maximus és az ebből képzett derivátum nevek is mutatják. Ekképp származásra egyáltalán nem utal. Pannoniában Marcus Aurelius uralkodása előtt kizárólag Emona és Carnuntum térségéből adatolt (MÓCSY 1959, 196).

⁷⁴⁹ SZABÓ Edit szerint nyugat-pannoniai vagy akár helyi kelta felmenőkkel is rendelkezhetett (SZABÓ E. 2003, 219).

⁷⁵⁰ SZABÓ Á. 2008, 169

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (III. sz.)

[*aedilis* v. *quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (III. sz.)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (III. sz.)

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (III. sz.)

ID 2

P(ublius) Ael(ius) P(ubli) fil(ius) Aelianus⁷⁵¹

II. sz. közepe⁷⁵²

Aquae Balissae (Daruvár)

síroltár

SZABÓ Gj 1932, 79; ALFÖLDY 1964a, 95, ALFÖLDY 1964b, 218; MÓCSY 1964, 16-17; ALFÖLDY 1965c, 107, AnÉp 1964, 11; BALLA 1979, 67-70; ILIug 2, 1132; MROZEWICZ 1989, 67, PS 26; SZABÓ E. 2003, 51-52, Nr. 60; SCHEJBAL 2004, 107-108 Fig. 5a-d; EDH HD015574; EDCS-10001135

D(is) M(anibus)! | P(ublio) Ael(io), P(ubli) fil(io), | Aeliano scri|bae, dec(urioni), IIIvir(o) | m(unicipii) Iasorum | an(norum) XLV Ael(ius) | Laelianus | patri piissimo | f(aciendum) c(uravit).

Aelianus helyi bennszülött származású, de már római polgárjoggal rendelkező családból származott. Sírfeliratán több tisztségét is felsorolták, noha nem biztos, hogy kronológikus sorrendben, inkább a megbecsültségük szerint szerepelnek. Lehetséges, hogy a *scriba* tiszttét *munusként* látta el.⁷⁵³ Ennek megfelelően első ismert tisztsége, *municipium Aelium Iasorum/Agae Balissae* városában viselt *decurionatusa* volt. A *scriba* feladatait ezt követően tölthette be, ezt akár a *decurionatus* elnyeréséért is felajánlhatta. Pályafutása csúcscaként a várost igazgató *IIIvirek* egyike lett, az nem állapítható meg, hogy *iure dicundo* vagy az *aedilicia potestasszal* bírók közé tartozott-e. Viszonylag fiatalon, 45 éves korában elhunyt, feliratát fia állíttatta.

Cursus honorum:

⁷⁵¹ A család apai ágon Hadrianus császártól kapta a római polgárjogát. Az Aelianus („Aeliushoz tartozó”) *cognomen* a II. század vége után Pannoniában főként az orientálisok körében fordul elő, Észak-Itáliában a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 162, BARKÓCZI 1964, 304), a latin nyelvű európai provinciák közül Észak-Itálián és Dél-Gallián kívül Pannoniában volt a leggyakoribb (OPEL I, 31). Ezért Aelianus felmenői alighanem helyi származású bennszülöttek lehettek, apja is már római polgár volt, legkésőbb ő nyerte el a családból elsőként a polgárjogot (ALFÖLDY 1964b, 218).

⁷⁵² Vagy legalábbis az Antoninus-kornál nem későbbi (ALFÖLDY 1964a, 95; ALFÖLDY 1964b, 218).

⁷⁵³ MÓCSY 1964, 16; BALLA 1979, 67-70

decurio municipi Aelii Iasorum (II. sz.)
scriba municipi Aelii Iasorum (II. sz.)
quattuorvir municipi Aelii Iasorum (II. sz.)

ID 3

P(ublius) Ael(ius) [D]ubitatus⁷⁵⁴

179-192⁷⁵⁵

Aquincum (Budapest)

mészkö oltár

SZILÁGYI 1950, 329; MÓCSY 1951, 107, 110; AnÉp 1953, 14; MÓCSY 1959, 252 Nr. 186/3; ALFÖLDY 1961, 106:23; ALFÖLDY 1963, 64:23; SZILÁGYI 1958, 107:133; MÓCSY 1970, 65; MROZEWICZ 1989, 75 PI 40; TitAq I, 180, 401; NÉMETH 1999, 11, Nr. 4; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 159 Nr. B; EDCS-13900034; AnÉp 2003, 1408; GRBIĆ 2014, 243 Nr. 139; EDH HD018329; Lupa 5007

[*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Iuno*]/*ni Regi*]na[e pro] | [*salut(e) e*]t i[n]colu/[*mi*]tat(e) civit(at)is | [*E*]/[*ra*]viscor(um) *T(itus) Ael(ius)* | *Valens et P(ublius) Ael(ius)* | [*D*]ubitatus *IIvir(i)* | *mun(icipii) Aq(uincensium)*).

Dubitatus alighanem helyi bennszülött felmenőkkel rendelkezett, azonban már a család legalább második vagy harmadik római polgárjoggal rendelkező generációjában született. Személyéről alig tudunk valamit. Vélhetően valamikor a 180-as években, legkésőbb 192-ben⁷⁵⁶ Titus Aelius Valens mellett a *duumviratust* viselte, a még *municipium* rangú Aquincumban. Ennek megfelelően korábban már a városi *ordo decurionum* tagja volt és betöltött valamilyen alacsonyabb városi *magistraturát* is.

Cursus honorum:

[*decurio municipi Aelii Aquincensium* (valamikor 119-192 között)]

[*aedilis v. quaestor municipi Aelii Aquincensium* (valamikor 119-192 között)]

duumvir iure dicundo municipi Aelii Aquincensium (valamikor 179-192 között)

⁷⁵⁴ A család apai ágon Hadrianus császártól kapta a római polgárjogát. A „Kétkedő/Habozó/Tétovázó” jelentésű Dubitatus *cognomen* a latin nyelvű európai tartományok közül Pannoniában a leggyakoribb, de ugyancsak gyakori Észak-Itáliában, a nyugati tartományokban és *Africában* is (BARKÓCZI 1964, 311; OPEL II, 110).

⁷⁵⁵ Feltételezve, hogy Titus Aelius Valens családja Antoninus Piustól kaphatta polgárjogát, amellett, hogy Valens nem első generációs római polgár volt a családban (MÓCSY 1951, 107).

⁷⁵⁶ A 178. és 182. év *duumvir* párosát ismerjük, és annyi biztos, hogy 193-ban C. Valerius Valentinus volt az egyik *duumvir*, így ezek az évek is biztosan kiesnek. Minthogy nem ötödévi *duumvir* volt, a 2-vel, 3-mal, 7-tel, 8-cal kezdődő évek biztosan számításba jöhetnek.

ID 4

Ael(ius) Exsuperatus részletesebben lásd EQ 3

ID 5

P(ublius) Ae(lius) Ianuarius⁷⁵⁷

178. június 11.

Aquincum (Székesfehérvár)⁷⁵⁸

mészke oltár

CIL III, 3347; ALFÖLDI 1940, 200-201Nr. 8/XXVIII; AnÉp 1947, p. 14 s.n. 27; FITZ 1968, 210-211 Nr. 48 Abb. 34; FITZ 1972, 47; ALFÖLDY 1992, 105-107 Nr. 14; AnÉp 1994, 87; AnÉp 1996, 1259; ALFÖLDY 1997, 238 Nr. 3; RIU 6, 1493; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 158 Nr. A; EDCS-26600635; EDH HD032092; Lupa 8104

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] | [pro] sa[lute] | Imp(eratorum) M(arci) Aur[eli] | Antonini e[t] L(uci) | [[Aur(eli) Commodi]] | et ordinis Aq(uincensium) | T(itus) Fla(vius) Macer | et P(ublius) Ae(lius) Ianuarius | Ii(vir)i m(unicipii) eiusdem | posuerunt III | Idus Iun(ias) Orfito | [et Rufo co(n)s(ulibus)].

Publius Aelius Ianuarius vélhetően helyi, de már polgárjogot nyert bennszülöttek leszármazottjaként született. Minthogy 178-ban Aquincum *municipium*ában a *duumviratust* viselte Titus Flavius Macer mellett, ezt megelőzően már a város *ordo decurionum*ának is tagja volt, és biztosan viselt valamilyen alacsonyabb városi *magistraturát* (*quaesturat* vagy *aedilitast*).

Cursus honorum:

decurio municipi Aelii Aquincensium (valamikor 119 után -)

aedilis v. quaestor municipi Aelii Aquincensium (valamikor 119-177 között)

duumvir iure dicundo municipi Aelii Aquincensium (178)

⁷⁵⁷ A család apai ágon Hadrianus császártól kapta a római polgárjogát. A Ianuarius („Janushoz tartozó”) *cognomen* nyugaton, Észak-Itáliában és Dalmatiában a leggyakoribb, több esetben alighanem egy eredendően kelta, Ian-kezdetű név latinizált változata (MÓCSY 1959, 176; OPEL II, 189), Pannoniában az Aurelius névvel társulva kizárólag Aquincumban és Brigetióban, illetőleg ezek környékén fordul elő, emellett az észak-afrikaiak és a helyi bennszülöttek körében volt népszerű (BARKÓCZI 1964, 314).

⁷⁵⁸ ALFÖLDY szerint Székesfehérváron került elő (ALFÖLDY 1992, 105).

P(ublius) Aeli(us) Praesens⁷⁵⁹

226. június 11.

Aquincum (Bölcske)

mészkő oltár

PIR² A 1389; AnÉp 1991, 1324; PÓCZY 1998, 29, Nr. 3; SOPRONI 1990, 135 Nr. 3; SZABÓ E 2003, 242 Nr. 350; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 109-111 Nr. 6; AnÉp 2003, 1413; RIU S 199; 6; FPA IV, 116 Nr. 75; TÓTH, E. 2009-2011, 87; GRBIĆ 2014, 244-245 Nr. 147; EDCS-05000689; EDH HD037584; Lupa 5772

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) Teuta(no) | [p]ro salute d(omini) n(ostri) | [[Imp(eratoris) M(arci) Aur(eli) Seve]] [[ri Alexandri]] | Aug(usti) et incolu|mitate civitat(is) | Eraviscorum P(ublius) Aeli(us) | Praesens et M(arcus) Aur(elius) | Proculu[s II]viri | col(oniae) Aq(uincensium) d[e]dicave(runt) | III (!) Iunias Imp(eratore) | [[Caes(are) Severo]] | [[Alexandro]] | II et Marc|ello (II) co(n)s(ulibus).

Publius Aelius Praesens vélhetően helyi, de már polgárjogot nyert bennszülöttek leszármazottjaként született. Rangidős *duumvirként* Marcus Aurelius Proculusszal az oldalan 226-ban Aquincum *coloniáját* igazgatta, ezt megelőzően már biztosan elnyerte a *colonia ordo decurionumának* tagságát is, illetve viselt valamilyen alacsonyabb városi *magistraturát* (*quaesturat* vagy *aedilitast*), ezeket akár még a *municipumban* is betölthette.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (226 előtt -)

*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium*⁷⁶⁰ (226 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (226)

⁷⁵⁹ A család apai ágon Hadrianus császártól kapta a római polgárjogát. A „Jelenlévő” értelemmel bíró *cognomen* Pannoniában kevésbé volt népszerű, viselői sokkal inkább Észak-Itáliában és Noricumban voltak jelen, de 4 ismert személlyel Észak-Italia után Pannoniában volt a második leggyakoribb (BARKÓCZI 1964, 320-321; OPEL III, 157).

⁷⁶⁰ Vagy *aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium*

P(ublius) Ael(ius) P(ubli) f(ilius) Rufinianus⁷⁶¹II. század második fele⁷⁶²

Brigetio (Naszály)

sírtábla (elveszett)

SCHÖNWISNER 1781, 280; CIL III, 4338; CIL III, 11043; BARKÓCZI 1944-1951, 78, Taf XXXI, 5; MÓCSY 1959, 172/1; MROZEWICZ 1989, 66 PS 19; RIU 3, 697; SZABÓ E 2003, 137 Nr. 192; EDCS-26600255; EDH HD038138

P(ublio) Ael(io) P(ubli) f(ilio) dec(urioni) m(unicipii) Moge(tianae) | Rufiniano [II]viro q(uin)q(uennali) | a[nn(orum)] XXIX et Aeliae q(uondam?) Can[- - -] | quae v(ixit) ann(os) XXIII d(ies) XI | C(aius) Ogel[- - -] coniugi pien/tissimae et P(ublio) Ael(io) P(ubli) f(ilio) [- - -] | [- - - - -] | [- - -] sepul[crum - - -] | [- - - - -] | Ruf[i]nus fratres et he/redes parentibus karissi/mis(!) | f(aciendum) c(uraverunt).

Publius Aelius Rufinianus alighanem helyi bennszülöttek legalább második generációs, már polgárjogot nyert leszármazottja volt. Problémás a felirat olvasata, ugyanis a sírtábla elveszett, így csak SCHÖNWISNER átiratából ismert, nála a „VIVIRO” szerepel. SZABÓ Edit szerint a „IVviro” helyett tévesen szerepel a feliraton a „VIviro” szó,⁷⁶³ noha erről az értelmezésről nem lehet szó, minthogy a négyes számot a „IIII” formában szokás megadni. Vélhetően nem is a *seviratus*ra utal, legalábbis Pannoniából nem ismert ebben az alakban.⁷⁶⁴ A feliraton eredetileg a „IIviro”⁷⁶⁵ szöveg szerepelhetett. Feltehető továbbá a *lapicida* tévesztése is, hogy a VI betűpárt megkettőzte; hasonló vésethiba nagyobb számban ismert Pannoniából is. Feliratából is kiderül, hogy Mogetiana *municipium*ának *decurio*ja volt, ezt követően valamikor a város ötödévi *duumvire*inek egyike lett, mert talán már korábban is betöltötte ezt a hivatalt. Eldönthetetlen, hogy ezeken túl viselte-e más városi tisztségeket is. Felirata szerint 28 éves korában hunyt el, tehát egészen fiatalon viselte polgármesteri hivatalt, ebből kiindulva talán az *aedilisi* hatalommal felruházottak közé tartozott.

⁷⁶¹ A család apai ágon Hadrianus császártól kapta a római polgárjogát, Rufinianus apja neve alapján már legalább a második generációba tartozott. A feliraton egy bizonyos Rufinus szerepel *frater*ként, talán tényleg Rufinianus vér szerinti testvére volt, kettejük neve alighanem arra utal, hogy apjuk is a Rufinus nevet viselte. A Rufinianus a Rufinus („Rufushoz tartozó”) derivátuma, utóbbi viselői Pannoniában főként itáliai felmenőktől származtak, míg a tartomány déli részén élők dalmatiai kötődéssel rendelkeztek. Elképzelhető, hogy rokoni kapcsolat állt fenn a savariai és a fenti brigetioi Rufin(ian)usok között (MÓCSY 1959, 188; BARKÓCZI 1964, 322). Egyébként igen ritka *cognomen*, három-három ismert személlyel Észak-Itáliában és Pannoniában volt a leggyakoribb (OPEL IV, 33).

⁷⁶² SZABÓ E. 2003, 137

⁷⁶³ SZABÓ E. 2003, 137

⁷⁶⁴ AGÓCS 2011, 68

⁷⁶⁵ KOVÁCS 2001, 210

Cursus honorum:

decurio municipi Aelii Mogetianensium (II. sz.)

duumvir iure dicundo municipi Aelii Mogetianensium (II. sz.)

duumvir quinquennalis iure dicundo municipi Aelii Mogetianensium (II. sz.)

ID 8

C(aius) Ael(ius) Surinus⁷⁶⁶

(II-III. század)⁷⁶⁷

Mursa (Kopačevo)

mészköltár

BULAT – PINTEROVIĆ 1977, 108-109. Nr. 6; ILIug 2, 1074; ILIug 3, 3018; AnÉp 1973, 445; SZABÓ E. 2003, 254-255, Nr. 375, MROZEWICZ 1989, 81, PI 99; EDCS-09401547; EDCS-10102104, EDH HD011408; Lupa 3064

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) F(ulguratori) | C(aius) Ael(ius) Suri/nus de/c(urio) col(oniae) M(ursensium), I(v)iral(is), q(uin)q(uennalis) | des(ignatus) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Neve alapján éppúgy rendelkezhetett helyi kelta, mint keleti származású felmenőkkel. Caius Aelius Surinus közigazgatási és politikai pályafutását Mursa *coloniájában*, az *ordo decurionum* tagságának elnyerésével kezdte.⁷⁶⁸ Ezt követően valamilyen alacsonyabb tisztség (*aedilis* vagy *quaestor*) betöltésével folytathatta, majd valamikor elnyerte a *duumviratust* a *coloniában*, később *duumvir*viseltként kijelölték az ötödévi polgármesterek egyikének, azonban arról nem rendelkezünk információval, hogy be is töltötte-e a tisztséget.

Cursus honorum:

decurio coloniae Aelii Mursensium (II-III. század)

[*aedilis* v. *quaestor coloniae Aelii Mursensium* (II-III. század)]

duumvir iure dicundo coloniae Aelii Mursensium (II-III. század)

duumvir iure dicundo quinquennalis designatus coloniae Aelii Mursensium (II-III. sz.)

⁷⁶⁶ A család legkorábban Hadrianustól nyerhette a polgárjogát. A Caius *nomen* arra utal, hogy semmiképp sem tartozhatott a polgárjogot nyert első generációba. A Surinus *cognomen* („Surushoz tartozó”) rendkívül ritka, egy-egy viselője ismert Pannoniából, Dalmatiából, Raetiából és Britanniából (OPEL IV, 101). Eredete kétségkívül a Surus név elterjedéséhez igazodik.

⁷⁶⁷ II. század vége (MROZEWICZ 1989, 81).

⁷⁶⁸ BULAT és PINTEROVIĆ szerint Mursellát említi a felirat (BULAT – PINTEROVIĆ 1977, 108).

(A)el(ius) [S]urus⁷⁶⁹213-217⁷⁷⁰

Bassianae (Donji Petrovci)

mészkő oltár

CIL III, 6470,4; CIL III, 10197; TORMA 1882, 134-135 Nr. 104; AnÉp 1968, 430; ILIug 2, 1040; BARKÓCZI 1964, 175/3; DUŠANIĆ 1967, 67-81; MROZEWICZ 1989, 81 PI 89; SZABÓ E 2003, 280-281 Nr. 415; MILIN 2004, 256:33; EDCS-29300065; FPA IV, 96-97. Nr. 53; EDH HD014627; Lupa 12468

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | pro sa[l]ut[e] et reditu | Imp(eratoris) Marc(i) Aur(eli) Ant/onini Aug(usti) et [I]ul[i]ae Aug(ustae) matris ca[est]rorum [et sena]tus (A)el(ius) | [S]urus dec(urio) col(oniae) | Bass(ianarum) [et(?)] Iivi[r - -] | v(otum) m(erito) [p(osuit)].

Teljes biztonsággal nem állítható, hogy Aelius Surus syriai származású volt, akár helyi bennszülöttek leszármazottja is lehetett. Annyi azonban bizonyos, hogy már a *colonia* rangú Bassianae *decurio*ja volt, jóllehet ez nem zárja ki, hogy már az előző jogállás idején is a városi tanács tagja volt. Feltételezhető, hogy az *aedilisi* vagy a *quaestori* hivatalt viselte, pályafutása ismert csúcsaként a *duumviri* teendőket is ellátta a településen valamikor Caracalla egyeduralkodása idején.⁷⁷¹

Cursus honorum:

decurio coloniae Aureliae Bassianensium (217 előtt)

[aedilis v. quaestor coloniae Aureliae Bassianensium (217 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Aureliae Bassianensium (213-217)

⁷⁶⁹ A Surus *cognomen* (eredendően „Szír” jelentéssel) a Marcus Aurelius uralkodása előtti időkben a tartomány nyugati részén élő itáliai leszármazottak és a bennszülöttek körében, majd azt követően inkább a keleti felén az orientálisok és a bennszülöttek között fordult elő. A tartományon kívül Észak-Itáliában, Noricumban és Dalmáciában volt a legnépszerűbb (MÓCSY 1959, 192; BARKÓCZI 1964, 325). Az európai latin nyelvű tartományok közül Észak-Itáliában, Pannoniában, Noricumban és Dalmáciában volt a leggyakoribb (OPEL IV, 102).

⁷⁷⁰ MILIN szerint 214-ben készült, Caracalla látogatása alkalmával, mikor is városi rangra emelte a települést (MILIN 2004, 256). KOVÁCS Péter szerint nem hozható összefüggésbe az uralkodó városban tett látogatásával (FPA IV, 97).

⁷⁷¹ Vagy esetleg korábban, amennyiben a felirat *duumviralisként* említette.

ID 10

A[el(ius)] Ulpianus⁷⁷²

feliratot lásd – EQ 3 Ael(ius) Exsuperatus

Aelius Ulpianus legkésőbb a 250-es években születhetett Aquincumban vagy annak környékén, vélhetően bennszülött gyökerekkel rendelkező családban. Legalább már a 30-as, 40-es éveiben kellett járnia, amikor megválasztották a 286. év egyik *duumvirének* Aquincum *coloniájában*. Az emléket megőrző egyetlen ismert feliratát *duumviri* tisztségéből fakadó kötelezettségei miatt állította, így egyéb esetleges tisztségeinek feltüntetése nem volt szükségszerű.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium*] (286 előtt -)

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium*] (286 előtt)

Iivir coloniae Septimiae Aquincensium (286)

ID 11

T(itus) Ael(ius) Valens⁷⁷³

MROZEWICZ 1989, 81 PI 40

feliratot lásd – ID 3 P(ublius) Ael(ius) [D]ubitatus

Valens alighanem helyi bennszülött felmenőkkel rendelkezett, azonban már a család legalább második vagy harmadik, római polgárjoggal rendelkező generációjában született. Amennyiben a család Antoninus Piustól kapta polgárjogát, úgy ő már a második generációhoz tartozhatott, ha azonban Hadrianustól nyerték el, ugyanezt a *praenomen* alapján ugyancsak legalább a család második generációjának képviselője volt. Következésképpen felirata egyértelműen a II. század második felére tehető. Tekintve, hogy 30-40 éves kora előtt aligha lehetett a város *Iivire*, így

⁷⁷² A család Hadrianustól vagy esetlegesen Antoninus Piustól kapott polgárjogot, s vélhetően tartományi őslakosok lehettek. Az Ulpianus („Ulpiohoz tartozó”) *cognomen* Dalmatiában és a két Moesiában a leggyakoribb, három ismert személlyel, azonban az Ulpius *cognomen*hez hasonlóan (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 179) alapvetően ritkán fordul elő. Minthogy az Ulpius derivátuma, s ez *gentilicium*ként viszont igen gyakori, származásra kevésbé utal.

⁷⁷³ MÓCSY szerint a Titus *praenomen* arra utal, hogy apaági felmenői Antoninus Piustól kaphatták római polgárjogukat (MÓCSY 1951, 107). Bár azért ez némileg bizonytalan, hiszen nem csupán Titus, illetve Publius *praenomen* viselő Aeliusokat ismerünk, ezeknek a *praenomen*eknek más oka is lehet. A Valens („Egészséges”) *cognomen* Marcus előtt főként a tartomány nyugati felében fordult elő, utána inkább keleten, közülük többen is orientális származásúak voltak. Alapvetően egy Illyricumban népszerű névről van szó, azaz a két Moesiában, Dalmatiában, Pannoniában, Daciában volt a leggyakoribb, mindemellett természetesen Észak-Italiából is nagyszámban ismert, a keleti tartományokon túl (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 139).

legkorábban, a 170-as években, legkésőbb 192-ben⁷⁷⁴ igazgatta rangidős tisztviselőként, P. Aelius Dubitatus társaságában a még *municipium* rangú Aquincumot. Ennek megfelelően, már korábban a városi *ordo decurionum* tagja volt és betöltött valamilyen alacsonyabb városi *magistraturát* is.

Cursus honorum:

decurio municipi Aelii Aquincensium (valamikor 119-192 között)

[*aedilis* v. *quaestor municipi Aelii Aquincensium* (valamikor 119-192 között)]

duumvir iure dicundo municipi Aelii Aquincensium (valamikor 179-192 között)

ID 12

Ael(ius) Valenti[- - -]⁷⁷⁵

III. század

Aquincum (Budapest) mészke sirláda

TitAq 2, 515; AnÉp 2010, 1279; EDCS-48300110; HD067802, Lupa 10524

[- - -] *Ael(io) Valenti*[- - -] | [- - - *de*]c(urioni) col(oniae) A(quincensium), q(uin)q(uennalis),
Iiv[iro - - -] | [- - -]vica Su[- - -] | [- - -]P si[- - -]

A töredékes felirat Aquincum *coloniájának* egyik *decurióját* említi, Aelius Valenti[- - -] ismert tisztségein túl, pályáját alighanem valamely kisebb városi *magistraturával* kezdte, majd elnyerte a *duumviratust* is. A felirat közlője az „A” betű után álló „QQ” betűket, *Aqq(uincensium)*ként oldja fel, de jóval valószínűbb az *A(quincum) q(uin)q(uennalis)* feloldás, legalábbis a város nevének A-val történő rövidítésre ismerünk példát, melyek közül egyik ugyancsak egy aquincumi *quinquennialist* említi.⁷⁷⁶ Ennek megfelelően valószínűleg a *Iiv[iro]* vagy *Ivi[ralis]* korábban viselt *duumviratusára* utal.

⁷⁷⁴ A 178. és 182. év *duumvir* párosát ismerjük, és annyi biztos, hogy 193-ban C. Valerius Valentinus volt az egyik *duumvir*, így ezek az évek biztosan nem jöhetnek számításba. Minthogy nem ötödévi *duumvir* volt, a 2-vel, 3-mal, 7-tel, 8-cal kezdődő évek valamelyikével lehet számolni.

⁷⁷⁵ A család legkorábban Hadrianustól nyerhette polgárjogát. Gyakoriságuk alapján leginkább a Valentinianus és Valentinus nevek jöhetnek számításba, de elvi lehetősége a Valens, Valentio és a Valentius *cognomeneknek* is van (OPEL IV, 140-141).

⁷⁷⁶ E feliratokat részben lásd jelent dolgozatban is: *dec(urionis) col(oniae) A(quincensium)*, | *q(uin)q(uennalis)* – ID 55; *m(unicipiū) A(quincensium)* – ID 86; illetve CIL III, 10535 - *D(is) M(anibus)! | Flo(ria) Matrona, | qu(a)e v(i)x(it) annis | XL, die(bu)s n(umero) V M(arcus) | Petilius Clem|entius dec(urio) | A(quinci), qu(a)es(tor) co(n)i(ugi) | <f=E>aciendum curavit.*

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

[*aedilis* v. *quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (III. század)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

ID 13

T(itus) Ael(ius) Verinus⁷⁷⁷

210-220-as évek⁷⁷⁸

Aquincum (Bicske)

mésző szarkofág

RÓMER 1871, 227-228; ILS 4349; CIL III, 3368; FRÖHLICH 1892, 129-130 Nr. 32; BARKÓCZI 1964, 78/145, 145/2; MROZEWICZ 1989, 73 PI 8; RIU 6, 1356, ALFÖLDY 2004b, 26; AnÉp 2002, 1176; SZABÓ E 2003, 235-236 Nr. 340; AnÉp 2004, 1133; SZABÓ Á 2006a, 22-24 P 8; SZABÓ Á 2006b, 189-190 Nr. 2; AnÉp 2006, 1088; EDCS-17500081; EDH HD031840; Lupa 3876

D(is) M(anibus) || Ulpiae Antonillae quon(dam), Ulpi / Candidiani |(centurionis) filia(e) T(itus) Ael(ius) Verinus, | dec(urio) col(oniae) Aq(uincensis), flame<n=M>, du(u)mvir/alis, sacerdos Urbis Romae | coniugi pientissimae, quae | vixit annis XXIII.

Titus Aelius Verinus már egy régóta polgárjoggal rendelkező család utódaként született, neve a származásáról sokat nem árul el. Városi pályafutását alighanem azzal kezdte, hogy az *ordo decurionum* tagságáig emelkedett Aquincum *coloniájában*, majd *aedilisként* vagy *quaestorként* folytathatta karrierét. Már a városi tanács tagjaként nyerte el az ugyancsak élethossziglani *flameni* tisztséget, s ezt követően lett valamikor a *colonia* egyik *duumvire*, majd egy újabb papi hivatalt, a *sacerdos Urbis Romae* tisztséget nyerte el.⁷⁷⁹ A fenti feliratról arról is értesülünk, hogy az alighanem pannoniai származású Ulpus Candidianus⁷⁸⁰ *centurio* lányát, Ulpia Antonillát⁷⁸¹ vette feleségül, aki azonban fiatalon, 24 éves korában elhunyt.

Cursus honorum:

⁷⁷⁷ Felmenői talán Antoninus Piustól kapták polgárjogukat, amennyiben a Titus név tradicionálisan öröklődött a családon belül, ha más áll a névadás hátterében, akkor legkorábban Hadrianustól. A Verinus („Verushoz tartozó”) *cognomen* Marcus Aurelius uralkodása után főként a tartomány nyugati részén fordul elő (BARKÓCZI 1964, 327), Észak-Itáliában, Noricumban és a nyugati tartományokban gyakori (MÓCSY 1959, 196; OPEL IV, 158-159).

⁷⁷⁸ SZABÓ Á. 2006a, 23-24

⁷⁷⁹ Ehhez lásd részletesebben SZABÓ Á. 2006a, 22-24, P 8; SZABÓ Á. 2006b, 189-190, Nr. 2.

⁷⁸⁰ A Candidianus *cognomen* azon ritka nevek közé tartozik, amely szinte csak Pannoniából ismert, ekképp általában pannoniai származásra utal (OPEL II, 30).

⁷⁸¹ Az Antonilla ritka, de származás megállapításra alkalmatlan (OPEL I, 130).

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

ID 14

M(arcus) Ant(onius) Victorinus⁷⁸² 223-234
Aquincum (Budapest) oltár
KUZSINSZKY 1888, 385-392; KUZSINSZKY 1889 47, 59, 78-82; FRÖHLICH 1891c 66-68. Nr. 44; FRÖHLICH 1892, 127-128. Nr. 26-29.; CIL III, 10461, ILS 4253b; KUZSINSZKY 1934, 53-57; NAGY T. 1942, 433, 460; ALFÖLDY 1958a, 73-74; CIMRM II, 1752; ALFÖLDY 1963, 56, 67; BARKÓCZI 1964, 105/159; TÓTH I 1965, 87; CLAUSS 1992, 181; MROZEWICZ 1989, 73 PI 10; ZSIDI 1995, 35, Nr. 40; TitAq 1, 232; ZSIDI 2002, 160; SZABÓ E 2003, 196 Nr. 279; AnÉp 2012, 1177; EDCS-29500122; EDH HD068000; Lupa 10586

Deo Cau/topati | M(arcus) Ant(onius) | Victori/nus dec(urio) | col(oniae) Aq(uincensium) | aedilis.

223-234
Aquincum (Budapest) oltár
KUZSINSZKY 1888, 385-392; KUZSINSZKY 1889 47, 59, 78-82; FRÖHLICH 1891c 66-68 Nr. 43-46; FRÖHLICH 1892, 127-128 Nr. 26-29; CIL III, 10462, ILS 3886; CUMONT 1896, Nr. 331; KUZSINSZKY 1934, 53-57; NAGY T. 1942, 433, 460; NAGY L. 1942, 375/376; ALFÖLDY 1958a, 73-74; CIMRM II, 1753; ALFÖLDY 1961, 114; ALFÖLDY 1963, 56, 67; BARKÓCZI 1964, 105/160; TÓTH I 1965, 87; CLAUSS 1992, 181; MROZEWICZ 1989, 73 PI 10; TitAq 1, 233; SZABÓ E 2003, 196 Nr. 280; AnÉp 2012, 1177; EDCS-29500123; EDH HD068001; Lupa 10583

⁷⁸² Antonius *gentilicium* Pannoniában csak kisebb számban fordult elő itáliai származásúak között, míg a keleti származásúak körében gyakoribb volt (MÓCSY 1959, 151; BARKÓCZI 1964, 300; OPEL I, 131). Ugyanakkor a Marcus *praenomennel* együtt való előfordulása leginkább Marcus Antonius keleti polgárjog adományozásával hozható összefüggésbe (MRÁV – SZABÓ 2012, 122). A Victorinus („Victorhoz tartozó”) a későbbi időszakban megjelenő provinciális nevek közé tartozik, s nyugatról, Pannoniából és Dalmatiából ismert a legnagyobb számban (MÓCSY 1959, 196, OPEL IV, 168). Marcus Aurelius uralkodása után mind a keletiek, mind a nyugatiak körében gyakori, Pannonia keleti és nyugati felében közel azonos számban fordul elő (BARKÓCZI 1964, 328).

Fonti / Perenni / M(arcus) Ant(onius) | Victori/nus dec(urio) | col(oniae) Aq(uincensium) aedil(is).

223-234

Aquincum (Budapest)

oltár

KUZSINSZKY 1888, 390-391; KUZSINSZKY 1889 47, 59, 78-82; FRÖHLICH 1891c 66-68 Nr. 46.; FRÖHLICH 1892, 127-128. Nr. 26-29.; CIL III, 10463, ILS 4253a; KUZSINSZKY 1934, 53-57; NAGY T. 1942, 433, 460; NAGY L. 1942, 375/376; ALFÖLDY 1958a, 73-74; CIMRM II, 1751; ALFÖLDY 1961, 114; ALFÖLDY 1963, 56, 67; BARKÓCZI 1964, 105/161; TÓTH I 1965, 87; MROZEWICZ 1989, 73 PI 10; CLAUSS 1992, 181; TitAq 1, 231; SZABÓ E 2003, 195. Nr. 278.; AnÉp 2012, 1177, EDCS-29500124; EDH HD067999; Lupa 10587

Deo Cauti / M(arcus) Ant(onius) Vic/torinus / dec(urio) col(oniae) | Aq(uincensium), aedilis.

223-234

Aquincum (Budapest)

oltár

KUZSINSZKY 1888, 391; KUZSINSZKY 1889 47, 59, 78-82; FRÖHLICH 1891c, 67; FRÖHLICH 1892, 128 Nr. 29; CIL III, 10464, ILS 4253a; KUZSINSZKY 1934, 56; NAGY T. 1942, 433, 460; NAGY L. 1942, 375/376; CIMRM II, 1754; ALFÖLDY 1961, 114; ALFÖLDY 1963, 56, 67; BARKÓCZI 1964, 105/161; TÓTH I 1965, 87; TÓTH I. 1988, 41 Nr. 41; CLAUSS 1992, 181; MROZEWICZ 1989, 73 PI 10; TitAq 1, 234; SZABÓ E 2003, 197. Nr. 281.; AnÉp 2012, 1177, EDCS-29500125; EDH HD068004; Lupa 10585

[- - -] | M(arcus) Ant(onius) Victorinus de]c(urio) | col(oniae) Aq(uincensium), aed(ilis).⁷⁸³

223-234

Aquincum (Budapest)

oltár

KUZSINSZKY 1891 47, 59, 78-82; CIL III, 10464, ILS 4253a; NAGY T. 1942, 433, 460; NAGY L. 1942, 375/376; ALFÖLDY 1958a, 73-74; AnÉp 1959, 247; CIMRM II, 1754; AnÉp 1962, 26; BARKÓCZI 1964, 105/161; TÓTH I. 1988, 41 Nr. 41; MROZEWICZ 1989, 73 PI 10; TitAq 1, 237; SZABÓ E 2003, 209 Nr. 297; AnÉp 2012, 1177, EDCS-13302630; EDH HD019417; Lupa 6616

⁷⁸³ A többi felirat nyomán TÓTH István és SZABÓ Ádám a *Transitui dei* dedikációt javasolja (TÓTH I 1965, 87; TitAq 1, 234).

[So]li de[o] | [M(arcus) A]nt(oni)us Vic[tor]inus | [dec(urio)] col(oniae) Sep(timiae) | [Aq(uincensium), ae]dilis.

223 után

Aquincum (Budaörs)

oltár?

MAHLER 1906, 46; RIU 6, 1336; ALFÖLDY 2002c, 272-273 Nr. 16; AnÉp 2002, 1176, AnÉp 2012, 1177; AnÉp 2002, 1202; SZABÓ E 2003, 224 Nr. 319; SZABÓ Á 2006a, 46 P 27; MRÁV – SZABÓ 2012, 127-131, 139 Kat. 9 9.1--2. kép EDCS-17300113; EDH HD031798; Lupa 9827

[- - - - -] M(arcus) A[ntoni]us Victorinu]s dec(urio) c[ol(oniae) Aq(uincensium)] | [aedilis Ilvir po]ntifex c[um Ul]pia Spectata ux]ore p[osuit] | [- - - - -].⁷⁸⁴

223 után

Aquincum (Budaörs)

mészkö oltár

SOPRONI 1985, 273-278, Nr 1, 2. kép, 3. kép; AnÉp 1986, 591; SOPRONI 1994, 312-316; AnÉp 1995, 1273; RIU 6, 1335; ALFÖLDY 2002c, 275; AnÉp 2002, 1175; SZABÓ E 2003, 224-225, Nr. 320; OTTOMÁNYI 2002, 185; MRÁV – OTTOMÁNYI 2005, 74; MRÁV – SZABÓ 2012, 124-127, 138 Kat. 8 8. kép HD008025; Lupa 5957;

Ter(ra)e M(atri) || M(arcus) Ant(oni)us Vi[c]torin[us] | Ilvir co[l(oniae)] | Aq(uincensium) cum | Ulp(ia) Spec/tata co/niuge | [v(otum) s(olvit)] l(ibens) m(erito).

223 után

Aquincum (Budaörs)

mészkö oltár

OTTOMÁNYI 2002, 185; MRÁV – OTTOMÁNYI 2005, 74:14; OTTOMÁNYI 2005, 367; AnÉp 2005, 1266; MRÁV – SZABÓ 2012, 123-124, 137 Kat. 7 6-7. kép; AnÉp 2012, 1177; EDCS-38000315; EDH HD054754; Lupa 6001

Herculi | Aug(usto) M(arcus) An(toni)us | Victori/nus Ilvir / col(oniae) Aq(uincensium) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

⁷⁸⁴ Talán a budaörsi *mithraeum* epigráfiai emlékeihez sorolható (MRÁV – SZABÓ 2012, 129).

Marcus Antonius Victorinus jelenleg a legtöbb feliratos forrást maga után hagyó ismert aquincumi *duumvir*. Victorinus vélhetően keleti származású, több mint két évszázad óta polgárjoggal rendelkező család sarjaként születhetett a 180-as évek közepe táján.⁷⁸⁵ Feliratai alapján elsőként a *decurionatus*t, majd az *aedilitas*t nyerte el Aquincum *coloniájában*.⁷⁸⁶ Ez utóbbi hivatalának évében, 223-ban/233-ban vagy 234-ben,⁷⁸⁷ vagy azt követően építtetett aquincumi házához egy Mithras-szentélyt (az ún. II. vagy Victorinus-Mithraeum).⁷⁸⁸ A Budaörs-Kamaraerdő-i dűlőben feltárt, egykori, a *pagus Herculiushoz* tartozó *vicus Teuto*[- - -] nevezetű település, egyik, ha nem a leggazdagabb földbirtokosa és villatulajdonosa volt.⁷⁸⁹ Innen két oltár is előkerült, egyiket Terra Mater⁷⁹⁰, a másikat Hercules Augustus⁷⁹¹ számára emelte. Előbbit háziszentélyében állította fel. Ezen feliratok már Aquincum *coloniájának duumvirek*ént nevezik meg, illetve innen tudjuk, hogy felesége, aki alighanem helyi származású volt, az Ulpia Spectata nevet viselte.⁷⁹² Pályafutásának utolsó ismert elemeként, már *duumvirként*, vagy *duumviralisként* töltötte be a *pontifex* hivatalt. Budaörsi házában egy 2236 ezüsből álló „kincset” rejtettek el, aminek záróveretei Philippus Arabs verdefényes érmei, így az elrejtésre 249-nél korábban nem kerülhetett sor, s leginkább a 260. évi betöréssel hozható összefüggésbe.⁷⁹³ Az összeg igen jelentős, egy teljes *legio* közel egy évnyi zsoldjával volt egyenértékű.⁷⁹⁴ Az elrejtett érmékért már nem tért vissza senki, noha az épületet később helyreállították és legalább a IV. század második feléig használták.⁷⁹⁵

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (valamikor 194-234 előtt -)

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (234 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (223 után)

pontifex coloniae Septimiae Aquincensium (223 után)

⁷⁸⁵ MRÁV – SZABÓ 2012, 122

⁷⁸⁶ MRÁV – SZABÓ 2012, 122. ZSIDI Paula véleménye szerint erre valamikor 211 és 217 között került sor (ZSIDI 2002, 160).

⁷⁸⁷ MRÁV – SZABÓ 2012, 121

⁷⁸⁸ KUZSINSZKY 1889, 59-86; CLAUSS 1992, 181

⁷⁸⁹ A *vicus* további ismert birtokosaihoz lásd OTTOMÁNYI 2005, 367.

⁷⁹⁰ Az istennő *principatus* kori kultuszához lásd GESZTELYI 1971, GESZTELYI 1978, GESZTELYI 1981

⁷⁹¹ FITZ 1962

⁷⁹² OPEL IV, 90; MRÁV – SZABÓ 2012, 121

⁷⁹³ PÓCZY – ZSIDI 1995, 36-37; OTTOMÁNYI 2002, 185

⁷⁹⁴ PÓCZY – ZSIDI 1995, 36-37

⁷⁹⁵ OTTOMÁNYI 2002, 185

[Aur(elius)?] Antoninus⁷⁹⁶

250. június 11.

Aquincum (Bölcske)

mészkő oltár

SOPRONI 1990, 135 Nr. 4; SZABÓ E 2003, 242 Nr. 351; PÓCZY 1998, 29 Nr.4; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 111-112 Nr. 7; AnÉp 2003, 1414; PIR V 328; KOVÁCS 2004a, 380 Nr. 7; AnÉp 2006, 1096; FPA 5, 113-114 Nr. 15; TÓTH E. 2009-2011, 87; GRBIĆ 2014, 245 Nr. 148; EDCS-30100900; EDH HD037585; Lupa 10293

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Teutano] | et di{i}s deabusq(ue) omnib(us) | [[pr[o salute d(omini) n(ostri) Imp(eratoris)]]] | [[[Caes(aris) C(ai) Mes]süi Quinti]] | [[[Traian]i Dec{c}ii P(ii)]] | [[[F(elicis) In(victi) A]ug(usti) pont(ificis) max(imi) tr]]] | [[[ib(unicia) po]t(estate) co(n)s(ulis) II [p(atris) p(atriciae) (!) Q(uinti) Her(enni)]]] | [[[Etrusci Mess(i) Dec{c}i]]] | [[[nob(ilissimi) Caes(aris) pr(incipis) iuv(entutis) et in]]] | [colu]mitate civitatis | Eraviscorum | [Aur(elius)?] Antoninus | [et] Castor flam(en), | [aedi]lici(i), Iiviri col(oniae) Aq(uincensium) | [d(ederunt)] d(edicaverunt) III Idus Iun(ias) | d(omino) n(ostro) [[Decio]] Aug(usto) et Grato | co(n)s(ulibus).

Noha ott, ahol a *gentilicium* volt olvasható, a felirat erősen sérült, leginkább az valószínűsíthető, hogy eredetileg a korszak leggyakoribb *nomene*, az Aurelius szerepelt. Vélhetően keleti származású volt, legalábbis felmenőit tekintve. Antoninus valamikor a III. század első felében bekerült az aquincumi *ordo decurionum*ba, felirata szerint *aedilis* is volt. Aurelius (?) Castorral az oldalán 250-ben Aquincum *coloniájának* rangidős *duumvire* lett.

cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (250 előtt -)

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (250 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (250)

⁷⁹⁶ A család legkorábban Marcus Aureliustól nyerhette polgárjogát. Az Antoninus *cognomenként* kizárólag a III. századtól fordul elő Pannoniában, ahol a leggyakoribb a Duna-menti tartományok közül, s szinte kizárólag keletiek vagy orientális felmenőkkel rendelkezők viselik (BARKÓCZI 1964, 305; OPEL I, 131).

ID 16

Aur(elius) Aquilinus⁷⁹⁷

III. század

Aquae Iasae (Varaždinske Toplice)

márványtábla/sztélé

Aquae Iasae 146; EDCS-68200028

Aur(elius) Aquilinus | dec(urio?) du(u)m(vir?) et Aurelia | Maximilla.

A közelmúltban előkerült szűkszavú, ám szépen vésett feliratú sírsztélé vélhetően egy *duumvirt* említett. Minthogy a felirat lelőhelye, az egykori Aquae Iasae nem volt önálló város, hanem Poetovióhoz tartozott,⁷⁹⁸ Aquilinus esetleg ez utóbbi *decurio*ja volt. Azonban ez sem teljesen biztos, minthogy kedvelt „fürdőváros” volt, Pannonia más városának lakói is megfordultak benne, így a település ránk maradt legkvalitásosabb szobrát is egy savariai főpap (SP 3) adományozta.

ID 17

Aurelius Audentius – lásd részletesebben SP 1

ID 18

Marc(us) Aurelius Castor – (Iunior)⁷⁹⁹

271. december 12.

Aquincum (Bölcske)

mészkő oltár

PIR² P 702; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 118-119 Nr. 11c; AnÉp 2003, 1418c; MRÁV 2003, 253a, 271 Abb. 5; KOVÁCS 2004a, 380, Nr. 11; SZABÓ Á 2006a, 30-31, 188 P 15; FPA V,133-134 Nr. 42; TÓTH E. 2009-2011, 87; EDCS-30100904; EDH HD045579; Lupa 10297

*[I(ovi) O(ptimo)] M(aximo) Teutano pro salut[e] | adque inco[l]umitate d(omini) n(ostris) ||
[[Imp(eratoris) Dom(iti) Aureliani]] P(ii) F(elicis) In|victi Aug(usti) perpetui Imp(eratoris)
t/otiusque domus eiu[s] divinae et civitatis | Eraviscorum Marc(i) | Aurelii Domitianus au|[g]ur*

⁷⁹⁷ A család legkorábban Marcus Aureliustól nyerhette polgárjogát. Az Aquilinus („Aquilához tartozó”) *cognomen* Észak-Itáliában, Dalmatiában és Noricumban volt a leggyakoribb a latin nyelvű európai tartományok közül (MÓCSY 1959, 164; BARKÓCZI 1964, 305, OPEL I, 158).

⁷⁹⁸ RAGOLIČ 2014, 336-337

⁷⁹⁹ A család legkorábban Marcus Aureliustól nyerhette polgárjogát. A *praenomen* és a *gentilicium* kettőse arra utal, hogy a család leghamarább Marcus Aureliustól kaphatta polgárjogát. A *theophor* Castor *cognomen* bizonyosan nem kelta felmenőkre utal, a latin nyelvű európai provinciákban ritka, öt ismert személlyel Daciában volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 168; BARKÓCZI 1964, 308; OPEL II, 42). Érdekes módon Dolichenus papjai is gyakorta viselték (TÓTH I. 1976, 16, 72), lehetséges, hogy egy leszármazottjukról van szó. Még valószínűbbnek tűnik, ami természetesen nem zárja ki az előbbi, hogy ősei görög nyelvterületről érkeztek a tartományba (SZABÓ Á. 2006a, 31).

q(uaestor) et Castor flam[e]n aedilicii duumviri | [c]ol(oniae) Aq(uincensium) dedicaverunt / di[e] pr(idie) Idu(u)m Dec(embrum) Imp(eratore) || [[Aureliano Aug(usto)]] et Basso II co(n)s(ulibus).

Marcus Aurelius Castor felmenői alighanem a görög nyelvű tartományok egyikéből származtak. Castor, pályafutásának ismert elemei alapján, elsőként az aquincumi *ordo decurionum* tagságát nyerte el, valamikor az *aedilisi* hivatalt is betöltötte, majd 271-ben a *colonia* egyik *duumvire* lett M. Aurelius Domitianus (ID 21) *augur* mellett. Ezen kívül *flamen* is volt, s annyi bizonyos, hogy a tisztséget még *duumviratusa* előtt, alighanem *decurionatusa* után nyerte el. Feltehetően az *aedilitast* is ugyancsak papi tisztsége előtt viselte.⁸⁰⁰ Személye azonos lehet a másik aquincumi Castorral (ID 19), aki a 250. év egyik polgármestere volt. Noha tisztségeik is azonosak, illetőleg a két időpont között eltelt 21 év sem teljesen kizáró ok, SZABÓnak alighanem igaza van abban, hogy korábban viselt *duumviratusát* biztosan feltüntette volna, már csak az *aedilitas* említéséből kifolyólag is.⁸⁰¹ Mindezek fényében sokkal valószínűbb, hogy nem ugyanazon személyről van szó, sokkal inkább rokonok lehettek, akár apa és fia.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (271 előtt -)

flamen coloniae Septimiae Aquincensium (271 előtt)

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (271 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (271)

⁸⁰⁰ SZABÓ Á. 2006a, 31

⁸⁰¹ SZABÓ Á. 2006a, 31

ID 19

[Marc(us) Aurelius?] Castor - (Senior)⁸⁰²

SZABÓ Á. 2006a, 29-30, 192, P 14

feliratot lásd – ID 15 Aurelius Antoninus

Marcus Aurelius Castor felmenői alighanem a görög nyelvű tartományok egyikéből származtak. Castor pályafutásának ismert elemei alapján elsőként az aquincumi *ordo decurionum* tagságát nyerte el, ezt követően valamikor az *aedilisi* hivatalt is betöltötte, majd 250-ben a *colonia* egyik *duumvire* lett [Aur(elius)?] Antoninus mellett. Ezenkívül *flamen* is volt, s annyi bizonyos, hogy még *duumviratusa* előtt, de alighanem *decurionatusa* után töltötte be a tisztséget. Feltehetően az *aedilitast* is már papi tisztsége előtt elnyerte.⁸⁰³ Személye akár azonos is lehet a másik aquincumi Castorral (ID 18), aki a 271. év egyik polgármestere volt. Bár tisztségeik is azonosak, illetőleg még a két időpont között eltelt 21 év sem teljesen kizáró ok. SZABÓnak azonban igaza van abban, hogy korábban viselt *duumviratusát* biztosan feltüntette volna, már csak az *aedilitas* említéséből kifolyólag is.⁸⁰⁴ Mindent összevetve sokkal valószínűbb, hogy rokonok lehettek, talán apa és fia.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (250 előtt -)

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (250 előtt)

flamen coloniae Septimiae Aquincensium (250 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (250)

ID 20

M(arcus) Aurel(ius) Cemes(us) – részletesebben lásd EQ 10

⁸⁰² A család leghamarabb Marcus Aureliustól nyerhette polgárjogát. Noha *praenomen* és a *gentilicium* a felirat töredékes volta miatt már nem olvasható, Castor alighanem a Marcus Aurelius nevet viselte. A *theophor* Castor *cognomen* bizonyosan nem kelta felmenőkre utal, a latin nyelvű európai provinciákban ritka, öt ismert személlyel Daciában volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 168; BARKÓCZI 1964, 308; OPEL II, 42), érdekes módon Dolichenus papjai gyakorta viselték (TÓTH I. 1976, 16, 72), lehetséges, hogy egy leszármazottjukról van szó. Még valószínűbbnek tűnik, természetesen ez nem zárja ki az előbbi, hogy ősei görög nyelvterületről érkeztek a tartományba (SZABÓ Á. 2006a, 31).

⁸⁰³ SZABÓ Á. 2006a, 31

⁸⁰⁴ SZABÓ Á. 2006a, 31

Marc(us) Aurelius Domitianus⁸⁰⁵

SZABÓ Á. 2006a, 32-33, 192 P 17

feliratot lásd – ID 18 Marc(us) Aurelius Castor

M. Aurelius Domitianus talán helyi családból származott. Alighanem elsőként az *ordo decurionum* tagjává vált Aquincumban, legkésőbb *quaesturáját* követően. Még ezen tisztsége előtt az *augurok collegiumának* tagja lett, majd a *quaestori* hivatal után elnyerte az *aedilitast* is. Pályája csúcusaként 271-ben *duumvir* lett, társa M. Aurelius Castor volt.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (271 előtt -)

quaestor coloniae Septimiae Aquincensium (271 előtt)

augur coloniae Septimiae Aquincensium (271 előtt)

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (271 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (271)

⁸⁰⁵ A család apai ágon legkorábban Marcus Aureliustól nyerhette a polgárjogát. A Domitianus („Domitiushoz tartozó”) *cognomen* a Domitius („Szelídített/Haza vitt”) derivátuma. Noha Marcus Aurelius uralkodása előtt ritka és főként Nyugat-Pannoniában fordul elő az *italicus* felmenőkkel rendelkezők között, addig a későbbiekben már Brigetio és Aquincum keleti származású elemei között volt népszerű. A Duna-menti tartományok közül Pannoniában volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 172; BARKÓCZI 1964, 310, OPEL II, 105). SZABÓ Ádám szerint régi helyi család leszármazottja volt (SZABÓ Á 2006a, 33).

[M(arcus) Au]r(elius) Epictetianus⁸⁰⁶223. június 11.⁸⁰⁷

Aquincum (Kiskunlacháza)

oltár (elveszett)

FRÖHLICH 1891a, 231 Nr. 15; CIL III, 10481; MROZEWICZ 1989, 74 PI 14; SOPRONI 1993, 177-182, Abb. 1-3; AnÉp 1993, 1313; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 161-162 Nr. D; AnÉp 2003, 1408; RIU S 219; GRBIĆ 2014, 245 Nr. 150; EDH HD038456; EDCS-27600013

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] | [Teutano pro sal(ute)] | [d(omini) n(ostri) Imp(eratoris) M(arci) Aur(eli) Sev] | [eri Alexandri Aug(usti)] | [et incolumitate] | [civit(at)is Eraviscoru]m | [- - -] Maturus et | [- - - Au]r(elius) Epictetianus | [I]viri col(oniae) splendidis[simae] Aq(uincensium) dedicata | [III Id(us) I]un(ias) Maximo | [et Aelia]no co(n)s(ulibus).

Már csak ritka neve okán is azonos lehet a *vicus Vindonianus* birtokosait felsoroló feliraton (lásd EQ 16 Aurelius Vettianus) szereplő személlyel, s ezt az azonosságot a két forrás közel egykorúsága és lelőhelye is támogatja.⁸⁰⁸ A két felirat közül valószínűleg a békásmegyeri a korábbi, ennek is az eredeti, még az oltár állításakor bevéselt szövege. Ez ugyanis Epictetianust még *sacerdos*ként említi, s alighanem első tisztsége ez lehetett, noha az bizonytalan, hogy papi teendőit is a fenti *vicus* területén végezte-e, vagy csak földbirtokosként kötődött a területhez. Érdekes, hogy a személyek felsorolásakor ő szerepel elsőként, megelőzve a lovagi rendű Aurelius Vettianust is, ami azzal magyarázható, hogy nyilván *sacerdos* tisztsége okán kapott előkelőbb helyet. Ezt a békásmegyeri feliratot később megtoldották további szöveggel, ahol már kiszolgált papként, illetve az aquincumi *ordo decurionum* tagjaként szerepel. Noha a felirat elveszett és csupán korábbi leírásból ismert, alighanem eredetileg az volt olvasható rajta, hogy júniusban állították. Ennek megfelelően csatlakozik azon emlékek sorához, amelyeket minden év június 11-én IOM (Teutanus)-nak állítottak az Aquincum közeli Gellért-hegyen az adott év *duumvirei* vagy más előkelő személyek. Ennek okán valószínű, hogy Epictetianus ezen feliratát *duumvirként* állította, így korábban az *aedilis* vagy a *quaestor* hivatalt is viselnie kellett.

⁸⁰⁶ A család leghamarabb Marcus Aureliustól nyerhette polgárjogát. Az Epictetianus az Epictetus (a görög Ἐπίκτητος „Szerzett” jelentésű szó és név latinizált változata) derivátuma, ami Észak-Itáliában volt a leggyakoribb, Pannonián belül pedig Poetovio térségében (BARKÓCZI 1964, 311; OPEL II, 119). Az Epictetianus rendkívül ritka (OPEL II, 119), egy dalmatai (CIL III, 2263 p 1509), egy Róma városi (CIL VI, 11186), és két Latium et Campania régióbeli feliratról (CIL XIV, 158; CIL XIV, 889) ismert a fentiekén túl, így alighanem ténylegesen apai névből képzett névről van. Az Epictetus név jelentése, illetve görögös hangzása miatt fordul elő rabszolgák körében is, ennek okán felmerül, hogy Epictetianus felmenői esetleg felemelkedett *libertusok* voltak.

⁸⁰⁷ BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 162

⁸⁰⁸ SZABÓ Á. 2006a, 34

Cursus honorum:

sacerdos coloniae Septimiae Aquincensium (223 előtt -)

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (223 előtt -)

aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium (223 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (223)

ID 23

Aurelius Florus⁸⁰⁹

214. június 24.⁸¹⁰

Aquincum (Budapest)

mészkő tábla

RÓMER 1877, 29-30 Nr. V; HIRSCHFELD 1878, 70 Nr. c); TORMA 1881, 74:1; FRÖHLICH 1891a, 155-156 Nr. 12; KUZSINSZKY 1891, 114/115; CIL III, 10439; ILS 3741; BRELICH 1938, 107:78; Nagy T. 1942, 403, 445:187, 191, 404, 446:204; VISKY 1952, 114; ALFÖLDY 1961, 113:81, 84, 114:91; ALFÖLDY 1963, 55, 66:81, 67:84, 91; BARKÓCZI 1964, 345 Nr. 105/154; GABLER 1966, 22 Nr. 50; NAGY T. 1976b, 79-91; AnÉp 1976, 541; PÓCZY 1980b, 24; MROZEWICZ 1989, 75 PI 43; FEHÉR 2007, IV.3.7.2; TitAq 1, 267; BORHY 2003, 47 Nr. 1.20; FPA IV, 98 Nr. 56; EDCS-29500102; HD012324; Lupa 6646

*Pro salute d(omini) n(o)stri | Imp(eratoris) M(arci) Aurel(i) An(tonini) Aug(usti) | Aureli Florus et M(ercator) I(vir) q(uin)q(uennales) | c[on]s(ul)on(ia) Aq(uincensium) temp[or]um | [Ne]mesis vetustate | [con]lapsum restituer(unt) | [Mess(alla)] et Sabi(no) co(n)s(ulibus) VIII K(alendas) Iul(ias) | [- - -] Aur(elio) Suro sala(riario).*⁸¹¹

Marcus Aurelius Florus alighanem egy helyi, Marcus Aurelius idején polgárjogot nyert, családból származott. Valamikor 214 előtt bekerült az aquincumi *ordo decurionum* soraiba, még az is elképzelhető, hogy a közösség *municipium* jogállása idején. Minthogy 214-ben rangidős ötödévi *duumvirként*, Aurelius Mercatorral együtt állt Aquincum élén, már azt megelőzően is el kellett nyernie a *duumviratust*. Ezenkívül ezt megelőzően egy alacsonyabb *magistraturát*, az *aedilis* vagy a *quaestor* hivatalát is viselnie kellett.

⁸⁰⁹ Családja Marcus Aurelius idején kapott polgárjogot, s biztosan nem a *Constitutio Antoniniana* keretében. Nyilván ő is a Marcus *praenomen* viselte, azonban ezt felesleges volt feltüntetnie, hiszen ekkor már két éve a Marcus Aurelius volt a Birodalom leggyakoribb neve. A Florus („Virágzó”) *cognomen* részint Észak-Itáliában, részint a nyugati tartományokban volt gyakori, de a legnagyobb számban Pannoniából ismert (MÓCSY 1959, 175; BARKÓCZI 1964, 313; OPEI II, 149).

⁸¹⁰ Fors Fortuna napja (Ovid. Fasti 771 - 784).

⁸¹¹ A felirat utolsó sorának másik olvasata: [- - -] Aur(elio) Suro (domo) Sala (BORHY 2003, 47 Nr. 1.20).

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium* (214 előtt -)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (214 előtt)]

[*duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium* (214 előtt)]

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (214)

ID 24

Marcus Aurelius Maturus⁸¹²

251. június 11.

Aquincum (Bölcske)

mésző oltár

SOPRONI 1990, 134 Nr. 5; PÓCZY 1998, 29, Nr. 5; SZABÓ E 2003, 242-243 Nr. 352; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 112-114 Nr. 8; AnÉp 2003, 1415; KOVÁCS 2004a, 380 Nr. 8; SZABÓ Á 2006a, 35-36 P 19; TÓTH E. 2009-2011, 87; GRBIĆ 2014, 245 Nr. 149; KOVÁCS 2015, 305-314; Abb. 1- 4; FPA V 115-116 Nr. 18; EDCS-30100901; EDH HD037586; Lupa 10294

[*I(ovi)*] *O(ptimo) M(aximo) Teutan[o]* || *et dis deabusque / omnib(us) pro sal(ute) dd(ominorum) nn(ostrorum) Imp(eratoris) | Caes(aris) [[C(ai) Vibi Trebon[i]ani]] | [[Galli] P(ii) F(elicis) Invicti Aug(usti) | pont(ificis) maximi trib(unicia) pot(estate) | p(atris) p(atriciae) [[et] C(ai) Val(entis) Host]]][[[ilia]n[i] Messi [Qui]]][[[nti] P(ii) F(elicis) Aug(usti)] | [[et inc[o]lunitate ci]]][[[vi]t[at]i[s] E[ravisc(orum)]]] | *Marci Aurelii | Maturus flam(en) | et [V]alens Iiviri c[ol(oniae)] Aq(uincensium) d(ederunt) d(edicaverunt) III Id(us) Iun(ias) | [Di]vis Dec{c}is co(n)s(ulibus).**

Marcus Aurelius Maturus akár helyi család sarja is lehetett, neve alapján ez teljes biztonsággal nem állapítható meg. Annyi bizonyos, hogy 251-ben ő viselte a rangidős *duumvir* tisztét Aquincum *coloniájában*, hivatalbeli társa M. Aurelius Valens volt. Felirata szerint ekkor már *flamen* is volt, csak annyi bizonyos, hogy ezt még 251. június 11. előtt nyerte el. *Duumvir* voltából adódóan korábban be kellett kerülnie a település városi tanácsába, illetőleg a polgármesteri hivatal előtt valamely alacsonyabb *magistraturát* is be kellett töltenie. SZABÓ

⁸¹² A családja legkorábban Marcus Aureliustól kaphatott polgárjogot, ám nyilvánvalóan a *Constitutio Antoniniana* keretében is elnyerhették azt. A Maturus („Érett”) *cognomen* Észak-Itáliában és az egykori nyugati kelta területeken volt gyakori, a térség tartományai közül pedig Noricumból ismert a legnagyobb számban, de Pannoniából sem ismert annyival kisebb számban, hogy helyi származása elvethető legyen (MÓCSY 1959, 181; BARKÓCZI 1964, 318, OPEL III, 67).

Ádám szerint azonos egy másik, egyazon nevet viselő személlyel.⁸¹³ Az is valószínű, hogy a másik felirat is a IOM Teutanusnak Aquincum *duumvirei* által állított oltárok sorába illeszthető. Részint ezt az értelmezést támogatja az is, hogy alighanem két állíttatója volt az oltárnak. Miként a két Marcus Aurelius Castor esetében, itt is kijelenthető, hogy amennyiben valóban a két felirat mindegyikén *duumvirként* szerepeltek, úgy a két Maturus is alighanem két különböző személyt takar. Hiszen a 251-ben készült feliraton, amelynek szövege ráadásul pontosabban rekonstruálható, bizonyosan nem feledkezett volna meg korábbi *duumviratusának* említéséről. Így jelen esetben is inkább rokoni kapcsolatot tételezhetünk fel kettejük között, akár apáról és fiáról is szó lehet.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium* (251 előtt -)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (251 előtt)]

[*flamen coloniae Septimiae Aquincensium* (251 előtt)]

[*duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium* (251)]

ID 25

[**M(arcus) Aur(elius) Maturus**]⁸¹⁴

feliratát lásd – ID 22 [Au]r(elius) Eptictetianus

Bár a felirat szövege, melyről ezt a szóban forgó *duumvirt* ismerjük, ott, ahol (a *praenomen* és) a *gentilicium* szerepelt, olvashatatlan, mindazonáltal eredetileg a Marcus Aurelius nevek szerepelhettek ott. Mivel 212 után a Marcus Aurelius vált a Birodalom leggyakoribb nevévé, a legvalószínűbb az, hogy a Marcus Aurelius Maturus nevet viselte. A Maturust említő felirat szövegének legújabb feloldása szerint 223-ban készült és alighanem a *duumvirek* éves IOM Teutanusnak bemutatott áldozatához kapcsolódott. Amennyiben helyes a forrás illetően való értelmezése, akkor aligha lehet azonos a másik Maturusszal. Továbbá, amennyiben *duumvir*

⁸¹³ Arra hivatkozva, hogy más Maturus nem ismert (SZABÓ Á 2006a, 36). Ez abból a szempontból valóban helytálló, hogy további Maturus nevet viselő városi *decurio* nem ismert, ám más Aurelius Maturusokat ismerünk a térségből, egyet Aquincumból (CIL III, 10360), egyet Intercisából (RIU 5, 1088). Tehát nem feltétlenül volt olyan ritka név, hogy már önmagában a két személy azonosságára utaljon.

⁸¹⁴ A családja legkorábban Marcus Aureliustól kaphatott polgárjogot, ám nyilvánvalóan a *Constitutio Antoniniana* keretében is elnyerhették azt. A Maturus („Érett”) *cognomen* Észak-Itáliában és az egykori nyugati kelta területeken volt gyakori, míg a térség tartományai közül Noricumból ismert a legnagyobb számban, de Pannoniából sem ismert annyival alacsonyabb számban, hogy helyi származása elvethető legyen (MÓCSY 1959, 181; BARKÓCZI 1964, 318, OPEL III, 67).

volt, akkor 223 előtt már a *decurionatus* is elnyerte Aquincum *coloniájában*, emellett korábban vagy az *aedilitas* vagy a *quaestura* birtokosa is volt.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium* (223 előtt -)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (223 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (223)

ID 26

M(arcus) Aurel(ius) Maximinus - lásd részletesebben SP 2

ID 27

Aurelius Mercator⁸¹⁵

felíratot lásd – ID 23 Aurelius Florus

Marcus Aurelius Mercator származása nehezen meghatározható, kizárólag annyi biztos, hogy Marcus Aurelius uralkodása idején polgárjogot nyert családból származott. Valamikor 214 előtt bekerült az aquincumi *ordo decurionum* soraiba, még az sem kizárt, hogy a közösség *municipium* jogállása idején. Minthogy 214-ben ötödévi *duumvirként*, Aurelius Florusszal együtt állt Aquincum élén, már azt megelőzően is el kellett nyernie a *duumviratust*, s ezt megelőzően egy alacsonyabb *magistraturát*, az *aedilis* vagy a *quaestor* hivatalt is viselnie kellett.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium* (214 előtt -)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (214 előtt)]

[*duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium* (214 előtt)]

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (214)

⁸¹⁵ A családja legkorábban Marcus Aureliustól kaphatott polgárjogot, ám nyilvánvalóan a *Constitutio Antoniniana* keretében is elnyerhették azt. BARKÓCZI szerint orientális származású lehetett, noha a Mercator („Kereskedő”) *cognomen* Észak-Itáliában és a nyugati tartományokban, továbbá *Africában* is gyakori (MÓCSY 1959, 181; BARKÓCZI 1964, 318; OPEL III, 76-77).

ID 28

M(arcus) Aurelius Polideuces – részletesebben lásd EQ 12

ID 29

M(arcus) Aur(elius) Proculu[s]⁸¹⁶

feliratot lásd – ID 6 P(ublius) Aeli(us) Praesens

Marcus Aurelius Proculus származása nem állapítható meg biztonsággal, talán keleti eredetű családban született, ami Marcus Aurelius uralkodása idején nyert polgárjogot. Publius Aelius Praesens mellett 226-ban a duumvir tisztét látta el Aquincum *coloniájában*, s ezt megelőzően már biztosan elnyerte a *colonia ordo decurionum*ának tagságát is, illetve viselt valamilyen alacsonyabb városi *magistraturát* (*quaesturat* vagy *aedilitast*), melyeket akár még a *municipumban* is betölthetett.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (226 előtt -)

*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium*⁸¹⁷ (226 előtt)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (226)

ID 30

M(arcus) Aurel(ius) Sabinianus⁸¹⁸

feliratot lásd – EQ 26 T(itus) F[lavius] Dignus

A 252-ban állított felirat szövege szerint M. Aurelius Sabinianus ekkor már az *augur*, az *aedilis*, a *duumvir quinquennalis* hivatalt is viselte. Lehetséges, hogy háromszor is a város *duumvire* volt, mindenesetre feltehető, hogy legalább 30 éves volt mikor első alkalommal elnyerte, s az átlagos élettartam miatt vélhetően 30 éven belül a második (vagy harmadik) *duumviratusára* is

⁸¹⁶ Alighanem családja még Marcus Aureliustól kapott polgárjogot. A Proculus („Megnyúlt/Távolban született”) *cognomen*, főként Marcus Aurelius uralkodása után általánosan elterjedt. Elsősorban Pannonia keleti felén fordul elő, s viselői jobbára keletiek, észak-afrikai és észak-italiai származásúak, ugyanakkor a helyi bennszülött népesség körében is népszerű (MÓCSY 1959, 186; BARKÓCZI 1964, 321; OPEL III, 166-167). SZABÓ Edit úgy véli, hogy jobbára azoknak a gyermekeknek adták ezt a nevet, akik hazájuktól távol, vagy apjuk távollétében születtek. (SZABÓ E. 2003, 274).

⁸¹⁷ Vagy *aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium*

⁸¹⁸ A család legkorábban Marcus Aureliustól kapott polgárjogot, de a *Constitutio Antoniniana* keretében is elnyerhették azt. A Sabinianus (a Sabinus azaz a „Szabin” derivátuma, „Sabinushoz tartozó” jelentéssel) *cognomen* mindenütt elterjedt, Pannoniában, Dalmatiában és Noricumban főként *italicusok* leszármazottai viselik (MÓCSY 1959, 188; BARKÓCZI 1964, 323; OPEL IV, 39-40).

sor került 252-ben, a lovag T. Flavius Dignus (EQ 26) oldalán. Legkésőbb 249-ben volt *quinquennalis*, de szóba jöhet a 244, 239, 234, 229, 224 is. Az *aedilitast* még 249 előtt nyerte el, majd ezt követően *augur* lett.

Cursus honorum:⁸¹⁹

aedilis coloniae Septimiae Aquincensium (249 előtt)

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (249 előtt -)

augur (252 előtt -)

IIvir quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (valamikor 224-249 között)

IIvir coloniae Septimiae Aquincensium (252)

ID 31

L(ucius) Aurel(ius) Silvanus⁸²⁰

210⁸²¹

Aquincum (Bölcske)

mészkö oltár

SOPRONI 1990, 135, Nr. 2; PÓCZY 1998, 29, Nr 2; SZABÓ E. 2003, 241, Nr. 349; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 105, Nr. 2; AnÉp 2003, 1409; GRBIĆ 2014, 244, Nr. 143; KOVÁCS 2004a, 379 Nr. 2; SZABÓ E. 2003, 241, Nr. 348; TÓTH E. 2009-2011, 87; EDH HD037575; EDCS-32300688; Lupa 5771

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | Teutano | pro salute Imp(eratorum) | Severi et Anto(nini) et [[Getae]] C[[aes(aris)]] et incolumi(tate) Eraviscoru(m) L(ucius) Aurel(ius) Silvanus et P(ublius) | Proculeius | Proculinus | IIviri col(oniae) Aq(uincensium).

Lucius Aurelius Silvanus helyi, Marcus Aurelius uralkodása idején polgárjogot nyert családból származhatott. 210 előtt, sőt az sem kizárt, hogy még a közösség *municipium* jogállása idején az aquincumi *ordo decurionum* tagja lett. Az ugyancsak valószínű, hogy az *aedilis* vagy a *quaestor* hivatalát is viselte a településen. Annyi bizonyos, hogy 210-ben „rangidősként” a

⁸¹⁹ SZABÓ Á. szerint a következőképp rekonstruálandó *cursus honorum*a: *equo publico, decurio, augur, aedilis, IIvir* (SZABÓ Á. 2006a, 58.).

⁸²⁰ A család Marcus Aurelius idején nyert polgárjogot. A Silvanus („Erdőhöz tartozó/Erdei” jelentéssel, ugyanakkor *theophor* név is egyben) már a Marcus Aurelius uralkodása előtti időkben, elsősorban a nyugati tartományokban gyakori névnek számított (MÓCSY 1959, 190). Mindenekelőtt három helyen, a keleti származásúak, a Duna-vidékiek és az *africaiak* között bukkan fel sűrűn (BARKÓCZI 1964, 324), azonban Pannoniában is elég gyakori volt ahhoz, hogy helyi származású lehessen (OPEL IV, 82).

⁸²¹ SOPRONI 1990, 134 Nr. 2; PÓCZY 1998, 29 Nr 2; SZABÓ E 2003, 241 Nr. 349; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 105 Nr. 2, ellenben Kovács Péter 198 és 209 közé teszi a felirat készítésének idejét (KOVÁCS 2004a, 380 Nr. 2).

duumviri tisztséget viselte, P. Proculeius Proculinusszal az oldalán. Silvanus e hivatalból állított feliratán kívül nem ismert más forrásból.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium*⁸²² (210 előtt -)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (210 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (210)

ID 32

Aur(elius) Vale(n)s⁸²³

287. június 11.⁸²⁴

Aquincum (Bölcske)

mésző oltár

BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 123 Nr. 16; AnÉp 2003, 1423; GRBIĆ 2014, 249-250 Nr. 160; KOVÁCS 2004a, 380 Nr. 16; TÓTH E. 2009-2011, 87; EDCS-30100909; EDH HD061098; Lupa 10302

[*I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*] | *Teutano Iunoni* | *Regina<e=F> Minervae* | *Sancta<e=F>c<e=F>t<e=F>risque* | *di{i}s d<e=F>abusque immo<rt=N>alibus* | *pro salute adque in/colum(i)tate dd(ominorum) nn(ostrorum) C(ai) Aur(eli) Val(eriani) | Diocletian[i] et Aure(li) Val(eri) Ma/ximian[i] P(iorum)*] *F(elicium) Invictorum* | *Augg(ustorum) totius<q=O>uedo[m]us di/vinae eorum et civitatis Era/viscorum Aur(elius) Vale(n)s et Se()* | *Florus dd(uumviri) col(oniae) Aq(uincensium) dedica|verunt die III Idu(u)m Iuniar(um) | dd(ominis) [nn(ostris) Diocletiano] III[I] et M[axi]mi[ano] Aug(ustis) duobus]* *co(n)ss(ulibus)*.

Aurelius Valens alighanem helyi származású volt, bár az pontosan nem állapítható meg, hogy a család milyen régóta volt a római polgárjog birtokosa. Noha feliratán csak 287-ben viselt *duumviratus*a szerepel, amelyben Se(ptimius?) Florus volt a hivatalbeli társa, nyilvánvalóan nem ez volt az első tisztsége. Már 287 előtt az aquincumi *ordo decurionum* tagja kellett hogy legyen, ahogy *aedilis* és/vagy a *quaestor* hivatalt is viselte a *duumviratus* előtt. Annyi bizonyos,

⁸²² Vagy *municipii Aelii Aquincensium*, akár az *aedilitas* és a *quaestura* esetében is.

⁸²³ A család legkorábban Marcus Aureliustól kapott polgárjogot, de a *Constitutio Antoniniana* keretében is elnyerhették azt. A Valens („Egészséges”) *cognomen* Marcus előtt főként a tartomány nyugati felében fordult elő, míg azt követően inkább keleti tartományrészben bukkant fel, ahol viselői közül többen is orientális származásúak voltak. Alapvetően egy Illyricumban népszerű névről van szó, azaz Pannonián túl Moesia Inferiorban, Daciában, Moesia Superiorban, Dalmatiában volt a leggyakoribb, a keleti tartományokon túl (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 139-140).

⁸²⁴ KOVÁCS 2004a, 380 Nr. 16

hogy nem azonos a 251. év aquincumi *duumvir*ével, már csak a kettejük között lévő 36 évnyi időbeli távolság miatt sem. Pusztán *cognomen*jük gyakorisága miatt merészség rokoni kapcsolatot feltételezni közöttük, ami természetesen nem zárható ki teljesen, de az ismert források tükrében nem is bizonyítható.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium*⁸²⁵ (287 előtt -)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (287 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (287)

ID 33

Marcus Aurelius [V]alens⁸²⁶

feliratot lásd – ID 24 Marcus Aurelius Maturus

Marcus Aurelius Valens helyi család sarja is lehetett. Annyi bizonyos, hogy 251-ben ő viselte *duumvir* tisztét M. Aurelius Maturus mellett Aquincum *coloniájában*. *Duumvir* voltából adódóan korábban be kellett kerülnie a település városi tanácsába, illetőleg a polgármesteri hivatal előtt valamely alacsonyabb *magistraturát* is be kellett hogy töltsön. Neve túlságosan gyakori ahhoz, hogy kijelenthessük, a 287. év azonos nevű *duumvire* az ő leszármazottja, vagy rokona volt.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium* (251 előtt -)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (251 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (251)

ID 34

T(itus) A[- -] Iulianus⁸²⁷

II-III. század

⁸²⁵ Vagy *municipii Aelii Aquincensium*, akár az *aedilitas* és a *quaestura* esetében is.

⁸²⁶ A család legkorábban Marcus Aureliustól kapott polgárjogot, de a *Constitutio Antoniniana* keretében is elnyerhették azt. A Valens („Egészséges”) *cognomen* Marcus előtt főként a tartomány nyugati felében fordult elő, míg azt követően inkább keleti tartományrészben bukkant fel, ahol viselői közül többen is orientális származásúak voltak. Alapvetően egy Illyricumban népszerű névről van szó, azaz Pannonián túl Moesia Inferiorban, Daciában, Moesia Superiorban, Dalmatiában volt a leggyakoribb, a keleti tartományokon túl (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 139-140).

⁸²⁷ A Iulianus („Iuliushoz tartozó”) Észak-Itáliában és a nyugati tartományokban számított a leggyakoribbnak. Az ismert személyek számát tekintve Pannonia a dunai tartományok között az első, de birodalmi szinten is a, főleg

Siscia (Sisak)

márványtábla(?)

Lupa 22444; EDCS-62500014

[- - -]ATA[- - -] | *stolae ornatae T(itus) A*[- - -] | *Iulianus I*vir col[(*oniae*) - - -]

A pannoniai viszonylatban monumentális betűkkel (kb. 10 cm) íródott felirat töredéke a tábla lelőhelye alapján, egy sisciai *duumvirt* említett. A feliraton szereplő *stola ornata* párhuzam nélküli, talán egyenértékű a más forrásokban megjelenő *femina stolata* vagy *matrona stolata* kifejezéssel. Ezek a kifejezések leginkább a III. században fordulnak elő, a lovagi rendű személyek feleségeinek címeiként.⁸²⁸ Meglehetősen bizonytalan azonban, hogy itt is erről van-e szó. A töredék alapján az sem meghatározható, hogy kinek a felesége volt.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Flaviae Sisciensium*] (II-III. század)

[*aedilis v. quaestor coloniae Flaviae Sisciensium*] (II-III. század)

duumvir coloniae Flaviae Sisciensium (II-III. század)

ID 35

Ti(berius) Barbiu[s] Ti(beri) fil(ius) Ve[l(ina)] Valen[s]⁸²⁹ I. század utolsó harmada⁸³⁰

Savaria (Szombathely)

márvány oltár

CIL III, 4156; PAULOVICS 1943, 42; RSS 40; BUÓCZ 1967, 86:617 lj; MÓCSY 1959, 219, Nr. 90/8; KÁDÁR – BALLA 1958, 10; WESSETZKY 1959, 270; BALLA 1962, 88; SZENTLÉLEKY 1960, 6, 25; MROZEWICZ 1989, 69 PS 45; RIU I, 14; MÓCSY I 1994, 18 Nr. 31; SIRIS 661; RICIS 2, 613/501; SZABÓ E. 2003, 80-81 Nr. 105; SZABÓ Á. 2006a, 46-47 P 28; LapSav 28; EDCS-26600329; EDH HD039921; Lupa 7952

Carnuntumban, Brigetióban és Aquincumban, illetve ezek vonzáskörzetében fordult elő. Egy Antonius itáliai származású volt, egy Aelius talán dalmatai, az Aureliusok pedig jobbra helyi származásúak voltak (MÓCSY 1959, 177; BARKÓCZI 1964, 315; OPEL II, 199-200).

⁸²⁸ HOLTHEIDE 1980

⁸²⁹ A Barbiusok eredendően egy jelentős aquileiai család tagjai voltak (KÁDÁR – BALLA 1958, 10). Vélhetően nem minden Barbius Aquileiából érkezett, ugyanis a család (vagy legalábbis libertusai) nagyobb számban települtek át Noricumba is, így egyesek onnan is Pannoniába kerülhettek. (SWOBODA 1964, 186, MÓCSY 1959, 152; BARKÓCZI 1964, 300; OPEL I, 269). A Valens („Egészséges”) *cognomen* Marcus Aurelius uralkodása előtt főként a tartomány nyugati felében fordult elő, majd inkább a keleti tartományfélben, s az ezt a nevet viselők közül többen is orientális származásúak voltak. Alapvetően egy Illyricumban népszerű névről van szó, azaz a két Moesia, Dalmatiában, Pannoniában, Daciában volt a leggyakoribb, de természetesen Észak-Itáliából is nagyszámban ismert, a keleti tartományokon túl (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 139).

⁸³⁰ TÓTH Endre az I. századra helyezi (LapSav 28), BALLA Lajos véleménye szerint az I. század végére vagy II. század elején készült (BALLA 1962, 88), míg SZABÓ Ádám szerint a II. századi keltezés mellett foglal állást (SZABÓ Á. 2006a, 46).

Isidi A[ug(ustae)] | sacr(um) | Ti(berius) Barbiu[s], | Ti(beri) fil(ius), Ve[l(ina)], | Valen[s] | dec(urio) c(oloniae) C(laudiae) S(av(ariae)], | quaest(or), | [I]Ivir i(ure) di[c(undo)], | [p]onti[flex] | [- - -

Velina *tribusa* is jelzi Tiberius Barbius Valens aquileiai származását,⁸³¹ s alighanem a nagy múltú kereskedőcsalád sarja volt.⁸³² Talán jelentős szerepe volt az Isis-kultusz savariai meghonosításában is.⁸³³ Feliratán részletesen, időrendben tüntette fel *cursus honorum*át, s ennek nyomán tudjuk, hogy elsőként a *decurionatus*t nyerte el Savariában, majd *quaestor*, később *duumvir* lett. Minden bizonnyal Savariában is elegendő volt csak az egyik alsóbb *magistraturát* viselni az polgármesteri cím elnyeréséhez.⁸³⁴ Pályafutásának utolsó ismert eleme a *coloniában* elnyert *pontificatus*, a felirat alsó része sérült, így nem tudjuk, hogy további tisztsége(ke)t is felsorolt-e rajta.

Cursus honorum:

decurio coloniae Claudiae Savariensium (I. vagy II. század)

quaestor coloniae Claudiae Savariensium (I. vagy II. század)

duumvir iure dicundo coloniae Claudiae Savariensium (I. vagy II. század)

pontifex coloniae Claudiae Savariensium (I. vagy II. század)

[- - - - -?]

ID 36

T(itus) Caesius T(iti) [f(ilius)] Cl(audia) Ius<t=I>ian[us]⁸³⁵

II. század⁸³⁶

Ruimel (Germania Inferior)

sírsztélé

CIL XIII, 8772; MÓCSY 1959, 219 Nr. 90/10; DOBÓ 1975, 110 Nr. 569; MROZEWICZ 1989, 69 PS-47; SZABÓ E. 2003, 102-103 Nr. 136; SZABÓ Á. 2006a, 48-49 P 30; EDCS-11100862

⁸³¹ ŠAŠEL KOS 1992c; RSS 40; SZABÓ E. 2003, 81 Barbiusokhoz

⁸³² WESSETZKY 1959, 270

⁸³³ SZENTLÉLEKY 1960, 25

⁸³⁴ SZABÓ Á 2006a, 47

⁸³⁵ Caesius *nomen* Savaria környékén volt a leggyakoribb Pannonián belül (MÓCSY 1959, 152; BARKÓCZI 1964, 301), ami Római Birodalom egészét illeti, Észak-Itáliából és Dalmatiából ismert a legnagyobb számban (OPEL II, 20. BALLA felvetette, hogy a Caesiusok között aquileiai leszármazottak is voltak (BALLA 1962, 88). A Iustianus („Iustushoz tartozó”) *cognomen* Pannoniában Marcus Aurelius uralkodása után vált gyakoribbá, főként a tartomány nyugati részén volt elterjedt, mindezek mellett ritka névnek számít, mindössze öt ismert személlyel Pannoniában volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 177; BARKÓCZI 1964, 315; OPEL II, 209).

⁸³⁶ SZABÓ E 2003, 102; SZABÓ Á 2006a, 48

T(itus) Caesius, T(iti) [f(ilius)], | Cl(audia), Ius<t=I>ian[us] | dec(urio) co(loniae) [C(laudiae)] S(avariae), quae[stor], | Ii(vir) i(ure) d(icundo), item II[ir] | i(ure) d(icundo) quinq(uennalis), flam(en) ann[uus?] | sibi et fil(io) piissim(o) et co[niugi] | kariss(imae) et piiss(imae).

Titus Caesius Iustianus italiai, talán aquileiai felmenők leszármazottjaként született, alighanem már Savariában, amit Claudia *tribusa* is jelez.⁸³⁷ Emiatt legkorábban az I. század végén készülhetett a felirata, de még valószínűbb, hogy a II. századra tehető. Iustianus első ismert tisztsége a Savariában elnyert *decurionatus* volt, s minthogy tisztségeit időrendi sorrendben tüntette fel, tudjuk, hogy ezt követően a *quaestor* tisztét töltötte be a városban. Valamikor ezt követően a *duumviratus*t kétszer is elnyerte, első ízben „rendes” *duumvirként*, másodjára már ötödévi polgármesterként igazgatta Savariát. Ezeken túl egy papi hivatalt, a *flamianust* is betöltötte, noha bizonytalan, hogy ezt a többi tisztségéhez viszonyítva mikor nyerte el, illetve hol viselte.⁸³⁸ Ugyanis a felirathoz kapcsolódó problémák közé tartozik az is, hogy a savarai *decurio* felirata az egykori Germania Inferior területéről került elő. Mindennek tetejébe egy olyan sírfeliratról van szó, amit elhunyt felesége és gyermeke⁸³⁹ számára állított, tehát egész családjával kelt útra, már amennyiben nem a későbbi koroknak köszönhetően került át arra a területre a sztélé. Bár feliratán nem utal erre, de felvethető, hogy esetleg kereskedő volt az illető, s ebből az okból került Germania Inferiorba.⁸⁴⁰ Mindenesetre ez önmagában még ez is nehezen magyarázná, hogy miért vitte magával a családját is.

Cursus honorum:

decurio coloniae Claudiae Savariensium (II. század)

quaestor coloniae Claudiae Savariensium (II. század)

duumvir iure dicundo coloniae Claudiae Savariensium (I. vagy II. század folyamán)

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Claudiae Savariensium (II. század)

flamen (coloniae Claudiae Savariensium?) (II. század)

⁸³⁷ FORNI 1956, 13

⁸³⁸ SZABÓ Á. 2006a, 48

⁸³⁹ Fia és a lánya is lehetett, a feliratról nem megállapítható, annak ellenére, hogy jobbára a fenti formában oldják fel a szöveget.

⁸⁴⁰ A tartományból ismertek más Caesii (CIL XIII, 8012; CILXIII, 8591; CIL XIII, 12052; GraffBonn 363), de velük való rokonsága nem bizonyítható.

Caeson(ius) [Ter]tius⁸⁴¹

III. század

Arrabona (Győr)⁸⁴²

mészkő tábla

CIL III, 4388; CIL III, 11082; BÖRZSÖNYI 1907, 42 Nr. 5; ALFÖLDY 1964c, 92-94; ALFÖLDY 1965, 127-131; AnÉp 1965, 33; MÓCSY 1969, 351:104; MROZEWICZ 1989, 78-79 PI-71; RIU 1, 245; SZABÓ E. 2003, 167-168 Nr. 240; EDCS-26600305; EDH HD017524

H[erc]u[li] | AAuug(ustorum) Gen(io) | [c]oll(egii) iuven|[t]utis Caeson(ius) | [Ter]tius(?) [de]c(urio) m(unicipii) Brig(etionis) [I]vir | [patr]ono Cen[- - -] | [E]pigo.

A feliratot Alföldy feltételesen Diocletianus és Maximianus társuralkodásának idejére helyezte.⁸⁴³ Minthogy Brigetio már *municipium*ként szerepel, így annyi bizonyos, hogy Septimius Severus trónra lépése után készült. A *dedicatió*ból az is világosan kiderül, hogy a felirat állításakor legalább két *Augustusa* volt a Birodalomnak, így a legkorábbi szóba jöhető dátum így 197/8.⁸⁴⁴ Minthogy a Hercules-kultusz a tetrarchia idején kiemelten a császári ideológia része volt, ALFÖLDY inkább ezt a későbbi időszakot tételezi fel.⁸⁴⁵ SZABÓ Edit éppen a városi rang miatt veti el, s egy bizonytalan keltezésű felírra hivatkozva, a Septimius Severus és Caracalla társuralkodásának idejére teszi.⁸⁴⁶ Mindezek azonban önmagukban még nem vetik el az ALFÖLDY által javasolt keltezést, ami ettől függetlenül természetesen bizonytalan. Caesonius Tertius távoli ősei még alighanem Italiában éltek, vagy közvetlenül onnan, vagy Dalmatiából érkezhettek Pannoniába. Annyi bizonyos, hogy valamikor a III. század folyamán elnyerte a *decurionatus*t Brigetio *municipium*ában, azonban szöveg ezt követő része sérült, így

⁸⁴¹ A Caesonius *nomen* ritka, Dalmatiából ismert a legnagyobb számban. (OPEL II, 20). Pannoniában egy I. században vagy a II. század elején elhunyt Tromentina *tribus*ba tartozó veterán viselte (MaCarnuntum 349). A Tertius („Harmadik”) *cognomen* Észak-Itáliában és Dél-Galliában volt a leggyakoribb, Pannoniában leginkább Emona környékéről ismert, s *italicusok* és *noricumiaiak* viselték leginkább (MÓCSY 1959, 192; BARKÓCZI 1964, 325).

⁸⁴² A feliratot Brigetióból hurcolták el a győri székesegyház építéséhez (ALFÖLDY 1965, 130)

⁸⁴³ ALFÖLDY 1964c, 92-94; ALFÖLDY 1965, 127-131

⁸⁴⁴ KIENAST 1996, 162

⁸⁴⁵ ALFÖLDY is még, mint a városi előkelő ifjúságot tömörítő, főként a katonai nevelés és császárkultusz ellátásra hivatott testületként említi (ALFÖLDY 1965, 128). KLEIJWEGT véleménye szerint afféle ifjúsági klubnak tekinthető, ahol a hasonló korúak érdeklődésüknek megfelelően, legyen akár állatvadászat, akár a tánc, közösen tölthették az időt (KLEIJWEGT 1994, 79-102).

⁸⁴⁶ SZABÓ Edit az alábbi felírra hivatkozik: [V]iniciae Romulae | dulcissim(a)e adque | pientissim(a)e [- - -] | coniugi qu(a)e vixit | annos XXVIII SED | et Annio Principio | filio carissimo qui | vixit annis(!) duo|bus d(iebus) XXX | Annius Sperantius | dec(urio) col(oniae) Brig(etionis) memoriam fecit. - CIL III, 4335 (Brigetio/Komárom) SZABÓ E. 2003, 167. A feliratról nem megállapítható, hogy pontosan mikor készült, a település *colonia* rangra emelésének ideje ugyancsak bizonytalan. Az időpontról is csak annyit tudunk, hogy Severus Alexander idejénél korábban nem történhetett, miként azt egy felirat is bizonyítja (AnÉp 2006, 1049). Ugyanakkor kettejük társuralkodásának idejét tévesen 209-211 közötti időszakra keltezi, holott ez a dátum Septimius Severus és fiai, Caracalla és Geta hármásának közös uralkodási ideje.

olvasata is bizonytalan. „*Ivir*”-re történő kiegészítése elfogadható, hiszen a *decurionatus* mellett főként ezt a tisztséget tüntethették fel. A felirat alapján úgy tűnik, tisztséget ugyan nem viselt, de valamilyen módon kötődött a *collegium iuventutis*hoz. Vélhetően tagja volt ennek a városi, az előkelő ifjúságot tömörítő, főként a katonai nevelés és császárkultusz ellátásra hivatott testületnek.⁸⁴⁷

Cursus honorum:

decurio municipii Septimii Brigetionensium (III. század)

duumvir iure dicundo municipii Septimii Brigetionensium (III. század)

ID 38

C(aius) Cassius Karinus(!)⁸⁴⁸

II-III. század⁸⁴⁹

Azaum/Odiavum (Császár)

mésző oltár

CIL III, 15188; KUZSINSZKY 1902, 36; HAMPEL 1909, 49; BARKÓCZI 1944-1951, 60, 190 Taff. XXXII t. 1; MÓCSY 1962, 588:4, 734:7, 745:64; BARKÓCZI 1964, 88/3; RIU 3, 657; FITZ 1993-1995, 417, 973; MROZEWICZ 1989, 66 PS-21; SZABÓ E. 2003, 138-139 Nr. 195; MRÁV 2003c, 332-333; KOVÁCS 2003, 282, 291; NAGY M. 2004, 75, 2 Ij.; SZABÓ Á. 2006a, 49 P 31; NAGY M. 2007, 137 Nr. 148; EDCS-30301326; EDH HD037713; Lupa 8080

Terrae | Matri Gene|trici C(aius) Cassius | Karinus(!) dec(urio) mun(icipii) | Mog(- - -?), IIIvir, fl(a)m(en) | pro se suisq(ue) omni|bus v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Felmenői vélhetően Észak-Italiából vagy Dalmatiából származtak, *cognomene* gyakorisága azonban azt sejteti, hogy már helyi születésű volt. Annyi bizonyos, hogy első ismert tisztsége a *decurionatus* volt, majd elnyerte a *IIIviratust*, azt nem tudni, hogy milyen *potestasszal*. Utolsó ismert hivatala egy papi tisztség, a *flaminatus* volt. SZABÓ Ádám feltételezi, hogy tisztségeit Mogio városában viselte,⁸⁵⁰ KOVÁCS Péter, SZABÓ Edit és NAGY Mihály szerint

⁸⁴⁷ ALFÖLDY 1965, 130. A testületet egy másik brigetiói felirat (CIL III, 4272) is említi, melyet Herculesnek szentelt egy bizonyos Aelius Martinus, aki (*nomen est omen*) az egyesület *magistere* volt.

⁸⁴⁸ Cassius *nomen* Italiában és Dalmatiában volt a leggyakoribb, de a Birodalomban mindenütt nagyobb számban megtalálható volt (MÓCSY 1959, 153; BARKÓCZI 1964, 301; OPEL II, 41). A Carinus („Carushoz tartozó”) ritka *cognomen*, a nyugati tartományokban volt a leggyakoribb, a Duna-vidéken Pannoniából ismert a legnagyobb számban, ezen belül is inkább a tartomány nyugati felén fordult elő, szinte kivétel nélkül római polgárok viselték (MÓCSY 1959, 168; BARKÓCZI 1964, 308; OPEL II, 37).

⁸⁴⁹ II. század második fele (SZABÓ Á. 2006a, 49); III. század (SZABÓ E. 2003, 138; NAGY M. 2007, 137).

⁸⁵⁰ SZABÓ Á. 2006a, 49

Mogetianaeban.⁸⁵¹ Karinus dedikációja sem véletlenül a Szülő Földanyának szól,⁸⁵² alighanem téglagyáros volt.⁸⁵³

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Mog (III. század)

quatuorvir municipii Aelii Mog (III. század)

flamen municipii Aelii Mog

ID 39

T(itus) Cassius Verinus⁸⁵⁴

II-III. század⁸⁵⁵

Poetovio (Ptuj)

márvány relief

AnÉp 1986, 568; JEVREMOV 1988, 58, Nr. 30; ŠAŠEL KOS 1999, 169-179, Nr. 28, Fig. 14; FITZ 2000, 117-118, Nr. 14; EDCS-07600370; EDH HD007962; Lupa 8760

Nutricibus Aug(ustis) sacr(um)! T(itus) Cassius | Verinus dec(urio) col(oniae) Poet(ovionensium), praef(ectus) fabr(um), praef(ectus) | pro Iivir(is) et Donnia Maximilla con(iux) | pro salute T(iti) Cassi Severi fili(i).

Titus Cassius Verinus származása nehezen megállapítható, valamikori felmenői alighanem *italicusok* voltak, akik közvetlenül Pannoniába telepedhettek át,⁸⁵⁶ de az is elképzelhető, hogy már valamelyik szomszédos tartományból, Dalmatiából vagy Noricumból érkezhettek. Első ismert tisztsége a Poetovióban elnyert *decurionatus* volt. Bár feliratán nem szerepel ilyesmi, de minden bizonnyal viselt valamilyen alsóbb *magistraturát*, az *aedilitast* vagy a *quaesturát*. Mindezek miatt lehetett *praefectus pro Iivir*, azaz helyettes polgármester. Egyesek kutatók

⁸⁵¹ KOVÁCS 2003, 282; SZABÓ E. 2003, 138; NAGY M. 2004, 75, 2 lj; NAGY M. 2007, 137. MRÁV nem foglalt állást a kérdésben (MRÁV 2003c, 332-333).

⁸⁵² NAGY M. 2007, 137

⁸⁵³ Ugyanis több CASSI CARINI szövegezésű bélyeggel ellátott téglá ismert: CIL III, 11460a-b; (RADNÓTI 1941, 89, 2./1 kép - a III. század elejére teszi ezeket a téglákat); SIMONYI 1948, 16; FITZ 1978a, 76; FITZ 1993-1995, 973; KOVÁCS 2003, 291, SZABÓ Á 2006a, 49

⁸⁵⁴ A Cassius *nomen* Italiában és Dalmatiában volt a leggyakoribb, de szerte a Birodalomban nagyobb számban megtalálható volt (MÓCSY 1959, 153; BARKÓCZI 1964, 301; OPEL II, 41) Poetovio térségében is több viselője ismert (AnÉp 2010, 1241; CIL III, 4056 és további feliratok lentebb). A Verinus („Verushoz tartozó”) *cognomen* Marcus után főként a tartomány nyugati részén fordul elő (BARKÓCZI 1964, 327), Észak-Italiában, Noricumban és a nyugati tartományokban volt gyakori (MÓCSY 1959, 196; OPEL IV, 158-159).

⁸⁵⁵ Vélehetően a III. század elején készült, legkorábban a II. század második felében (ŠAŠEL KOS 1993a, 239; ŠAŠEL KOS 1999, 28).

⁸⁵⁶ Akár *legiós veteranusok* leszármazottja is lehetett, legalábbis Poetovio térségéből több ilyen személy ismert (CIL III, 10878 p 2188; ILIug 1, 340).

véleménye szerint a városok élére akkor neveztek ki *praefectust*, ha az évre megválasztott *duumvir* nem tudta ellátni a feladatát.⁸⁵⁷ Az ilyesmi jobbára akkor fordult elő, ha egy magasabb rangú személyt, egy lovagot, egy *senator*t, vagy akár magát a császárt tisztelték meg vele, akik azonban egyéb tisztségeik miatt ténylegesen nem tudtak volna eleget tenni a feladatoknak. Amennyiben a tisztségeit időrendi sorrendben és nem *dignitasuk* alapján sorolta fel, még ezen tisztsége előtt tették meg a *praefectus fabrum*má. A felirat alapján tudjuk, hogy felesége Donnia Maximilla volt, akitől egy fia, Titus Cassius Severus született.

cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)
[*aedilis v. quaestor coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium* (III. század)]
praefectus fabrum coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)
praefectus pro Iivir coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)

ID 40

L(ucius) Cl(audius) Ti(beri) f(ilius) Quirina Moderatus – részletesebben lásd SP 3

ID 41

Cl(audius) Pompeius Faustus⁸⁵⁸

III. század

Aquincum (Budapest)

mészkö oltár (részben elveszett)

KATANCSICH 1826-1827, 403; RÓMER 1864, 49; HAMPEL 1870, 193; FRÖHLICH 1891a, 144-145 Nr. 3; CIL III, 3438 (p 1691); NAGY L. 1932, 96; BRELICH 1938, 120; NAGY T. 1942, 419, 453:458; ALFÖLDY 1961, 113:79; ALFÖLDY 1963, 55,66:79; BARKÓCZI 1964, 345 Nr. 105/155; FEHÉR 2007, 545 Nr. 293; ILS 7254; SZILÁGYI 1984, 28-29; MROZEWICZ 1989, 74 PI 28; TitAq 1, 126; SZABÓ E 2003, 193 Nr. 276; EDCS-28600329; Lupa 10050; Lupa 9848

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) pro salute | [*Imp(eratoris) Caes(aris) - - -?*] | [- - -] || *Cl(audius) Pompeius* | *Faustus dec(urio)* | *col(oniae) Aq(uincensium), aedil(icius), Iiviral(is), praef(ectus)*

⁸⁵⁷ LIEBENAM 1900; SCHÄFER 2000, 64

⁸⁵⁸ A család Claudius császár uralkodása idején kaphatott polgárjogot. Pompeius *gentiliciumot* Marcus előtt *italicus*, illetve dél-galliai származásúak, majd azt követően jobbára orientális felmenőkkel rendelkező személyek viselték (MÓCSY 1959, 158; BARKÓCZI 1964, 302; OPEL III, 150) A Faustus („Pártolt/Kedvezett”) *cognomen* Észak-Itáliában és a nyugati provinciákban volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 174; BARKÓCZI 1964, 312; OPEL II, 136).

| *coll(egii) fabr(um) item|que patronus | duxit coll(egium) s(upra) s(criptum) | in ambulati|vis*⁸⁵⁹
V *Kal(endas) Aug(ustas) | [[- - - - -]]*.

Aquincum (Budapest)
másodlagos

III. század
mészkő oltár

HAMPEL 1882, 61 Nr. 4b; DINER 1883, 92-93 Nr. 21; HAMPEL 1890, 68-69, 73; CIL III, 10475;
BRELIICH 1938, 103-104; BARKÓCZI 1964, 105/157; PÓCZY 1980a, 86; SZABÓ E 2003, 192-193
Nr. 275; TitAq 1, 388; EDCS-29500134; HD068293; Lupa 9904

[- - -] | *Cl(audius) Pompeiu|s Faustus d|ec(urio) col(oniae) Aq(uincensium) ae|dilicius
I|viral(is) | praef(ectus) coll(egii) fabr(um) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

Claudius Pompeius Faustus neve alapján egyáltalán nem helyi felmenőktől származott, ősei vagy ő maga akár keletről, akár nyugatról is jöhettek, ez nehezen eldönthető. Annyi bizonyos azonban, hogy *Aquincum* coloniájában előbb az *ordo decurionum* tagja, majd annak *aedilise*, később pedig *duumvire* lett. A felirat állításakor már kiszolgált *duumvir* volt, de a *collegium fabrum praefectura* és *patronusa* is volt egyben. A felsorolt tisztségeket nem feltétlenül a *duumviratus* után nyerte el, akár már korábban is viselhette őket. Mindenesetre a felirat által megörökített felajánlása (?) szintén a *collegium*hoz kapcsolódott.⁸⁶⁰

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

praefectus collegii fabrum coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

patronus collegii fabrum coloniae Septimiae Aquincensium (III. század)

ID 42

G(aius!) D() Q(uirina) Victorinus - lásd részletesebben EQ 20

⁸⁵⁹ SZABÓ Edit szerint *ambulati[o]nis* (SZABÓ E. 2003, 193).

⁸⁶⁰ SZILÁGYI szerint az *ambulatívum* akár gyakorlóteret is jelenthet, de aligha kirándulást vagy majális jellegű eseményt (SZILÁGYI 1984, 29). NAGY L. szerint tűzoltógyakorlat (NAGY L. 1932, 96).

ID 43

T(itus) Eppius T(iti) f(ilius) Quir(ina) Latinus - lásd részletesebben EQ 22

ID 44

L(ucius) Fabi[us- -] [- -]nus⁸⁶¹

II-III. század

Aquincum (Budapest)

mészkő tábla

TORMA 1881, 79 Nr. 9; DINER 1883, 96 Nr. 31; KUZSINSZKY 1891, 120 Nr. 9; CIL III, 10447; BARKÓCZI 1964, 345 Nr. 105/158; TitAq 1, 270; EDCS-29500110; EDH HD068021; Lupa 13097

[- -]L(?)R[- -] | [- -] L(ucius) Fabi[- -] | [- -]nus P IIv[ir - -]⁸⁶²

Talán észak-italiai származású volt. A neve, és a felirat töredékes volta miatt időben nehezen helyezhető el. Vélhetően a *duumvir* tisztséget viselte Aquincumban, ennek megfelelően korábban az *ordo decurionum* tagságát is elnyerte, illetve valamilyen alacsonyabb *magistraturát* is viselt.

Cursus honorum:

[*decurio Aquincensium* (II-III. század)]

[*aedilis* v. *quaestor Aquincensium* (II-III. század)]

duumvir iure dicundo Aquincensium (II-III. század)

ID 45

T(itus) F[lavius] Dignus – lásd részletesebben EQ 26

⁸⁶¹ Fabius az egyetlen FAB kezdetű (BARKÓCZI 1964, 301; OPEL II, 132), Aquileiában és környékén volt gyakori, ezenkívül Észak-Itáliában és Dél-Galliában is elterjedt volt (MÓCSY 1959, 174).

⁸⁶² Felvetve a *p(rimus) IIv[ir - -]* kiegészítést (TitAq 1, 270).

T(itus) Fl(avius) Lucianus⁸⁶³

SZABÓ Á. 2006a, 60-61 P 42

feliratot lásd – EQ 31 C(aius) Iul(ius) Victorinus

T. Flavius Lucianus alighanem bennszülött eredetű, de már sok generáció óta római polgárjoggal rendelkező családban született valamikor a III. század első felében, talán Aquincumban. Pályafutása első ismert eleme a *quaestura* volt, ezt követően lett a város *duumvire*, mégpedig valamikor 228 és 258 között. A lovagi rendű Caius Iulius Victorinus mellett viselt *pontificatus*át még 259 előtt nyerhette el.⁸⁶⁴ Ugyancsak vele együtt nyerte el 259-ben a *duumviratust*. A feliratállítása mindenképpen valamilyen *amphitheatrumi* játékkal hozható összefüggésbe, esetlegesen állatküzdelemmel.⁸⁶⁵

*Cursus honorum:**[decurio coloniae Septimiae Aquincensium (259 előtt-)]**quaestor coloniae Septimiae Aquincensium (259 előtt)**Ilvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (valamikor 228-258 között)**pontifex coloniae Septimiae Aquincensium (259 előtt -)**Ilvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (259)***T(itus) Fla(vius) Macer**⁸⁶⁶

feliratot lásd – ID 5 P(ublius) Ae(lius) Ianuarius

Titus Flavius Macer vélhetően helyi, de már polgárjogot nyert bennszülöttek leszármazottjaként született. Minthogy 178-ban Aquincum *municipium*ában a *duumviratust* viselte P. Aelius

⁸⁶³ A Lucianus („Luciushoz tartozó”) *cognomen* Pannoniában főként illyr közegben, a Birodalom más részei illetően főként Dalmatiában és Észak-Afrikában fordult elő (MÓCSY 1959, 178; BARKÓCZI 1964, 316; OPEL III, 34).

⁸⁶⁴ Azaz a *pontifex* címet ketten egyszerre viselték, SZABÓ Ádám felveti, hogy a jelenség oka esetleg az *attributió*ban keresendő, amikor lényegében a két különböző települést egyesítették (SZABÓ Á. 2006a, 71).

⁸⁶⁵ KUZSINSZKY 1891, 118. Dea Diana Nemesis Augusta már szinkretisztikus istenség, aki részint a Dianával azonosított őslakosok termékenység- és halálistennőjéből származtatható (BRELIICH 1938, 48. ill. 109; NAGY T 1942, 391; ALFÖLDY 1963, 61). A balkáni és Duna-vidéki provinciák feliratos anyagában Nemesis Dianával alkotott szinkretizmusa a leggyakoribb (Vö. PASTOR 2011, 80).

⁸⁶⁶ A család a Flaviusok idején nyert polgárjogot. A Macer („Sovány”) *cognomen* az egykori Gallia Cisalpina és Róma városában gyakran előfordult (BARKÓCZI 1964, 316), MÓCSY szerint észak-italiai név (MÓCSY 1959, 179; OPEL III, 42-43).

Ianuarius mellett, ezt megelőzően már a város *ordo decurionum*ának is tagja volt, és biztosan viselt valamilyen alacsonyabb városi *magistraturát* (*quaesturat* vagy *aedilitast*).

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (valamikor 119 után -)

aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium (valamikor 119-177 között)

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (178)

ID 48

T(itus) Fl(avius) Martinus⁸⁶⁷

II. század⁸⁶⁸

Mursa (Osijek/Eszék)

márvány oltár

MÓCSY 1959, 75, 260 Nr. 217/6; PINTEROVIĆ 1967, 34; DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1983, 25, Nr. 154 Tab 15/1c; ILIUG 3, 3095; MROZEWICZ 1989, 82-83 PI 101; SZABÓ E. 2003, 253 Nr. 373; EDH HD034947; EDCS-10102095; Lupa 5259

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | pro salute T(iti) Fl(avi) Martini d(ecurionis) c(oloniae) M(ursensium) | praef(ecti) coll(egii) cent(onariorum) | Ii(vir)i design(ati) | Fl(avius) Philippus | libert(us) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Lehetséges, hogy Titus Flavius Martinus jövevény volt Mursában, annyi bizonyos, hogy felmenői már a városalapítása előtt elnyerték a polgárjogot.⁸⁶⁹ Martinus első ismert tisztsége a *decurionatus* volt, vélhetően az alsóbb *magistraturák* legalább egyikét betöltötte. A felirat állításakor kijelölt *duumvir* volt, azt azonban nem tudjuk, hogy valóban be is töltötte-e a tisztséget, így némileg kirí a többi személy közül. *Duumvirr*é választásakor már a *collegium centonariorum praefectusa* volt, talán maga is effajta tevékenységet űzött. Ritka kivételként szintén tudjuk róla, hogy (legalább) egy szabadosa is volt, Flavius Philippus személyében.

Cursus honorum:

⁸⁶⁷ A család a Flaviusok idején nyert polgárjogot. A Martinus („Marshoz tartozó”) *cognomen* ritka, főként nyugaton, Dél-Galliában és Pannoniában fordult elő. Marcus Aurelius uralkodása előtt Mursában volt gyakori MÓCSY szerint (MÓCSY 1959, 180; BARKÓCZI 1964, 317). Ezzel szemben SZABÓ úgy véli, hogy a Martinus név a kelták között gyakori, míg ebben az *illyr* közegben nem, így vélhetően idegen volt a várost illetően (SZABÓ E. 2003, 253).

⁸⁶⁸ SZABÓ E. 2003, 253 Talán 133 után, amennyiben valóban ebben az évben alapították a *coloniát* (FPA II, 187).

⁸⁶⁹ PINTEROVIĆ szerint ősei nyugatról jöhettek és telepedtek meg a tartomány nyugati részén, de már Pannoniában (sic!) nyertek polgárjogot (PINTEROVIĆ 1967, 34).

decurio coloniae Aeliae Mursensium (II. sz.)

[*aedilis v. quaestor coloniae Aeliae Mursensium* (II. sz.)]

praefectus collegii centonariorum coloniae Aeliae Mursensium (II. sz.)

duumvir iure dicundo designatus coloniae Aeliae Mursensium (II. sz.)

[*duumvir iure dicundo coloniae Aeliae Mursensium* (II. sz.)]

ID 49

T(itus) Fl(avius) T(iti) fil(ius) Quir(i)n(a) Severus Gogaenus⁸⁷⁰

II. század⁸⁷¹

(Susek)

mésző sírtábla

RÓMER – DESJARDINS 1873 Nr. 92; CIL III, 3685; CIL III, 10249; HAMPEL 1906a, 33 Nr. 21 Taf. 1; SCHÖBER 1923, 16 Abb. 2; MÓCSY 1959, 261, Nr. 224/1; MROZEWICZ 1989, 82 PI 109; FITZ 2000, 116 Nr. 4; SZABÓ E 2003, 271-272 Nr. 402; EDCS-28600093, Lupa 4068

D(is) M(anibus)! T(ito) Fl(avio), T(iti) fil(io), Quir(i)n(a), Se/vero Gogaeno an(norum) | LVIII dec(urio) colon(iae) Sir(m)i, quaesto(ri), I(vi)ro, | praefecto fabrum | h(ic) s(itus) e(st) | Fl(avia) Severina filia patri | pientissimo posuit.

Talán helyi kelták leszármazottja volt,⁸⁷² de már polgárjoggal rendelkező családba született. Első ismert tisztsége a Sirmiumban elnyert *ordo decurionum*beli tagsága volt. Felirata alighanem kronológikus sorrendben tünteti fel tisztségeit, ennek megfelelően a *decurionatus* után a *quaestori* hivatalt, majd a *duumviratust* viselte. A *praefectus fabrum* tisztét ezt követően nyerte el. 58 éves korában hunyt el, sírfeliratát lánya, Flavia Severina állíttatta.

Cursus honorum:

decurio coloniae Flaviae Sirmiensem (II. sz.)

quaestor coloniae Flaviae Sirmiensem (II. sz.)

duumvir iure dicundo coloniae Flaviae Sirmiensem (II. sz.)]

praefectus fabrum coloniae Flaviae Sirmiensem (II. sz.)

⁸⁷⁰ A család a Flaviusok idején nyert polgárjogot, legkésőbb Severus Gogaenus apja idején. Severus („Komoly”) *cognomen* főként Észak-Itáliában és nyugaton terjedt el, s elsősorban az Emonától délkeletre fekvő városi népesség körében népszerű (MÓCSY 1959, 190), de a Duna-vidéken is általánosan és bő számban előfordul (BARKÓCZI 1964, 189; OPEL IV, 76-78). A Gogaenus ellenben *hapax* (MÓCSY 1959, 176).

⁸⁷¹ A HSE formula használata miatt (FITZ 2000, 116).

⁸⁷² FITZ 2000, 116

M(arcus) Foviacius Verus⁸⁷³180-as évek⁸⁷⁴

Aquincum (Budapest)

mészkőoltár

TitAq 1, 347; SZABÓ E 2003, 185 Nr. 263; AnÉp 2009, 1139; EDCS-42900237; EDH HD068098; Lupa 10717

Soli deo | M(arcus) Foviacius | Verus | dec(urio) m(unicipii) Aq(uincensium), | Iivirum(!), | q(uin)q(uennalis), flaminic(us) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Aquincum (Budapest)

mészkőoltár (elveszett)

CIL III, 3488; FRÖHLICH 1891, 158-159 Nr. 17; ALFÖLDI 1940, 196; BARKÓCZI 1964, 105/156; MÓCSY 1973, 382; PÓCZY 1980, 32; MROZEWICZ 1989, 76 PI 48; SZABÓ E 2003, 201 Nr. 286; SZABÓ Á 2006a, 65-66 P 47; TitAq 291; EDCS-28600378; EDH HD068039, Lupa 10324

Nymphis | M(arcus) Foviaci/us Verus q(uin)q(uennalis) | sacerdotalis | dignissimis | merito.

Ha nem egy család három generációját ismerjük, akkor alighanem azonos a két fenti feliraton szereplő személy. SZABÓ Edit szerint kelta eredetű család sarja lehetett, *Boius-noricumi* származását éppúgy elképzelhetőnek tartja, mint az *Eraviscust*.⁸⁷⁵ Marcus Foviacius Verus a *municipium* rangú Aquincum *decurio*ja volt,⁸⁷⁶ s alighanem betöltött valamilyen alacsonyabb *magistraturát* is ezt követően. Valamikor a *municipium* ötödévi *duumvir*évé választották,⁸⁷⁷ feltehetőleg ezt megelőzően ugyancsak elnyert már egy *duumviratust*. Az bizonyosnak látszik azonban, hogy ötödévi polgármestersége után egy papi hivatalt is viselt, a második feliraton

⁸⁷³ A Foviacius *gentilicium* csak a három fenti pannoniai feliratról ismert (OPEL II, 151, még Foviaciusként BARKÓCZI 1964, 301). A Verus („Igaz”) *cognomen* miként a nevek többsége is Észak-Itáliában és Dél-Galliában volt legnépszerűbb, ezeket a Birodalom nyugati területei követik, majd Pannonia. A Duna-vidéki tartományok közül itt a leggyakoribb, de a többi *provincia*ban is elterjedt volt. (MÓCSY 1959, 196; OPEL IV, 160-161). Pannonián belül a Marcus Aurelius uralkodása előtti időkben nyugaton volt gyakori, majd ezt követően mindkét felén elterjedt (MÓCSY 1959, 196).

⁸⁷⁴ SZABÓ E 2003, 184

⁸⁷⁵ Az alábbi felirat alapján: Fovea Secca - CIL III, 4555 (SZABÓ E 2003, 201).

⁸⁷⁶ Csupán a második felirat ismeretében Mócsy még felvetette, hogy talán csak a *canabae quinquennialisa* lehetett, és a fia juthatott odáig, hogy ugyanezen tisztséget már a *municipiumban* töltse be. Noha azt sem zárta ki, hogy valójában egyazon személyek (MÓCSY 1973, 382).

⁸⁷⁷ Biztosan nem 2-re, 3-ra, 7-re vagy 8-ra végződő évben. Tekintve, hogy sem 193-ban, sem 192-ben nem lehetett *quinquennialis*, továbbá mivel a fia is *quinquennialis* volt, aki még ha a *municipium* utolsó *quinquennialisa* is volt, tisztségét legkésőbb 191-ben viselhette, ennek megfelelően az idősebbik Verus legkésőbb 186-ban lehetett *quinquennialis*.

szereplő *sacerdotalis* kifejezés alighanem ugyanazt takarja, mint az első felirat *flaminicus*. Vélhetően a *municipium flamene* volt.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (185 előtt -)

[*aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium* (185 előtt)]

[*duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium* (186 előtt)]

duumvir iure dicundo quinquennalis municipi Aelii Aquincensium (legkésőbb 186-ban)

flamen municipi Aelii Aquincensium (194 előtt)

ID 51

M(arcus) Foviacius Verus Iunior⁸⁷⁸

118-194

Aquincum (Bölcske)

mészke oltár

BESZÉDES – MRÁV – TÓTH E 2003, 143-144, Nr. 39; AnÉp 2003, 1446; SZABÓ Á. 2006a, 66-67, P 48a; EDCS-30100931; EDH HD045129; Lupa 10322

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | M(arcus) Foviacius | Verus Iunior | dec(urio) can(abarum) dec(urio) | municipi(i) Aq(uincensium) | augur | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

194 után⁸⁷⁹

Aquincum (Budapest)

mészke oltár

PÓCZY 1972, 22; AnÉp 1972, 363; PÓCZY 1980, 29-32; MROZEWICZ 1989, 74 PI-20; SZABÓ E. 2003, 184 Nr. 263; SZABÓ Á. 2006a, 66-67 P 48b; TitAq 1, 32; EDCS-09700224; EDH HD009448; Lupa 10323

⁸⁷⁸ A Foviacus *gentilicium* csak a három fenti pannoniai feliratról ismert (OPEL II, 151, még Foviaciusként BARKÓCZI 1964, 301). A Verus („Igaz”) *cognomen* miként a nevek többsége is Észak-Itáliában és Dél-Galliában volt legnépszerűbb, ezeket a Birodalom nyugati területei követik, majd Pannonia. A Duna-vidéki tartományok közül itt a leggyakoribb, de a többi *provincia*ban is elterjedt volt. (MÓCSY 1959, 196; OPEL IV, 160-161). Pannonián belül a Marcus Aurelius uralkodása előtti időkből nyugaton volt gyakori, majd ezt követően mindkét felén elterjedt (MÓCSY 1959, 196).

⁸⁷⁹ A felirat ugyan tartalmában még a *municipium*ra vonatkozik, azonban vélhetően már *colonia* rang elnyerése után készült.

Aesculapio | et Hygiae / M(arcus) Foviacius / Verus Iu(nior) | dec(urio) kan(abarum), dec(urio) | m(unicipii) Aq(uincensium) IIVir, | q(uin)q(uennalis), flaminicius | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Nagyon is valószínű, hogy Marcus Foviacius Verus (ID 50) fia volt, ezt jelzi azonos nevük és a Iunior *supranomen* is. Ez alapján vélhetően már Aquincumban vagy annak környékén látta meg a napvilágot. Mind Aquincum *municipium*ában, mind a mellette elterülő *canaba*ban elnyerte a *decurionatust*.⁸⁸⁰ Az nem megállapítható, hogy melyik tisztségét nyerte el előbb, bár elképzelhető, hogy nem *dignitas*uk alapján, hanem kronológikusan sorolta fel tisztségeit. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy az *auguratus*t már csak ezek után nyerhette el, s vélhetően a *canaba*ban viselte.⁸⁸¹ Második feliratából értesülünk, hogy az ötödévi *duumviratus*t is elnyerte. Némileg bizonytalan, hogy *quinquennialist* jelzőnek tekintsük-e vagy önálló tisztség megnevezésnek, minthogy ebben a formában, rövidítve is feltűnik a feliratokon. Ez utóbbi értelmezésben kétszer is volt *duumvir*. Annyi bizonyos akár egyszer, akár kétszer nyerte el, előtte alighanem betöltött valamilyen alacsonyabb *municipalis* hivatalt is. *Auguratus*án kívül egy papi hivatalt, a *flament* is viselte, azonban ezt már alighanem a *municipium*ban.⁸⁸² A feliratok állítása a markomann háborúkat követő helyreállítási munkálatokhoz, a település(ek) közművesítéséhez kapcsolódik, és alighanem már a közösség *colonia* jogállása idején készültek. Mindebből az következik, hogy Verus Iunior már nem lett tagja a *colonia ordo decurionum*ának, papi hivatalai is megszűntek az *attributio*val.⁸⁸³ Lehetséges, hogy ekkor már betegeskedő, idős ember volt, aki inkább visszavonult a közélettől.⁸⁸⁴ Feliratai mindenesetre arról tanúskodnak, hogy aktív támogatója volt az újjáépítési/korszerűsítési munkálatoknak.

Cursus honorum:

decurio canabarum [Aquincensium] (190 előtt -194)

decurio municipii Aelii Aquincensium (190 előtt -194)

augur canabarum [Aquincensium] (190 előtt -)

[aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium (190 előtt)]

[duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (191 előtt)]

⁸⁸⁰ SZABÓ Edit tévesen azt írta, hogy a másik feliratán nem szerepel a *canaba*ban viselt tisztsége, ezért ezt nyerhette el a legkésőbb (SZABÓ E. 2003, 184). Valójában azonban mind a két felirat a *canabae decurio*jaként nevezi meg.

⁸⁸¹ SZABÓ Á. 2006a, 66

⁸⁸² SZABÓ Á. 2006a, 67

⁸⁸³ SZABÓ Á. 2006a, 67

⁸⁸⁴ SZABÓ Á. 2006a, 67

duumvir iure dicundo quinquennalis municipii Aelii Aquincensium (legkésőbb 191-ban)

flamen municipii Aelii Aquincensium (194 előtt-194)

ID 51

T(itus) Iulius Capito⁸⁸⁵

168/169-180

Oescus (Turnu Magurele)

márvány szoborbázis/oltár?

CIL III, 753; CIL III, 7429; DOBÓ 1940, 156, 183 Nr. 98; DOBÓ 1968, 184 Nr. 324; ILS 1465; MROZEWICZ 1989, 96 MI-16; FITZ 1990, 68; ILBulg 20; IDRE 2, 319; SZABÓ E. 2003, 76, Nr. 99; AnÉp 2004, 1197; AnÉp 2010, 1388; EDCS-27100025; EDH HD021784

T(it)o Iul(io) Capitoni c(onductor) p(ublici) p(ortorii) Illyric(i) | [e]t r(ipae) T(hraciae) omni(bus) honorib(us) ab ord(ine) | [co]l(oniae) Fl(aviae) Sirmiatium honorato et | [s]ententiae dicundae item sacerdotalib(us) | ab ordine col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium) et statua(m) aere col(lato) | decretis iam pridem ab eodem ordine, | ornamentis Ilviral(ibus), item decuriona/lib(us) ornamentis honorato ab ordinib(us) | coloniar(um) Ulp(iae) Poetovionensis | ex Pannonia Superiore, Ulp(iae) Ratiar(iae) | ex Moesia Superiore, Traianae Sarmi/zegethusensium ex Dacia Superiore, | item Ilviralib(us) ab ordine municipi(i) | Romulensium, buleutae civitatis | Ponticae Tomitanorum, patrono | Aug(ustalium) col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium), | ordo col(oniae) Ulp(iae) Oesc(ensium) statuam aer(e) | collato cum ornamentis sacer/dotalib(us) ex decreto et ornament(is) | Ilviral(ibus) iam pridem honorato | ob eius erga se merita honore | contentus impendium remisit | l(ocus) d(atu)s d(ecreto) d(ecurionum).

T. Iulius Capito Marcus Aurelius idején⁸⁸⁶ volt az illyr vámterület és *ripa Thraciae* bérlője T. Iulius Ianuariusszal és T. Iulius Epaphroditusszal közösen,⁸⁸⁷ akik talán a testvérei voltak.⁸⁸⁸ Noha az is felmerül, hogy esetleg *libertus* volt,⁸⁸⁹ ebben az esetben nem voltak vér szerinti

⁸⁸⁵ A család akár már Caesartól is római polgárjogot nyerhetett, vagy később a Iulius-dinasztia valamelyik császáratól. A Capito („Nagyfejű”) *cognomen* gyakori Észak-Itáliában és Hispaniában, Pannoniában a bennszülöttek körében is elterjedt volt (MÓCSY 1959, 168; BARKÓCZI 1964, 308; OPEL II, 33).

⁸⁸⁶ Legkésőbb 182-ben már közvetlen állami irányítás alá kerül a vámszedés, s ezentúl *procuratorok* irányítják, közülük az első alighanem C. Antonius Rufus volt, aki korábban ugyancsak *conductorként* igazgatta a területet (DOBÓ 1940, 151).

⁸⁸⁷ Capito további feliratokon is szerepel CIL III, 751 (p 992); CIL III, 6126; CIL III, 5121 (p 2198); CIL III, 6124 (p 1338)

⁸⁸⁸ FITZ 1993-1995, 726

⁸⁸⁹ BOTTEZ 2008, 125

testvérek, hanem akár egymás *conlibertusai* is lehettek. Ennek ellentmond egy másik elmélet, miszerint egy több generáción keresztül az *illyr* vámterületet bérlő családból származtak, amelynek sorát T. Iulius Saturninus nyithatta meg.⁸⁹⁰ A moesia superioris Oescusban a tiszteletére emelt második szobrának feliratáról ismerjük viselt tisztségeit, a s szöveg nem meglepő módon vámbérlői tisztségeit említi elsőként, hiszen ez volt a legnagyobb tekintélyt jelentő hivatala. Ezt követően Sirmiumban *omnibus honoribus functus* volt, ezt, FITZ véleményével ellentétben, csak ezzel a várossal kapcsolatban jegyzi meg a szöveg. Ugyanakkor Sirmiumban elnyerte a *sentetia dicunda* jogát. Majd Oescusban valamilyen papi hivatalt is elnyert, melynek következtében a város már korábban megtisztelte egy bronzszoborral. Ugyanakkor több város, a *pannonia superioris* Poetovio, a *moesia superioris* Ratiaria és a *dacia superioris* Sarmizegetusa (valamikor 168/169 után⁸⁹¹) is kitüntette a *decuriōi* és a *duumviri* jelvények viselési jogával, továbbá *municipium Romulensium*, *civitas Pontica Tomitanorum* pedig a *bulé* tagjává választotta, azaz *decurio* lett. A feliratállítása idején már az oescusi *Augustalisok* patronusa is volt, s ekkor a város egy újabb szobrát állíttatta fel, mely már a *duumvireknek* és a *sacerdosoknak* kijáró jelvényekkel ábrázolta. A bérlőtársak között másodikként szerepel, azonban így is nagyszámú rabszolgával kellett rendelkeznie, hiszen az egyes *statiók vilicusai* szinte mind rabszolgák voltak. Persze nem tudni, hogy milyen arányban oszlottak meg hármójuk között, minthogy a feliratokon mint mindannyiuk *vilicusa* szerepel. Ez nem meglepő, hiszen attól függetlenül, hogy hárman bérelték, az még egyetlen vámterület volt. A rabszolgák közül név szerint kettő is ismert, Hermes és Eutyches, ugyanakkor egy másik felirat jól szemlélteti azt is, hogy nem csak rabszolgák hada felett volt hatalma, *cliensekkel* is rendelkezett, eggyel biztosan, minthogy a 30 évesen elhunyt *cliense*, Titus Annius Superstes számára Iulia Cynegisszel közösen emelt síremléket.

Cursus honorum:

omnibus honoribus functus Sirmiensium (180 előtt)

sacerdos coloniae Ulpiae Oescensium (180 előtt)

buleta civitatis Ponticae Tomitanorum (168 -180 között valamikor)

patronus Augustalium coloniae Ulpiae Oescensium (168 -180 között valamikor)

conductor publici portorii Illyrici (180 előtt -)

conductor ripae Thraciae (180 előtt -)

⁸⁹⁰ DOBÓ 1940, 156

⁸⁹¹ PETOLESCU 2011, 100

M(arcus) Iul(ius) Marcellus⁸⁹²

288. június 11.

Aquincum (Bölcske)

mészkő oltár

BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 123-126 Nr. 15c; AnÉp 2003, 1422; KOVÁCS 2004a, 380 Nr. 15; FPA VI, 132-133 Nr. 4; TÓTH E. 2009-2011, 87; KOVÁCS, 2014, 107-108 Abb. 4; GRBIĆ 2014, 248 Nr. 158-159; EDCS-30100908; EDH HD061096; Lupa 10301

[*I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*] | *Teutano Iunoni / Reginae Minervae* | [*S*]anctae ceterisque di{i}s deabusque immorta|li<b=R>us pro salute adq(ue) | incolumitate dd(ominorum) nn(ostrorum) Dio|cletiani e<t=I> Maximiani | Invictissimorum Augg(ustorum) | [*t*]otiusque domus divi|nae eorum et civitatis | Eraviscorum | P(ublius) Licin(ius) Domitius et | M(arcus) Iul(ius) Marcellus duum|viri col(oniae) Aquinc(ensium) dedi/caverunt d(ie) III Iduum Iun(iarum) | d(omino) n(ostro) Maximiano Aug(usto) II et | Ianuario co(n)ss(ulibus).

A többszörösen újrahaznosított felirathordozó utolsó vésete többek között Marcus Iulius Marcellust említi. Egy, századok óta polgárjoggal rendelkező családból származott, de ősei vélhetően nem pannoniai bennszülöttek voltak, noha ettől ő maga még lehetett aquincumi születésű. A feliratból kiderül, hogy 288-ban a *duumviri* tisztelet töltötte be P. Licinius Domitius mellett. Ebből következik, hogy korábban már Aquincum *ordo decurionum* tagja volt, s *duumviratusa* előtt vélhetően egy alacsonyabb városi tisztséget is betöltött.

Cursus honorum:[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium* (228 előtt -)][*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (228 előtt)]*duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium* (288)

⁸⁹² Ősei valamelyik Iulius-dinasztiabeli uralkodótól (Caesar, Augustus, Caligula) kaptak polgárjogot. Noha birodalomszerte a leggyakoribb császári *gentilicium*, Pannoniában mégis igen ritka, kiváltképp a őslakosok között, legfeljebb a Caius és Tiberius nevet viselők tarthatóak annak. Előbbiek esetlegesen észak-italiaiak (MÓCSY 1959,148). A Marcellus („Pörölyöcske”) *cognomen* igen elterjedt, részint a Borostyánkő úthoz idomul, így nem meglepő, hogy Pannoniában Savaria térségében volt a leggyakoribb (BARKÓCZI 1964, 317). Mindazonáltal alapvetően Észak-Itáliában, Dalmatiában és nyugaton fordult elő (MÓCSY 1959,180; OPEL III, 54-55).

Tib(erius) Iul(ius) Quintilianus⁸⁹³II. század⁸⁹⁴

Scarbantia (Sopron)

homokkő tábla

CIL III, 4243; BARKÓCZI 1964, 61/6; GABLER 1966, 22 Nr. 27; FARKAS 1972, 95-100; AnÉp 1972, 436; MROZEWICZ 1989, 71 PS 61; RIU 1, 174; SZABÓ E. 2003, 105 Nr. 139; SZABÓ Á. 2006a, 73-74 P 55; AnÉp 2007, 1145; EDCS-26600164; EDH HD040453

Silvano Aug(usto) sac(rum) | Tib(erius) Iul(ius) Quintili(anus) dec(urio) mun(icipii) | Fl(avi) Scarb(antiae), quaes(tor) | p(ecuniae) p(ublicae), aedilis, Iivir | i(ure) d(icundo) auguratus | at pristinam | speciem restitu(it).

Szabó Edit felvetette, hogy Tiberius idején polgárjogot nyert helyi bennszülöttek, leszármazottja lehetett.⁸⁹⁵ Quintilianus *omnibus honoribus functus* volt, pályafutását a Scarbantiában elnyert *decurionatus*s-szal kezdte, már az *ordo decurionum* tagjaként töltötte be az *aedilis*, majd a *quaestor* hivatalokat. Ezt követően nyerte el a *duumviratus*t a *municipium*ban. Pályafutása utolsó ismert hivatala az *auguratus* volt, a fenti felirat is alighanem a papi tisztségre való pályázásával összefüggésben készült, és egyfajta *summa honorariaként* végzett felajánlásáról emlékezik meg.

*Cursus honorum:**decurio municipii Flavii Scarbantiensium* (II. század)*aedilis municipii Flavii Scarbantiensium* (II. század)*quaestor municipii Flavii Scarbantiensium* (II. század)*duumvir iure dicundo quinquennalis municipii Flavii Scarbantiensium* (II. század)*augur municipii Flavii Scarbantiensium* (II. század)

⁸⁹³ Ősei valamelyik Iulius-dinasztiabeli uralkodótól (Caesar, Augustus, Caligula) kaptak polgárjogot. Noha birodalomszerte a leggyakoribb császári *gentilicium*, Pannoniában mégis igen ritka, kiváltképp a bennszülöttek között, legfeljebb a Caius és Tiberius nevet viselők tarthatóak annak. Előbbiek esetlegesen észak-italiaiak (MÓCSY 1959,148). A Quintilianus („Quintiliushoz tartozó”) *cognomen* Dél-Galliában, Dalmatiában, Noricumban (MÓCSY 1959,180) és nyugaton a legnépszerűbb (BARKÓCZI 1964, 322; OPEL IV, 18-19), de még e területeken sem tekinthető gyakorinak.

⁸⁹⁴ SZABÓ E. 2003, 105; SZABÓ Á. 2006a, 73

⁸⁹⁵ Sőt, SZABÓ Edit egyik esetleges felmenőjében Tiberius Iulius Rufust (AnÉp 1909, 198) látja, aki az *ala Scubulorum* katonájaként szolgált (SZABÓ E. 2003, 105).

ID 54

G(aius) Iul(ius) Victorinus – lásd részletesebben EQ 31

ID 55

G(aius) Iulius Victorinus⁸⁹⁶

198. április 22.

Aquincum (Óbuda)

mészköoltár

CIL III, 14347; KUZSINSZKY 1897, 118-121. n. 23. fotó 119.1; AnÉp 1899, 69; KUZSINSZKY 1934, 19, 159, Nr. 90; ALFÖLDI 1942, 274, 338; NAGY T. 1942, 433, 460; SZILÁGYI 1949, 63-64; VISKY 1952, 114; SZILÁGYI 1958, 130; ALFÖLDY 1961, 114; NAGY T. 1962a, 100; NAGY T 1962b 282; ALFÖLDY 1963, 55-56, 86-87. lj; BARKÓCZI 1964, 257. 105/165; CIMRN 2m 1760; CIMRM II, 231, Nr. 1758; MROZEWICZ 1989, 74, PI 24; MÓCSY 1990, 62; CLAUSS 1992, 182; SZABÓ E. 2003, 187-188, Nr. 266; BORHY 2003, 223, Nr. 4.1.46; FPA IV 68-69 Nr. 20; TitAq I, 238; EDCS-3010070; Lupa 10252

*I(nvicto) d(eo) sacru(m) | pro salute | G(ai) Iuli Victori|n(i) dec(urionis) col(oniae) A(quincentium), | q(uin)q(uennalis). G(aius) Iul(ius) Pri|mus libert|us v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) Sat(urnino) | et Gal(l)o co(n)s(ulibus) || X Kal(endas) Mai(as).*⁸⁹⁷

Caius Iulius Victorinus egy régóta polgárjoggal rendelkező család sarjaként született, neve elterjedtsége alapján akár bennszülöttek utóda is lehetett. A felirat Óbudán, a Krempel malom előtti vasúti töltésből négy másik, szintén mithraikus dedikációjú oltárral együtt került elő, amiket C. Iulius Ingenus *scriba* állítatott. Mindez arra utal, hogy az oltárok eredetileg is egy helyen állhattak.⁸⁹⁸ Ez a legkorábbi ismert felirat, ami Aquincumot *coloniaként* említi. Egy 193-ban készült felirat szintén egy Caius (sic!) Iulius Victorinust említ, aki *aedilicusként* és a *municipium decuriójaként* szerepel, s SZABÓ Edit szerint, ha 193-ban pályafutása csúcsaként csak az *aedilisi* tisztséget tudta feltüntetni, akkor aligha lehetett 194-ben a város első *duumvir quinquennalisa*, sokkal inkább ezen *aedilis* fia lehetett.⁸⁹⁹ Továbbá alighanem ugyancsak

⁸⁹⁶ Ősei valamelyik Iulius-dinasztiabeli uralkodótól (Caesar, Augustus, Caligula) kaptak polgárjogot, noha birodalomszerte a leggyakoribb császári *gentilicium*, de Pannoniában igen ritka, kiváltképp a bennszülöttek között, legfeljebb a Caius és Tiberius nevet viselők tarthatóak annak. Előbbiek esetlegesen észak-italiaiak (MÓCSY 1959,148). A Victorinus („Victorhoz tartozó”) a későbbi időszakban megjelenő provinciális nevek közé tartozik, nyugatról, Pannoniából és Dalmatiából ismert a legnagyobb számban (MÓCSY 1959, 196, OPEL IV, 168), Marcus után mind a keletiek, mind a nyugatiak körében gyakori, Pannonia keleti és nyugati felében közel azonos számban fordul elő (BARKÓCZI 1964, 328).

⁸⁹⁷ KOVÁCS Péter a felirat ötödik sora elején álló két 'Q' betűt, nem *quinquennalisként* oldja fel, hanem *Aquincensiumként* értelmezi, összekapcsolván a negyedik sor végén álló 'A'-betűvel (FPA IV, 69).

⁸⁹⁸ SZABÓ E. 2003, 187

⁸⁹⁹ SZABÓ E. 2003, 188

rokoni szál fűzi őket egy azonos nevű aquincumi lovaghoz, aki 259-ben állított oltárt. Ugyancsak a tágabban vett család tagja volt a fent említett G. Iulius Primus is, aki a család szabadosai közül került ki. Annyi bizonyos, hogy a 198-ban állított felirat a *colonia quinquennalis*aként említi, ezt a tisztséget kizárólag 194-ben viselhette, a város első *duumvire*ként. Pályáját azonban aligha kezdhette ekkor, már a *municipium* rangú közösségben az *ordo decurionum* tagja kellett hogy legyen, és valamilyen alsóbb *magistraturát* is kellett viselnie. Feltehető, hogy a *municipiumban* is betöltötte a *duumviratust*. A 194-ben történt változásokat követően az (újja)alakuló *ordo decurionum* tagja lett, M. Foviacius Verus Iunior esete alapján azonban ez nem volt általános.

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (-194)

[*aedilis* v. *quaestor municipii Aelii Aquincensium* (198 előtt)]

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (194 előtt)

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (194-)

duumvir iure dicundo quinquennalis coloniae Septimiae Aquincensium (194)

ID 56

P(ublius) Licin(ius) Domitius⁹⁰⁰

feliratot lásd – ID 52 M(arcus) Iul(ius) Marcellus

A többszörösen újrahasznosított felirathordozó utolsó vésete többek között Publius Licinius Domitium említi. Ősei vélhetően nem pannoniai őslakosok voltak, sokkal inkább orientális származásúak lehettek, noha ettől ő maga még lehetett aquincumi születésű. A feliratról kiderül, hogy 288-ban a rangidős *duumviri* tiszteletét töltötte be Marcus Iulius Marcellus társaságában, így bizonyos, hogy korábban már az aquincumi *ordo decurionum* tagja volt, s *duumviratusa* előtt vélhetően egy alacsonyabb városi tisztséget is betöltött.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium* (228 előtt -)]

⁹⁰⁰ Licinius mindenütt gyakori, de Hispaniában és Dél-Galliában volt a leggyakoribb az európai latin nyelvű tartományok közül (MÓCSY 1959, 155; BARKÓCZI 1964, 301; OPEL III, 26-27). A Domitius („Otthoni/Házi”) *cognomen* viselői BARKÓCZI szerint mind orientálisok, s Európa latin nyelvű részén nem túl gyakori. Hispania, Dél-Gallia, Pannonia vezeti a sort az ismert személyek számát illetően (BARKÓCZI 1964, 310; OPEL II, 105).

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (228 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (288)

ID 57

G(aius) Marc(ius) Marcianus⁹⁰¹

III. sz.

Vindobona (Wien/Bécs)

oltár (elveszett)

LAZIUS 1546, I. 14.; CIL III, 4557; BALLA 1965, 260-269; AnÉp 1966, 282; NEUMANN 1961-1962, 14, Nr. 22; BARKÓCZI 1964, 267, Nr. 77/23; BALLA 1966, 97; MROZEWICZ 1989, 72, PS 74; MROZEWICZ 1989, 72 PS 72; AnÉp 2003, 4; SZABÓ E. 2003, 133-134 Nr. 187; EDCS-28800117; EDH HD072443; Lupa 6394

Deor(um) Prosp(eritati) G(aius) Ma(rc(ius) Marcian|us dec(urio) mun(icipii) | Vind(obonae), [q]uaes[tror], | aedil(is), Ii(vir i(ure) [d(icundo)], | praef(ectus) co[ll(egii)] | fabrum v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito).

Az eredeti feliratot nem ismerjük, szövege csupán Lazius másolatában maradt ránk, melynek pontossága ugyan megkérdőjelezhető, de a másolásból fakadó hibák megléte miatt vélhetően nem hamisítvány. Marcianus a neve alapján helyi, pannoniai születésű lehetett, ősei azonban italicusok, dalmatiaiak lehettek. Felirata municipális pályafutása minden elemét tartalmazza, alighanem időrendi sorrendben, és nem *dignitas* alapján. Ennek megfelelően elsőként a *decurionatus*t nyerte el Vindobona *municipium*ában, minden bizonnyal valamikor a III. század folyamán. Marcianus gyakorlatilag *omnibus honoribus functus* volt, sorban betöltötte a *quaestor*, az *aedilis* majd végül a *duumvir* hivatalokat. Felirata alapján kizárólag *quinquennalis* nem volt. Mindemellett egy másik tisztelet is ellátott, ő volt ugyanis a kemény anyaggal dolgozó kézművesek testületének előjárója. Talán maga is érintett volt ebben az iparágban, de akár megbecsültsége, és befolyása miatt is megválaszthatták, bár ebben az esetben talán inkább a társulás *patronusa* lett volna. Felirata alapján ezt a tisztelet már városi hivatalai betöltése után nyerte el, ugyanakkor *praefecturáját* illetően nem biztos, hogy kronológikus a felirat.

⁹⁰¹ Marcius birodalomszerte gyakori *nomen*, az európai latin nyelvű tartományok közül Hispania után Pannoniában volt a legnépszerűbb (BARKÓCZI 1964, 302; OPEL III, 56-57). BARKÓCZI szerint *italicus* (BARKÓCZI 1964, 267). Balla felveti, hogy Superiorból származott, esetleg Savariából (BALLA 1965, 263). A Marcianus („Marcushoz tartozó”) *cognomen* Pannoniában Marcus Aurelius uralkodása után gyakori (MÓCSY 1959, 180; BARKÓCZI 1964, 317). Több tartományban 30-nál több alkalommal is előfordul, elsősorban nyugaton és Észak-Itáliában, ugyanakkor Noricumban, Pannoniában és Daciában 10-20 feliraton fordul elő (OPEL III, 55) Viszonylag széles elterjedtségét a Marcus névből való képzése eredményezheti.

Cursus honorum:

decurio municipii Septimii(?) Vindobonensium (III. század)

quaestor municipii Septimii(?) Vindobonensium (III. század)

aedilis municipii Septimii(?) Vindobonensium (III. század)

duumvir iure dicundo municipii Septimii(?) Vindobonensium (III. század)

praefectus collegii fabrum municipii Septimii(?) Vindobonensium (III. század)

ID 58

[L(ucius?) Oct(avius)] M(arci) f(ilius) Faustinianus – részletesebben lásd EQ 33

ID 59

L(ucius) O[ctavius M(arci) f(ilius)] [Fausti]nianus⁹⁰²

III. sz.

Savaria (Szombathely)

tábla

CIL III, 4170; TÓTH 1984, 139-153; ALFÖLDY 1983, 233-234; TÓTH 1986, 41; MROZEWICZ 1989, 65 PS 10, 69 PS 51a106; AnÉp 1990, 803; TÓTH I 1994, 3-6 Nr. 1; AnÉp 1995, 1240; RIU S, 3; FITZ 2000b, 159-160 Nr. 26, 122-123 Nr. 39; AnÉp 2000, 1190; BUÓCZ 1994, 40 Nr. 45; TÓTH I 1994, 3-6 Nr. A/1; TÓTH E 2001, 27-28 Nr. 4; BUÓCZ 2003, 62 Nr. 44; SZABÓ E 2003, 89-90 Nr. 117; SZABÓ Á 2006a, 75-77 P 57; LapSav 41; AnÉp 2011, 964; EDCS 27900111; EDH HD024810

[*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Depu]sori p[ro salute] / [Savarie]nsium po[rticum cum] / [exed]ra(?) quam L(ucius) O[ctavius M(arci) f(ilius)] / [Fausti]nianus dec(urio) [c(oloniae) C(laudiae) S(avariensium) patr(onus)?] / [coll(egii) fabr(um)] centon(ariorum) [aedilicius?] / [I]vir i(ure) d(icundo) [I]vir q(uin)]q(uennalis) fl[amen - - -] / [- - - - -].*

Nagy valószínűséggel nem feleltethető meg a carnuntumi építési tábla feliratán szereplő hasonló vagy azonos nevű személlyel. A korábbi szakirodalommal ellentétben TÓTH ENDRE már elveti, hogy a két személy azonos lenne egymással, úgy véli, hogy a feliraton szereplő

⁹⁰² Az Octavius *gentilicium*ról MÓCSY úgy véli, hogy mindenütt gyakori, Pannoniában főként *italicus* származásúak és utódaik viselték (MÓCSY 1959, 157; BARKÓCZI 1964, 302; OPEL III, 110). Savaria és Carnuntum környékén többször is előfordul (ZaCarnuntum 255; MaCarnuntum 135; Nero – CIL III, 14358, 13a; Antoninus-kor – ZaCarnuntum 130; RIU 1, 143; RIU 1, 144; Kr. u. 189 – ZaCarnuntum 128; Severus-kor – CIL III, 11225). Mindazonáltal Faustinianushoz egyikük sem köthető bizonyossággal. Jobbára, mint *patronusok* vagy rabszolgák szerepelnek a feliratokon. A Faustinianus rendkívül ritka név (a Faustus, azaz „Pártolt/Kedvezett” többed ízigeni derivátuma, „Faustinushoz tartozó”), a Faustinus Észak-Itáliában, Noricumban és nyugaton gyakori (MÓCSY 1959, 173; BARKÓCZI 1964, 312, OPEL II, 135)

töredékes *cognomen* [- - -]ianusként és nem [- - -]nianusként értelmezendő.⁹⁰³ Azonban az „I” előtt álló betű nem lehet „L” hiszen az „L” előrenyúló karjának semmiképp sincs elegendő hely ahhoz, hogy a szöveg tartsa az egységes betűképet, így a töredékes betű továbbra is „N”-ként egészíthető ki. Természetesen ez pusztán névazonosságot, és nem a két személy közötti azonosságot jelenti. A két *cursus honorum* közötti különbségek nem támogatják azt a véleményt, hogy ugyanazon személyről lenne szó.⁹⁰⁴ Tekintve, hogy IOM Depulsornak ajánlott felirat állíttatója aligha vállalta volna *flaminatusa* után a *militiae equestres* fáradalmaikat, s mivel csak a *decurionatusig* vitte, inkább felmenője, mintsem leszármazottja lehetett a lovagnak. Noha az is igaz, hogy *flaminatusa* is bizonytalan, miként annak jellege is. SZABÓ Ádám inkább a *flamen coloniae*, mintsem a *flamen Divi Claudii* tisztséget valószínűsíti.⁹⁰⁵ Az apa-viszony ugyancsak elvethető, hiszen annyi bizonyos, hogy az ifjabbik Faustinianus Marcus fia volt, míg az idősebbik a Lucius *praenoment* viselte, s ennek megfelelően legfeljebb unoka-nagyapa viszony állhatott fenn kettejük között.⁹⁰⁶ Mindössze két savariai *Ivir* (ID 35, 36) *cursus honorum*át ismerjük, azonban mindketten a *quaesturát* tüntették fel *decurionatusuk* és *duumviratusuk* között, s ennél fogva a közlésekben általánosan szereplő *aedilitas* meglehetősen önkényes. A fenti két példa alapján sokkal inkább a *quaestor* tisztség szerepelhetett a feliraton.

Cursus honorum:

decurio coloniae Claudiae Savariae (III. század)

[*quaestor coloniae Claudiae Savariae*] (III. század)

[*aedilis coloniae Claudiae Savariae*] (III. század)

[*Ivir iure dicundo coloniae Claudiae Savariae*] (III. század)

[*Ivir quinquennalis coloniae Claudiae Savariae*] (III. század)

[*patr(onus)?coll(egii) fabr(um)*] *centon(ariorum) coloniae Claudiae Savariae*⁹⁰⁷ (III. század)

flamen coloniae Claudiae Savariae (III. század)

⁹⁰³ LapSav Nr. 41, 104

⁹⁰⁴ SZABÓ Á. 2006a, 77

⁹⁰⁵ SZABÓ Á. 2006a, 76

⁹⁰⁶ TÓTH E. 2001, 28; SZABÓ Á. 2006a, 77

⁹⁰⁷ SZABÓ feltételesen a *decurionatus* utánra, de a *quaestura* elé helye a *patronusi* megtiszteltetés elnyerését (SZABÓ Á. 2006a, 77). A *patronus* azonban nem előjárói tisztség volt, hanem az egyesületek pártfogója, éppen ezért jobbra befolyásos és/vagy gazdag személyeket próbáltak megnyerni ezek betöltésére. Ennek megfelelően egy politikai karrierje elején álló *decurio*, vagy *quaestor* még aligha jöhetett szóba. Egy volt *duumvir* már inkább alkalmas jelölt lehetett, befolyása, kora és tapasztalata alapján. Ugyanakkor lehetett a *collegium praefectura* is (SCHERRER, 2003, 54).

ID 60

P(ublius) Proculeius Proculinus⁹⁰⁸

feliratát lásd - ID 31 L(ucius) Aurel(ius) Silvanus

Publius Proculeius Proculinus származásáról biztosan nem lehet mondani, *cognomene* gyakorisága helyi születését látszik megerősíteni. *Gentiliciuma* alapján azonban nem helyi kelták romanizálódott sarja volt, felmenői inkább Noricum vagy Italia egykori lakói lehettek, de az orientális eredetük sem elvethető. Annyi megállapítható, hogy 210-ben L. Aurelius Silvanus oldalán viselte a *duumviri* tisztséget. Ekkoriban már az *ordo decurionum* tagja lehetett, így még az sem zárható ki, hogy még a közösség *municipium* jogállása idején nyerte el Aquincumban a *decurionatus*t. Az ugyancsak valószínű, hogy az *aedilis* vagy a *quaestor* hivatalát is viselte a településen. Proculinus e hivatalból állított feliratán kívül, nem ismert más forrásból.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium*⁹⁰⁹ (210 előtt -)]

[*aedilis* v. *quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (210 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (210)

ID 61

Se(ptimius)⁹¹⁰ Florus⁹¹¹

feliratát lásd – ID Aur(elius) Vale(n)s

Septimius Florus alighanem helyi származású volt, bár az pontosan nem megállapítható, hogy a család milyen régóta volt a római polgárjog birtokosa. Noha feliratán csak 287-ben viselt

⁹⁰⁸ A Proculeius nagyon ritka név, Italia egyes *regióin* túl Noricumban volt a leggyakoribb, három ismert személlyel (MÓCSY 1959, 158; OPEL III, 165-166). A Proculinus („Proculushoz tartozó”) *cognomen* az európai latin nyelvű tartományok közül Pannoniában volt leggyakoribb, itt Marcus Aurelius uralkodása után a *ripa* mentén élő orientálisok között népszerű, talán jelentése okán. Egyébiránt birodalomszerte egyáltalán nem gyakori név (MÓCSY 1959, 186; BARKÓCZI 1964, 321; OPEL III, 166).

⁹⁰⁹ Vagy *municipii Aelii Aquincensium*, akár az *aedilitas* és a *quaestura* esetében is.

⁹¹⁰ A felirat közlönek felvetése (BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 123 Nr. 16), Pannoniából ismert SE kezdetű nevekhez lásd (MÓCSY 1959, 159).

⁹¹¹ A Septimius *gentiliciumot* viselőik egy része *italicus* eredetű, ám inkább Septimius Severus polgárjog adományozásának köszönhetően terjedt el. Az európai latin nyelvű tartományok közül Pannoniában volt a legnépszerűbb (MÓCSY 1959, 148; BARKÓCZI 1964, 299; OPEL IV, 69-70). A Florus („Virágzó”) *cognomen* főként Észak-Italiából és nyugatról ismert, az európai latin nyelvű tartományok közül Pannoniában volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 175; BARKÓCZI 1964, 313; OPEL II, 149).

duumviratusa szerepel, amiben Aurelius Valens volt a hivatalbeli társa, nyilvánvalóan nem ez volt az első tisztsége. Már 287 előtt az aquincumi *ordo decurionum* tagja kellett hogy legyen, s illetve vagy az *aedilis* és/vagy a *quaestor* hivatalt is betöltötte a *duumviratus* előtt.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae Aquincensium*⁹¹² (287 előtt -)]

[*aedilis* v. *quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (287 előtt)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (287)

ID 62

Suriacus Secu{i}ndinus⁹¹³

III. század⁹¹⁴

(Tokod)

mészkö sztélé

RIU 3, 763; MROZEWICZ 1989, 67 PS 25; SZABÓ E. 2003, 140 Nr. 196; PROHÁSZKA 2005, 13, Abb. 8; AnÉp 2005, 1197; MANDER 2013, 291, Nr. 625; EDCS-09900324; EDH HD038298; Lupa 3286

D(is) M(anibus) | et perpetu(a)e securitati Aeliae Vita|lin(a)e coniugi | incomparabili | qu(a)e vixit anno/s XXXIII menses V di/es XVIII Suriacus S|ecu{i}ndinus dec(urio) | m(unicipii) M(), quatt(u)orviru|s(!) maritus f(aciendum) c(uravit).

A felirat a rajta szereplő Aelia név miatt, a II. századnál nem lehet korábbi, de a *perpetuae securitate* kifejezés ugyancsak erre utal. Secundinus származása pusztán neve alapján nem megállapítható. A felirat egykori olvasói számára egyértelmű volt, ma már kevésbé, hogy mit takar a város nevének rövidítésében az „M” betű. Lelőhelye alapján a feliraton szereplő

⁹¹² Vagy *municipii Aelii Aquincensium*, akár az *aedilitas* és a *quaestura* esetében is.

⁹¹³ A Suriacus *cognomenként* nem annyira ritka: **Baetica** (CIL II, 100; CIL II/5, 505; CIL II/7, 9 CIL II/7, 1004; EE 8/2, 85; AnÉp 2002, 722; IRBaelo 15; IRC 1, 232); **Lusitania** (CPILCaceres I, 292; CPILCaceres I, 335; EE 9, 84); **Belgica** (AnÉp 2009, 903g; CAG 59/2, p 260; CAG 59/2, p 362); **Africa proconsularis** (BCTH 1908, 56; BCTH 1941/42, 42; CIL VIII, 15427; CIL VIII, 15032; CIL VIII, 25901; ILAfr 33); **Numidia** (BCTH 1916, CXLIX; CIL VIII, 3433; ILAlg 1, 3691; LAlg 2/2, 4903; ILAlg 2/2, 5905; ILAlg 2/3, 7707; AnÉp 1946, 105; ILAlg 2/3, 8859); **Pannonia** (AnÉp 2013, 1207); **Dacia** (CIL III, 12541; IDR III/3, 292); **Aegyptus** (AnÉp 1927, 87; CIL III, 14147,4); **Róma** (CIL VI, 19006 (p 3523); CIL VI, 27027; AnÉp 1986, 71); **Latium et Campania** (CIL XIV, 4636; CIL X, 8043, 83); **Umbria** (CIL XI, 5511); **Apulia et Calabria** (AnÉp 2000, 368a). Ezzel szemben LÖRINCZ összeállítása szerint mindössze három hispaniai, két daciai és egy pannoniai feliraton jelenik meg, *nomenként* azonban másutt valóban nem is fordul elő (OPEL III, 101). Hasonló a helyzet a Suriacus alakkal, elterjedtsége a Suriacushoz hasonlatos (OPEL III, 103), LÖRINCZ *gentiliciumként* való előfordulásaként csak a fenti pannoniai feliratot hozza (OPEL III, 103). A Secundinus („Secundushoz tartozó”) általánosan elterjedt név, különösképpen a katonák körében gyakori, főként a *ripa* mentieknél (MÓCSY 1959, 189; BARKÓCZI 1964, 323; OPEL IV, 58-59.).

⁹¹⁴ III. század első fele (MANDER 2013, 291).

település Mursella vagy Mogetiana lehetett.⁹¹⁵ Secundianus *decurioként* és *quattuorvirként* említi magát. A település Mogetianával való azonosítása mellett az szól, hogy ebből a városból ismerünk *quattuorvireket*.⁹¹⁶ Secundianus pályafutásának mindössze két elemét ismerjük, elsőként a *decurionatust* nyerte el, vélhetően Mogetiana *municipiumában*. Majd ugyanitt *quattuorvir* is lett, azt nem tudni milyen *potestasszal*.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Mogetianae(?) (II-III. század)

quattuorvir municipii Aelii Mogetianae(?) (II-III. század)

ID 63

C(aius) Tiberin(ius) Faventinus⁹¹⁷

II-III. század

Poetovio (Klenovnik)

oltár

CIL III, 4111; BARKÓCZI 1964, 34/1; ZOTOVIĆ 1966, 38; GABLER 1966, 22 Nr. 15; MROZEWICZ 1989, 68 PS 36; FITZ 2000, 119 Nr. 21; SZABÓ E 2003, 70-71 Nr. 91; EDCS-28800830

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Dep(ulsori) | C(aius) Tiberin(ius) | Faventinus | dec(urio) col(oniae) Poet(ovionis) | pr(a)ef(ectus) fabrum, | qu(a)estor, pr(a)ef(ectus) | pro Ilviris | pro salute sua | suorumq(ue) omnium.

A Faventinus név gyakorisága azt sejteti, hogy pannoniai születésű volt, *gentiliciuma* rendkívül ritka, ugyanakkor talán arra utal, hogy talán *italicus* származású *veteranusok* voltak, noha ez a felvetés példákkal nem támasztható alá. IOM Depulsornak állított feliratán teljes *cursus honorumát* feltüntette, alighanem kronológikus sorrendben, és nem *dignitasuk* alapján. Pályafutása rendkívüli hasonlóságot mutat Titus Cassius Verinuséhoz, hiszen elsőként ugyancsak Poetovio *coloniájában* nyerte el a *decurionatust*, ezt követően *praefectus fabrumának* lett, majd *quaestorként* örködött a városi pénzügyei felett. Ismert pályája csúcscaként, miként Verinus is, helyettes polgármesterként, azaz *praefectus pro Ilvirként* állt a

⁹¹⁵ SZABÓ E. 2003, 140

⁹¹⁶ SZABÓ E. 2003, 140

⁹¹⁷ A Tiberinus itáliai származásra vagy felmenőkre utal (BARKÓCZI 1964, 303), és szinte kivétel nélkül *cognomenként* fordul elő. A név helyes olvasata azonban a Tiberinius lehet (OPEL IV, 121), ami nagyon ritka volt. A Faventinus („Kedvezett”) *cognomen* nagyobb számban fordul elő Pannoniában Marcus után, addig ritka, a latin nyelvű tartományok közül Hispania után Pannoniában fordult elő legtöbbször (MÓCSY 1959, 174; BARKÓCZI 1964, 312; OPEL II, 135).

város élén.⁹¹⁸ Egy, ugyancsak az egykori Poetovio terüléről előkerült felirat talán egy bizonyos Tiberinia Faventinát és férjét Lupercust említi, akit Aquincumban vagy a *decurioi* jelvények viselési jogával, vagy magával a *decurionatus*szal tüntettek ki.⁹¹⁹ Neve hasonlósága és ritka volta, illetve a helyszín miatt elég bizonyos, hogy Faventinus lányát említette a felirat.

cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)

praefectus fabrum coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)

quaestor coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)]

praefectus pro Iivir coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (III. század)

ID 63

C(aius) Tit(ius) C(ai) f(ilius) Serg(ia) Antonius Peculiaris -részletesebben lásd EQ 36

ID 64

M(arcus) Titius Proculus⁹²⁰

II-III. század

Dalmatia?

tábla

AnÉp 1925, 134; ILIug 3, 2960; SZABÓ E. 2003, 266 Nr. 391; EDCS-10101967; EDH HD025918

D(is) M(anibus) | M(arco) Titio Proculo d[ec(urioni)] | col(oniae) Sirm(iensium) Iivir(o) patri [et] | Flaviae Praesent[inae] | matri et M(arco) Titio [Pro]c[lino] dec(urioni) col(oniae) [- - -].

Marcus Titius Proculus is alighanem az aquileiai kereskedőcsaládhoz kapcsolódik, vagy egyenes ági leszármazottjuk, vagy azok *libertus*ainak utóda volt. Proculus pályafutásának ismert elemei alapján elsőként a *decurionatus*t nyertel el Sirmium *coloniá*jában. Minthogy felirata szerint *duumvir* is volt, ezt megelőzőn legalább a *quaestor* vagy/és az *aedilis* hivatalát

⁹¹⁸ A tisztséghez: LIEBENAM 1900; SCHÄFER 2000, 64

⁹¹⁹ A feliraton a Luperci előtt álló „L” betűt a Lucius rövidítéseként értelmezik, noha sokkal inkább a *gentilicium* töredéke lehetett CIL III, 15186 [- - -]l(ii) *Luperci dec(urionalibus) o[rm(amentis)] | [Aq]uinc(i) d(ecreto) d(ecurionum) Aquin[c(ensium) orn(ati)] | et Tiber(iniae) Favent[inae]*.

⁹²⁰ A Titius *nomen* Észak-Itáliában, ekképp Aquileiában gyakori, de Dalmatiában ugyancsak elterjedt (MÓCSY 1959, 160; OPEL IV, 124). A Proculus („Megnyúlt/Távolban született”) *cognomen*, főként Marcus Aurelius uralkodása után általánosan elterjedt, elsősorban Pannonia keleti felén fordul elő, viselői jobbára keletiek, észak-afrikai és észak-italiai származásúak, de a helyi bennszülött népesség körében is népszerű (MÓCSY 1959, 186; BARKÓCZI 1964, 321; OPEL III, 166-167). SZABÓ Edit úgy véli, hogy jobbára azoknak a gyermekeknek adták ezt a nevet, akik hazájuktól távol, vagy apjuk távollétében születtek. (SZABÓ E. 2003, 274).

is be kellett töltenie. A forrás szerint Flavia Praesentinát vette el feleségül, és a feliraton szereplő M. Titius Proculinusszal is rokonságban állt, aki ugyancsak a városi tanácsnak a tagja volt.

cursus honorum:

decurio coloniae Flaviae Sirmiensium (II-III. sz.)

[*quaestor v. aedilis coloniae Flaviae Sirmiensium* (II-III. sz.)]

duumvir iure dicundo coloniae Flaviae Sirmiensium (II-III. sz.)

ID 65

M(arcus) Ulp(ius) Optatus⁹²¹

II. század első fele⁹²²

Aquincum (Budapest)

mészkö oltár

KUZSINSZKY 1897, 109 Nr. 7; CIL III, 14341; KUZSINSZKY 1933, 75; NAGY T. 1942, 407, 447, 226; SZILÁGYI 1949, 35; MÓCSY 1951, 107:5; MÓCSY 1959, 253 Nr. 186/32; ALFÖLDY 1961, 106:23 ALFÖLDY 1963, 49; SZILÁGYI 1973, 162-163 Nr. 5; MROZEWICZ 1989, 75, PI 33; NÉMETH 1999, 38 Nr. 86; SZABÓ E. 2003, 182, Nr. 258; TitAq 1, 127; EDCS-32300116; Lupa 5092

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | M(arcus) Ulp(ius) Op|tatus d(ecurio) | m(unicipii) Aq(uincensium) II(vir?).

Optatus vélhetően tartományi születésű volt, s talán helyi bennszülöttek Traianus császár uralkodása idején polgárjogot nyert családjából származott. Felirata alapján keveset tudunk róla, első ismert tisztsége az Aquincum *municipium*ában elnyert *decurionatus*a volt. Második ismert tisztsége, a *duumviratus* bizonytalan, amennyiben ezt a tisztet is betöltötte, úgy az *aedilitast* vagy a *quaesturát* is viselnie kellett. Szilágyi felvetette, hogy talán azonos egy szarkofágot⁹²³ emelt *legios veteranusszal*.⁹²⁴

Cursus honorum:

⁹²¹ A család Traianus császártól kaphatta polgárjogát. Az Optatus („Kívánt/Óhajtott”) *cognomen* a dunai tartományok közül Pannoniából ismert a második legnagyobb számban, kevéssel Noricum után. Egyébiránt Észak-Itáliában, Dél-Galliában, Dél-Hispaniában a leggyakoribb (OPEL III, 115). Marcus Aurelius uralkodása után főként bennszülöttek viselik, csak néhány itáliai vagy keleti felmenővel rendelkező elszármazott viseli (BARKÓCZI 1964, 320). Észak-Itáliában és nyugaton gyakori (MÓCSY 1959, 183).

⁹²² ALFÖLDY 1963, 49

⁹²³ CIL III, 15165

⁹²⁴ SZILÁGYI 1973, 162-163 Nr. 5

decurio municipii Aelii Aquincensium (valamikor 118 – 194 között)

[*aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium* (valamikor 118 – 194 között)]

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (valamikor 118 – 194 között)

ID 66

M(arcus) Ulp(ius) Quadratus ⁹²⁵

II. század

Aquincum (Székesfehérvár)

mészkőoltár

CIL III, 3348; CIL III, 10334; MÓCSY 1959, 190/1; TÓTH 1971, 47; FITZ 1972, 46; NAGY T. 1976a, 143; MROZEWICZ 1989, 75, PI 34; RIU 6, 1495; SZABÓ E. 2003, 228, Nr. 326; ALFÖLDY 2010, 24; EDCS-17800011; EDH HD032098; Lupa 10074

[*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | [M(arcus) U]lp(ius) Qua[dr]atus d[ec(urio)] m(unicipii), I(vir) | q(uin)q(uennalis) | [v(otum)] s(olvit) l(ibens) m(erito).*

II. század⁹²⁶

Érd (Aquincum)

mészkő oltár

FRÖLICH 1890, 153 Nr. 20; FRÖLICH 1891a, 157 Nr. 14; FRÖLICH 1891c, 60 Nr. 23; CIL III, 10377; SZILÁGYI 1958, 119; MÓCSY 1959, 190/1; TÓTH 1971, 47; TÓTH 1974, 165-266 Nr. 1; FITZ 1972, 46; PÓCZY 1980, 31; MROZEWICZ 1989, 75 PI-34; RIU 6, 1350; AE 2002, 1176; SZABÓ E. 2003, 226 Nr. 323; EDCS-17500078; EDH HD031825; Lupa 7050

Libero | Patri sac(rum) | M(arcus) Ulp(ius) Qua[dr]atus | dec(urio) m(unicipii) Aq(uinci), | q(uin)q(uennalis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Quadratus esetében is helyi születése, illetve bennszülött származása merül fel⁹²⁷, azonban már polgárjogot nyert családban látta meg a napvilágot. Alighanem mindkét fenti felirat egyazon személyt takar. A IOM-nak állított feliratán a város neve nem szerepelt, így több találgatásra adott okot. Felmerült a felirat táci eredete, ennek kapcsán továbbá az, hogy a szöveg Gorsiumra utalt volna.⁹²⁸ Quadratus második felirata alapján azonban ez a város Aquincum volt.

⁹²⁵ A Quadratus gyakori név, kiváltképp Észak-Itáliában (MÓCSY 1959, 186; BARKÓCZI 1964, 321-322; OPEL IV, 15).

⁹²⁶ Hadrianus vagy Antoninus Pius uralkodásának idejére téve a feliratot (TÓTH I 1971, 47). II. század közepe (PÓCZY 1980, 31).

⁹²⁷ TÓTH I. 1971, 47

⁹²⁸ TÓTH I. 1971, 47; FITZ 1972, 46

Pályafutásának első ismert eleme a *municipium* rangú közösségben viselt *decurionatus* volt, s feltehető, hogy az alsóbb *magistraturák* egyikét is viselte. Minthogy ötödévi *duumvir* is volt, nagy valószínűséggel korábban is betöltött már egy polgármesteri tiszteletet. Noha nyilván mindegyik *decurio* rendelkezett földdel is, a földműveléshez és szőlőtermesztéshez való kötődését második feliratának dedikációja is igazolja.⁹²⁹

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (valamikor 118 – 194 között)

[*aedilis* v. *quaestor municipii Aelii Aquincensium* (valamikor 118 – 194 között)]

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (valamikor 118 – 194 között)

duumvir quinquennalis iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (valamikor 118 – 194 között)

ID 67

Mar(cus) Ulp(ius) Quintianus⁹³⁰

feliratot lásd – EQ 24 Titus Flavius Aprilis

Marcus Ulp(ius) Quintianus alighanem helyi, már polgárjogot nyert benszülöttek leszármazottjaként született. Pályafutása első ismert tisztsége Aquincum *coloniájában* elnyert *decurionatus* volt. Az is lehetséges, hogy ezt még a *municipiumban* elnyerte. Alighanem legalább az alsóbb városi *magistraturák* egyikét is betöltötte, s valamikor 213 előtt *duumvirre* is választották, de biztosan nem 209-ben, vagy 210-ben.⁹³¹ Tehát vagy 211-212 között vagy valamikor 209 előtt állt a város élén. Titus Flavius Aprilisszal, aki szintén Aquincum *coloniájának decuriója* és lovag volt, közösen töltötte be a *praepositus annonae* tisztséget. Ebben a minőségében Caracalla császár pannoniai látogatását készítette elő,⁹³² a tisztség elnevezéséből adódóan alighanem a császár és kíséretének ételmezéséért felelt.⁹³³ Feliratán mint kijelölt *quinquennalis* szerepel, azonban tudjuk, hogy végül Aurelius Florus (ID 31) és Aurelius

⁹²⁹ TÓTH I. 1971, 47

⁹³⁰ A család Traianus császártól nyerhette el a polgárjogot. A Quintianus („Quintushoz tartozó”) Marcus után főleg Pannonia keleti felében fordul elő, a feliratok tanúsága szerint Észak-Itáliában és Észak-Afrikában volt a legnépszerűbb, az európai latin nyelvű tartományok közül pedig Pannoniában volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 187; BARKÓCZI 1964, 322; OPEL IV, 18).

⁹³¹ A 210. év *Ilvir* párosa ismert (ID 31/60), a 209. év pedig ötödév Aquincum *coloniájában*, azonban nincs arról információ, hogy Quintianus *quinquennalis* lett volna.

⁹³² Caracalla császár tervezett hadjárata miatt, illetve testi és lelki bajai orvoslása miatt kereste fel a tartományt (vö. MRÁV 2000, 86).

⁹³³ FITZ 1971, 254-257.

Mercator (ID 60) lettek az év *duumvirei*. Így még 213-ban történt vele valami, amiért végül nem ő töltötte be 214-ben a *quinquennalis* hivatalát.

cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (212 előtt -)

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (212 előtt -)]

duumvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (213 előtt -)

duumvir quinquennalis iure dicundo designatus coloniae Septimiae Aquincensium (214 előtt)

praepositus annonae (213)

ID 68

M(arcus) Ulp(ius) Valentinus⁹³⁴

182. június 11.

Aquincum (Bölcske)

mészakő oltár

SOPRONI 1990, 135 Nr. 1; PÓCZY 1998, 29 Nr 1; BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 104-105 Nr. 1; AnÉp 2003, 1408; SZABÓ E. 2003, 241 Nr. 348; KOVÁCS 2004a, 379 Nr. 1; TÓTH E. 2009-2011, 87; GRBIĆ 2014, 243, Nr. 142; EDH HD037576; Lupa 10301; EDCS-30100938

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) || Teutano | M(arcus) Ulp(ius) Valentinus | et M(arcus) Ulp(ius) Verus | Iiviri m(unicipii) Aq(uincensium) | i(ure) d(icundo) posuerunt | III Idus Iun(ias) | Mamertino | et Rufo co(n)s(ulibus).

Marcus Ulpius Valentinus is egy helyi bennszülött eredetű, de már római polgárjoggal rendelkező családban született. Pályafutásának ismert elemei alapján elsőként a *decurionatus* nyerte el Aquincum *municipium*ában, valamikor a II. század második felében. Az már csak feltehető, hogy viselte az alacsonyabb *municipalis magistraturák* egyikét. Bizonyos, hogy 182-ben betöltötte a „rangidős” *duumvir* tisztét Marcus Ulpius Verusszal az oldalán.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (182 előtt -)

⁹³⁴ A család Traianus császártól nyerhette el a polgárjogot. A Valentinus („Valenshez tartozó”) *cognomen* Marcus Aurelius után eléggé elterjedtnek mondható, mind a nyugati, mind a keleti, illetve a helyi származásúak is viselték. Ugyancsak gyakori Dél-Galliában vagy Észak-Afrikában is, azonban mindenekelőtt Pannoniában volt népszerű (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 140-141).

[aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium (182 előtt)]

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (182)

ID 69

M(arcus) Ulp(ius) Verus⁹³⁵ (Aquincensis)

182. június 11.

feliratát lásd – ID 69 M(arcus) Ulp(ius) Valentinus

Marcus Ulpius Verus is alighanem egy helyi bennszülött eredetű, de már római polgárjoggal rendelkező családban született. Pályafutásának ismert elemei alapján elsőként a *decurionatus* nyerte el Aquincum *municipium*ában, valamikor a II. század második felében. Az már csak feltehető, hogy viselte az alacsonyabb *municipalis magistraturák* egyikét. Az bizonyos, hogy 182-ben betöltötte a *duumvir* tiszteét Marcus Ulpius Valentinus oldalán.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (182 előtt -)

[aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquincensium (182 előtt)]

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (182)

ID 70

M(arcus) Ulp(ius) M(arcus) f(ilius) Verus⁹³⁶

II. század⁹³⁷

Carnuntum (Muthmannsdorf)

homokkő tábla

CIL III, 4554; MÓCSY 1959, 226 Nr. 122/1; MÓCSY 1962, 602, 714; CSIR Ö 1/5 21, Nr. 28; SWOBODA 1964 127; NEUMANN 1968, 15; STIGLITZ – KANDLER – JOBST 1977, 589; MROZEWICZ 1989, 65 PS 11; SZABÓ E 2003, 129 Nr. 181; EDCS-28800114; Lupa 2081

⁹³⁵ A család Traianus császártól nyerhette el a polgárjogot. A Verus („Igaz”) *cognomen* Marcus Aurelius uralkodása előtti időkben főként a tartomány nyugati felében elég gyakori volt, majd ezt követően mindkét tartományban elterjedt. Miként a nevek többsége, a Verus is Észak-Itáliában és Dél-Galliában legelterjedtebb, de ezek s a nyugati területek után Pannoniában a leggyakoribb, bár a szomszédos tartományokban is elterjedt (MÓCSY 1959, 196; BARKÓCZI 1964, 328; OPEL IV, 160-161).

⁹³⁶ A család Traianus császártól nyerhette el a polgárjogot, amelyet legkésőbb Verus apja idején nyertek el. A Verus („Igaz”) *cognomen* Marcus előtti időkben főként a tartomány nyugati felében elég gyakori volt, majd ezt követően mindkét félén, miként a nevek többsége, a Verus is Észak-Itáliában és Dél-Galliában a legelterjedtebb, majd ezek s a nyugati területek után Pannoniában a leggyakoribb, bár a szomszédos tartományokban is elterjedt (MÓCSY 1959, 196; BARKÓCZI 1964, 328; OPEL IV, 160-161).

⁹³⁷ KRÜGER az I. század végére (sic!) teszi a feliratot (CSIR Ö 1/5 21, Nr. 28), de ez egyértelműen lehetetlen. A felirat az Ulp(ius) illetve az Ael(ius) nevek miatt legkorábban Hadrianus vagy Antoninus Pius uralkodásának idejére tehető (MÓCSY 1959, 226 Nr. 122/1). A *filiatio* feltüntetése is főként a korai időkre utal.

M(arcus) Ulpius M(arci) f(ilius) Verus | dec(urio) m(unicipii) A(eli) K(arnunti), IIIvir i(ure) d(icundo) et | Aelia P(ubli) fil(ia) Lucilla v(ivi) s(ibi) et M(arco) Ulpio Ulpiano fil(io) an(norum) V h(ic) s(ito) f(ecerunt).

Marcus Ulpius Verus is alighanem egy helyi bennszülött eredetű,⁹³⁸ de már római polgárjoggal rendelkező családban született. Pályafutásának ismert elemei alapján elsőként a *decurionatus* nyerte el Carnuntum *municipium*ában, talán a II. század első felében. Talán viselte az alacsonyabb *municipalis magistraturák* egyikét. Az bizonyos, hogy a négy *IIIvir* közül a kétítélkezési hatalommal rendelkező „polgármester” egyike volt.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Carnuntensium (valamikor 119-194 között)

[*aedilis v. quaestor municipii Aelii Carnuntensium* (194 előtt)]

quattuorvir iure dicundo municipii Aelii Carnuntensium (194 előtt)

ID 71

M(arcus) Val(erius) Karus⁹³⁹

III. század

Aquincum (Páty)

mészke oltár

CIL III, 3382; RÓMER-DESJARDINS 1873, 80; FRÖLICH 1892 130, Nr 33; NAGY T. 1942, 399; BARKÓCZI 1964, 123/3; RIU 6, 1324; AnÉp 2002, 1176; SZABÓ E. 2003, 222-223, Nr. 317; MRÁV 2007, 410-411, Nr. 8; MROZEWICZ 1989, 75 PI-37; EDCS-17300102

Nymphis | Perennibus | M(arcus) Val(erius) | Karus | dec(urio) col(oniae) Aq(uincensium) | IIvir | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Marcus Valerius Karus *cognomene* Pannoniában Aquincum térségében a leggyakoribb, így talán helyi születésű lehetett. Felirata alapján Karus első ismert tisztsége az Aquincum *coloniájában* elnyert *decurionatus* volt. Ezenkívül alighanem viselt valamilyen alacsonyabb

⁹³⁸ MÓCSY 1959, 226 Nr. 122/1

⁹³⁹ A Valerius az uralkodói *gentiliciumok* után az egyik leggyakoribb, mindenütt elterjedt. A Titus *praenomennel* együtt inkább Dél-Galliában és Észak-Itáliában, míg a Publiusszal inkább Észak-Itáliában fordul elő (BARKÓCZI 1964, 303; MÓCSY 1959, 160; OPEL IV, 143-146). A Carus („Drága/Nagyrabecsült”) *cognomen* az európai provinciák közül Gallia Narbonensisben a leggyakoribb, az eme nevet viselők számának tekintetében Pannonia a harmadik helyen áll (OPEL II, 39) MÓCSY András szerint nyugaton gyakori (MÓCSY 1959, 16), BARKÓCZI szerint főként Marcus Aurelius uralkodása után fordul elő, Pannoniában főként Aquincum környékén, egyébként más tartományokban elszórtan előforduló név (BARKÓCZI 1964, 308).

magistraturát is, még a *duumviratusát* megelőzően, mely utóbbi tisztségét legkorábban 195-ben tölthette be. Feliratának lelőhelye alapján Páty környékén rendelkezhetett földbirtokkal, s itt állított oltárt a források tiszteltére, ezzel talán már egy régi bennszülött kultuszt folytatva.⁹⁴⁰

Cursus honorum:

decurio coloniae Septimiae Aquincensium (valamikor 193 után)

[*aedilis* v. *quaestor coloniae Septimiae Aquincensium* (194 után)]

quattuorvir iure dicundo coloniae Septimiae Aquincensium (194 után)

ID 72

C(aius) Val[erius - -] Scri[bonianus] – részletesebben lásd EQ 43

ID 73

M(arcus) Valerius Maximianus - lásd részletesebben EQ 55

ID 74

V[a]ler[i]us M[- -]us⁹⁴¹

II. század⁹⁴²

Poetovio (Ptuj)

oltár

AIJ 279; ABRAMIĆ 1925, 155 Nr. 204; MÓCSY 1959, 215, Nr. 64/42; ALFÖLDY 1964-1965, 138 Nr. 6; JEVREMOV 1988, 98 Nr. 103, MROZEWICZ 1989, 68 PS 37; SZABÓ E. 2003, 59-60, Nr. 73; EDCS-11301001; Lupa 9399; EDH HD068758

[*I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*] | [*pro s]alu[te]*] | *V[a]ler[i]* | *M[- -]I* | *d[ec(urionis)] c(oloniae) U(lpiae) T(raianae) P(oetovionensis)*, | *a[edi]li[s, q(uaestoris)]*, | *pr[ae]f(ecti) pr[o]* | *II[viris] i(ure) d(icundo)* | *Iu[li]us et S[al]via* | [*Iul]iana*] | *p[ar]entes* | [*v(otum)*] *s(olverunt)*.

Feltételezett *gentiliciuma* birodalomszerte elterjedt, nevének többi része nem ismert, így származása nem állapítható meg, azonban apai ági felmenői aligha a bennszülöttek közül kerültek ki. Az is lehetséges, hogy azonos a más feliratokról ismert tartományi főpap M.

⁹⁴⁰ MRÁV 2007, 410-411

⁹⁴¹ A Valerius az uralkodói *gentiliciumok* után az egyik leggyakoribb, mindenütt elterjedt, a Titus *praenomennel* inkább Dél-Galliában és Észak-Itáliában, míg a Publiusszal inkább Észak-Itáliában fordul elő (BARKÓCZI 1964, 303; MÓCSY 1959, 160; OPEL IV, 143-146).

⁹⁴² ALFÖLDY 1964-1965, 138; SZABÓ E. 2003, 59

Valerius Maximianusszal (EQ 55).⁹⁴³ Felirata alapján Poetovio városában *omnibus honoribus functus* volt. A városi közigazgatásban befutott karrierjét a *decurionatus* elnyerésével kezdte, majd egymást követően mind a *quaestor*, mind az *aedilis* tisztséget betöltötte. Több más poetoviói személyhez hasonlóan, pályája ismert csúcsa a *praefectus pro Iivir iure dicundo* tisztség volt. Apja a (Valerius?) Iulius nevet, míg anyja a Salvia Iuliana⁹⁴⁴ nevet viselte.

Cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

quaestor coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)]

praefectus pro Iivir iure dicundo coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

ID 75

C(aius) Val(erius) Tettius Fuscus⁹⁴⁵

III. század

Poetovio (Ptuj)

bejárati homlokzatelem

CIL III, 4038 (p 1746); ILS 7120; SKRABAR 1919, 289-290; AIJ 287; ABRAMIĆ 1925, 146, Nr. 170; GABLER 1966, 22, Nr. 13; BARKÓCZI 1964, 322, Nr. 38/57; ALFÖLDY 1964-1965, 139, 143 Nr. 10; DEVIJVER 1976-80, 832; MROZEWICZ 1989, 68, PS-38; DEVIJVER 1992c, 298-304; FITZ 1993-1995, 619; FITZ 1996b, 61 Nr. 2; AnÉp 1998, 1045; FITZ 2000, 115 Nr. 1; SZABÓ E. 2003, 64-65. Nr. 80; SZABÓ Á. 2006, 99-100, P74; FEHÉR 2007, 521, Nr. 97; Lupa 4851; EDCS-26600452

C(aius) Val(erius) Tettius Fuscus dec(urio) | c(oloniae) U(lpiae) T(raianae) P(oetovionensis), q(uaestor), aedil(is), praef(ectus) fabr(um), | Iivir i(ure) d(icundo), augur | loca colleg(io) magno Larum | et imaginum domini n(ostri) | Caes(aris) ob honor(em) | trib(unatus) p(ecunia) s(ua) f(ecit).

⁹⁴³ ALFÖLDY 1964-1965, 138 Nr. 6

⁹⁴⁴ A Salvia *gens* tagjai Poetovio térségéből kevésbé ismertek (CIL III, 4079), inkább Savaria, Scarbantia és Arrabona környékéről adatoltak (CIL III, 4210; RIU I, 100; RIU I, 194; RIU I, 265; AnÉp 2013, 1246),

⁹⁴⁵ A Tettius sem *cognomenként*, sem *gentiliciumként* nem fordul elő, a fentebbi forráson kívül a pannoniai feliratos anyagban. *Cognomenként* a Birodalom más területein is rendkívül ritka, csak Észak-Itáliában és Dél-Galliában fordul elő egy-egy személy, aki ezt a nevet viselte. A Tettius *gentilicium* Dalmatiában, Dél-Galliában és Észak-Itáliában a leggyakoribb, de az ismert személyek száma sehol nem haladja meg a féltucat főt (OPEL IV, 117). A Fuscus („Sötétbarna/Feketés”) *cognomen* Hispaniában és Itáliában volt a legelterjedtebb, a Duna-vidéken Pannoniában a leggyakoribb, de a szomszédos Dalmatiában sem ritka (OPEL II, 156). BARKÓCZI szerint Pannoniában az *italicus* felmenőkkel rendelkező családok körében volt használatos (BARKÓCZI 1964, 313). MÓCSY ugyancsak észak-italiai betelepülőkkel (rabszolgákkal, szabadosokkal) hozza összefüggésbe pannoniai megjelenését (MÓCSY 1959, 175).

// [C(aius) Va]l(erius) Tettius Fuscus dec(urio) / [c(oloniae) U(lpiae) T(raiana)]
P(oetovionensis), q(uaestor), aedil(is), praef(ectus) fabr(um), / [II]vir i(ure) d(icundo), augur /
[loc]a collegio magno Larum / [et i]maginum domini n(ostri) Caesaris / [ob h]onorem
tribunatus / [pe]c(unia) sua fecit.

Tettius Fuscus márványból készült felirata Poetovio egyik temetőjéből származhatott, amit később sok más darabbal együtt Ptuj/Pettau városának tornyába falazták be. A márvány elem mindkét oldalán feliratos, alul ívesen kialakított, így nagy valószínűséggel a feliraton megnevezett *loca* bejáratát díszítette. Erre utal, hogy mindkét oldalán ugyanaz a felirat olvasható. Bár a temetőből kerülhetett elő, egyáltalán nem biztos, hogy eredendően is *sepulchralis* jellegű volt, lehetséges, hogy csak másodlagos felhasználásban került a római kori temetőbe.⁹⁴⁶ A torony falába és környékén még két másik márvány elemet is beépítettek, az egyik faragványon egy *sella curulis* látható, melyet sisakokat, pajzsokat, lándzsákat ábrázoló jelenet díszít. Ennek katonai jellege elvitathatatlan, a fegyverek típusa miatt egyenesen az *ordo equester*hez való tartozás kifejezése mellett szól.⁹⁴⁷ Ellenben semmi sem bizonyítja a faragványok összetartozását. A felirat szövegezése szerint *tribunatusa* elnyeréséért a *collegium magnum Larum et imaginum domini nostri Caesaris* számára tett adományt. Bár a *tribunatus* főként katonai tisztségeként fordul elő, azonban *collegiumi* közegben sem példa nélküli.⁹⁴⁸ Annyi bizonyos, hogy Fuscus egyéb tisztségei kivétel nélkül municipális jellegűek, lovagi rendűek számára fenntartott hivatalt nem tüntetett fel feliratán. Nagy valószínűséggel kizárható a pannoniai származású lovagok sorából.⁹⁴⁹

Cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensis

quaestor coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensis

aedilis coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensis

praefectus (collegium) fabrum

IIvir iure dicundo coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensis

augur coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensis

⁹⁴⁶ DEVIJVER egy síremlék részeként értelmezi a feliratot (DEVIJVER 1992c, 299.)

⁹⁴⁷ DEVIJVER 1992c, 301-302.

⁹⁴⁸ CIL V, 8143 p 1095 (Pola); CIL X, 391 (Atina), CIL XIV, 2045 (Laurentes, vicus Augustanus), CIL VII, 1035 (Bremenium)

⁹⁴⁹ SZABÓ Ádám ugyancsak *collegiumi* tisztségeknek tartja *tribunatusát* (SZABÓ Á. 2006a, 100.).

tribunus collegii magnum Larum et imaginum domini nostri Caesaris

ID 76

Valer(ius) Ursus Viri(?) – lásd részletesebben SP 9

ID 77

L(ucius) Val(erius) Valerian(us) – lásd részletesebben SP 10

ID 78

C(aius) Val(erius) Valentin(us)⁹⁵⁰

193. szeptember 11.

Aquincum (Budapest)

mészkö oltár

HAMPEL 1882, 64; DINER 1883, 93 Nr. 22; FRÖHLICH 1891a, 143-144 Nr. 1; CIL III, 10398; HAMPEL 1906b, 12, 6.; KUZSINSZKY 1933, 11; KUZSINSZKY 1934, 19; ALFÖLDI – NAGY – LÁSZLÓ 1942, 377, Taf. CXXV; MURPHY 1945, 49; NAGY T. 1962a, 53, 100; MÓCSY 1962, 734:27; MROZEWICZ 1989, 76 PI 51; MÓCSY 1990, 62; BORHY 2003, 179 Nr. 3.74; NAGY M. 2003, 455; SZABÓ E. 2003, 185-186, Nr. 264; NAGY M. 2007, 122, Nr. 129; FPA IV, 58-59 Nr. 6; TitAq 1, 54; EDCS-29400039; EDH HD067871; Lupa 10015

Fortunae Aug(usti) | sacr(um) | C(aius) Val(erius) Valentin(us) | Ilvir et C(aius) Iul(ius) Vi|ctorinus et P(ublius) | Petronius Cle|mens aedilici(i) de|cc(uriones) mun(icipii) Aq(uincensium) aram | ex voto posuer(unt) | III Idus Septembr(es) | Falcone et Claro | co(n)s(ulibus).

A fentebbi az utolsó biztos keltezésű felirat, amin Aquincum még *municipium*ként szerepel. Caius Valerius Valentinus jó eséllyel tartományi születésű volt, felmenői, legalábbis apai ágon, aligha voltak bennszülöttek, családja már régóta a polgárjog birtokosa volt. Valentinus a 193. év egyik *duumvire* volt Aquincumban, így feltételezhető, hogy korábban már elnyerte a településen belül a *decurionatus*t. *Duumviratus*át megelőzően talán betölthetett valamilyen alacsonyabb városi igazgatáshoz kapcsolódó tisztséget is. A felirat állítására talán a *ludi Romani*

⁹⁵⁰ A Valerius az uralkodói *gentilicium*ok után az egyik leggyakoribb, mindenütt elterjedt, a Titus *praenomennel* inkább Dél-Galliában és Észak-Itáliában, míg a Publiusszal inkább Észak-Itáliában fordul elő (BARKÓCZI 1964, 303; MÓCSY 1959, 160; OPEL IV, 143-146). A Valentinus („Valenshez tartozó”) *cognomen* Marcus Aurelius uralkodása után eléggé elterjedtnek mondható, mind a nyugati, mind a keleti, illetve a helyi származásúak is viselték, de ugyancsak gyakori Dél-Galliában vagy Észak-Afrikában is, azonban mindenképp Pannoniában népszerű (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 140-141).

miatt került sor,⁹⁵¹ ez legalábbis részben magyarázná, hogy miért szerepel a feliraton két egykori *aedilis* is. Bár ez egyszerismind ellent is mondhat, hiszen nem aktív *aedilisekről* van szó. A feliraton szereplő egykori *aedilis*, C. Iulius Victorinus vélhetően nem azonos azzal a személlyel, aki (ID 55) egy 198-ban készült feliraton *quinquennialisként* szerepel.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (193 előtt -)

aedilis municipii Aelii Aquincensium (193 előtt)

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquincensium (193)

ID 79

L(ucius) Val(erius) Verus – lásd részletesebben SP 11

ID 80

L(ucius) Valerius Verus⁹⁵² - (Poetovionensis)

II. század I. fele⁹⁵³

Poetovio (Ptuj)

márványoltár

AIJ 288; MÓCSY 1959, 64/55; ALFÖLDY 1964-1965, 137-144 Nr. 3; JEVREMOV 1988, 104 Nr. 114; MROZEWICZ 1989, 768 PS 40; FITZ 1993-1995, 619; FITZ 2000, 116 Nr. 5; SZABÓ E 2003, 57 Nr. 70; SZABÓ Á 2006a, 96-97 P 71; EDCS-11301007; EDH HD068770; Lupa 8842; EPSG 935

Libero et Liberae / sacrum / L(ucius) Valerius Verus / dec(urio) col(oniae) Poet(ovionensis), | praef(ectus) fabr(um), quaest(or), | aedil(is), pontif(ex), | Ilvir i(ure) d(icundo).

⁹⁵¹ NAGY M. 2007, 123

⁹⁵² A Valerius az uralkodói *gentiliciumok* után az egyik leggyakoribb, mindenütt elterjedt, a Titus *praenomennel* inkább Dél-Galliában és Észak-Itáliában, míg a Publiusszal inkább Észak-Itáliában fordul elő (BARKÓCZI 1964, 303; MÓCSY 1959, 160; OPEL IV, 143-146). A Verus („Igaz”) *cognomen* Marcus Aurelius uralkodása előtti időkben főként a tartomány nyugati felében elég gyakori volt, majd ezt követően mindkét tartományban. Miként a nevek többsége, a Verus is Észak-Itáliában és Dél-Galliában legelterjedtebb, majd ezek s a nyugati területek után Pannoniában a leggyakoribb, bár a szomszédos tartományokban is előfordul (MÓCSY 1959, 196; BARKÓCZI 1964, 328; OPEL IV, 160-161).

⁹⁵³ ALFÖLDY 1964-1965, 138; SZABÓ E. 2003, 57; SZABÓ Á. 2006a, 96

Nevének birodalomszerte elterjedt volta miatt származása nem állapítható meg,⁹⁵⁴ azonban apai ági felmenői aligha a bennszülöttek közül kerültek ki.⁹⁵⁵ ALFÖLDY szerint a Poetovióba telepedett második generációhoz tartozhatott, s már talán apja is *decurio* volt.⁹⁵⁶ Felirata alapján Verus Poetovio városában *omnibus honoribus functus* volt. A városi közigazgatásban befutott karrierjét a *decurionatus* elnyerésével kezdte. Tisztségeit vélhetően kronológai sorrendben tüntette fel, s ennek megfelelően már a városi tanács tagjaként tették meg *praefectus fabrum*má, majd egymást követően mind a *quaestor*, mind az *aedilis* tisztséget betöltötte. Ezt követően lett a *colonia pontifex*évé, később mindezen tisztségek betöltésének köszönhetően a város egyik *duumvire* lett.

Cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

praefectus fabrum coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

quaestor coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

aedilis coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

pontifex coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

Ilvir iure dicundo coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

ID 81

M(arcus) [Val]er[i]us C(ai) f(ilius) P[ap(iria) Verus?]⁹⁵⁷

II. sz. első fele⁹⁵⁸

Poetovio (Ptuj)

márvány sztélé

CIL III, 4069; CIL III, 10870; SCHÖBER 1923, 65-66, Nr. 141; ABRAMIĆ 1925, 135-138 Nr. 147; AIJ 389; ERDÉLYI 1950, 72 Nr. 1; ALFÖLDY 1965c, 99-101, Nr. 1; Abb. 1 G.; ALFÖLDY

⁹⁵⁴ Két további feliraton (SP 12, ID 85) is feltűnik a Marcus Valerius Verus név, az egyik éppen Poetovióból, a másik Savariából származik, s egy azonos nevű tartományi főpapot (SP 12) említ. Az elvi lehetőség mindenképpen fennáll, hogy e három személy valójában azonos. Már SZABÓ is felvetette, hogy esetleg azonos a Savariából ismert tartományi főpappal (SZABÓ Á. 2006a, 97).

⁹⁵⁵ ALFÖLDY szerint talán M. Valerius C. f. [- - -] (ID 85) fia, illetve C. Valerius Scribonianus (EQ 43) testvére lehetett (ALFÖLDY 1964-1965, 139).

⁹⁵⁶ SZABÓ Á. 2006a, 97

⁹⁵⁷ A Valerius az uralkodói *gentiliciumok* után az egyik leggyakoribb, mindenütt elterjedt, a Titus *praenomennel* inkább Dél-Galliában és Észak-Itáliában, míg a Publiusszal inkább Észak-Itáliában fordul elő (BARKÓCZI 1964, 303; MÓCSY 1959, 160; OPEL IV, 143-146). A Verus („Igaz”) *cognomen* a Marcus Aurelius uralkodása előtti időkben főként a tartomány nyugati felében elég gyakori volt, majd ezt követően mindkét félen, miként a nevek többsége, a Verus is Észak-Itáliában és Dél-Galliában legelterjedtebb, de ezek s a nyugati területek után Pannoniában a leggyakoribb, bár a szomszédos tartományokban is elterjedt (MÓCSY 1959, 196; BARKÓCZI 1964, 328; OPEL IV, 160-161).

⁹⁵⁸ ERDÉLYI 1950, 76; SZABÓ E. 2003, 57

1965a, 138, Nr. 2; AnÉp 1966, 299; MROZEWICZ 1989, 68 PS 41; SZABÓ E. 2003, 57-58, Nr. 71; EDCS-26600465; EDH HD016106; Lupa 3106

M(arco) [Val]er[i]o C(ai) f(ilio) | P[ap(iria) Vero?] dec(urioni) | [c(oloniae) U(lpiae) T(raianae) P(oetovionensium) I]v]ir(o) i(i)ure d(icundo) | [.....]T[.] | [.....]RO | [.....]VAN | [.....]V | [.....]S[.....] | [.....]E[.]VERVS | [.....]I[- - -].

Nevének birodalomszerte elterjedt volta miatt származása nem állapítható meg, nem kizárt, hogy azonos a két másik ismert *decurio* rangú Marcus Valerius Verusszal, vagy azok rokona lehetett.⁹⁵⁹ Felirata erősen lekopott, minthogy pellengéreként használták,⁹⁶⁰ annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy a *decurionatus*t és a *duumviratus*t is elnyerte a *coloniában*. Így az ismert poetoviói *duumviri cursus honorum* alapján a polgármesterséget megelőzően mind a *quaestor*, mind az *aedilis* tisztséget betöltötte. Ezt követően lett a *colonia pontifex*évé, majd ezen tisztségek betöltésének köszönhetően a város egyik *duumvire* lett. További tisztségei nem ismertek.

Cursus honorum:

decurio coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

[quaestor coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)]

[aedilis coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)]

I]v]ir iure dicundo coloniae Ulpiae Traianae Poetovionensium (II. század)

ID 82

C(aius) Vallius C(ai) f(ilius) Serg(ia) Scrib[onianus] – lásd részletesebben EQ 45

⁹⁵⁹ ALFÖLDY szerint talán M. Valerius Verus (ID 84) és C. Valerius Scribonianus (EQ 43) a fia lehetett (ALFÖLDY 1964-1965, 139).

⁹⁶⁰ SZABÓ E 2003, 57

L(ucius) Verat(ius) Iulianus⁹⁶¹

222-235

Brigetio (Komárom)

mészkő blokk

BORHY 2006, 150 Nr. 192; AnÉp 2006, 1049; FPA IV, 108-109 Nr. 66; BORHY 2009; EDCS-44200238; EDH HD058832

Podium cum suis / spectaculis p(edum) LXX leg(ioni) | I Adi(utrici) P(iae) F(ideli) Sever(ianae) L(ucius) Verat(ius) | Iulianus Iivir q(uin)q(uennalis) mun(icipii) | Brig(etionensium) a solo sumptibus / suis extruxit.

A feliraton szereplő Severiana jelző kétségtelenné teszi, hogy a felirat Severus Alexander uralkodásának idejére tehető.⁹⁶² Lucius Veratius Iulianus apai ági felmenői nem a tartományi bennszülöttek soraiból kerültek ki, ősei talán Dél-Galliából származtak, *gentiliciuma* legalábbis ott a leggyakoribb, de a szomszédos tartományok, Noricum és Dalmatia még inkább szóba jöhetnek.⁹⁶³ *Cognomene* elterjedtsége alapján azonban már pannoniai születésű lehetett. Iulianus pályafutásának elemeiről nincs forrásunk, feltehető, hogy elsőként a *decurionatust* nyerte el Brigetio *municipiumában*, s talán viselt valamilyen alsóbb *magistraturát* is ezt követően. Az bizonyos, hogy ötödévi *duumvir* volt,⁹⁶⁴ talán ezt megelőzőn már betöltötte egyszer a *duumviratust*, jobbára ugyanis a *quinquennalisokat* a *duumviralisok* közül választották. A felirat által említett felajánlása is *munificentiaként* értelmezendő,⁹⁶⁵ talán épp a *quinquennalis* tisztségért fizetett *summa honoraria*.

Cursus honorum:

decurio municipii Septimii Brigetionensium (valamikor 193-235 között-)

duumvir iure dicundo municipii Septimii Brigetionensium (valamikor 193-235 között)

⁹⁶¹ A Veratius *gentilicium* alapvetően ritka, Dél-Galliában volt a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 161; OPEL IV, 156), Veraciusként (BARKÓCZI 1964, 303). A Iulianus („Juliushoz tartozó”) birodalmi szinten Észak-Itáliában és a nyugati tartományokban a leggyakoribb. Birodalmi szinten Pannonia e képzeletbeli dobogó harmadik fokán áll, a dunai tartományokat tekintve pedig Pannoniában volt a leggyakoribb, főleg Carnuntumban, Brigetióban és Aquincumban, illetve vonzáskörzetükben fordult elő, egy Antonius itáliai származású volt, egy Aelius talán dalmatai, az Aureliusok pedig jobbára helyi származásúak (MÓCSY 1959, 177; BARKÓCZI 1964, 315; OPEL II, 199-200).

⁹⁶² BORHY 2009, 15 Amennyiben Brigetio is 194-ben kapta meg a városi rangot (BORHY 2015, 129), és Iulianus is hivatalban volt, akkor a felirat 224-re, 229-re vagy 234-re tehető.

⁹⁶³ BORHY 2009, 45

⁹⁶⁴ Amennyiben Brigetio is 194-ben kapta meg a városi rangot, és Iulianus is hivatalban volt, úgy 224-ben, 229-ben vagy 234-ben viselte a hivatalt.

⁹⁶⁵ BORHY 2009, 45

duumvir iure dicundo quinquennalis municipii Septimii Brigetionensium (valamikor 193-235 között)

ID 84

C(aius) Vindonius [- - -]⁹⁶⁶

III. század első fele⁹⁶⁷

Brigetio (Komárom)

homokkő szarkofág

RÓMER 1866, 154 Nr. 4; CIL III, 4334, CIL III, 11044; BARKÓCZI 1944-51, 55 Nr. 79; ALFÖLDY 1958b, 452; BARKÓCZI 1964, 91/83; NOLL 1986, Nr. 391; RIU 2, 603; POCHMARSKI, 2001, 205 Nr. 3; MROZEWICZ 1989, 79 PI 83; SZABÓ E. 2003, 147-148 Nr. 212; EDCS-26600251; EDH HD039585; Lupa 3496

D(is) [M(anibus)] C(aio) Vindonio [- - - dec(urioni)] | mun(icipii) Brig(etionis) Iivi[r(o) et C(aio) Vindon]io Margo dec(urioni) [mun(icipii) s(upra) s(cripti) fil(io?)] | Secund(u)s Aug(ustalis) li[b(ertus) - - -].

Caius Vindonius *gentiliciuma* alapján felmenői, vagy akár születése révén noricumai származású volt, de semmiképp sem bennszülött.⁹⁶⁸ Municipális pályafutása első ismert eleme a *decurionatus* volt, és talán viselt valamilyen alacsonyabb *magistraturát* is mielőtt elnyerte a *duumviratust*. Vélhetően a fia volt a sírfeliraton szereplő Margus is, aki szintén bekerült az *ordo decurionum* soraiba. Közel egyidőben halhattak meg, sírfeliratukat a család egykori rabszolgája, Secundus Brigetio egyik *Augustalisa* állította.

Cursus honorum:

decurio municipii Septimii Brigetionensium (III. század)

duumvir iure dicundo municipii Septimii Brigetionensium (III. század)

⁹⁶⁶ Vindonius *gentilicium* ritka, három ismert személlyel Noricumból ismert a legnagyobb számban (BARKÓCZI 1964, 303; OPEL IV, 172). SZABÓ Edit a név eredetét a kelta „Vindo” tővel hozza összefüggésbe, ami ugyancsak kelta, azaz idegen eredetét erősíti ebben a főként illyr közegben (SZABÓ E. 2003, 148).

⁹⁶⁷ POCHMARSKI 2001, 210

⁹⁶⁸ SZABÓ E. 2003, 148

[- - -]cius

118-180⁹⁶⁹

Aquincum (Budapest)

oltár⁹⁷⁰

KUZSINSZKY 1934, 207 Nr. 330; KUZSINSZKY 1937, 122-124 Nr. 42; AnÉp 1937, 202; BRELICH 1938, 120:166; NAGY T. 1942, 433, 460:532; SZILÁGYI 1949, 50; CIMRM II, 1746; NÉMETH 1999, 38 Nr. 85; SZILÁGYI 1984, 79; MROZEWICZ 1989, 74 PI 26; CLAUSS 1992, 181; SZABÓ E 2003, 182 Nr. 259; TitAq 1, 230; EDCS-15900441; EDH HD023523; Lupa 5090

[- - -]cius | d(ecurio) m(unicipii) A(quinensium) | Ilvir i(ure) d(icundo) | pr(aefectus) coll(egii) fa[br(um)] | v(otum) s(olvit).

SZABÓ Edit megpróbálta azonosítani a személyét, összevetve a névtöredéket az ismert személyekkel. Több személy is számításba jöhet, természetesen fenntartva a lehetőséget, hogy az illető egy újabb, Aquincum más feliratokon nem szereplő *decurió*ja volt.⁹⁷¹ Pályafutása elemeit alighanem kronológikus sorrendben tüntette fel feliratán,⁹⁷² ennek megfelelően elsőként a *decurionatus*t nyerte el a *municipium*ban, majd *duumvir* lett. Ezt megelőzően talán viselt valamilyen alsóbb *magistraturát* is. *Duumviratus*át követően ugyanakkor elnyerte a *collegium fabrum* előjárói pozícióját.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquinensium (180 előtt -)

[aedilis v. quaestor municipii Aelii Aquinensium (180 előtt)]

duumvir iure dicundo municipii Aelii Aquinensium (180 előtt)

⁹⁶⁹ Az oltár az ún. I. számú aquincumi Mithraeumból származik, ami a markomann háborúk alatt elpusztult (NAGY T. 1942, 433, 460:532; CIMRM 1742).

⁹⁷⁰ Mithraikus dedikációjú lehetett (KUZSINSZKY 1937, 123).

⁹⁷¹ SZABÓ E 2003, 182

⁹⁷² KUZSINSZKY szerint *dignitasuk* alapján sorolja fel tisztségeit, így elsőként *duumvir* volt, majd csak ezután lett *decurio*, ezt követően pedig *praefectus* (KUZSINSZKY 1937, 123).

ID 86

[- - -]l(ius) Marcell(inus)⁹⁷³

II-III. sz.

Sirmium (Sremska Mitrovica)

homokkő oltár (elveszett)

CIL III, 6438; CIL III, 10220; JUNG 1885, 51-52; BARKÓCZI 1964, 169/13; MIRKOVIĆ 1971, 67 Nr. 25; MROZEWICZ 1989, 82 PI 106; SZABÓ E. 2003, 267 Nr. 394; EDCS-29300081

[S]ilvan[o] | [Be]llatori | sacr(um) | [- - -]l(ius) Marcell(inus) | [d]ec(urio) col(oniae), Iivir, | [q(uin)]q(uennalis) | [v(otum)] s(olvit) l(ibens) m(erito).

Egy elveszett feliratról van szó, a feloldása nem feltétlen helytálló, úgy tűnik, hogy egy bizonyos Marcellust vagy Marcellinust említett. SZABÓ Edit szerint provinciális, talán helyi bennszülött volt.⁹⁷⁴ De ez elég bizonytalan. A felirat lelőhelye alapján Sirmium városában viselt tisztségeket, ahol elsőként a *decurionatus*t nyerte el. Vélhetően *aedilis* és/vagy *quaestor* is volt, mielőtt a *duumviri* tisztséget betöltötte, s azt alighanem kétszer is viselte, másodjára már ötödévi polgármesterként állt Sirmium élén.

Cursus honorum:

decurio coloniae Flaviae Sirmiensem (II. sz.)

[aedlis v. quaestor coloniae Flaviae Sirmiensem (II. sz.)]

duumvir iure dicundo coloniae Flaviae Sirmiensem (II. sz.)

ID 87

[- - - Cu]spian[us]⁹⁷⁵

III. század

Scarbantia (Eisenstadt)

homokkő oltár

KUBITSCHKEK 1926, 79-80, Nr. 16 Abb. 54; Abb. 55 (Zeichnung); PASCHER 1949, 31; BARKÓCZI 1964, 334, Nr. 63/3; THOMAS 1964, 141, 146; ALFÖLDY 1965b, 270-271 Nr. 8; AnÉp 1966,

⁹⁷³ SZABÓ Edit feloldása szerint [Ae]l(ius) nevet viselte (SZABÓ E 2003, 267). Ez azonban egyáltalán nem biztos, hiszen a Iulius, Valerius nevek szintén ismertek Sirmium térségéből, csak hogy legalább a gyakoribb neveket említsük. Ezenkívül még Flavius névnek is létezik számításba jöhető rövidítése. Ragadványnevét Marcellinusként vagy Marcellusként (MROZEWICZ 1989, 82) oldják fel, mind a Marcellinus („Marcellushoz tartozó”), s mind a Marcellus („Pörölyöcske”) *cognomen* elterjedése a Borostyánkőúthoz idomul (BARKÓCZI 1964, 317), alapvetően Észak-Itáliában, Dalmatiában és nyugaton fordult elő (MÓCSY 1959, 180; OPEL III, 53-55)

⁹⁷⁴ SZABÓ E 2003, 267

⁹⁷⁵ Talán a Flavius *gentilicium*ot viselte (ALFÖLDY 1965b, 270). A Cuspianus („Cuspiushoz tartozó”) *cognomen* ugyan nem *hapax*, de rendkívül ritka (OPEL II, 89), a fentén túl mindössze Róma városából (CIL VI, 32380), *Africa proconsularis*ből (CIL VIII, 17075) és *Alpes Graiaeb*ől (CIL XII, 112) ismert egy-egy feliratról. A Cuspianus *nomenként* azonban szép számban előfordul Közép-Itáliában, másutt nem igazán (Epigraphik-Datenbank Claus-Slaby találatai alapján; LÓRINCZ csak egy pannoniai előfordulást idéz OPEL II, 89). MROZEWICZ a [T(itus) Fl(avius)] Seia[nus] nevet veti fel (MROZEWICZ 1989, 65 PS 13).

290; HILD 1968, 20; MROZEWICZ 1989, 65 PS 13; SZABÓ E. 2003, 126-127 Nr. 176; EDCS-10701828; EDH HD016079; Lupa 20018

D[i]anae [Au]g(ustae) sa[c(rum)] | [- - - Cu]sp/ian[us du]um[v]ir [C] | ar[n]un|[t]e(n)sium

Neve alapján származása nem állapítható meg. Amennyiben helyes a felirat kiegészítése, úgy Cuspianus Carnuntum *duumvire* volt, s lévén, hogy a *municipium*ból csak *quattuorvireket* ismerünk, ezt a tisztét már a *colonia* rangú településen töltötte be. Feltehető, hogy pályafutását a város *decuriójaként* kezdte és esetlegesen viselt valamilyen alsóbb *magistraturát* is.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Septimiae (Aureliae Antoninianae) Carnuntensium* (III. század)]

[*aedilis v. quaestor coloniae Septimiae (Aureliae Antoninianae) Carnuntensium* (III. század)]

[*duumvir iure dicundo coloniae Septimiae (Aureliae Antoninianae) Carnuntensium* (III. század)]

ID 88

[- - -] – lásd részletesebben EQ 46

ID 89

[- - -] – lásd részletesebben EQ 50

ID 90

[- - -] – lásd részletesebben SP 13

ID 91

C(aius) Acell(ius) [- - -] Marron[ius]– lásd részletesebben EQ 51

ID 92

[- - -]

I-III. század

Scarbantia (Sopron)

márványtábla

MRÁV 2013a, 131-132; AnÉp 2013, 1218; EDCS-69200419; EDH HD074517

[- - -] | *de[c(urio) mun(icipii) Fl(avi) Scarb(antiensium) Iivir] | q(uin)[q(uennalis) - - -] | O[- - -]*

Alighanem egy scarbantiai *duumvirt* említett a töredékes felirat. Az ismeretlen személy esetében a szokványos municipális pályafutást tételezhetjük fel, ezek szerint elsőként a helyi *ordo decurionum* tagjává vált, majd alighanem betöltötte valamelyik alsóbb *magistraturát* a *duumviratus* elnyerése előtt, amit talán kétszer is viselt, ugyanis a töredéken vélhetően *quinquennalisként* szerepel.

Cursus honorum:

decurio municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)

[*aedilis v. quaestor municipii Flavii Scarbantiensium* (I-III. század)]

[*duumvir iure dicundo municipii Flavii Scarbantiensium* (I-III. század)]

duumvir iure dicundo quinquennalis municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)

ID 93

[- - -]

(I-III. század)

Scarbantia (Sopron)

márványtábla

CIL III, 14355¹²; RIU 1, 179; ILS 7123; MROZEWICZ 1989, 71 PS 64; SZABÓ E. 2003, 106 Nr. 141; AnÉp 2007, 1145; SZABÓ Á. 2013, 159-160, Nr. 1, I. tábla 2; EDCS-30100738; EDH HD040456; Lupa 12905

[- - -] | [- - -] | [?- - - *dec(urio) mun(icipi) Fl(avi) Scarb(antiae) quaestor, aed(ilis) | ob honorem Iiviratus | gratuitum d(onum) d(edit).*

A töredékes felirat egy a *Iiviratus* elnyeréséért tett *munificentíát* örökítette meg, amelyet ingyenesen használhatóként ajánlott a köz javára. A töredék alapján nem derül ki, hogy ez miféle felajánlás lehetett. Az ismeretlen személy feltüntetett tisztségei okán már a városi tanács

tagja volt, ezen *honor* vélhetően a felirat hiányzó részén szerepelt. Tisztségeit kronológikus sorrendben tüntette fel, ennek megfelelően *decurio*, majd *quaestor*, s később *aedilis* lett Scarbantiában. Ismert municipális pályafutása csúcsaként a felirat aktualitását adó *duumviratust* nyerte el.

Cursus honorum:

decurio municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)

quaestor municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)

aedilis municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)

duumvir iure dicundo municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)]

ID 94

[- - -]

II-III. század⁹⁷⁶

Scarbantia (Sopron)

márványtábla

CIL III, 14355¹³; RIU 1, 180; MROZEWICZ 1989, 71 PS 63; SZABÓ E. 2003, 105-106 Nr. 140; SZABÓ Á. 2013, 160-161, Nr. 2, II. tábla 1; EDH HD040457; EDCS-30100739

[- - -] | [*dec(urio)*] | [*?mun(icipi) Fl(avi) Scarb(antiae) quaes*][*[?tor] aedi[li]s pontifex?*] | *ob h[onorem I]vir[us]at[us] d[ono] dat[us] | l[ocus] d[at]us [d[ecreto] d[ecurionum]*].

A töredékes felirat egy a *I]viratus* elnyeréséért tett *munificentia*t örökítette meg. A töredék alapján nem derül ki, hogy ez miféle felajánlás lehetett. Az ismeretlen személy vélhetően a városi tanács tagja volt, ezen *honor* vélhetően a felirat hiányzó részén szerepelt. A legfelső sorban látható töredék talán *aedi[li]s* is lehet, az *alli* értelmezés helyett.⁹⁷⁷

Cursus honorum:

decurio municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)

[*quaestor municipii Flavii Scarbantiensium* (I-III. század)]

[*aedilis municipii Flavii Scarbantiensium* (I-III. század)]

[*pontifex municipii Flavii Scarbantiensium* (I-III. század)]

duumvir iure dicundo municipii Flavii Scarbantiensium (I-III. század)

⁹⁷⁶ SZABÓ E. 2003, 106

⁹⁷⁷ Utóbbi SZABÓ Edit felvetése az addigi [- - -]ll[- - -] értelmezés helyett (SZABÓ E. 2003, 106).

ID 95

[- - -]

II. század

Carnuntum (Bad Deutsch-Altenburg)

töredék

CIL III, 11253; ZaCarnuntum 348; EDCS-30100606

[- - -]IIIvir[- - -]

Lelőhelye alapján nagy valószínűséggel Carnuntum egykori *quattuorvirét* említette a felirat.⁹⁷⁸ Ennek megfelelően a még *municipium* rangú településhez kötődő emlékről van szó. Az ismeretlen személy esetében a szokványos municipális pályafutást tételezhetjük fel, ezek szerint elsőként a helyi *ordo decurionum* tagjává vált. Talán betöltött valamilyen alsóbb *magistraturát* is a *quattuorviratus* elnyerése előtt, utóbbi esetében kérdéses, hogy milyen *potestasszal* bírt.

Cursus honorum:[*decurio municipii Aelii Carnuntensium* (194 előtt-)][*quattuorvir municipii Aelii Carnuntensium* (194 előtt-)]

ID 96

[- - -]

III. század

Vindobona (Wien)

mészkő bázis

NEUMANN 1961-1962, 29, Nr. 5; HILD 1968, 427; SZABÓ E. 2003, 134 Nr. 188; EDCS-26100508; EDH HD074690

[- - -] [I]Iv(ir) q(uin)q(uennalis) | [f(aciendum)] c(uravit).

Lelőhelye alapján nagy valószínűséggel Vindobona egykori ötödévi *duumvirét* említette a felirat. Noha még mindig bizonytalan, hogy a település mikor emelkedett városi rangra, ez talán ugyancsak 194-ben történt.⁹⁷⁹ Az ismeretlen személy esetében a szokványos municipális pályafutást tételezhetjük fel, ezek szerint elsőként a helyi *ordo decurionum* tagjává vált, majd

⁹⁷⁸ Nem valószínű, hogy a [II]IIIvir értelmezéssel számolni kellene, az ismert carnuntumi *sevirek* egyikének feliratán sem szerepel a tisztség kiírásának ezen a módja (AGÓCS 2011, 77-78).

⁹⁷⁹ SZABÓ – BORHY 2015, 129

alighanem betöltötte valamelyik alsóbb *magistraturát* a *duumviratus* elnyerése előtt. Ez utóbbit vélhetően két ízben is elnyerte, legalábbis a töredék már ötödévi polgármesterként említi.

Cursus honorum:

[*decurio municipii Septimi Vindobonensium* (III. század)]

[*aedilis v. quaestor municipii Septimi Vindobonensium* (III. század)]

[*duumvir iure dicundo municipii Septimi Vindobonensium* (III. század)]

duumvir iure dicundo quinquennalis municipii Septimi Vindobonensium (III. század)

ID 97

[- - -]er

I-II. század

Savaria (Szombathely)

mészkö architráv töredéke

LapSav 174a; TÓTH E 2012, 95-104; AnÉp 2012, 1127; TÓTH E 2013, 179-184 Nr. 3; EDCS-54500981; EDH HD073448; Lupa 20506

[- - -]er II[*vir - - - T*]i(*beri*) f(*ilius*) He[- - -] | [- - - ae]dem L[*arum - - - cum simul*]acro [- - -]

Alighanem egy savariai *duumvirt* említett a töredékes felirat,⁹⁸⁰ a *filiatio* feltüntetése inkább az I-II. századokat, mintsem a III. századot valószínűsíti. Vélhetően maga a szöveg egy Laroknak emelt szentély építéséről emlékezik meg.⁹⁸¹ Az ismeretlen személy esetében a szokványos municipális pályafutást tételezhetjük fel, ezek szerint elsőként a helyi *ordo decurionum* tagjává vált, majd alighanem betöltötte valamelyik alsóbb *magistraturát* a *duumviratus* elnyerése előtt.

Cursus honorum:

[*decurio coloniae Claudiae Savariae*] (I-II. század)

[*quaestor v. aedilis coloniae Claudiae Savariae*] (I-II. század)

Ivir iure dicundo coloniae Claudiae Savariae (I-II. század)

⁹⁸⁰ A II[III]vir] értelmezés kevésbé jöhet szóba, legalábbis a két ismert savariai *sevir* a „*sevir*” illetve a „*sexvir*” alakokat használta a tisztség feltüntetésekor (AGÓCS 2011, 83-84.)

⁹⁸¹ LapSav 174a; TÓTH E 2012, 95-104; AnÉp 2012, 1127; TÓTH E 2013, 179-184 Nr. 3

ID 98

[- - -]

(Podunajské Biskupice)

II. század

mészkö felirattöredék

TPSSR 37; FITZ 2000, 116 Nr. 8; SZABÓ E. 2003, 130 Nr. 182; EDH HD074840; EDCS-11200038

[- - -] | *IIIvir(o) i(ure) d(icundo) | praef(ecto) fabru[m] | [aed]ilici(i)s p(otestatibus) II[II]*

A felirat lelőhelye, illetve egyáltalán a tisztség megnevezése alapján a (legalább) két ismeretlen *quattuorvir* (ID 99/100) Carnuntum *municipium*ában töltötte be hivatalát.⁹⁸² Noha egy töredékről van szó, az ismeretlen pályafutásának több lépcsőfokát is megőrizte. A felirat végén szereplő *[aed]ilici(i)s p(otestatibus) II[II]* kifejezés miatt a szöveg legalább két személyt említett, a feliratot számukra állították, s csak ezen utóbbi tisztség vonatkozott mindkettejükre. Alighanem ez volt az illető legkorábbi tisztsége, noha feltehetően a „*IIIvir(o) i(ure) d(icundo)*” előtti hiányzó részen *decurionatusa* is szerepelt. Ítélezési joggal rendelkező *IIIviratusát* követően nyerte el a *praefectus fabrum* tisztséget.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Carnuntensium (194 előtt-)

quattuorvir aedilicia potestate municipii Aelii Carnuntensium (194 előtt)

praefectus fabrum Carnuntensium (194 előtt)

quattuorvir iure dicundo municipii Aelii Carnuntensium (194 előtt)

ID 99

[- - -]

(Podunajské Biskupice)

II. század

mészkö felirattöredék

TPSSR 37; FITZ 2000, 116 Nr. 8; SZABÓ E. 2003, 130 Nr. 182; EDCS-11200038

[- - -] | *IIIvir(o) i(ure) d(icundo) | praef(ecto) fabru[m] | [aed]ilici(i)s p(otestatibus) II[II]*

⁹⁸² Tisztségeit Carnuntumban viselte (HOŠEK kommentárja a TPSSR 37 számú felirathoz; FITZ 2000, 116 Nr. 8).

A felirat lelőhelye, illetve egyáltalán a tisztség megnevezése alapján az ismeretlen *quattuorvir* Carnuntum *municipium*ában töltötte be hivatalát.⁹⁸³ Mindössze annyit lehet tudni róla, hogy az *aedilisi* jogkörrel felruházott *quattuorvirek* egyike volt.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Carnuntensium (194 előtt-)

quattuorvir aedilicia potestate municipii Aelii Carnuntensium (194 előtt)

⁹⁸³ Tisztségeit Carnuntumban viselte (Hošek kommentárja a TPSSR 37 számú felirathoz; FITZ 2000, 116 Nr. 8).

V. 2. BIZONYTALAN VÁROSI VEZETŐK

„*Si pudor in vita quicquam prodesse putatur
Lucretius hic Fronto dignus honore bono est.*”
(CIL IV, 6626)

ID 100

Iun(ius) Q(uinti) f(ilius) Marcia(nus)⁹⁸⁴

195-198⁹⁸⁵

Savaria (Szombathely)

oltár (elveszett)

BITNITZ 1821, 410; CIL III, 4179; BUÓCZ 1967, 62; RSS 78; FITZ 1958, 160-161 Nr. 28; FITZ 1959, 246 Nr. 27; RIU 1, 46; MROZEWICZ 1989, 70 PS 55; SZABÓ E 2003, 89 Nr. 116; LapSav 5; TÓTH E 2011b, 5-7; AnÉp 2011, 961; EDCS-54500965; EDH HD039978;

[*Pro salute*] | [*Imp(eratoris) Caes(aris) L(uci) Septimi*] | [*Severi Pertinacis Aug(usti), Divi*] | [*M(arci) Antonini Pii f(ili)*], | [*Divi Commodi fratris*], | [*Divi Pii nep(otis), Divi Hadriani*] | [*pronep(otis), Divi Traiani abn(epotis)*], | [*Divi Nervae*] *adn(epotis)*, | [*Ara*]b(ici), *Adia*[benici] *totius* | *domus divin(a)e* | *vindicis Iun(ius) Q(uinti) | f(ilius) Marcia(nus) Lugu(dunensis) (!) | aedil(is) Ilvir.*

A felirat mára elveszett, így olvasata is erősen kétséges. A fő problémát LVGV kezdetű töredék jelenti, amit TÓTH Endre Lugu(dunensis)ként értelmezett, bár már ő is megjegyzi, hogy korántsem biztos, hogy helyesen olvasták el első lejegyzői. A felirat azonban abban az esetben is további kérdéseket tartogat, ha TÓTH Endre feltételezése helytálló. Eszerint a tartományt jelölte, ahonnan származott: Gallia Lugdunensis. Egyfelől galliai származásúak alig fordulnak elő a tartományban, és ők is kivétel nélkül katonák. Így nehezen érthető, hogy pontosan mit is kereshetett Savariában.⁹⁸⁶ Másfelől a feliraton két municipális tisztség is szerepel, itt ugyancsak kérdéses, hogy ezeket Lugdunumban vagy Savariában viselte-e, bár TÓTH Endre szerint tisztségei felsorolásában eltér a tipikus savariai *magistratus* feliratoktól.⁹⁸⁷ Amennyiben mégis Savariában viselte tisztségeit, úgy valamikor a II. század utolsó felében kerülhetett be a savariai

⁹⁸⁴ A Iunius *nomen gentile* Észak-Itáliában, Noricumban és Dalmatiában gyakori (MÓCSY 1959, 155; BARKÓCZI 1964, 301). A Marcianus („Marcushoz tartozó”) *cognomen* Pannoniában Marcus Aurelius uralkodása után fordul elő sűrűn (MÓCSY 1959, 180; BARKÓCZI 1964, 317). Több tartományban 30-nál is több alkalommal előfordul, így elsősorban nyugaton és Észak-Itáliában, ugyanakkor Noricumban, Pannoniában és Daciában 10-20 feliraton jelenik meg (OPEL III, 55). Viszonylag széles elterjedtségét a Marcus névből való képzése eredményezheti.

⁹⁸⁵ LapSav 5; TÓTH E. 2011b, 5; míg FITZ Jenő a 202-es császárlátogatással hozta összefüggésbe a feliratot (FITZ 1958, 160).

⁹⁸⁶ TÓTH Endre egyfajta békekövet funkciót sejtet (LapSav 5; TÓTH E. 2011b, 5-7).

⁹⁸⁷ TÓTH E. 2011b, 5-7

*ordo decurionum*ba, majd elsőként az *aedilis*, később pedig a *duumvir* hivatalát töltötte be. A felirat állítása is inkább hivatalos, mintsem magánjellegű volt.

Cursus honorum:

decurio coloniae (II. század második fele-)

aedilis coloniae (II. század vége)

duumvir iure dicundo coloniae (II. század vége - III. század eleje)

ID 101

[**L(ucius) T(jitius) C(ai) f(ilius) Quir(ina) Proculus** -részletesebben lásd EQ 37

ID 102

[**M(arcus) Ulp(ius?)**] – lásd részletesebben EQ 41

ID 103

[- - -]

Aquincum (Budapest)

II-III. század

mészkö oltár töredéke

FEHÉR 2011 53a Nr. 3; EDCS-67200299; EDH HD068387

[- - -] | LA[- - -] | *q(uin)q(uennalis)* [- - -] | *v(otum) s(olvit) [l(ibens) m(erito)]*.

Az ismeretlen aquincumi *quinquennalis*, aki akár egy *collegium*ban is viselhette tisztségét, de akár a város élén is. Az oltár töredékes volta miatt nem megállapítható, hogy a *municipium* vagy a *colonia* rangú közösséghez kapcsolódik-e. Amennyiben a város ötödévi polgármestere volt, úgy elsőként *decurio*, majd *quaestor* és/vagy *aedilis*, illetve *duumvir* volt, mielőtt elnyerte a *quinquennalis honort*.

Cursus honorum:

[*decurio Aquincensium* (II-III. század)]

[*aedilis* v. *quaestor Aquincensium* (II-III. század)]

[*duumvir iure dicundo Aquincensium* (II-III. század)]

duumvir iure dicundo Aquincensium (II-III. század)

ID 104

[- - -]

II-III. század

Aquincum (Budapest)

mésző sírkő töredéke (elveszett)

KUZSINSZKY 1904, 176; TitAq 2, 909; EDCS-48300051; EDH HD071597

- - -] *Aq(uincensium?)* [- - -] | [- - - *II*]vir [

Az elveszett felirattöredék talán egy aquincumi *duumvirt* említett, noha a [IIIIII]vir kiegészítés⁹⁸⁸, vagy más feloldás is számításba jöhet. A felirat töredékes volta miatt nem megállapítható, hogy a *municipium* vagy a *colonia* rangú közösséghez kapcsolódik-e. Amennyiben a város polgármestere volt, úgy elsőként *decurio*, majd *quaestor* és/vagy *aedilis*, lehetett.

Cursus honorum:[*decurio Aquincensium* (II-III. század)][*aedilis* v. *quaestor Aquincensium* (II-III. század)]*duumvir iure dicundo Aquincensium* (II-III. század)

ID 105

[- - - **H**]ellenic[us]⁹⁸⁹II. század⁹⁹⁰

Vászoly

mésző sírsztélé

KOVÁCS 2001, 210-211; AnÉp 2001, 1637; RIU S, 78; EDCS-27900168

[*H*]ellenic[o - - -] | [- - - *dec(urioni)*] *m(unicipii) M(oetianae) du[umviro - - -] | [- - - vi]x[i]t a[nn(os) - - -]*.

Vélhetően egy Hellenicus nevet viselő személy sírfeliratáról van szó, így *cursus honorum*ának főbb állomásai szerepelhettek rajta. Alighanem a Pannoniában előforduló gyakorlatnak megfelelően, *decurionatusa* volt az első feltüntetett tisztsége. Az erősen töredékes feliraton

⁹⁸⁸ Az aquincumi *sevirek* tisztségcímének feltüntetésének gyakorlatáról lásd AGÓCS 2011, 73. Amennyiben egy *sevirt* említ a felirat, úgy nagyobb eséllyel tehető a *colonia* időszakra, a *municipium*ból jelenleg ugyanis nem ismert egyetlen *sevir* sem.

⁹⁸⁹ A Hellenicus rendkívül ritka *cognomen*, a latin nyelvű európai provinciák közül Dél-Hispaniából egy feliratról ismert, illetve Hellenicius formában nyugatról (OPEL II, 176).

⁹⁹⁰ KOVÁCS 2001, 211

feltehetőleg Mogetiana város neve szerepel.⁹⁹¹ Ebben az esetben ugyancsak problémát jelent a város neve után szereplő töredékes rész, ami *du[umviro]*-ként értelmezett, eddig ugyanis egy *IIIvirt* ismerünk a településről és talán egy *IIvirt*. Lényegében tehát, vagy a feliratok olvasata nem megfelelő, vagy nem mind a három felirat ugyanazt a települést említi. Harmadik lehetőségként valamilyen, a települést érintő igazgatási reformmal számolhatunk. A számos bizonytalan tényező miatt további tisztségeinek feltételezése még bizonytalanabb lábakon áll.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Mogetianae(?) (II-III. század)

duumvir municipii Aelii Mogetianae(?) (II-III. század)

ID 106

Maximinus

Maximinus *praeses*ként szerepel Quirinus (EP 3) passiójában, azonban felmerült, hogy korántsem helytartó, hanem csak városi *magistratus* volt.⁹⁹² Meglehet, hogy ezzel Siscia utolsó ismert *duumvire*, mindenesetre széles jogkörrel kellett rendelkeznie ahhoz, hogy Quirinuskak papi címet is felajánlhasson, illetve, hogy egyáltalán Quirinus kihallgatását vezethesse, mindenesetre *collegájáról* nem esik szó. Meglehetősen bizonytalan, hogy pontosan milyen hivatalt viselt ekkor.

⁹⁹¹ KOVÁCS 2001, 210-211; RIU S, 78

⁹⁹² ZEILER 1918, 68. Maximus és Amantius történeti hitelességét cáfolja. BARNES 1982, 186-188.

VI. 1. PRINCIPES CIVITATIS

„...*de primoribus esse popularium suorum et nostris rebus prom(p)to obsequio fidissimum...*”
(AnÉp 1971, 534 - Tabula Banasitana)

A név szerint ismert törzsi előkelők, vezetők sorát a két Bato, a *Breucus* (PR 7) és a *Daesidiata* (PR 8) nyitja meg, illetve Pinnetes/Pinnes (PR 15), ők hárman voltak a pannondalmata felkelés legtekintélyesebb vezérei, mindezt jól jelzi, hogy csak az ő nevüket örökítették meg a római történetírók. A felkelés a *Daesidiata* Bato vezetésével robbant ki, az ő sikerei hatására csatlakoztak a *Breuci* is, akik elsőként maguk választották vezérükké a másik Batót. Utóbbi, cserébe azért, hogy népe letette a fegyvert és kiszolgáltatta a lázadás másik vezérét, Pinnetest a rómaiak számára, i.sz. 8-ban rövid életű királyságot nyert Tiberiustól. Hatalmától és életétől korábbi szövetségese Bato, a *Daesidias* vezér fosztotta meg. Utóbbi a háború végén előnyös feltételekkel kötött békét, s ugyan népe élén nem hagyhatták, ám a háborút követően Tiberius gazdagon megajándékozta és Ravennába telepítette, további sorsáról nem tudunk.

A tartománnyá szerveződést követő időkből, pontosabban a Flaviusok korából ismerjük a legkorábbi törzsi vezetőket. Ugyan lehetséges, hogy a legkorábbi *civitas peregrinák*at Tiberius már i.e. 11 körül létrehozta, mindenesetre a törzsi területek egy részét biztosan nem csak egyszerűen a római igazgatási keretek közé illesztették, hanem ezek részint a rómaiak által mesterségesen konstruált szervezések voltak.⁹⁹³ A forrásokban javarészt, mint a *civitas peregrinák princepei*, azaz a bennszülött törzsterületek élén álló tanács tagjai szerepelnek. Ugyanakkor az ismert *civitas peregrinák* csak egy részéből ismerünk *princepeket*.⁹⁹⁴ Noha a *civitas peregrina* lényegében római adminisztratív egységnek tekinthető, mégis törzsi struktúrán, területen alapul, belső ügyeit illetően is autonómiával rendelkezett, azonban az ítélkezést illetően természetesen a helytartónak volt alávetve, illetve a bíraskodás központja is valamelyik közeli városban volt.⁹⁹⁵ A *civitasok* kezdetben *praefectusok* alá voltak rendelve,⁹⁹⁶ majd – jelen ismereteink alapján – a Flavius korban a *civitasok* irányítása az őslakosság soraiból származó vezetők irányítása alá került.⁹⁹⁷ A legkorábbi s egyúttal az egyetlen, évre pontosan keltezhető forrásunk egy ismeretlen lelőhelyű, 71-ben készült katonai diploma, ami öt *princeps*

⁹⁹³ MÓCSY 1957; MÓCSY 1990, 59. Nagy részük Tiberius pannonok ellen háborúja (i.e. 12-9), illetve a pannondalmata lázadást (i.sz. 6-9) követően került kialakításra (GRBIĆ 2014, 319).

⁹⁹⁴ Felsorolásukat lásd: MÓCSY 1990, 59; FPA I, 262-263

⁹⁹⁵ NAGY M. 2009, 469-470; GRBIĆ 2014, 320-324.

⁹⁹⁶ MÓCSY 1957, 492-493.

⁹⁹⁷ MÓCSY 1959, 31-36, 46-49; MÓCSY 1962, 605; MÓCSY 1974, 66, 69, 137; MÓCSY 1990, 60; FITZ 1993-1995, 118-119.

civitatist említi az okmány tanújaként. Ezen a diplomán minden alkalommal *princ(eps)* formában rövidítették a tisztség nevét, majd ugyancsak rövidített formában adták meg közösség nevét is, ami élén viselték. A felsorolt személyek közül a diplomán elsőként a római polgárjoggal is rendelkező T(itus) Flavius Serenus (**PR 5**) szerepel, akit a szöveg *princ(eps) Iasio(rum)*ként említi. A többiek mind *peregrinus* jogállásúak, Licco (**PR 13**), Davus fia, a *Breuci princeps*, Caledo (**PR 10**), Sammo fia és Cobromarus (**PR 11**), Tosia fia a *Boii princeps*ei, végül Breucus (**PR 9**), Isticanus fia, az *Andizetes princeps*ei. Vélhetően nemcsak egymáshoz viszonyított *auctoritas*uk rajzolódik ki rangsorolásokból, hanem az ekkor még igencsak szűk marokkal mért polgárjog-adományozás is, ami leginkább az előkelő származású és a Róma felé jó szolgálatot tevő személyek kiváltsága volt.⁹⁹⁸ Ilyen személy lehetett T. Flavius Proculus (**PR 4**) is, akinek felirata valamikor az I. század utolsó harmadában készülhetett. Miként neve is mutatja valamelyik Flavius császártól nyert polgárjogot és igencsak lojális lehetett Rómához, ugyanis feliratán nem csupán a *Scordisci princeps*eként, hanem *praefectus*aként is említi magát. Tanúskodván arról a változásról, amikor a katonai parancsnokok, tisztek helyett a törzsi előkelők közül választották ki a *civitas*okat felügyelő *praefectus*okat,⁹⁹⁹ ugyanis az I. század végén a katonai *praefectura*kat megszüntették.¹⁰⁰⁰ Meglehet, hogy Iucundus (**PR 12**), Talanus fia is közéjük tartozott, aki valamikor az I. század utolsó negyedében hunyt el, s személyét két feliratról ismerjük. Az elsőt ő maga állította, fiatalon, 12 évesen elhunyt lánya számára, ezen a *Boii princeps*eként említi magát. A másikat a már auxiliarius lovaskatonaként szolgáló fia állította az elhunyt Iucundus számára, s úgy tűnik a felirat szövegén valamiért változtatni kellett, ugyanis a szövegben a *civitatis Azaliorum* előtti részt kivésték, talán a *principi* szót javították *praefectora*, vagy *decurionira*. Úgy tűnik, hogy a tisztséggel volt valami probléma, legalábbis a közeg megjelölését változatlanul hagyták. Az I. század végéről vagy a II. század elejéről ismerjük Paulinust (**PR 14**), aki felirata lelőhelye alapján a *civitas Eraviscorum princeps* volt. A II. század első feléből további *princeps*eket ismerünk, már mindannyian a római polgárjog tulajdonosai. A 41 éves korában *civitas Scordiscorum princeps* és *praefectus*aként elhunyt T. Flavius Proculus (**PR 4**) sírsztéléjét apja, T. Flavius Dulcis, állította, aki már ugyancsak római polgár volt.¹⁰⁰¹ Lehetséges, hogy ezt katonai szolgálattal érdemelte ki, és fia neve is talán arra utal, hogy Proculus a távollétében

⁹⁹⁸ Tacit *Ann.* III.40; Tabula Banasitana (AnÉp 1971, 534).

⁹⁹⁹ Nem meglepő módon Dalmatiában is ugyanez a tendencia figyelhető meg (DZINO 2009,163).

¹⁰⁰⁰ MÓCSY 1975, 130; FITZ 1993-1995, 118

¹⁰⁰¹ A pannoniái őslakosok részére történő polgárjog adományozás már Augustus és Tiberius alatt kezdetét vette, északabbarra, a *Boius* és *Eraviscus* törzsek körében ez Claudius uralkodásától adatolható, igazán tömegessé azonban a Flaviusoktól vált Pannonia egész területén (FITZ 1993-1995, 119).

született.¹⁰⁰² Mindenesetre legkésőbb a II. század elejére itt is a bennszülött származású *princeps*ek köréből nevezték ki a *civitas Breucorum* élén álló *praefectus*okat. Ugyancsak már legalább második generációs római polgár volt, T. Flavius Iustinianus (**PR 3**), aki vélhetően a *civitas Eraviscorum princeps*ei közé tartozott. Meglehet, hogy M. Cocceius Caupianus (**PR 1**), a *civitas Boiorum* egykori *princeps*e is katonai szolgálata révén érdemelte ki maga és felesége számára is polgárjogot, legalábbis *gentilicium*aik azonossága ezt erősíti. Nyilván az is lehet, hogy mindketten már beleszülettek, és ez a felirat azt mutatná, hogy azonos társadalmi rétegből házasodtak. Bár inkább előbbi lehetőséget valószínűsíti Matumarus fiának, M. Cocceius Florusnak (**PR 2**) az esete is. Már a *filiatio* megadása is mutatja, hogy ő volt az első római polgár a családban, azt ugyan nem tudni, hogy ezt a kiváltságot miért kapta meg Nerva császártól. Vajon hosszú évek katonai szolgálata révén érdemelte ki, vagy számolnunk kell-e valamiféle szélesebb körű, a pannoniai törzsi arisztokráciát, legalábbis *Boios* és az *Eraviscos* érintő szélesebb körű polgárjog-adományozással?¹⁰⁰³ Úgy tűnik, hogy éppen ez a térség maradt ki abból a széleskörű polgárjog adományozásból, amit Vespasianus juttatott Pannonia lakossága számára, többek között hálából a polgárháború idején mutatott lojalitásukért.¹⁰⁰⁴ Bassus fia, Alorix (**PR 6**) több szempontból is kirí a fenti személyek közül, sztléje a II. század első felére tehető, s ezen mint *decurio Eraviscus* szerepel, azonban a polgárjog hiánya miatt ez nem értelmezhető segédcsoportban viselt tiszti rangként. Minthogy pannoniai párhuzama nincs, így biztosan nehéz mondani. Bár az is lehetséges, hogy *princeps* megnevezést idővel a *decurio* váltotta fel.¹⁰⁰⁵ Más magyarázat szerint nem voltak általános érvényű előírások a belső berendezkedést illetően A római polgárjog elnyerése, illetve a sorra létre jövő városok, s ezzel együtt a *civitas*ok megszűnése, egyre inkább új kapukat nyitottak meg a bennszülött arisztokrácia tagjai számára, mégha az érvényesülés néhány korábbi útja ezzel együtt le is zárult.¹⁰⁰⁶ Ezen réteget, illetve a Pannoniában is zajló folyamatot tökéletesen jellemzik Tacitus szavai,¹⁰⁰⁷ itt is megjelent a *honor*ért való versengés. Neveik alapján, P. Aelius Decoratus (**PR**

¹⁰⁰² A Róma szolgálatába lépő pannoniai, elsősorban *Eraviscus* törzsi elit régészeti anyagához lásd MRÁV 2012, 285-326; MRÁV 2013, 105-144; MRÁV 2016, 490-526

¹⁰⁰³ NAGY M. 2009, 470

¹⁰⁰⁴ GRBIĆ 2014, 325. Illetve a dunántúli törzsek tagjai is legkorábban csak a Flaviusok idejétől mutathatóak ki az egyes pannoniai segédcsoportokban (FPA I, 299). Noha az itáliai flottákban legkésőbb már Claudius idején is teljesítettek szolgálatot (RMD 205).

¹⁰⁰⁵ FPA II, 94

¹⁰⁰⁶ MÓCSY 1975, 181

¹⁰⁰⁷ Tacit. Agr. 21. „...a szétszórtan élő, durva természetű s éppen ezért háborúra könnyen hajlandó embereket az élvezetekkel nyugalomra és tétlenségre szoktassa, személyesen biztatta és közpénzekkel támogatta őket, hogy templomokat, forumokat, házakat építsenek, és dicsérte a tevékenyeket, megróttá a hanyagokat: így a megiszteltetésért való versengés pótolta a kényszert. Azután a főemberek fiait a szabadokhoz méltó ismeretekkel neveltette, és a britannok tehetségét többre tartotta a gallok igyekvésénél, úgyhogy akik nemrég még a római nyelvtől is idegenkedtek, most az ékesszólásra kaptak kedvet. Ezután viseletünket is megbecsülték, és sokan viseltek

16) és Septimus (PR 17), mindketten a római polgárjog büszke tulajdonosai voltak, illetőleg valamikor a II. század első felében mindketten a *decurionatus* is viselték, vélhetően Aquincum *municipium*ában. Ezentúl a *civitas Eraviscorum*hoz is kapcsolódtak, egy jelenleg meghatározhatatlan tisztséget töltöttek be. Ismerünk néhány további személyt is, ám felirataik bizonytalan olvasata kisebb vagy nagyobb mértékben kétségessé teszi *principatus*ukat. Capito (PR 21) és Silvanus (PR 22) alighanem testvérek voltak, és vélhetően az Ulpus *gentilicium*ot viselték, talán valamikor a II. század első felében lehettek a *civitas Amantinorum* vagy *civitas Scordiscorum princepei*. Jóval kétségesebb Aurelius Valentis (sic!) és Vegabius esete, feliratuk nem is maradt ránk, csak átíratból ismert, már neveik is erősen arra utalnak, hogy az átírat korántsem volt helyes. A felirat ezentúl még kronológiai szempontból is eltér a többi forrástól, ugyanis a III. századra tehető, így a *civitas Azaliorum* III. századi létezéséről tanúskodna. Lehetséges ugyan, hogy Hadrianus a *civitas*okat az újonnan létrehozott s már meglévő városok alá rendelte, ám bizonyos fokú önkormányzatisággal ezt követően rendelkezettek.¹⁰⁰⁸ Általánosan elfogadott az a nézet, hogy a *civitas*ok Hadrianus uralkodása idején akkor szűntek meg, mikor területükön városokat hoztak létre, minthogy ezek territoriumát kihalították a *civitas*ok területéből.¹⁰⁰⁹ Ez egyes esetekben nem jelentette a *civitas*ok azonali megszűnését, hiszen a *civitas Boiorum* területén is legalább három várost; Scarbantiát, Carnuntumot és Vindobonát(?) alapítottak, így a fokozatos megszűntetésére legalább két lépcsőben került sor.¹⁰¹⁰ Ellentétben a *civitas Eraviscorum*mal, ami meglehet, hogy Aquincum *municipium*ának alapításával megszűnt létezni.¹⁰¹¹ Így vélhetően a *civitas Boiorum* Septimius Severus idején még fennállt és Vindobona *municipium*ának létrejöttével számolták fel,¹⁰¹² talán ugyanez történt a *civitas Azaliorum* esetében is, s lehetséges, hogy Valentis és Vegabius valóban Brigetio *municipium*ának létrehozása előtt a *civitas* utolsó *princepei* voltak a II. század vége folyamán.

A két Bato (PR 7, 8), illetve Pinnetes/Pinnes (PR 15) emlékezete csak az *auctorok* közléseiben, míg öt személy (PR 5, 9-11, 13) neve katonai diplomákon maradt fent, a többi biztosnak tekinthető törzsi vezető sírfeliratokról ismert. Ezek többségét sírsztélére (PR 3, 4, 6, 12, 14) vésték, de akad köztük két tábla (PR 1, 2, 4) is, ez utóbbiak mindegyike igényes kivitelű,

toját, s lassanként átpártoltak csábító vétkekhez: az oszlopcsarnokokhoz, fürdőkhöz és a választékos lakomákhoz. S ezt tapasztalatlanságukban művelt emberségnek nevezték, holott valójában a szolgaság része.” (Borzsák István fordítása).

¹⁰⁰⁸ SWOBODA 1964, 88

¹⁰⁰⁹ MÓCSY 1959, 36-39, 43-53; MÓCSY 1962, 596-601; MÓCSY 1990, 61-62; KOVÁCS 2013, 134.

¹⁰¹⁰ KOVÁCS 2014b, 72; KOVÁCS 2015, 181

¹⁰¹¹ KOVÁCS, 1999, 278-295; KOVÁCS, 2003; KOVÁCS, 2004, 386-389.

¹⁰¹² KOVÁCS 2014b, 72; KOVÁCS 2015, 181

s valamilyen sírépítményt díszítettek egykoron. A sztélék közül több csak töredék (PR 3, 4, 14), mindössze három maradt meg teljesebb formában. Iucundus, Talanus fia az egyetlen, aki két sírsztéléről ismert, az egyik képmezőjéből csak a portré töredéke maradt meg, ami alighanem Solvát, Iucundus lányát ábrázolta. A feliratos mező szépen vésett, profilált keret veszi körbe, a betűképe is igényes, kizárólag a fordítva vésett „Z” betű rontja az összhatást. A másik sztélé felül háromszögletes záródású, alul feliratos mező, amit két oldalt, akantusszal díszített fővel oszlopok kereteznek, ezek törzsén *hedera* kúszik végig. A feliratos és a képmezőt elválasztó tagozaton ugyancsak növényi ornamentika látható. A képmezőben három alak foglal helyet, baloldalon egy őslakos viseletben ábrázolt nő,¹⁰¹³ mellette jobboldalon egy rövid hajú, borotvált arcú férfi, tunicában és köpenyben, baljában irattekerccsel, előttük egy lánygyermek látható. Alorix (PR 6) sztéléje egyszerűbb kialakítású, a feliratos mezőt profilált keret veszi körbe, a képmező egészét egy koszorú tölti ki, s ennek közepén, illetve a koszorú felett, a mező két felső sarkában egy-egy rozetta látható. Két hasonló kialakítású sztélé ismert,¹⁰¹⁴ mindkettő Dunaújváros területén került elő késő római temetkezésből. Alorix sztéléjéhez hasonlóan, mind az elhunytak, mind az állítatók az őslakosság soraiba tartozó *peregrinusok* voltak. Noha utóbbiak egyike sem viselt hivatalt, de Alorix és a két Dunaújvárosban előkerült sztélé alighanem ugyanazt réteget reprezentálja, ti amelyik rendelkezett a szükséges vagyonnal, illetve azzal az igénnyel, hogy átvegye a római szokásokat és értékrendet. A követendő mintát pedig alighanem *legionariusok* hasonló kialakítású sírsztéléi adták.¹⁰¹⁵

Bennszülött közösségek ismert vezetői:

civitas Andizitium

PR 9 - Breucus, Isticani f. (I. sz. második fele)

civitas Azaliorum

PR 12 - Iucundus, Talani f. (I. sz. második fele)

PR 19 - *Aur. Valentis (III. század)

PR 20 - *Aur. Vegabius (III. század)

civitas Boiorum

PR 10 - Caledo, Sammonis f. (I. sz. második fele)

¹⁰¹³ Ehhez lásd GARBSCH 1965.

¹⁰¹⁴ **RIU 6, 1146:** *Absucus, Ad[n]amonis f[ilius] / an(norum) LX, h(ic) s(itus) e(st). / Nertomarus / et Locco Ate[dunus] f[ilii] et he[redes] t(itulum) m(emoriae) p(osureunt). **RIU 6, 1147:** *Adnamata, / Carveicionis / f[ilia] ann(orum) L h(ic) s(ita) e(st). / Cl(audius) Ce(n)soris / co(n)iugi p(ientissimae) / t(itulum) m(emoriae) p(osuit).**

¹⁰¹⁵ TitAq II, 729; TitAq II, 523; TitAq II, 584

PR 11 - Cobromarus, Tosiae f. (I. sz. második fele)

PR 1 - M(arcus) Coc[c]ei¹⁰¹⁶ Caupianus (I. sz. vége/ II. sz. első fele) **princ.*
v. *praef.*

civitas Breucorum

PR 6 - *Bato *dux* (i.sz. 6-8), *rex* (i.sz. 8)

PR 13 - Licco, Davi f. (I. sz. második fele)

*civitas Eraviscorum*¹⁰¹⁷

PR 14 - Paulinus (I. sz. vége/ II. század eleje)

PR 2 - M(arcus) Cocceius Matumari f(ilius) Florus (II. sz. eleje)

PR 3 - Fl. Iustini]anu[s?] (II. sz. eleje)

PR 16 - *P. Ael. Decoratus *arm*(?)(II. sz. első fele)

PR 17 - *P. Ael. Septimus *arm*(?) (II. sz. első fele)

PR 6 - Alorix, Bassi f. *decurio* (II. sz. első fele)

PR 18 - *P(ublius) Aelius [- - -]us(?) (II-III. sz.)

civitas Iasiorum

PR 5 - T. Flavius Serenus (I. sz. második fele)

civitas Scordisorum

PR 4 - T. Fl. Proculus *praef. is* (I. sz. vége – II. sz. eleje)

civitas Amantinorum v. *civitas Scordisorum*

PR 21 - *Ulpus(?) Captio (II. század eleje)

PR 22 - *Ulpus(?) Silvanus (II. század eleje)

¹⁰¹⁶ Lehet, hogy *praefectus Boiorum*.

¹⁰¹⁷ Egy *tabularius* ismert még a *civitas*hoz kapcsolódóan (Aquincum, CIL III, 10408 – *Iunoni, | Reginae | P(ublius) Ael(ius) Ma|ximinus tab(ularius) c(ivitatis) Er(aviscorum) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*), abból az időből, amikor már a *civitas Eraviscorum* Aquincum *municipiuma* alá volt rendelve (MÓCSY 1990, 61). NAGY Mihály szerint (NAGY M. 2009, 471) ugyancsak a *civitas Eraviscorum*hoz kapcsolódik Vercombogio fia, Teutio *magister structorum is* (Dunabogdány, CIL III, 13389 – *Teutio | Verco[m]/bogionis | f(ilius) | magis(ter) | structo|rum | <e=A>ravisc<us=O> | h(ic) s(itus) e(st))*).

M(arcus) Coc[c]eius Caupianus¹⁰¹⁸

II. század eleje

(Bruckneudorf/Parndorf)

márványtábla

AnÉp 1951, 64; MÓCSY 1957, 494; AnÉp 1960, 377; THOMAS 1964, 189; SWOBODA 1964, 88, 118, 270; HILD 1968, 157; AnÉp 1999, 1251; AnÉp 2003, 1285; SZABÓ E. 2003, 109-110 Nr. 148; FPA II, 94-95, 183; HUMER 2006, 299-300, Nr. 1078, Abb. 486; ZABEHLICKY 2008, 158, Abb. 2; GRBIĆ 2014, 280 Nr. 197; EDCS-13900488; EDH HD021052; Lupa 2248

M(arcus) Coc[c]eius | Caupianus pr(inceps) | c(ivitatis) B(oiorum) v(ivus) f(ecit) sibi et | Cocceiae Dago|vassae coniugi | anno[r]um LV.

Marcus Cocceius Caupianus neve alapján rendelkezett a római polgárjoggal, amit ő maga, vagy felmenői nyertek el. Felesége neve, mind a Cocceia, mind a kelta Dagovassa¹⁰¹⁹, azt valószínűsíti, hogy nem beleszületett, hanem ő volt az, aki elnyerte *civitas Romanát* maga, felesége és gyermekeik számára. Vita tárgyát képezi, hogy a feliraton szereplő „PR” betűk milyen szót rövidítenek, mind a *praefectus*, mind a *princeps* szó számításba jöhet. Előbbi értelmezést a római polgárjog megléte támogatja, míg utóbbi mellett főként az szól, hogy egy helyi származású bennszülött viseli. Noha az is felmerült, hogy a két szó gyakorlatilag ekvivalens, ily módon bármely olvasat lényegében ugyanazt a *dignitast* és a vele járó *potestast* fejezi ki. De harmadik lehetőség sem elvethető, noha gyakorlatban ugyanarról van szó, azaz Caupianus ugyan *praefectus* volt, hiszen erre is ismerünk példát Pannoniából, de az biztosra vehető, hogy nem valamelyik katonai csapat parancsnoka volt, hanem törzsi előkelő. Így a felirat olvasatától függetlenül, lényegében ugyanarról a jelenségről van szó. Azaz Caupianus a *civitas Boiorum* élén nem Róma által a kinevezett idegen katonatiszt volt, hanem a helyi közösség vezető pozícióba került tagja. A 71-ben kiadott katonai diplomát alapul véve azonban legkésőbb már a Flavius-kor elején a helyi előkelők irányítása alatt állt a *civitas Boiorum*.

¹⁰¹⁸ A Cocceius név arra utal, hogy a család Nerva császártól nyert polgárjogot, Moesia Inferior után Pannoniában fordult elő a legtöbbször a latin nyelvű európai tartományok közül (MÓCSY 1959, 149; BARKÓCZI 1964, 301; OPEL II, 67). A Caupianus („Caupiushoz tartozó”) *cognomen* ritka, a fentén kívül egy további személy ismert Noricumból (OPEL II, 46). A Caupius, vagy Caupo nevek sem sokkal gyakoribbak, előbbi egy-egy Belgicából, Germaniából és Narbonensisből származó feliraton jelenik meg, míg utóbbi csak egy belgicai feliratról ismert (OPEL II, 46).

¹⁰¹⁹ HOLDER 1961, 1215; MEID 2005, 154 (Nagyjából „Jól szolgáló” jelentéssel).

M(arcus) Cocceius Matumari f(ilius) Florus¹⁰²⁰II. század eleje¹⁰²¹

Aquincum (Budapest)

mészkőtábla

SCHÖNWISNER 1781, II 255 Nr. VIII; KATANCSICH 1826-1827, 406 Nr. 244; MOMMSEN EE II, 1874-1875 373 Nr. 656; CIL III, 3546; RÓMER – DESJARDINS 1873, 71 Nr. 137; FRÖHLICH 1892, 136-137 Nr. 44; HAMPEL 1906a, 41-42, 32; MÓCSY 1959, 252, Nr. 186/16; MÓCSY 1962, 609:12; NAGY M. 2003, 451; MEID 2005, 110; NAGY M. 2007, 26 Nr. 11; FPA II, 95, 183; GRBIĆ 2014, 241 Nr. 134; CSIR U 9, Nr. 150; SZABÓ E 2003, 175 Nr. 250; TitAq 2, 986; EDCS-28600434; EDH HD071697; Lupa 2993

M(arcus) Cocceius | Moesicus, an(norum) XV, | h(ic) s(itus) e(st). | M(arcus) Cocceius Ma|tumari f(ilius), Florus, | princeps Cocceia | Oxidubna, Quinti|onis f(ilia), coniux filio | et sibi vivi p(osuerunt).

A felirat alapján nem derül ki pontosan, hogy Florus polgárjoga honnan származik, noha felesége azonos *gentiliciuma* alapján arra gondolhatunk, hogy nem beleszületett, hanem katonai szolgálat révén érdemelte ki. Apja kelta neve¹⁰²² azonban nem feltétlen jelenti azt, hogy Florus a család első római polgárjoggal rendelkező generációjába tartozott, ezt akár már apja is kiérdemelhette. És ez ellen az sem szólhat, hogy *filiatio*ja nem római, hanem kelta módra került feltüntetésre. Florus fia azonban már ebbe születhetett bele, aki a Moesicus nevet talán apja Moesiában viselt katonai szolgálata miatt kapta.¹⁰²³ Azonban fia már nem élhetett a polgárjoggal, a felnőttkor kapujában 15 évesen meghalt. Ha Florus katona is volt, nem ezt tartotta érdemesnek feltüntetni, hanem azt, hogy a *civitas Eraviscorum* egyik előkelője volt. Felesége az ugyancsak kelta származású, de polgárjogot nyert Cocceia Oxidubna,¹⁰²⁴ Quintio lánya volt.

¹⁰²⁰ A Cocceius név arra utal, hogy a család Nerva császártól nyert polgárjogot, Moesia Inferior után Pannoniában fordult elő a legtöbbször a latin nyelvű európai tartományok közül (MÓCSY 1959, 149; BARKÓCZI 1964, 301; OPEL II, 67). Aquincum térségében több feliraton is előfordul (CIL III, 10369; CIL III, 10565; RIU 3, 898). A Florus („Virágzó”) *cognomen* részint Észak-Itáliában, részint a nyugati tartományokban volt a legelterjedtebb, de Pannoniában volt a leggyakoribb az európai latin nyelvű tartományok közül (MÓCSY 1959, 175; BARKÓCZI 1964, 313; OPEL II, 149). Apja a kelta Matumarus („Nagy a jóban”) nevet viselte (MEID 2005, 110; HOLDER II 463, 481).

¹⁰²¹ CSIR U 9, Nr. 150

¹⁰²² HOLDER 1962, 481

¹⁰²³ NAGY M 2007, 26 Nr. 11

¹⁰²⁴ HOLDER 1962, 895

PR 3

T(itus) Fl(avius) Iustini]anu[s?]¹⁰²⁵II. század eleje¹⁰²⁶

(Bonyhád)

mészkősztlé

RÓMER 1866, 167; CIL III, 3303; RIU 4, 1011; KOVÁCS 2011a, 46-51; AnÉp 2011, 1015; GRBIĆ 2014, 242 Nr. 136; EDH HD037562; EDCS-26600601

[T(itus) Fl]av[ius - - -] | [f(i]lius)] Iust[inus? decu]||[ri]o ve[t(]eranus) a(nnorum)] | [T(itus) Fl(avius) Iustini]anu[s?- -] | [- - - pri]nc(eps?) Er[aviscor(um?) a(nnorum)]|A et Fl(avia?) | [- m]ara c[o(n)]iux annor(um)] | [- - -]V h(ic) s(iti?) [s(unt)].

Iustinianus már egy római polgárjoggal rendelkező, de alighanem bennszülött származású családba született bele, talán apja volt a feliraton szereplő *decurio*¹⁰²⁷ és *veteranus* Iustinus. A töredékesen fent maradt felirat vélhetően a *civitas Eraviscorum* princepsként említette. Többet nem tudunk személyéről.

PR 4

T(itus) Fl(avius) Proculu[s]¹⁰²⁸I. század vége – II. század eleje¹⁰²⁹

Acumincum (Novi Slankamen)

mészkősztlé

MÓCSY 1957, 488; AnÉp 1958, 73; DUŠANIĆ 1967, 67-81; ILJug 1, 280; MROZEWICZ 1989, 81 PI 94; MÓCSY 1990, 61; SZABÓ E. 2003, 274-275 Nr. 406; FPA II, 94-95, 183; GRBIĆ 2014, 241 Nr. 205; EDH HD019720; EDCS-10000351; Lupa 4330

T(itus) Fl(avius) Proculu[s] | pr(inceps), praef(ectus) Scor(discorum) | an[n(orum)] XXXXI | h(ic) s(itus) e(st) | T(itus) Fl(avius) [D]ulcis | pater [fili]o suo | pientissimo | fecit.

¹⁰²⁵ A család valamelyik Flavius császártól nyerhette a polgárjogát. A Iustinianus (Iustinushoz tartozó) legnagyobb számban (5 fő) Pannonia nyugati részéről ismert, másutt elég ritka (BARKÓCZI 1964, 315; OPEL II, 209)

¹⁰²⁶ KOVÁCS 2011a, 48

¹⁰²⁷ Itt alighanem katonai tisztséggént értelmezendő.

¹⁰²⁸ A család valamelyik Flavius császártól nyerte polgárjogát. A Proculus („Megnyúlt/Távolban született”) *cognomen* főként Marcus Aurelius uralkodása után terjedt el általánosan, elsősorban Pannonia keltei felén fordul elő, viselői jobbra keletiek, észak-afrikai és észak-italiai származásúak, de a helyi bennszülött népesség körében is népszerű (MÓCSY 1959, 186; BARKÓCZI 1964, 321; OPEL III, 166-167). SZABÓ Edit úgy véli, hogy jobbra azoknak a gyermekeknek adták ezt a nevet, akik hazájuktól távol, vagy apjuk távollétében születtek. (SZABÓ E. 2003, 274).

¹⁰²⁹ FPA II, 95

Titus Flavius Proculus már egy polgárjoggal rendelkező, de *Scordiscus* eredetű családban látta meg a napvilágot. A római polgárjogot legkésőbb apja, Dulcis nyerte el a család számára.¹⁰³⁰ Felirata arról a változásról tanúskodik, amikor is az egyes *civitas peregrinák* felügyeletét ellátó katonai tisztektől az irányítás átkerült a helyi előkelők kezébe. Vélhetően a *civitasok* irányítását ellátó *princeps*ek testületéből választották a további *praefectus*okat.¹⁰³¹

PR 5

T(itus) Flavius Serenus

i.sz. 71

Ismeretlen lelőhely

katonai diploma

RMD IV, 205; AnÉp 2002, 1771; FPA II, 183; AnÉp 2004, 89; AnÉp 2007, 93; AnÉp 2008, 1711; AnÉp 2011, 51; GRBIĆ 2014, 182 Nr. 83; EDCS-24500996; EDH HD055726

Imp(erator) Caesar Vespasianus Augustus | pont(ifex) max(imus), trib(unicia) potest(ate) II, imp(erator) VI, p(ater) p(atriciae), co(nsul) III, | design(atus) IIII | nauarchis et trierarchis et remigibus | qui militaverunt in classe Ravennate | sub Sex(to) Lucilio Basso et ante emerita sti|pendia quod se in expeditione belli for|titer industrieque gesserant exaucto|rati sunt et deducti in Pannoniam quo|rum nomina subscripta sunt ipsis li|beris posterisque eorum civitatem de|dit et conubium cum uxoribus quas tunc habuissent cum est civitas i(i)s | data aut si qui caelibes essent cum iis | quas postea duxissent dumtaxat sin|gul(i) singulas Nonis April(ibus) | Caesare, Aug(usti) f(ilio), Domitiano Cn(aeo) Pedio Casco | co(n)s(ulibus) | /(centurioni) Velageno, Covionis f(ilio) Eravisco | descriptum et recognitum ex tabula | aenea quae fixa est Romae in Capitolio | in podio arae gentis Iuliae parte si|nist(er)iore extri(n)secus || T(iti) Flavi Sereni princ(ipis) Iasio(rum) | Licconis Davi f(ilii) princ(ipis) Breucor(um) | Caledonis Sammonis f(ilii) princ(ipis) Boior(um) | Cobromari Tosiae f(ilii) princ(ipis) Boioru<m=XA> | Breuci Isticani f(ilii) princ(ipis) Antizit(ium) | C(ai) Valeria(ni) Nigri mil(itis) coh(ortis) XIII urb(anae) | L(uci) Licini Aquilae <v=N>et(eranorum?) cur(atoris?) || Imp(erator) Caesar Vespasianus Augustus | pont(ifex) max(imus) trib(unicia) potest(ate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) | co(nsul) III design(atus) IIII | nauarchis et trierarchis et remigibus | qui militaverunt in classe Ravennate | sub Sex(to) Lucilio Basso et ante emerita | stipendia quod se in expeditione belli | fortiter industrieque gesserant ex|auctorati sunt et deducti in Panno|niam quorum nomina subscripta | sunt ipsis liberis posterisque eo|rum

¹⁰³⁰ SZABÓ Edit szerint Dulcis volt az, aki katonai szolgálatával kiérdemelte a polgárjogot, fia pedig éppen ezért kapta a Proculus nevet, minthogy apja távol volt (SZABÓ E. 2003, 274).

¹⁰³¹ MÓCSY 1990, 61

civitatem dedit et conubium cum // uxoribus quas tunc habuissent cum / est civitas iis data aut si qui caelibes / esse(n)t cum iis quas postea duxissent / dumtaxat singuli singulas / Nonis April(ibus) / Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano Cn(aeo) i co(n)s(ulibus) / (centurioni) Velageno Covionis f(ilio) Eravisco / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capitolio / in podio arae gentis Iuliae parte sinisteri|ore extri(n)sec(us).

A fenti, 71-ben kiadott katonai diplomát a ravennai flottából decurióként leszerelt *eraviscus* származású Velagenus, Covio fia számára állították ki.¹⁰³² A szövegből kiderül, hogy Vespasianus a *classis Ravennas navarchusai, trierarchusai* és *remigisei* számára bocsájtott ki diplomákat. A tengerészek még szolgálati idejük letelte előtt leszerelhettek (*ante emerita stipendia*), mivel segítettek a hatalom megszerzésében a császárt (*quod se in expeditione belli fortiter industrieque gesserant*).¹⁰³³ Éppen ezért felmentette őket a katonai szolgálat kötelezettségei alól és letelepítette őket Pannoniában (*exauctorati sunt et deducti in Pannoniam*), illetve szokás szerint a polgárjogot és *conubiumot* ők és utódaik is megkapták. Jelen dolgozat szempontjából még fontosabb, hogy az okmány hitelességét a pannoniai törzsek előkelői tanúsították: Titus Flavius Serenus a *Iasii princeps*e, Licco, Davus fia, a *Breuci princeps*e, Caledo, Sammo fia, a *Boii princeps*e, Cobromarus, Tosia fia, a *Boii princeps*e, Breucus, Isticanus fia, *Andizetes princeps*e. Továbbá két katona, Caius Valerius Niger, a *cohors XIII urbaná*ból, és Lucius Licinius Aquila veterán,¹⁰³⁴ akik esetében bizonytalan, hogy pannoniaiak voltak-e. A *princeps*ek elég nagy földrajzi szóródást mutatnak, egy *Iasus*, egy *Breucus*, két *Boius* és egy az *Andizetes* közül. Közülük Titus Flavius Serenus rendelkezett a polgárjoggal, a többieknek még a neve sem „romanizált”, mindannyian bennszülött neveket viseltek, így azonosíthatóságuk végett apjuk nevét tüntették fel.

¹⁰³² Ugyanebből az évből ismerünk egy másik, ugyancsak pannoniai, közelebbről marsunni származású *decurio* számára kiadott diplomát (RMD IV, 204). Liccaius azonban a misenumi flottában szolgált, noha a szövege szerint Paestumban telepítették le, a diploma a Száva menti Slavonski Brodból került elő, így bizonyos, hogy leszerelése után visszaköltözött szülőföldre. A diploma hitelességét tanúsítók mind pannoniai vagy észak-italiai származásúak voltak. Savariából származott Marcus Virus Marcellus, aki a *legio decurió*ja volt, veteránként szerepel a diplomán a *breucus* Lucius Domitius Severus és a szintén *breucus* Lucius Valerius Pavo (és az emonai Caius Marcus Nobilis).

¹⁰³³ A ravennai flotta ugyanis Vitelliusszal szemben Vespasianus oldalára állt, Tacitus szerint azért, mert a flotta nagyrészt pannonokból és dalmatákból állt, ezek a tartományok pedig Vespasianus törekvéseit támogatták. (Tacit. Hist. III. 12.) STARR kimutatta, hogy a ravennai flotta tengerészeinek 43%-a a Balkánról származott, ugyanez misenumi flotta esetében 28 % volt. (STARR 1941, 75, Table 1.)

¹⁰³⁴ Talán savariak lehetett, legalábbis az egység több savariai származású tagját ismerjük az I. századból (RMD IV, 213; CIL V, 943)

Alorix, Bassi filius¹⁰³⁵II. század első fele¹⁰³⁶

Aquincum (Diósd)

sírsztélé

AnÉp 1969/70, 493, MÓCSY 1970, 59-66, Abb. 1; RIU 6, 1347, SZABÓ E. 2003, 170-171 Nr. 244; ALFÖLDY 2004b, 26; AnÉp 2004, 1133; FPA II, 94-95; GRBIĆ 2014, 242 Nr. 137; EDH HD012100; EDCS-09701128; Lupa 2745

Alorix | Bassi f(ilius) decu|rio Erav|iscus ann(or)um | XXXV h(ic) s(itus) e(st) | f(ilius?) p(atr)is?
p(ientissimo?).

Alorixról alig tudunk valamit, valamikor a II. században, 35 éves kora körül hunyhatott el, így vélhetően a század elején, vagy még az I. század végén születhetett a *civitas Eraviscorum* területén. Noha már apjai is latin nevet viselt, Alorix felirata alapján *peregrinus* jogállásúként halt meg. Feliratán szereplő *decurio* tisztségét a *civitas Eraviscorum*hoz kapcsolódóan töltötte be, minthogy a segédcsoportok tisztjei, illetve Aquincum városi tanácsának tagjai is rendre a római polgárjoggal rendelkezők közül kerültek ki. Lehetséges, hogy a korábbi *princeps* kifejezést váltotta fel a *decurio* cím,¹⁰³⁷ és *decurio civitatis Eraviscorum*ként értendő.¹⁰³⁸ Felmerül ugyanakkor az a lehetőség is, hogy a két szó független egymástól, és egyszerű felsorolásról van szó, azaz: *decurio, (natione) Eraviscus*.¹⁰³⁹

Bato, dux et rex Breucorum

A Velleius Paterculus által ígért munka nem maradt ránk, s talán sohasem készült el, holott ebben a következőket írta: „*Legkiválóbb vezéreikről, Batóról és Pinnetesről – közülük az egyik fogságba esett, a másik önként megadta magát – remélem, későbbi munkámban fogok szót ejteni.*”¹⁰⁴⁰ Noha itt alighanem a *daesidias* Batóra utalt, *breucus* névrokonáról ugyancsak

¹⁰³⁵ Az Alorix név máshonnan nem ismert, talán Allorix a helyes alak (MEID 2005, 76.77). Apja a latin Bassus nevet viselte, ami nem volt különösebben etnikum specifikus, tulajdonosai különféle *origó*val rendelkeztek, a *cognomen* főként keleten és Észak-Itáliában gyakori (MÓCSY 1959, 166; BARKÓCZI 1964, 307).

¹⁰³⁶ Traianus uralkodásának utolsó évtizede (MÓCSY 1970, 569), a TMP formulához lásd FITZ 1963.

¹⁰³⁷ FPA II, 94

¹⁰³⁸ MÓCSY 1970, 62. Galliai és germaniai *decuriones civitatis*: ILS 4607, 4608, 6758, 7033, 7049, 7073, 9305.

¹⁰³⁹ MÓCSY 1970, 62

¹⁰⁴⁰ Vell. II. 114. (Hoffmann Zsuzsanna fordítása).

keveset tudunk. Az adózás, illetve az újoncállítás terhe miatt i.sz. 6-ban¹⁰⁴¹ felázadt *Daesidiates* törzs példáján felbuzdulva a *Breuci* is csatlakoztak a felkeléshez, vezetőjüké pedig egy bizonyos Batót választottak, akinek vezérletével Sirmium ellen vonultak.¹⁰⁴² Moesia helytartója A. Caecina Severus azonban a Dráva közelében vereséget mért rájuk csapataival, ám ők maguk is komoly veszteségeket szenvedtek.¹⁰⁴³ Miután a *Daesidias* Bato is vereséget szenvedett a rómaiaktól, együttesen egy Alma nevezetű hegyen sáncolták el magukat, s noha a rómaiakat visszaverték, támadásba azért nem bocsátkoztak.¹⁰⁴⁴ Ezt követően a felkelők ódzkodtak a nyílt mezei összecsapásoktól, inkább erődített helyekre húzódtak vissza, s csak fosztogatással, portyákkal nyugtalanították a rómaiakat, még Macedoniába is betörték.¹⁰⁴⁵ Ezek hatására Augustus császár i.e. 7-ben Germanicus vezetésével újabb csapatokat küldött a térségbe. Talán a csapatok egyesülését megakadályozandó próbálták rátörni a *volcae*i mocsarak (*Hiulca palus*) közelében állomásozó Severus csapataira, azonban azok visszaverték támadásukat.¹⁰⁴⁶ A *Breuci* a háború okozta veszteségek, a földek felégetése miatt növekvő éhínség és a nyomában kezdődő járványok okán egyre inkább hajlottak a rómaikkal való megegyezésre,¹⁰⁴⁷ amit csak erősített a Bathinus folyónál elszenvedett vereségük.¹⁰⁴⁸ Mindezek hatására a pannonok megadták magukat az ütközet után, illetve Bato kiszolgáltatta Pinnetest a rómaiaknak. Ennek elismeréseként Tiberius Batót a *Breuci* királyává tette, aki hatalma biztosítása végett túszoikat szedett a szövetséges törzsektől.¹⁰⁴⁹ Ám nem élvezhette sokáig ezen méltóságát, ugyanis a *Daesidias* Bato megtorolta az árulást, megtámadta majd legyőzte egykori szövetségesét, akit ezután a saját emberei szolgáltattak ki a bosszúszomjas Batonak, aki kivégeztette névrokonát.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴¹ A rómaiak által *bellum Batonianum* (CIL V, 3346) néven emlegetett nagy pannon-dalmata felkelésről lásd Vell. II. 110-116; Cass. Dio LV 28, 7-34, LVI 11-17,2 ill. a további ókori említéseket és modern szakirodalmat FPA I, 270:92; DZINO 2009

¹⁰⁴² Cass. Dio LV 29.

¹⁰⁴³ Vell. II 110, 6; Cass. Dio LV 29.

¹⁰⁴⁴ Cass. Dio LV 30.

¹⁰⁴⁵ Cass. Dio LV 30.

¹⁰⁴⁶ Cass. Dio LV 32.

¹⁰⁴⁷ Cass. Dio LV 33.

¹⁰⁴⁸ FPA I, 272

¹⁰⁴⁹ Cass. Dio LV 33.

¹⁰⁵⁰ Cass. Dio LV 34; Vell. II 114,4

Bato, dux Daesidiatarum

A *Daesidiates* törzs választott vezére nem teljesen illeszkedik az e fejezetben taglalt személyek közé. Noha ugyanis a római szerzők pannon törzsként említik a *Daesdiatae* vagy *Daesidiates* törzset,¹⁰⁵¹ alighanem már a pannon-dalmata felkelést követően törzsterületük, illetve maga a törzs nem Pannoniához, hanem Dalmatiához került. Cassius Dio elbeszélése alapján Bato volt az, aki a legtevékenyebb szerepet játszotta i.sz. 6-ban a felkelés kirobbantásában, kezdeti sikerei hatására további törzsek is a csatlakoztak lázadáshoz.¹⁰⁵² Seregével Salona ellen vonult, ám az ostrom közben egy köllövedéktől súlyosan megsebesült, ekkor csapatai egy részét a tengerparti területek felprédálására küldte, akik Apolloniáig végigpusztították a vidéket, és noha először vereséget szenvedtek az ellenük küldött római csapatoktól, később legyőzték őket.¹⁰⁵³ A felkelés hírére Tiberius haderejével a pannonok ellen indult, Valerius Messalinust, Pannonia és Dalmatia legatusát azonban előre küldte, s miután erről Bato értesült, lesből támadta meg Messalinus erőit, azonban mégis vereséget szenvedett. Ekkor az ugyancsak vereséget szenvedett *Breucus* Batóval az *Alma mons* nevezetű helyen sáncolták el magukat, a rómaiakat ugyan visszavetették, de a támadásra nem gondolhattak.¹⁰⁵⁴ Az újabb csapatok érkezésének hírére a két Bato egyesítette erejét és a *volcae*i mocsaraknál (*Hiulca palus*) támadta meg Severus seregét, azonban nem jártak sikerrel.¹⁰⁵⁵ A lázadók a következő évben, i.sz. 8-ban már kerültek a nyílt összecsapásokra, inkább római területeket nyugtalanítottak portyáikkal és lázítottak Róma ellen.¹⁰⁵⁶ Az egyre kilátástalanabb helyzetben a *Breucus* Bao behódolt a rómaiaknak, s kiadta egyik vezértársukat is. Erről értesülve a *Daesidiata* vezér megtámadta, s vereséget mért rá, majd körülzárta egy erődben, mire saját emberei szolgáltatták ki. Ezután a *Daesidiata* a hadsereg előtt halálra ítélte, majd kivégeztette a *Breucus* Batót.¹⁰⁵⁷ Noha ennek hatására a felkelés tüze újult erővel lobbant fel, a rómaiak hamar leverték az újra fegyvert fogó törzseket. Ezért Bato inkább Dalmatiának vette az irányt, ám a többi törzs rövid úton Róma békéje alá került.¹⁰⁵⁸ Ugyan Tiberius ostrom alá vette az Andentrium erődítményébe berendezkedett Batót, azonban az erődítmény jól védett volt és Bato is felkészült, így elhúzódo

¹⁰⁵¹ Strab. VIII. 314; Vell. II.115; Plinius III. 26

¹⁰⁵² Cass. Dio LV. 29

¹⁰⁵³ Cass. Dio LV. 29

¹⁰⁵⁴ Cass. Dio LV. 30

¹⁰⁵⁵ Cass. Dio LV. 32

¹⁰⁵⁶ Cass. Dio LV. 32

¹⁰⁵⁷ Cass. Dio LV. 34

¹⁰⁵⁸ Cass. Dio LV. 34

ostrommal kellett számolni.¹⁰⁵⁹ Éppen ezért, mielőtt még teljes vereséget szenvedett volna, behódolt Tiberiusnak, aki „*Batót, a pannonok vezérét dús ajándékokkal elhalmozva Ravennába helyezte át hálából, amiért egyszer szabadon engedte őt, mikor hadseregestül egy hegyszorosban körülzárta.*”¹⁰⁶⁰

PR 9

Breucus, Isticani f(ilius)

GRBIC 2014, 188 Nr. 87

feliratát lásd PR 5- T(itus) Flavius Serenus

Egy 71-ben kiadott katonai diplomán szerepel tanúként, a *civitas Antizitium (!) princepse*.

PR 10

Caledo, Sammonis f(ilius)¹⁰⁶¹

GRBIC 2014, 279 Nr. 192

feliratát lásd PR 5- T(itus) Flavius Serenus

Egy 71-ben kiadott katonai diplomán szerepel tanúként, Cobromarus (PR 11) mellett a *civitas Boiorum princepse*.

¹⁰⁵⁹ Cass. Dio LVI. 12

¹⁰⁶⁰ Suet. Tiberius 20. (Kis Ferencné fordítása); Dio Cass. LV 29–33. LVI 11–16 Itt azonban úgy tűnik, Suetonius összekeverte őket, valójában itt a dalmatiai (*Daesidiata*) Batóról lehet szó.

¹⁰⁶¹ A Caledo nem nevezhető gyakorinak, egy-egy feliratról ismert Hispaniából (HEp 1995, 441), illetve Britelemből (ILS 4576), s talán egy carnuntumi feliraton is ez a név szerepel (HILD 1968, 149). Egy Caletonium Secundus (CIL III, 4411) ismert Pannoniából, noha őt dél-galliai eredetűnek tartja a kutatás, még egy Mari[a] Caledonia (HILD 1968, 209) ismert a tartományból (HOLDER 1961, 694). Maga a név leginkább a brit *Caledones* törzssel hozható kapcsolatba MEID 2005, 189). Természetesen itt csak magáról a névről, és nem a fenti személy eredetéről van szó. Noha ezt a példát MEID nem említi, a Sammóra (jelentését illetően talán a „Társ/Bajtárs/Pajtás” kelta megfelelője), illetve a Samm- többől képzett nevekre van példa Pannoniában (Tata, Wiener Neustadt, Neusiedl am See), főként a tartomány nyugati részéről, azaz az egykori *boius* területről származnak feliratok, amelyek ezeket a neveket említik (HOLDER 1962, 1341-1342; MEID 2005, 240-241).

PR 11

Cobromarus, Tosiae f(ilius)¹⁰⁶²

GRBIĆ 2014, 279 Nr. 193

feliratát lásd PR 5- T(itus) Flavius Serenus

Egy 71-ben kiadott katonai diplomán szerepel tanúként, Caledo mellett a *civitas Boiorum princepse*.

PR 12

Iucundus, Talalni filius¹⁰⁶³

I. század vége¹⁰⁶⁴

Solva (Esztergom-Szamárhegy)

mészkö sztélé

AnÉp 1937, 138; BARKÓCZI 1944-1951, 11, Taf. XIII 3; MÓCSY 1959, 54, 247, Nr. 174/2; RIU 3, 790; KOVÁCS 2003, 285; SZABÓ E. 2003, 141 Nr. 198; FPA II, 94-95; MANDER 2013, 289, Nr. 617; GRBIĆ 2014, 209 Nr. 109; EDCS-09900338; EDH HD023349; Lupa 701

Solva | Iucundi | princ(ipis) Azali(orum) f(ilia) | ann(orum) IIX | pater pos(u)it.

I. század vége¹⁰⁶⁵

Solva (Esztergom-Bánom)

mészkö sztélé

RIU S, 117; RHP 139; AnÉp 1997, 1261; LŐRINCZ 2001, 200 Nr. 139; KOVÁCS 2003, 285; SZABÓ E. 2003, 141 Nr. 198; FPA II, 94-95; MANDER 2013, 289 Nr. 618; GRBIĆ 2014, 209 Nr. 110; EDCS-09500154; EDH HD037996; Lupa 2856

Dis Manib(us) sacrum || Asper | eq(ues) alae | Hisp(anorum) I | Aurian(ae) | Iucondo Talal|ni f(ilius) [[pricipi]] civ[itatis] Azalior|um patri vivo et | [- - - - -].

¹⁰⁶² A kelta eredetű Cobromarus („Nagy a segítségben”) öt ízben is előfordul a pannoniai feliratos anyagban, ebből legalább kettő, esetleg három is ugyanazt a személyt említi (HOLDER 1961, 1055; MEID 2005, 102-103). Mindhárom Carnuntum környéki feliraton (AnÉp 1920, 67; HILD 1968, 249; HILD 1968, 156) alighanem T. Flavius Cobromarus neve szerepelt. Nagyon is csábító gondolat a fenti *princeps*szel összekötni, és akár azonosságot is feltételezni, azonban egyik carnuntumi feliraton sem szerepel olyan adat, ami ezt kétségtelenné tehetné. GRBIĆ legalább rokonságot tételez fel közöttük (GRBIĆ 2014, 330).

¹⁰⁶³ A Iucundus („Kellemes/Örvendetes”) gyakori Észak-Itáliában, főleg a *libertus*ok körében (MÓCSY 1959, 177).

¹⁰⁶⁴ MANDER 55-75 közé teszi (MANDER 2013, 289).

¹⁰⁶⁵ Késő Flavius-kor (LŐRINCZ 2001, 200 Nr. 139); 70-90 között (MANDER 2013, 289).

Alighanem ugyanazt a személyt említi mind a két felirat.¹⁰⁶⁶ Ezek szerint Lucundus, Talalnus fia volt, és a princepsi méltóságot töltötte be az *azalusok civitasában*. Gyermekai közül (egyik) lánya fiatalon, 8 éves korában elhunyt. Legalább egy fia megélte a felnőtt kort, a már latin nevet viselő Asper lovasként szolgált,¹⁰⁶⁷ még aktív katonaként apját is ő temette el valamikor az I. század utolsó negyedében. Sírfeliratán tisztsége nevét kivésték, alighanem igaza van Kovács Péternek, hogy mindez azért történt, mert egy magasabb tisztséget (*decurionatus*, vagy a *praefecturát*) vésték a helyére öntött gipszbe.¹⁰⁶⁸

PR 13

Licco Davi f(ilius)

GRBIC 2014, 199 Nr. 94

feliratát lásd PR 5- T(itus) Flavius Serenus

Egy 71-ben kiadott katonai diplomán szerepel tanúként, a *civitas Breucorum princeps*.

PR 14

Paulinus¹⁰⁶⁹

I. század vége II. század eleje¹⁰⁷⁰

Aquincum terr. (Tárnok)

mészkö sírsztélé (részben elveszett)

RÓMER 1866, 183; CIL III, 3379; CIL III, 10358; RÓMER – DESJARDINS 1873, 386; RIU 6, 1345; FPA II, 183; SZABÓ E. 2003, 169-170 Nr. 243; ALFÖLDY 2004a, 26; AnÉp 2004, 1133; GRBIC 2014, 241 Nr. 133; EDCS-17500076; EDH HD031816; Lupa 3188

Viator [an(norum) - - -] | Vibius an(norum) [- - -] | Silanus an(norum) II | Severus an(ni) I | Paulini princ(i)p(is) | f(ili) h(ic) s(iti) s(unt) pater | t(itulum) m(emoriae) [p(osuit)].

A feliraton szereplők mindegyike latin nevet visel, holott Paulinus és elhunyt fiai a lelőhely alapján *Erasviscusok* lehettek. Noha a felirat töredékes, annyi bizonyos, hogy sírkő szövege egy *cognomennel* indul, és vélhetően másutt sem volt *gentilicium* feltüntetve, ez arra utal, hogy

¹⁰⁶⁶ RIU S, 117 sz. alatti felirathoz fűzött kommentár. FPA II, 95

¹⁰⁶⁷ Alighanem az egység pannoniai tartózkodása idején került az *alába*. Ugyanis a csapatot valamikor Vespasianus uralkodása elején Noricumból Pannoniába, Aquincum térségébe helyezték át, egykori táboruk romjai a mai budapesti Bem tér alatt találhatóak. Az egység nem maradt sokáig a tartományban, még a 80-as évek végén átkerült Raetiába (LŐRINCZ 2001, 21).

¹⁰⁶⁸ FPA II, 95

¹⁰⁶⁹ A Paulinus („Paulushoz tartozó”) *cognomen* Észak-Itáliában és Dalmatiában a leggyakoribb (MÓCSY 1959, 184; OPEL III, 129).

¹⁰⁷⁰ Részint TMP formula alapján (ehhez részletesebben lásd FITZ 1963).

a feliraton szereplő személyek mindannyian *peregrinus* jogállásúak voltak. A romanizáció iránti hajlandóságukat azonban neveik, s maga a felirat állítása is jelzi. Paulinus alighanem a *civitas Eraviscorum* egyik *princeps*e volt.

PR 15

Pinnetes

Pinnes vagy Pinnetes a pannon-dalmata felkelés harmadik legnagyobb tekintélyű vezére volt a két Bato mellett.¹⁰⁷¹ A források nem szólnak arról, melyik törzs vezére volt. Miként korábbi tetteiről, úgy háború alatti szerepéről sem tudunk. A forrásokban csupán fogságba esésekor szerepel,¹⁰⁷² pontosabban mikor a *Breucus* Bato a rómaiak kegyét keresve kiszolgáltatta nekik.¹⁰⁷³

¹⁰⁷¹ Vell. II. 110

¹⁰⁷² Vell. II. 114

¹⁰⁷³ Cass. Dio LV. 34

VI. 2. BIZONYTALAN TÖRZSI VEZETŐK

„...*quamquam plurimos cupiamus honore a nobis
in istam domum conlato ad aemulationem Iuliani excitari...*”
(AnÉp 1971, 534 - Tabula Banasitana)

PR 16

P(ubli) Aelius Decoratus¹⁰⁷⁴

II. század első fele¹⁰⁷⁵

Intercisa (Dunaújváros)¹⁰⁷⁶

mészkö oltár

VÁGÓ 1971, 127-128. Nr. 460 fotó LVII; AnÉp 1971, 327; AnÉp 2000, 1222; MÓCSY 1973, 382; VÁGÓ – BÓNA 1976, 27; RIU 5, 1066; LŐRINCZ 1996, 24 Nr.41; MROZEWICZ 1989, 73 PI 2; SZABÓ E. 2000; SZABÓ E. 2003, 237-238. Nr. 345; GRBIĆ 2014, 243 Nr. 140; EDCS-09900514; EDH HD011530

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) v(otum) s(olvit) | l(ibens) m(erito) P(ubli) Ae/li Septi/mus et
De/coratus | dec(uriones) m(unicipii) et | arm() c(ivitatis) Er(aviscorum).*

A felirat előkerülési helye és szövegezése miatt a felirat közlői és a kutatói számára is több értelmezési lehetőséget szült. A IOM számára állított oltár a Hadrianustól polgárjogot nyert két család sarját említi, akik természetesen akár rokonságban is állhattak egymással. A felirat szerint mindketten municipális *decuriók* voltak. Azt nem tüntették fel, hogy melyik településről van szó, így több megoldás is felmerült. Azonban igen valószínű, hogy a *municipium* alatt Aquincum értendő,¹⁰⁷⁷ függetlenül attól, hogy maga az oltár akár Intercisában is készülhetett.¹⁰⁷⁸ A felirat jóval bizonytalanabb pontja Decoratus és Septimius (PR 17) másik tisztsége, amit az ARM rövidítéssel jelöltek és a *civitas Eraviscorum*hoz kapcsolódóan töltöttek be. Egyes értelmezési javaslatok szerint ez az *ar(e)m(agos)* szó rövidítése lenne, noha maga a szó előfordul feliratos forrásokban, erősen megkérdőjelezhető ez a fajta feloldás.¹⁰⁷⁹ Egyáltalán az is bizonytalan, hogy itt egy kelta vagy latin elnevezésű tisztségről van-e szó. Mindössze annyi bizonyos, hogy valamilyen a *civitas Eraviscorum*hoz kapcsolódó tisztség volt.

¹⁰⁷⁴ A család apai ágon Hadrianus császártól kaphatta a római polgárjogát. A Decoratus („Ékesített/Megbecsült”) *cognomen* Pannoniában a leggyakoribb, Marcus Aurelius uralkodása után, főleg III. század folyamán Aquincum térségében fordul elő, egyébként ritka (MÓCSY 1959, 171; BARKÓCZI 1964, 310; OPEL II, 95)..

¹⁰⁷⁵ LŐRINCZ 1996, 24

¹⁰⁷⁶ Másodlagos lelőhely, a sírsztélélt felhasználták egy késő római sír építéséhez (VÁGÓ – BÓNA 1976, 27).

¹⁰⁷⁷ Ekképp (MÓCSY 1973, 382; LŐRINCZ 1996, 24) SZABÓ Edit felveti, hogy a város Volgum is lehet, illetve, hogy talán kapcsolatba hozhatóak egy aquincumi feliraton szereplő (CIL III, 3362) bizonyos P. Aelius Frontoval, Aquincum *coloniájának decuriójával* és egykori *flamenével*, illetve annak feleségével, Septimia Decoratával (SZABÓ E. 2003, 238).

¹⁰⁷⁸ Gorsiumi (táci) vagy intercisai műhelyben készült (BARKÓCZI 1985, 106).

¹⁰⁷⁹ GRBIĆ 2014, 329

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (II. század első fele)

arm() civitatis Eraviscorum (II. század első fele)

PR 17

P(ubli) Aelius Septimus¹⁰⁸⁰

MROZEWICZ 1989, 73 PI 3

feliratát lásd PR 16 - P(ublius) Aelius Decoratus

Publius Aelius Decoratuszal (PR 16) együtt Aquincum *decurio*ja, illetve egy jelenleg meghatározhatatlan tisztség viselője a *civitas Eraviscorum*hoz kapcsolódóan valamikor a II. század első fele folyamán.

Cursus honorum:

decurio municipii Aelii Aquincensium (II. század első fele)

arm() civitatis Eraviscorum (II. század első fele)

PR 18

P(ublius) Aelius [- - -]us(?)

II-III. század

Aquincum (Bölcske)

mészköltár

BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 127-128 Nr. 17; AnÉp 2003, 1424; KOVÁCS 2004a, 380 Nr. 17; AnÉp 2005, 1241; SZABÓ Á. 2006a, 119-120 P b; GRBIĆ 2014, 242 Nr. 135; EDCS-30100910; EDH HD045108; Lupa 10848

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | [Teut(ano) P(ublius) Aelius | [- - -]us aug(ur), p(rinceps) | civit(atis)] Eravis(corum) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) | pro se et sui/s.*¹⁰⁸¹

¹⁰⁸⁰ A család apai ágon Hadrianus császártól kapta a római polgárjogát. A Septimus („Hetedik”) meglehetősen ritka *cognomen*, Marcus Aurelius uralkodása előtt főként Észak-Itáliában és Dalmatiában gyakori, később legnagyobb számban Noricumban fordult elő. Pannoniában további három személy viselte (MÓCSY 1959, 190; BARKÓCZI 1964, 324; OPEL IV, 70).

¹⁰⁸¹ KOVÁCS Péter feloldása (KOVÁCS 2004a, 380).

Nehezen olvasható felirat, közlői szerint biztosan nem Teutanus oltár, a *dedicator* neve leginkább Marcus Aurelius lehetett, ezért a II-III. századra teszik a készítését.¹⁰⁸² KOVÁCS Péter szerint Teutanus oltár, amit egy bizonyos P. Aelius [- -] *augur* és *princeps* emelt.¹⁰⁸³ SZABÓ Ádám szerint sem Teutanus tiszteletére emelték, a közlők feloldását átvéve, és kritikusan kezelve a szöveget, az állítató nevét sem adja meg, *auguratusát* is bizonytalannak tartja, *princeps* tisztség pedig egyáltalán nem szerepelteti. Ugyancsak felhozható az olvasattal szemben, hogy az ismert esetek alapján a *princeps* szót sosem rövidítették csak „p” betűvel. Nagyon is kétséges forrásnak tekinthető.

PR 19

Aurel(i) Valentis¹⁰⁸⁴

III.század

Brigetio (Komárom)

oltár? (eltűnt)

CIL III, 4292; BARKÓCZI 1944-1951, 58 Nr. 151; RIU 2, 405; GRBIĆ 2014, 211 Nr. 111; EDCS-26600208; EDH HD039141

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) s(acrum) | Aurel(i) Vega|bius(!) et Valentis | principis.

Ez a különleges felirat is elveszett, csak átiratból ismerjük szövegét. A másolata szerint rossz vagy legalábbis vulgáris latinsággal íródott szöveg két egykori *princeps*et említhetett.¹⁰⁸⁵ A felirat már csak azért is meglepő, mert a rajta szereplő Aurelius név a III. századra helyezi a feliratot, míg a többi *princeps civitatis* rangot viselő személyt az I. század végéről, vagy a II. század elejéről ismerjük. Ezért is bizonytalan, hogy ebbe a körbe utalhatjuk-e a szöveget. GRBIĆ a *civitas Azaliorum princeps*ének tartja.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸² BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003, 127-128

¹⁰⁸³ KOVÁCS 2004a, 380

¹⁰⁸⁴ A Valentis név eddig nem adatolt, számításba jöhet, hogy a Valens vagy Valentius nevekről van szó. A Valens („Egészséges”) *cognomen* Marcus Aurelius uralkodása előtt főként a tartomány nyugati felében fordult elő, utána inkább keleti tartományrészben, s a nevet viselő személyek közül többen is orientális származásúak voltak. Alapvetően egy Illyricumban népszerű névről van szó, azaz a két Moesia, Dalmatiában, Pannoniában és Daciában volt a leggyakoribb, ugyanakkor természetesen Észak-Italiából is nagy számban ismert, a keleti tartományokon túl (MÓCSY 1959, 194; BARKÓCZI 1964, 326; OPEL IV, 139). A Valensszel ellentétben a Valentius *cognomen* igen ritka, s Észak-Italiát leszámítva csupán egy-két feliratról ismert több tartományból, Pannoniában ugyancsak egyetlen feliraton fordul elő (OPEL IV, 141).

¹⁰⁸⁵ Barkóczi még névként értelmezte, Princeps formában (BARKÓCZI 1944-1951, 58).

¹⁰⁸⁶ GRBIĆ 2014, 329

PR 20

Aurel(i) Vegabius(!)¹⁰⁸⁷

feliratát lásd PR 19 - Aurel(i) Valentis

A Vegabiust említő felirat elveszett, csak átiratból ismerjük szövegét. A másolata szerint rossz vagy legalábbis vulgáris latinsággal íródott szöveg két egykori *princeps*et, Aurelius Valentist (PR 19) és Aurelius Vegabiust említhette. A felirat már csak azért is meglepő, mert a rajta szereplő Aurelius név a III. századra helyezi a feliratot, míg a többi *princeps civitatis* rangot viselő személyt az I. század végéről, vagy a II. század elejéről ismerjük. Ezért is bizonytalan, hogy ebbe a körbe utalhatjuk-e a szöveget. GRBIĆ a *civitas Asaliorum princeps*ének tartja.¹⁰⁸⁸

PR 21

Ulpus(?) Capito¹⁰⁸⁹

II. század eleje

Bassianae (Donji Petrovci)

tábla

BRUNŠMID 1901, 149; CIL III, 15134; DUŠANIĆ, 1967, 198-201, 214-215, Nr. 2; AnÉp 1968, 453; ILJug 2, 1035; ILJug 3, 3010; SZABÓ E 2003, 275 Nr. 406a; FPA II, 183:155; GRBIĆ 2014, 289 Nr. 206; EDCS-30200444; EDH HD014636

[- - -]od | [- - -]nis filia | [v(ixit) ann(os)] XX, M(arcus) Ulpi/us Dasius posuer|unt pater filiae / pient[iss]imae et [.] | Ulpi [S]ilv[a]nus e[t - - -] | Capito prin[cipes(?)] | Crescens [sorori] | pienti[ssimae].

Vélhetően egy *princeps* testvérpárt említ a felirat, azonban már MÓCSY is bizonytalan forrásként tekintett rá, felvetve, hogy a *princeps civitatis* nem azonos az olyan *princeps*szel, aki csak népnevet,¹⁰⁹⁰ vagy éppen semmit sem tüntetett fel rangja mellett. Ha esetleg nem rangot jelöl, akkor is legalább törzsi előkelő értelemmel bír, így mindenképp vezető helyzetükre utal. Ugyancsak bizonytalan, hogy pontosan melyik *civitas peregrinához* köthetőek, a felirat

¹⁰⁸⁷ A Vegabius név *hapax* (BARKÓCZI 1964, 327), MEIDnél sem szerepel a nevek sorában (MEID 2005).

¹⁰⁸⁸ GRBIĆ 2014, 329

¹⁰⁸⁹ Vélhetően a család Traianus császártól kapta polgárjogát. A Capito („Nagyfejű”) *cognomen* gyakori Észak-Itáliában és Hispaniában, Pannoniában a bennszülöttek körében is elterjedt volt (MÓCSY 1959, 168; BARKÓCZI 1964, 308; OPEL II, 33).

¹⁰⁹⁰ MÓCSY 1990, 307:46

lelőhelye alapján a *civitas Scordischorum* illetve a *civitas Amantinorum* merül fel lehetőségként.¹⁰⁹¹ De az is lehetséges, hogy „PRIN” névtöredékként értelmezendő.¹⁰⁹²

PR 22

Ulpus(?) Silvanus¹⁰⁹³

feliratát lásd PR 21 - Ulpus(?) Capito

Silvanus talán Ulpus Capito (PR 21) testvére volt, és talán ugyancsak *princeps civitatis*, az erről tanúskodó felirat meglehetősen töredékes, így értelmezése bizonytalan. Amennyiben mégis így volt, a lelőhely alapján a *civitas Scordischorum*, illetve a *civitas Amantinorum* merül fel lehetőségként.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹¹ Utóbbi mellett: SZABÓ E. 2003, 275

¹⁰⁹² Szóba jöhet a Princeps, Principalis és Principius (OPEL III, 162)

¹⁰⁹³ Vélhetően a család Traianus császártól kapta polgárjogát. A Silvanus („Erdőhöz tartozó/Erdei” jelentéssel, ugyanakkor *theophor* név is egyben) már a Marcus Aurelius előtti időkben, elsősorban a nyugati tartományokban, gyakori név volt (MÓCSY 1959, 190). Elsősorban három területen, a keleti származásúak, a Duna-vidékiek és az *africaiak* között (BARKÓCZI 1964, 324), mindenesetre Pannoniában is elég gyakori volt ahhoz, hogy helyi származású lehessen (OPEL IV, 82).

¹⁰⁹⁴ Utóbbi mellett: SZABÓ E. 2003, 275

VII. AZ ÖSSZEÁLLÍTÁSBA FEL NEM VETT FELIRATOK

Aurel(ius) Crispus¹⁰⁹⁵

III. század

Aquincum

szarkofág

RÓMER 1864, 119; RÓMER – DESJARDINS 1873, 46-47, Nr 90; CIL III, 3589 (p 1041); CIL III, 3684; CIL III, 10532; FRÖHLICH 1892, 130; MROZEWICZ 1989, 74, PI 15; AnÉp 1993, 1311; FITZ 2000, 123 Nr. 45; SZABÓ E. 2003, 204 Nr. 290; TitAq 2, 557; EDCS-26600591; Lupa 2998

D(is) M(anibus)! // In memoria(m) Aureli Minervini ad/ulescentis nepotis aetate inte/gra, qui vixit ann(os) XVII, fec(it) Aure/l(ius) Crispus dec(urio) col(oniae) Equ{a}es(tris), eq(ues) R(omanus) a(v)un/culus.

Aurelius Crispus alighanem a germaniai *colonia Iulia Equestris* (Noviodunum)ból származott, és unokája halála miatt került a tartományba, nem volt pannonai származású. Unokája *ordobeli* tagsága nem következik feltétlenül Crispus társadalmi helyzetéből. Bár Minervinus esetében még fiatal kora sem jelent kizáró okot, azonban a rendelkezésünkre álló források nem utalnak Minervinus lovagi rendű helyzetére. Az ötödik sorban szereplő EQVAES betűket Mommsen még *e(t) quaes(tor)*ként értelmezte, Römer és Desjardins már az *Equaes(tris)* feloldást javasolták.¹⁰⁹⁶

[Ti(berius) Cl(audius) Ti(beri) f(ilius) V]icto[rinus]

Baláca

síroltár

ERTEL 1996, 88, 142, 144-145; FITZ 1996a, 221-223, Nr. 5; PALÁGYI 1997, 196, Abb. 7,1; FITZ 1998, 106-107; FITZ 2000, 124, Nr. 50; ALFÖLDY 2004a, 30-32, Nr. II

[Ti(berio) Cl(audio) Ti(berii) f(ilio) V]icto/[rino? - - -] / [- - -] / [- - - et] / [Ti(berius) Claudiu]s [Ti(berii) f(ilius)] Co/[- - -] pat[ri] f(ieri) i(usserunt?).¹⁰⁹⁷

ERTEL 1996, 148; FITZ 1996a, 199-201; PALÁGYI 1997, 22; FITZ 1998, 89; ALFÖLDY 2004a, 63-69, 122

¹⁰⁹⁵ A Crispus („Göndör”) *cognomen* főként Galliában fordul elő (OPEL III, 82), nyugati származását erősíti, hogy neve főként Észak-Itáliában és nyugaton elterjedt (MÓCSY 1959, 171, BARKÓCZI 1964, 310).

¹⁰⁹⁶ SZABÓ Edit is, mint *euqaes* hozza, *aquincumi decurió*ként értelmezve (SZABÓ E. 2003, 204).

¹⁰⁹⁷ Fitz Jenő feloldása (FITZ 1996a, 221-223., FITZ 1998, 106-107.: *[Ti(berio) Cl(audio) Ti(berii) f(ilio) V]icto/[rino? - - -] / Decu[mi]ae A[- - -] co(niugi) / [Ti(berio) Cl(audius) Pat[i]n[us] fi(lius).*

[*Ti(berius) Clau*]d[*ius Ti(beri) f(ilius) Victor*]in[*us / et Vale*]ri[*a f(ilia) Honorata vivi fecer(unt) / sibi et Ti(berio) Claudio Ti(beri) f(ilio) Aprili filio eq(uiti) R(omano)*],/ *de*[*c(urioni) col(oniae) Cl(audiae) Savariae omnibus honoribus / functo in mun(icipi)Ael(i) Carn(unti) et - - - ia*]e [f(iliae) - - -ae / *uxori eius et Ti(berio) Claudio / Ti(beri) f(ilio) - - - et Ti(berio) Claudio Ti(berio) f(ilio) Cogitato filis et nepotibus posteris*]qu[e eorum.]¹⁰⁹⁸

T[i](berius) Claudius Ti(berii) f(ilius) [- - -]

Baláca

síroltár

ERTEL 1996, 88, 144, 146; FITZ 1996a, 218-221; AnÉp 1996, 1227; AnÉp 1996, 1232; PALÁGYI 1997, Abb. 4-5, 9, 11; FITZ 1998, 104-106; AnÉp 1998, 1049; FITZ 2000, 120, Nr. 24; RIU S, 91b; AnÉp 2003, 1361; ALFÖLDY 2004a, 36-38, Nr. V; EDH HD036273; EDH HD036278; EDCS-03000755

T[i(berio)] Cl(audio), Ti(beri) f(ilio) [- - -] / [- - - - -] / [- - - - -] / [- - - - -] / [- - -et (?) Ti(berius) C]l(audius) Ti(berii) f(ilius) / [patri?] [- - -] f(ecit?) [- - -].¹⁰⁹⁹

Ti(berius) [Cl(audius) Ti(berius) f(ilius) - - -] T[- - -]

Baláca

síroltár

ERTEL 1996, 88, 143, 145; FITZ 1996a, 216-218, 221-223; AnÉp 1996, 1226; AnÉp 1996, 1228; AnÉp 1996, 1229; FITZ 1998, 102-104, AnÉp 1998, 1049; FITZ 2000, 118, Nr. 15; RIU S 85b; RIU S 88; AnÉp 2003, 1354; AnÉp 2003, 1355; ALFÖLDY 2004a, 32-35, Nr. III; EDH HD036271; EDH HD036272 EDCS-03000754

Ti(berio) [(Claudio Ti(berii) f(ilio))] / T[- - -] / de[*c(urioni) m]un(icipii) A[el(ii) Carn(unti)] / [Ti(berius) Claudius Ti(berii) f(ilius)] / [- - - a]vo / [- - - - -].¹¹⁰⁰*

Ti(berius) Claudius Ti(berii) filio [- - -]

¹⁰⁹⁸ ALFÖLDY Géza kiegészítése a Balácán előkerült töredékek alapján. (ALFÖLDY 2004a, 122)

¹⁰⁹⁹ FITZ Jenő kiegészítése (FITZ 1998, 104-106; FITZ 2000, 120, Nr. 24): *T[i](berio) Cl(audio), Ti(beri) f(ilio) [V]el(ina) | Caeci[l]ia[n]o | [Re]to[n]ia[e] Av[ae] | Ti(berio) C]l(audio), Ti(beri) f(ilio) [A]vo[no] \f(ilius) [p(osuit).]*

¹¹⁰⁰ FITZ Jenő kiegészítése (FITZ 1998, 102-104; FITZ 2000, 118 Nr 15): *Ti(berio) [Cl(audio) Ti(beri) f(ilius) - - - dom]o | T[olentino, eq(uiti) R(omano), d]uo[v]i[ro] Urb[is] Sa[l]viae | Ti(berio) Cl(audio) Ti(beri) f(ilio) Avono I [et—] avo*

Baláca

síroltár

ERTEL 1996, 88, 144, 145, FITZ 1996a, 216-218, 223; AnÉp 1996, 1226; AnÉp 1996, 1228; AnÉp 1996, 1229; PALÁGYI 1997, 19; FITZ 1998, 107-108; AnÉp 1998, 1049; AnÉp 2003, 1354; AnÉp 2003, 1355; ALFÖLDY 2004a, 35-36., Nr. IV; RIU S, 85b; RIU S, 88; EDH HD036271; EDH HD036272; EDCS-03000757

Ti(berio) Cl(audio) Ti(berii) / f(ilio) [- - -] / [- - - - -] / [- - - - -] / [et Claudia] / [Ti(berii) f(ilia) H[ono[rata?]] / avo [f(ieri) i(usserunt)?].¹¹⁰¹

Ti(berius) Cl(audius) [Ti(berius) f(ilius) - - -]

Baláca

síroltár

ERTEL 1996, 143; AnÉp 1996, 1225; PALÁGYI 1997, 20 Abb. 11,4; AnÉp 1998, 1049; FITZ 1998, 100-102; AnÉp 2003, 1358; FITZ 2000, Nr. 16; ALFÖLDY 2004a, 39-41 Nr. VII; RIU S, 84; EDH HD036275; EDCS-03000753

[Ti(berio) Claudio Ti(berii) f(ilio)] / [- - - - -] / [- - - - -] / Ti(berius) C[laudius Ti(berii) f(ilius) Vic]/to[rinus? - - - et] / [V]ale[ria] - f(ilia) Ho[norata (?)] / [f(ilio) et Cl(audio) Ti(berii) f(ilia) Ho[n]orati/[ana (?)] - - - frat]ri [- - - f(ieri) - - -] i(usserunt).¹¹⁰²

A balácai villagazdaság egykori tulajdonosaihoz köthető *tumulus* környékén számos márványból illetőleg mészkőből készült feliratos töredék került elő.¹¹⁰³ A darabok többsége az elhunyt tulajdonosok emlékéül állított síroltárokhoz tartozhatott.¹¹⁰⁴ A töredékek összeillesztését és a feliratok szövegének rekonstruálását többen megkísérelték. A vélemények megegyeznek abban, hogy a feliratok a Tiberii Claudii család tagjait említették, jellegüket tekintve pedig *sepulchralis* tartalmúak. A család tagjai pedig aligha lehettek mások, mint a villagazdaság tulajdonosai, már ebből is következik, hogy tehetős és korántsem a provinciális társadalom alján álló személyek voltak. A kutatás véleménye, és ennek megfelelően a feliratok

¹¹⁰¹ FITZ Jenő kiegészítése (FITZ 1998, 107-108; FITZ 2000, Nr 56): *Ti(berio) C[l(audio) Ti(berio)] / f(ilio) Pat[ino eq(uiti) R(omano) | I]un(iae) A[- - -]e [- - -]*.

¹¹⁰² FITZ Jenő kiegészítése (FITZ 1998, 100-102; FITZ 2000, 118 Nr. 16): *Ti(berio) Cl(audio) [Ti(beri) f(ilio) V]al[er]io [do]m(o) / To[lent(ino) e]q[uiti] [R(omano) praef(ecto) co]h(ortis) [I(?)] / Dalma[t(arum) d(ecurioni) c(oloniae) Tolmenti]ni / P[iceni, Ilvir c(oloniae) Fale]rii.*

¹¹⁰³ A halomsírról illetve az előkerült töredékekhez lásd PALÁGYI 1996a, 7-72; ERTEL 1996, 73-198; FITZ 1996a, 199-236; PALÁGYI 1996b, 261-266.; PALÁGYI 1997, 11-27; ERTEL 1997, 29-42; FITZ 1998, 89-121; PALÁGYI 2001, 241-244; MÜLLER 2001, 245-254; ALFÖLDY 2004a, 23-122. Illetve a villagazdaság területén is előkerültek újabb töredékek, azonban ezek már alighanem egy másik tulajdonoshoz kapcsolhatóak. A felirat talán egy keleti származású személyt említ (KOVÁCS 2001, 212, Nr. 10.).

¹¹⁰⁴ ALFÖLDY 2004a, 23.

értelmezése, eltér abban, hogy a társadalmi ranglétra melyik fokán álltak. Fitz Jenő úgy vélte, hogy a fenti négy feliraton szereplő elhunytak is az *ordo equester* tagjai voltak, azonban Alföldy Géza már egész más szövegezésű feliratokat állított össze a töredékekből. A tisztánlátást nehezíti, hogy nem egy esetben kisméretű, alig egy-két betűt tartalmazó töredékekről van szó, jobbára nincsenek egymáshoz közvetlenül illeszkedő darabok. ALFÖLDY maga is az összeállított feliratokon túl, még közel félszáz töredéket közöl, melyek nem illeszthetők be az általa rekonstruált feliratok közé. A legtöbb felirat esetében több a bizonytalan, mint a bizonyosság. A jelenlegi ismeretek alapján semmi sem bizonyítja a fenti személyek *eques Romanus* voltát.

Septimius Severus tiszteletére állított felirat

Thracia, Perinthus (Marmaraereglisi)

honor felirat (elveszett)

CIL III, 731; CIL III, 7395; SAYAR 1998, 23; ŠAŠEL 1982, 209; AnÉp 1982, 854; FITZ 2000, 118-119 Nr. 19-20; DUŠANIĆ 2005, AnÉp 2005, 1371

[- - -] / *Tropaiphoro* [*Hercule*] / *fratre* [*Divi Commodi Aug(usti)*] / *ex provinc(ia) Pannonia* [*inf(eriore)*] / *in amplissimum ordinem* / *adsumpto* [- - -] / *praef(ecto) coh(ortis) <VII=IM>* *Br<e=I>ucorum* / *equites singular(es) eius*.

A korábbi kutatás szerint egy Pannonia Inferiorból származó testvérpárt említene a felirat, akik közül az egyikük, vagy mindkettő a senatori rendbe¹¹⁰⁵ is bekerült.¹¹⁰⁶ A feltételezések szerint egyikük a *cohors VII Breucorum praefectus*aként is szolgált volna. Az *adsumpti*óra az egyes kutatók elgondolása alapján vélhetően a markomann háborúk idején, de mindenképp Marcus Aurelius alatt került sor.¹¹⁰⁷ A felirat állítatói az *equites singulares* voltak, az effajta személyes lovasság kizárólag a császárt és a helytartókat illette meg,¹¹⁰⁸ akik vélhetően Thracia helytartója alatt szolgáltak.¹¹⁰⁹ Már korábban is felvetődött, hogy az *ex provincia Pannonia inferiore* nem származási helyet, hanem állomáshelyet jelöl és ily módon nem egy személyhez, hanem csapategység(ek)hez kapcsolódó kifejezésként szerepel. Azaz

¹¹⁰⁵ *In amplissimus ordinem adsumptus*: Bár a dominatus idején már a *decuri*ók rendjére is alkalmazták a legragyogóbb rend kifejezést (CIL III, 8151) kétségtelen, hogy itt egy *senator*ról van szó. Vö. ŠAŠEL KOS 1992a, 567.

¹¹⁰⁶ FITZ 2000, 118-119 Nr. 20, Anonymus Nr. 2.

¹¹⁰⁷ STEIN 1927, 235; ALFÖLDY 1969; THOMASSON 1984, 176 Nr. 77.

¹¹⁰⁸ SPEIDEL 1965, 93. (Bár azt nem részletezi, hogy pontosan mely helytartóknak járt).

¹¹⁰⁹ THOMASSON 1984, 176 Nr. 77.

Pannonia inferiorból Thraciába vezényelt egységekről emlékezik meg. Fitz Jenő felvetette továbbá, hogy a Marcus Aurelius által is említett Tropaiphoros szerepelne a feliraton.¹¹¹⁰

Az eredeti felirat nem maradt ránk, csupán Anconai Cyriacus átíratából (cod. Vat. Lat. 5280 f. 5 v.) ismerjük, azonban rajzának pontossága és tagolása nem feltétlenül lehetett helytálló. A korábbi kutatással ellentétben DUŠANIĆ véleménye szerint egy Severus-kori pannoniai *vexillatio* parancsnokát említhette a felirat.¹¹¹¹ Nagy valószínűséggel DUŠANIĆ álláspontja a tartható és egy Septimius Severus idején Thraciába vezényelt pannonia inferiori különítmény által állított feliratról van szó. Vélhetően csatlakozik azon feliratok sorába, amelyek a Septimius Severus által Pescenius Niger és Byzantium ellen küldött Fabius Cilo *praepositus* vezette csapatokat említik.¹¹¹² Így bizonyosnak látszik, hogy a felirat nem egy pannoniai származású a *senatori* rend tagságáig emelkedett, lovagi rendű testvérpárról emlékezik meg, ily módon kizárható a vizsgált emlékek sorából.

¹¹¹⁰ FITZ 2000, 119 (M. Aur. Ad se 10, 31) illetőleg lásd (PIR III, 259).

¹¹¹¹ DUŠANIĆ 2005, 237-245.

¹¹¹² Részletesebben lásd FPA IV, 136-137.

VIII. ÖSSZEFOGLALÁS

„*Quod et nos pro capta ingenii breviter tetigimus,
quatenus diligens lector latius ista legendo cognoscat.*”
(Iordanes: Romana 388)

Azzal, hogy Róma Pannoniára is kiterjesztette uralmát, lakói is a Birodalom társadalmának részévé váltak, s ez a mindenek fölött jogi keretek között gondolkodó állam nemcsak a tartomány eredeti lakosságát integrálta, hanem a romanizáltság különböző fokán álló betelepülők is a tartományba „exportálták” társadalmi szerkezetét. Noha a hódítással a társadalmi érvényesülés egyes útjai lezárultak, nyíltak helyette mások. Jelen dolgozat főként arra kereste a választ, hogy kik voltak azok az ismert személyek, akik tartományi vagy legalább helyi szinten a vezetőréteget jelentették, akik a legnagyobb *auctoritasszal* rendelkeztek, s mi tudható róluk a ránk maradt források tükrében? A valamivel több mint 200 személyt tartalmazó összeállítás Augustus korától megközelítőleg Iustinianusig vette sorra azokat a személyeket, akik főként tisztségeik révén a hatalom, a tekintély, a méltóság, vagy éppen a szentség birtokosai voltak. A csoportosítás szempontjából az egyik határvonalat mindenképpen az jelenti, hogy ezt a befolyást, érvényesülési lehetőséget a római állam keretei között keresték-e, vagy sem. Nem a római államrendszerrel, kultúrával vagy értékrenddel szembeni ellenérzések, hanem az adó és az újoncállítás terhe, illetve népük erejében való bizakodás robbantotta ki a legnagyobb fegyveres felkelést a térségben, ami végső soron mégis a római uralom lerázására irányult. Noha nem tudni, hogy a *Daesidiates* törzséből származó Bato (PR 7) bírt-e valamilyen, a római államtól nyert tisztséget, azonban megkérdőjelezhetetlen, hogy komoly tekintéllyel és befolyással rendelkező törzsében, nem kis szerepe volt magának a felkelésnek a kioldozásában is, illetve az ő sikerei vették rá a többi pannon-dalmata törzset is a csatlakozásra. Ő és a lázadás másik két legjelentősebb vezérének, a *Breucus* Batonak (PR 8) Pinnesnek/Pinnetesnek (PR 15) támogatottsága is a Rómával való szembenálláson alapult, s mindezt jól mutatja, hogy Bato pálfordulását követően, nemcsak az emberei támogatását, de életét is elvesztette. A felkelés leverésével egy korszak zárult le a térség életében, s hasonló jellegű megmozdulásra a későbbiekben soha többé nem került sor, többek közt a megelőzésére tett intézkedéseknek köszönhetően.¹¹¹³ A helyi hatalom birtokosainak tekinthető személyek legkorábról csak a tartományra szervezést követő időkből ismertek, ők azonban már nem helyi törzsek válaszott vezetői voltak, hanem a római közigazgatás keretei közé integráltak, vagy újonnan létesített közösségek vezetői, akik ha helyi szinten is, de Róma hatalmát reprezentálták

¹¹¹³ ALFÖLDY 1968a, 48

és képviselték. Vitathatatlan, hogy a legnagyobb *auctoritasa* a mindenkori uralkodónak volt, azonban a ritka kivételektől eltekintve, Pannonia lakóinak többsége csak az érmékről ismerhette a császár vonásait. A tartomány lakói számára lényegében az élet és halál ura, a császár helyi képviselője és az államhatalom megtestesítője, maga a helytartó volt, nálánál magasabb *dignitasszal* a többség sohasem találkozhatott, alatta helyezkedtek el különféle állami posztokat, parancsnoki tisztségeket betöltő *senatori* és lovagi rangú személyek, akik mindannyian csak hivataluk okán tartózkodtak a tartományban. Alattuk helyezkedtek el azok a tartományban élő személyek, akik ugyancsak ezen rendek tagjai voltak, de nem viseltek tisztséget a tartományban, pusztán rangjuk okán rendelkeztek a provinciális többségénél nagyobb *autoctaritasszal*. Jelenleg azonban sem pannoniai származású *senator*, sem pannoniai származású lovas nem ismert az I. századból. A Flaviusok koránál korábbi vezetők sem a *civitasok*, sem a városok éléről nem adatolhatóak. A városi vezetőket mindössze két személy reprezentálja; az alighanem aquileiai származású Ti. Barbius Valens (ID 35) Savaria *Iivire*, és egy név szerint ismeretlen tartományi főpap (SP 13), aki vélhetően Scarbantia szülötte és polgármestere volt. Előbbi egy jelentős kereskedőcsalád sarja volt, s nevét egy Isis számára emelt oltár őrizte meg, talán a szentély¹¹¹⁴ felépítésében is szerepet játszott. A főpap (SP 13) esetében, betöltött tisztségein túl, az általa Hercules tiszteletére emelt szentély ugyancsak arról tanúskodik, hogy ő is a város legvagyonosabb lakói közé tartozott. Mindössze e két eset mutatja, hogy a városok korai vezetői a legtehetősebbek közül kerültek ki, és vélhetően jelentős részt vállaltak a településkép fejlesztésében. A *civitasok* területi egységként, mintsem településként értendők, s ezeknek az alapvetően etnikai/törzsi alapon megszervezett közösségeknek a felügyeletét kezdetben a katonai parancsnokok,¹¹¹⁵ vagy tisztek közül kikerülő *praefectusok* látták el, míg a *civitasok* belső irányítását a helyi őslakosok alkotta *principes* tanácsa látta el. Legkésőbb a Flavius-korban a *praefectusok* már ezen *principes* közül kerültek ki.¹¹¹⁶ Az nem állapítható meg, hogy ez a felügyeletet gyakorló hivatal a *civitasok* fennállásáig létezett-e, avagy feladatköre idővel a *principes* gyűlésére szállt-e át. Egy katonai diplomán többen (PR 5, 9, 10, 11, 13) is az okmányt hitelesítő tanúként szerepelnek, ami tekintélyüket és elismertségüket mutatja. Nyilvánvalóan tökéletesen megfeleltek a Róma által támasztott követelményeknek, tehetősek, lojálisak, a római szokások átvételére nyitottak voltak. Tanúsítják ezt az emléküket megőrző források is, síremlékeiket római mintára készítették,

¹¹¹⁴ A savariai Iseum történetéhez lásd a legújabb összefoglalást a korábbi szakirodalommal: SOSZTARICS – BALÁZS – CSAPLÁROS 2013.

¹¹¹⁵ MÓCSY 1957, 492-493; GRBIĆ 2014, 327

¹¹¹⁶ MÓCSY 1959, 31-36, 46-49; MÓCSY 1962, 605; MÓCSY 1974, 66, 69, 137; MÓCSY 1990, 60; FITZ 1993-1995, 118-119.

sírsztéléik (PR 6, 12, 13) szimbolikája a római polgárok önreprezentációját másolja, maguk a sírkövek is vélhetően római mesterek¹¹¹⁷ igényes kidolgozású munkái. A sírkertek vagy az összetettebb sír építmények részét képező sírtáblák (PR 1, 2) még jelentősebb vagyoni helyzetre utalnak. Legfőbb törekvésük a római polgárjog elnyerése lehetett, hiszen a *principes* többsége (PR 6, 9-14) ennek nem volt a birtokosa, úgy tűnik, ez ügyben is a Flaviusok idején kezdődött változás. Noha csak kevés a rendelkezésre álló forrás, de úgy tűnik, a Flaviusok, s elsősorban a Vespasianus által végrehajtott polgárjogadományozás¹¹¹⁸ a tartomány déli területén élő őslakos arisztokrácia jelentős részét érintette, ezt mutatja az is, hogy a Cocceius név a tartomány ezen részében kevésbé fordul elő.¹¹¹⁹ Úgy tűnik, hogy a *Boius* és *Eraviscus* törzsi arisztokrácia részben már csak Nerva és a későbbi császárok alatt részesült ebből a kiváltságból. A *civitasok* jó része talán Hadrianus alatt megszűnt,¹¹²⁰ némelyek talán még Septimius Severus uralkodása idején is léteztek.¹¹²¹ Noha az ismert törzsi vezetők esetében jelenleg nem mutatható ki, hogy katonai szolgálatot is teljesítettek volna, a tartományon belül az egyik kitörési pontot mindvégig a hadsereg jelentette.¹¹²² Meglepő módon, a legkorábbi ismert pannoniai lovag,¹¹²³ a nevidunumi T. Eppius Latinus (EQ 22) pannoniai társaitól eltérően nem ezen a pályán futott be karriert, kizárólag a tartományi gazdasági igazgatással kapcsolatos posztokat töltött be. Esete mindenesetre jól mutatja, hogy a század forduló környékére egyre erőteljesebbé vált a *provincia* társadalmának rétegződése, több család is akkora vagyont halmozott fel, ami a lovagi *census* közelébe juttatta, s ugyan a ránk maradt források alapján az a legtöbb esetben nem dönthető el, hogy ennek a vagyonnak a föld, a kereskedelem vagy épp a kézművesipar volt az alapja.¹¹²⁴ A lovagok esetében végképp elmondható, hogy bár a birodalmi arisztokrácia részeivé váltak, azért továbbra is szorosan kötődtek szűkebb környezetükhöz. Hiszen többen a városok

¹¹¹⁷ Legalábbis nem gyakorlatlan kéz munkái, mint amilyenek a bennszülöttek által készített másolatok lehetnének.

¹¹¹⁸ GRBIĆ 2014, 325

¹¹¹⁹ Mursa: Illug 2, 1057, AnÉp 1980, 724; Poetovio: CIL III, 4114; Vindobona: CIL III, 14359²⁶; Arrabona RIU 1, 270; Scarbantia: AnÉp 1939m 286; Klosterneuburg: AnÉp 1988, 1928, AnÉp 1992, 1445; Brigetio: AnÉp 2013, 1233; RIU 3, 764; RIU 2, 480; RIU 2, 379; Aquincum: CIL III, 3546, CIL III, 10369, CIL III, 10565, Ulcisia? RIU 3, 898

¹¹²⁰ MÓCSY 1959, 36-39, 43-53; MÓCSY 1962, 596-601; MÓCSY 1990, 61-62; KOVÁCS 2013, 134.

¹¹²¹ KOVÁCS 2014b, 72; KOVÁCS 2015, 181

¹¹²² Ez még a római polgárjoggal rendelkezőkre is állt, a második generációs savariaiak számára a Róma városi csapatok kínáltak lehetőséget (RMD IV, 213), volt, aki szolgálata letelte után inkább ősei földjét választotta, s Aquileiában telepedett le (CIL V, 943), ami nem meglepő, a Flavius korban egy római polgár számára Italia messze jobb távlati lehetőségekkel és életszínvonallal kecsegtetett.

¹¹²³ C(aius) Acell(ius) [- -] Marron[ius] (EQ 51) bizonytalan esetét nem számítva.

¹¹²⁴ A meginduló birtokkoncentrációra éppen az ismert lovagi és *senatori* rendű személyek számának növekedéséből szokás következtetni. Annak szemelőtt tartásával, hogy többen éppen szolgálataik révén szereztek vagyont, s nem fordítva, azaz nem anyagi háttérük miatt indultak kedvezőbb feltételekkel (MÓCSY 1990, 127). Néhány villatulajdonos már név szerint ismert, köztük csak néhány lovag akad, többnyire mind a *decuriók* vagy az *Augustalisok/sevirek* közé tartoztak. Noha az is igaz, hogy sem gazdaságaikat, sem vagyonuk nagyságát nem ismerjük, s egészében még gazdaságok központi épületeit sem (Vö. SOPRONI 1994).

polgármesterei (Aquincum – EQ 21, Neviodunum – EQ 22, Poetovio – EQ 43, Siscia – EQ 37), vagy valamilyen papi hivatal (*pontifex* – EQ 37, 42; *flamen* – EQ 37; *augur* – EQ 27) betöltői voltak, noha ezen tisztségeket nem lovagi rangjuk, hanem *decurionatusuk* miatt bírták. Azonban néhány esetben valószínű, hogy lovagi pályafutásuk után, városukba visszavonulva vállaltak municipális hivatalokat. A több, mint félszáz lovagból tizenegy személy tehető a II. századra. Neviodunumból Latinuson (EQ 22) kívül sem több lovag, sem több *IIvir* nem ismert jelenleg, de ettől függetlenül a Dráva-Száva közének városai, kiváltképp Poetovio egyértelműen dominálnak ezen időszakban, ami a források számát illeti: Poetovio (EQ 5, 6, 38, 42, 43), Cibalae (EQ 9, 39, 40), Siscia (EQ 37), Mursa (EQ 4), Neviodunum (EQ 22). Ezenkívül a Borostyánkő út és a Duna menti városokból ismertek további személyek: Aquincum (EQ 41), Carnuntum (EQ 27), Savaria (32). Vélhetően mindannyian tartományi születésűek voltak, őseik részint nyugati betelepülők (EQ 9, 32, 37, 42, 43), vagy polgárjogot nyert őslakosok voltak (Flavius – EQ 27; Ulpius – EQ 38, 39, 40, 41; Aelius – EQ 4, 5, 6), az egyes települések esetében azonban felesleges lenne arányokról beszélni, tekintve a források csekély számát. A II. századi lovagok közele fele (EQ 4, 32, 39, 41, 42, 43) katonai tisztséget is viselt, azonban kiemelendő, hogy a többség legalább a *secunda* (EQ 41) vagy a *tertia militia* (EQ 4) posztot töltött be, ám a *quarta militiát* (EQ 32, 39, 42) is többen elérték. Úgy tűnik, ennek a rétegnek már kevésbé volt szüksége arra, hogy különféle közcélú adományok révén nyerjen társadalmi megbecsültséget városában, hiszen többségük már eleve beleszületett a városi arisztokráciába, legalábbis kevésbé ismertek lovagok által finanszírozott *munerát* megőrkítő források. A feliratok zöme vagy a magánvallásosság köreibbe utalható, vagy sírfelirat volt. Mindössze egy felajánlás (EQ 27) ismert Carnuntumból, azonban az is *auguratus* elnyeréséért fizetett *summa honoraria* volt. Egy másik példa (EQ 41) csak félig-meddig sorolható ide, ugyanis a Vetus Salinában élő római polgárok számára emelt templom építéséről emlékezett meg, azonban ez részint az építtető lovag apjának végakaratóból és emlékére készült. Utóbbi személy (EQ 41) személy a provinciális társadalom másik szűk rétegének is tagja volt, azon kevesek közé tartozott, akik betöltötték a tartományi főpapi címet. A II. századból ő az egyetlen ismert személy Pannonia Inferior főpapjainak sorából, alighanem Aquincumban volt *omnibus honoribus functus*, mindemellett Mursa *decuriõja* volt, és legalább egy *secunda militiát* jelentõ katonai posztot is betöltött. Pannonia Superior esetében legkevesebb három főpap (SP 3, 8, 10) ismert a korszakból, s talán egy negyedik személy is (SP 9), s ugyan egyikük sem volt lovag, ketten is (SP 3, 8) annak határát súrolták, minthogy a *quinque decuriae* tagjai voltak. Mindannyian legalább egy városban *omnibus honoribus functi* voltak; (Sallában vagy Savariában - SP 3, Sisciában – 10; Poetovióban – SP 8). Míg az egyetlen inferiori főpap

alighanem őslakos felmenőkkel rendelkezett, addig a Superior főpapjai ebből a szempontból idegenek, ám minden bizonnyal már mindannyian tartományi születésűek voltak. Érdekes módon hárman (SP 8-10) is a Valerius nemzetség tagjai voltak, noha mindhárman más-más városban viselték a *decurionatust*.¹¹²⁵ Ketten (SP 9,10) tisztségükkel összhangban, alighanem a tartományi ünnepi játékokkal kapcsolatban állítottak oltárt Nemesis istennő számára. A harmadik pedig a „fürdő-, üdülőváros” *Aquae Iasae forumát* (vagy még inkább a *forum* melletti Capitoliumi Triász szentélyét) ékesítette Minerva provinciális szinten kiemelkedő kvalitású szobrával.

Az I. század csekély számú városi vezetőivel szemben, a II. századból legalább 34 személy ismert, de természetesen még ez is elenyésző az egykori viszonyokhoz mérten. Összesen 10 város reprezentálja ezt az időszakot, ebből mindössze négy (Savaria, Scarbantia, Siscia, Sirmium) alapítása tekint vissza az előző századba, a többséget az újonnan városi rangot nyert közösségek (Poetovio, Aquincum, Carnuntum, Mursa, municipium Iasorum, Mogetianae) képezik. A harmincnégy személyből 12 (ID 3, 5, 44, 47, 50, 51, 65, 66, 68, 69, 85, 102) Aquincumban viselte hivatalát, öt Poetovióban (ID 72-74, 80, 81), négy Carnuntumban (ID 70, 95, 98, 99), a többi település esetében még ennyi személy sem ismert. Mind az öt poetoviói a Valerius nemzetség, sőt, alighanem ugyanazon család a tagja volt.¹¹²⁶ Aquincum esetében a polgármesterek zömét polgárjogot nyert helyi őslakosok leszármazottjai adták. Csak e két város esetében van annyi adat, hogy tágabb összefüggések is megfigyelhetők, úgy tűnik, hogy e városok irányítása egy igen szűk elit kezében volt, talán néhány, vélhetően egymással is rokonságban álló család osztozott a helyi hatalmon. Bizonyára ennek tudható be, hogy a jelentősebb építkezések nem e réteghez köthetőek,¹¹²⁷ minthogy számukra családjuk ismertsége és befolyása már elég megbecsülést és tekintélyt kölcsönzött, kevésbé kellett a lakosság támogatását és elismerését keresnie. Nem így a betelepülőknek, akik társadalmi jogállásukat és vagyoni lehetőségeiket tekintve nem maradtak el ugyan a helyi elit mögött, ám jövevény voltukból fakadóan többet kellett tenniük az érvényesülésért és elismertségért. A legnagyobb mértékű ismert pannoniai *munera* is egy idegenhez, az antiochiai C. Domitius Zmaragdushoz köthető, aki egy teljes *amphitheatrumot* emeltetett Carnuntumban a saját költségén.¹¹²⁸ Ő ugyan

¹¹²⁵ Az egyik személy (SP 9) esetében bizonytalan, hogy a II. vagy a III. század folyamán töltötte-e be a hivatalát, illetve esetében az sem eldönthető, hogy melyik városban volt *omnibus honoribus functus*.

¹¹²⁶ ALFÖLDY 1965a

¹¹²⁷ A számos felirat ellenére a II. századból csak egyetlen építkezésről ismert forrás, amit egy *IIvir* (ID 50) finanszírozott, noha ez vélhetően a markomann-szarmata háborúk utáni újjáépítés részeként értendő.

¹¹²⁸ *C(aius) Domitius Zmaragdus, / domo Antiochia, dec(urio) / municipi(i) Ael(i) Carnunti / [a]mphitheatrum impens[a] / [sua] solo publico fec(it)*. (CIL III, 14359, 2; AnÉp 1901, 247; AnÉp 1934, 17; ILS 7121)

a helyi *ordo decurionum*ának is tagja volt, de ez inkább társadalmi rangnak tekinthető, amellett, hogy vagyoni helyzetére is utal. Noha a Carnuntumnak csak négy *IIIvire* ismert (ID 70, 95, 98, 99) ebből az időszakból, egyikük sem építési feliratról. A legtöbb város esetében egyáltalán nem ismert városi vezetők által finanszírozott építkezést megörökítő felirat, de azt is hangsúlyozni kell, hogy Aquincumot és Poetoviót leszámítva, minden esetben ötnél kevesebb az ismert források száma. Scarbantiából ellenben csak a *duumviratus*, vagy egyéb tisztség elnyerésért a *forum* környékén végzett építkezésekről emlékeznek meg az ismert tárgykörbe tartozó források (ID 52, 92-94), bár csak egyik (ID 52) tehető biztosan a II. századra. Az építkezések hiánya (legalábbis ismeretük hiánya) ellenére azonban több jel is ezen réteg jelentős vagyoni helyzetéről tanúskodik. Sirmium egyik *IIvire* (ID 51) az illyr vámterület társbérelője volt, s számos város megtisztelő címekkel, kitüntetésekkel halmozta el. A különféle sírépítményekhez tartozó sírtáblák (ID 50, 70), de olykor a provinciális átlagot messze meghaladó sírsztélék (ID 81) kidolgozása is a társadalom élén elfoglalt helyzetükre utal. Ugyanakkor ezek a síremlékek arra is rávilágítanak, hogy az egyes városok vezetői messze nem képviselték ugyanazon kategóriát, meglehet, hogy a kisebb városok vezetői saját közösségükön belül a legtehetősebb polgárok voltak, ám anyagi lehetőségeik messze elmaradtak a nagyvárosokban azonos funkciót betöltőktől. Legalábbis *municipium Latobiorum IIvirének*, P. Ael. Valerianusnak (ID 2) egyszerű kialakítású síroltára annyival van a provinciális átlag alatt, amennyire a poetoviói M. [Val]er[i]us [Verus?] (ID 81) sírsztéléje meghaladja azt. Főként Siscia példája mutatja azt, hogy ezekben a nagyobb városokban a *IIvirek* nemcsak a városi, hanem egyúttal a provinciális elit részét képezték. Siscia két II. századi *IIvirének* egyike tartományi főpap (ID 77), míg a másik (ID 101) lovag és a *quinque decuriae* tagja volt. A poetoviói Valeriusok ugyancsak ebbe a körbe tartoztak, közülük emelkedett ki az első ismert pannoniai származású *senator* (SE 1). Minthogy pályafutása szinte teljes mértékben ismert, tudni lehet, hogy azt Poetovióban kezdte, alighanem apja vagyona révén a város *decuriója* lett, majd a lovagi cím birtokosa, s ennek köszönhetően nyert el különféle posztokat, azonban a pannoniai viszonylatban példátlan karrier lehetőségét a markomann-szarmata háború kitörésével beállt helyzet hozta el számára. Katonai hozzáértésének és pártfogói támogatásának köszönhetően a háború vége felé, 179-ben *praetori* rangban emelték a *senatorok* közé. Decius császár származásával kapcsolatban annyi tudható az antik hagyomány alapján, hogy a II-III. század fordulója táján született Sirmium közelében, egy előkelő családban. Apjáról mitsem tudni, de alighanem legalább a lovagi rang birtokosa volt, anyagi lehetőségei pedig biztosan megközelítették a *senatori* rend határát. A Severusok kora újabb változást hozott, Septimius

Severus elsősorban hadseregre alapozó politikája ¹¹²⁹ miatt a hadsereg a korábbiaknál is nagyobb kiugrási lehetőséget jelentett. Talán Aelius Triccianus (SE 14) is pannoniai származású volt, s az bizonyos, hogy egyszerű katonából egyre feljebb küzdötte magát, Caracalla pedig az apja által létrehozott egyik új *legio* parancsnokává tette, ami egyúttal lovagi rangot is jelentett számára, noha ezt a rangot talán már a polgárháborús időszakban elérte. Mindenesetre személye illeszkedett Septimius Severus új hadügyi elképzeléseibe, reformja révén új *legiói* élére személyétől jobban függő, illetve katonai tapasztalatokkal valóban rendelkező *praefectus*okat állított. Noha Caracalla ebben a tekintetben folytatta politikáját, úgy tűnik ez a Triccianus esetében mégsem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, meglehet, hogy Caracalla meggyilkolását is támogatta, mindenesetre szimpatizált Macrinusszal, aki viszonzásképp Pannonia Inferior helytartójává, s egyúttal *consul*i rangban a *senatori* rend tagjává tette. Macrinus tiszavirág életű uralmát Triccianus bukása követte, akit Elagabalus először hivatalától, majd életétől is megfosztott. Nem Triccianus pályafutása volt az egyetlen, mely így alakult, de a pannoniai származásúak közül senki másé nem ívelt ilyen magasra. Arról jelenleg nem áll rendelkezésre forrás, hogy carnuntumi M. Aurelius Sabinus (EQ 52) miként kezdte pályafutását, de vélhetően a *legio III Augusta Pia Vindex Maximiana praefectus*aként történelemformáló szerep jutott számára, s alighanem ő volt az, aki Capellianus, Numidia helytartójának parancsára leverte a két Gordianust támogató csapatokat, s ezzel véget vetett rövid uralkodásuknak. M. Aurelius Secundinus (EQ 13) azonban biztosan a *cohors III praetoria* katonájából emelkedett a lovagi rendbe, és éppen egy megüresedő katonai lovagi posztra várt, amikor 40 éves korában Rómában elhunyt. Talán ő is valamelyik pannoniai *legió*ban kezdte meg pályafutását s került át az uralkodó testőrgárdájába. Nyilván a már ez is komoly előrelépést jelentett a legtöbb katona számára. Azonban alig ismert olyan pannoniai származású, aki katonából lett a lovagi rend tagja.¹¹³⁰A hadsereg nem csak az egyének pályafutásán keresztül segítette elő a társadalmi mobilitást, sokan csak több évtizednyi szolgálat után, öregkorukban értek el oda, hogy a megfelelő vagyonnal rendelkeztek, azonban ezt már nem a saját, hanem utódaik előmenetelére fordították.¹¹³¹ C. Valerius Seranusnak (EQ 44) már a nagyapja is *legionarius* volt, alighanem ő is felmenői fáradozásának köszönhette lovagi rangját. De ilyen lehetett a 13 évesen elhunyt M. Iulius Candidanus (EQ 29) is, aki azonban már nem tudta beváltani a hozzáfűzött reményeket. Noha Aelius Respectus (EQ 7) már lovagi rendű családból

¹¹²⁹ BIRLEY E. 1969

¹¹³⁰ Az ilyen esetekhez lásd DAVENPORT 2012.

¹¹³¹ Bár az afrikai tartományokhoz mérten alig vannak *centurio* fiakból lett lovagok (Vö. DUNCAN-JONES 1967, 156-158).

származott, hiszen apja Aelius Trophimianus (EQ 8) a *vir egregius* cím birtokosa volt, ő is a katonai pályafutást választotta, noha apja keserűen siratta korán elhunyt istenfélő és a szabad művészetekben is jártas fiát. A pannoniai arisztokrácia militáns jellege a későbbiekben sem változott. Aelius Aelianus (EQ 1) apja még a *legio II Adiutrix* fegyvértárosa volt, ő maga pedig *protector*ból lett a *legio II Adiutrix* parancsnokává, Gallienus uralkodása idején. Minthogy utóbbi reformjainak köszönhetően a katonai parancsnoki tiszteket már csak lovagi rendűek tölthették be, a katonaság kötelékein belül a lovagi rendig lehetett „csak” emelkedni. Nem véletlen, hogy Probus (IM 4), a későbbi császár is katonából a lovagi rendig „verekedte fel” magát. Az összes pannoniai származású személy, aki lovagi rendűek számára fenntartott posztot töltött be, mind katona volt. A nagyjából harminckét lovagból legalább tízen (EQ 1, 2, 7, 11, 13, 18, 19, 33, 48, 49) töltöttek be valamilyen katonai posztot, és a többi ismert személy esetében sem lehet kizárni, hogy esetleg szolgáltak valahol. E két dolog mutatja a pannoniai arisztokrácia militáns jellegét, egyfelől a katonai tisztségek nagy aránya, másfelől az, hogy a III. századból nem ismert egyetlen pannoniai származású *procurator* sem. Az előző századhoz hasonlóan többen (EQ 3, 10, 12, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 33, 36, 44, 45, 46, 50) is a helyi *ordo decurionum* tagjai voltak, vagy éppen a város vezetői (EQ 3, 10, 12, 20, 26, 31, 36, 46). Két tartományi főpap (EQ 33, 50) és *quinque decuriae* tag (EQ 30, 45) ismert közülük. Annak ellenére, hogy a legtöbb lovag ebből a századból ismert, semmivel sincs több adat, ami a lovagok általi *muneráról* emlékezne meg.¹¹³² C. Titius Antonius Peculiaris (EQ 36) egy *nymphaeumot* ajándékozott Aquincum polgárai számára, amelynek vízellátásáról is gondoskodott. T. Cnorius Sabinianus egy Savariában leégett bizonytalan rendeltetésű *crypta* helyreállításában vállalt részt. Ennél még nagyobb adományt tett egy ismeretlen lovag (EQ 49) Brigetióban, mikor is egy templomot emeltetett az alapjaitól, egy korábbi fogadalmát beváltva. Illetve ugyancsak valamilyen építkezésről emlékezhetett meg egy talán 251-ben készült, Aquincumban előkerült felirat (EQ 46). Miként a lovagokat, úgy a főpapokat illetően is nagyobb a források száma, nyolc főpap ismert ebből az időszakból, öt (SP 2, 4, 5, 11, 14) Superiorból, három (SP 1, 6, 12) Inferiorból. Ahogy a számuk is magasabb, úgy összetételük is változatosabb, Superior főpapjai Savariából (SP 11, 14), Carnuntumból (SP 5), Sisciából (SP 4), Poetoviából (SP 2) ismertek, Inferior esetében Aquincumból (SP 1, 6) és Cibalaeból (SP 12). Hárman a lovagi rend tagjai (SP 2, 5, 6) voltak, ketten (SP 1, 2) pedig a *curator rei publicae* feladatkörét is betöltötték. Építkezés csak a két fenti lovag esetében ismert, mindössze egy (SP 6) Nemesisnek dedikált oltár ismert ebből az időszakból, amit szintén a tartományi ünnepi

¹¹³² *Africában* ellenben több példa is akad lovagok által finanszírozott gladiátorjátékra (DUNCAN-JONES 1967, 156-158.).

játékok alkalmából állíthattak. A III. századi feliratbőség az ismert városi vezetők szintjén is jelentkezik, 58 személy ismert ebből az időszakból, de II. századhoz hasonlóan rendkívül aránytalan az eloszlás. Kétharmaduk Aquincumból ismert, öt ismert személlyel (ID 16, 26, 75, 76, 79) Poetovio ebben az időszakban is a második, a többi városból még ennyi vezetőről sincs adat (Bassianae – ID 9; Brigetio – ID 37, 83, 84; Carnuntum – ID 82, 87, 89; Mogetianae (?) – ID 38, 62; Savaria – ID 59, 89; Vindobona – 57, 96). Látható, hogy főként az új alapítású (Brigetio, Vindobona, Bassianae) vagy rangemelést nyert városok (Aquincum, Carnuntum) dominálnak. A Severus kori prosperitást jelzi, hogy több az építési felirat, mint a megelőző században. Aquincumból mindössze három építkezésre utaló tábla ismert, ami a város *duumvireit* említi, ebből kettő meglehetősen töredékes. Az egyik esetében biztosan a *duumviratusszal* összefüggésben készült, ugyanis 214-ben az év két *quinquennialisa* (D 23/27) Nemesis templomát állíttatta helyre Caracalla *salus*áért. Egy lovagi rangú *Iivirt* (ID 88) pedig vélhetően egy fürdő építéséről megemlékező felirat sorol fel a fürdő használatára jogosultak között, esetlegesen mindannyian egy *collegium* tagjai voltak.¹¹³³ A harmadik tábla csak töredék (ID 44), információt nem szolgáltat arról, hogy minek az építéséhez kapcsolódott. Brigetióban az egyik *Iivir* (ID 83) a város egyik *amphitheatrum*ának átépítéséhez kapcsolódóan tüntette fel nevét. Savariában Faustianus (ID 59) IOM Depulsor templomát bővítette oszlopsorral és *exedrával*, egy másik név szerint ismeretlen savarai *Iivir* (ID 97) egy architráv töredékéről ismert, ami talán egy Laroknak emelt szentély építéséről emlékezett meg. A kevés számú forrás alapján az mondható, hogy jelentős szerepet vállaltak a savariai városkép alakításában. A *duumvirek* összetételét illetően továbbra is csak Aquincum, illetve Poetovio esetében rendelkezünk több adattal, Aquincumban továbbra is kimutatható a régi, helyi őslakosság soraiból származó arisztokrácia, azonban már nem ők jelentik a többséget, nagyobb számban fordulnak elő közöttük az Aurelius nevet viselők, illetve biztosan akadnak közöttük újonnan betelepült felmenőkkel rendelkezők. Azonban az a tendencia továbbra is megmutatkozik, hogy egy szűkebb csoport áll a város élén, alighanem több *duumvir* fia vagy unokája ugyancsak elnyerte felmenői hivatalát. Poetovióban továbbra is adatolt a Valeriusok nemzetsége, noha már nem akkora arányban, mint a II. századból, de úgy tűnik, hogy továbbra sem szorultak ki a város vezetéséből. A pannoniai *Iivireket* említő legkésőbbi források a tetrarchia korából származnak, az utolsó évre pontosan meghatározható feliraton Aquincum 288. évi

¹¹³³ TitAq 1, 11 számú felirathoz fűzött kommentár. SZILÁGYI még úgy vélte a lista az építkezésben résztvevő 12 kőfaragómestert sorolta fel, épületként egy *tabernát* sejtett (SZILÁGYI 1967, 73.). Az épület fontosságát abban is megerősítve látta, hogy a felsorolt nevek többsége párhuzam nélküli a tartományban, így más tartományokból hívott mesterembereket látott bennük (SZILÁGYI 1967, 74.).

polgármesterei (ID 56, 62) szerepelnek, illetve talán Brigetióból ugyancsak ismert egy *Ilvir* (ID 37) ebből az időszakból. De szintúgy a diocletianusi időkre tehető a Quirinus passiójában említett Maximus *praeses* is, aki vélhetően csak egy városi *magistratus* volt.¹¹³⁴ Az azonban nem határozható meg, hogy az egyes városokban mikor választottak utoljára vezetőket, vagy egyáltalán meddig létezett a városi közigazgatás. Mindössze Ammianus Marcellinus munkájának Valentinianus 375-ben történt pannoniai felvonulásáról szóló leírása szolgáltat információt, s ezek szerint Carnuntum ekkor már elhagyatott város volt, Aquincumban pedig már megfelelő téli szállás sem akadt, így végül a császár és kísérete az ugyancsak leromlott állapotban lévő Savariában rendezkedett be. Ráadásul a városi közigazgatás megszűnése aligha vonta maga után a települések elnéptelenedését, s a továbbélő helyi lakosság sem bizonyítja, hogy a város irányítása a régi keretek között folyt. A feliratos források száma a III. század második felében drasztikus csökkenést mutat, a korszak bizonytalanságai közepette egyre kevesebben tették vagy tehették meg, hogy feliratot állítsanak az örökkévalóság számára. A *principatus* korának válsága 260-ban érte el mélypontját, azonban még a szakadék előtti utolsó pillanatban Valerianus császár megpróbálta visszanyerni Róma ősi istenei támogatását, ez azonban együtt járt a keresztényüldözés kiújulásával. Ez az a pont, ahol az első ismert pannoniai püspökök színre léptek, az azonban aligha valószínű, hogy ők lettek volna az elsők, noha azt sem lehet meghatározni, hogy egyáltalán mikor jöttek létre olyan közösségek, amelyek élén már püspök állt. Minthogy a mártírárták érdeklődésének kereszttüzeiben üldöztetésük és elszenvedett mártíromságuk áll, így szinte csak passiójuk ismert. Így van ez a legkorábbi ismert püspökkel Eusebiosszal (EP 1), aki a cibalaei keresztény közösség püspökeként szenvedett vértanúhalált Valerianus idején. Ugyanez áll a Diocletianus császár uralkodása idején kivégeztetett Irenaeus (EP 2) sirmiumi és Quirinus (EP 3) sisciai püspökökre. Időrendileg Victorinus (EP 4), Poetovio püspöke is ebbe a sorba illeszkedik, halálával az első és egyben legjelentősebb pannoniai keresztény író veszett el. Az üldözések megszűnésével a források is hallgatásba burkolóznak, csak 20-30 évvel később, az arianus-orthodox hitvita idején kerültek újra pannoniai püspökei a források homlokterébe. Közösségüket illetően végzett tevékenységükről így alig tudni. Domnus (EP 5) az első, aki megjelenik a forrásokban, a 325-ben Niceában megrendezésre kerülő zsinaton képviselte Pannoniát, és maga is a niceai formula mellett tette le voksát. Arius illyricumi száműzetése miatt azonban a térségben is megjelentek gyorsan teret hódító tanai, s noha Domnus fellépett az arianus tanok terjesztésével szemben, a később előtérbe kerülő Valenset is kiközösítette emiatt. Azonban az egyházban dúló hitvitákhoz

¹¹³⁴ ZEILER 1918, 68

kötődő személyi és hatalmi harcoknak köszönhetően Domnus elveszítette székét, és az arianizmust kevésbé elutasító, görög származású Eutherius (EP 6) került a helyébe. A későbbiekben is ezek a harcok határozták meg püspöki székek betöltését, s Eutherius volt az, aki Domnus által kiközösített arianus Valenset (EP 7) Mursa püspökévé tette. Eutherius később azonban már az orthodoxia felé fordult, legalábbis a 343-ban, Serdicában megrendezett zsinaton Marcusszal (EP 8), Siscia püspökével együtt a niceai formula mellett foglalt állást. Eutherius nem sokkal később alighanem elhunyt, s helyébe Photinos került, annak ellenére, hogy az orthodoxia védőbástyájának szánták a térségben, püspöki hivatala elfoglalása után nem sokkal eretneknek nyilvánított nézeteket kezdett hangoztatni. Esetében lehet a legtöbbet tudni egyházközösségében kifejtett tevékenységéről, és annak ellenére, hogy a többi egyházi vezető zsinatok hosszú során ítélte el és közösi tette ki, hívei támogatásával közel egy évtizeden át meg tudta tartani hivatalát. Száműzetését végül 351-ben érték el, helyére kyzikosi Germinius (EP 10) került, aki ugyan az arianizmus híve volt, azonban nézetei később az orthodoxyához közeledtek. Valenset (EP 8) sokkal inkább az egyházban dúló küzdelem foglalta le, mintsem püspökségének vezetése. Minden igyekezete ellenére, az arianizmus vereséget szenvedett, s II. Constantius császár elhunytával, aki a Duna-vidéki arianizmus utolsó védőbástyája volt, egy korszak zárult le a pannoniai egyház történetét illetően. Ebben az időszakban azonban nem csak pannoniai arianizmus harcában történt változás. A birodalmi elit legfelső köreiben a IV. század közepe táján már egyre több pannoniai tett szert befolyásra, Iovianus 364-ben bekövetkezett halálával új helyzet állt elő, a császári bíbor felöltésére két pannoniai jelölt is akadt, kettejük közül az végül Valentinianus vállára került, amit később, részint a hadsereg nyomására, fivérével is megosztott. Noha a kor ismert pannoniai származású *senatorai* közül többen már a két pannon császár hatalomra lépése előtt magas hivatalokat töltöttek be, azonban az is igaz, hogy többségük esetében honfitársaik uralkodása pályafutásukra is kedvező hatást gyakorolt, s alapvetően az uralkodó bizalmi embereinek bizonyultak. A hatalomváltással (A)equitius (SE 4) illyricumi haderő parancsnoka lett, de Leo (SE 5), Serenianus (SE 7), Viventius (SE 10) vagy Valens apósa Petronius (SE 6) mind egyre magasabb posztokba emelkedtek. A hírhedt Maximinus (SE 8) csak Valentinianus kegyéből emelkedett fel, s jelentős befolyása azonban végső soron az uralkodó halálához is hozzájárult. Serenianus még Valentinianus előtt meghalt, Leo (SE 5) és Maximinus (SE 8), viszont Gratianus idején kegyvesztetté vált, utóbbit pedig ki is végeztette. Aequitius továbbra is a dinasztia támasza volt, és Viventius is túlélte a császárokat, halálukkal azonban pannoniai vezető szerepe a végéhez ért.

A ismert pannoniai származású vezetők történetének utolsó fejezetét az V. század eseményei írták, az egyre kaotikusabb viszonyok közepette már kétséges, hogy a hagyományos

rendszerű római városi közigazgatás még működött-e. A szórványos adatok arra vallanak, hogy a püspökségek, legalábbis a sirmiumi (EP 15, 16) 440-es évek elején, mikor a várost a hunok megostromolták, még működött. A térségben a hun uralom nem jelentette a tartomány „rómaiságának” végét, a romanizált népesség jelenléte továbbra adatható. Orestes példája mutatja, hogy egyesek az új urak szolgálatába álltak. Őt alighanem Attila *ordujában* megszerzett tapasztalatai és kapcsolatai is segítették abban, hogy megszerezze a Nyugatrómai Birodalom romjai fölött az uralmat. Azonban nem ismerte hatalmának korlátait, és ahelyett, hogy egy dinasztia hozott volna létre, s megerősítette volna Ravenna hatalmát, csupán tovább gyengítette azt. Terveit lényegében végül az utolsó pannoniai születésű *senator*, de sokkal inkább osztrogót király, Theoderich váltotta valóra.

IX. AUCTORES

- Amb. *de ob. Vol. Iun.* Ambrosius Mediolanensis: *De obitu Valentiniani Iunioris*. CSEL 73, 327-367. CPL Nr. 158
- Amm. *Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt* I-II. Ed. W. Seyfarth. Leipzig, 1978
- Anon. *Epit.* Anonymus: *Epitome de Caesaribus*. Sexti Aurelii Victoris liber de Caesaribus. Praecedunt Origo gentis Romanae et Liber de viris illustribus urbis Romae, subsequitur Epitome de Caesaribus. Ed. Fr. Pichmayr. Editio stereotypa correctior editionis primae, addenda et corrigenda iterum collegit et adiecit R. Gruendel. Leipzig, 1966
- Anon. Val. Anonymus Valesianus. Ed. Gardhausen, V. 1874; Moreau, J. - Velkov, V. 1968
- Ath. Apol. Athanasios *Apologia ad Constantium*. PG ser. I. t. XXV. Ed. Migne, J.-P. Paris, 1856
- Ath. Ep. encycl. Athanasios *Epistula encyclica ad episcopos Aegypti et Lybiae*. Athanasius Werke II/1. Ed. H. G. Opitz. Berlin 1940, 169-177.
- Ath. Epist. Athanasius, *Ad Mareoticas ecclesias epistola*, PL 56, 850-852
- Ath. Hist. Athanasios *Historia Arianorum*. Athanasius Werke II/1. Hrsg. v. H. G. Opitz (ed.) Berlin 1940, 183-230.
- Ath.Syn. Athanasius, *De synodis Athanasius*, De synodis. Hrsg. v. H. G. Opitz. Berlin, 1940
- Auct. Haun. Auctarium Prosperi Hauniensis. Ed. Th. Mommsen, in MGH (AA) IX.
- Aug. *Civ. Dei* Augustinus: *De Civitate Dei*. Ed. Dombart, B. – Kalb, A. 2 vols. Stuttgart, 1981
- Aur. Vict. *Caes.* Aurelius Victor: *De Caesaribus*. Sexti Aurelii Victoris liber de Caesaribus. Praecedunt Origo gentis Romanae et Liber de viris illustribus urbis Romae, subsequitur Epitome de Caesaribus. Ed. Fr. Pichmayr. Editio stereotypa correctior editionis primae, addenda et corrigenda iterum collegit et adiecit R. Gruendel. Leipzig, 1966
- Aus. *Grat. Act.* Ausonius: *Ad Gratianum gratiarum actio pro consulatu*. Peiper, R. (ed.): Decimi Magni Ausonii Burdigalensis opuscula, Leipzig, Teubner, 1886, 353-376.
- Beda *Martyr.* Beda Venerabilis: *Martyrologium*. PL XCIV (1850), 798-1148.

- Cass. Dio U. P. Boissevain, *Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt*, 3 vols. Berlin: Weidmann, 1895-1901. (repr. 1955).
- Cass. Chron. Cassiodorus: *Chronica*. *Chronica Minora II*. MGH AA 11 (1893). Ed. Th. Mommsen
- Cass. *Var.* Cassiodorus: *Variae*. Ed. Th. Mommsen. In: *MGH(AA)XII*;1894
- Chron. Pasc. *Chronicon Paschale*. Ed. L. Dindorf. *Chronicon Paschale I-II*. CSHB. Bonn, 1832
- Cic. *Brut.* *Cicero: Brutus*. Douglas, A. E. (ed.): *M. Tulli Ciceronis Brutus*. Oxford, 1966
- Cons. Const. *Consularia Constantinopolitana*. MH AA IX (1882) = Chron. Min. 205-247.
- Chron. Gall. *Chronicon Gallica a. CCCCLII et DXI 456* *Chronica Minora I*. MGH AA IX. Ed. Mommsen, Th. Berlin, 1892, pp. 615-665.
- CTh *Codex Theodosianus*. Le Code Théodosien V. Texte latin d'après l'édition de Mommsen (1904). Brepols, 2009
- Dig. *Digesta*. Ed. Mommsen, Th. retract. Krüger, P. Beriolini, 1928
- Ennod. *Pan.* Ennodius: *Panegyricus Regi Theoderico*. MGH (AA) VII (1885)
- Ennod. *V. Ep.* Ennodius: *Vita Epiphani*. Ed. Hartel, W. In *CSEL* 6 (1882) also Vogel, F. In: *MGH(AA)* VII (1885)
- Eugipp. Eugippus: *Epistula ad Paschasio*. Ed. Knoell, P. In *CSEL* 9 (1886)
- Eun. fr. Eunapius Sardianus: *Fragmenta*. Ed. Mueller, C. In: *FHG* IV;1851
- Eut. Eutropius: *Breviarium Historiae Romanae*. *Eutropii Breviarium ab Urbe condita*. Ed. C. Santini. Leipzig, 1979
- Eus. Eusebius : *Chronicon*. PG XIX 529.531, Helm, R.: *Die Chronik des Hieronymus*. GCS. 47. Berlin, 1956
- Evagr. *HE* Evagrius: *Historia ecclesiastica*. Ed. Bidez, J. – Parmentier, L. 1898
- Fast. Vind. Prior. *Fasti Vindobonenses Priores*. Ed. Mommsen, Th. In: *MGH (AA)* IX, 1892
- Florus *Mart.* Florus: *Martyrologium*. Édition pratique des martyrologes de Bede, de l'Anonyme Lyonnais et de Florus. Ed. Dubois, J. – Renaud, G.. Paris, 1976
- Gregor. *Hist.* Gregorius *Historia Francorum*. MGH SRM I.1 (1951)

- Her. Hérodianos: *Της μετα ΜαρχονΒασιλευς ιστοριαι. Ab excessu divi Marci*. Ed. Stavenhagen, K.: *Herodiani ab excessu divi Marci libri octo*. Leipzig, 1922 (repr. Stuttgart, 1967).
- Hier. *Chron.* Hieronymus: *Chronicon*. Helm, R. (Hrsg.): Die Chronik des Hieronymus. G. C. S. 47. Berlin, 1956
- Hier. *Viris* Hieronymus: *De viris illustribus*. Gennadius, *Liber de viris inlustribus*. Ed. Richardson, E. C.. Texte und Untersuchungen 14.1. Leipzig, 1896, 40; PL 23, 683-684.
- Hilarius S. Hilarius Pictaviensis, Opera, pars IV: Tractatus mysteriorum. Collectanea Antiariana Parisina (Fragmenta historica) cum appendice (liber I ad Constantium). Liber ad Constantium imperatorem (liber II ad Constantium). Hymni. Fragmenta minora. Spuria, ed. A. Feder
- Innocentius Ep. *Epistulae Innocentii papae*, Epistula XLI. P.L. ser. I. t.XX. (ed.: J.-P. Migne) Paris, 1846.
- Iord. *Get.* Iordanes: *Getica*. Iordanis Romana et Getica. MGH AA V/1 (1882) pp. 53-138.
- Iord. *Rom.* Iordanes: *Romana*. Iordanis Romana et Getica. MGH AA V/1 (1882) pp. 1-52.
- Iustinianus Iustinianus: *Novellae*. v. Schoell, R. – Kroll, G. (Hrsg.): *Corpus iuris civilis III*. Berlin, 1959
- Joh. Ant. fr. Johannes Antiochenus: Fragmenta. Ed. C. Mueller. In: *FHG IV, V* (1851, 1870)
- Joh. Mal. Johannes Malalas: *Chronographia* Ed. Dindorf, L., 1831
- Joh. Nik. Johannes Nikiu: *Chronica*. R. H. Charles 1916
- Lact. Mort. Pers. Lactantius: *De mortibus persecutorum*. PL 7 (1844) 189-276.
- Lib. Or. Libanius: *Orationes*. Foerster, R.: Libanii opera (Bibliotheca Teubneriana) 12 Bände, Teubner, Leipzig 1903-1927
- Malch. fr. Malchus: Fragmenta Ed. Mueller, C. In: *FHG IV*
- Marcell. com. Marcellinus comes: *Chronica*. Ed. Mommsen, Th. In: *MGH(AA) XI*; 1894
- MA *Martyrologium Adonis*. PL 124, 201-420, Dubois-Renaud, 1984
- MH Martyrologium Hieronymianum. De Rossi-Duchesne 1894, Delehaye, H. – Quentin, H.: *Commentarius perpetuus in Martyrologium Hieronymianum*. AA SS Nov. I/2. Bruxelles, 1931

- MU *Martyrologium Usuardi*. PL 123, 9-850, Dubois, J. – Renaud, G. (ed.): Édition pratique des martyrologes de Bede, le Anonyme Lyonnais et de Florus. Paris, 1984
- M. Aur. Ad se Marcus Aurelius: *Ad se ipsum*. Leopold, I. H.: M. Antoninus imperator ad se ipsum. Oxonii, 1908
- Not. Dig. *Notitia Dignitatum*. Ed. O. Seeck. 1876
- Oros. Orosius: *Historiae adversum paganos*. PL 31 (1846), Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VIII. CSEL 5. Ed. C. Zangmeister. Vindobonae, 1882
- Ovid. Fasti P. Ovidi Nasonis Fastorum libri sex. Peter, H. (ed.) Leipzig – Berlin 1907
- Pan. Lat. *Panegyrici Latini VIII. (V) Incerti Panegyricus Constantio Caesari*. XII Panegyrici Latini. Ed. Baehrens, E. Leipzig 1874, XII Panegyrici Latini. Ed. W. A. Behrens. Leipzig 1911, XII Panegyrici Latini. Ed. R. A. B. Mynors. Oxford, 1964
- Pasch. Camp. *Paschale Campanum*. Ed. Mommsen, Th. In: *MGH (AA) IX* (1892)
- Pass. Iren. Passio Irenaei. AA SS Mart. III (1668) 556-557, Ruinart, Th.: *Acta martyrum*. Ratisbonae, 1859, 432-434; von Gebhardt, O.: *Acta martyrum selecta – Ausgewählte Märtyrakten*. Berlin, 1902, 162-165; Dolbeau L.: Le dossier hagiographique d'Irénée, évêque de Sirmium. *Antiquité Tardive* 7, 1999, 205-214.
- Pass. Poll. Passio Pollionis. AA SS Apr. III. (1866), 566-567; Ruinart, Th.: *Acta martyrum*. Ratisbonae, 1859, 435-436
- Pass. Quir. Passio Quirini. AA SS Iun. 1 (1868) 373-375; Ruinart, Th.: *Acta martyrum*. Ratisbonae, 1859, 522-524; Gonzato, A. – Poncina, M.: Atti e passioni dei martiri. In: *Corpus scriptorum Ecclesiae Aquileiensis II*. Aquileia 2002, 7-231
- Patrum Nic. Gelzer, H. – Hilgenfeld, H. – Cunz, O.: *Patrum Nicaenorum nomine Latine, Graece, Coptice, Syriace, Arabice, Armeniace*. Mit einem Nachwort von Christoph Marksches. Neudruck der I. Auflage (1898). Stuttgartiae et Lipsiae 1995; Turner, H. C.: *Ecclesia occidentalis monumenta iuris antiquissima canonum et conciliorum Graecorum interpretationis Latinae I. 1.1*. Oxonii 1899, 90-91.

- P. Flor. Papiri greco-egizii. Ed. Comparetti, D. – Vitelli, G. 1906-1915
- Philost. Philostorgius: *Historia Ecclesiastica*. Kirchengeschichte. /GCS/ Bidez, J. (Hrsg.) Berlin, 1981
- Plinius Plinius Minor: *Epistulae*. Plinius Minor. Ed. Schuster, M. Leipzig, Teubner, 1958
- Priskos Carolla, P.: *Priscus Panita. Excerpta et fragmenta*. Berlin-New York, 2008
- Proc. BG Procopius Caesarensis: *De bello Gothico*. Haury, J. (Hrsg.): Procopii Caesariensis Opera omnia, 4 Bde., Teubner, Leipzig 1905–1913 (kiegészítés és korrektúra Wirth, G. Leipzig, Teubner 1962–1964).
- Prosper *Epit.* Prosper Tiro Epitoma Chronicon Chronica Minora I. MGH AA IX. Ed. Mommsen, Th. Berlin, 1892, pp. 341-485.
- Prud. *Peri.* Prudentius Peristephanon VII. Prudentius Carmina. Ed. J. Bergmann. CSEL 61. Wien-Leipzig 1926, 362-365; Aurelii Prudentii Clementis Carmina. Ed. M. P. Cunningham. CCSL 126. Turnhout 1966, 321-324.
- Ruf. Rufinus: *Historia Ecclesiastica*. Eusebios, Werke II. Die Kirchengeschichte. Hrsg. E. Schwartz. Die lateinische Übersetzung des Rufinus. Hrsg. Th. Mommsen. Leipzig, 1903
- SHA *Scriptores Historiae Augustae* I-II. Ed. E. Hohl. Leipzig, 1965
- Soc. Socrates: *Historia Ecclesiastica*. Bright, W. (ed.): *Sokrates Historia Ekklesiastike*. Oxford, 1893
- Soz. Sozomen: *Historia Ecclesiastica*. Bider, J. (Hrsg.): *Sozomenos Kirchengeschichte. In der Reihenfolge des Erscheinens der Griechischen christlichen Schriftsteller. Band 50*. Berlin, 1960
- Strab. Strabonis geographica. Ed. A. Meineke. 3 vols, Leipzig, Teubner, 1877 (repr. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1969).
- Suet. *Aug.* Suetonius: *Divus Augustus*. C. Suetoni Tranquilli De vita Caesarum. In: Opera I. Ed. Ihm, M. Leipzig, 1908
- Symm. Ep. Symmachus: *Epistulae*. Ed. Seeck, O. In *MGH(AA)* VI; 1883
- Symm. Or. Symmachus: *Orationes*. Ed. Seeck, O. In *MGH(AA)* VI; 1883
- Symm. Rel. Symmachus, *Relationes*. Ed. Seeck, O. In *MGH(AA)* VI; 1883

- Tacit. Ann. Cornelii Taciti *Annalium Ab Excessu Divi Augusti Libri*. Ed. C. D. Fisher, 1906. Ed. Heubner, Stuttgart, 1983. Ed. St. Borzsák – K. Wellesley, Stuttgart-Leipzig, 1986-1992
- Tacit. Agr. Tacitus: *De vita Iulii Agricolae*. Cornelii Taciti opera omnia. Leipzig, Teubner, 1961-1965
- Them. Or. Themistius: *Orationes*. Verbeke, G. (Hrsg.): *Thémistius: Commentaire sur le traité de l'âme d'Aristote*(= *Corpus Latinum commentariorum in Aristotelem Graecorum* Bd. 1). Leiden, Brill, 1973
- Theod. Theodoretus: *Historia Ecclesiastica*. L. Parmentier, L. (ed.): *Theodoret Kirchengeschichte*. Leipzig, 1911
- Theoph. AM Theophanes: *Chronographia. Anno Mundi*. Ed. de Boor, C; 1883
- Vell. Historia Romana (Velleius Paterculus: *Histoire Romaine*. Vols. 1-2. Ed. J. Hellegouarc'h. 1982
- Venant. For. Venantius Fortunatus: *Chronica Carmina*. MGH AA IV/1 (1881)
- Vict. Tonn. Victor Tonnennensis: . Ed. Mommsen, Th. In *MGH(AA)* XI (1894)
- Zon. Zonaras: *Historiae Romanorum excerpta* XII.33. Ioannis Zonarae epitome historiarum (lib. 1-12). Ed. Dindorf, L. I-VI. Lipsiae, 1868-1870.
- Zos. Zosimos: *Nea Historia*. Zósime Histoire nouvelle. tome II. Ed. Paschoud, F. Paris, 1979

X. RÖVIDÍTÉSEK

- AAAd** *Antichità Altoadriatiche*
- AAntHung** *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 1951-
- AArchHung** *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 1951-
- AArchSlov** *Arheološki Vestnik (Acta Archaeologica)*
- AA SS** *Acta sanctorum*
- AEA** *Annona Epigraphica Austriaca*, 1979-
- AEM** *Archaeologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn*, 1877-1902
- AIJ** Hoffiller, V. – Saria, B.: *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, Heft I. Noricum und Pannonia superior, Zagreb, 1938

AJ	<i>Archaeologia Jugoslavica.</i> (Beograd) 1954-
AK	<i>Archaeologiai Közlemények</i> (Pest, Budapest) 1859-1899
AlbReg	<i>Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. A Szent István Király Múzeum Évkönyve</i>
AnÉp	<i>L'Année Épigraphique</i> (Paris)
ANRW	<i>Aufstieg und Niedergang der römischen Welt</i> (Berlin-New York)
Antaeus	<i>Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae</i> (Budapest)
AntHung	<i>Antiquitas Hungarica</i>
AntTan	<i>Antik Tanulmányok</i> (Budapest) 1954-
ArchÉrt	<i>Archaeologiai Értesítő</i> (Pest, Budapest) 1868-
Aquae Iasae	Pirnat-Spahić, N. (ed.): <i>Aquae Iasae. Nova otkrića iz rimskog razdoblja na području Varaždinskih Toplica. Recent discoveries of Roman Remains in the Region of Varaždinske Toplice.</i> Zagreb, 2015
BCTH	<i>Bulletin Archéologique du Comité des Travaux Historiques</i> , 1883-
BHG	<i>Bibliotheca Hagiographica Graeca. Subsidia Hagiographica</i> 8. Bruxelles, 1908
BHL	<i>Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis. Subsidia Hagiographica</i> 6. Bruxelles, 1898-1901
BJ	<i>Bonner Jahrbücher</i>
BudRég	<i>Budapest Régiségei</i> (Budapest) 1889-
CBI	Schallmayer, E. – Eibl, K. – Ott, J. – Preuss, G. – Wittkopf, E.: <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken I: Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiärer-Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart 1990
CCID	Hörig, M. – Schwertheim, E.: <i>Corpus Cultus Iovis Dolicheni</i> (CCID), Leiden, 1987
CIG	<i>Corpus Inscriptionum Graecarum</i> (Berlin) 1828-1877
CIGP	Kovács, P.: <i>Corpus Inscriptionum Graecarum Pannonicarum</i> ³ , Budapest, 2007
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> (Berlin) 1862-
CIMRM	Vermaseren, M. J.: <i>Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae</i> I-II. Den Haag, 1956-1960

CLE	Bücheler, F.: <i>Carmina Latina Epigraphica</i> . 1895-1897
CLEPann	Cugusi, P. – Sblendorio Cugusi, M. T.: <i>Studi sui carmi epigrafici. Carmina Latina Epigraphica Pannonica</i> . Bologna, 2007
ComArchHung	<i>Communicationes Archaeologicae Hungariae</i> , Budapest
CSIR	<i>Corpus Signorum Imperii Romani</i>
EBD	Epigraphic Database Bari (http://www.edb.uniba.it/search/basic/do)
EDCS	Epigraphische Datenbank Clauss – Slaby, http://www.manfredclauss.de/ (2017)
EDH	Epigraphische Datenbank Heidelberg, Heidelberg www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh (2017)
EE	<i>Ephemeris Epigraphica Corporis Inscriptionum Latinarum Supplementum</i> , Berlin-Roma, 1872-
Epigraphica	<i>Epigraphica. Rivista italiana di epigrafia</i> , 1939-
ES	<i>Epigraphische Studien</i>
FolArch	<i>Folia Archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve</i> , 1948-
HPS 24	Kovács, P. (ed.) <i>Tiberius in Illyricum. Contributions to the history of the Danubian provinces under Tiberius' reign (14-37 AD)</i> , Németh, Gy. - Szabó, Á. (editors) <i>Hungarian Polis Studies Nr. 24</i> , Budapest - Debrecen, 2017
ICERV	Vives, J.: <i>Incripciones cristianas de la España romana y visigoda</i> , Barcelona 1969
ICUR	<i>Inscriptiones christianae Urbis Romae</i> . Nova series, Rom 1922-
IDRE	Petolescu, C. C.: <i>Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptiones extra fines Daciae repertae</i> . Bukarest, 1996
IGRRP	Cagnat, R.: <i>Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes</i> . Paris, 1906-1927 (Bände 1, 3 und 4)
IIL	Hainzmann, M. – Visy, Zs. (ed.): <i>Instrumenta Inscripta Latina</i> . Pécs, 1991
ILCV	Diehl, E.: <i>Inscriptiones Latinae Christianae Veteres</i> . Berlin, 1925-1967
ILJug	<i>Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt</i> , Ljubljana, 1963
ILS	Dessau, H.: <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin (1892-1916)

- ILSlov** *Inscriptiones Latinae Sloveniae (ILSI) 1: Lovenjak, M.: Neviodunum, Ljubljana 1998*
- ILTun** *Inscriptions Latines de la Tunisie, Paris, 1944*
- InscrAq** Brusin, J. B.: *Inscriptiones Aquileiae*. 3 Bde., Udine, 1991-1993
- IPSSTA** Češka, J. – Hošek, R. (ed.): *Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovacia Transdanubiana Asservatae*. Brno, 1967
- JÖAI** *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*. Wien, 1898-
- LapSav** Tóth, E.: *Lapidarium Savariense. Savaria római feliratos köemlékei*. *Savaria* 34/2 (2011)
- LF** *Listy filologické (Folia philologica)*. Praha, 1874-
- LS** Collinwood, B. J.: *Lapidarium Septentrionale*. Newcastle upon Tyne, 1870-5.
- Lupa** Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie: *Ubi erat Lupa* (Römische Steindenkmäler zwischen Adria und Donau), <http://www.ubi-erat-lupa.org> (2017)
- MaCarnuntum** Vorbeck, E.: *Militärinschriften aus Carnuntum*. Wien, 1980
- MGH AA** *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*.
- MH** *Commentarius perpetuus in Martyrologium Hieronymianum*. AA SS Novembris II,2, ed. H. Delehaye und H. Quentin. Bruxelles, 1931
- MZK** *Mitteilungen der K.K. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* (Wien), 1854-
- OPEL** Lőrincz, B. (composuit et correxit): *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum I²-IV*, Wien - Budapest, 1999-2005
- OpuscArchZagreb** *Opuscula Archaeologica*. Zagreb, 1956-
- OZ** *Osječki Zbornik. Muzej Slavonije*. Osijek
- Pais** Pais, E.: *Corporis inscriptionum Latinarum supplementa Italica*, Rom, 1884
- PL** Migne, J.-P.: *Patrologiae Latinae cursus completus*
- PRK** Fitz J. – Mócsy A. (szerk.): *Pannonia régészeti kézikönyve*. Budapest, 1990
- RIB** *Roman Inscriptions of Britain* <http://romaninscriptionsofbritain.org> (2017)

RINMS	Šašel Kos, M.: <i>The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia</i> , Ljubljana 1997
RIU	<i>Die römischen Inschriften Ungarns</i>
RLÖ	<i>Römische Limes in Österreich</i>
RMD	<i>Roman Military Diplomas</i>
RSS	Mócsy, A. – Szentléleky, T.: <i>Die römischen Steindenkmäler von Savaria</i> , Budapest, 1971
SBWien	<i>Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften</i> . Wien, 1848-
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> , 1923-
SpecNov	<i>Specimina Nova Dissertationum ex Institutio Historiae Antiquae et Archaeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis</i>
TIR L 34	<i>Tabula Imperii Romani: Aquincum, Sarmizegetusa, Sirmium. L 34</i> . (Zsgest. von Soproni, S.). Budapest, 1968
TitAq	Kovács, P. – Szabó, Á. (cura) <i>Tituli Aquincenses</i> , 1. vol., Tituli operum publicorum et honorarii et sacri. Budapest, 2009, 2. vol., Tituli sepulcrales et alii Budapestini reperti, Budapest, 2010
TPSSR	Hošek, R.: <i>Tituli latini Pannoniae Superioris annis 1967-1982 in Slovacia reperti</i> . Praha, 1984
Trismegistos	Trismegistos http://www.trismegistos.org
VAMZ	<i>Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu</i> . Zagreb, 1870-
VHAD	<i>Vjesnik Hrvatskoga Arheološkoga Društva</i> , 1879-
VREJ	<i>Vasmegeyi Régészeti-Egylet évi jelentése</i> (Szombathely) 1872-1896
ŽA	<i>Živa antika</i> . Skopje
ZaCarnuntum	Vorbeck, E.: <i>Zivilinschriften aus Carnuntum</i> . Wien, 1980
ZPE	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i> (Bonn) 1967-

XI. IRODALOM

ABRAMIĆ 1926	Abramić, M.: <i>Poetovio. Führer durch die Denkmäler der römischen Stadt</i> . Wien, 1926
ABSIL 2000	Absil, M.: Legio I Italica. In: Le Bohec, Y. (éd): <i>Les légions de Rome sous le Haut-Empire</i> , Lyon, 2000, 227-239.
ADAMIK 1983	Adamik T.: Quisquis eris post me (CE 578). <i>ArchÉrt</i> 110 (1983), 3-9.

- ALFÖLDI 1925 Alföldi A.: Hogyan omlott össze a rómaiak védőrendszere Pannoniában? *Hadtörténeti Közlemények XXVI (1925)*, 1-30.
- ALFÖLDI 1940 Alföldi A.: Epigraphica III. *ArchÉrt III/1 (1940)*, 195-200.
- ALFÖLDI 1940 Alföldi A.: Epigraphica IV. *ArchÉrt III/2 (1941)*, 30-59.
- ALFÖLDI 1942 Alföldi A.: Aquincum városa és a római világbirodalom. In: Szendy K. (szerk.): *Budapest története I. Budapest az ókorban*. Budapest, 1942, 266-352.
- ALFÖLDI – Alföldi A. – Nagy L. – László Gy.: Budapest az ókorban. Második rész. In:
NAGY – LÁSZLÓ Szendy K. (szerk.): *Budapest története I. Budapest az ókorban*. Budapest,
1942 1942, 353-868.
- ALFÖLDY 1958a Alföldy G.: Mithras aquincumi kultuszához. *AntTan V (1958)*, 73-74.
- ALFÖLDY 1958b Alföldy, G.: Augustalen- und Sevirkörperschaften in Pannonien. *AAntHung 6 (1958)*, 433-459.
- ALFÖLDY 1961 Alföldy, G.: Geschichte des religiösen Lebens in Aquincum. *AArchHung 13 (1961)*, 103-125.
- ALFÖLDY 1963 Alföldy G.: Aquincum vallási életének története. *BudRég 20 (1963)*, 47-69.
- ALFÖLDY 1964a Alföldy, G.: Municipium Iasorum. *Epigraphica 36 (1964)*, 95-106.
- ALFÖLDY 1964b Alföldy G.: Municipium Iasorum. *ArchÉrt 91 (1964)*, 218-221.
- ALFÖLDY 1964c Alföldy G.: Revidierte und neue römische Inschriften aus Nordwestungarn. *Epigraphica 36 (1964)*, 86-94.
- ALFÖLDY 1965a Alföldy, G.: Die Valerii in Poetovio. Valerii v Poetovioni. *AArchSlov 15-16 (1964-1965)*, 137-144.
- ALFÖLDY 1965b Alföldy, G.: Epigraphisches aus Nordwestpannonien. *LF 88 (1965)*, 264-271.
- ALFÖLDY 1965c Alföldy, G.: Epigraphica II. Revidierte Inschriften aus Poetovio und Aquae Balissae. *Situla 8 (1965)*, 99-108.
- ALFÖLDY 1965d Alföldy G.: Római feliratos kő a győri székesegyházban. Römischen Inschriftstein in der Bischofkirche von Győr. *Arrabona 7 (1965)*, 127-131.
- ALFÖLDY 1968a Alföldy, G.: *Die Hilfstruppen der römischen Provinz Germania inferior*. ES Band 6., Düsseldorf, 1968
- ALFÖLDY 1968b Alföldy, G.: Senatoren in der römischen Provinz Dalmatia. *ES 5 (1968)*, 99-144

- ALFÖLDY 1968c Alföldy, G.: Josef Češka – Radislav Hošek: Inscriptiones Pannoniae Superioris in Slovakia Transdanubiana asservatae, *BJ*, CLXVIII, 547-549.
- ALFÖLDY 1969 Alföldy, G.: *Fasti Hispanienses. Senatorische Reichbeamte und Offiziere in den spanischen Provinzen des Römischen Reiches von Augustus bis Diokletian*. Wiesbaden, 1969
- ALFÖLDY 1974 Alföldy, G.: P. Helvius Pertinax und M. Valerius Maximianus. *Situla* 14/15 (1974), 199-215.
- ALFÖLDY 1981 Alföldy, G.: Die Stellung der Ritter in der Führungsschicht des Imperium Romanum, *Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts* 11, (1981), 169-215.
- ALFÖLDY 1983 Alföldy, G.: Nochmals Octavius Faustianus. *ZPE* 51 (1983), 230-236.
- ALFÖLDY 1986 Alföldy, G.: Die Truppenkommandeure in den Militardiplomen. In: Eck, W. – Wolff, H. (Hrsg.): *Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle. Passauer Historische Forschungen* 2. Köln – Wien, 1986, 385-436.
- ALFÖLDY 1987a Alföldy, G.: Nochmals Octavius Faustianus. In: Alföldy, G.: *Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985. Mavors, Roman Army Researches II* (Amsterdam 1987), 229-236.
- ALFÖLDY 1987b Alföldy, G.: P. Helvius Pertinax und Valerius Maximianus. In: Alföldy, G.: *Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985. Mavors, Roman Army Researches II* (Amsterdam 1987), 326-348.
- ALFÖLDY 1987c Alföldy, G.: Truppenkommandeure in den Militärdiplomen. In: Alföldy, G.: *Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985. Mavors, Roman Army Researches II* (Amsterdam 1987), 89-127.
- ALFÖLDY 1990 Alföldy, G.: Ein Faustkampf um Faustianus? *ZPE* 80 (1990), 185-188.
- ALFÖLDY 1992 Alföldy, G.: Revidierte Inschriften aus der Gegend des Plattensees. *SpecNov VI* 1990 (1992), 85-108.
- ALFÖLDY 1997 Alföldy, G.: Die Grossen Götter von Gorsium. *ZPE* 115 (1997), 225-241.
- ALFÖLDY 2002a Alföldy G.: *Római társadalomtörténet*, Budapest, 2002
- ALFÖLDY 2002b Alföldy G.: Epigraphica Pannonica II. Inschriften aus der niederpannonischen Limeszone zwischen Matrica und Intercisa. *SpecNov* 16 (2002), 47-70.

- ALFÖLDY 2002c Alföldy, G.: Epigraphica Pannonica I. Inschriften aus der näheren Umgebung von Aquincum. *ZPE 140* (2002), 263-277.
- ALFÖLDY 2004a Alföldy, G.: Die Inschriften des Hügelgrabers von Baláca. In: K. Palágyi S. (szerk.): *Balácai Közlemények* 8 (2004), 23-122.
- ALFÖLDY 2004b Alföldy, G.: Epigraphica Pannonica III. Inschriften aus dem Gebiet der Eravisker und vom Territorium von Aquincum. *SpecNov 18* (2004), 1-48.
- ALFÖLDY 2005a Alföldy, G.: Die Romanisation – Grundbegriff oder Fehlgriff? Überlegungen zum gegenwärtigen Stand der Erforschung von Integrationsprozessen im Römischen Weltreich, in: Visy, Zsolt (ed.): *Limes XIX. Proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies held in Pécs, Hungary, September 2003, Pécs, 2005*, 25-56.
- ALFÖLDY 2005b Alföldy, G.: Örtliche Schwerpunkte der medialen Repräsentation römischer Senatoren. In: Eck, W. – Heil, M. (Hg.): *Senatores populi Romani. Realität und mediale Präsentation einer Führungsschicht. Habes 40 Bd.* Stuttgart, 2005, 53-71.
- ALFÖLDY 2010 Alföldy, G.: Epigraphica Pannonica IV. Inschriften aus Székesfehérvár (Alba Regia, Stuhlweissenburg). In: Kovács, P. – Szabó, Á. (ed.): *Studia Epigraphica Pannonica II.* Budapest, 2009 [2010], 13-30.
- ARNETH 1853 Arneth, J. C. Ritter von: Archäologische Analekten. *SBWien 11* (1853), 308-335.
- AVI-YONAH 1966 Avi-Yonah, M.: Lucius Valerius Valerianus, Governor of Syria-Palaestina. *Israel Exploration Journal vol. 16 No. 2* (1966), 135-141.
- BAÁN 2010 Baán, I.: Singidunumi Ursacius és Mursai Valens, az arianizmus pannoniai képviselői. In: Bugár, M. I. – Pesthy, M. (szerk.): *Studia Patrum III. Ókeresztény szerzők, kortárs kérdések: kulturális diverzizás és antropológia. Válogatás a Magyar Patrisztikai Társaság III. és IV. konferenciáján elhangzott előadások szerkesztett változataiból.* Budapest, 2010. 120-129.
- BALLA 1962 Balla L.: Kereskedelmi tőke és földbirtok kapcsolata Savariában. *AntTan 9* (1962), 85-91.
- BALLA 1965 Balla L.: Deorum prosperitati. *AntTan 12* (1965), 260-269.
- BALLA 1966 Balla, L.: Zwei Epigraphische Beiträge zur Geschichte der Städte von Nordwestpannonien in der Regierungszeit der Severi. *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis II* (1966), 89-96.

- BALLA 1967a Balla, L.: Zur Geschichte des religiösen Lebens von Savaria. *ACD 3 (1967)*, 77-84.
- BALLA 1967b Balla, L.: Zu einer neuen ritterlichen Cursus-Inschrift. *ACD 3 (1967)*, 85-87.
- BALLA 1972 Balla, L.: Possessores et vicani vici Vindoniani (ad CIL III 10570=3626). *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971 (1972)*, 55-64.
- BALLA 1979 Balla, L.: Le scribatus comme honor en Dacie et en Pannonie. *ACD XV (1979)*, 67-70.
- BALOGH 2007 Balogh, R.: Pannonia autonóm területi közösségeinek császári alapítójelzővel kapcsolatos nehézségei (Karnuntum, Aquincum és Brigetio). In: Bíró Sz. (szerk.): *FIRKÁK I. Fialat Római Koros Kutatók I. Konferenciakötete*, Győr, 2007, 95-112.
- BARKÓCZI 1941 Barkóczi L.: A V-S betűk sajátos összekötési módja a pannoniai feliratokon. *ArchÉrt III/2 (1941)*, 25-29.
- BARKÓCZI 1944-51 Barkóczi, L.: *Brigetio I-II.*, DissPann II. 22, Budapest 1944-1951
- BARKÓCZI 1957 Barkóczi, L.: Die Naristen zur Zeit der Markomannenkriege. *FolArch 9 (1957)*, 91-99.
- BARKÓCZI 1964 Barkóczi, L.: The Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian. *AArchHung XVI (1964)*, 257-356.
- BARKÓCZI 1973 Barkóczi, L.: Beiträge zur Steinbearbeitung in Pannonien am Ende des 3. und zu Beginn des 4. Jahrhunderts. *FolArch 24 (1973)*, 67-112.
- BARKÓCZI 1985 Barkóczi, L.: Steindenkmäler aus dem dritten Jahrhundert im Komitat Fejér. *AlbReg 22 [1982-1983 (1985)]*, 97-107.
- BARNES 1982 Barnes, T. D.: *The New Empire of Diocletian and Constantine*. Cambridge-London, 1982
- BERTRANDY – RÉMY 2000 Bertrand, F. – Rémy, B.: Legio XII Fulminata. In: Le Bohec, Y. (ed.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. Lyon, 2000, 253 - 257
- BESZÉDES – MRÁV – TÓTH 2003 Beszédes, J. – Mráv, Zs. – Tóth, E.: Die Steindenkmäler von Bölcske – Inschriften und Skulpturen – Katalog. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Bölcske. Römische Inschriften und Funde. Libelli Archaeologici ser. nov. No. II*, Budapest, 2003, 103-170.
- BETZ 1960 Betz, A: Epigraphischer Anhang. Das Weihdenkmal des Faustianus. *Carnuntum Jahrbuch 6 (1960)*, 166 -169.

- BIRLEY A. 1988 Birley, A. R.: *Septimius Severus. The African Emperor*. London-New York, 1988
- BIRLEY E. 1966 Birley, E.: Alae et cohortes milliariae. In: *Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata*. Graz-Köln, 1966, 54-67.
- BIRLEY E. 1969 Birley, E.: *Septimius Severus and the Roman Army*. *ES* 8., Köln, 1969, 63-82.
- BIRLEY E. 1988a Birley, E.: Pannonians in Roman Britain. *ZPE* 73 (1988), 151-155.
- BIRLEY E. 1988b Birley, Eric: The Roman Army. Papers 1929 – 1986. In: Speidel, M. P. (Hrsg.) *Mavors. Roman Army Researches IV* (Amsterdam 1988).
- BITNER 2015 Bitner, B. J.: Praefecti Fabrum in the Inscriptions of Roman Corinth. In: Bodel, J. – Dimitrova, N. (eds.): *Ancient Documents and their Contexts. First North American Congress of Greek and Latin Epigraphy (2011)*. Leiden, 2015, 174-189.
- BITNITZ 1821 Bitnitz L. A.: *Szombathelyen kiásott régiségekről. Tudományos Gyűjtemény* 8. Pest, 1821
- BOHEC 2000 Le Bohec, Y.: Legio XXX Ulpia. In: Le Bohec, Y. (éd.) *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. Lyon, 2000, 71-74.
- BORHY 2003 Borhy L. (szerk.): *Római történelem. Szöveggyűjtemény*. Budapest, 2003
- BORHY 2006 Borhy L.: *Vezető Komárom város római kori köemlékeihez. Acta Archaeologica Brigetionensia I/5*. Komárom, 2006
- BORHY 2009 Borhy L.: *Brigetiói amphitheatrumok?* Budapest, 2009
- BORMANN 1895 Bormann, E.: Anhang. *AEM* 18 (1895), 195-201. = Bericht des Vereins Carnuntum in Wien, 1892-1894, 49-51.
- BORMANN 1901 Bormann, E.: Epigraphischer Anhang. *RLÖ* 2 (1901), 141-160.
- BÖRZSÖNYI 1907 Börzsönyi A.: Római régiségek Győr belváros területéről. *ArchÉrt* U27 (1907), 37-45.
- BOTEVA 1996 Boteva, D.: On the Cursus Honorum of P. Fu... Pontianus (PIR² F 496), Provincial Governor of Lower Moesia. *ZPE* 110 (1996), 248-252.
- BOTTEZ 2008 Bottez, V.: Emperor worship in Latin settlements of Lower Moesia (1st – 3rd c. A. D.). *Acta Musei Napocensis* 43-44/1 2006-2007 (2008), 111-150.

- BÖHME 1977 Böhme, H. W.: *Römische Beamtenkarrieren. Cursus honorum. Kleine Schriften zur Kenntnis der römischen Besetzungsgeschichte Südwestdeutschlands* Nr. 16., 1977
- BRATOŽ 1996 Bratož, R.: Christianisierung des Nordadria- und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert. In: Bratož, R. (Hrsg.): *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit (Zahodni Ilirik in Severovzhodna Italija v Poznorimski Dobi)*. Situla 34 (1996) 299-366.
- BRATOŽ 2002 Bratož, R.: Der Bischof Victorinus und die Kirchengemeinde von Poetovio [2. Hälfte des 3. Jahrhunderts]. Victorinus püspök és a poetoviói egyházi közösség a 3. század 2. felében. *Zalai Múzeum* 11(2002), 7-20.
- BRATOŽ 2011 Bratož, R.: Die kirchliche Organisation in Westillyricum (vom späten 4. Jh. bis um 600). In: Heinrich-Tamáská, O. (Hrsg.): *Keszthely-Fenékpusza im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia. Castellum Pannonicum Pelsonense 2*. Budapest-Leipzig-Keszthely-Rahden/Westfalen, 2011, 211-248.
- BRELICH 1938 Brelich, A.: Aquincum vallási élete. In: *Laureae Aquincenses I. Diss. Pann. II: 11*. Budapest, 1938, 20-142.
- BRIDGER 2008 Bridger, Cl.: Die civitas Traianensis – das römische Umland von Xanten. In: Martin, M. – Schalles, H. J. – Zieling, N. (Hrsg.): *Colonia Ulpia Traiana. Xanten und sein Umland in römischer Zeit*, Xantener Berichte Sonderband, Geschichte der Stadt Xanten Band 1., 2008
- BRUCE 1867 Collinwood, B. J.: *The Roman Wall*.ed. 3, 1867.
- BRUNŠMID 1900 Brunšmid, J.: Colonia Aelia Mursa. *VAMZ* 4 (1900), 21-42.
- BRUNŠMID 1901 Brunšmid, J.: Arheološke bilješke iz Dalmacije i Pannonije IV. *VHAD* 5 (1901), 87-168.
- BRUNŠMID 1905 Brunšmid, J.: Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu. *VAMZ* 8 (1905), 37-104.
- BRUNŠMID 1906-1907 Brunšmid, J.: Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu. *VAMZ* 9 (1906-1907), 82-184.
- BULAT 1980 Bulat, M.: *Godišnjak za kultura i suvremena društvena i ekonomska pitanja*. IX, 223-228.

- BULAT – PINTEROVIĆ 1977 Bulat, M. – Pinterović, D.: Novi rimski natpisi iz Osijeka i okolice. New Roman inscriptions from Osijek and its surroundings. *OZ XIII (1977)*, 101-120.
- BUÓCZ1961 P. Buócz T.: A szombathelyi Savaria Múzeum kőtára (2. közl.). *A Savaria Múzeum Közleményei* 15 (1961), 81-86.
- BUÓCZ1962 P. Buócz T.: A szombathelyi Savaria Múzeum kőtára (4. közl.). *A Savaria Múzeum Közleményei* 20 (1962), *Vasi Szemle* 1962/II, 81-87.
- BUÓCZ1963 P. Buócz T.: A szombathelyi Savaria Múzeum kőtára (6. közl.). *A Savaria Múzeum Közleményei* 24 (1963), *Vasi Szemle* 1963/I, 69-80.
- BUÓCZ1964 P. Buócz T.: A szombathelyi Savaria Múzeum kőtára (9. közl.). *A Savaria Múzeum Közleményei* 30 (1964), *Vasi Szemle* 1964/II, 265-280.
- BUÓCZ1968 P. Buócz T.: *Savaria topográfija*. Szombathely, 1968
- BUÓCZ1977-1978 P. Buócz T.: Ismeretlen római feliratos kő Ostffyasszonyfáról. *Savaria XI-XII (1977-78)*, 165-176.
- BUÓCZ1994 P. Buócz, T.: *Das Lapidarium des Savaria Museums*. Szombathely, 1994
- BUÓCZ 2003 P. Buócz, T.: *Lapidarium Savaria Múzeum*. Szombathely, 2003
- CAMDEN 1600 Camden, W.: *Britannia ed. 5*, 1600
- CHRISTOL - DEMOUGIN 1982 Christol, M. – Demougin, S.: La carrière d'un notable Narbonnais, au début du Ier s. après J.-C. (CIL, XII, 4371 et 4372). *ZPE* 49 (1982), 146–153.
- CHRISTOL – DEMOUGIN 1986 Christol, M. – Demougin, S.: Notes de prosopographie équestre IV – Un chevalier romain juge des cinq décuries originaire de Siscia. *ZPE* 64 (1986), 185-194.
- CLAUSS 1992 Clauss, M.: Cultores Mithrae. *Die Anhängerschaft des Mithras-Kultes*. Habes 10, Stuttgart, 1992
- COLLINGWOOD 1928 Collingwood, R. G.: Old Carlisle, *Cumberland and Westmorland Antiquarian and Archaeological Society, Transactions of* (Ser. 2). XXVIII (1928), 103-119.
- CUMONT 1896 Cumont, F. V. M.: *Textes et monuments figures relatifs aux mysteres de Mithra II*. Bruxelles, 1896
- CSALOG – ALFÖLDI 1943 Csalog J. – Alföldi A.: Katonai elbocsájtóokmány Regölyből, *ArchÉrt* III/4 (1943), 100-112.

- CSALOG 1944-1945 Csalog J.: A regölyi második római katonai elbocsájtó-okmány. *ArchÉrt III/5 (1944-1945)*, 198-200.
- CSIR Ö 1/3 Krüger, Marie-Luise: *Die Reliefs des Stadtgebietes von Carnuntum. Die figürlichen Reliefs*. CSIR Ö 1/3. Graz-Wien-Köln, 1970
- CSIR Ö 1/4 M.-L. Krüger: Die Reliefs des Stadtgebietes von Carnuntum. II. Teil: Die dekorativen Reliefs (militarische Ausrüstungsgegenstände, tierische oder vegetabile Ornamente), CSIR Österreich I/4 (Wien 1972).
- CSIR Ö 1/5 Krüger, M.-L.: Die reliefs der Stadtgebiete von Scarbantia und Savaria. CSIR Österreich I/5. Wien, 1974.
- CSIR Ö Supp 1. Kremer, G. (bearb.): *Götterdarstellungen, Kult- und Weihedankmäler aus Carnuntum, CSIR Ö Supp 1*. Wien, 2012
- CSIR U 9 Ertel, C. – Németh, M.: *Bestanteile von römischen Grabbauten aus Aquincum und dem Limesabschnitt im Stadtgebiet von Budapest. CSIR Ungarn 9*. Budapest, 2010
- DANIELS 1975 Daniels, C. M.: The role of the Roman army in the spread and practice of Mitraism. In: Hinnells, J. R. (ed.): *Mithraic Studies II*. Manchester, 1975, 249-274.
- DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1983 Dautova-Rusevljan, V.: *Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*. Römische Steindenkmäler aus dem jugoslawischen Gebiet der Provinz Pannonia Inferior. Dissertationes et Monographiae Tome XXV. Novi Sad, 1983
- DAVENPORT 2012a Davenport, C.: Soldiers and the Equestrian Rank in the Third Century AD. *Papers of the British School at Rome 80 (2012)*, 89-123.
- DAVENPORT 2012b Davenport, C.: The provincial Appointments of Emperor Macrinus. *Antichthon 46 (2012)*, 184-203.
- DAVENPORT – MANLEY 2014 Davenport, C. – Manley, J.: *Fronto: Selected Letters*. London-New York, 2014
- DEGRASSI 1950 Degrassi, A.: *Quoattuorviri in colonie romane e in municipi retti da duoviri*. Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Ser. VIII vol. II. Roma, 1950
- DELEHAYE 1955 Delehaye, H.: *Les Légendes hagiographiques*. Bruxelles, 1955.⁴
- DEVIJVER 1976-80 Devijver, H.: *Prosopographia militiarum equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum I-III*. Leuven, 1976-1980

- DEVIJVER 1992 Devijver, H.: Equestrian Officers in the East. In: Devijver, H.: *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army* (Mavors IX), Stuttgart 1992, 66-100.
- DEVIJVER 1992a Devijver, H.: Eques Romanus, a militis (AE 1982, 132). In: Devijver, H.: *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army* (Mavors IX), Stuttgart 1992, 148-153.
- DEVIJVER 1992c Devijver, H.: The Monument of an Equestrian Officer (?) from Poetovio, Pannonia Superior. In: Devijver, H.: *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army* (Mavors IX), Stuttgart 1992, 298-303.
- DIETZ 1996 Dietz, K.: Neue Militärdiplome aus Faimingen und Pförring. *Das Archäologische Jahr in Bayern 1995 (1996)*, 113-115.
- DIEZ 1966 Diez, E.: Der Giebel des Camuntiner Fahnenheiligtums. In *Corolla memoriae E. Swoboda dedicata. Römische Forschungen in Niederösterreich 5* (Graz 1966) 105-114.
- DIMITRIJEVIĆ 1979 Dimitrijević, S.: Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla – Archäologische Topographie und Auswahl archäologischer Funde vom Vinkovcer Boden. In: Batović, Š. - Dimitrijević, S. – Rapanić, Ž. – Virč, Z.: *Corolla memoriae Iosepho Brunsmid dicata*. Split, 1979, 201-268.
- DINER 1883 Diner, J.: Archäologisch-epigraphischer Bericht aus Ungarn: 1878-81. *AEM* 7 (1883), 84-106.
- DJURIĆ 2001 Djurić, B.: Production of marble sarcophagi in Poetovio, *BudRég* 34. (2001), 47-62.
- DOBIÁŠ 1922 Dobiáš, J.: Prétendues inscriptions relatives aux Dulgubnii. *Musée Belge* 26 (1922), 109-120.
- DOBIÁŠ 1957 Dobiáš, J.: Nový nápis ze Zany (Diana veteranorum) a římský nápis na skále trenčínské (CIL III 13439 = Dessau, ILS 9122). *LF* 80 (1957), 179-196.
- DOBÓ 1944 Dobó, Á.: *Publicum portorium Illyrici. DissPann. Ser. II Fasc. 16*. Budapest, 1940
- DOBÓ 1968 Dobó, Á.: *Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von Augustus bis Diocletianus*. Budapest-Amsterdam, 1968
- DOBÓ 1975 Dobó, Á.: *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*. Budapest, 1975

- DOBSON 1966 Dobson, B.: The Praefectus Fabrum in the Early Principate. In: Jarett, M. – Dobson, B. (eds.): *Britain and Rome*. Kendall, 1966, 61-84.
- DOBSON – von Domaszewski, A.: *Die Rangordnung des römischen Heeres*. 2. durchgesehene Auflage Einführung, Berichtigubg und Nachträge von Brian Dobson. Köln-Graz, 1967
- DOMASZEWSKI 1967
- DOBSON 1978 Dobson, B.: *Die primipilares. Entwicklung und Bedeutung, Laufbahnen und Persönlichkeiten eines römischen Offzierranges*. Köln-Bonn, 1978
- DOLBEAU 1999 Dolbeau, F.: Le dossier hagiographique d'Irenee, eveque de Sirmium', *Antiquite Tardive* 7 (1999), 205-214.
- DOMASZEWSKI 1908 Domaszewski, A. von: *Die Rangordnung des römischen Heeres. Sonderausdruck aus „Bonner Jahrbücher“ Heft 117*. Bonn, 1908
- DOMASZEWSKI 1917 Domaszewski, A. von: Ostiarius. *Germania I* (1917), 174-175.
- DULAEY 1993 Dulaey, M.: *Victorin de Poetovio. Premier Exégète Latin I-II. Collection des Études Augustiniennes: Série Antiquité 140*. Paris, 1993.
- DUNCAN-JONES 1967 Duncan-Jones, R.: Equestrian Rank in the Cities of the African Provinces under the Principate: An Epigraphic Survey. *Papers of the British School at Rome* 35 (1967), 147-186.
- DURRY 1939 Durry, M.: *Les cohortes prétoriennes*. Paris, 1939
- DUŠANIĆ 1967 Dušanić, S.: Bassianae and its territory. *AJ* 8 (1967), 67-81.
- DUŠANIĆ 2005 Dušanić, S.: Notes on a Severan Document (CIL III 731 = 7395). In: Beutler, F. – Hameter, W.: „Eine ganz normale Inschrift“ ... und ähnliches zum Geburtstag von Ekkehard Webber. *Festschrift zum 30. April 2005*, Wien, 2005, 237-245.
- DUŠANIĆ 2006 Dušanić, S.: Prosopographic notes on roman mining in Moesia superior: The families of wealthy immigrants in the mining districts of Moesia superior. *Starinar* 56 (2006), 85-102.
- DUVAL 1979 Duval, N.: Sirmium „Ville Impérial” ou „Capitale”. *Corso di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina* 26 (1979), 53-90.
- DUVAL 1982 Duval, Y-M.: Aquilée et Sirmium durant le crise arienne. *AAAd* 26 (1982) 331-379.
- DZINO 2009 Dzino, D.: The Bellum Batonianum in Contemporary Historiographical Narratives in a Search for the Post-Modern Bato the Daesidate. *Arheološki radovi i rasprave* 16 (2009), 29-45.

- DZINO 2010 Dzino, D.: *Illyricum in Roman Politics 229 BC – 68 AD*. New York, 2010
- EGGER 2010 Egger, R.: Historisch-epigraphische Studien in Venetien. *JÖAI 21- 22 (1922-24)*, 309-333.
- ERDÉLYI – FÜLEP 1954 Erdélyi, G. – Fülep, F.: *Katalog der Steindenkmäler. Intercisa I. Arch. Hung. 33 (1954)*, 277-332.
- ERDÉLYI 1950 Erdélyi G.: Pannóniai római sírtáblák mitológiai jelenetekkel. *ArchÉrt 77 (1950)*, 72-84.
- ERDÉLYI 1954 Erdélyi G.: Köemlékek. In: Barkóczi, L. – Erdélyi, G. – Ferenczy, E. – Fülep, F. – Nemeskéri, J. – R. Alföldi, M. – Sági, K.: *Intercisa (Dunapentele-Sztálinváros) története a római korban I. ArchHung 33, Budapest, 1954*, 143-193.
- ERDÉLYI 1974 Erdélyi G.: *A római kőfaragás és kőszobrászat Magyarországon. 1974, Budapest*
- ERTEL 1996 Ertel, Chr.: Altar- und Architekturfragmente vom Tumulusgrab bei Baláca – A balácai halomsír építészeti elgondolása. *Balácai Közlemények 4 (1996)*, 73-198.
- ERTEL 1997 Ertel, Chr.: Der Tumulus von Baláca - ein Grabbau italischen Charakters. *Balácai Közlemények 5 (1997)*, 31-44.
- FARKAS 1972 Farkas, Z.: Notes sur le culte scarbantien de Silvanus Augustus. *ACD 8, (1972)*, 95-100.
- FEHÉR 2006 Fehér, B.: A poetoviói Victorinus püspök műveinek jelentősége a pannóniai latin nyelvtörténetben. *SpecNov XX (2006)*, 3-12.
- FEHÉR 2007 Fehér B.: *Pannonia latin nyelvtörténete*. Budapest, 2007
- FEHÉR 2007 Fehér, B.: Supplementum ad voll. I-II titulorum Aquincensium. In: Kovács, P. – Fehér B. – Szabó Á. (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonica vol. III. Közlemények; Tanulmányok; Előszók*. Budapest, 2011, 52-55.
- FILIPOVIĆ 2004 Filipović, S.: Colonia Aelia Mursa. In: Šašel Kos, M. – Scherrer, P. (Hrsg.): *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia. Pannonia II. Situla 42*. Ljubljana, 2004, 157-168.
- FISHWICK 2000 Fishwick, D.: The Career of C. Titius Antonius Peculiaris. *ZPE 130 (2000)*, 257-260.
- FISHWICK 2002 Fishwick, D.: *The Imperial Cult in the Latin West. Religions in the Graeco-Roman World III/2*. Leiden, 2002

- FITZ 1957 Fitz J.: *Hercules-kultusz eraviszcus területen. – Culte d'Hercule dans les régions eravisques. István Király Múzeum Közleménye Ser. A/4.* Székesfehérvár, 1957
- FITZ 1958 Fitz J.: Septimius Severus pannóniai látogatása i.u. 202-ben. *ArchÉrt* 85 (1958), 156-173.
- FITZ 1959 Fitz, J.: Der Besuch des Septimius Severus in Pannonien im Jahre 202 U. Z. *AArchHung* 11 (1959), 156-173.
- FITZ 1961 Fitz, J.: Legati legionum Pannoniae Superioris. *AAntHung* 9 (1961), 159-207.
- FITZ 1962 Fitz, J.: *Sanctuaries d'Hercule en Pannonie.* In: Coll. Latomus Vol. 58. Hommages à Albert Grenier (éd. par Renard, M.) Bruxelles, 1962, 623-638.
- FITZ 1962b Fitz, J.: A Military History of Pannonia from the Marcomann Wars to the Death of Alexander Severus 180-235. *AArchHung* 14 (1962), 25-112.
- FITZ 1963 Fitz J.: Titulum memoriae posuit. *AlbReg* 2-3 1961-1962 (1963), 33-48.
- FITZ 1965a Fitz J.: Római kőtár. *AlbReg* 3-4 1963-1964 (1965), 178-179.
- FITZ 1965b Fitz, J.: A hasta in Gorsium. *AlbReg* 3-4 1963-1964 (1965), 222-224.
- FITZ 1968 Fitz, J.: Römische Inschriften im Komitat Fejér. *AlbReg* 8-9 1967-1968 (1968), 197-214.
- FITZ 1970a Fitz, J.: A concilium provinciae Pannonia Inferiorban. *AlbReg* 11 (1970), 152-153.
- FITZ 1970b Fitz, J.: A pannóniai bányák igazgatása. *AlbReg* 11 (1970), 154-156.
- FITZ 1971a Fitz, J.: Alföldy G, Fasti Hispanienses. *AlbReg* 12 (1971), 242-244.
- FITZ 1971b Fitz, J.: Epigraphica V. *AlbReg* 12 (1971), 254-257.
- FITZ 1972 Fitz, J.: The Excavations in Gorsium. *AArchHung* XXIV (1972), 3-52.
- FITZ 1976 Fitz, J.: La Pannonie sous Gallien. Collection Latomus 148. Bruxelles, 1976
- FITZ 1978a Fitz, J.: Die Laufbahn des Aelius Triccius. *AAntHung* 26 (1978), 21-27.
- FITZ 1978b Fitz, J.:
- FITZ 1982 Fitz J.: *Pannonok évszázad (Pannonia 193 – 284).* Budapest, 1982
- FITZ 1987 Fitz, J.: Prosopographia Pannonica I. *AlbReg* 23 (1987), 259-269.

- FITZ 1990 Fitz J.: Procuratorok és pénzügyi tisztviselők. In: *PRK*, 66-68.
- FITZ 1993-1995 Fitz, J.: *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit I-IV*. Budapest, 1993-1995
- FITZ 1996a Fitz J.: A balácai tumulus feliratai. *Balácai Közlemények* 4 (1996), 199-236.
- FITZ 1996b Fitz J.: *Gorsium – Herculia*⁶. Székesfehérvár, 1996
- FITZ 1998 Fitz, J.: Inschriften des Tumulus von Baláca. *AlbReg* 27 (1998), 89-121.
- FITZ 2000a Fitz, J.: Pannonische Ritter. *AlbReg* 29 (2000), 115-136.
- FITZ 2000b Fitz, J.: Eine neue L. Octavius Faustianus-Inschrift aus Savaria. *AlbReg* 29 (2000), 159-160.
- FITZ 2003 Fitz J.: *Gorsium – Herculia*⁷: Székesfehérvár, 2003
- FITZ 2005 Fitz, J.: Gorsium – Herculia Teil I: Forschungen II. *AlbReg* 34 (2005), 45-80.
- FORNI 1956 Forni, G.: Die römischen Tribus in Pannonien. *Carnuntum Jahrbuch* 1956 (1957), 13-22.
- FPA II Fehér Bence – Kovács Péter (ed.): *Fontes Pannoniae Antiquae II. Historia Pannoniae ab a. D. LIV usque ad a. D. CLXVI*. Budapest, 2003
- FPA III Kovács P. (ed.): *Fontes Pannoniae Antiquae ab A.D. CLXVI usque ad A.D. CXCII*. Budapest, 2006
- FPA IV Kovács, P.: *Fontes Pannoniae Antiquae in aetate Severorum*. Budapest, 2007
- FPA V Kovács, P. (ed.): *Fontes Pannoniae Antiquae A.D. CCXXXV usque ad A.D. CCLXXXIV*. Budapest, 2008
- FPA VI Kovács, P. (ed.): *Fontes Pannoniae Antiquae in aetate tetrarcharum I*. Budapest, 2011
- FPA VII Kovács, P. (ed.): *Fontes Pannoniae Antiquae in aetate Constantini*. Budapest, 2012
- FRANKFURTER 1885 Frankfurter, S.: Epigraphischer Bericht aus Österreich [4]. *AEM* 9 (1885), 250-268.
- FRANKFURTER 1887 Frankfurter, S.: Neue und revidierte Inschriften aus Ungarn, Steiermarkt, Krain und Kärnten. *AEM* 11 (1887), 71-85.
- FRANKFURTER – KUBITSCHKEK 1893 Frankfurter, W. – Kubitschek, W.: Aus Westungarn. *AEM* 16 (1893), 22-32.

- FRÖHLICH 1890 Fröhlich R.: Római föliratok Alsó- és Felső-Pannoniából. Első közlemény. *ArchÉrt* 9 (1890), 1-11, 227-236.
- FRÖHLICH 1891a Fröhlich R.: Aquincumnak római feliratai. *BudRég* 3 (1891), 141-164.
- FRÖHLICH 1891b Fröhlich R.: Római kori feliratok Alsó- és Felső Pannoniából. *ArchÉrt* 11 (1891), 224-238.
- FRÖHLICH 1891c Fröhlich, R.: Römische Inschriften aus Pannonia inferior und superior. *AEM* 14 (1891), 50-83.
- FRÖHLICH 1892 Fröhlich R.: Aquincumnak római feliratai 2. *BudRég* 4 (1892), 125-156.
- FÜLEP 1954 Fülepe F.: Epigráfia. In: Barkóczi, L. – Erdélyi, G. – Ferenczy, E – Fülepe, F. – Nemeskéri, J. – R. Alföldi, M. – Sági, K.: *Intercisa (Dunapentele-Sztálinváros) története a római korban I.* *ArchHung* 33, Budapest, 1954, 194-229
- FÜLEP – BURGER 1974 Fülepe F. – Sz. Burger A.: *Pécs római kori kőemlékei*. Pécs, 1974
- FÜLEP - BURGER 1979 Fülepe F. – Sz. Burger A.: Baranya megye a római korban. In: Bándi G. (szerk.): *Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig*, Pécs, 1979, 223-330.
- GABLER 1966 Gabler D.: *Munera Pannonica*. *ArchÉrt* 93 (1966), 20-35.
- GÁBOR 2005 Gábor, Olivér: Suburbanum Sopianarum and Roman Villas around Sopiana. *Balácai Közlemények* 9. (2005), 413-428.
- GÁBOR – KATONA GYÖR 2012 Gábor O. – Katona Győr, Zs.: Ókeresztény tárgyak Baranyából. *Pécsi Szemle* 2012/4, 2-10.
- GARBSCH 1965 Garbsch, J.: *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*. München, 1965
- GASCOU 1990 Gasco, J.: *La praefectura iure dicundo dans les cités de l'Afrique romaine, L'Afrique dans l'occident romain (Ier siècle av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)*. *Actes du colloque (Coll. Éc. fr. Rome 134)*. Rome 1990, 367-380.
- GASCOU 1991 Gasco, J.: *Duumvirat, quattuorvirat et statut dans les cités de Gaule Narbonnaise, in: Epigrafia. Actes du colloque en mémoire de Attilio Degrassi (Coll. de l'Ec. fr. de Rome 143)*. Roma 1991, 547-563.

- GÁSPÁR 2002 Gáspár, D.: *Christianity in Roman Pannonia. An evaluation of Early Christian finds and sites from Hungary. BAR International Series 1010.* Oxford, 2002
- GERECZE 1894 Gerecze P.: Római emlékkövek a pécsi székesegyházból. *ArchÉrt Uf. 14 (1894)*, 388-392.
- GESZTELYI 1971 Gesztelyi, T.: The Cult of Terra Mater in the Danubian Basin Lands. *ACD 7 (1971)*, 85-90.
- GESZTELYI 1978 Gesztelyi T.: Terra Mater ábrázolás egy sopianaei oltáron. – Terra Mater Representations on an Altar from Sopiana. *ArchÉrt 105 (1978)*, 51-53.
- GESZTELYI 1981 Gesztelyi, T.: Tellus-Terra Mater in der Zeit des Prinzipats. *ANRW 17.1.* Berlin-New York, 1981, 429-456.
- GORENC 1984 Gorenc, M.: Varaždinske Toplice Minerva; The Statue and the Sculptor. *VAMZ 16-17/1 (1984)*, 95-108.
- GORENC – VIKIĆ 1980 Gorenc, M. – Vikić, B.: *Varaždinske toplice-Aquae Iasae u antičko doba.* Varaždinske Toplice. 1980
- GRBIĆ 2014 Grbić, D.: *Tribal communities in Illyricum. Pre-urban administrative structures in the Roman provinces between the Adriatic and the Danube (first - third centuries).* Belgrade 2014
- GREGL – MIGOTTI 1999-2000 Gregl, Z. – Migotti, B.: Nadgrobna stela iz Siska (CIL III, 3985). *VAMZ 32-33. (1999-2000)*, 119-164.
- GREGL – MIGOTTI 2004 Gregl, Z. – Migotti, B.: Civitas Iovia (Botivo). In: Šašel Kos, M. – Scherrer, P. (Hrsg.): *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia. Pannonia II. Situla 42.* Ljubljana, 2004. 131-143.
- GRÜLL 2008 Grüll, T.: A Synagogue at Brigetio? – In Defense of a Conjecture (CIL III 10998 = RIU 440 = AE 1995, 1257), In: Szabó, Á. – Vargyas, P. (ed.) *Cultus deorum studia religionum ad historiam. In memoriam István Tóth, II. v. Ókortudományi Dolgozatok 2.* Pécs, 2008, 151-160.
- GRÜLL 2016 Grüll, T.: Jewish Presence in the Danubian Provinces of the Roman Empire. In: Hrbáček, M. (ed.): *Židovský kultúrny fenomén v stredoeurópskom kontexte. Zsidó kultúra közép-európai kontextusban.* Nitra, 2016, 9-18.

- GUGL – Kremer, G.: Das Mithräum I „Am Stein”. In: Humer, F. –
 KREMER 2011 Kremer, G. (Hrsgg.) *Götterbilder - Menschenbilder. Religion Und Kulte in Carnuntum*. Wien, 2011, 164-166.
- HALFMANN Halfmann, H.: *Die Senatoren aus dem östlichen Teil des Imperium Romanum bis zum Ende des 2. Jahrhunderts n. Chr.* Göttingen, 1979
- HALICZKY 1818 Halicky, Antal: Sexagena inscriptionum quae ex monumentis Romanis in horto Musei Nationalis Hungarici publice expositis, transumptae sunt per Antonium Haliczky, interprete Iac. Ferdin. Miller de Brassó. *Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici 1*. Buda, 1818, 207-278.
- HAMPEL 1870 Hampel J.: Aquincum történetének vázlata. *AK 8. (1871)*, 158-198.
- HAMPEL 1882 Hampel J.: Nemzeti Múzeum érem- és régiség tára 1881 május-december. *ArchÉrt Uf. 2 (1882)*, 60-78, 142-156.
- HAMPEL 1890 Hampel J.: A papföldi közfürdő. *BudRég 2 (1890)*, 51-74.
- HAMPEL 1891 Hampel J.: Aquincumi temetők: 1881-1882 évi följegyzések alapján. *BudRég 3 (1891)*, 47-80.
- HAMPEL 1906a Hampel J.: *A nemzeti múzeum legrégebb pannoniai sírtáblái*. Budapest, 1906
- HAMPEL 1906b Hampel J.: Ókori világ Magyarhonban. *Jelentés 1905*, 1-22.
- HAMPEL 1906c Hampel J.: Intercisa emlékei. *ArchÉrt 26 (1906)*, 221-274.
- HAMPEL 1907 Hampel J.: A pannoniai síremlékek áttekintő osztályozása. *ArchÉrt 27 (1907)*, 289-341.
- HAMPEL 1909 Hampel J.: A pannoniai oltárok alakja és díszítése. *ArchÉrt 27 (1907)*, 22-56.
- HANDY 2009 Handy, M.: *Die Severer und das Heer*. Graz, 2009
- HARL – Harl, F. – Lőrincz, B.: *Das Römische Lapidarium in der Festung Komárno*.
 LŐRINCZ 2002 Komárno – Wien 2002
- HAVAS – HEGYI Havas L. – Hegyi D. – Szabó E.: *Római történelem*. Budapest, 2007
 – SZABÓ E 2007
- HEIDL 2001 Heidl, Gy.: “Egy Dráva-parti írásmagyarázó.Poetoviói Victorinusról.”(An Exegete on the Bank of the Drava: Victorinus of Poetovio) *Jelenkor 44 (2001/11)*, 1184-1187.
- VON HESBERG von Hesberg, H.: Die Häuser der Senatoren in Rom: gesellschaftliche und
 2005 politische Funktion. In: Eck, W. – Heil, M. (Hg.): *Senatores populi Romani*.

- Realität und mediale Präsentation einer Führungsschicht. Habes 40 Bd.*
Stuttgart, 2005, 19-52.
- HILD 1968 Hild, F.: *Supplementum epigraphicum zu CIL III das pannonische Niederösterreich. Burgenland und Wien 1902-1968.* Wien, 1968
- HIRSCHFELD 1878 Hirschfeld, O.: Fundberichte aus Oesterreich-Ungarn. Archäologisch-Epigraphischer Bericht aus Ungarn. *AEM 2 (1878)*, 67-104.
- HIRSCHFELD 1901 Hirschfeld, O.: *Die Rangtitel der römischen Kaiserzeit.* Berlin, 1901
- HODGSON 1820-35 Hodgson, J.: *History of Northumberland.* 2. vol., Creighton 1820-35
- HOLTHEIDE 1980 Holtheide, B.: *Matrona stolata – femina stolata.* *ZPE 38 (1980)*, 127-134.
- HORMAYR 1823 von Hormayr, J.: *Wien. Seine Geschicke und seine Denkwürdigkeiten I.* Wien, 1823
- HORSLEY 1732 Horsley, J.: *Britannia Romana.* London, 1732
- HOŠEK 1959 Hošek, R.: M. Valerius Maximianus im unteren Donauraum in den Jahren 176–178 U. Z. *SPFFBU 8 (1959)*, 83–92.
- HUDÁK 2013 N. Hudák, K.: *A kereszténység története a Kárpát-medencében 374-456 között. (Doktori értekezés.)* Budapest, 2013
- HUMER – KREMER 2011 Humer, F. – Kremer, G. (Hrsg.): *Götterbilder – Menschenbilder. Religion und Kulte in Carnuntum. Katalog Niederösterreichische Landesausstellung 2011. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums N. F. 498.* Wien, 2011
- HUMER 2004 Humer, F. (Hrsg.): *Marc Aurel und Carnuntum. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums.* Neue Folge 450. St. Polten, 2004
- HUMER 2009 Humer, F. (Hrsg.): *Von Kaisern und Burgern. Antike Kostbarkeiten aus Carnuntum. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums.* Neue Folge 482. St. Polten, 2009
- ICKS 2011 Icks, M.: *The Crimes of Elagabalus: The Life and Legacy of Rome's Decadent Boy Emperor.* London, 2011
- JARAK 1996 Jarak, M.: *Martyres Pannoniae - The chronological Position of the Pannonian Martyrs in the Course of Diocletian's Persecution.* In: Bratož, R. (ed.): *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit / Zahodni*

- Ilirik in severovzhodna Italija v poznorimski dobi*. Situla 34 (1996), 263-289.
- JEREMIĆ 2005 Jeremić, M.: Adolf Hytrek et les premières fouilles archeologiques a Sirmium. *Starinar LV* (2005), 115-129.
- JEREMIĆ 2006 Jeremić, M.: Les temples payens de Sirmium. *Starinar LVI* (2006), 167-200.
- JEVREMOV 1977 Jevremov, B.: *Ptuj, Vičava*. Varstvo Spomenikov XXI (1977), 251.
- JEVREMOV 1988 Jevremov, B.: *Vodnik po Lapidariju*. (Katalog des Lapidariums in Ptuj). 1988, Varaždin
- JONES 2005 Jones, C. P.: Culture in the careers of eastern senators. In: Eck, W. – Heil, M. (Hg.): *Senatores populi Romani. Realität und mediale Präsentation einer Führungsschicht. Habes 40 Bd*. Stuttgart, 2005, 263-270.
- JORDAN 1745 Jordan, J. Chr.: *De originibus slavicus opus chronologico-geographico-historicum; ab antiquitate literis nota, in Seculum usque Christianum decimum*. Wien, 1745
- JUNG 1885 Jung, I.: Dopisi, razne vesti. *VAMZ 7* (1885), 51-52.
- KÁDÁR 1962 Kádár, Z.: *Die kleinasiatisch-syrischen Kulte zur Römerzeit in Ungarn*. Leiden, 1962
- KÁDÁR – BALLA 1958 Kádár Z. – Balla L.: *Savaria*. Budapest, 1958
- KAJANTO 1965 Kajanto, I.: *The Latin Cognomina*. Helsinki, 1965
- KAJANTO 1966 Kajanto, I.: *Supernomina. A Study in Latin Epigraphy*. Helsinki, 1966
- KALINKA – SWOBODA 1890 Kalinka, Ernst – Swoboda, Anton: Bericht über eine Reise im Gebiete der Drau und Save. *AEM 13* (1890), 11-43.
- KATANCSICH 1826-1827 Katancsich, P.: *Istri adcolarum geographia vetus e monumentis epigraphicis marmoribus, numis, tabellis eruta et commentariis illustrata I-II*. Buda, 1826-1827
- KENNER 1989 Kenner, H.: Die Götterwelt der Austria Romana. *ANRW II 18.2*. Berlin-New York, 1989, 875-974.
- KERÉNYI 1939 Kerényi, K.: Die Göttin Diana in nördlichen Pannonien. *Pannonia 4* (1939), 203-221.
- KERESZTURINÉ PINTÉR 1995 Kereszturiné Pintér M.: *Savaria chrestomatia*. Szombathely, 1995
- KIENAST 1996 Kienast, D.: *Römische Kaisertabelle*. Darmstadt, 1996

- KISS – TÓTH – ZÁGORHIDI CZIGÁNY 1998 Kiss G. – Tóth E. – Zágorhidi Czigány B.: *Savaria – Szombathely története. A város alapításától 1526-ig*. Szombathely, 1998
- KISS M. 2003 Kiss M.: Pannonia szülötte volt-e Nagy Theoderich? In: Lengvári I. – Vonyó J. (szerk.) *Népek együttélése Dél-Pannoniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára*. Pécs, 2003. 187-206.
- KISS M. 2008 Kiss M.: *Gót vezéregyéniségek a késő római birodalomban*. Pécs, 2008
- KISS P. 2007 Kiss P.: *A pannoniai mérföldkövek állításának történeti és topográfiai kérdései (doktori disszertáció)*. Budapest, 2007
- KLEIJWEGT 1994 Kleijwegt, M.: Iuvenes and Roman Imperial Society. *Acta Classica. Proceedings of the Classical Association of South Africa 37 (1994)*, 79-102.
- KOCSIS 1991 Kocsis, L.: A tribunus laticlavusok háza az aquincumi 2-3. sz-i legiotáborban (Előzetes jelentés). *BudRég 28 (1991)*, 117-121.
- KOLBE 1964 Kolbe, H. G.: Die Laufbahn des Faustianus aus Carnuntum. *Carnuntum Pfl 8 (1963-1964)*, 48-54.
- KOLBE 1987 Kolbe, H. G.: Zum Faustianus-Stein aus Carnuntum. *Carnuntum Jahrbuch 1987*, 93-103.
- KOLBE 1989 Kolbe, H. G.: Nachtrag zum Faustianus-Stein aus Carnuntum. *ZPE 78 (1989)*, 243-245.
- KOLNÍK 1984 Kolník, T.: *Römische und germanische Kunst in der Slowakei*. Bratislava, 1984
- KOVÁCS 1998 Kovács, P.: The merchants from Emona and the pomerium of Savaria. *Münsterische Beiträge zur antiken Handelsgeschichte 17 (1998)*, 100-120.
- KOVÁCS 1999a Kovács, P.: Civitas Eraviscorum. In: Vaday, A. (ed.) *Pannonia and beyond. Studies in honour of Barkóczi László. Antaeus 24 (1999)*, 284-286.
- KOVÁCS 1999b Kovács P.: *Vicus és castellum kapcsolata az alsó-pannoniai limes mentén*. Studia Classica – Seria Historica 3. Pilisecsaba, 1999
- KOVÁCS 2000 Kovács, P.: *Matrica. Excavations in the Roman fort at Százhalombatta (1993-1997)*. Studia Classica 3. Budapest, 2000
- KOVÁCS 2001 Kovács P.: Újabb római feliratok Veszprém megyében. *Balácai Közlemények 6 (2001)*, 205-220.

- KOVÁCS 2003 Kovács, P.: Mogetiana und sein Territorium. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Pannonica provincialia et archaeologica. Studia sollemnia auctorum Hungarorum Eugenio Fitz dedicata*. Budapest, 2003, 277-306.
- KOVÁCS 2004a Kovács, P.: Á. Szabó – E. Tóth (Hrsg.): Bölcske. Römischen Inschriften und Funde. *AArchHung 55/3-4 (2004)*, 377-389.
- KOVÁCS 2004b Kovács, P.: Some notes on building inscription of C(aius) Titius Antonius Peculiaris from Bátmonostor (CIL III 10496=6452). In: *Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*. Cluj-Napoca, 2004, 79-86.
- KOVÁCS 2005 Kovács P.: *Marcus Aurelius esőcsodája és a markomann háborúk*. Pécs, 2005
- KOVÁCS-
PROHÁSZKA
2008 Kovács P. – Prohászka P.: Római szarkofágok Brigetióból. In: Kovács P. – Szabó Á. (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonia I. Észak-Kelet Pannonia I. Előszó változatok, kommentárok, olvasatok a CIL III² 3 kötetéhez*. Budapest, 2008, 133-154.
- KOVÁCS 2009 Kovács P.: A sopianaei születésű Maximinus, a „rettenetes pannoniai”. In Bíró Sz. (szerk.): *Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler*. Győr, 2009, 255-270.
- KOVÁCS 2010 Kovács P.: Turris ferrata and Emperor Probus' death. Borhy, L. (ed.): *Studia Celtica Classica et Romana Nicolae Szabó septuagesimo dedicata*. Budapest, 2010, 147-149.
- KOVÁCS 2011a Kovács P.: Megjegyzések a civitas Eraviscorum déli határának kérdéséhez (CIL III 3303 = RIU 1011). In: Kovács P. – Fehér B. – Szabó Á.: *Studia Epigraphica Pannonica vol. III. Közlemények; tanulmányok; előszók*. Budapest, 2011, 46-51.
- KOVÁCS 2011b Kovács P.: A karpok betelepítése Pannoniába. In: Kovács P. – Fehér B. – Szabó Á.: *Studia Epigraphica Pannonica vol. III. Közlemények; tanulmányok; előszók*. Budapest, 2011, 31-38.
- KOVÁCS 2014a Kovács, P.: *Die antiken Quellen zu Pannonien in der Spätantike. Teil I: 284–337 n. Chr.* Wien, 2014
- KOVÁCS 2014b Kovács P.: Nazione Boius, avagy mi történt a boiusokkal? Kovács P. – Fehér B. (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonica (SEP) Vol. VI. Felirattani újdonságok 2014-ben*. Budapest, 2014, 65-75.

- KOVÁCS 2015a Kovács, P.: Einige Bemerkungen zum Todesdatum von Decius. *AArchHung* 66 (2015), 305-314.
- KOVÁCS 2015b Kovács, P.: *Natione Boius*, or what happened to the Boii? In: Borhy, L. – Tankó, K. – Dévai, K. (ed.): *Studia archaeologica Nicolae Szabó LXXV annos nato dedicata*. Budapest, 2015; 173-182.
- KUBITSCHKEK 1894 Kubitschek, W.: Kemplens Reise von Wien nach Constantinopel (1740). *AEM* 17 (1894), 47-64.
- KUBITSCHKEK 1926 Kubitschek, W.: *Römerfunde von Eisenstadt. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien. Bd. 9*. Wien, 1926
- KURUCZ 1914 Kurucz J.: *Római nyomok a pannoniai Duna-limes balpartján. Doktori ért.* Komárom, 1914.
- KUZSINSZKY 1888 Kuzsinszky B.: Az aquincumi mithraeum. *ArchÉrt Uf.* 8 (1888), 385-392.
- KUZSINSZKY 1889 Kuzsinszky B.: A legújabb aquincumi ásatások. 1887-1888. *BudRég* 1 (1889), 39-170.
- KUZSINSZKY 1891 Kuzsinszky B.: Az aquincumi amphitheatrum. *BudRég* 3 (1891), 83-122.
- KUZSINSZKY 1897 Kuzsinszky B.: Az Aquincumi Múzeum és köemlékei. (Az építészeti részek kihagyásával). *BudRég* 5 (1897), 95-164.
- KUZSINSZKY 1902 Kuzsinszky B.: Császári (Komárom m.) sírleletek II. *ArchÉrt* U22 (1902), 28-38.
- KUZSINSZKY 1904 Kuzsinszky B.: Római feliratok az Aquincumi Múzeumban. *BudRég* 8 (1904), 159-176.
- KUZSINSZKY 1929 Kuzsinszky B.: Kiadatlan római köemlékek Szentendrén. *ArchÉrt* U43 (1929), 45-57.
- KUZSINSZKY 1933 Kuzsinszky B.: *Aquincum. Az ásatások és a múzeum ismertetése*. Budapest, 1933
- KUZSINSZKY 1934 Kuzsinszky, B.: *Aquincum. Ausgrabungen und Funde*. Budapest, 1934
- KUZSINSZKY 1937 Kuzsinszky B.: Az Aquincumi Múzeum római köemlékeinek ötödik sorozata. *BudRég* 12 (1937), 61-152.
- LABUS 1820 Labus, G.: *Ara Antica scoperta in Hainburgo*. Milano, 1820

- LÁNG 1941 Láng, N.: Das Dolichenum von Brigetio. In: *Laureae Aquincenses memoriae Valentini Kuzsinszky dedicatae* II. Diss. Pann. Ser. 2. Nr. 11. Leipzig, 1941, 165-181.
- LAZIUS 1546 Lasius, W.: *Vienna Austriae. Rerum Viennensium commentarij in quatuor libros distincti*. Basel, 1546
- LENGRVÁRI 1999 Lengvári I.: Megjegyzések Maximianus életpályájához. Font M. – Vonyó J. (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 5-6*. Pécs, 1999, 153-161.
- LENSKI 2002 Lenski, N.: *Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.* Berkeley – Los Angeles – London, 2002
- LEUNISSEN 1989 Leunissen, P. M. M.: Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180-235 n. Chr.). de Neeve, P. W. – Pleket, H. W. (ed.): *Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Elité im römischen Kaiserreich, in Dutch Monographs on Ancient History and Archaeology. vol. VI*. Amsterdam 1989
- LIEBENAM 1900 Liebenam, W.: *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*. Leipzig, 1900
- LIPP 1874 Lipp V.: Fölrattudomány. *ArchÉrt* 8 (1874), 80-92.
- LJUBIĆ 1879 Ljubić, Š.: Rittium (Surduk). *VAMZ* 1 (1879), 97-101.
- LJUBIĆ 1883 Ljubić, Š.: Arkeologička izkapanja na Petrovačkoj gradini u Sriemu, gdje tobož starorimska Bassianis (II). *VAMZ* 5 (1883), 65-70.
- LOTTER – BRATOŽ – CASTRITIUS 2003 Lotter, F. – Bratož, R. – Castritius, H.: *Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonauraum zwischen Antike und Mittelalter (375-600)*. Ergänzungsband zum RGA 39. Berlin-New York, 2003.
- LŐRINCZ – KOVÁCS 2010 Lőrincz, B. – Kovács, P.: Neue Inschriften aus Komitat Komárom-Esztergom I. *ZPE* 174 (2010), 277-288.
- LŐRINCZ 1995 Lőrincz, B.: Ein neuer Ritter aus Pannonien. *SpecNov* 11 (1995), 127-129.
- LŐRINCZ 1996 Lőrincz B.: *Vezető az Intercisa Múzeum kőtárához*. Dunaújváros, 1996
- LŐRINCZ 2001 Lőrincz, B.: *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatzeit*. Wien, 2001
- LUČIĆ 2013 Lučić, L.: The Roman inscriptions from Varaždinske Toplice. *VAMZ* 46 (2013), 185-255.
- LUNZER 1955 von Lunzer, D.: Valerius 236, RE VIII A 1, 1955, col. 86–90.
- MAHLER 1906 Mahler E.: Néhány pannoniai köemlék. *ArchÉrt Uf.* 26 (1906), 45-46.

- MAHLER 1907 Mahler E.: Pannoniai feliratos emlékek. *ArchÉrt U27 (1907)*, 140-151.
- MANDER 2013 Mander J.: *Portraits of Children on Roman Funerary Monuments*. Cambridge, 2013
- MATEI-POPESCU 2009 Matei-Popescu, F.: Auxiliaria (II), in: Near and beyond the Roman Frontiers. Proceedings of a Colloquium Held in Târgoviște, 16-17 October 2008 (ed. Țentea, O. – Oprea, I. C.), Bucharest, 2009, 339-346.
- MATEI-POPESCU 2010 Matei-Popescu, F.: *The Roman Army in Moesia Inferior*. Bucharest, 2010
- MATEI-POPESCU 2012 Matei-Popescu, F.: The Auxiliary Units in Moesia Superior and Dacia. A Review and an Update. In: *Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies. Ruse, Bulgaria, September 2012*, 407-418.
- MATEI-POPESCU 2012 Matei-Popescu, F.: The Roman Auxiliary Units of Moesia. *IL MAR NERO. Annali di archeologia e storia – Annales d'archéologie et d'histoire - Jahrbuch für Archäologie und Geschichte – Journal of Archaeology and History – Anales de Arqueologia e Historia 2010-2011*, VIII (2013), 207-230.
- MAXFIELD 1981 Maxfield, V. A.: *Military Decorations of the Roman Army*. London, 1981
- MEID 2005 Meid, W.: *Keltische Personennamen in Pannonien*. Budapest, 2005
- MERKELBACH 1984 Merkelbach, R.: *Mithras*. Königstein, 1984
- MERLAT 1960 Merlat, P.: *Jupiter Dolichenus. Essai d'interprétation et de synthèse*. Paris, 1960
- MEYER 1975 Meyer, E.: *Römische Staat und Staatsgedanke*. Zürich, 1975⁴
- MIGOTTI 2002 Migotti, B.: Early Christianity in Aquae Iasae (Varaždinske Toplice) und Iovia (Ludbreg) in Pannonia Savia. *Zalai Múzeum 11 (2002)* 51-66.
- MILCH 1901 Milch, Á.: A bregetiumi Jupiter-dolychenus szentély. *A Komáromvármegyei és városi Múzeum-Egyesület 1900. évi Értesítője*. Komárom, 1901, 28-35.
- MILIN 2004 Milin, M.: Bassianae. In: Šašel Kos, M. – Scherrer, P. (Hrsg.): *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia. Pannonia II. Situla 42*. Ljubljana, 2004, 253-268.
- MILOŠEVIĆ 1995 Milošević, P.: Roman Bridges near Sirmium. In: Srejšević, D. (ed.): *The Age of Tetrarchs: a Symposium Held from the 4th to the 9th October 1993*. Belgrade, 1995, 199-202.

- MIRKOVIĆ 1971 Mirković, M.: *Sirmium - its History from the I Century A.D to 582 A.D.* Sirmium, Archaeological Investigations in Sarmian Pannonia, I, 5-94.
- MIRKOVIĆ 1998 Mirković, M.: The Staff of Imperial Administration in Sirmium in the First Half of the Fourth Century. *Starinar* 49 (1998), 93-101.
- MIRKOVIĆ 2006 Mirković, M.: *Sirmium - Istorija rimskog grada od I do kraja VI veka.* Sremska Mitrovica, 2006.
- MIRKOVIĆ 2012 Mirković, M.: Jedna karijera i dva portika u Sirmijumu. *Zbornik muzeja Srema* 9 (2012), 25-28.
- MÓCSY 1951 Mócsy, A.: *Attributio Aquincumban és a város decurioi.* *ArchÉrt* 78 (1951), 107-110.
- MÓCSY 1956a Mócsy, A.: Die Entwicklung der Sklavenwirtschaft in Pannonien zur Zeit des Prinzipates. *AAntHung* 4 (1956), 221-250.
- MÓCSY 1956b Mócsy A.: A rabszolgotartás alakulása Pannóniában a principatus időszakában. *ArchÉrt* 83 (1956), 139-151.
- MÓCSY 1957 Mócsy, A.: Zur Geschichte der peregrinen Gemeinden in Pannonien. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte Bd. 6, H. 4* (1957), 488-498.
- MÓCSY 1959 Mócsy, A.: *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen.* Budapest, 1959
- MÓCSY 1962 Mócsy, A.: Pannonia. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft. Supplementband 9.* Stuttgart, 1962, 516-776.
- MÓCSY 1963 Mócsy A.: Az életkor ismerete a Római Birodalomban. *AntTan* 10 (1963), 201- 211.
- MÓCSY 1964 Mócsy A.: Scribák a pannóniai kisvárosokban. *ArchÉrt* 91 (1964), 16-17.
- MÓCSY 1965 Mócsy A.: A római polgár nevééről. *AntTan* XII (1965), 39-46.
- MÓCSY 1969 Mócsy, A.: Pannonia-Forschung 1964–1968. *AArchHung* 21 (1969), 340-376.
- MÓCSY 1970 Mócsy, A.: Decurio Eraviscus. *FolArch* 21 (1970), 59-66.
- MÓCSY 1972 Mócsy, A.: Das Problem der militärischen Territorien im Donauraum. *AAntHung* 20 (1972), 133-168.
- MÓCSY 1974 Mócsy, A.: *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire.* London, Boston, 1974
- MÓCSY 1974 Mócsy A.: *Pannonia a kései császárságban.* Budapest, 1974
- MÓCSY 1975 Mócsy A.: *Pannonia a korai császárság idején.* Budapest, 1975

- MÓCSY 1980 Mócsy, A.: Studien zur antiken Sozialgeschichte. Köln, 1980
- MÓCSY 1983 Mócsy, A.: Der decurio von Salla. *Savaria 16 1982 (1983)*, 309-312.
- MÓCSY 1985 Mócsy A.: Aelius Triccianus származása, *ArchÉrt 112 (1985)*, 165-168.
- MÓCSY 1990 Mócsy A.: A civitas peregrinák; Municipiumok és coloniák; Canabaek és auxiliáris vicusok; Auxiliáris vicusok; Lakosság és társadalom; Szentélyek és kultusz helyek. In *PRK 58-59.*; 59-61.; 61-64., 65-66., 234., 237-242., 258-260.
- MOMMSEN 1871-1888 Mommsen, Th.: *Römisches Staatsrecht I-III*. Leipzig, 1871-1888
- MOMMSEN 1893 Mommsen, Th.: Mommsen a trencsényi várszék föllíratáról. *ArchÉrt UI3 (1893)*, 265-266.
- MOMMSEN 1905 Mommsen, Th.: Föllírat Valerius Dalmatius tiszteletére. *ArchÉrt 22 (1902)*, 279-283.
- MOTTERSHEAD 1986 Mottershead, J.: *Suetonius, Claudius*. Bristol, 1986
- MRÁV – OTTOMÁNYI 2005 Mráv Zs. – Ottományi K.: A pagus Herculus és vicusainak Terra Mater oltára Budaörsről. *SpecNov 19 (2005)*, 71-118.
- MRÁV 2000 Mráv, Zs.: Der Besuch Caracallas und der Deus Invictus Serapis-Kult in Pannonien. *ComArchHung 2000*, 67-97.
- MRÁV 1999 Mráv Zs.: Architrávfelirat Savariából, a város nevének említésével. *Savaria 23/3 1996-1998 (1998)*, 217-236.
- MRÁV 1999 Mráv Zs.: Valentinianus ...in ipsis Quadorum terris quasi Romano iuri vindicatis praesidiaria castra mandavit (Am. Marc. XXIX 6.2.). Valentinianus quad külpolitikája egy vitatott Ammianus Marcellinus szöveghely tükrében – Die quadische Aussenpolitik Valentinians I im Spiegel einer strittigen Textstelle bei Ammianus Marcellinus. In: *Pannoniai kutatások*. Szekszárd, 1999, 77-111.
- MRÁV 2003a Mráv, Zs.: Die Palimpsestinschriften der I. O. M. Teutanus geweihten Altäre. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Bölcske. Römische Inschriften und Funde. Libelli Archaeologici ser. nov. No. II*, Budapest, 2003, 251-282.

- MRÁV 2003b Mráv, Zs.: Archäologische Forschungen 2000-2001 im Gebiet der spätrömischen Festung Göd-Bócsújtelep. *ComArchHung* 23 (2003), 83-114.
- MRÁV 2003c Mráv, Zs.: Die Statuenbasis des Philippus Arabs aus Környe., Budapest; Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsg.): *Pannonica provincialia et archaeologia. Studia sollemnia auctorum hungarorum Evgenio Fitz octogenario dedicata. Libelli Archaeologici Ser. Nov. No I.* Budapest, 2003, 331-368.
- MRÁV 2005a Mráv Zs.: Egy erőd, amely sohasem épült fel. Régészeti kutatások Göd-Bócsaújtelepen, a késő római erőd területén 2000-2001. (Előzetes jelentés) *A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve* 7 (2005), 291-332.
- MRÁV 2005b Mráv, Zs.: Quidian policy of Valentinian I. and the never-finished late Roman fortress at Göd-Bócsújtelep. In: Zs. Visy (ed.): *Acta of the the 19th Congress of Roman Frontier Studies*, Pécs 2005, 771-782.
- MRÁV 2005c Mráv Zs.: Egy alaprajzi kitűzés stádiumában megakadt késő római erődépítkezés Göd-Bócsaújtelepen. I. Valentinianus hazardjátéka Valeria provincia előterében. *Ókor IV/3* (2005), 114-121.
- MRÁV 2007 Mráv Zs.: Római kori feliratok és faragott kövek Pátyról. *Studia Comitatus* 30 (2007), 403-423.
- MRÁV 2008a Mráv, Zs.: An inscribed slab dedicated to Liber and Libera from Aquincum. In honorem M. Minicii Martialis [e(quo)?] p(ublico?). In *Cultus Deorum. Studia Religionum ad Historiam. Vol. II. De rebus aetatis Graecarum et Romanorum.* Budapest, 2008, 121-146.
- MRÁV 2008b Mráv Zs.: A pannóniai városok közösségi szoborállításai: Phillipus Arabs szoborbázisa Környéről. *Komárom – Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 12. (2006-2008), 107-158.
- MRÁV 2012 Mráv Zsolt: Utazókocsira applikált „beneficiárius jelvények” két ÉK-pannoniai kocsisírból. Az eraviscus törzsi elit Róma szolgálatában. In: Bíró Sz. – Vámos P. (szerk.): *Firkák II. Fiatal Római Koros Kutatók II. Konferenciakötete.* Győr, 2012, 285-326.
- MRÁV 2013a Mráv Zs.: Scarbantia és territoriuma római felirataihoz I. Közöletlen feliratok, módosított olvasatok, pontosított lelőhelyek. In: Kovács P. – Fehér B. (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonia V. Felirattani újdonságok 2013-ban.* Budapest, 2013, 126-141.

- MRÁV 2013b Mráv, Zs.: Eiserne Klapptühle aus kaiserzeitlichen Bestattungen der einheimischen Elite in Pannonien. Zu den Beigaben der Bade- und Reinigungarnitur pannonischer Wagengräber. *ArchÉrt* 138 (2013), 105-144.
- MRÁV 2014 Mráv Zs.: Római feliratok és faragott kőemlékek Budaörsről. In: Ottomány K. – Mráv Zs. – Filipiszky I. – Mester E.: *Antik gyökereink. Budaörs mútja a régészeti leletek fényében*. Budaörs, 2014, 79-113.
- MRÁV 2015 Mráv Zs.: Egy végzetes római erődépítkezés Göd közelében. I. Valentinianus császár meghiúsult katonai vállalkozása Valeria provincia előterében. *Gödi Almanach* 17 (2015) 13-20.
- MRÁV 2016 Mráv Zs.: Az eraviscus törzsi elit nyomában. Császárkori kocsi- és lósirok a budaörsi vicus temetőjében. – Auf die Spuren der Eravisker-Stammeselite. Kaiserliche Wagen- und Pferdegräber der römischen Siedlung von Budaörs-Kamaraerdei-dűlő. In: Ottományi K. (szerk.): *A budaörsi vicus temetője. Régészeti tanulmányok*. Budapest, 2016, 490-528.
- MRÁV – SZABÓ 2012 Mráv Zs. – Szabó Á.: Új adatok Aquincum Severus-kori városi elitjéhez. M. Antonius Victorinus Aquincumban és Budaörsön. SEP IV. Budapest, 2012, 120-139.
- MROZEWICZ 1989 Mrozewicz, L.: *Arystokracja municypalna w rzymskich prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie wczesnego cesarstwa*. Poznań, 1989
- MURPHY 1945 Murphy, G. J.: *The Reign of L. Septimius Severus from the Evidence of the Inscriptions*. Philadelphia, 1945
- MUSURILLO 1972 Musurillo, H.: *The acts of the Christian martyrs*. Oxford, 1972
- MÜLLER 2001 Müller, H. W.: Herkunftsbestimmung von römischen Marmorobjekten aus der Gegend des Balaton, Ungarn. *Balácai Közlemények* 6. (2001), 245-254.
- MÜLLNER 1879 Müllner, A.: *Emona, Archäologische Studien aus Krain*. Laibach, 1879
- NAGY L. 1932 Nagy L.: Az aquincumi orgona feliratos bronztablája. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 56 (1932), 92-98.
- NAGY L. 1942 Nagy L.: Topográfia. In: Szendy K. (szerk.): *Budapest Története. Budapest az ókorban*. Budapest, 1942, 353-385.

- NAGY L. 2012 Nagy L.: *Pannóniai városok, mártírok, ereklyék. Négy szenvedéstörténet helyszínei nyomában. Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi I.* Pécs, 2012
- NAGY M. 2003 Nagy, M.: Die Beziehung der im Siedlungsgebiet der Urbevölkerungsgruppen entstanden Civitates und Munizipii. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Bölcske. Römischen Inschriften und Funde. Libelli Archaeologici, Series Nova 2*, Budapest, 2003, 439-464.
- NAGY M. 2007 Nagy M.: *A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításának vezetője: Római kőtár.* Budapest, 2007
- NAGY M. 2009 Nagy M.: A bennszülött népcsoportok településterületén létrehozott civitasok és municipiumok kapcsolata. In: Gaál A. (szerk.): *A bölcskei kikötőerőd. Római kori feliratok és leletek a Dunából.* Szekszárd, 2009, 469-492.
- NAGY T. 1939 Nagy T.: *A pannoniai kereszténység története a római védőrendszer összeomlásáig. Die Geschichte des Christentums in Pannonien bis zu dem Zusammenbruch des römischen Grenzschutzes.* Diss. Pann. Ser. ser. II. No. 12. Budapest, 1939
- NAGY T. 1942 Nagy T.: Vallási élet Aquincumban. In: Szendy K. (szerk.): Budapest Története. Budapest az ókorban. Budapest, 1942, 386-463.
- NAGY T. 1962a Nagy T.: Buda régészeti emlékei. In: Pogány Fr. (szerk.): Budapest műemlékei II. Budapest, 1962, 13-116.
- NAGY T. 1962b Nagy, T.: Vermaseren, M. J., Corpus Inscriptionum et Monumentorum religionis Mithriacae, II. Hagae 1960, 448 lap, 427 (665) kép. *ArchÉrt* 89 (1962), 281-283.
- NAGY T. 1965a Nagy, T.: Commanders of the Legions in the Age of Gallienus. *AArchHung* 17 (1965), 289-307.
- NAGY T. 1965b Die Inschriften des Legionspräfekten P. Ael. Aelianus aus Ulcisia Castra. *Klio XLVI* (1965), 339-350.
- NAGY T. 1976a Nagy T.: L'Année Épigraphique. Année 1971. Taris 1974, Presses Universitaires de France. 228 1. *ArchÉrt* 103 (1976), 143-144.
- NAGY T. 1976b Nagy T.: Salariarius legionis – salariarius coloniae. *AArchHung* 28 (1976), 79-91.

- NAGY T. 1987-1988 Nagy T.: Sopianae. Egy új város monográfia margójára. *AntTan* 33 (1987-1988), 218-245.
- NAGY T. 1985 Nagy, T.: Pannonier in der Richterdekurien. In: Weber, E. – Dobesch, G. (hrsg.): *Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Festschrift für Artur Betz zur Vollendung seines 80. Lebensjahres*. Wien, 1985, 417-444.
- NAGY T. 1991 Nagy T.: A legio II Adiutrix pia fidelis jelenleg nyilvántartható itálikus lovagrendű tribunusai. *BudRég* 27 (1991), 23-43.
- NÉMETH 1971 Németh, M.: *Vezető az Aquincumi Múzeum kőtárában*. Budapest, 1999
- NÉMETH 1998 Németh, M.: Inscription of a Nemesis sanctuary. In Fitz, J. (ed.): *Religions and Cults in Pannonia. Exhibition an Székesfehérvár, Csók István Gallery 15 May – 30 September 1996 – Szent István Király Múzeum Közleményei: A sorozat* (1998), 73 Nr. 56
- NEUMANN 1961-1962 Neumann, A.: Inschriften aus Vindobona. *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien 17-18 (1961-1962)*, 7-89.
- NEUMANN 1968 Neumann, A.: *Forschungen in Vindobona 1948-1967. II. Teil. Zivilstadt und Bezirk. RLÖ 24*. Wien, 1968
- NOLL 1962 Noll, R.: *Die griechischen und lateinischen Inschriften der Wiener Antikensammlung*. Wien, 1962
- NOLL 1986 Noll, R.: *Die griechischen und lateinischen Inschriften der Wiener Antikensammlung 2*. Wien, 1986
- ONDROUCH 1938 Ondrouch, V.: *Limes Romanus na Slovensku – Il limes romano in Slovacchia*. Bratislava, 1938
- OTTOMÁNYI 2002 Ottományi, K.: Budaörs, Frank-tanya (Kamaraeredei-dűlő). In: *Archaeological Investigations in Hungary 2002*. Budapest, 2004, 185-187.
- OTTOMÁNYI 2003 Ottományi, K.: Budaörs, Frank-tanya (Kamaraeredei-dűlő). In: *Archaeological Investigations in Hungary 2003*. Budapest, 2004, 168-170.
- OTTOMÁNYI 2005 Ottományi, K.: Vicus der Römerzeit in Budaörs. *Balácai Közlemények* 2005/9 (2005), 361-374.
- PALÁGYI 1996a Palágyi, S.: A balácai római kori halomsír kutatása – Erforschung des Hügelgrabes von Baláca. *Balácai Közlemények* 4. (1996), 7-72.

- PALÁGYI 1996b Palágyi, S.: A balácai halomsír kutatási eredményeinek összegzése – Bewertung der Forschungsergebnisse des Hügelgrabes bei Baláca. *Balácai Közlemények* 4. (1996), 261-266.
- PALÁGYI 1997 Palágyi, S.: Hügelgräber mit Dromos – Dromos-ähnlicher Vorkammer in Nord-Pannonien (Ungarn) – Észak-pannoniai halomsírok dromosszal – dromosz jellegű előcsarnokkal. *Balácai Közlemények* 5. (1997), 11-27.
- PALÁGYI 2004 Palágyi, S.: *Veszprém megye Római Kori Kőfaragványainak gyűjteménye: Baláca, római kori villagazdaság - Sammlung der römerzeitlichen Steindenkmäler im Komitat Veszprém: Baláca, römerzeitlicher Gutshof.* Veszprém, 2004
- PASCHER 1949 Pascher, G.: *Römische Siedlungen und Strassen im Limesgebiet zwischen Enns und Leitha.* RLÖ 19. 1949
- PASSERINI 1939 Passerini, Alfredo: *Le coorti pretorie.* Roma, 1939
- PASTOR 2011 Pastor, S.: The Divinities of the World of Amphitheater in the Balkan-Danubian Provinces. Epigraphic and Iconographic Evidences of the Cult of Nemesis. *AArchHung* 62 (2011), 75-89.
- PAULOVICS 1941 Paulovics I.: Funde und Forschungen in Brigetio (Szöny). In: *Laureae Aquincenses memoriae Valentini Kuzsinszky dedicatae* II. Diss. Pann. Ser. 2. Nr. 11. Leipzig, 1941, 118-164.
- PAULOVICS 1943 Paulovics I.: *Lapidarium Savariense. Római kőemlékek új felállítása a Szombathelyi Múzeumban.* *Acta Savariensia* 2. Szombathely, 1943
- PAULOVICS 1944 Paulovics I.: *A Szombathelyi Szent Márton-Egyháznak savariai Szent Márton születéshelyének rómaikori eredete. Die römerzeitliche Ursprung der St. Martinus-Kirche in Szombathely.* *Acta Savariensia* 4. Szombathely, 1944
- PAUR 1852 Paur I.: Egy lap archaeologiai tárcából *Új Magyar Múzeum* II. évf. 1851-1852/I., 481-491.
- PAUR 1859 Paur I.: Huszonöt kiadatlan pannoniai latin felirat. *AK* 1 (1859), 217-228.
- PAVAN 1955 Pavan, M.: *La provincia romana della Pannonia superior.* *Atti dei Lincei dell'Accademia Nazionale Memorie.* 1955, 373-574.
- PERINIĆ 2000 Perinić, Lj.: O zavjetnom natpisu Minervi. *OpuscArchZagreb* 23/24 (1999/2000), 417-424.

- PETOLESCU 2011 Petolescu, C. C.: Villes de la Dacie Romaine. *Dacia LV* (2011), 83-110.
- PFLAUM 1951 Pflaum, H.-G.: Sur les guerres du Danube à l'époque de Marc Aurèle, d'après une inscription récemment découverte de Diana Veteranorum en Numidie. *Comptes-rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles-lettres* 100/1. (1956), 19-23.
- PFLAUM 1955 Pflaum, H.-G.: Deux carrières équestres de Lambèse et de Zana. *Lybica* 3, 123-154.
- PFLAUM 1960-1961 Pflaum, Hans Georg: *Les carrières procuratoriennes équestres Sous le Haut-empire Romain I-III*. Paris, 1960-1961
- PFLAUM 1974 Pflaum, H. G.: *Abrégé des procureurs équestres*. Paris, 1974
- PFLAUM 1976 Pflaum, H. G.: Zur Reform des Kaisers Gallienus. *Historia Zeitschrift für Alte Geschichte Bd. 25 H. 1.* (1976), 109-117.
- PINTEROVIĆ 1967 Pinterović, D.: Mursa u svetlu novih izvora i nove literature. Mursa in the spotlight of new sources and new literature. *OZ XI* (1967), 23-65.
- PINTEROVIĆ 1968 Pinterović, D.: Limesstudien in der Baranja und in Slawonien. *Archaeologia Jugoslavica* 9 (1968), 55–82.
- PINTEROVIĆ 1971 Pinterović, D.: Mursijac na Britanskom Limesu. A cavalry officer from Mursa in Britain. *OZ XIII* (1971), 121-131
- PIR² Prosopographia Imperii Romani saec. I-III²., Berlin, Pars I: E. Groag - A. Stein 1933 (A-B); II: E. Groag - A. Stein 1936 (C); III: E. Groag - A. Stein 1943 (D - F); IV: Fasc. 1 - A. Stein 1952 (G), 2 - E. Groag - A. Stein szerint 1958 (H), 3 - L. Petersen 1966 (I); V: Fasc. 1 - L. Petersen 1970 (L), 2 - L. Petersen 1983 (M), 3 - L. Petersen 1987 (N-O); VI: L. Petersen - K. Wachtel 1998 (P); VII: Fasc. 1 - K. Wachtel 1999 (Q-R)
- PISO 2000 Piso, I.: Les légions dans la province de Dacie. In: Le Bohec, Y., *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. Lyon, 2000, 205-226.
- PISO 2003 Piso, I.: *Das Heiligtum des Jupiter Optimus Maximus auf dem Pfaffenberg/Carnuntum I. Die Inschriften. RLiÖ 41*. Wien, 2003
- PLRE Jones, A. H. M. - Martindale, J. R. - Morris, J.: *The Prosopography of the Late Roman Empire I. AD 260 - 395* Cambridge, 1971; Martindale,

- J. R.: *The Prosopography of the Late Roman Empire II. AD 395 – 527*
Cambridge, 1980
- POCHMARSKI 1998 Pochmarski, E.: Graberoten auf pannonische Sarkophagen. In *Akten des Symposiums „125 Jahre Sarkophag- Corpus“*, Marburg, 4-7. 10. 1995. *Sarkophag-Studien I*. Mainz, 1998, 182-200.
- POCHMARSKI 2001 Pochmarski, E.: Zur Ikonographie und Chronologie der römischen Sarkophage aus Brigetio. *BudRég 34 (2001)*, 201-221.
- POCOCKE 1745 Pococke, R.: *A Description of the East and some other Countries II. 2.*
London, 1745
- PÓCZY 1971 Sz. Póczy K.: A békásmegyéri villa és az Aquincum környéki gazdaságok a markomann háborúk után. *BudRég 22 (1971)*, 85-102.
- PÓCZY 1972 Sz. Póczy K.: Aquincum első aquaeductusa. *ArchÉrt 99 (1972)*, 15-32.
- PÓCZY 1980a Sz. Póczy K.: *Közművek a római kori Magyarországon*. Budapest, 1980
- PÓCZY 1980b Sz. Póczy K.: Szent kerületek Aquincum és Brigetio aquaeductusánál. *ArchÉrt 107 (1980)*, 3-29.
- PÓCZY 1998 Sz. Póczy, K.: Iuppiter Optimus Maximus Teutanus. In: Fitz, J. (ed.): *Religions and Cults in Pannonia*. A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 1998, 29-32.
- PÓCZY 2004 Sz. Póczy K.: *Aquincum - Budapest római kori történelmi városmagja*.
Budapest, 2004
- PÓCZY – ZSIDI 1995 Póczy K. – Zsidi P.: Polgárok, a római életforma élvezői. In: Zsidi P. (szerk.): *Istenek, katonák, polgárok Aquincumban*. Budapest, 1995, 32-38.
- POPOVIĆ 2016 Popović, I.: Sirmium a 4. században: A mártírok városától a keresztény caput Illyriciig. In: Tóth E. – Vida T. – Takács I. (szerk.): *Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határán*. Pannonhalma-Szombathely, 2016
- PONGRÁCZ – KOVÁCS 2003 Pongrácz, Zs. – Kovács, P.: Neue römische Steindenkmäler aus Adony. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Pannonica provincialia et archaeologia. Eugenio Fitz octogenario dedicata*. Budapest, 2003, 369-378.
- POZSÁRKÓ – TÓTH 2011 Pozsárkó Cs. – Tóth Zs.: *Pécs a római korban. Vezető pécsi világörökség helyszíneihez*. Pécs, 2011.

- PROHÁSZKA 2005 Prohászka P.: *Tokod a római korban. Tokod in der Zeit der Römer*. Tokod, 2003
- RADNÓTI 1941 Radnóti A.: Római tábor és feliratos kövek Környéről. In: *Laureae Aquincenses memoriae Valentini Kuzsinszky dedicatae* II. Diss. Pann. Ser. 2. Nr. 11. Leipzig, 1941, 77-90.
- RADNÓTI 1954 Radnóti A.: A pannoniai városok élete a korai feudalizmusban. *A Magyar Tudományos Akadémia II. Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei* 2 (1954), 489-508.
- RAEPSAET-CHARLIER 2005 Raepsaet-Charlier, M-T.: Les activités publiques des femmes sénatoriales et équestres sous le Haut-Empire romain. In: Eck, W. – Heil, M. (Hg.): *Senatores populi Romani. Realität und mediale Präsentation einer Führungsschicht. Habes 40 Bd.* Stuttgart, 2005, 169-212.
- RAGOLIČ 2014 Ragolič, A.: The territory of Poetovio and the boundary between Noricum and Pannonia. Upravno območje Petovione in meja med Norikom in Pannonijo. *AV 65 (2014)*, 323-351.
- REDŐ 2003 Redő, F.: Municipium Aelium Salla. In: Šašel Kos, M. – Scherrer, P. (eds.): *The autonomous towns of Noricum and Pannonia. Pannonia I. Situla 41.* Ljubljana, 2003, 191-235.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1992 Rendić-Miočević, D.: On the epigraphic heritage of Aquae Iasae and the peculiarities of its cult dedications. *VAMZ 24-25 (1991-1992)*, 67-76.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ – ŠEGVIĆ 1998 Rendić-Miočević, A. – Šegvić, M.: Religions and Cults in South Pannonian Regions. In Fitz, J. (ed.): *Religions and Cults in Pannonia. Exhibition an Székesfehérvár, Csók István Gallery 15 May – 30 September 1996 – Szent István Király Múzeum Közleményei: A sorozat (1998)*, 7-16.
- REZSŐFY 1881 Rezsőfy Gy.: Titkári jelentés. *VREJ 1881*, 12-17.
- REZSŐFY 1884 Rezsőfy Gy.: A Vas megyei Régészeti-Egylet gyűjteményének jegyzéke. *VREJ 1882-1883 (1884)*, 5-151.
- RICCI 1993 Ricci, C.: Balcanici e danubiani a Roma. Attestazioni epigraphiche di abitanti delle province Rezia, Norico, Pannonia, Dacia, Dalmazia, Mesia, Macedonia, Tracia (I-III sec.). In *Prosopographica*. Poznań 1993, 141-208.
- RICCI 2000 Ricci, C.: Legio II Parthica. Una messa a punto. In: Le Bohec, Y. (ed.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. Lyon, 2000, 397-406.

- RICCI 2009 Ricci, C.: Veteranus Augusti. Studio sulla nascita e sul significato di una formula. *Aquila Legionis* 12 (2009), 7-39.
- RICL 2001 Ricl, M.: A Matris Deae Libertus at Sirmium. *ZPE* 134 (2001), 287-296.
- RITTERLING 1924-1925 Ritterling, E.: Legio. *RE XII*, 1212- 1829.
- RITTERLING 1927 Ritterling, E.: Pannonia Inferior helytartói (legati pro praetore) Trajanustól kezdve. *ArchÉrt. U41* (1927), 58-88.
- RÓMER – DESJARDINS 1873 Rómer, Fl. – Desjardins, A. É. E.: *Inscriptiones Monumentorum Romanorum eiusdem Musei Nationalis in Budapest, Budapest, 1873*
- RÓMER 1864 Rómer Fl.: Pannoniai újabb kiadatlan római feliratok. *Archaeologiai Közlemények* 4 (1864), 47-66.
- RÓMER 1866a Rómer Fl.: Magyar régészeti krónika. *AK 6* (1866), 98-111, 164-187.
- RÓMER 1866b Rómer Fl.: Az újabb időben Ó-Szönyön kiásott római régiségek. *AK 6* (1866), 151-163
- RÓMER 1871 Rómer Fl.: Desjardins Ernő tanár és a nemzeti muzeum köemlékei. *ArchÉrt* 5 (1871), 221-228, 253-263.
- RÓMER 1877 Rómer Fl.: Kiadatlan római feliratok. *AK 11* (1877), 27-46.
- ROXAN 1999 Roxan, M. M.: Two Complete Diplomas of Pannonia inferior: 19 May 135 and 7 Aug. 143. *ZPE* 127 (1999), 249-273.
- ROYDEN 1988 Royden, H. L.: *The Magistrates of the Roman Professional Collegia in Italy from the First to the Third Century A.D.* Pisa, 1988
- RAD *Die Römer an der Donau, Noricum und Pannonien. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. Neue Folge Nr. 55. Wien, 1973*
- SABLAYROLLES 1984 Sablayrolles, R.: “Les Praefecti Fabrum de Narbonnaise.” *Revue archeologique de Narbonnaise* 1984. 239-47
- SACKEN – KENNER 1866a Sacken, E. Freiherr von – Kenner, Fr.: *Die Sammlungen des k. k. Münz- und Antiken-Cabinetes.* Wien, 1866
- SACKEN – KENNER 1866b Sacken, E. Freiherr von – Kenner, Fr.: *Die antiken Sculpturwerke und Inschriftsteine des k. k. Münz- und Antiken-Cabinetes.* Wien, 1866
- SACKEN 1852 Sacken, E. Freiherr von: Die römische Stadt Carnuntum, ihre Geschichte, Überreste und die an ihrer Stelle stehenden Baudenkmale des Mittelalters. *SBWien* 9 (1852), 660-784.

- SACKEN 1853 Sacken, E. Freiherr von: Über die neuesten Funde zu Carnuntum besonders über die Reste eines Mithraeums und ein Militär-Diplom von Kaiser Trajan. *SBWien 11 (1853)*, 336-364.
- SADDINGTON 1985 Saddington, D. B.: Praefecti fabrum of the Julio-Claudian Period. In: Weber, E. – Dobesch, G. (Hrsg.): *Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik Festschrift für Artur Betz zur Vollendung Seines 80. Lebensjahres*. Wien, 1985, 529-546.
- SALOMIES 2005 Salomies, O.: Redner und Senatoren. Eloquenz als Standeskultur (1. – 3. Jh. n. Chr.). In: Eck, W. – Heil, M. (Hg.): *Senatores populi Romani. Realität und mediale Präsentation einer Führungsschicht. Habes 40 Bd.* Stuttgart, 2005, 229-262.
- SANDER 1962 Sander, E.: Der praefectus fabrum und die Legionsfabriken. *BJ Bd. 162. (1962)*, 139-161.
- ŠAŠEL 1982 Šašel, J.: Tropaiophorus (CIL III 731 = 7395). *Epigraphica 44 (1982)*, 208-211.
- ŠAŠEL 1992 Šašel, J.: Zur Rekrutierung der Prätorianer. In: Bratož, R. –Šašel-Kos, M. (ed.): *Opera selecta, Situla 30*. Ljubljana, 1992, 379-385.
- ŠAŠEL KOS 1992a Šašel Kos, M.: Senattori ed appartenenti all'ordine senatorio provenienti dalle province romane de Dacia, Tasia, Mesia, Dalmazia, e Pannonia. Epigrafia e ordine senatorio II. Roma (1982), *Opera Selecta*. Ljubljana, 1992, 162-190.
- ŠAŠEL KOS 1992b Šašel Kos, M.: M. Aurelius Bassus, eques Romanus, from Mursa. *ZPE 91 (1992)*, 176-182.
- ŠAŠEL KOS 1992c Šašel Kos, M.: Barbii. In: Šašel Kos, M.: *Opera selecta. Situla 30*. Ljubljana, 1992, 99-120.
- ŠAŠEL KOS 1993a Šašel Kos, M.: A New Equestrian Family from Poetovio. *ZPE 95 (1993)*, 236-240.
- ŠAŠEL KOS 1993b Šašel Kos, M.: Petovionska vladajoča aristokracija (The Ruling Aristocracy in Poetovio). *Ptujski arheološki zbornik 1993*, 219–232.
- ŠAŠEL KOS 1999 Šašel Kos, M.: *Pre-Roman divinities of the Eastern Alps and Adriatic. Situla 38*. Ljubljana 1999
- ŠAŠEL KOS 2008 Šašel Kos, M.: The family of Romulus Augustulus. Mauritsch, P. et alii (Hg.): *Antike Lebenswelten. Konstanz – Wandel – Wirkungsmacht*.

- Festschrift für Ingomar Weiler zum 70. Geburtsag.* Wiesbaden, 2008, 439-449.
- ŠAŠEL KOS 2014 Šašel Kos, M.: Poetovio before the Marcomannic Wars: from Legionary Camp to Colonia Ulpia. *Trajan und seine Städte.* Colloquium Cluj-Napoca, 29. September – 2. Oktober 2013, Cluj-Napoca 2014, 139-165.
- SAYAR 1998 Sayar, Mustafa Hamdí: Perinthos - Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung, Wien, 1998
- SAXER 1967 Saxer, R.: *Untersuchungen zu den Vexillationen des römischen Kaiserheeres von Augustus bis Diokletian. Epigraphische Studien 1. Beihefte der Bonner Jahrbücher Band 18.* Köln – Graz – Böhlau, 1967
- SCHÄFER 2000 Schäfer, N.: *Die Einbeziehung der Provinzialen in den Reichdienst in augusteischer Zeit.* Stuttgart, 2000
- SCHEIBEL 2004 Scheibel, B.: Municipium Iasorum (Aquae Balissae). In: Šašel Kos, M. – Scherrer, P. (Hrsg.): *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia. Pannonia I. Situla 41.* Ljubljana, 2003, 53-105.
- SCHEIBER 1983 Scheiber, S.: *Jewish inscriptions in Hungary from 3rd century to 1896.* Budapest, 1983
- SCHERRER 2003 Scherrer, P.: Savaria. In: Šašel Kos, M. – Scherrer, P. (Hrsg.): *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia. Pannonia II. Situla 42.* Ljubljana, 2004, 99-129.
- SCHIMDL 1835-1839 Schmidl, A.: *Wien's Umgebungen auf zwanzig Stunden im Umkreise. Nach eigenen Wanderungen geschildert von Adolf Schmidl Band 2.* Wien, 1835-1839
- SCHOBER 1923 Schober, A.: *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien. Band X.* Wien, 1923
- SCHÖNWISNER 1781 Schönwisner, S.: *In Romanorum iter per Pannoniae ripam a Tauruno in Gallias commentarius geographicus occasione repertarum collumellarum concinnatus I-II.* Buda, 1780-1781
- SCHÖNWISNER 1792 Schönwisner, S.: *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus libri novem.* Pest, 1792
- SCOTT 2008 Scott, A. G.: *Change and Discontinuity within Severan Dynasty: The Case of Macrinus,* 2008

- SEIDL 1856 Seidl, J. G.: Beiträge zu einer Chronik der archaeologischen Funde in der österreichischen Monarchie. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 15 (1856), 239-336.
- SIMONYI 1948 Simonyi D.: A belsö-pannóniai útkutatás problémái. Römerstrassen im Inneren Pannonien. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 71 (1948), 11-21.
- SKRABAR 1919 Skrabar, V.: Denkmäler des Larenkultes aus Poetovio. *JÖAI* 19-20 (1919), Bleiblatt, 279-294.
- SOPRONI 1969 Soproni, S.: Über den Münzumlauf in Pannonien zu Ende des 4. Jahrhundert. *FolArch* 20 (1969), 69-78.
- SOPRONI 1985 Soproni S.: Újabb római feliratok Pest megyéből. – Neue römische Inschriften aus dem Komitat Pest. *Studia Comitatusia* 17 (1985), 272-301.
- SOPRONI 1990 Soproni S.: Előzetes jelentés a bölcskei késő római ellenerőd kutatásáról. Vorläufiger Bericht über die Erforschung der spätrömischen Gegenfestung in Bölcske. *ComArchHung* 1990, 133-142.
- SOPRONI 1993 Soproni, S.: CIL III 10481. *BudRég* 30 (1993), 177-184.
- SOPRONI 1994 Soproni, S.: Ein römischer Villenbesitzer aus Aquincum. *Balácai Közlemények* 3 (1994), 312-320.
- SOSZTARICS –
BALÁZS –
CSAPLÁROS
2013 Sosztarics O. – Balázs P. – Csapláros A.: *A savariai Isis szentély*. Szombathely, 2013.
- SPAUL 1994 Spaul, J.: *Ala² The Auxiliary Cavalry Units of the Predioctetianic Imperial Roman Army*. Andover, 1994
- SPAUL 2000 Spaul, J.: *Cohors². The evidence for and short history of the auxiliary infantry units of the Imperial Roman Army*. *BAR International Series* 841. Oxford, 2000
- SPEIDEL 1965 Speidel, M.: *Die Equites Singulares Augusti. Begleittruppe der römischen Kaiser des zweiten und dritten Jahrhunderts*. *Antiquitas* 11. Bonn, 1965
- SREJOVIĆ Srejović, D.: *The Age of Tetrarchs: a Symposium Held from the 4th to the 9th October 1993*. Belgrade, 1995
- STARR 1941 Starr, C. G.: *The Roman Imperial Navy 31 B.C. - A.D. 324*. New York, 1941

- STEIN – Ritterling, E.: *Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat*. Wien, 1932
- 1932
- STEIN 1927 Stein, A.: *Der römische Ritterstand*. München, 1927
- STEIN 1931 Stein, A.: Römische Inschriften im Gebiete der Slowakei. *Karpathenland 4*. (1931), 100-104.
- STEINER 1862 Steiner, J. W. Chr.: *Codex inscriptionum romanorum Danubii et Rheni*. Seligenstadt, 1862
- STIGLITZ – Stiglitz, H – Kandler, M – Jobst W: Carnuntum. *ANRW II*. 6 (1977), 583-730.
- KANDLER –
- JOBST 1977
- STIGLITZ 1966 Stiglitz, H.: Zum Weihstein des Faustianus aus Carnuntum. *UH 37* (1966), 168-171.
- SUIĆ 1985 Suić, M.: Mursensia quaedam. *VAMZ XVIII* (1985), 57-70.
- SWOBODA 1964 Swoboda, E.: *Carnuntum. Seine Geschichte und seine Denkmäler*. Graz-Wien, 1964
- SZABÓ Á. 1999 Szabó, Á.: Ein Ein spätrömischer Augur in Sopianae? *SpecNov XV* (1999), 149-154.
- SZABÓ Á. 2000 Szabó, Á.: Die „neuere“ Inschrift von Suetrius Sabinus aus Pannonien. *CIL III 10490 = RD 369 – Suetrius Sabinus c. v. „újabb” felirata Pannoniából*. *Ad CIL III 10490 = RD 369. FolArch 48* (2000), 85-109.
- SZABÓ Á. 2003 Szabó, Á.: Provinziallandtag in Savaria. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Bölcske. Römische Inschriften und Funde. Libelli Archaeologici ser. nov. No. II*. Budapest, 2003, 395-402.
- SZABÓ Á. 2004 Szabó, Á.: Hercules-szobor posztamensének felirata Scarbantia forumáról. *SpecNov XVIII* (2004), 121-138
- SZABÓ Á. 2006a Szabó, Á.: *Pannoniciani sacerdotes. A szervezett vallási élet principatuskori vezetői*. *Specimina Nova Dissertationum ex Institutio Historiae Antiquae et Archeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis Supplementum VI*. Pécs, 2006
- SZABÓ Á. 2006b Szabó, Á.: Urbs Roma in Aquincum. Insight to a provincial history of the cult. In: Németh, Gy. – Forisek, P. (eds.): *Epigraphica III. Politai et Cives. Studia Sollemnia in honorem Geyzae Alfoeldy doctoris honoris causa*

- Universitatis Debreceniensis. Hungarian Polis Studies 13.* Debrecen, 2006, 180-210.
- SZABÓ Á. 2007 Szabó, Á.: *Daciai papság.* Budapest, 2007
- SZABÓ Á. 2008 Szabó Á.: Aquincumi olvasatok I. In: Kovács P. – Szabó Á. (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonia I. Észak-Kelet Pannonia I. Előszó változatok, kommentárok, olvasatok a CIL III² 3 kötetéhez.* 2008, Budapest, 155-180.
- SZABÓ Á. 2010a Szabó Á.: *Noricumi papság.* Budapest, 2010
- SZABÓ Á. 2010a Szabó, Á.: The Inscription of the Statue of Divus Commodus in Sopron. *ACD 46 (2010)*, 83-90.
- SZABÓ Á. 2013 Szabó Á.: A scarbantiai forum északi részének feliratai. *SpecNov XXI-XXII (2013)*, 159-169.
- SZABÓ E. 2000 Szabó, E.: *Attributio in Aquincum.* In: Németh, Gy. – Forisek, P. (eds.): *Epigraphica I. Studies on Epigraphy. Hungarian Polis Studies 6.* Debrecen, 2000, 131-149.
- SZABÓ E. 2003 Szabó E.: *A pannoniai városok igazgatása (doktori disszertáció),* Debrecen, 2003
- SZABÓ Gj. 1932 Szabó, Gj.: Iz prošlosti Daruvara i okolice. *Narodna starina vol. 11. No. 28 (1932)*, 79-98.
- SZENTLÉLEKY 1960 Szentlélek T.: *A szombathelyi Isis-szentély.* Budapest, 1960
- SZILÁGYI 1945 Szilágyi J.: Az aquincumi helytartói palota: az 1941. évi ásátások az óbudai Hajógyárszigeten. *BudRég 14 (1945)*, 29-153
- SZILÁGYI 1949 Szilágyi J.: *Beszéljenek a kőemlékek. Vezető az Aquincumi Múzeum írásos kőemlékei között.* Budapest, 1949
- SZILÁGYI 1950 Szilágyi, J.: Rapport sur les recherches et les nouvelles acquisitions du Musée Municipal d'histoire antique (Aquincum) de 1945 a 1948. *BudRég 15 (1950)*, 327-332.
- SZILÁGYI 1958 Szilágyi J.: *Aquincum.* Budapest, 1958
- SZILÁGYI 1967 Szilágyi J.: Kőfeliratok az Aquincumi Múzeum régi gyűjtéséből II. *ArchÉrt XCIV (1967)*, 70-79.
- SZILÁGYI 1973 Szilágyi J.: Kérdéses kőfeliratok Aquincumból. *BudRég 23 (1973)*, 159-169.

- SZILÁGYI 1984 Szilágyi J.: Tűzvédelem az ókori Római Birodalomban. Römerzeitliche Feuervereinrichtungen in Ungarn und in Alt-Rom. *Tűzoltó Múzeum Évkönyve I (1984)*, 23-96.
- SZÖNYI 1906 Szőnyi O.: *A pécsi püspöki múzeum kőtára*. Pécs, 1906
- ȚENTEA – MATEI-POPESCU 2004 Țentea, O. – Matei-Popescu, F.: Alae et cohortes Daciae et Mosiae. A review and updating of J. Spaul's *Ala² and Cohors²*. *Acta Musei Napocensis 39-40/1 (2002–2003)*, 259-296.
- THOMAS 1964 Thomas, E.: *Römische Villen in Pannonien*. Budapest, 1964
- THOMAS 1973 Thomas, E.: Die villen Pannoniens als Kultur- und Wirtschaftsfaktoren. In: *RAD 85-93*
- THOMAS 1980 Thomas, E.: *Savaria Christiana*. *Savaria 9-10, 1975-1976 (1980)*, 138-160.
- THOMASSON 1984 Thomasson, B. E.: *Laterculi praesidium*. Stockholm, 1984
- THOMASSON 1996 Thomasson, B. E.: *Fasti Africani. Senatorische und ritterliche Amsträger in den römischen Provinzen Nordafrikas von Augustus bis Diokletian*. Stockholm, 1996
- TORMA 1874 Torma K.: Adalék Sarmizegetusa és Aquincum felirataihoz. *ArchÉrt 8 (1874)*, 135-144.
- TORMA 1881 Torma K.: *Az aquincumi apitheatrums északi fele. Jelentés az ottani ásatásokról. Értekezések a történelmi tudományok köréből IX. (1880-1882)*. Budapest, 1881
- TORMA 1882 Torma, C.: Inschriften aus Dacia, Moesia superior und Pannonia inferior. *AEM 6 (1882)*, 97-145.
- TÓTH E. 1971 Tóth E.: A savariai insularendszer rekonstrukciója. *ArchÉrt 98 (1971)*, 155-181.
- TÓTH E. 1973 Tóth, E.: Late antique imperial palaca in Savaria. *AArchHung 25 (1973)*, 117-137.
- TÓTH E. 2001 Tóth E.: A császárkultusz főoltára Pannonia Superiorban (Der Hauptaltar des Kaiserkultes in Pannonia Superior). *ArchÉrt 128 (2001)*, 5-33.
- TÓTH E. 2003a Tóth E.: Zur Frage der Stadt „Mogetiana”. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Pannonica provincialia et archaeologica. Studia sollemnia auctorum Hungarorum Eugenio Fitz dedicata*. Budapest, 2003, 307-330.

- TÓTH E. 2003b Tóth, E.: Die Iupiter Teutanus-Altare. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Bölcske. Römische Inschriften und Funde. Libelli Archaeologici ser. nov. No. II.* Budapest, 2003, 385-438.
- TÓTH E. 2003c Tóth, E.: Über den Zeitpunkt der Schlacht bei Abritus. In: Szabó, Á. – Tóth, E. (Hrsgg.): *Bölcske. Römische Inschriften und Funde. Libelli Archaeologici ser. nov. No. II.* Budapest, 2003, 237-250.
- TÓTH E. 2006a Tóth E.: Valeria vége. *Arrabona* 44/1 (2006), 579-596.
- TÓTH E. 2006b Tóth E.: A pogány és a keresztény Sopianae. (A császárkultusz-központ Pannonia Inferiorban, valamint a pogány és keresztény temetkezések elkülönítésének a lehetőségeiről: a II. sírkamra). *SpecNov XX* (2006), 49-102.
- TÓTH E. 2009 Tóth, E.: *Studia Valeriana. Az alsóhetényi és ságvári késő római erődök kutatásának eredményei.* Dombóvár, 2009
- TÓTH E. 2011a Tóth, E.: Kaiserkult und Volksglaube im Bereich der Bernsteinstrasse. In: Humer, F. – Kremer, G. (Hrsgg.) *Götterbilder - Menschenbilder. Religion Und Kulte in Carnuntum.* Wien, 2011, 117-126. = Kaiserkult und Volksglaube im Bereich der Bernsteinstrasse. *Carnuntum Jahrbuch 2009-2011*, 81 -95.
- TÓTH E. 2011b Tóth, E.: Revidierte Inschriften Savarias I. *ArchÉrt* 136 (2011), 5-20.
- TÓTH E. 2012 Tóth, E.: Larenheiligtum in Savaria? In: Kovács P. – Fehér B. (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonica vol. IV. In memoriam Barnabás Lőrincz.* Budapest, 2012, 95-104.
- TÓTH E. 2013 Tóth E.: Újabb római feliratok Savariából. *Savaria* 36 (2013), 175-185.
- TÓTH I. 1965 Tóth I.: Megjegyzések Mithra pannóniai kultuszának történetéhez. *AntTan XII* (1965), 86-90.
- TÓTH I. 1971 Tóth, I.: Eine Tempelbauinschrift eines ritterlichen Decurions aus Brigetio. *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis VII* (1971), 91-95.
- TÓTH I. 1972 Tóth I.: Az egri Vármúzeum feliratos római köemlékei. Feliratos köemlékek az egri Vármúzeum kőtárában. I. *Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve* 8-9 (1972), 47-56.
- TÓTH I. 1973 Tóth I.: Jegyzetek Savaria római köemlékeiről. *ArchÉrt* 100 (1973), 250-270.

- TÓTH I. 1974 Tóth, I.: Pierres graveés romaines du comitat Fejér dans la lapidaire du Musée d'Eger. *AlbReg 13 1972 (1974)*, 265-272.
- TÓTH I. 1976 Tóth I.: *Jupiter Dolichenus-tanulmányok*. Budapest, 1976
- TÓTH I. 1984 Tóth, I.: Eine neuere Inschrift von Octavius Faustinianus. *Savaria 17- 18 (1983 – 84)*, 139-153.
- TÓTH I. 1986 Tóth I.: Lebenslauf von L. Octavius Faustinianus. *SpecNov 2 (1986)*, 41-56.
- TÓTH I. 1988 Tóth, I.: Addenda Pannonia Mithriaca (Additions to the works of M. J. Vermaseren: Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae). *SpecNov. 4 (1988)*, 17-73.
- TÓTH I. 1994 Tóth I.: Supplementa Epigraphica Pannonica. *SpecNov 10 (1994) [1995]*, 3-38.
- TÓTH I. 1995 Tóth I.: Feliratos római köemlékek Pápán. *Pápai Múzeumi Értesítő 5 (1995)*, 157-168.
- TÓTH I. 2005a Tóth I.: *Pannóniai vallástörténet. Akadémiai doktori disszertáció*. Budapest – Pécs, 2005
- TÓTH I. 2005b Tóth I.: A poetoviói Victorinus és a karácsony dátumának meghatározása. *Kathekón 2005/1*, 69-74.
- TÓTH I. 2008 Tóth I.: Hogyan kell megfejteni egy római feliratot? In: Ilon G. (szerk.): Régészeti nyomozások Magyarországon, Budapest, 2008, 147-159.
- TÓTH I. 2015 Tóth I.: *Pannóniai vallástörténet*. Pécs-Budapest, 2015
- ÜRÖGDI 1964 Ürögdi, Gy.: A banküzet nyomai Aquincumban. *BudRég 21 (1964)*, 239-243.
- VÁGÓ 1971 B. Vágó, E.: Neue Inschriften aus Intercisa und Umgebung. *AlbReg 11 1970 (1971)*, 120-132.
- VÁGÓ – BÓNA 1976 B. Vágó, E. – Bóna, I.: *Die Gräberfelder von Intercisa I. Der spätrömische Südstfriedhof*. Budapest, 1976
- VISKY 1952 Visky K.: Római magánjog Aquincum feliratos emlékein. *ArchÉrt 79 (1952)*, 113-131.
- VISKY 1957 Visky K.: Magánjogi vonatkozások Intercisa feliratos kövein. *ArchÉrt 84 (1957)*, 14-23.
- VISKY 1963 Visky K.: *A ius Italicum és Pannonia*. *AntTan 10 (1963)*, 191- 200.
- VISY 1986 Die kryptotopographische Truppenaufzählung in den Auxiliardiplomen von Pannonien. In: Eck, W. - Wolff, H. (Hg.): *Heer und Integrationspolitik. Die*

- römischen Militärdiplome als historische Quelle. Passauer Historische Forschungen 2. Köln-Wien, 1986, 482-517. = A pannoniai katonai diplomák kryptotopográfiai csapatsorolása. AntTan. 32 (1985-1986), 18-45.*
- WELCH 1995 Welch, K. E.: The Office of Praefectus Fabrum in the Late Republic. *Chiron* 25 Bd. (1995), 131-145.
- WESSETZKY 1959 Wessetzky, V.: Die Probleme des Isis-Kultes in Ober-Pannonien. *AArchHung* 11 (1959), 265-282.
- WINKLER 1969 Winkler, G.: *Die Reichsbeamten von Noricum und ihr Personal bis zum Ende der römischen Herrschaft.* Wien-Köln-Graz, 1969
- WOLFF 1878 Wolff K.: Az alberti-irsai római feliratok. *ArchÉrt* 12 (1878), 207-210.
- ZABEHLICKY 2008 Zabehlicky, H.: Die Villa von Bruckneudorf und ihre Bedeutung für Handel und die Wirtschaft. In: *Die Bernstrasse. Evolution einer Handelsroute.* Eisenstadt, 2008, 155-160.
- ZACCARIA 2012 Zaccaria, C.: Haesitatio publica: un hapax epigrafico. A proposito del decreto aquileiese CIL, V, 961 = Inscr. Aq. 545. In: eds. Cassia, M. – Giuffrida, C. – Molè, – C. Pinzone, A.: *Pignora amicitiae. Scritti di storia antica e di storiografia offerti a Mario Mazza I. Storia e politica* 99. Roma 2012, 163–181.
- ZEILER 1918 Zeiler, J.: *Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes de l'Empire Romain.* Paris, 1918
- ZIEHEN 1890 Ziehen, I.: Römische Bildwerke im Nationalmuseum zu Pest. *AEM* 13 (1890), 43-72.
- ZOTOVIĆ 1966 Zotović, L.: Kult Jupitera Depulsora. *Starinar* 17 (1966), 37-43.
- ZSIDI 1995 Zsidi P. (szerk.): *Istenek, katonák, polgárok Aquincumban. – Gods, soldiers, citizens in Aquincum.* Állandó kiállítás vezetője. Budapest, 1995
- ZSIDI 2002 Zsidi P.: *Aquincum polgárvárosa az Antoninusok és a Severusok korában.* Budapest, 2002
- ZSIDI 2014 Zsidi, P.: The villa estates. In: H. Kérdő, K. – Schweitzer, F. (ed.): *Aquincum. Ancient Landscape – Ancient Town.* Budapest, 2014, 70-76.